

DEDICATED TO
THE MEMORY OF
E. I. HOWARD, Esq.,

SECOND DIRECTOR OF PUBLIC INSTRUCTION, BOMBAY,

BUT FOR WHOSE ENLIGHTENED ENCOURAGEMENT AT A TIME WHEN
SANSKRIT DID NOT FORM PART OF THE REGULAR COURSE
OF INSTRUCTION IMPARTED IN OUR COLLEGES, THE
EDITOR WOULD, IN ALL PROBABILITY, NEVER
HAVE STUDIED THE SACRED LANGUAGE
OF HIS COUNTRY.

PREFACE.

I.

a, Edition of 1876.

his edition of Bhavabhūti's *Mālati-Mādhava* is based on the following copies:—

. The Calcutta edition of 1866 by Kailāschandra Datta. The text of this differs very little, if at all, from that of the first print brought out at the same place. My object in this edition was to bring together the various forms of the text which prevail in different parts of India. An edition based on a number of Mss., however large, is by no means satisfactory if the Mss. come from the same place or country. I have, therefore, taken this Calcutta print as a fair representative of the original text, and collated it along with the other Mss.

. A Ms. from the Library of Anpī Śāstri Āgās'e of Nigiri. Unfortunately, the last sheet of this, containing a few stanzas at the end, is lost. A Ms. of the *Vikramorvas'ī* from the same Library, which I have lent to my friend Mr. Shankar Pandit, appears from the colophon to have been transcribed at Benares about sixty years ago. In external appearance, this resembles B. so much, that both were undoubtedly written by the same person and at about the same time. B. therefore is at least sixty years old, and may be taken to be a representative of the Benares text.

. From Nāsik, copied for the Government of Bombay under the superintendence of Dr. Bühler and deposited in the Elphinstone College.

This is accompanied by the commentary as it comes down

to about the middle of Act VI. It belongs to the same collection as C and is a recent copy. This also is from Nâsik.

E. This belongs to the Library of the Elphinstone College, and is one of a valuable collection which appears to have existed in the Library almost since the foundation of the College. These Mss appear to have been copies made for somebody upon a uniform plan, for all of them are of the folio size. They do not seem to have been used by any Sâstris. There is a S'loka at the end of E which gives the date when the M^s were copied, in these words — वसुगवतर्सेनसमिद्धे क्षयाब्दे : e, in the year Kshaya, 1608 of the Saka Era, corresponding to 1686 A. D. But this could hardly be the date of the M^s, wherefore the S'loka appears to have been copied from the original of which our E is a transcript.

G. This was procured by Mr. Ganesh's Bhikujî Gunjkar, B. A. from a Gujarâtî Brahman and kindly lent to me. The last sheet containing but a few lines is wanting, so that if it contained a date at all, it is not available. But the M^s does appear to be very old.

N. This is a M^s written on Tala leaves in the Talinga characters and kindly lent to me by Mr. Narasimmayengar of Bangalore. It represents the southern text of the play.

For this edition A, C, and N have been collated throughout, and B up to the middle of Act X for the reason given above. N was received after 168 pages had been printed off. Its readings, therefore, for the first four Acts and 68 lines of the fifth, have been given in an Appendix. D could be used only up to the middle of Act VI, and after that E which is similar to it in many respects was put in its place. I got G when the seventh Act was being printed off. It has therefore, been used in the eighth Act at a place where there is a lacuna in E and in the tenth after B breaks off. G however,

was frequently consulted when I had to choose a reading for the text, and some of its variations are noticed in the explanatory notes.

All these Mss are independent of each other, and there is no such resemblance between any two as to entitle them to be classed together as belonging to one family. Still, however, in cases of difference, A and D agree with each other oftener than with any of the others, and so do B and C. Hence A and D bear a distant relationship to each other which points to a common origin at some remote time, and so do B and C. I have, in such cases, generally chosen the reading of B and C as representing an ancient redaction of the text prevailing in the country between Benares and Nasik, and given the other in the footnotes. E bears to A the same relationship that D does. Hence, it was chosen to supply the place of D in the later Acts. N, though it very often stands alone, agrees more with B and C than with any of the rest. When B and C do not agree, the reading of the majority has been adopted in the text. And this, I believe, is the proper thing to do when Mss from different parts of the country, so independent of each other, are collated. These are the general principles observed in this edition, but in some cases they were departed from, when a good reading could not be obtained by strictly adhering to them. The readings of B, C and of the majority are in these cases, thrown into the footnotes. I have not considered myself bound to adopt Jagaddhara's readings. Even in his time, as it was from that of the poet by about eight hundred years, as will be shown hereafter, the text of the play was unsettled and not unfrequently he himself gives *varie lectiones*. His text appears generally, though not invariably, to agree with A. In the last two Acts, however the agreement is not so great and often his reading is the same as that of B or N. He seems to have gone upon a Ms representing

the relation prevalent in his own country. If he was a native of Mithilâ, as is not unlikely, since his grandfather lived, according to Dr. Hall, at Videhanagara, that circumstance explains why his text should agree so much with A. which represents Bengal and the adjacent provinces. The fact that he is nearer to the poet than our Ms. by more than three hundred years, does not signify much under the circumstances I have stated. And, I think a reading, as to which even modern Mss. representing the text prevalent in different parts of India agree, is more likely to be the reading of the poet than that given by a single Ms. more than three hundred years old, which pretty closely agrees with a recent one containing the prevailing text of a certain province only. Besides, the reading of our commentator cannot be determined with certainty, in a good many cases, since he often gives only a paraphrase and passes over large portions of the prose passages. Where it could be, it was duly considered in framing the text of this edition.

For the commentary of Jagaddhara I had the following Mss. :—

1. From Dr. Buhler's collection for the Government of Bombay. It is complete, but there is hardly a line in it which is not full of blunders.

2. From the Library of the late Dinamanis'ankara S'âstri of Surat, complete.

3. That which accompanies D., incomplete.

4. From Gujarât, incomplete—containing the commentary on the first four Acts only.

All these were procured for me by Dr. Buhler.

5. A fragment, containing the exposition of the first Act from Anpâ S'âstri Agâs's Library at Ratnâgiri.

6. A fragment, containing the commentary on the sixth Act, copied out for me at Sâvantavâdi.

It will thus be seen that for the seventh and subsequent Acts, I had only Nos. 1 and 2, but as No. 1 was almost useless, Dr.

Bubler sent me another (No 7) which, though very old, was only a faithful copy of No 2, and hence not of much use. However, after a careful comparison of Nos 1 and 2, I was able to make out Jagaddhara's words to my satisfaction.

b. The Present Edition.

For this edition the following additional Mss have been collated :—

Bh A Ms. in the collection belonging to the late Dr Bhau Daji, deposited in the Library of the Bombay Branch, Royal Asiatic Society. At the end we have the following words giving the date स १७६६ नम-स्यामावास्याया पुरित ॥ The Ms is therefore about two hundred years old. From what place it was procured I have not the means of ascertaining, but it has not struck me as a good Ms.

K1 & K2 are the two Kas'mir Mss written in the Sāradā characters noticed by Dr. Bubler in his Kas'mir Report, p 64, and marked as Nos 162 and 163 in the catalogue. No 163 is incomplete, ending with l 84 of Act Δ, p 443. These Mss are, of course, of great value.

O. This is a Ms obtained from Olpād, a town near Surat. It was purchased by me for Government, and is No 386 of the collection of 1884-87. The portion of the colophon giving the date runs as follows —सवत् १७१५ वर्षे चाक १५८० प्रवर्तमाने दक्षिणायनगते श्रीसूर्ये भाद्र पदमासे शुद्धपक्षे चतुर्दश्या मन्वासरे उर पत्तनस्थितोर पत्तनज्ञातयिभ विश्वनाथ सुतमाधवेनेव भालतीमाधवपुस्तकमलेखि ॥ So that this Ms is two hundred and forty six years old. The first leaf, however, has a recent look and was probably written when the original was torn or lost. This is an excellent copy.

The collation of all these nine Mss has been a work of great trouble and took a long time, especially since the object was to give all the variants. As I cannot read the Sāradā characters, the two Kas'mir

Mss had necessarily to be put into the hands of Prof Shridhar R Bhandarkar who, while my Assistant in the De can College, had to acquaint himself with that form of the Nagari alphabet to be able to look after Dr Bihler's collection properly. But since the collation work could not be conveniently divided, the whole was made over to him. I had, of course, to read the proof which, especially in the case of the Prākṛit passages, was a very troublesome work.

All the nine Mss. are independent of each other, and no two are copies of the same original or closely connected with each other. Hence, when two or more agree, the reading acquires a certain authoritativeness. In the last edition B C and 4. D constituted two pairs, and I had to choose between the readings of the one or the other. Here we have two more, K1 K2 and N O. When these last two agree, they yield a good reading. But larger groups have shown themselves also. K1, K2, N O constitute one and A B Bh C D another, and in a good many cases I have accepted the reading of the former. In a large number of cases, however, the agreeing Mss do not form such groups, but one of them agrees with one at one time and with any other at another at random. Looking to the fact that the groups give readings which are intelligible enough and often equally good, though a shade of difference can be discovered, which renders one preferable to the other the conviction forced itself upon me that these changes were made by the poet himself at different times, and some Mss have preserved the earlier form and others the later. Of course, some of the differences in individual Mss, or even in those agreeing with each other at random may have been due to the mistakes of ignorant scribes or to the ingenuity of learned readers.

The manuscript material for such a play as *Malatī Māhātā* is so ample and so satisfactory that the idea of restoring the text by making conjectures, as if it were hopelessly corrupt, which a certain critic has started must be entirely condemned. Even in the case of corrupt texts conjectural restoration ought to be resorted to only in

cases in which the conjecture is happy and carries conviction with it. European scholars, I am sorry to say, indulge too frequently in it especially in Vedic literature, when often they are not in circumstances to make a happy conjecture. It is not to be denied that some of the conjectures are striking and hit at the truth, but there are others which are simply gratuitous and provoking.

For Jagaddhara's commentary, I got from Dr. Bhanu Daji's collection two Ms. In one of them the date is given at the end in the following words सधत् १७६४ भावनकुल्याष्टम्या सप्तकाया पूरिता राधाकृष्णेन मोहनरायस्य कृते. The Ms, therefore, is about two hundred years old, and was written a year before the copy of the original marked Bh, and is in the same handwriting. The other Ms is but a mere copy of this. This Ms. of the commentary was frequently compared with the printed text of the first edition, and in several cases its readings have been adopted.

II.

Bhṛavabhūti was descended from a family of Brāhmanas sur-
named Udumbaras residing in Padmapura, in the country of the
Vidarbhas, the modern Berars. They were followers of the
Taittiriya Sakhî of the Yajurveda, and belonged to the Kâ-
s'yapa gotra. They were pious Brāhmanas, regularly worshipping
Agni and sometimes performing the higher sacrifices such as
Vâjipeya. Even at present, there are families of Marathî and
Telûga Taittiriya Brahmanas in and about the country where
the Udumbaras lived*. The name of Bhṛavabhūti's father was
Nilakantha, of his mother, Jâtûkarnî, and of his grandfather,
Bhatta Gopala. He was the fifth in descent from one Mahâkavi,
who was a great sacrificer. Bhṛavabhūti was a man of learn-
ing. He knew the Vedas, the Upanishads, and the Sâmkhya
and Yoga systems of philosophy. He has given indications of his

* See explanatory notes Act I, l 31

to the *Mimamsa*. Again, in the nine *Ms*s collated by me and in *G*. representing as they do the text prevalent in different parts of the country from *Has'mir* to *Maisur*, some of them very old and in others consulted by other editors there is no trace of the statement contained in *Mr Pandit's Ms*. *Bhavabhūti* does give the name of his *Guru Jñānanidhi*, and, if he really owed his *Tagarābhara* to *Humarila*, it is wonderful that he should not have mentioned the fact himself. Still I am not disposed to reject the statement entirely, but its verification must be left to future research.

Bhavabhūti is the author of three dramatic plays, the *Vira charita*, *Malatī Mādhava* and the *Uttararāmacharita*. *Saṅga-dhara*, in his *Paddhati* attributes two stanzas* to him which are found in none of these three. But the first of these is given by *Jahana* in his *Sūktimuktavali* as if belonging to an author named *Malatī Mādhava*, from whose work six more stanzas are quoted by him†. The reference is made at the end in the usual way by the expression *Mālātī Mādhavasya*. The second of the two stanzas and another have been attributed to *Bhavabhūti* in another anthology‡. Another of the seven stanzas quoted by *Jahana* is given by *Śaṅga dhara* but not ascribed to anybody§. *Jahana* is the earliest compiler of an anthology known to us since he lived in the time of *Kṛṣṇa* of the *Ādava* dynasty of *Devagiri* who reigned from 1247 A D to 1260 A D, and consequently the information derived from him is more reliable. It appears, therefore that there was a poet who was called *Malatī Mādhava*, probably

* निरवधानि पद्यानि यदि नाट्यस्य का खति ।

विभुक्रुद्धाविनिश्चिन किमिभुर्नोरणो भवेत् ॥ pad 6 * Stanza 116 in Peterson's †
अलिपटनैरनुफाली &c Stanza 791 &

† See my Report on the search for *Ms*s. for 1898—91 p. xi

‡ विरचिते in the *Virṇayaaṅgar* Ed. of the play

§ रामोदरमुद्रादिनभुवन यो वरति &c Report for 1888—91 p. xi and Peterson's Ed. of *Sāṅga*. p. 1162

from his having had something to do with Bhavabhūti's work of that name, just as some others were called Nidridaridra, Utprekshā-vallabha, Sthakararatna, &c, from their using certain modes of expression. In later times his existence was forgotten, and when his name was found connected with certain stanzas, they were taken to be from the famous play of Mālati Mādhava and attributed to Bhavabhūti. So that the occurrence in the later anthologies of the name of Bhavabhūti after certain Ślokas not found in his known works, is not a just ground for inferring that he must have written another.

The Viracharita seems to have been Bhavabhūti's first attempt, for it does not exhibit that power and felicity of expression and insight into the human heart that the other two display, and is often heavy and uncouth. Mālati Mādhava must have been his second work, and the Uttararāmscharita, the last. In the benedictory stanza at the end of this, the play is represented as the production of his mature intellect. * And this is confirmed by internal evidence and the trustworthy judgment of the Paninis, among whom a verse declaratory of Bhavabhūti's "having in the Uttararāmscharita excelled" † Kālidāsa, been current. ‡ These two poets are frequently compared with each other and regarded as the leading dramatists in the language. The ordinary belief among the Paninis is that they lived at the same time and a characteristic anecdote is told with regard to them. Bhavabhūti took his Uttararāmscharita, after he had composed it, to Kālidāsa and asked him to give his judgment on it. Kālidāsa was at that time engaged in the game of Śāras, and told Bhavabhūti to read out the play for him. Bhavabhūti did so. All the while Kālidāsa was deeply engaged in the game, and when Bhavabhūti had finished and asked him what he thought

* ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

† ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

about the work, he said that "it was a very good production, better than his own works, and that the only fault he could discover was a superfluous dot or anusvāra in the last line of one of the S'lokas." The line meant was अविदितगतयामा तपिरेव व्यरगीन् । Act I and the superfluous dot, that on एव, Kālidāsa thinking that it should be एव, as we find it in our text. Undoubtedly, एव is much better than एवम् the anecdote, however, can have no historical foundation. But though Kālidāsa could not have lived long enough to be thus consulted by Bhavabhūti, there can be little doubt that he was our poet's favourite author, and was admired by him. The loves of Sakuntalā and Dushyanta and of the Apsaras and Pururavas, mentioned by Kumardāki in the second Act of the present play, may, very reasonably, be understood to be allusions to the Abhijñāna-Sakuntalā and Vikramorvasī. And in the ninth Act, Mādhava's idea of using a cloud as a messenger to his beloved, and even his manner and mode of addressing it, seem to have been suggested by the Meghadūta.

Bhavabhūti is a poet of great merit. He shows a just appreciation of the awful beauty and grandeur of Nature enthroned in the solitudes of dense forest, cataracts and lofty mountains. He has an equally strong perception of stern grandeur in human character, and is very successful in bringing out deep pathos and tenderness. He is skilful in detecting beauty even in ordinary things or actions and in distinguishing the nicer shades of feeling. He is a master of style and expression, and his cleverness in adapting his words to the sentiment is unsurpassed. The genius of Bhavabhūti was, however, more of a lyric than of a dramatic nature. Notwithstanding the originality of conception involved in the plot of Mālatī Mādhava the poet does not show such a skill in the arrangement of his incidents and in the denouement as is displayed by the author of the Urichchhaskati or even of the Mudrarākshasa. The incidents subsequent to

the scene in the cemetery look like clumsy appendages and not like parts of a whole. Kṣpālakundalā is represented to have taken away Mālatī, simply to give an opportunity to the poet to display his power of depicting the feelings of a man in *vīraha*, and the incident appears by no means to harmonize with, or to arise naturally out of, the previous story. Neither is the poet very skilful in the portraiture of varied character. In this also he is surpassed by Śādraka. Bhavabhūti had not the power of putting himself mentally into various situations, of forgetting one and becoming quite a new man in another. But as the poet of Nature and of human passion and feeling generally, he occupies a very high rank among Sanskrit authors. Kalidāsa, as Prof. Wilson remarks, has more fancy. He is a greater artist than Bhavabhūti. The former suggests or indicates the sentiment which the latter expresses in forcible language. The characters of the latter, overcome by the force of passion, often weep bitterly, while those of the former simply shed a few tears, if they do so at all. In the language of Sanskrit critics, Kalidāsa's *rasa* is conveyed or *abhi-vyākṣita* by the *lakṣhya* or *vyangya* sense of words, while Bhavabhūti's is conveyed by the *rūpīya* sense. The excellencies and shortcomings of Bhavabhūti's genius are fully seen in the *Uttarā rāma-charita*. The incidents in that play are but few. There is very little movement. But the description of the forest scenery of Janasthana in the second Act, and the portraiture of the griefs of Sītā and Rāma in the third, are unrivalled. *Uttarā rāma-charita* is more adapted for the hall than for the stage. It is more a *Śrīya* than a *Drīya* kāvya, while the beauties of *Sakuntala* are more perceptible when acted than when read. The merits of the poet are also observable in *Mālatī Madhava*, but not in such a developed form as in the other play, while to his usual faults, must be added the use of long prose speeches containing bewildering compounds. Such a thing

can never succeed on the stage. Perhaps in this as in several other respects, Bhavabhūti was carried away by the conventionalism which had begun to prevail and the rules laid down by the critics, and the free play of his genius was obstructed. Long compounds constitute the poetic excellence called *ojas*, and this *ojas* is according to Dandin the very soul of prose *

The scene of the drama is laid at Padmāvati situated at the confluence of two rivers named the Parā and the Sindhu. Of the identification and position of the town and the rivers, I have spoken in another place †

According to the Rājataranginī, Bhavabhūti was patronized by Yasovarman, king of Kanauj. This Yasovarman was subdued by Lalitāditya, ‡ king of Kas'mir, who acquired by his conquests a paramount supremacy over a large part of India. The mention of this circumstance enables us to fix the date of Bhavabhūti. But the exact date of Lalitāditya or Muktapīda, as he was also called, is still a matter of dispute. Kalhana, the author of the Rājataranginī, gives the duration of the reigns of the kings noticed by him, and mentions the year 25 of the *Laukika* or *Saptarshi* Era as the date of the completion of his work. He began the work in 24 *Laukika*, corresponding to 1070 Saka. According to the method of turning a *Laukika* into a S'aka year, given in my Report on MSS for 1883-84 (p. 84), the *Laukika* 25 corresponds to 1071 S'aka passed and 24 to 1070 passed. The sum of the durations of the reigns from Lalitāditya to Jayasimha, who had been on the throne for 33 years when Kalhana finished his work, has been given by Mr. S. P. Pandit as 455 years, 7 months and 11 days. This being subtracted from 1071, we have Saka 615-4-19 as the date of Lalitāditya's accession, corresponding to 693 A. D. Cunningham, in his original calculation, gives the same but

* ओजः समासभूयस्त्वमत्राप्यस्य जीवितम् ।

† See explanatory notes, Act I, §§ 88-89

‡ कविशेखरतिराजभीमवभूत्यादिष्वेवित ।

जितो ययौ यशोवर्मा तद्वस्तुतिरिदिताम् ॥ Ra) Stein's Fdn IV 144

Mr Pandit somehow arrives at 693 A. D., and this is the date given by M. Troyer also. But the total of the durations given above includes a reign of seven years (*sapta vatsarān*) assigned to Śaṅgītmāpīḍa, one of the successors of Lalitāditya, in two of the MSS. of the work, while a third gives him a reign of seven days only (*sapta vātsarān*). This will bring the date of the accession of Mukṭāpīḍa, with whom we are concerned, to 700 A. D. Considering the arguments urged on both sides, it is difficult to decide which of the two readings is correct, but I am inclined from the context to regard *sapta vatsarān* as the correct reading. Lalitāditya Mukṭāpīḍa thus reigned from 693 A. D. to 729 A. D. or 700 A. D. to 736 A. D. But a comparison with Chinese chronology throws a doubt on the correctness of this date. The Chinese annals represent Chandrapīḍa, brother of Mukṭapīḍa, who reigned before Tarapīḍa, another brother and the immediate predecessor of Mukṭāpīḍa, to have sent an embassy to the Chinese court in the year 719 A. D. and to have received the title of "king" at his request from the Chinese emperor in 720 A. D. while, according to Kālihana's chronology, Chandrapīḍa died in 680 A. D. As Chinese chronology has always proved accurate there must be a mistake of about 31 years in Kālihana's chronology of the period supposing Chandrapīḍa to have died soon after receiving the title. Lalitāditya himself is represented to have sent an embassy to China some time after 736 A. D.* which he could not have done if he died in 729 A. D. or in even 736 A. D. according to Kālihana's chronology. If, therefore we apply the correction of 31 years Lalitāditya-Mukṭāpīḍa's date will have to be understood to be 724-750 A. D. or 731-767 A. D. Yasovarman, therefore, must have been subdued by Lalitāditya after 724 A. D. or 731 A. D. And a still closer approximation has been arrived at by Prof. Jacobs. In stanzas 827-831 of Mr. Pandit's edition of the *Gaudavādhā* are given the portentous events which took place in

* Dr. Stein's transl. of the *Rājatar* Intr., p. 67

the world as mentioned in stanza 832 on the occasion "when the corner of Yasovarman's eye became twisted in consequence of a momentary shaking of his (kingly) position" Prof Jacobi justly takes this to be a reference to Lalitaditya's invasion*. And certainly Yasovarman's loss of his position was momentary, for the Kashmir prince does not appear to have annexed his kingdom, but simply to have gone away after he had received his submission and concluded an alliance. Among the portentous occurrences, one was the assumption by the disk of the sun, when "it was pierced through by Ketu, of the form of an anklet as it were of the Lakshmi (glory) of the three worlds, dislocated from her foot when she thrust it forth violently in anger" (Stanza 829). Evidently what is alluded to here is an annular eclipse of the sun, and this, according to astronomical calculations, occurred as stated by Prof Jacobi† and was visible at Kanauj on the 14th of August 733 A.D. It was in that year, therefore, that Yasovarman was attacked by Lalitaditya. A king of Central India of the name of Ichafanmo is mentioned by Chinese authors as having sent an embassy to China in 731 A.D.‡ This Ichafanmo has, I think, been properly identified with Yasovarman, and here we have the date of Bhavabhūti's patron from another source. The ambassador of Muktāpīḍa who was sent to the Chinese court some time after 736 A.D., is represented to have claimed the king of Central India as his master's ally. He is in all likelihood Yasovarman himself and, if so, Dr Stein thinks that Lalitaditya must have subdued Yasovarman after the date of the embassy, i.e. long after 733 A.D.§ This goes against the date arrived at from the annular eclipse, but the fact appears to be that as stated above Muktāpīḍa did not annex the territory of Yasovarman to his kingdom, but kept him on the throne and formed an alliance with him and hence the latter was represented as the ally of the Kashmir prince.

* Gott. gel. Anz. 1858, nr. 2 p. 67

† *ib.* p. 68

‡ Dr Stein's transl. *Rājatar. Intr.* p. 8^a and note on IV 131

§ Transl. *Rājatar. Intr.* p. 89

From Jaina sources, if they are to be trusted, we arrive at an approximate date for the death of Yas'ovarman, which is consistent with those given above. Rājas'ekhara, the author of the Prabandha-bos'a, tells us that a Jaina saint of the name of Bappabhatti converted to Jainism. Āmaraja, the son and successor of Yas'ovarman of Kanauj. Bappabhatti was initiated as a monk in 807 of the Vikrama era. Soon after that event he met Āmaraja, who lived as a voluntary exile in Gujrat. After he had succeeded his father, Bappabhatti was, at his suggestion, raised to the dignity of Śōri. This occurred in 811 A. V. Between 807 A. V. and 811 A. V., corresponding to 751 A. D. and 755 A. D., i. e., about the year 753 A. D., therefore, Yas'ovarman died.

The Rājataranginī mentions another poet of the name of Vālpārīśa, who also was in the service of Yas'ovarman.* The Gaudavādha alluded to above is the work of this poet, and in it also, he mentions the fact† 'There was,' he says about himself, "nothing interesting about him, but he derived his importance by resorting to the feet of Kamalāyudha†." Kamalāyudha was a poet, from whose work or works quotations are made by Jāhlana and other anthologists. He was thus a contemporary of Vākpārīśa. Then he tells us how, "in his rugged compositions, there still shine certain excellencies as if they were the drops of the poetic nectar churned out of the ocean in the shape of Bhavabhūti."‡ Herein he speaks of his indebtedness to Bhavabhūti, from his connection with whom he derived some poetic conceptions or modes of expression. From the manner in which the statement is made, Bhava-

* St. IV—116 quoted before.

† Stanzas 797 of Pandita's Edn.

‡ St. III St. 798.

SL. 799—यवमुहमनरिनिगमयन्मयवरसकला इव कुर्यात् ।

जरायु विवेका भवन्ति विपद्ये कदाचिदेव ॥

Com.—यवमुहमनरिनिगमयन्मयवरसकला इव कुर्यात् परं विवेका भवन्ति विपद्ये कदाचिदेव । निवन्नेति च विपाद ॥

bhūti appears to have lived long before he wrote this / Since Vakpa-
tiraja mentions the annular eclipse of August 14th 733 A D not
as a recent event, he must have written his work a pretty long time
after 733 A.D., and before 753, the approximate date of Yasovar-
man's death. We may, in general terms therefore, state that the
poet flourished in the second quarter of the eighth century and
Bhavabhūti in the first

The date thus determined agrees with all that is known of the
chronological relations of Bhavabhūti with other writers. In the
first place, Bana's omission of his name from the long list given
by him at the beginning of his *Haribhārata* is now intelligible.
Bana flourished in the first half of the seventh century. A verse
from Bhavabhūti is quoted in Kshirasvamin's commentary on the
Amarakośha.* Kshirasvamin is mentioned in the *Rajatarangini* as
the teacher of Jayapida,† the grandson of Lalitaditya who reigned
from 753 A D to 783 A D according to Kalhana's Chronology.
But as Kshirasvamin notices Bhoja as a grammarian and lexicogra-
pher it is highly doubtful whether the author of the commentary was
the same as Jayapida's teacher. Supposing the Bhoja referred to was
the same as the famous prince of Diśa of that name Kshirasvamin
will have to be placed between about 1040 A D and 1141 A D
the latter being the year in which Varāhamāna wrote his *Gaṇa-
atnamahodadhī*, in which he mentions Kshirasvamin.‡

Bhavabhūti is also quoted by Vamana in his *kāvyaśamikara-
vṛtti*. Quotations from this work occur in the *Kavyaprakāśa* and
in a work of Abhinavagupta who wrote in the beginning of the

* दशत कुहरभाजामय Prof. Aufrecht's paper on *Commentare zum Amarakośha*
in the *Journal Germ. Or. Soc.* for 18. Prof. Aufrecht, however traces
the verse wrongly to the *Kirātārjunīya*.

† श्रीमतिधाम्पद्विषयव्याख्यानमृतपुत ।
सर्वे सरयये इति स जयपीठपण्डित ॥ IV 439

‡ See Prof. Aufrecht's paper referred to above. The year of Vikrama
in which Varāhamāna wrote is given as 1137

11th century. He is, therefore, in all likelihood, the same as Jayāpīda's minister of that name. Bhavabhūti is quoted by Rājās'ekhara, the dates of whose patron, Mahendrapāla, king of Kanauj, are 893, 899, 903 and 907 A.D. He is also quoted by Somadeva, the author of the *Yasastilaka*, who wrote the work in 881 Śaka, corresponding to 959 A.D. in the reign of the Rāshtrakūṭa prince Kṛishna III, by Dhanika, the author of the *Dasarūpakāvaloka*, and brother of Dhanañjaya, the author of the *Dasarūpaka*, who lived at the court of Muñja of Malwa (974-995 A.D.), and in the *Sarasvatikanthābharaṇa* attributed to Bhoja of Dhārā, who reigned in the first half of the eleventh century. Bhavabhūti is also quoted by Vardhamāna mentioned above and by Mammata, the author of the *Kāvya-prakāśa*. Verses from his work occur in Jihvā's anthology noticed above and in Śārāṅgadhara's *Padūbhāṭa* and similar works written in later times.

III.

Jagaddhara, the author of the commentary which accompanies the text, was, as he himself tells us, the son of Ratnadhara and Damayantī. Ratnadhara was the son of Vidyādharma, and grandson of Gadādhara. This last was the son of Rāmes'vara who was the son of Deves'a, son of Chandres'vara. Chandres'vara appears to have obtained from some king or chief the grant of a village of the name of Suragrāma. All his ancestors, except perhaps his father, were Mīmāṃsakas. He or his father appears to have been a judicial functionary to some chief. His grandfather resided, Dr Hall states, probably on the authority of Jagaddhara's other works, at Videhanagara in Mithilā. Our scholiast gives, in some cases, vernacular equivalents for Sanskrit words, but the reading is often so corrupt and uncertain that it is not possible to find out from these what his own vernacular was.

But none of the facts mentioned by him enables us to determine the period when he lived. All that can be done is to arrive, if possible, from the authors and works quoted or mentioned by him, at a date before which he could not have lived. In his present work, Jagaddhara refers to Amara, the Dharani, the S'ā-s'rata, the Hārāvali, the Utpalini, the Vis'va or Vis'vaparakāś'a,* the S'abdaparakāś'a, the S'abdabheda, † the Anekārtha, the Nānārtha, the Ratnakosha, the Medini, the Amaramālī, the Amaralati, ‡ the Dhātusamgraha, the Dhātupradīpa, the Nyāsa, Bharata, Dandin, the Sarasvatikanthābharaṇa, the Meghadūta, Māgha, and Nalshadha. § Of the lexicons quoted by him the date of the Vis'vaparakāś'a is known. It was composed, as the author himself informs us in a S'loka at the end of his work, in Saka 1033 corresponding to 1111 A. D. ¶ Jagaddhara furnishes us with another clue. At the beginning of the seventh Act, after explaining that the root पृच्छ् with अ signifies to "take one's leave finally," or to "bid adieu" he tells us that the same root occurs in the Meghadūta || and is explained by the commentator in the same way. A great many commentaries on his poem, besides that of Mallinātha, are mentioned in Prof. Aufrecht's *Catalogus Catalogorum* none of which, however, is well known. And since Jagaddhara speaks of one commentator only

* What is often called the Vis'va is really the Visvaparakāśa of Maheśvara. I looked for some of the verses quoted by Jagaddhara from the Vis'va in the two copies of the Visvaparakāśa in Dr. Bühler's collection, and found them in both.

† The S'abdaparakāśa and the S'abdabheda are one and the same work and identical with the S'abdabhedaparakāśa which is an Appendix to the Visvaparakāśa. I looked for the passages quoted by Jagaddhara in the copy in Dr. Bühler's collection and found them there.

‡ Amaramālī and Amaralati appear to have been two names of the same book, or the latter is a misselection.

§ Dr. Hall gives some more names from the other works of the scholiast—the Gitagovinda, the Uttaratantra, Ratnavali, Vala and Vin dhyaśāstra, and Mattanāga.

¶ See Prof. Aufrecht's *Oxf. Cat.* p. 1836. I do not, however, find the S'loka in the MSS. in Dr. Bühler's collection.

|| See || 250.

without giving his name, he must be understood to have been aware of one commentary only, so well known as to render a mention of the author's name superfluous. I, therefore, take it he alludes to Mallinātha who, in his scholion on the poem, does explain the root in the same way as Jagaddhara Mallinātha, therefore, lived before our scholiast. Now Mallinātha, according to Prof Aufrecht, flourished after the thirteenth century,* since he quotes from a work of Bopadeva in one of his commentaries. Bopadeva was a contemporary of Hemādri who was a counsellor to Mahadeva† and Rāmadeva, kings of Devagiri, and consequently flourished at the end of the thirteenth century. Mallinātha wrote a commentary on the Ekāvalī, a work on Poetics, and the prince, who is panegyrised in that work, ruled over Orissa till the first decade of the fourteenth century. That is the date of the Ekāvalī, but the commentary must be later by about fifty years if not more‡. Another circumstance which indicates Mallinātha's priority to Jagaddhara is that while the latter quotes from the Medinī every now and then, the lexicon is never referred to by Mallinātha.§ If the Medinī were composed before Mallinātha, we might certainly expect quotations from it somewhere in his vast commentaries. Medinīkara, therefore, very probably lived after Mallinātha and certainly before Jagaddhara.

We should make a further advance in the present inquiry if we could determine the age of this lexicographer so often quoted by our scholiast. In the introduction to his vocabulary, Medinīkara mentions Madhava. If this Madhava is the same

* Oxf. Cat. p. 113a.

† Early His. of the Dekkan, pp. 116 & 117.

‡ See my Report on MSS. for 1867-91, p. 121x, and note in the Introduction to Mr. Trivedi's Ed. of the Ekāvalī.

§ See Oxf. Cat. p. 113 and Appendices to Mr. Pandit's Ed. of Bhaṭṭa's. Prof Aufrecht has observed one quotation from the lexicon in the commentary on Māgha, but it is a later interpolation. (See the Preface to his Ed. of Ujjvaladatta p. xiv notes.)

as the great Minister of Bakka and Hanhara, kings of Vijayanagara, the *Medini* must have been written in or after the fourth quarter of the fourteenth century * In *Rāyamukuta's* commentary on the *Amarakosha*, there are many quotations from this lexicon. *Rāyamukuta* wrote his work, = he himself incidentally tells us, in 1353 Saka and in 4532 Kaliyuga,† corresponding to 1431 A. D. *Medinikara*, therefore lived after about 1375 A. D. and before 1431 A. D. But, if the *Madhava* alluded to by him was another person, we must determine his date with reference to that of *Mallinātha* instead of *Madhava*, and *Rāyamukuta's*, but the result is about the same, as *Mallinātha* must have flourished, as stated above, after the middle of the fourteenth century. Probably *Medinikara* lived about the same time as *Mallinātha*. *Jagaddhara*, therefore, lived after the fourteenth century, but how long after, we have not the means of determining. A manuscript of his commentary on the present play noticed above was written as we have seen in the year 1764 Vikramā, corresponding to 1708 A. D., so that his latest limit is the end of the 17th century.

Jagaddhara's commentary is very valuable. His interpretation of his author is generally correct and proper but after having given an explanation which alone is plain and sensible, he often attempts several others which are fanciful and far fetched probably to show off his learning and acumen. In a few places he is positively wrong. I have considered all these cases in the explanatory notes. His quotations from *Bhāṭa* and other authors and the information that he gives on several points are of very great use, especially to the University student.

Besides the present commentary *Jagaddhara* wrote others on the *Venīśambhara*, *Vasavadatta*, *Meghaduta*, *Bhagavadgītā* and *Devī mahātmya*.

* See Jour. B. B. R. A. S. Vol. IV. p. 107. The date of *Madhava's* grant is 1313 Saka = c., 1391 A. D.

† इदानीं च सकाब्दा १३५३ इति संहितादधिक्यञ्च [सन् १] वर्षान्तरं महम्मदवर्षाणि कलिसंयाया भूतानि ४५३२ । *Rav. on Am I, 1 3, 22*

मालतीमाधवं

नाम

प्रकरणम् ।

सानन्दं नन्दिहस्ताहतमुरजरवाहूतकौमारबर्हि-
त्रासान्नासाग्ररन्ध्रं विशाति फणिपतौ भोगसंकोचभाजि ।

चञ्चच्चन्द्रिकगन्ध्रनारुकुसुमो माद्यज्जटोपप्लवो
दृष्यहारुणदन्दशूकमाणिमांस्तत्पञ्चशारालयः ।
स्थाणुर्मे फलदो भवत्यतितरां गौरीमुखेन्दुद्रव-
त्तीयूपद्रवदोहदादिष दधेवद्रुमत्वं सदा ॥

नत्वा गुरुन्गुणगुरुनवलोक्य टीकां
विश्रादिकोपभरतश्रुतिशब्दविधाम् ।
छन्दांस्यलंकरणमर्यगतिं विचिन्त्य
श्रीमाञ्जगद्धरकृती वितनोति टीकाम् ॥
श्रीकण्ठकण्ठविलुट्पटुनाटकेस्मि-
ष्टीका मयाल्पमतिनापि वितन्यते यत् ।
हासाय दुर्जनगणस्य भवेच्च चैत-
दुचैः पदं यदमिकाङ्गति सर्व एव ॥

१-४. इह नायददपदां नान्दीं विदधान एव कविरमत्युहमी-
हितसिद्धिमनुरुध्य प्रचण्डचण्डीपतेरकाण्डताण्डवाट्टम्बरेण लम्बोद-
रोत्कीर्तनरूपं मङ्गलं प्रकरणादौ निवधाति । सानन्दमित्यादि । वै-

१ अन्वि before सानन्द and this stanza after the second, i. e. , after जटो-
पट्टा: Bl. K1.

गण्डोद्घातनालिमालामुखरिनककुभस्ताण्डवे शूलपाणेः

नायस्यो यदनविधुतयधिरं यः पान्नु गजाननानननालमानि युष्मान्व-
तुकालं रक्षन्वित्यर्थ इति श्रोतृन्सामाजिकान्कविराशास्ते । यदन-
विधूने कारणमाह । फणिपतौ धासुकिनागे नासापरन्ध्रं नासि-
काप्रविधरं स्नानन्दं विश्रुति सति । नासात्र विनायकास्यैव । अस्तस्य
झटित्यपरन्ध्रप्राप्त्या जीवनप्रत्याशयानन्द इति भावः । अत एव
प्रवेशानन्तरमानन्द इति कथं क्रियाविशेषणमिति । होयानयकाशः ।
अपरन्ध्रस्य शीघ्रं प्राप्त्यैवानन्दातिशयात् । यथा भीतस्य शीघ्रं घ-
नादिप्राप्तौ हर्षः । यद्वा । सानन्दं यथा तथा पान्तिव्रति योज्यम् ।
यद्वा । सानन्दमित्याहताविशेषणम् । सापेक्षत्वेऽपि यमकत्वात्समासः ।
क्रियाविशेषणत्वादेव सानन्दमित्यत्र कर्मत्वैकत्वस्वीयत्वानि । इह
नासारन्ध्रमिति वक्तव्येप्रमहर्षं तस्य झटिति प्राप्त्या हर्षसूचनाय ।
यद्वा । रन्ध्रप्रवेशेऽप्यप्रवेशस्यार्थसिद्धस्यापि "शब्देन कीर्तनादुक्तिपोष-
णायमलंकारः । यदाह वण्डी ।

उक्तिपोषः ।

कचिदाक्षेपलब्धस्य साक्षाच्छब्देन कीर्तनात् ॥ इति ।

कीदृशे फणिपतौ । भोगः फणा कायो वा तस्य संकोचोर्विका-
सस्तं भजतीति भोगसंकोचभाक् तस्मिन् । विवरानुसरणे भोगिभो-
गसंकोच इति जातिनियमः । तदनेन महाकायस्य नासाप्रवेश-
योज्यतोक्ता । प्रवेशे हेतुमाह । शूलपाणेः शिवस्य ताण्डवे नृत्ये
सति नन्दी गणभेदस्तस्य हस्तेनाहतस्य नाडितस्य मुरजस्य मर्दलस्य
रयेण शब्देनाद्भूतो यः कौमारवर्ही कार्तिकेयमयूरस्तस्य त्रासाद्भयात् ।
अत्र निन्दित्वाहतत्वेन मुरजस्य गभीरताररवशालिता दर्शिता ।
मयूरस्य भुजंगभोजित्वेन त्रासकत्वम् । विधुतयः कीदृश्यः । गण्ड

वैनायक्यश्चिरं वो वदनविधुतयः पान्तु चीत्कारवत्यः ॥

उद्गीनाभिरूर्ध्वं गताभिरलिमालाभिर्भ्रमरपाङ्क्तिभिर्मुखरिताः शब्दीकृताः
ककुभो दिशो याभिस्ताः । तथा चीत्कारो भीतकरिणां त्रांसध्वनिस्त-
त्सहिताः । विनायकस्य गजाननत्वात् । इह साहित्यमात्रं मत्वर्थः । तथा
न भयान्मुखे विधूननचीत्कारौ युगपद्वृत्ताविति भावः । जातिरलंकारः ।
विधुतेरचेतनत्वेऽपि देवतानुभावादेव रक्षणकर्तृत्वम् । [अत एव व्रस-
स्यापि तत्कर्तृत्वम् ।] इह गम्भीरमुरजरवभ्रुतिकृष्टमयूरभयेन फणिनां
विवरानुसरणं जलदकालचिह्नम् । अत एव जलदकालमनुभाव्यै-
वैतत्पर्यकरणवृत्तान्त इति ध्वनितम् । तथा च वक्ष्यति । धारासिक्तव-
सुंधरासुरभय इत्यादि । मुरजाघातेन वाद्यमलिमालया दिशां मुख-
रीकरणेन गीतं वदनविधूननेन नृत्यं सूचयता तौर्यत्रिकमुक्तम् । ची-
त्कारेण नृत्यतः प्रव्यक्तपात्रोऽपि सूचितः ॥ कुमारः क्रौञ्चदारण इत्य-
मरः ॥ कुमारस्येदं कौमारम् ॥ तस्येदमित्यण् ॥ मयूरो वार्ष्णि-
वर्ती नीलकण्ठो भुजंगभुगिलमरः । नासा नाशा तु नासिकेति शब्द-
भेदः । भोगः शूरे व्यादिरतावहेश्च फणकाययोरिति विश्वः ॥ उ-
द्गीन इति उत्पूर्वाद्गीङ्धातोः क्तः । ओदितभेति चकाराक्षत्यम् ॥
प्रदीनोद्गीनसंटीनान्येताः खगगतिक्रिया इत्यमरः । दिशस्तु ककुभः
काष्ठा इति च । ताण्डवं नटनं नाट्यं लास्यं नृत्यं च नर्तनमिति च ।
विनायको विभ्रराजद्वैमातुरगणाधिपा इति ॥ विनायकस्येयं वैनाय-
की ॥ तस्येदमित्यण् । टिट्टागत्रिति डीप् । विधुतिरिति त्रिपुर्वाद्भुजः
धियां क्तिन् ॥ नाटकादौ प्रवृत्तिः प्रेक्षायां सप्रयोजना । यदाह भगवतः ।

न तज्ज्ञानं न तच्छिन्त्यं न सा शिष्या न ताः छात्राः ।

नासौ नयो न तत्कर्म नाटके यत्र दृश्यते ॥

अपिच । चूडापीडकपालसंकुलगलन्मन्दाकिनीवारयो
 विद्युत्प्रायललाटलोचनपुटज्योतिर्विमिश्रात्विषः ।
 पान्तु त्वामकठोरकेतकशिखासंदिग्धमुग्धेन्दवो
 भूतेशस्य भुजंगवल्लिवलयसङ्गज्जूटा जटाः ॥

नाटके विघ्नविघातायादौ नान्दी कार्या । यदाह भरतः ।

यथाप्यङ्गानि भूयांसि पुष्परङ्गस्य नाटके ।

तथाप्यवदयं कर्तव्या नान्दी विघ्नप्रशान्तये ॥

नान्दीलक्षणं च भरते ।

देवहिजनृपादीनामाशीर्षचमपूर्वका ।

नान्दी कार्या बुधैर्यत्नात्तमस्कारेण संयुता ॥

गङ्गा नागपतिः सोमः स्वधानन्दो जयाशिवः ।

एभिर्नामपदैः कार्या नान्दी कविभिरङ्किता ॥

प्रशस्तपदविन्यासा चन्द्रसंकीर्तनान्विता ।

आशीर्षादपरा नान्दी योज्येयं मङ्गलान्विता ॥

काचिश्रादशपदा नान्दी काचिदष्टपदा स्मृता ।

सूत्रधारः पठेदेनां मध्यमं स्वरमास्थितः ॥

चन्द्रसंकीर्तनं यत्र तदधीनो रसोत्तमः ।

प्रीति चद्रमति स्तिता रसश्रीमिति भास्वि[ह्र]किः ॥

तत्र केनन वदं शिभन्त्यन्तमाश्रियन् । केनिसुरीयं पद्यस्य भागमू-
 निरे । तदिदं द्वितीयपक्षनिक्षेपेण पद्यद्वयेनाष्टपदा नान्दीति ॥

५-८. यद्यपिप्रशङ्कया तथाशाय पुनर्मङ्गलमाश्रयणाष्टपदां नान्दी

१. B1. K1. om. अतिच

२. विषा for विष N.

३. केतक for केतक N.

८. चूडा for चूडा K1.; A adds.

अपिच । यथाप्यङ्गानि कथं इव तादृता परं प्रामाण्यं गच्छे

एतद्वचनं तद्वचनं तद्वचनं तद्वचनं तद्वचनं तद्वचनं

अपिच नैवपद्यशास्त्रिणं नैवपद्यशास्त्रिणं तद्वचनं

तद्वचनं तद्वचनं तद्वचनं तद्वचनं तद्वचनं तद्वचनं

same, but his reading for the

नान्यन्ते सूत्रधारः । अलमतिविस्तरेण ।

निर्वाहयति । चूडापीडेत्यादि । भूतेशस्य हरस्य जटास्त्वां सभाप्रधानं पान्तु । कीदृशयः । चूडायां शिखायां य आपीडस्तिर्यङ्मुद्रमाला तस्याः कपालैः शुष्कशिरोस्थिपिण्डैः संकुलं व्याप्तमत एव गलन्मन्दाकिनीवारि गङ्गाजलं यासु ताः । माला चेह कपालानामेव । [यद्वा । येषां कपालानि तेषामन्यैर्जङ्घान्वाद्यस्थिभिराभरणार्थं तिर्यङ्माला तत्संबद्धानि कपालानीत्यर्थः ।] तथा विद्युत्पायं विद्युच्चिभं यल्लाटलोचनपुटं ललाटस्थनेत्रसपुटं तत्तेजसा विमिश्रा मिलिता त्विद् प्रभा यासां ताः । अत्र पुटमध्यस्थस्य समस्तनेत्रभागस्य तेजोमयता पुटपदेनोक्ता । तथा-कतोरया कोमलयासंपूर्णया वा केतकशिखया केतकीकुसुमामेण संदिग्धः संशयितो मुग्धो रम्यो बालो येन्दुर्यासु ताः । हरशिरसि किं केतकशिखेयमित्यनौचिती । तदयं संशयोप्यनौचित्यमूलक एवेति भावः । तथा भुजंगाः सर्पा एव बल्लद्यो लतास्ता एव बलया मण्डलाकारेण स्थिताः कृजः पुष्पमालास्ताभिर्नद्धो बद्धो जूटो जूलको निषद्धस्रज ऊर्ध्वभागो यासु ताः । तदनेन जटाजूटस्यास्थान-कपिशस्यापि भुजङ्गनद्धतया तिरोहितरूपत्वेनातिशयामत्वेन मेघोद-यमत एव सर्पविहरणसूचनं गङ्गाजलगलनेन वर्षणं कपालमालया षलाकावलिं ललाटनेत्रत्विया विद्युदुद्द्योतं शिशुशशिना च केतकशि-खायत्वं दर्शयता मदनमदोषीपनमुदिरमेदुरधनसमयसूचनेन शृङ्गार-रसशालिताप्यस्य प्रकरणस्य कटाक्षिता । अचेतनाया जटाया रसकस्य देवतानुभावादप्येयम् । यल्लिवलयल्लगित्यत्र रूपकनामानकारः । यत्र मियोपेक्षा तत्र अपिचेति प्रयुज्यत इति व्युत्पत्तिः ॥

९-११. नान्यन्तेति । उक्तलक्षणं नाटकाद्य[पद्य]नान्दी । आशी-र्योगादिना नन्दयतीति नन्दः ॥ पतायन् ॥ नन्द ण्य नन्दः ॥ प्रशादि-त्यादणप्रत्ययः । टिङ्गाण्यिति ङीप् ॥ नान्दी । सुप्रधारलक्षणं च भरते ।

१० पुरतोवलोक्य । अये उदितभूयिष्ठ एष भगवानशेषभुवनदी-
पदीपस्तपनः । तदुपतिष्ठे ।

नाट्यस्य यदनुष्ठानं तत्सूत्रं स्यात्सवीजकम् ।

रङ्गदेवतपूजाकृत्सूत्रधार उदीरितः ॥ इति ।

ननु नान्यन्ते सूत्रधार इत्यसंगतम् । न हि नान्दीपाठानन्तरं
सूत्रधारो रङ्गभूमिं प्रविशति । किं नु प्रविश्य पठति । न चान्येनैव
पठनीया । सूत्रधारपठनीयत्वेनैव नान्द्या उक्तत्वात् ।

सूत्रधारः पठेन्नान्दीं मध्यमं स्वरमास्थितः ।

इति वचनात् । उच्यते । नान्दीं पठित्वा सूत्रधारः प्रविशति
[प्रविश्य?] पठति वा । नाद्यन्ते सूत्रधारस्यैव भुतत्येनेयमपि तेनैव
पठनीया । प्रथमं च सूत्रधारः प्रविशतीति नोक्तम् । मङ्गलार्थं देव-
तानमस्कारोदरेण विधानात् । यद्वा । नान्दी तावद्रङ्गप्रवेशानन्तरं
सूत्रधारेणैव पठनीया । नान्यन्ते सूत्रधार इति सूत्रधारसाम्या स्थापके
प्रयोगः । यदाह भरतः ।

नान्दीं प्रजुज्य निष्क्रामेत्सूत्रधारः सहानुगः ।-

स्थापकः प्रविशेत्पश्चात्सूत्रधारगुणाकृतिः ॥

पूर्वरङ्गं विधायादौ सूत्रधारे विनिर्गते ।

प्रविश्य तद्वदपरः काव्यमास्याप्येषदः ॥

अत एव केचिन्नान्यन्ते स्थापक इत्येवं पठन्ति । ननु प्रस्तावनायाः
पूर्वग्रहं नाट्याङ्गानि सन्ति तानि किमिति नोक्तानि । यदाह भरतः ।

रङ्गप्रसादमधुरैः श्लोकैः काव्यार्थसूचकैः ।

कृतं कंनिदुपादार्य भारती युक्तिमाश्रयेत् ॥

१० भार्गीय N. पुते Bb K1. for मुरत, समुदित for उदित N, ० भुविटः ॥ मय^c
K1., पर for एष B, N. O

११. टीका A, Bb, om. तपन, तदुपतिष्ठे A D. तदपत् B. ० अयदमणि for
अतद-तत् N.

प्रणम्य कल्याणानां त्वमसि महसां भाजनं विश्वमूर्ते,
 धुर्या लक्ष्मीमथ मयि भृशं धेहि देव प्रसीद ।
 ग्रद्यत्पापं प्रतिजाहि जगन्नाथ नम्रस्य तन्मे
 भद्रं भद्रं वितर भगवन्भूयसे मङ्गलाय ॥

१५

भेदैः प्ररोचनायुक्तैर्वीचीप्रहसनामुखैः ।

सुत्रधारो नटीं श्रूते मारिषं वा विदूषकम् ॥

स्यकार्यं प्रस्तुताक्षेपि चित्रोक्त्या यत्तदामुखम् ॥

अत एवाहालमिति । अयमाशयः । पूर्वोक्तान्यङ्गानि न भवन्ति किन्तु परिपदोभिमुखीकरणानि । सा चेत्स्ययमेव कृतावधाना मथनाटकविलोकनोत्का च तदन्यत्पयुज्यमानमपि रसभङ्गाय परं भवतीति कृतं तत्प्रणयनेन । अन्यथा समाया रसविच्छेदो भवेदिति निष्कलतेति ।

अथे इति निपातो व्यासङ्गादिनानाकलितस्याकलनेन संभ्रमयाचकः । अरुस्मात्सूर्योदयाकलनात् ।

ततः श्लोकं पदेदेकं गम्भीरस्वरसंयुतम् ।

देवस्तोत्रं पुरस्कृत्य यस्य पूजा भवतीति ॥

इति भरतमतमनुमत्य माङ्गलिकतया रङ्गहारपाठ्यं श्लोकमुत्थापयति । उदितेति । उदितं भूयिष्ठं बहु यस्य सः । अस्य बहुतरभाग उदितः किंनिवेद्योदयायासगिष्यत इति भावः । अथ नेत्रेतादित्यमुपन्तामिति निषेधादुदितभूयिष्ठ इत्युक्तम् । भगं ज्ञानादिमर्षास्तद्धान्भगुरानित्यर्थः । उपतिष्ठे श्लोकेनेति शेषः ॥

१२-१५. तदेवाह । कल्याणानां भित्त्यादि । भो विश्वमूर्ते सर्वमय देव । दीप्यतीति देवो श्रुतिमांस्तावृश रे । कल्याणानां महसां माङ्गलिकानां मेजसां त्वं भाजनं पात्रमसि । अतः प्रसीद प्रसन्नो

११ N om., प्रणम्य, त्वमसि for त्वमसि Bh K1 O, रेहि for मयि Bh K1 O, त्वमसि for विश्वमूर्ते Lb C, K1 O.

१२ तुष्यो B, Ph O, रेहि for मयि K1 O, रेहि for रेहि Bh K1 N O

नेपथ्याभिमुखमवेलोक्य । मारिष सुविहितानि रङ्गमङ्गलानि
संनिपतितश्च भगवतः कालप्रियनाथस्य यात्राप्रसङ्गेन नानादि-
गन्तवास्तव्यो महाजनसमाजः । आदिष्टश्चास्मि विद्वज्जनपरि-
पदा यथा केनचिदपूर्वप्रकरणेन वयं विनोदयितव्या इति ।

२० तत्किमिद्युदासते भरताः ।

भव । मयि मद्रिषये । धुर्या नृत्यधुरंधरां लक्ष्मीं संपत्तिमपि भृशम-
तिशयेन धेह्यारोपय । अयं शब्दः संमुख्यार्थः । धेहीति स्थाने देहीति
पाठे ददस्वेत्यर्थः । तथा हे जगन्नाथ भुवनपते यद्यस्यापमारब्धविरुद्धं
नम्रस्य मेस्ति तत्पतिजहि नाशय । यद्यदिति धीप्सया कायिकवाचि-
कमानसिकरूपं पापत्रयमुक्तम् । धीप्सा तु न तच्छब्दे कृता धीप्सित-
स्यैव तच्छब्देन परामर्शात् । तथैव व्युत्पत्तेः । काचिद्यत्पद इयं तत्प-
देपि धीप्सा । यथा यां यां प्रियः प्रैक्षतेत्यादौ । भद्रमदोषं भद्रममीष्टम् ।
धितर देहि । यद्वा । भद्रं भद्रमतिशयेनाभीष्टं देहीत्यर्थः । किमर्थम् ।
मङ्गलायाशंसनीयकर्मार्थम् ॥ तादर्थ्ये चतुर्थी ॥ मङ्गलाय मङ्गलं
कर्तुमिति या । कीदृशाय । भूयसे प्रचुराय । तदिह हरिहरादीनपास्य
भानोरुपस्थानेन प्रकरणनायकस्य द्वाद्यर्थ्यं सूचितम् । अत एव दे-
हीति द्वाद्यगोनिता प्रार्थना । सर्वभुद्रसत्त्वक्षयहेतोः प्रभातरयादरेण
प्रकरणकथावीजमूचनमपि । तथाहि । यद्यदिति धीप्सया शार्दूलघो-

१७. देवरय for नाथस्य O.; नागदेवागतो महाजन° O.

१८. अयं after वारतन्वो N., Bh. K1. om. महा; समुहः for समाजः II. Bh. C K1. तत्रिमिन्यु as in l. 20, Bh. and तन्त्रि परीक्षते N. after समाजः; O. has here after समाजः the passage, lines 49-52, probably by mistake; भासनाभिष for आदिष्टोस्मि O.; Bh. N. om. च; विद्वज् for जन N.; before नम् Bh. and before विद्वज् K1.

१९. °दृष्टं प्रयोगेन वयं विनोदयिता N.; O. om. इति.

२०. Bh. N. om. तत्किमिद्युदासते here.

प्रविश्य पारिपार्थकः । भाव परिषन्निर्दिष्टगुणं प्रवन्धं
नावगच्छामः ।

रघुण्डविमर्दसूचनम् । पापप्रतिघातानन्तरं च भद्रं भद्रमिति वीप्सया
स्यस्य मालतीलाभेन मकरन्दस्य च मदयन्तिकालाभेनेष्टसिद्धिः सूचि-
ता । भूयो मङ्गलपदेन कपालकुण्डलापकृतमालतीलाभो विद्यालाभा-
दिकं च सूचितम् ॥

१६-२०. नेपथ्यं रङ्गभूमिः ॥ नेपथ्यं रङ्गभूमौ स्यादिति विश्वः ।
नान्यो भावेति वक्तव्यः किञ्चिज्जूनस्तु मारिप इत्यमरः ॥ मारिप एव
मर्पणान्मार्पः । सुत्रधारोक्तानिर्याहसहिष्णुरित्यर्थः । सुविहितानि भक्ति-
अद्धाकृतानि । रङ्गो नृत्यं तदर्थं मङ्गलानि लोकपालपूजादीनि ॥ रङ्गो
नृत्ये रणक्षिताविति विश्वः ॥ संनिपतितः सर्वत आगत्यैकत्र मिलितः ।
कालप्रियनायस्य तद्देशदेवभेदस्य । यात्राप्रसङ्गेनेति नृत्यकालसूचनम् ।

इदं ध्वजमहः भीमन्महेन्द्रस्य प्रवर्तते ॥
इत्यभिधानात् । वास्तव्यो वासी । महाजनसमाजो विद्वतोष्टी ।
उदासत उदासीना भवन्ति । भरता नटाः ।

२१-२४. पारिपार्थिकलक्षणं भरते ।
सुत्रधारस्य पार्थे यः प्रवचन्कुरुतेर्धनाम् ।
काव्यार्थसुवनान्नापं स भवेत्पारिपार्थिकः ॥ इति ।
भाय मान्य नट । परिपदा प्रेक्षकेन निर्दिष्टो गुणो यत्र तं प्रवन्धं
प्रकरणम् । प्रेक्षकस्तु ।

यस्तुष्टे नुष्टिमायाति शोके शोकमुपैति च ।

क्रुद्धः क्रुद्धे भये भीतः स नाट्ये प्रेक्षकः स्मृतः ॥

सूत्र० । मारिपं कतमे ते गुणास्तत्र-यानुदाहरन्त्यार्यविद-
ग्धमिश्रा भगवन्तो भूमिदेवाश्च ।

२५ नटः । भूम्ना रसानां गहनाः प्रयोगाः
सौहार्दहृद्यानि विचेष्टितानि ।

इति भरतोक्तः । पूजावाक्यगर्भं प्रथमाह । कतम इति ।

गोत्रं नाम च बध्नीयात्पुजावाक्यं च सर्वतः ॥

इति भरतः । कतमे कियन्त इत्यर्थः । आर्याः सुकुलादिसंपन्नाः ।
यदाह भरतः ।

कुलं शीलं दया दानं धर्मः सत्यं कृतज्ञता ।

अप्रोह इति येज्येतत्तानार्यान्संप्रवक्षते ॥

विदग्धाधतुःषष्टिकलावेदिनः । मिश्रा वेदान्तवेदिनः । भगवन्तः स्मृ-
तिधराः । यदाह ।

देवाश्च लिङ्गिनश्चैव नानास्मृतिधराश्च ये ।

भगवानिति ते याच्याः पुरुषाः स्त्रिय एव च ॥ इति ।

यद्वा । आराद्यानां दूरं गता ग्राम्यत्वादिदोषेभ्य इत्यार्याः । विदग्धाः का-
व्यरसवशमनसः । मिश्राः पूज्याः । पूज्ये मिश्रपदे नित्यं बहुवचनान्त-
म् ॥ मरीचिमिश्रैर्दक्षेणेति विष्णुपुराणात् ॥ भगवन्तो ज्ञानादिसंपन्नाः ।
भूमिदेवा ब्राह्मणाः । इह तत्रोदात्तरूपा प्रस्तावना । यदाह भरतः ।

अमतीतं विस्मृतं वा यत्र कार्यं प्रकाशयते ।

तदुदात्तकमित्याहुः प्रश्नोत्तरमनोहरम् ॥ इति ।

२५-३०. प्रवन्धे गुणानाह । भुञ्जेति । यत्र प्रवन्धे रसानां शुद्धा-
रादीनां मूढा प्राचुर्येण गहना गम्भीराः सदृश्यहृद्यमात्रपात्याः प्रयोगाः
सन्ति । एतेनास्य रसमयत्वमुक्तम् । यत्र प्रवन्धे विचेष्टितानि माल-

२५ मरीचि नटः for मरु N, A. D. om. मरिप, माह for मारिप N ; N om.
नट, पापनुपपन्ने भगवन्त आर्यविदग्ध N; आर्या विदग्धा मिश्रा A., आर्या विदग्ध D.,
२५. N. om. भग-याश्च.
२५ गुह्यीर. for नट. N.

औद्धत्यमायोजितकामसूत्रं . .

चित्रा कथा वाचि विदग्धता च ॥

सूत्र० । स्मृतं तर्हि ।

नटः । भाव क इव ।

१०

✓ सूत्र१ । अस्ति दक्षिणापये विदर्भेषु पद्मनगरं नाम नगरम् ।

तीमाधवादेः परस्परव्यापाराः सौहार्देन प्रेम्णा इत्यानि मनोज्ञानि ।
यत्रौद्धत्यं नायकनायिकासखीभृत्यादिगुणमाहात्म्यमस्ति । कीदृशम् ।
आयोजितं विहितं कामसूत्रमनङ्गप्रयोगो यत्र तत् । यद्वा । औद्धत्यं
निजोत्कर्षपुरःसरमन्यायज्ञाधिष्करणम् । तद्यायोजितस्य समन्तात्का-
याभिमुखीकृतस्य कामस्य मन्मयेच्छायाः सूत्र सूचकम् । सूत्रं संभो-
गः पटारम्भकस्तन्तुर्वा । अनेनात्र कामोद्दीपकतयौद्धत्यं गुणाय ।
स्वाभाविकस्य तस्य भूषणत्वमिति दर्शितम् । यत्र चित्राधर्यजनि-
का कथा कल्पितकथत्वात् । रसमयत्वाद्याभर्यम् । यानि यन्त्रे
विदग्धता परिपाको निर्दोषत्वं वक्रता च यत्र । एतेनान्यनाटकाद-
स्याधिकगुणयत्त्वमुक्तम् । तं प्रबन्धं नर्तितुमादिशन्ति मित्रा इति
शेषः । किमिव [क इव] किं स्मृतमित्यर्थः ।

३१-३४. अधुना . .

एणादि रोदसी वास्य यात्रत्कीर्तिरनभरी । . .

तायात्किलायमध्यास्ते सुकृतं श्रेयुधं पदम् ॥

इति निजनामादिकथनफलमनुरुध्य तदावसति । अस्तीत्यादि । दक्षि-
णदेशस्य शृङ्गाररमवशनया [शृङ्गारसर्वस्वनया] तद्देशजत्वेन, स्यस्य

१८ पिताः B. U. D. O., मित्रता for विदग्धता U

१०. N has before this line पद्म । भाव कतमादिप्रकरणे, रक्षितमभिधाय Bh
निमित्तं N. before स्मृतं, N. om. तर्हि.

१० किमिव A. O., N. omits नटः । भाव and lacks इव to रस

११ दक्षिणस्य A. O., N. om. विदर्भेषु, पद्मर नाम B. C. D., पद्मनगरी O

तत्र केचित्तैत्तिरीयिणः काश्यपाश्वरणगुरवः पङ्क्तिपावनाः पञ्चा-
ग्रयो धृतव्रताः सोमपीथिन उदुम्बरनामानो ब्रह्मवादिनः प्रति-
वसन्ति ।

तदुभयरसवर्णनशक्तिरुक्ता । विदर्भेष्वित्यनेन वैदर्भीरितिपरिचय-
पातुरी दर्शिता । पञ्चमगरं पञ्चावती । नाम प्रसिद्धौ । न तु नामप-
दमभिधानार्थम् । तदा प्रकृत्यादित्वाचृतीया स्यादित्यवधेयम् । तैत्तिरी-
यिशस्तैत्तिरीयकनामशाखाविशेषपाठिन इत्यर्थः । काश्यपाः काश्यप-
गोत्राः । श्वरणगुरव इति । श्वरणशब्दः शाखाविशेषाध्ययनपरिकृताप-
न्नजनसंघवाची । तत्र समूहे ते गुरवः क्रियां कृत्वा वेदाध्यापयितारः ।

स गुरवः क्रियां कृत्वा वेदमस्मै प्रयच्छति ॥

इति स्मृतेः । यद्वा । श्वरणैः कलापादिभिर्गुरवो महान्तः । पङ्क्तिपा-
वनाः पङ्क्तौ भोजनादिगोष्ठ्यां पावना अग्रभोजिनः पवित्रा वेत्त्यर्थः ।
यद्वा ।

यजुषां पारगो यस्तु सामां यश्चापि पारगः ।

अथर्वशिरसोध्येता ब्राह्मणः पङ्क्तिपावनः ॥

इति लक्षिताः । पञ्चाग्रयो दक्षिणाग्निगार्हपत्याहवनीयसभ्यावसभ्यै-
षामिपञ्चकोपासकाः । धृतव्रताश्चान्द्रायणादिव्रतयोगिनः । सोमपी-
थिनः सोमो रताविशेषो हुतशेषो वा तत्पाथिनः । अनेन सोमयाग-
यानित्यमुक्तम् । उदुम्बरनामानो उदुम्बरमुत्कर्षसूचकं कुलनाम येषां
ते । यद्वा । उदुम्बरं प्रसिद्धं नाम येषां ते ॥ प्रसिद्धौ उदुम्बरं विदु-
रिति विश्वः ॥ ब्रह्मवादिनो वेदज्ञा इत्यर्थः ।

१२. ब्राह्मणः after तत्र N.; तैत्तिरीया N. तैत्तिरीयिनः K1; यावता [य?]]
1. fore पञ्चाग्रयो N.

११. पीथिनः Bb.; उदुम्बर A औदुम्बर Bb. for उदुम्बर; पीथिनो ब्राह्मणग्रंथ
A.; प्रतिनिधित्वेन K1.; A. B. C. D add इय after तैत्तिरीय-

ते श्रोत्रियास्तत्त्वविनिश्चयाय भूरि श्रुतं शाश्वतमाद्रियन्ते ।
 इष्टाय पूर्ताय च कर्मणेर्यान्दारानपत्याय तपोर्थमायुः ॥
 तदामुप्यायणस्य तत्रभवतः सुगृहीतनाम्नो भट्टगोपालस्य

३५-३६, त इत्यादि । ते कथितरूपाः । श्रोत्रियाश्छन्दोध्येता-
 रः । जन्मादिसंपन्ना ब्राह्मणा वा । भूरि प्रचुरम् । शाश्वतं सार्व-
 कैालिकम् । श्रुतमध्ययनमाद्रियन्ते श्रद्धति । यद्वा शाश्वतं नित्या-
 गमं वेदाख्यमाद्रियन्ते । कीदृशम् । भूरि श्रुतं बहुभ्यो बहुधा बहुभि-
 सन्नाभ्यस्तम् । किमर्थम् । धर्मस्य कर्तव्याकर्तव्यरूपस्य विनिश्चयाय
 निर्णयाय । वैदिककर्मणि निर्णयादेव प्रवृत्तेरिति भावः ॥ श्रोत्रिय-
 छन्दोधीत इति पाणिनिसूत्रम् ॥

जन्मना ब्राह्मणो ज्ञेयः संस्कारैर्द्विज उच्यते ।

विद्यया याति विप्रत्वं त्रिभिः श्रोत्रिय उच्यते ॥

इति स्मृतिः ॥ शाश्वतमित्यत्र कालाहुञ्चं [उञ्चं?] बाधित्वा शाश्वते प्रतिषे-
 ध इति भाष्यवचनादण् ॥ तथा तेर्यान्धनान्याद्रियन्ते । इष्टाय कर्मणे या-
 गादिकार्यार्थम् । पूर्ताय कर्मणे खातादिकार्यार्थम् । यागादीनां धनसाध्य-
 तया तेषां तद्वादरे न तु भोगार्थेति भावः । दारान्पत्नीराद्रियन्ते । अपत्या-
 य संतत्यर्थं न तु कामायेत्यर्थः । त आयुर्जीवनमाद्रियन्ते । तपोर्थं तपश्चर-
 णार्थं न तु व्यसनार्थम् । क्लेशबहुलं धर्म्यं कर्म तपः । तदनेन तेषां सर्वगुण-
 धर्ष्वं दर्शितम् ॥ भूयिष्ठ[स्फारं?] भूयश्च भूरि चेत्यमरः । अथ क्रतुकर्मैः पूर्तं
 खातादिकर्मणि । दाराः पुं भूमि च ॥ विनिश्चयायेत्यादौ तादर्थ्यं नतुर्थी ॥

३७-४१, अत्र कुले जात आमुप्यायणः । तत्रभवतः पूज्यस्य ।
 सुगृहीत शोभनोच्चारणं चलिकर्णादिवन्मद्गन्त्यं नाम यस्य । भट्ट-
 तुःशास्त्राभिज्ञः । पवित्रां पुण्यां कीर्तिर्यस्य । तस्यात्ममभूतः पुत्रः ।

पौत्रः पवित्रकीर्तनीलकण्ठस्यात्मसंभवो भट्टश्रीकण्ठपदलाञ्छ-
नो भवभूतिनामा जातूकर्णोपुत्रः कविर्निसर्गसौहृदेन भरतेपु-
५० स्वकृतिमेवंप्रायगुणभूयसीमस्माकमर्पितवान् । यत्र खल्वियं
वाचोयुक्तिः ।

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवशां
जानन्ति ते किमपि तान्प्रति नैव यतनः ।

श्रीः सरस्वती कण्ठे यस्य स श्रीकण्ठः । तद्वाचकं पदं लाञ्छनं
चिह्नं यस्य सः । नाम्ना श्रीकण्ठः । प्रसिद्ध्या भवभूतिरित्यर्थः ॥
[श्रीवैशारदनाशोभाभारतीसरलद्रुष्यति मेदिनीकरः ॥] जातूकर्णगोत्र-
प्रसूता जातूकर्णी तस्याः पुत्रः । निसर्गसौहृदेन साहजिकसौहृदेन ॥
[ननु हृद्गसिन्ध्वन्ते पूर्वपदस्य चेत्युभयवृद्ध्या सौहार्दमिति स्यात् ।
उच्यते । इदित्यादौ प्रतिपदोक्तस्य महणादृढ्यस्य ह्रस्वेति इदादे-
शस्यादिवृद्धिः । यद्वा । संज्ञापूर्वको विधिरनित्य इति घचनादुभय-
पदयूद्धेरनित्यत्वम् । यद्वा । सुहृदुर्द्वौ मित्रामित्रयोरिति निपातस्य
सुहृच्छब्दस्यायययो हृच्छब्दस्तदन्तोत्तरपदवृद्धिर्भवति ॥] एवंप्रायगुण-
भूयसी भूषा रसानामित्यादिप्रायैर्गुणैरुपचितामर्पितयान्प्रयोगतोऽर्थतश्च
संक्रामितवान् । खलु प्रसिद्धौ वाक्यभूषायां वा । वाचोयुक्तिर्जनन-
चनम् ॥ [प्राग्विकप्रथमप्रश्नो युक्तिदण्डहरोप्यति पञ्चलुक् ॥]

४२-४५. संप्रति स्वकौशलवलेन सगर्वमाह । ये नामेत्यादि ।
इह तावज्जिनिषाः पुरुषाः । केचिदज्ञा एव । केचिदज्ञैतमतमममनसः
वाव्यरसविरमाः । इतरे सप्तदशहृदयामोदिकाव्यमव्यरसभररसिकाः ।
तत्राद्यान्मत्याह । ये केचिदज्ञा मोस्माकम् । इह प्रचन्धे । अवशा-

३८. 'विषयनीर्तित' O; आत्मपद for आत्मसंभवः N; Bh. N. om. भट्ट; पदार्थ-
नयनमात्रेण before भवभूति N; भवभूतिनाम N. O.

४९. N. ९th जातूकर्णपुत्र; सौहृदेन for सौहृदेन N.

४०. नर्तमान before हृद्गसिन्ध्वन्ते N. O; प्रगुण for प्रायगुण N; Bh. om. प्राय;
तत्र for यत्र N; सरस्वती for यत्र O.

उत्पत्स्यतेस्ति मम कोपि समानधर्मा

कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ (

मवधीरणम् । प्रथयन्ति ख्यापयन्ति । नाम संभावनायाम् । संभाव्यत इदं न तु वास्तवमित्यर्थः । ते किमपि किञ्चिदल्पं जानन्ति । तान्प्रति ताँदृक्षीकृत्य मम नैव यत्नः । नहि बधिरे गीयते । यद्वा । किं-शब्द आक्षेपे । ते किं जानन्ति किं तु न जानन्तीत्यर्थः । द्वितीया-न्यत्याह । ये नाम निधये वैषयिकसुखाविमुखा मुमुक्षव इहावधी-रणामाचरन्ति ते किमपि वाङ्मनसागोचरं परं ब्रह्म जानन्ति । ते नमस्यास्तान्प्रति मम नैव यत्नः । न हि सम्राजमधिकृत्य कौपीनं सूच्यत इति भावः । अन्त्यान्यत्याह । मम समानधर्मा तुल्यगुणः कोपि जन उत्पत्स्यते जन्माप्स्यत्यस्ति विद्यते वा तं प्रत्येष यत्न इति भावः । इहाल्पज्ञत्वेन साधर्म्यमनौदृत्याय । बहुज्ञत्वेन साधर्म्यं कदर्य-दुर्जनविवर्जनायेत्युभयत्र विवक्षा । अयेदानीमनुत्पन्नस्य कथमुत्पादो-न्नानुपलब्धस्य वा कथमुपलम्भ इत्युभययोग्यत्वामाह । काल इति । यतः कालोऽयं निरवधिर्विपुलावसानः । विपुला महती च पृथ्वी भूमिः । तथा च तस्येदानीमनुत्पन्नस्य कालान्तर-उत्पाद इहानुपलब्धस्य दे-शान्तर उपलम्भश्च स्यादिति भावः । इह प्रथमार्थे बहुज्ञत्वेन प्रयोगो द्वितीयार्थे एकत्वेन प्रयोगश्च न दोषः । भिन्नवाक्यार्थत्वात् । एकवाक्या-र्थत्वे तादृक्प्रयोगस्यायोग्यतया दोषत्वात् । तथैव व्युत्पत्तेरित्यवधे-यम् । [यद्वा । अवज्ञाप्रथमावसरेर्हकारेणात्मनो गौरवाद्बहुत्वं निज-समतावसरे शान्त्यात्मन्येकत्वम् । यद्वा । जात्यभिप्रायमेकवचनम् ।]

११. "उत्पत्स्यते मम च कोपि N.; समानजन्मा G.

१५. Between this stanza and the following, O. has कविवर्णनं च प्रति तेनैवमुक्तम् ।

गुणे सतां न मम को गुणः प्रख्यापितो भवेत् ।

पर्यायेनामा भगवन्वर्य साननिधिर्गुरुः ॥

N. also has this, but it reads प्रति तु for च प्रति, एव for एवं, and मम न for न मम. K1. has this with मय यथा कोच for सतां न मम को. N. has also the following passage before कविवर्णनं &c.:—तदुच्यन्ता तन्मख्यापनाय सर्वं कुशीलवा यथा सर्गातकप्रयोगे शक्तिपातिप्रदे च वर्तन्तामिति ।

अपिच । यद्वेदाध्ययनं तथोपनिषदां सांख्यस्य योगस्य च ।
 ज्ञानं तत्कथनेन किं न हि ततः कश्चिद्गुणो नाटके ।
 यत्प्रौढत्वमुदारता च वचसां यच्चार्यतो गौरवं
 तच्चेदस्ति ततस्तदेव गमकं पाण्डित्यवैदग्ध्ययोः ॥

४६-४९. अपुना निर्जगुणगरिमोपदर्शनेन निजप्रत्ये विदग्धादर-
 माह । यद्वेदेत्यादि यत्र खल्वियं वाचोयुक्तिरित्यत्राप्यनुपज्यते ।
 अद्वैतप्रतिपादको वेदभाग उपनिषत्तज्ज्ञानम् । योगः पातञ्जलशास्त्रम् ।
 तयोर्ध्ययनज्ञानयोः कथनेन किम् । अपि तु न किमपीत्यर्थः । यतस्त-
 तो वेदाध्ययनादेर्नाटके कश्चिद्गुणो नास्ति । तेषां नाटकेऽनुपयोगात् ॥
 तत इति ल्यप्लोपे पञ्चमी ॥ तान्वाप्य नाटके न कश्चिद्गुण इत्यर्थः ।
 ययं सर्वमेव विज्ञोनङ्गनया पुनस्तदत्र न निबद्धमिति भावः । तर्ह्यत्र
 ऋग्वेदेत्यादिज्ञानज्ञापनं किमर्थमत आह । यदिति । वचसां यत्प्रौढत्वं
 वाक्यार्थं पदं पदार्थं वाक्यं तत्कृतिः । यथा न देवीयं किं-तु मागु-
 पीत्यर्थं निमेषयती । चन्द्रवदित्यर्थं नयनसमुत्थं ज्योतिरत्नेरि[त्रे?]-
 ति । यदाह दण्डी [वामनः?] ।

पदार्थं वाक्यवचनं वाक्यार्थं च पदाभिदा ।

। प्रौढिर्व्याससमासी च साभिप्रायत्वमस्य च ॥ इति ।

यद्य वचसामुदारता यिकटत्वं यस्मिन्सति पदानि जगो नृत्यन्तीयेति
 भन्यते । यद्वा । उदारतालंकारादिदोषशून्यत्वम् । यद्वा । उदारता
 गुणभेदः । यदाह दण्डी ।

उत्कर्षवान्गुणः कश्चिदुक्ते यस्मिन्प्रतीयते ।

तदुदाराश्रयं तेन सनाया काव्यपद्धतिः ॥ इति ।

यच्चार्यतो गौरवमनर्प्यार्थता । यद्वा । स्वल्पं वचनमर्थसार्थप्रसरसमर्थ-
 मित्यर्थः । तद्यदि नाटकेऽपि ततस्तदेव पाण्डित्यवैदग्ध्ययोर्गमकं

अतो यदस्माकमर्पितं प्रियसृष्टावभवता भवभूतिनाम्ना ५०
प्रकरणं स्वकृतिर्मालिनीमाधवं नाम तदेव तलभवतः काल-
प्रियनाथस्य पुरतः प्रयोगेण प्रख्यापयितुमुद्यताः । तत्सर्वे कुशी-
लवाः संगीतप्रयोगेण मत्समीहितसंपादनाय प्रवर्तन्ताम् ।

नटः । स्मृत्वा । एवं किंयते युष्मदादेशः किं तु या यस्य
युज्यते भूमिका तां खलु तथैव भावेन सर्वे वर्ग्याः पाठिताः । ५५
बोधकम् । पण्डितो वेदाध्ययनादिकुशलस्तस्य भावः पाण्डित्यम् ।
वैदग्ध्यं रसादियोगिष्वन्धवन्धनकौशलम् । अनेन ग्रन्थे सर्वगुण-
वत्त्वमुक्तम् । तत्कर्तृत्वेनात्मनः सर्वपथीनमतिमत्त्वमप्युक्तम् । नाट्य-
इति । ननु नाटक इत्युक्तम् । अस्य प्रकरणत्वात् । प्रकरणनाट-
कयोर्भेदात् । नैवम् ॥ नट नृत्तावित्यस्य षाभि स्वार्थे कनि नाटक-
मिति ॥ तथा च नाटके नाटय इत्यर्थात् ।

५४-५६. भूमिका ध्याजप्रवेशः । यदाह भरतः ।

अन्यरूपैर्यदन्यस्य प्रवेशः स तु भूमिका ॥ इति ।
यर्गे मवा वर्ग्याः । नटमेलकस्या इत्यर्थः । सौगतस्य बौद्धस्य जरत्त-
रिमाजिका घृष्टा भिक्षुकी । एतादृशी दौत्ये प्रशस्ता । यदान भरतः ।

५०. ततो A. for अतो, यदस्माकं Bh; °दा तत्रभवता कालपरेण भव० Bh.
तत्रभवता भव० K1.

५१. मापनेन before प्रकरणे Bh; कृत A. कृते ॥ for कृति, तदेतदे A. तदहिने
सेव Bh. for तदेव, भगवन् for तत्रभवतः Bh.

५२. कालप्रियनाथस्य साहचर्यगदेक्षणपुत्रो विधा-मवः गुरुरस्य पुरतो यथा-मपनेन
Bh.; भवमुपतः Bh. K1.; सर्वकुशी० A. Bh.

५३. संगीतक Bh. C. D. K1; यथाह before संगीतक Bh., 'प्रयोगेन K1.,
भूमिकाकरणेन च before ननु Bh.

५४-५५. N. O om this passage.

५६. नटिरय before नट O एतरे after स्मृत्त Bh नट K1 Bh ॥ नोते ॥
एव N. for एव, नाट्यविद्या तयोः for किं तु-यत्तु N

५७. तदेव for तथैव Bh. K1 O, °दा तत्र भव, Bh. om यदाह

सीगतजरत्प्रव्राजिकायास्तु कामन्दक्याः प्रथमां भूमिकां भाव
एवाधीते तदन्तेवासिन्यास्त्वहमवलोकितायाः ।

सूत्र० । ततः किम् ।

विषवेक्षणिका दासी मिश्रुकी शिल्पकारिका ।

प्रविश्य चाशु-विश्वासं दूतीकार्यं च विन्दति ॥ इति ।

वृद्धत्वं चास्या रूपशून्यत्वतर्पदृश्यत्वप्रगल्भत्वमूत्रकम् । यदाह ।

लज्जितं नाधवन्तं वा रूपिणं वा तयातुरम् ।

दूतं वाप्ययं वा दूतीं न तु कुर्यात्कथंचन ॥

अन्तेवासिनी निकटशिष्या । अहं भूमिकामधीय हत्यन्वयः । ततः

किमिति । एतावदुस्या किमिति विरतोसीत्यर्थः । प्रकरणलक्षणं भरते ।

१ आत्मशक्त्या कविर्यच्च कथां नायकमेव च ।

१ औत्पत्तिक प्रकुरुते तद्धि प्रकरणं विदुः ॥

इदं न शुद्धम् । यदाह भरतः ।

द्विधा प्रकरणं तच्च शुद्धं संकीर्णमेव च ।

कुलस्त्रीरचितं शुद्धं संकीर्णं वेद्यया कृतम् ॥

अत्र नाटके यादृशो नियमस्तादृशः । नायकलक्षणं भरते ।

नेता विनीतो मधुरस्त्याशीं दक्षः प्रियंवदः ।

रक्तलोकः शुचिर्वाग्मी रुढवंशः स्थिरो युग ॥

धृत्युत्साहस्मृतिप्रज्ञाकलामानसमान्वितः ।

शूरो दृश्यश्च तेजस्वी शास्त्रचक्षुश्च धार्मिकः ॥

११ परिवाजिकाया for प्रवाजिकाया A N, च for तु N., A. om जरत्, मधम-
भूमिका A D.

१२ एको for एव Bh ३ च for तु O, दक्षि at the end, Bh K1, K2 O)

१८. Bh. om the speech, तत for किम् N,

नटः । ततः प्रकरणनायकस्य मालतीवल्लभस्य माधवस्य
वर्णिकापरिग्रहः कथम् ।

विनयः शीलसंपत्तिर्मधुरः प्रियदर्शनः ।

स्यागः सर्वस्वदानं स्यादक्षः क्षिप्रकरो मतः ॥

प्रियंवदोनुक्तदवावसस्नेहो लोकरञ्जकः ।

मितप्रस्तुतवाग्वाग्मी नित्यकर्मरतः शुचिः ॥

ख्यातवंशो रुढवंशः षोडशार्जिशको युवा ।

वाङ्मनःकर्मभिर्यथ न चलः स स्थिरो मतः ॥

धृतिः सर्वेषु या प्रीतिरुत्साहोग्लानिरेव च ।

स्मृतिः कालान्तरशानं प्रशा तीक्ष्णमार्तिर्मता ॥

कलाधात्र चतुःपटिर्मानधित्तसमुच्चतिः ।

शूरः संप्रामनिपुणो रूपवान्दृश्य उच्यते ॥

आतिप्रतापस्तेजस्वी शाल्ववधुर्धृतीपरः ।

आत्मवत्सर्वभूतानि यः पश्यति स धार्मिकः ॥ इति ।

ननु मालतीवल्लभत्वं माधवस्य न योग्यं माधवेन वसन्तेन समं
वर्षिकालीनाया मालत्या जातेः संबन्धाभावात् । मैवम् । अपूर्वमेव
हि पदार्थसार्थं योगिनीप्रमदावात्संयत्तमासाद्य सद्दयहृदयवमत्कार-
कारिणीं यैदग्धीमेव कविरयमुत्प्रेक्षितवानित्यदोषः । माधव इति
नाम्ना शृङ्गारमयतोक्ता । वसन्तस्य शृङ्गारमयत्वात् । शृङ्गारमयत्वे-
न च विष्णुदैवतत्वमपि कटाक्षितम् । यदाह भरतः ।

शृङ्गारो विष्णुदैवतः । इति ।

अत एवास्य श्यामत्वमपि वक्ष्यति कुवलयदलश्यामोयमित्यादिना ।

श्यामो भवेत्तु शृङ्गारः । इत्यपि भरतः ।

सूत्र० । कलहंसमकरन्दप्रवेशाचसरे तरसुविहितम् ।

अयममात्यत्वादीरोदात्तो नायकः । यदाह भरतः ।

सेनापतिरमात्यश्च धीरोदात्तौ प्रकीर्तिता ॥ इति ।

मालती नायिका । तद्वक्ष्ये भरते ।

स्वान्यसाधारणस्त्रीति तद्गुणा, नायिका त्रिधा ।

स्वकीया तत्र वक्तव्या मुग्धा मध्या प्रगल्भिका ॥

शीलार्जुनारिसंयुक्ताकुटिला च पतिव्रता ।

लज्जाधती नापरुषा निपुणा च शिर्यवदा ॥

साधारणस्त्री गणिका कलाप्रागन्म्यधौर्त्ययुक् ।

रूपकेषु च रक्तैव कर्तव्या गृहसं विना ॥

अन्यरी द्विविधा प्रोक्ता कन्यकोटा तथापरा ।

रसे प्रधाने कर्तव्या नान्योटा नास्त्वयेदिभिः ॥

रुन्यानुरागभिप्लानः कुर्यादङ्गाङ्गिसंश्रयम् ॥ इति ।

अज्जनापि प्रसङ्गाहुन्यते । तथा हि ।

नाटके वृत्तयः प्रोक्ताश्चतस्रो नाट्यवेदिभिः ।

भारती कैशिकी चैव सात्त्वत्यारभटी तथा ॥

तत्र गृङ्गारी कामकलागण्जिनी व्यापारः कैशिकी ।

त्रिशोक्ता सात्त्विकी मत्स्यशौर्यत्वामार्जवादिभिः ।

भायेन्द्रजालमद्गुभक्तोधोद्गान्तादिनेदितैः ।

मण्डेशारभटी नाम नाट्ये निस्तनु वृत्तयः ॥

भारती वाग्धवृत्तिः स्याद्रसे रोद्रे च युज्यते ।

गृङ्गारे कैशिकी जीरे सात्त्वत्यारभटी पुनः ॥

नटः । तेन हि तत्प्रयोगादेवात्रभवतः सामाजिकानुपास्महे ।

एवमङ्गानि कार्याणि प्रधानस्याविरोधतः ।

आदौ विष्कम्भकं कुर्यादङ्गवाक्यार्थयुक्तितः ॥

अपेक्षितं परित्यज्य नीरसं वस्तुविस्तरम् ।

यदा संदर्शयेच्छेषं कुर्याद्विष्कम्भकं तदा ॥

यदा तु सरसं वस्तु मृलादेव प्रवर्तते ।

आदावेव तदाङ्गः स्यादामुखाक्षेपसंभयः ॥

प्रत्यक्षनेतृचरितो विश्वव्यापिपुरःसरः ।

अङ्गो नानाप्रकारार्थसंविधानरसाभयः ॥

अनुभावविभावभ्यां स्यायिनो व्यभिचारिभिः ।

गृहीतमुक्तैः कर्तव्यमङ्गिनः परिपोषणम् ॥

न चानिरसमो वस्तु दूरविच्छिन्नतां नयेत् ।

रसं वा न तिरोदध्यावस्त्वलंकारलक्षणैः ॥

एको रसोद्गी कर्तव्यो वीरः शृङ्गार एव वा ।

भङ्गमन्ये रसाः सर्वे कुर्याद्विर्वहणेऽनुतम् ॥

शृङ्गारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानकाः ।

वीभत्सोऽनुत इत्येवमदौ नाट्ये रसाः स्मृताः ॥

यद्यापि

अविकारस्थितिः शान्तः शान्तस्तु नयमो रसः ।

इत्यस्ति तथापि स न सर्वसंमतो न वा नाट्यविषयधेति न पृथ-

गुक्तः । स्थायिभावभूतात्तस्य नाट्यविषयता न संभवतीति दिक् ।

नायिका च मालत्युदात्तनिभृता । कुलखट्वात् । यदाह भरतः ।

६२ K2 om नन्, तदेहि for तेन हि K2, तर्हि तत्प्राप्तिद्वयकेगादेव A तर्हि तद्वद-
गादेव D पतिवध (इ) Bh पतिवधप्रवन्ध U पदवध N after तत्, °गादेव तत्र-
शत K1.

सूत्र० । बाढम् । एषोस्मि कामन्दकी संवृत्तः ।

मटः । अहमप्यवलोकितः । इति परिक्रम्य निष्क्रान्तौ ।

६५

प्रस्तावना ।

ततः परिवृत्य रक्तपट्टिकानेष्वथे कामन्दक्यवलोकिते प्रविशतः ।

काम० । वत्से अवलोकिते ।

उदात्तनिमृता चैव भवेसु कुलजाग्रजः ॥ इति ।

वर्णिका मयी ।

६५-६६. बाढं दृढम् । कामन्दकी संवृत्तः कामन्दकीरूपः । एतेन सूत्रेणैव काव्यार्थसूचनं कार्यमिति मतमनुमत्त्वं कामन्दकीसूत्र-
नमपि सूत्रसूचनमेव वृत्तमिति दर्शितम् । यद्वा । अमेमकरन्देन माल-
तीरूपं कर्तव्यमिति पुनः स्त्रीत्यापत्त्यात्र सूचितम् । कामन्दको नीति-
ग्रन्थमेदस्तं वेत्तीति कामन्दकी ॥ तदधीत इत्यण्डीप् च ॥ अन्यथा
नामव्युत्पत्त्या नीतिवेदिताबोधनेन प्रकृतसिद्धिहेतुतोक्ता । तदन्तेया-
सिन्यवलोकितः दृष्टिरिति कार्यसिद्धिदृष्टेरपि कार्यसिद्धिहेतुतोक्त्य-
तदुत्तेजगिरेति । निष्क्रान्तौ सूत्रधारमटाधिति शेषः । प्रस्तावनेति
निवृत्तेति शेषः । एतल्लक्षणं भरते ।

मटी विदूषको वापि पारिपाथिक एव वा ।

सूत्रधारेण सहिताः संक्षेपं यत्र कुर्वते ॥

आमुखं नाम तस्यैव सैव प्रस्तावना मता ॥ इति ।

परिवृत्य पुनरागत्य । रक्तपट्टिका लोहितपट्टिका नेष्वथमलंकारो ययोस्ते ।

११ Bh N om बाढम्, एष एवास्मि Bh

१२ K2 om अति, Bh, om: परिक्रम्य निष्क्रान्ता A ; for इति—प्रविशतः. N, has रक्तपट्टिकानेष्वथे उपविष्टे प्रविशतः । प्रस्तावना । ततः प्रविशति कामन्दकी ।

१३. "विदूषकपदेन कुलजेपथ्या कामन्दक्यवलोकिते च B मत. प्रविशति रक्तपट्टि-
पथा &c as in B, C K1. K2, रक्तपट्टिकानेष्वथे उपे प्रविशतः Bh, परि-
रक्तपट्टिकानेष्वथेपथापुनरागत्यो O for तत—प्रविशतः.

भव० । आणवेदु भवदी । (६)

काम० । अपि नाम तयोः कल्याणिनोर्भूरिवसुदेवराताप-
त्ययोर्मालतीमाधवयोरभिमतः पाणिग्रहः स्यात् । वामाक्षिस्पर्-
न्दनं सूचयित्वा सहर्षम् ।

विवृण्वतेव कल्याणमान्तरङ्गेन चक्षुषा ।

स्फुरता वामकेनापि दाक्षिण्यमवलम्ब्यते ॥

(क) आशापयतु भगवती ।

६९-७१. अभुना कामन्दकी समस्तप्रकरणोपयुक्तमुपक्षेपमाह ।
अपीत्यादि । यदाह ।

काव्यार्थस्य समुत्पत्तिरूपक्षेपः स्मृतो नृपैः ।

यदा । उन्मूलितः संसारिण्यापि कृष्टः ।

७१-८३. मामेति वीप्सात्यन्तनिषेधे । यन्मामित्यादि । सभ-
ान्पूज्यो भूरिवसुर्धन्मां विधेयविषये नियोज्यगोचरे नियुक्ते नियो-
यति तत्स्नेहस्य धीतेः कृतं स ह्यस्माकं प्रेमपात्रमिति भावः । असौ
नियोगः प्रणयस्य भयस्य सार उत्कर्षो निर्यासो वा । यदि मर्दयेः
प्राणैरथ वा मदीयैस्तपोभिः सुदृढो मित्रस्याभिमतं याञ्छितं कृत्यं कार्यं
घटेत तदा तत्कार्यं कृतं स्यान्मत्प्राणादिभिरपि भवेदित्यर्थः । यद्वा ।
कौदोभिमतमिदं यदि घटेत निष्पद्येत तदा मर्दयेः प्राणैस्तपोभिर्या-
कृत्यं कृतं स्यात् । अघटने तु सर्वमिदं व्यर्थम् ।

७३-७३. विवृण्वतेति । अपिरवधारणे । तेन वामकेनैव वामे-
नैव चक्षुषा दाक्षिण्यमवलम्ब्यते । कीदृशेन । स्फुरता स्पन्दवता ।

१८. भवदी O.

६९. N. O. om. तयोः and have कल्याणिनोरनयोर्भूः, Bh. has both

७१-७३. ह्यस्य for ह्यस्य K1 K2 Bh.; अभिनय for सूचयित्वा D, N om.

१. शमा—यित्वा, Bh om सहर्षम्

भव० । आणवेदु भववदी । (क)

काम० । अपि नाम तयोः कल्याणिनोर्भूरिवसुदेवराताप-
त्ययोर्मालतीमाधवयोरभिमतः पाणिग्रहः स्यात् । धामाक्षिस्-७०
न्वनं सूचयित्वा सहर्षम् ।

८. —विवृण्वतेव कल्याणमान्तरत्नेन चक्षुषा ।

स्फुरता धामकेनापि दाक्षिण्यमवलम्ब्यते ॥

(क) भाषापर्यन्त भगवती ।

६९-७१. अधुना कामन्दकी समस्तप्रकरणोपयुक्तमुपक्षेपमाह ।
अप्रीत्यदि । यदाह ।

काव्यार्थस्य समुत्पत्तिरुपक्षेपः स्मृतो दुषिः ।

यदाह । उन्मूलितः ससोरिह्यापि कृष्टः ।

७९-८१. मामेति वीप्सात्यन्तनिवेधे । यन्मामित्यादि । सभ-
गन्पूज्यो भूरिवसुदेवमां विधेयविषये नियोज्यपोचरे नियुक्तेः नियो-
यति तस्मिन्नेत्यर्थः प्रीतेः फले स ह्यस्माकं प्रेमपात्रमिति भावः । असी
नियोगः प्रणयस्य प्रभयस्य सार उत्कर्षो निर्यासो वा । यदि मर्द्दयैः
प्राणैरथ वा मदीयैस्तपोभिः सुददो मित्रस्याभिमतं याञ्छितं कृत्यं कार्यं
घटेत तदा तत्कार्यं कृतं स्यान्मत्पाणादिभिरपि भवेदित्यर्थः । यदा ।
सुददोभिमतमिदं यदि घटेत निष्पद्येत तदा मर्द्दयैः प्राणैस्तपोभिर्या
तत्कृत्यं कृतं स्यात् । अघटने तु सर्वमिदं व्यर्थमित्यर्थः । एतेनावश्यक-
तव्यतोक्ता ॥ [प्रणयः प्रेम्णि विश्वासे याञ्चाप्रभययोरपीति विश्वः ॥]

८४-८९. भूरिवसोः स्वीकारबीजमेवंविधप्रभयोपपत्तिमाह । किं

७९. N. om गृहे

८०. भगवान् for तथगतान् O

८१. अति for अपि, K1 K2 O; Bh N om आति, यदैक नो K1 K2

यदैक नो Bh यदैक नो N O

सूत्र० । वाढम् । एपोस्मि कामन्दकी संवृतः ।

गटः । अहमप्यवलोकिता । इति परिक्रम्य निष्क्रान्तौ ।

६५

प्रस्तावना ।

ततः परिवृत्य रक्तपट्टिकानेपथ्ये कामन्दक्यवलोकिते प्रविशतः ।

काम० । वत्से अवलोकिते ।

उदात्तनिभृता चैव भवेत्तु कुलजाङ्गना ॥ इति ।

वर्णिका मयी ।

६३-६६. वाढं दृढम् । कामन्दकी संवृतः कामन्दकीरूपः ।

एतेन सूत्रेणैव काव्यार्थसूचनं कार्यमिति मतमनुमत्य कामन्दकीसूच-
नमपि सूत्रसूचनमेव वृत्तमिति दर्शितम् । यथा । अमे मकरन्देन माल-
गणत्राणकारणस्यमस्या नाम च सूचितम् । युक्तं नैदम् ।

नासूचितं विशेषाग्रम् ।

इति भरतः । एवमन्यत्रापि सूचितस्यैव प्रवेशः । आन्वीक्षिकी न्याय-
शास्त्रम् । तत्र तर्कच्छतादिनिष्ठद्वयेन तदभ्यासान्माधयस्य चोरिका-
विर्वाहे कौशलमुक्तम् । श्रवणं पाठः । कुण्डिमपुरं विदर्भनृपराज-
धानी । ग्रहिण्यता प्रस्थापयता । सु विहितं शोभनं कृतम् ।

९०-९१. अपत्येत्यादि । देवरातेन पुत्रं ग्रहिण्यतापत्यसंबन्ध-
विधिप्रतिज्ञा विवाहप्रतिज्ञा मियस्य सुददः प्रीतमित्रस्य भूरिचसोः ।
सुददः शोभनचित्तस्य वा । स्मृतिं स्मरणं नीता प्रापिता । अलोक-

६५. N. om. वाढिनी, वाढिनीः K1. वाढिनी K2 वास्तव्य Bb. दिगन्ताप्रतापता O;
तदेकस्मिन् N. O. Bb. K1. K2.; *स्मरन्तेवापिनीर्वादा K2.

६६. मयुषेय Bb

६७. *रात्रस्य मयिना N.

७१. पुत्रं after पञ्चवर्त्त O.; मयुषं O.; सुविहितं निहितं B. C. D. Bb. K1. K2.

९०. पुत्रं before अग्रम् N; विदरण नीता O

९१. *रात्राग्रम् K2.

अव० । आणवेदु भववदी । (क)

काम० । अपि नाम तयोः कल्याणिनोभूरिवसुदेवराताप-
त्ययोर्मालतीमाधवयोरभिमतः पाणिग्रहः स्यात् । यामाक्षिस्- ७१
नूनं सूत्रयित्वा सहर्षम् ।

—विवृण्वतेव कल्याणमान्तरज्ञेन चक्षुषा ।

स्फुरता वामकेनापि दाक्षिण्यमवलम्ब्यते ॥

(क) आतापयतु भगवती ।

६९-७१. अधुना कामन्दकी समस्तप्रकरणोपयुक्तमुपक्षेपमाह ।
अपीत्यदि । यदाह ।

काव्यार्थस्य समुत्पत्तिरूपक्षेपः स्मृतो बुधिः ।

इह तु मालतीमाधवयोर्विवाहनिर्वाहः काव्यार्थः । अपि नामेति । नाम
संभावनायां तेन भवेदपीत्यर्थः । निधये वा नाम । तेन निधितमेय
त्यवेदित्यर्थः । कल्याणिनोरित्यनेनाशंसनीयकुशलतयानुप्राप्त्यमुक्त-
म् । भूरिवसुर्मालतीपिता । मद्राधनिककन्याया आवश्यकी यराता-
निति वामतात्पर्यम् । देवरातो माधवपिता देववद्राति दत्ते ॥ रा
योनौ कर्तारि कः ॥ देवरानः । तथा च जना दातरि विवाहस्त इति

११-१२. कियद्ददान्यत्यनमुत्तरादियोनौनुत्प एव प्रायः पुत्र इति यरे
नन्त्याकादूत सूत्रनं नामानुमेयेन । एवं च योग्ययोर्योग्य एव सवन्ध
नाम भावः । पाणिग्रहो विवाहः ।

११. १२. Bb, C, N. om १५, १६ D मातरी A. D. मातरी O, K2 om
अपि ।

११. रिमदे A रिमदे O, यमदे O यमरी A. D ; अरोषदे Bb. अपोपरी
C. तारदे K1 K2 तारदे O

१२. यरीय B D

११. अतरी A अतरी Bb अतरी C O. अत A. C N for १, अतरी
अतरी O

१२. विरारार O विरारार K1 K2 N. ताररी O

काम० । संवरणं हि तत् ।

विशेषतस्तु बालत्वात्तयोर्विवृतभावयोः ।

१००. तेन माधवमालत्थोः कार्यः स्वमतिनिहवः ॥

अपिच । अनुरागप्रवादस्तु वत्सयोः सार्वलौकिकः ।

श्रेयोप्यस्माकमेवं हि प्रतार्यौ राजनन्दनौ ॥

पश्य । बहिः सर्वाकारप्रगुणरमणीयं व्यवहर-

न्पराभ्युहस्थानान्यपि तनुतराणि स्थगयति ।

९८-१००. संवरणं संगोपनम् । विशेषत इत्यादि । तेन भूरि-
पराभा तयोर्वत्सयोर्विशेषेण स्वमतिनिहवः कार्यौ निजज्ञानगोपनं कर्त-
व्यम् । बालत्वाच्छिशुत्वेन प्रकाशिताभिप्राययोः । यथा तावपि प्रकृतं
न जानीतस्तथा कृतं तेनेति भावः । युक्तं चादः ।

नादेशो नाकाले नापरिपक्वेन्द्रिये न गुणहीने ।

कथयति हि कथां स्वगतां न तथास्य कथा भवति घन्था
इति नीतेः ।

१०१-१०२. अनुरागेत्यादि । तयोरनुरागप्रवादः सर्वलोकविदितः
सन्नस्माकं [श्रेयानस्तीति वा पाठः ।] श्रेयो श्रेयोऽलम्भी । यत एषं
सति राजा मन्दनभोभी वञ्चनीयौ । तयोरन्योन्यानुरागादेव परिणयो
वृत्तौ न मया कारित इति वक्तव्यमेवेति भावः ॥ [सार्वलौकिक इत्यत्र
सर्वलोकान्वयः ॥] अन्योन्यानुरागेन गान्धर्वविवाहोऽपि सूचितः ।

१०३-१०६. बहिरित्यादि । विद्वान्शुबुद्धिरेकः श्रेष्ठोद्वितीयो वा
सकलं जनं कपटैरभिसंघाय वञ्चयित्वा स्वानर्थान्स्वप्रयोजनानि सं-
पादयति । मौनममापणं मज्जेत् न । विधिनिषेधपरं वक्तुं न यदतीत्यर्थः ।

९८ N om हि

१०१. K1 K2 O om अपिच, प्रवाद K2.

१०१ प्रयानस्या D N. श्रेयो दस्या K1. K2 O श्रेयोऽलम्भी Bh.

१०२ मधुतराणि ३

जनं विद्वानेकः सकलगभिसंधाय कपटै- १०५

स्तटस्थः स्वानर्थान्प्रटयति च मौनं च भजते ॥'

अव० । मए वि तुह्यवअणादो तेण तेण वअणोवण्णासेण भूरिवसुमन्दिरासण्णराअमग्गेण माहवो संचारीअदि । (क)

काम० । कथितमेव नो मालतीधालेय्या लवङ्गिकया ।

(क) यथापि युष्माद्वचनात्तेन तेन वचनोपन्यासेन भूरिवसुमन्दि-
रासन्नराजमार्गेण माहव- संचार्यते ।

अत एव तटस्थ उदासीन इवानभिश्यक्तव्यापार इत्यर्थः । कथम् ।
सर्वाकारेणैव तादिना स्वभावसुन्दर यया भवति तथा बहिः प्रकटं
व्यवहरन्नतिसूक्ष्माण्यापि पराभ्यूहस्यानानि परस्य तर्कस्यानानि स्थग-
यति पिदधाति । अपिर्भिन्नक्रमः ॥ अभिसंधिर्वचनार्थ इति धातुसंप्रहः ।
केवलश्रेष्ठयोरेक इति धरणिः ॥

१०७-१०८. अत्रोपन्यासो व्याजेन कार्योद्भेदः । राजमार्गेण-
त्यनेन सर्वसाधारण्यान्माधवस्यानौद्धत्यमहितीयवेषता च सूचिता ।
सचारणं च तद्दर्शनेन मालत्या अनुरागायेति भावः । अत्र कामन्द-
क्यायलोकितायामेवमनुक्तत्वात्कथं तव वचनादिति घटत इति न
देष्टव्यम् । प्राणैस्तपोभिरित्यादिना तदभिधानात् ।

१०९-११३. धात्रेय्युपमानुसृता । एतेन बाल्यात्प्रभृति सकलने-
ष्टावेदित्वं धनितम् । तथा च लवङ्गिका मालतीगतं यत्कथयति तत्प्रमा-
णमेवेत्येवकारव्यङ्ग्यम् । अनेनास्याः सखीत्वमप्युक्तम् । यदाह भरतः ।

कारुर्दासी च धानेयी प्रतिवेश्याय शिल्पिका ।

बाला प्रव्रजिता चेति नायिकानां सखीजनः ॥ इति ।

१०५ मतिग्राहय N

१०७ भवति मए वि Bh मए वि K२, वण्णादो O, K२ om. one तेण, B
om वअण वण्णोरे O वअणोव K२

१०८ रायमार्गेण O संचारीयदि Bh

१०९ कथितमिव K१ K२

११० १) भूयो भूयः सविधनगरीरथ्यया पर्यटन्तं
दृष्ट्वा दृष्ट्वा भवनवलभीतुङ्गवातायनस्था ।

न इति बहुवचनेनात्मनि लवङ्गिकाददयजागस्कबहुमानेन वञ्चक-
तानिरासः सूचितः । भूय इत्यादि । मालत्वङ्गकैस्ताम्यति खिपत
इति कथितमेव लवङ्गिकयेत्यन्वयः ॥ अङ्गकैरित्यत्राल्पार्थेकम् ॥
अल्पता मृदुत्वेन । बहुवचनात्सर्वाङ्गमुक्तम् । तथा च मृदुभिः सर्वा-
ङ्गैरित्यर्थः । कीदृशैः । तं माधवं दृष्ट्वा दृष्ट्वा पुनः पुनरवलोक्य
गाढोत्कण्ठया दृढकाङ्क्षया लुलितलुलितैरतिम्लानकान्तिभिः । ललि-
तलुलितैरिति पाठे पूर्वं ललितै रम्यैरधुना लुलितैर्म्लानैरित्यर्थः ।
कीदृशम् । सविधनगरीरथ्यया मालतीगृह्निकटराजमार्गेण भूयो भूयः
पुनः पुनः पर्यटन्तं गच्छन्तम् । इह राजमार्गेणपन्यासेन माधवस्य
निःशङ्कः संचारो मालत्याश्च तद्दर्शने परवितर्काभावः सूचितः ।
गमने पौनःपुन्येन दर्शनं मतिः वार्थमुक्तम् । दर्शने च पौनःपुन्येन
तस्या उत्कण्ठातिशय उक्तः । यद्वा । प्रथमधीप्सया दर्शनं दृष्ट्वा पु-
नरुत्था प्रथमं रम्यवस्तुनमत्कारेण तत उद्दिष्टमानानुरागनवाङ्मुखेण
नेत्रप्रीतिर्युज्यते । द्वितीयधीप्सया सहचरीभिरप्सस्ता नयनप्रीति-
रुक्ता । भगरीपदेन रथ्याया अनेककौतुकापारतोक्ता । तथा चेतस्त-
तोनेककौतुकदर्शनतरतितत्वेन माधवस्य सम्यग्दर्शनसंपादकनिकट-
ार्थकसधिपदनिर्गम उक्तः । पश्चात्प्रत्ययेन ज्ञानन्तरमाविब्रिट-
ताया विषयान्तरसंचारेणापि व्यवधानस्यापादानादत्यन्तानुरागोद्भेदः
सूचितः । कथमन्तःपुरस्था सा ददर्शयत्य आह । भवनेति । भवनस्य
प्रागादादेर्या चलभ्युपरिकुटीं तस्यां तुङ्गमुधं यज्ञतायनं यथाक्षत-
परया । तुङ्गतया ययाकाङ्क्षुः दर्शनमुक्तम् । यातायनेत्यनेन यातस्या-
गमं गमनं गत्रेति ध्रुत्वस्या घर्मादिनापयती गर्भरसमीरपरिशील-
नार्थं यात्रीनि प्ररोधेन निरर्थकमस्या गमनं गत्रेति सूचितम् । यद्यपि
सीधोपरिकुटीं यत्तर्भां त्रिदुरिति भवनप्रदमत्रगन्तार्थं तथाप्युक्तिपोषा-
न-

साक्षात्कामं नवमिव रतिर्मालती माधवं य-

द्वादोत्कण्ठा ललितलुलितैरङ्गकैस्ताम्यतीति ॥

अव० । वाढं । ताए वि-अत्तणो विणोदणिमित्तं माहवप-
डिच्छन्दअं आलिहिदं तं लवङ्गिआए अज्ज मन्दरिआए ११
हत्थे णिहिदं दाव । (क)

(क) वाढम् । तयाप्यात्मनो विनोदनिमित्तं माधवप्रतिच्छन्दक-
मालिखितं तल्लवङ्गिकयाद्य मन्दारिकाया हस्ते निहितं तावत् ।

कारद्योतनार्थं भवनपदम् । यद्वा । भवनरूपा बलमी मालतायसतिःसौ-
धोपरिकुटीत्यर्थः । एतेनास्या निजगृहाद्वलभीगमनं किमर्थमित्यन्या-
शङ्कापरिहारो निरर्गलं च तद्दर्शनं भवतीति ध्वनितम् । यथा रतिः
कामकान्ता नवं दाहानन्तरमुत्पन्नं साक्षात्पत्यक्षं कामं वृद्धाङ्गैस्ताम्य-
ति तथेत्यर्थः । मालती रतिर्माधवं च काम इति तयोर्वहललोकसं-
कुलेपि पथि रागसागरोन्योन्यं वयूध इति भावः । यद्वा । कामोनङ्ग-
नयामत्यक्षो वृद्धश्च । अत्रोत्प्रेक्षा विशिष्टस्यैव । साक्षात्पत्यक्षं नवं
काममिवेत्यर्थः । ताम्यतीत्यनेनोद्देशे उक्तः । यदाह भरतः ।

चिन्तानिःश्वासखेदेन हृदादाभिनयेन च ।

अपाङ्गोपाङ्गचेष्टाभिरुद्देशाभिनयो भवेत् ॥ इति ।

११४-११९. वाढमतिरामनुरक्ता मालतीत्यर्थः । विनोदः क्रीडा

१११. सा for यत् N.

१११. लुलितलुलिते? A. Bh. O. N. K2. (1)

११४. जदी D. जे A. तदे N. before वाढं; तए Bh. A. D, वाढं भए य ताए
O.; O. om. वि, वि for वि K2.; A. N. O. om. अत्तणो, A. B. N. add उच्छन्द
O. उच्छेद before विनोद; विनोय O.; विनोदकाले N.; वाहवप K1.; पडिच्छन्दं N
पडिच्छन्दं O.

११५. आलिहिदं. D N. लिहिदं O; N. om. तं ज for त O; हत्थे लिहिदं
तए वि before अज्ज Bh, N. om. अज्ज. मन्दरिआ for मन्दारिआए K2. O. N.

११९. अत्थे for हत्थे K1. K2.; निहितं N.

काम० । विचिन्त्य । सु विहितं लवङ्गिकया यतो माधवा-
नुवरः कलहंसकस्तां विहारदासीं गन्दारिकां कामयते । तदनेन
तीर्थेन घटेत तत्प्रतिच्छन्दकमुपोद्धाताय माधवान्तिकमुपेया-
११० दित्यभिप्रायः ।

अव० । माहवो वि कोदूहलमुत्पादिअ मए पउत्तमअणमहू-
सवं मअरन्दुज्जाणं पभादे अणुण्णसिदो तत्थ किल मालदी
गमिस्सदि तदो अण्णोण्णदंसणं भोदु चि । (ख) -

(ख) माधवोपि कौतूहलमुत्पाद्य मया प्रवृत्तमदनमहोत्सवं
मकरन्दोद्यानं प्रभातेनुप्रेषितस्तत्र किल मालती गमिष्यति ततो-
न्योन्यदर्शनं भवन्ति ।

हर्षो वा । प्रतिच्छन्दकं प्रतिरूपकम् । तावत्पदेन मन्दारिकाहस्तनि-
धानस्य प्रकृतकार्योपक्रमः सूचितः । अत एव कामन्दक्या सु विहि-
तमित्युक्तम् ।

११७-१२०. विहारः सौम्यप्राजिकानामालयः । तत्र ध्यापृता
दासी विहारदासी । एतेन प्रकरणवाक्यत्वमुक्तम् । यदाह दण्डी ।

शकारः कुट्टिनी दासी धर्मशास्त्रवह्निष्कृता ।

मिटचेटादयो नित्यं वाद्याः प्रकरणे मताः ॥

तीर्थेन द्वारा । उपायेन वा ॥ तीर्थमुपायद्वारेमन्त्रिष्विति विश्वः ॥

उपोद्घातेन प्रसङ्गेन । अभिप्रायस्तावदिति यादिन्यास्तयेति शेषः ।

११७ N. om. विचिन्त्य, सुविहितं हि K2 ; N. om. यतो.

११८ °हृत्तरतां N ; N. om. मन्दारिकां, इत्यनेन for तदनेन A. D.

११९ A. D. N. om घटेत. घटते Bb, यत् for तत् B ; A. D. om. उपोद्घाताय.
उपोद्घातेन K2. Com ; C om मधु—यायः O. puts it in and scores it out.

१११ हि for ति K2 ; टपायिष O, मयण O, मधुतय Bb महेताय N.

११२ मअरन्दुज्जाण K2 मअणुज्जाण A. O K1. मयणुज्जाण Bb ; अउज before
पभादे D K1, पभादे O. पहादे N, चेतिरो K1, पतिरो K2 ; तदि for तत् A., O.
om किल

११३ से B O. हादि N.

काम^० । साधु वत्से साधु । अनेन मत्प्रियाभियोगेन स्म-
रयसि मे पूर्वशिष्यां सौदामिनीम् ।

१२१

अव^० । भवद्वि सा सौदामिणी अहुणा समासादिदभचरि-
अमन्तसिद्धिपद्मावा सिरीपव्वदे कावालिजव्वदं धोरेदि । (क)

काम^० । कुतः पुनरियं-वार्ता ।

अव^० । अत्थि एत्थं णअरीए महामसाणपदेसे कराला
णाम चामुण्डा । (ख)

११०

(क) भगवति सा सौदामिन्यधुना समासादिताश्चर्यमन्त्रसिद्धि-
प्रभावा श्रीपर्वते कापालिकव्रतं धारयति ।

(ख) अत्यत्र नगरी महाश्मशानप्रदेशे कराला नाम चामुण्डा ।

१२१-१२८ अत्र ॥ कौतुकं तु कुतूहलमित्यमरः ॥ मदनमहो-
त्सवेन वसन्तकालः सूचितः । तस्य च वैवाहिकत्वम् । यदाह ।

शरत्सङ्ग्रामविषये विवाहे ज्येष्ठमाधयौ । इति ।

किल प्रसिद्धौ । इति हेतौ । अनुप्रेषणे तत्र किलेत्यादेर्हेतुत्वम् । अन्योन्य-
दर्शनेनोभयानुरागे विवाहनिर्वाहः । प्रिये प्रीतिविषये कार्येभियोग
आसङ्गः । अत्र कपालव्रतं महाव्रतम् । कुत इत्यादिना श्मशान-
नाङ्कसूचनम् ।

१२१. वत्से साधु साधु B

१२५. मत् for मे N.

१२१. D adds वत्स, Bh. पु. O. दार्त्ती after गा, N om सोदामिनी अहुणा, सौ-
दामिनी all but Bh. O ; नं for अहुणा O ; °सादिदभचरि° N ; अप्परीअ K1. K2.
अप्परीअ Bh अपरीअ A. अत्थिअ O.

१२० B. om सिद्धि पद्मावा Bh K1, K2, सिरीपव्वदे A सिरीपव्वदे O
K1. K2 Bh., कावालिज O कावालिभा K2 कावालिभापद N.

१२९. णअरीए O नअरे A C K2, कलाला O कलाली C

११० नाम K2

काम० । अस्ति या किल विविधजीवोपहारप्रियेति साह-
सिकानां प्रवादः ।

अथ० । तर्हि कस्य सिरीपञ्चदादो आभदस्स रत्तिविहारिणो
णादिदूरारण्यवासिणो साहअस्स मुण्डधारिणो अघोरघण्टणा-
११९ मधेअस्स अन्तेवासिणी महाप्पभावा कपालकुण्डला णाम
अणुसंज्झं समाअच्छदि तदो इमं पउत्ती । (क)

(क) तत्र खलु श्रीपर्वतादामृतस्य रात्रिविहारिणो* नातिदूरारण्य-
वासिनः साधकस्य मुण्डधारिणोऽघोरघण्टनामधेयस्यान्तेवासिनी महा-
प्रभावा कपालकुण्डला नामानुसंध्यं समागच्छति तत इयं प्रवृत्तिः ।

१३१-१३२ किल प्रसिद्धौ । विविधा नानारूपा जीवा मानुषा-
दय उपहारा बलयः प्रिया यस्याः सा । अनेन मालत्युपहारः सूचितः ।
आत्मनिरपेक्ष कर्म साहसं तेन वर्तन्ते ते साहसिकाः । प्रवादः
प्रसिद्धिः । इह प्रियेत्यस्यानन्तरमिति पदद्वयमन्यथा पूर्वापरानन्वयात् ।
तथा च प्रियेत्यनेनाकारेण साहसिकानां प्रवाद इत्यर्थः । अत एव
याक्यार्यकर्मादादितेरध्याहारः ।

१३३-१४० इह खलु प्रसिद्धौ । तस्याधामुण्डाया नातिदूरेणा-
त्यासने यस्तुं शीलं यस्य तस्य । एतेन देवकुलस्य लोकसंकुलतया

१११ सा for या B Bh, C om व, साधकानां O

११२. तं B O तस्य Bb D for तर्हि, कस्य O सु K1 K2 for कस्य, Bh om
वसु, तिदि A Bh C D K1 K2 O, आभदस्स Bh O, रत्ति for रत्ति K1 ।
अदो O एत N for रत्तिविहारिणो, रत्तिो तस्स K2.

११९ साधकस्स B Bh C साहकस्स K2 O. साहसिभस्स N. for साहअस्स,
मुण्डमालधारिणो O

११९ धेयस्स O हेअस्स D N for भेअस्स. अन्देशातिनि N, महाप्प Bb,
प्यभावा B Bh D N महाप्रभावा O

१११ संज्झं Ba D O, C adds पअरे before समाअ, समाअच्छदि O आभच्छ,
द N for समाअच्छदि, इयं Bh O पउत्ती O

*Com inserts तस्या before नातिदूरं.

का० । सर्वं सौदामिन्यां सभाव्यते ।

अथ० । अलं दाव एदिणा । भवद्वि सो वि सहचरो
माहवस्स वालमित्तं मअरन्दो णन्दणस्स वहिणि मदअन्तिअ
जइ समुव्वहदि तं पि माहवस्स दुदीअं पिअ किदं भोदि ।(क) १५०

काम० । नियुक्तैव तत्र मया तत्प्रियसखी बुद्धरक्षिता ।

(क) अलं तावदेतेन । भगवति सोपि सहचरो माधवस्य वालमित्र
मकरन्दो नन्दनस्य भगिनी मदनान्तिकां यदि समुद्रहति तदपि माध-
वस्य द्वितीय प्रिय कृतं भवति ।

किंचिद्विप्रकृतं साधकसस्यानमुक्तम् । साधकस्य योगिन । मुण्डधा-
रिणः कापालिकस्य । अघोरघण्टेति ।

कापालिकास्तु घण्टान्तनामानः समुदाहृताः ॥

इति भरतः । अघोरोविमृश्यकारीति नामव्युत्पत्तिः । अनुसध्य स-
ध्यायाम् । प्रवृत्तिर्योर्त्ता । सर्वमघोरघण्टनाशनमाधवरक्षणादिकम् ।
अत्रैतेन कापालिकादेः कथनेनाल निष्फलमधुनानुपयोगात् । वालमिति
भावप्रधान तेन बाल्यान्मित्रमित्यर्थः । समुद्रहति विचहति ।

१४१-१४७ बुद्धरक्षितेत्यनेन भिक्षुकीत्वं सूचितम् । अत एव *

१४० सर्वं हि B Bh C N O, तत्सौदा० सर्वं D ०या Bh O D

१४८ भयवदि O ण्णो A D k1 N O, एतो वि k2; सहचरो O

१४९ बाल Bh मिनी A D k1 k2, महरन्दो k2 मयरन्दो O A adds
गान after मअरन्दो, नरस k1, वहिणिअ k2 ग्रहिणिआ Bh k1 णदणभशं N,
मदयन्तिअ O ०अन्तिआ A B Bh O D k1.

१५० जपि O यदि समुद्रेदि N समुद्रादि k1, तं वि N, A k1 k2 add
नाम after वि, दुदिय O दुदिअ B C अहिअ N for दुदीअ, पियं O, करं Bh
C D N ० om किदं, भोदि N

१५१ हि तथ D हि सा N k1 k2 read तथ after ०सद्यी, मत् B D तह्य
N for तद्, O om तद्

अव० । सु विहिदं भवदीए । (क)

काम० । विचिन्त्य । तदुत्तिष्ठ माधवप्रवृत्तिमुपलभ्य माल-
तीमेव पश्यावः ।

१४५

उमे उत्तिष्ठतः ।

काम० । विचिन्त्य । अत्युदारप्रकृतिर्मालती । तन्निपुणं निःसृ-
ष्टार्थदूतीकल्पः सूत्रयितव्यः । सर्वथा

‘ शरज्ज्योत्स्ना कान्तं कुमुदमिव तं नन्दयतु सा
सुजातं कल्याणी भवतु कृतकृत्यः स च युवा ।

(क) सु विहिदं भवत्या ।

दौत्ये नियुक्ता ॥ उत्तिष्ठेत्यत्रोर्ध्वकर्मत्वान्न तद् । अत्युदान्ता गभीरा
प्रतिपन्नार्थासंवादिनी प्रकृतिर्यस्याः सा तथा । निःसृष्टार्थेति । नायि-
काया नायकस्य वा मनोरथं ज्ञात्वा स्वमत्या कार्यं साधयति सा
निःसृष्टार्था दूती तस्याः कल्पो व्यापारः प्रस्तावनीय इत्यर्थः । दूती
न विविधा । यदाह ।

निःसृष्टार्था मितार्था च तथा शास्त्रन्यायिका ।

सामर्थ्योत्पादितास्तीना दूती तु विविधा मता ॥ इति ।

१४८—१५२ शरदित्यादि । सा मालती तं माधवं नन्दयतु
प्रीणानु । यथा शरच्चन्द्रिका कुमुदं नन्दयति । यथा चन्द्रिकाकुमु-

१४१ भवदीए O, A B Bh add किद्, h1. h2 कद् after भवदीए

१४१ B Bh N om. विचिन्त्य Leaf 6 of K2 containing काम० । विचिन्त्य
(1 143) 10 वयस्य माधव (1 167) wanting.

१४४ पश्यावः B

१४५ A D K1 insert इति after उमे, इति for उमे N O

१४५ भागुदान Com. N om नद् इति for तद् O, B om नियु

१४६ नन्दयितव्य A h1 N कल्पयितव्य D, सूत्रयितव्यः Bh

१४८ शरदितु K1

वरीयानन्योन्यप्रगुणगुणनिर्माणनिपुणो

१५०

विधातुर्व्यापारः फलतु च मनोज्ञश्च भवतु ॥

इति निष्क्रान्ते विष्कम्भकः ।

दयोर्नित्यं प्रीतिस्तस्या तयोरप्यस्ति भावः । कीदृशम् । कान्तं
रम्यम् । सुजातं शोभनजन्मानम् । शोभनता च गुणवत्त्वेन । यद्वा ।
कान्तमन्यस्त्रीभोगचिह्नशून्यम् । यदाह भरतः ।

अन्यस्त्रीभोगसंभूतं चिह्नं यस्य न विद्यते ।

देहे व्याप्यधरे वापि स कान्त इति कीर्तितः ॥

सा कीदृशी । कल्याणी निरवद्या । न च युवा कल्याणी विवाहकल्या-
णयोगी संस्तां प्राप्य कृतकृत्यः कृतार्थो भवतु । युवत्येन कन्यायां
मदनमदोषीपकतायोगित्वमुक्तम् । एयं सति विधातुः प्रयत्नः सफलो
भवतु मनोहरश्च भूपनन्दनाविरोधेन सर्वायर्जकोस्त्वित्यर्थः । कीदृशः ।
अन्योन्यं कामिनोः प्रगुणा अनुरूपा ये गुणास्तेषां निर्माणे कुशलौत
एव वरीयाञ्छ्रेष्ठः गरीयान्गुर्वा । यद्वा । अन्योन्यं प्रगुणा उत्कृष्टा
ये गुणास्तेषां निर्माणे कुशलः । निष्क्रान्ते कामन्दक्यवलोकिते ।
विष्कम्भक इति ।

कुतोपि स्वेच्छया प्राप्तः सबन्धेनोभयोरपि ।

विष्कम्भकः स विज्ञेयो यस्तु [सम्यक्] काव्यार्थमूचकः ॥

विष्कम्भस्तु द्विधा सोयं शुद्धः संकीर्ण एव च ।

शुद्धो मध्यमात्रेण संकीर्णो मध्यमाधमैः ॥

इति भरतः ।

ततः प्रविशति गृहीतचित्रोपकरणः कलहसः ।

कल० । कहि दार्णि तुलिदमअरद्धआवलेअरूअविठ्ठभाव-
१५५ किखत्तमालदीहिअअमाहप्पं पाहमाहवं पेक्खिस्स । परिकम्प । प-
रिस्सन्तोहि जाव इमस्सि उज्जाणे मुहुत्तं विस्समिअ मअरन्द-
णन्दणं पाहमाहव पेक्खिस्सं । (क) इति प्रविश्योपविशति ।

(क) कुचेदानी तुलितमकरध्वजावलेपरूपविभ्रमावक्षितमाल-
तीहृदयमाहात्म्यं नाथमाधवं प्रेक्षिष्ये । परिश्रान्तोस्मि "यावदस्मिन्नु-
द्याने मुहुत्तं विश्रम्य मकरन्दनन्दनं नाथमाधवं प्रेक्षिष्ये ।

१५३-१५७ उपकरणमुपढौकनम् । अत्र तुलितो मकरध्व-
जस्य कामस्यावलेपो गर्वो येन रूपविभ्रमेण सौन्दर्यविलासेन तेना-
वक्षिप्तं तिरस्कृतं मालतीहृदयस्य माहात्म्यं गाम्भीर्यं येन तम् ॥ अय-
लेपः स्मृतो गर्व इति शब्धतः ॥ मकरन्दस्य नन्दनं हृषिकम् । कल-
हंसो राजहसः स च शरदि विराजमानोपि योगिनीप्रभावाद्दस्यते
मिलित इति नामाभिप्रायः ।

१५३ O om तत, °चित्रफलकहस्त for गृहीत-प। O °चित्रफलक O,
°हस्तक। Bh

१५४ कह Bb, तुलिअ D तुलिय O K1 om तुलिद in text but gives
तुलित in छाया, मपरद्ध O, °रद्ध B O, °रद्धावले रूप O, °रद्धरूभाव A
B D, रूप Bb रूप N, C om रूप, K1 om अवलेप in text but reads
°ध्वजावलेपरूप in छाया °आवलेअ B C °लेववि A, विभ्रमा O

१५५ आक्षिप्त B N/O °मावक्षिन् A D, दिपय O, C om पाह, पेक्षि
रह O

१५६ °सन्तोहि Bh °स्ततदि C, नदव (छाया यावत्) K1, ता for जाव O इह for
इमस्सि A, D K1 N O, जण N मुहुत्तअ B मुहुत्तय O, वेसमिअ K1 वीसवि
O वीसविभ Bb विसमिअ B O, मकरद्ध Bb मपरद्ध O

१५७ सरहर् O °सरहर A N सहाय K1 नदन Bb for नदण, B
Bb C K1 O om पाह, N om पाहमाहव पेक्खि N व्येक्षिणहस्त O, Bb
O om इति N om इति इति, परिकम्प for पविश्य ॥ Bb D O

*तावद् Com

ततः प्रविशति मकरन्दः ।

मक० । कथितमवलोकितया मदनोद्यानं गतो माधव इति ।
भवतु तलैव गच्छामि । परिक्रम्यावलोक्य च । दिष्ट्यायं त्रयस्य १६०
इत एवाभिवर्त्तते । निरूप्य । अस्य तु

१६०—१६५ दिष्ट्येत्यव्ययं हर्षे । माधवस्य वसन्तस्य मकरन्दः
पुष्परसः सहचरो युज्यत एव । इत एवात्रैव । इह शृङ्गारो द्विवि-
धः । यदाह भरतः ।

संभोगो विप्रलम्भश्च शृङ्गारो द्विविधो मतः ।

संभोगोपि विप्रलम्भपूर्वक एव स्वदत्ते । यदाह ।

न विना विप्रलम्भेन संभोगः पुष्टिमर्हति ।

कपायिते हि घञादौ भूयान्तागोभिजायते ॥

स च दशारम्भः । यदाह भरतः ।

अप्राप्ररातिभोगस्य नवस्तीरागजन्मनः ।

दश स्थानानि कामस्य काममन्तर्विसर्पतः ॥

अभिलाषोत्र प्रथमे द्वितीये चिन्तनं तथा ।

अनुस्मृतिस्तृतीये च चतुर्थे गुणकीर्तनम् ॥

उद्देशः पञ्चमे श्रेयो विलापः षष्ठ उच्यते ।

उन्मादः सप्तमे प्रोक्तो भवेद्याधिस्तथाष्टमे ॥

नवमे जडता प्रोक्ता दशमे मरणं भवेत् ॥ इति ।

१६० कथितमेव K1 N कथित मेव C Bh, B Bh C B K1.
insert तथा before मदने०.

१६० N. om तलैव, B om एतः इति तदि० N, इहा for अवलोक्य A K1.
A K1 om दिष्ट्या, B om अत्र

१६१ इति निरूप्य N

गमनमलसं शून्या दृष्टिः शरीरमसौष्ठवं
श्वसितमधिकं किं न्वेतत्स्यात्किमन्यदितोय वा ।

तर्दिहानुस्मृत्यवस्थो माधवो मकरन्देन कथ्यते । गमनमिति । अस्य
गमनमलसं मन्दं न तु शरीरं हस्तादेराकुञ्चनप्रसारणात् । अन्तरा-
न्तरा विलम्बस्यात्यन्तासक्तिवशाज्जायमानत्याद्य । इदमनुस्मृतिवि-
क्तम् । यदाह

मुहुर्मुहुर्निःश्वसितैरधोमुखविचिन्तनैः ।

प्रहेपादन्यकार्याणां कथितानुस्मृतिर्यथा ॥

तथा यतो मामपि न पश्यति ततोन्तःकरणं क्वापि लभम् । तथा च
चिन्तासंततिपरतया ध्यानाप्रधानेन शून्या वात्सार्यामाहिणी दृष्टिरस्य ।
यदाह ।

शून्या दृष्टिः स्मृता चिन्तासंमोहप्रणयादिषु ।

शून्यदृष्टिलक्षणमप्याह ।

निश्चला समतारा च ध्यानाश्रयमगृह्णती ।

तथा समपुटोपेता शून्या दृष्टिरुदाहता ॥

तथा मनस्तापवनो ग्लानिः । सा च क्षीणकपोलतादिभोक्षीयने । अत
उक्तं शरीरमसौष्ठवं विकलम् । इष्टजनात्मभाववन्नार्थमाह श्वसित-
मधिकम् । एतर्लिकं नु स्यात् । एतदलस्यमनस्त्वादिकं रोगजं कामकृतं
वेति वितर्क इत्यर्थः । रोगलिङ्गाभावादनङ्गलिङ्गसङ्गाच्च निश्चयमाह
किमन्यदिति । अथ वा पक्षान्तरे । इतः कामात्किमन्यन्नान्यदित्यर्थः ।
किदाप्नो निवेधे । अत्र पांशुक्रीडनात्मभृत्यनुभूतमाधवशरीरे तत्तद्वि-
कारदर्शनाचर्कविद्याविदो मकरन्दस्य परिच्छेदो युज्यत एवेति ।

भ्रमति भुवने कन्दर्पाज्ञा विकारि च यौवनं
ललितमधुरास्ते ते भावाः क्षिपन्ति च धीरताम् ॥ १६५

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो माधवः ।

मा० । स्वगतम् । तामिन्दुसुन्दरमुखीं सुचिरं विभाव्य
चेतः कथं कथमपि व्यपवर्तते मे ।

निश्चयलिङ्गमोह । भुवने कन्दर्पाज्ञा भ्रमति सर्वं जनमास्कन्दति ।
विकर्तुं शीलमस्येति विकारि । पूर्वदशात्यागेन दशान्तरयोगो विका-
रस्तद्योगि यौवनम् । अयं तु युदेत्यर्थः । अत्र भ्रमतिपदेनानव-
च्छिन्नक्रियता तद्वारा सर्वकालता । भुवनपदेन सर्वदेशता । आशा-
पदेन युक्तिजिज्ञासां विना स्वीकारः । विकारिपदेन माधवाङ्गीका-
रिता च ध्वनिता । ललिताः सुन्दरा मधुराः परिभाव्यमानास्ते ते प्र-
सिद्धा भावा रमणीयदनविभ्रमादयो धीरतां धैर्यं क्षिपन्त्यपनयन्ति ।
तदनेनकामकृतमेतदुन्नीयत इति भावः । प्रकृतिमधुरा इत्यपि पाठः ।
तत्र प्रकृत्या स्वभायत एव मधुरा मनोहराः ।

१६६-१७० माधवप्रवेश इह द्विपदिकया । यदाह ।

शोकविभ्रमयुक्ते तु व्या [आ] धिनिन्तासमाश्रिते ।

श्रुतयार्तादिवैरूप्ये योज्या द्विपदिका भुषैः । इति ।

स्वगतमिति ।

यत्तु श्राव्यं न सर्वस्य स्वगत तदिहोच्यते ॥

इति भरतः । अनुस्मृतिमाह । तामित्यादि । ता नायिकामनिरमभुनैव
विचिन्त्य कथं मम नेतः ॥ कर्तुं ॥ कथमपि महता कष्टेन व्यपवर्तते
व्यावर्तते नागच्छति या । तस्यां लभ तानेव धावतीत्यर्थः । किं कृत्या ।

१६५ प्रकृतिमधुरा notice 1 by Com

१६६ यथाय माधव for तत —मा० । O N om यथानिर्दिष्टो

१७० N O om माधव स्वगतम्

लज्जा विजित्य विनयं विनिवार्य धैर्य-
मुन्मथ्य मन्थरविवेकमकाण्ड एव ॥

१७०

आश्चर्यम् । यद्विस्मयस्तिमितमस्तमितान्यभाव-
मानन्दमन्दममृतप्लवनादिवाभूत् ।

बालत्वेन कुलीनत्वेन च या लज्जा तामकाण्ड एवाप्रस्ताव एव वि-
जित्य । रभसकाल एव हि लज्जाशभाघप्रस्ताव इति भावः । विनयं
मनोमलक्षालनोपदेशं दूरीकृत्य । महानायकतया साहजिकं धीरदृ-
मुन्मथ्य । कीदृशम् । मन्थरो मन्दो विवेक इति कर्त्तव्यता यत्र तत् ।
क्रियाविशेषणं वा । कीदृशीम् । इन्द्रोऽथन्द्रात्सुन्दरं मुखं यस्यास्ताम् ॥
वैयधिकरण्येपि गमकत्वात्समानः ॥ इह तामित्यनुस्मृतिरिन्दुसुन्दरेति
गुणकीर्तनं विभाव्येति चक्षुःप्रीतिः कथमपीत्युद्देशो लज्जां विजित्येत्यु-
न्मादो मन्थरविवेकमिति जडतेत्यनेकायस्योक्ता ।

१७१-१७४ यदित्यादि । तत्संनिधौ यन्मदीयं हृदयं विस्मयेना-
द्भुतरसेन स्तिमितं निधत्तम् । एतेन स्तम्भ चक्रे । अत एवास्तमितो
नाशं प्रापितोन्यो भावो विस्मयातिरिक्तो धर्मो यत्र तत् । अनेन ज-
डतोक्ता । यदाह ।

इष्टं वानिष्टं वा सुखदुःखे वा न वेत्ति यो मोहात् ।

तूष्णीकः परवशमः स भवति जडसंशकः पुष्टयः ॥

आनन्देन निरन्तरसुखेन मन्दं मन्थर चाभूत् । अमृतप्लवनादिव सु-
धासेकादिव । अथ च योगाभ्यासेन कुण्डलिन्याचरणेनामृतसेकादि-
येत्यर्थः । तत्रापि परमानन्दसंदोहो भवत्येव । एतेनाद्भुतनायिकादर्श-
नजातभावभरमन्थरता दर्शिता । तद्दृश्यमधुना तद्वियोगेन्द्रारनुम्बि-
तमिवाङ्गारावस्पृष्टमिव व्यथमान पीडावुक्तमास्त इत्याश्चर्यम् । न च

१७१. आश्चर्यं thrice N

१७२. आनन्दमान्द B D, 'मृताश्व KI N, 'दिताश्व N

तत्सनिधौ तदधुना हृदय मदीय-
मद्भारचुम्बितमिव व्यथमानमास्ते ॥

मक० । सखे माधव इत इत ।

१७

माध० । परिक्रम्य । कथं प्रियवयस्यो मम मकरन्द ।

मक० । उपसृत्य । सखे ललाटतपस्तपति घर्माशु । तद-
स्मिन्नुद्याने मुहूर्तमुपविज्ञाव ।

माध० । यदभिरुचित वयस्याय । इत्युभावुपविशत ।

कल० । वृद्धा । कथं मअरन्दसहअरो इदं ज्ञेयं गालवउलु-^{१८०}
ज्जाण अलकोरेदि माहवो । तां दसेमि से मअणवेअणावि-

प्रियासङ्गे सुखं तद्वियोगे दुःखमिति दृष्टान्तमेव तत्कथमाश्रयमिति
वाच्यम् । अननुभूतरसस्य तस्य शिशुत्वेन किमिदं यदकाण्ड एव
व्यथेति तत्सम्भवात् ।

१७५-१८३ इत इत इहागच्छेत्यर्थः ॥ भाषादित्वात्तसि ॥ एतेन
माधवस्य बाह्याभिहात्मिभादर्शनं सूचितम् । ललाटं तपति ललाट-
तपः ॥ [असूर्यललाटयोरिति खड्गप्रत्ययः । खित्वाङ्मुम् ॥] माधवीय-
मन्मथोन्मादमपह्नोतुकामस्येदं वचनम् ॥ वयस्यायेति रच्यर्थानां प्री-

१७५ K1 om इत N om मक० । मय मकरन्द । (1 176).

१७५ B Bh O add इहा K1 म्मु च after परिक्रम्य Bh O om प्रिय मे
for मम Bh K1 O

१७७ C om उपसृत्य B. Bh C add माधव after सखे, यस्याङ् O तपन
B Bh C for घर्माङ् B Bh add इय च ते गतीरावस्था

१७९ यथा प्रियवयस्याय उपसृत्य A N O om माध० गत Bh om इति

१८० N om इहा कहं Bh कहं N मय रन्द O मअलद सहपतो O इम
B Bh C इदं D for इत N om इदं कथं ज्ञेयं Bh ज्ञेय B Bh om बात
वालवाहुज्जाण O N B om वउल वउलज्जाण K1

१८१ B D N prefix अहं to माहवे C D K1 insert किं after ता
A D K1 have this से after अज्जा N om से मययं O मयवेअण O

उत्तरन्तमालदीलोअणसुहावहं अचणो पडिच्छन्दअं । अहवा
विस्सामसोअखं दाव अणुभोदु । (क)

मक० । तदस्यैव तावदुच्छ्रितकुसुमकेसरकपायशीतला-
१८५ मोदवासितोद्यानस्य काञ्चनारपादपस्याधस्तादुपविशावः । त-
या कुरुतः ।

मक० । वयस्य माधव । अथ किल सकलनगराद्गनाजनप्र-

(क) कथं मकरन्दसहस्रर इदमेव बालवकुलोद्यानमलंकरोति
माधव । तद्दर्शयाम्यस्य मदनवेदनाखिद्यमानमालतीलोचनसुखाव-
हमामनः प्रतिच्छन्दकम् । अथवा* विश्रामसौख्यं तावदनुभवतु ।

यमाण इति संप्रदानता ॥ अत्र मकरन्देन पुष्परसेन सहचरो माधवो
पसन्तो बालवकुलमलंकरोतीति ध्वनिरप्युन्मिषति । मुहूर्तं चैत्यत्र
सुस्थिते विष्टे यत्तु युक्तमिति भावः ।

१८४-१८५ उत्कुरुपुष्पाणा ये केसराः किञ्चत्कासैः कपायो
ल्लोहितः शीतलश्च १, - १^{८५} इस्तेन वासितं सुगन्धीकृतमुद्यानं येन त-
स्य ॥ कपायः मुरमौ लोहितेन्यवदिति मेदिनीकरः ॥ कपायादिसं-
ग्रन्धेन लीरभस्यातिगंभीरलोक्ता । आमुद्यतेनेनेत्यामोद इति । कपाया-
दिसंपदे काञ्चनारेत्युक्तम् ।

१८७-१९० प्रवर्तितः कृतः । अभिरामेति यात्रामप्ययि । इह
मकरन्दवचनेन नर्मरूपा प्रतिमुखसधिरुक्ता । यदाह ।

१८१ विधुर N विदग्ध A D. विमूर्च्छ Bb विमूर्च्छ O for विमूर्च्छ

१८१ B Bb O N insert यद्वये and A, D मुहूर्त after अहवा, दीप्तम्
Bb K1, O, योअख O, दाव O, भोदु B, Bb N O

१८४ N om न्व

१८५ काञ्चन for काञ्चनार A O N, तावद् before उपविशाव K1

१८७ B om माधव, अथैव तावत् A, D K1 अथैवावत् K2, for अथ किल,
N O om किल, यदाह B1 ; N om न्व

* Com adds मुहूर्तं चेह after यथा.

वर्तितमहोत्सवाभिरामकामदेवोद्यानयात्राप्रतिनिवृत्तमन्यादृशं
भवन्तमवधारयामि । अपि नाम मनागवर्तीर्णोसि रतिरमणवा-
णगोचरम् ।

माधवः सलज्जमधोमुखस्तिष्ठति ।

मक^० । विहस्य । नत्किमवनतमुग्धमुखपुण्डरीकः स्थि-
तोसि । पश्य

अन्येषु जन्तुषु रजस्तमसावृतेषु

विश्वस्य धातरि समः परमेश्वरे च ।

शृङ्गारार्थं प्रपाकारि वाक्यं गोष्ठीषु नर्म तत् । इति ।

अपिः समुद्यये । नाम संभावनायाम् । इदं संभाव्येतापीत्यर्थः । म-
नागल्पम् । रतिरमणः कामः ।

१९२-१९७ मुग्धं किंकर्तव्यताशून्यम् । पुण्डरीकं सितपद्मम् ।
विरहधूसरत्वेन मुखस्य पुण्डरीकसाम्यम् । तस्य लज्जयाकथनमा-
शङ्क्याहान्येष्वित्यादि । माधव तयापह्नुतिलेः । कथंचिदपि मा भूत् ।
लज्जयापह्नवं मा कृथाः । एवमप्रतीकारः स्यादिति भावः । खलु य-
तः सोऽयं चित्तजन्मा कामः प्रख्यातपौरुषः । चित्तोन्माद्यविषय इति
भायः । कीदृशः । विश्वस्य धातरि जगत्स्रष्टरि परमेश्वरे हरेन्येषु

१८८. महामहोत्सव^० Bh. ; महोत्सवान् A. D. K1. K2. ; पात्रातः O ; अभिविष्टव
for प्रतिनिवृत्त A. D. K1. K2. ; दृशमित्येव Bh. K2. N. O.

१८९. अपि न त्वमवर्तीर्णोसि O. ; अपि त्वमवर्तीर्णो N.

१९०. गोचरताम् N.

१९१. माधव नहि नहि for माधव-^०शब्दे N. ; लज्जया for सलज्जम् A. D. K1. K2.

१९२. N. om. विहस्य, नत्किमिति नबभूव O नत्किमिति नबभूव N नत्किमिति नत-
मु^० K2 ; K1 om. मुग्ध, रीक Bh. D ; तिष्ठति for स्थितोसि A. D. K1 K2.

१९३. Bh. N. O om. पश्य.

१९४. रतिरमणम् B. न यस्तमसा^० N

१९५. परमेश्वरे B. N

सौयं प्रसिद्धविभवः खलु चित्तजन्मा

मा लज्जया तव कथंचिदपद्यतिर्भूत ॥

माध० । वयस्य किं न कथयामि श्रूयताम् । गतोहमवलोकित-
 २०० किताजनितकौतुकः कामदेवायतनम् । तत्रेतस्ततः परिक्रम्या-
 वलोक्य च परिभ्रमादुल्लसितमदिरामोदमधुरपरिमलकृष्टसक-
 लमिलदलिपटलसंकुलाकुलितमुकुलावलीमनोहराभरणरम-
 णीयस्याङ्गनभुवो बालवकुलस्यालवालपरिसरे स्थितः ।
 जन्तुषु मानुषादिषु च रजस्तमोगुणप्रधानेषु समस्तुल्यव्यापारः । य-
 हा । अन्येषु मानुषादिषु रजस्तमसावृतेषु च तिर्यग्योनिषु विश्वस्य
 धातरि ब्रह्मणि परमेश्वरे हरे च सम इति भिन्नमेव योज्यम् । अतो
 लज्जां त्यक्त्वा कथयेति मायः ।

२००-२०५ परिभ्रमात्स्थित इत्यन्वयः । परिभ्रमात्स्थितोऽहं न ॥
 साकाङ्क्षत्वादिति भावः । मदिरामोदयन्मनोहरो यः परिमलः शुभग-
 न्धः ॥ स्याच्छुभगन्धे परिमल इति विश्वः ॥ मिलन्मिलितम् ।
 सकुलेन व्याप्याकुलिता या वकुलमुकुलावली विकासाभिमुखक-
 लिकाराजिः सैव मनोहरमाभरण तेन रमणीयस्य । यहा । म-
 दिरामोदेन मधुर इति समासः । तेन मदिरामोदस्य वकुलपुष्पोद्गमं
 प्रति दोहदत्वमाह । अङ्गनभुवोऽङ्गनस्थस्य । अनेन निकटवर्तिनः सेवा-

१०१ किल for खलु A

१०८. N om श्रूयताम्, ते after कथयामि N, अथ गतो O.

१०९ कौतुक for कौतुक ॥ इतस्तत् for तत्रेतस्तत N, तत्र ये A D
 h1 h2 परिभ्रम्य O

२००. K2 N om अवलोक्य च, परिभ्रमाद् KI भ्रमात् ॥ for परिभ्रमाद्, मधु-
 रमदिरामोदपरिमल C N., मधुर K2 परम O. मनोहर ॥ for मधुर कृष्टसकल
 K2 आकुलमिलिदपटलसंकुल B

२०१ वकुलकलमिलद० N, A ॥ add वकुल before मुकुल, K2 वकुल for मुकुल

२०२ मण्यस्य रमणीयाङ्गनं ॥, मण्यङ्गनं Bb O, K1 om बाल, वकुलमुकु-
 लरपालं h2

सा रामणीयकनिधेरधिदेवता वा
सौन्दर्यसारसमुदायनिकेतनं वा ।

२१० तस्याः सखे नियतमिन्दुसुधामृणाल-
ज्योत्स्नादि कारणमभून्मदनश्च वेधाः ॥

या । उदारो महति दक्षिण इति शाश्वतः ॥ परिजनदाक्षिण्यं सांनि-
ध्यामयनेन श्रेयम् । तत एव तत्रैव ।

२०८-२११ तदुण्णकीर्तनमाह । सेत्यादि । सा स्त्री रामणीयकस्य
मनोहरताया निधेरधारस्याधिदेवतापिठात्री देवता । यद्वा । रामणी-
यकमेव निधिस्तस्यापिठात्री रत्निका देवता । सौन्दर्यसारसमुदायस्य
कान्तिनिर्यासपुरस्य निकेतनं गृहं वा । निकेतनस्याजहृद्विहृतया
सामानाधिकरण्यम् । मनोहरत्वं कान्तिमयत्वं च तत्रैव दृष्टमिति भावः ।
या समुद्ये । यद्वा । या विकल्पे तत्र निर्णेतुं न शक्यत इति विक-
ल्पार्थः ॥ यद्वा । वेद्यार्थे रामणीयकनिधेरधिदेवतेवेत्यर्थः ॥ वा स्याद्विक-
ल्पोपमयोरित्यर्थेऽपि समुच्य इति विश्वः ॥ यद्वा । रामणीयकं रू-
पादिसंपत्तिस्तन्निधेरधिदेवता । अनेन शोभोक्ता । यदाह ।

रूपयौवनलावण्यैतपभोगोपबृंहितैः ।

अलंकरणमङ्गानां शोभेति परिकीर्तिता ॥

सौन्दर्येत्यादिना कान्तिरुक्ता । यदाह ।

शोभैव कुसुमाखेण पुरिता कान्तिरुच्यते ।

अतोऽनयोर्मेदः । अत्यन्तविलक्षणां तामालोक्योत्प्रेक्षते । निगतं नूनं
तस्याः कारणं समवायिकारणमिन्दुसुधामृणालज्योत्स्नादिकमभूत् ।
नन्त्रो मुखस्य सुधाधरस्य मृणालं भुजयोर्य्योत्स्ना लावण्यादीनामिति
भावः । आदिपदेन पद्मौ पादयोः किसलयौ चरणयोरिति माहम् ।

सा रामणीयकनिधेराधिदेवता वा
सौन्दर्यसारसमुदायनिकेतनं वा ।

२१०

तस्याः सखे नियतमिन्दुसुधामृणाल-
ज्योत्स्नादि कारणमभून्मदनश्च वेधाः ॥

या । उद्धारो महति दक्षिण इति शान्ततः ॥ परिजनदक्षिण्यं सांनि-
ध्यानयनेन ज्ञेयम् । तत एव तत्रैव ।

२०८-२११ तदुण्क्तिर्नमान् । सैत्यादि । सा स्त्री रामणीयकस्य
मनोहरताया निधेराधारस्याधिदेवताधिष्ठात्री देवता । यद्वा । रामणी-
यकमेव निधिस्तस्याधिष्ठात्री रक्षिका देवता । सौन्दर्यसारसमुदायस्य
कान्तिनिर्घासपूरस्य निकेतनं गृहं वा । निकेतनस्याजहलितया
सामानाधिकरण्यम् । मनोहरत्वं कान्तिमयत्वं च तत्रैव दृष्टमिति भावः ।
वा समुच्चये । यद्वा । वा विकल्पे तत्र निर्णेतुं न शक्यत इति विकल्प-
रूपार्थः ॥ यद्वा । वेधार्यं रामणीयकनिधेर्देवतेवेत्यर्थः ॥ वा स्थाहिः ।
ल्योपमयोरिष्यार्थेपि समुच्चय इति विश्वः ॥ यद्वा । रामणीयकं रु-
पादिसंपत्तिस्तानिधेराधिदेवता । अनेन शोभोक्ता । यद्वाह ।

रूपयौवनलावण्यैरुपभोगोपबंहितैः ।

सा रामणीयकनिधेरधिदेवता वा
सौन्दर्यसारसमुदायनिकेतनं वा ।

२१०

तस्याः सखे नियतमिन्दुसुधामृणाल-
ज्योत्स्नादि कारणमभून्मदनश्च वेधाः ॥

या । उदारो महति दक्षिण इति श्लाघ्यतः ॥ परिजनदाक्षिण्यं सांनि-
ध्यानयनेन ज्ञेयम् । तत एव तत्रैव ।

२०८-२११ तदुक्तं नमोऽहम् । सेत्यादि । सा श्री रामणीयकस्य
मनोहरताया निधेरधारस्याधिदेवतापिताम्नी देवता । यद्वा । रामणी-
यकमेव निधिस्तस्यापिताम्नी रक्षिका देवता । सौन्दर्यसारसमुदायस्य
कान्तिनिर्यासपुरस्य निकेतनं गृहं वा । निकेतनस्याजहासिङ्गताया
सामानाधिकरण्यम् । मनोहरस्य कान्तिमयत्वं च तत्रैव दृष्टमिति भावः ।
वा समुच्चये । यद्वा । वा विकल्पे तत्र निर्णेतुं न शक्यत इति विक-
ल्पार्थः ॥ यद्वा वेदार्थे रामणीयकनिधेर्देवतेवेत्यर्थः ॥ वा स्याद्विक-
ल्पोपमयोरिवार्येपि समुच्चय इति विश्वः ॥ यद्वा । रामणीयकं रु-
द्रादिभ्योपपत्तिस्तत्त्वज्ञानेन

संतापसंततिमहाव्यसनाय तस्या-

मासक्तमेतदनपेक्षितहेतु चेतः ।

प्रायः शुभं च विदधात्यशुभं च जन्तोः

२२५

सर्वकृपा भगवती भवितव्यतैव ॥

। वयस्य माधव । स्नेहश्च निमित्तसव्यपेक्षश्चेति

प्रदमेतत् । पश्य ।

३-२२६ संतापेत्यादि । ममैतच्चेतस्तस्यां विषय आसक्तं सं-
स्रममस्तीत्यर्थः । संतापपरंपरैव महाव्यसनं तदर्थम् ॥ तादर्थ्ये
॥ संततिपदेन मालतीलाभमन्तरेण यावज्जीवमविच्छेदस्मद-
राणहानिश्चोक्ता । कीदृशं
॥ २२६ ॥ शुभं च विदधात्यशुभं च जन्तुनां स्मितं मतम् ॥

ते भरतः । स्वस्यादृष्टचरत्वेन संभावनायामिहेयशब्दः । अयतोऽप्येति
ललिता इदिरियम् । यदाह । गदलपदेन

ममैतच्छुभितारा च सश्रुक्षेपा च सस्मिता । इवमाख्यानं

समन्मथकारा च दृष्टिः सा ललिता

इह तु हर्षादिविचिता । यदाह । धृतौ हर्षं च ॥

सेत्यनेन मेतिमपि कटाक्षितम् । प्रत्यभिज्ञैकमाना ।

एवम् । एवाकारः सोयमिति । नाम संभवावसर एव पद्माख्याः

चरन्त्यभिज्ञाया भर्षभवादिति भावः । विरासीत्यकटीभूतम् ।

निध तन्मान्मथ । भवोदयति । अन्ते

२२१५. N. om. रगतम् ; सुविनो before महत् B ; महत् एतु Bb. ; प्रियानु-
for आगुतागरेय N. ; सुविनः after दृष्टे Bb

२२१६. Bb. om. K2. N. O. om. आक-यं, कथं A. K1 एतान् N. for कथ, ए-

२२१७. ० मितं नाम N. O. for एमीआ ; "सोभन" K2.

२२१८. अ-यं-यमेव चतुरेण B. ६.

२२१९. पुनाएदा C.

२२२०. Bb. N. om. निमित्तसव्यपेक्ष N.

२२२१. एतदगतम् for दत्तनामः B. N.

एवमहं तु तस्याः सर्वाकारहृदयंगमायाः संभाव्यमानस्नेहर-
 सेनाभिसंधिना विधेयीकृतोपि पारिप्लवत्वमात्मनोपनिहोतुकामः
प्राक्प्रस्तुतस्य वकुलदाम्नी यथाकथंचिदवशेषं ग्रथितवानेव ।
 अपव्यधेरत्यन्तासङ्गवाचित्वादिति भावः । पीतमात्मायत्ततां नीतम् ।
 अनेन संकल्प उक्तः । मानसव्यापारस्यात्मनश्चत्वादिति भावः ।
 उन्मूलितमित्यनेन विषयनिवृत्तिः सूचिता । अशरणमित्यनेन वित्तापव-
 रणादिनिवारकाभाव उक्तः । नायिकाया निरवयवरूपता च सूचिता ।
 अलसेत्यनेन निद्रोद्भेदः । वलित इत्यनेन व्रपानाशः । मुग्धत्वेन
 मधुरता । क्षिग्धत्वेन साभिलाषत्वम् । अभिलषणीयस्य ज्ञेहविषयत्वात् ।
 निष्पन्दतया निकोषवैमुख्यम् । मन्दत्वेन सहर्षत्वम् । अधिकेत्यादिना-
 न्तर्विकासिनी स्मेरतारा चेत्युक्तम् । एवं चालसबलितैरपठतम् । योपि
 हि चौरादिः किंचिदपहरति स मन्दं मन्दं चलत इति भावः । मुग्धैः
 सहजरूपदर्शनातिमोहयद्भिः क्षिग्धैर्महिषयस्नेहसूचकचेष्टावद्भिरपविद्धं
 क्षिप्रं पराभूतमिति यावत् ॥ विद्धक्षिमेरिताः समा इत्यमरः ॥ २७५
 चेतसोनायत्तिर्दर्शिता । ननु वित्तावक्षेपनिवार्यंदा च तद्व्यतिरेक-
 ध्यानादिकं किमिति न क्लृप्तमिदं जायतापयोर्न विरोधः । तदुभ-
 २७५
 आर्जुनकवस्तुनोभायमाशङ्क्याह । कोपि विशिष्यानिर्वचनीयः परि-
 च्छेदमियत्तामतीतोतिक्लान्तो निर्वक्तुमशक्यथ । यः पुनरस्मिन्स्व-
 न्यनुभयपथं न गतवान् । अत एव पारेच्छेत्तुं निर्वक्तुं चाशक्य इति भावः ।
 २७६
 २७६
 २७७
 २७८
 २७९
 २८०
 २८१
 २८२
 २८३
 २८४
 २८५
 २८६
 २८७
 २८८
 २८९
 २९०
 २९१
 २९२
 २९३
 २९४
 २९५
 २९६
 २९७
 २९८
 २९९
 ३००
 ३०१
 ३०२
 ३०३
 ३०४
 ३०५
 ३०६
 ३०७
 ३०८
 ३०९
 ३१०
 ३११
 ३१२
 ३१३
 ३१४
 ३१५
 ३१६
 ३१७
 ३१८
 ३१९
 ३२०
 ३२१
 ३२२
 ३२३
 ३२४
 ३२५
 ३२६
 ३२७
 ३२८
 ३२९
 ३३०
 ३३१
 ३३२
 ३३३
 ३३४
 ३३५
 ३३६
 ३३७
 ३३८
 ३३९
 ३४०
 ३४१
 ३४२
 ३४३
 ३४४
 ३४५
 ३४६
 ३४७
 ३४८
 ३४९
 ३५०
 ३५१
 ३५२
 ३५३
 ३५४
 ३५५
 ३५६
 ३५७
 ३५८
 ३५९
 ३६०
 ३६१
 ३६२
 ३६३
 ३६४
 ३६५
 ३६६
 ३६७
 ३६८
 ३६९
 ३७०
 ३७१
 ३७२
 ३७३
 ३७४
 ३७५
 ३७६
 ३७७
 ३७८
 ३७९
 ३८०
 ३८१
 ३८२
 ३८३
 ३८४
 ३८५
 ३८६
 ३८७
 ३८८
 ३८९
 ३९०
 ३९१
 ३९२
 ३९३
 ३९४
 ३९५
 ३९६
 ३९७
 ३९८
 ३९९
 ४००
 ४०१
 ४०२
 ४०३
 ४०४
 ४०५
 ४०६
 ४०७
 ४०८
 ४०९
 ४१०
 ४११
 ४१२
 ४१३
 ४१४
 ४१५
 ४१६
 ४१७
 ४१८
 ४१९
 ४२०
 ४२१
 ४२२
 ४२३
 ४२४
 ४२५
 ४२६
 ४२७
 ४२८
 ४२९
 ४३०
 ४३१
 ४३२
 ४३३
 ४३४
 ४३५
 ४३६
 ४३७
 ४३८
 ४३९
 ४४०
 ४४१
 ४४२
 ४४३
 ४४४
 ४४५
 ४४६
 ४४७
 ४४८
 ४४९
 ४५०
 ४५१
 ४५२
 ४५३
 ४५४
 ४५५
 ४५६
 ४५७
 ४५८
 ४५९
 ४६०
 ४६१
 ४६२
 ४६३
 ४६४
 ४६५
 ४६६
 ४६७
 ४६८
 ४६९
 ४७०
 ४७१
 ४७२
 ४७३
 ४७४
 ४७५
 ४७६
 ४७७
 ४७८
 ४७९
 ४८०
 ४८१
 ४८२
 ४८३
 ४८४
 ४८५
 ४८६
 ४८७
 ४८८
 ४८९
 ४९०
 ४९१
 ४९२
 ४९३
 ४९४
 ४९५
 ४९६
 ४९७
 ४९८
 ४९९
 ५००
 ५०१
 ५०२
 ५०३
 ५०४
 ५०५
 ५०६
 ५०७
 ५०८
 ५०९
 ५१०
 ५११
 ५१२
 ५१३
 ५१४
 ५१५
 ५१६
 ५१७
 ५१८
 ५१९
 ५२०
 ५२१
 ५२२
 ५२३
 ५२४
 ५२५
 ५२६
 ५२७
 ५२८
 ५२९
 ५३०
 ५३१
 ५३२
 ५३३
 ५३४
 ५३५
 ५३६
 ५३७
 ५३८
 ५३९
 ५४०
 ५४१
 ५४२
 ५४३
 ५४४
 ५४५
 ५४६
 ५४७
 ५४८
 ५४९
 ५५०
 ५५१
 ५५२
 ५५३
 ५५४
 ५५५
 ५५६
 ५५७
 ५५८
 ५५९
 ५६०
 ५६१
 ५६२
 ५६३
 ५६४
 ५६५
 ५६६
 ५६७
 ५६८
 ५६९
 ५७०
 ५७१
 ५७२
 ५७३
 ५७४
 ५७५
 ५७६
 ५७७
 ५७८
 ५७९
 ५८०
 ५८१
 ५८२
 ५८३
 ५८४
 ५८५
 ५८६
 ५८७
 ५८८
 ५८९
 ५९०
 ५९१
 ५९२
 ५९३
 ५९४
 ५९५
 ५९६
 ५९७
 ५९८
 ५९९
 ६००
 ६०१
 ६०२
 ६०३
 ६०४
 ६०५
 ६०६
 ६०७
 ६०८
 ६०९
 ६१०
 ६११
 ६१२
 ६१३
 ६१४
 ६१५
 ६१६
 ६१७
 ६१८
 ६१९
 ६२०
 ६२१
 ६२२
 ६२३
 ६२४
 ६२५
 ६२६
 ६२७
 ६२८
 ६२९
 ६३०
 ६३१
 ६३२
 ६३३
 ६३४
 ६३५
 ६३६
 ६३७
 ६३८
 ६३९
 ६४०
 ६४१
 ६४२
 ६४३
 ६४४
 ६४५
 ६४६
 ६४७
 ६४८
 ६४९
 ६५०
 ६५१
 ६५२
 ६५३
 ६५४
 ६५५
 ६५६
 ६५७
 ६५८
 ६५९
 ६६०
 ६६१
 ६६२
 ६६३
 ६६४
 ६६५
 ६६६
 ६६७
 ६६८
 ६६९
 ६७०
 ६७१
 ६७२
 ६७३
 ६७४
 ६७५
 ६७६
 ६७७
 ६७८
 ६७९
 ६८०
 ६८१
 ६८२
 ६८३
 ६८४
 ६८५
 ६८६
 ६८७
 ६८८
 ६८९
 ६९०
 ६९१
 ६९२
 ६९३
 ६९४
 ६९५
 ६९६
 ६९७
 ६९८
 ६९९
 ७००
 ७०१
 ७०२
 ७०३
 ७०४
 ७०५
 ७०६
 ७०७
 ७०८
 ७०९
 ७१०
 ७११
 ७१२
 ७१३
 ७१४
 ७१५
 ७१६
 ७१७
 ७१८
 ७१९
 ७२०
 ७२१
 ७२२
 ७२३
 ७२४
 ७२५
 ७२६
 ७२७
 ७२८
 ७२९
 ७३०
 ७३१
 ७३२
 ७३३
 ७३४
 ७३५
 ७३६
 ७३७
 ७३८
 ७३९
 ७४०
 ७४१
 ७४२
 ७४३
 ७४४
 ७४५
 ७४६
 ७४७
 ७४८
 ७४९
 ७५०
 ७५१
 ७५२
 ७५३
 ७५४
 ७५५
 ७५६
 ७५७
 ७५८
 ७५९
 ७६०
 ७६१
 ७६२
 ७६३
 ७६४
 ७६५
 ७६६
 ७६७
 ७६८
 ७६९
 ७७०
 ७७१
 ७७२
 ७७३
 ७७४
 ७७५
 ७७६
 ७७७
 ७७८
 ७७९
 ७८०
 ७८१
 ७८२
 ७८३
 ७८४
 ७८५
 ७८६
 ७८७
 ७८८
 ७८९
 ७९०
 ७९१
 ७९२
 ७९३
 ७९४
 ७९५
 ७९६
 ७९७
 ७९८
 ७९९
 ८००
 ८०१
 ८०२
 ८०३
 ८०४
 ८०५
 ८०६
 ८०७
 ८०८
 ८०९
 ८१०
 ८११
 ८१२
 ८१३
 ८१४
 ८१५
 ८१६
 ८१७
 ८१८
 ८१९
 ८२०
 ८२१
 ८२२
 ८२३
 ८२४
 ८२५
 ८२६
 ८२७
 ८२८
 ८२९
 ८३०
 ८३१
 ८३२
 ८३३
 ८३४
 ८३५
 ८३६
 ८३७
 ८३८
 ८३९
 ८४०
 ८४१
 ८४२
 ८४३
 ८४४
 ८४५
 ८४६
 ८४७
 ८४८
 ८४९
 ८५०
 ८५१
 ८५२
 ८५३
 ८५४
 ८५५
 ८५६
 ८५७
 ८५८
 ८५९
 ८६०
 ८६१
 ८६२
 ८६३
 ८६४
 ८६५
 ८६६
 ८६७
 ८६८
 ८६९
 ८७०
 ८७१
 ८७२
 ८७३
 ८७४
 ८७५
 ८७६
 ८७७
 ८७८
 ८७९
 ८८०
 ८८१
 ८८२
 ८८३
 ८८४
 ८८५
 ८८६
 ८८७
 ८८८
 ८८९
 ८९०
 ८९१
 ८९२
 ८९३
 ८९४
 ८९५
 ८९६
 ८९७
 ८९८
 ८९९
 ९००
 ९०१
 ९०२
 ९०३
 ९०४
 ९०५
 ९०६
 ९०७
 ९०८
 ९०९
 ९१०
 ९११
 ९१२
 ९१३
 ९१४
 ९१५
 ९१६
 ९१७
 ९१८
 ९१९
 ९२०
 ९२१
 ९२२
 ९२३
 ९२४
 ९२५
 ९२६
 ९२७
 ९२८
 ९२९
 ९३०
 ९३१
 ९३२
 ९३३
 ९३४
 ९३५
 ९३६
 ९३७
 ९३८
 ९३९
 ९४०
 ९४१
 ९४२
 ९४३
 ९४४
 ९४५
 ९४६
 ९४७
 ९४८
 ९४९
 ९५०
 ९५१
 ९५२
 ९५३
 ९५४
 ९५५
 ९५६
 ९५७
 ९५८
 ९५९
 ९६०
 ९६१
 ९६२
 ९६३
 ९६४
 ९६५
 ९६६
 ९६७
 ९६८
 ९६९
 ९७०
 ९७१
 ९७२
 ९७३
 ९७४
 ९७५
 ९७६
 ९७७
 ९७८
 ९७९
 ९८०
 ९८१
 ९८२
 ९८३
 ९८४
 ९८५
 ९८६
 ९८७
 ९८८
 ९८९
 ९९०
 ९९१
 ९९२
 ९९३
 ९९४
 ९९५
 ९९६
 ९९७
 ९९८
 ९९९
 १०००

१. २७१ विषयानाम् K2 करणानाम् N for वचनानाम्

२. २७२ पदे for पथं O

३. २७३ संज्ञापयति (च) for ताप च कुरुते Bh

ततो मिलितवेखशस्त्रपाणिवर्षवरप्रायपुरुषपरिवारा गजवधूमा-
रुह्य नगरगामिनं भार्गमिन्दुवदनालंरुतवती ।

तदा च । यान्त्या मुहुर्वलितकन्धरमाननं त-

दावृत्तवृन्तशतपल्लनिभं वहन्त्या ।

दिग्धोमृतेन च विषेण च पद्मलाक्ष्या

गाढं निखात इव मे हृदये कटाक्षः ॥

अपदेपि प्रेम्णोनिटाशङ्कित्वादिति भावः । अभिसंधिरभिप्रायः । यथाक-
थंचिदिति । चेतसस्तदपहतत्वादिति भावः । वर्षवराः क्लीबास्तत्प्राया-
स्तत्प्रधानाः । यद्वा ।

चिनीताः सर्वसत्त्वाश्च क्लीबाश्चैव स्वभावतः ।

जात्या न दोषिणश्चैव ते वै वर्षवरा मताः ॥

इति परिभाषिता वर्षवराः । हस्तिनीसमारोहणादिना महावंशजत्वेन
तत्परिभाषितत्वं सूचितम् । यद्वा । हस्तिनीसमारोहणेनात्युच्च-

यमुद्देगावस्थो यदाह तत्रापि मन्यरगतिसूचनाय हस्तिनी-

ने शयने यापि न तिष्ठति न तुप्यति तन्मध्यं चिरं

भवेन्नित्यमुद्देगस्थान एव च ॥

भ्रमति च स्वल्पत्वात् । किमपि मनोर-
मेनोन्मादायस्योक्ता ।

रशीकृतः । अपिः संभावनायाम् । नाम

U. 2 O, भवि for भाव K. I.

† Bh. K1. K2. Or, रूप विप्लो O अवररो

Bh O अत्र K1. K2. एव N. for उत्रेण;

एवमहं तु तस्याः सर्वाकारहृदयंगमायाः संभाव्यमानस्नेह-
 सेनाभिसंधिना विधेयीकृतोपि पारिप्लवत्वमात्मनोपनिहोतुकामः
माक्मस्तुतस्य वकुलदाग्नौ यथाकथंचिदवशेषं ग्रथितवानेव ।
 अपव्यधेरत्यन्तासङ्गवाचित्वादिति भावः । पीतमात्मायत्ततां नीतम् ।
 अनेन संकल्प उक्तः । मानसव्यापारस्यात्मवशत्वादिति भावः ।
 उन्मूलितमित्यनेन विषयनिवृत्तिः सूचिता । अशरणमित्यनेन चित्तापह-
 रणादिनिवारकाभाव उक्तः । नायिकाया निरवशरूपता च सूचिता ।
 अलसेत्यनेन निव्रोद्धेवः । यत्नित इत्यनेन प्रपानाशः । मुग्धत्वेन
 मधुरता । क्षिग्धत्वेन साभिलाषत्वम् । अभिलषणीयस्य केहविषयत्वात् ।
 निष्पन्दतया निकोचवैमुख्यम् । मन्दत्वेन सहर्षत्वम् । अधिकैत्यादिमा-
 न्तर्यिकासिनी स्मेरतारा चेत्युक्तम् । एवं चालसवलितैरपहतम् । योपि
 हि चौरादिः किंचिदपहरति स मन्दं मन्दं चलत इति भावः । मुग्धैः
 सहजरूपदर्शनातिमोहवद्भिः क्षिग्धैर्महिषयस्नेहसूचकचेटावद्विरपविद्धं
 क्षिप्रं पराभूतमिति यावत् ॥ विद्धक्षिमेरिताः समा इत्यमरः ॥ अत्रि-
 धेतसोनायस्तिर्दाशिता । ननु चित्तावशेपनिवाग्यंदा च तद्व्यतिरेक-
 ध्यानादिकं किमिति न श्रुतमिदं जायतापयोर्न विरोधः । तदुभ-
 योरन्येनैकवस्तुनोभावमाशङ्क्याह । कोपि विशिष्यानिर्वचनीयः परि-
 च्छेदमियत्तामतीतोतिक्रान्तो निर्वक्तुमशक्यश्च । यः पुनरस्मिञ्जन-
 न्यनुभवपथं न गतवान् । अत एव परिच्छेत्तुं निर्वक्तुं चाशक्य इति भावः ।
 संप्रतं तदनुभवेन सहर्षं किमिति न क्रियत इत्याशङ्क्याह । विवेकप्र-
 ध्वंसात्प्रशस्तज्ञानाभावादुपचितमहामोहेन गहनः संकटः । तदानीं
 विवेकाभाव इति भावः । अनेन जडता दर्शिता ।

१. २०१. विशिष्यान् K2 करणानाम् N for वचनानाम्

२. २०१. १५२ for १५१ O

३. २०१. संतापयति (च) for ताप च २०२३ PL

ततो मिलितवेलशस्त्रपाणिवर्षवरप्रायपुरुषपरिवारा गजवधूमा-
रुह्य नगरगामिनं मार्गमिन्दुवदनालंकृतवती ।

२१

तदा च । यान्त्या मुहुर्वालितकन्धरमाननं त-
दावृत्तवृन्तशतपञ्चनिभं वहन्त्या ।
दिग्धोमृतेन च विषेण च पद्मलादया
गाढं निखात इव मे हृदये कटाक्षः ॥

अपदेपि प्रेम्णोनिटाशङ्कित्वादिति भावः । अभिसंधिरभिप्रायः । यथाक-
थंचिदिति । चेतसस्तदपहतत्वादिति भावः । वर्षवराः क्लीबास्तत्वाया-
स्तत्प्रधानाः । यद्वा ।

विनीताः सर्वसत्त्वाश्च क्लीबाश्चैव स्वभावतः ।

जात्या न दोषिणश्चैव ते वै वर्षवरा मताः ॥

इति परिभाषिता वर्षवराः । हस्तिनीसमारोहणादिना महावर्षशब्देन
तत्कालप्रसङ्गस्य सूचितम् । यद्वा । हस्तिनीसमारोहणेनात्युच्च-
समुद्देशावस्थया यदा तत्रापि मन्यरगतिद्वयनाय हस्तिनी-
ने शयने वापि न तिष्ठति न तुल्यता-सम्बन्धं निर-
स्य भवेन्नित्यमुद्देशस्थान एव च ॥

धमति च स्वल्पत्यान् । किमपि मनोर-
त्तनेनोन्मादावस्थोक्ता ।

इशीकृतः । अपिः संभावनायाम् । नाम

१. २. ०, भवे for भवे K. १.

१ Bh. K1. K2. Or, अप विपुले ० भारते

Bh ० जेन K1. K2. एव N. for जेन;

मक० । स्वगतम् । अहो अभिष्वङ्गः । तर्त्तिक निषेधयामि
सुहृदम् ।

अथवा । मा मृमुहत्स्वलु भवन्तमनन्यजन्मा
मा ते मलीमसविकारघना मतिभूत् ।
इत्यादि नन्विह निरर्थकमेव यस्मा-
त्कामश्च जृम्भितगुणो नवयौवनं च ॥

प्रकाशम् । अपि वयस्येन विदिते तदन्वयनामनी ।

माध० । सखे भूयताम् । अथ तस्याः करेणुकारोहणसमये

यत्तु भ्राव्यं न सर्वस्य स्वगतं तदिहोच्यते ॥

इति भरतः । अभिष्वङ्ग आसक्तिरूपो मनःपराभवः ॥ आक्रोश-
शापाभिभवेष्वाभिष्वङ्गपदं विदुरिति शाश्वतः ॥

२८३-२८७ मा मृमुहदिति । अनन्यजन्मा कामः खल्वत्यर्थे
मा मृमुहन्न चित्तविग्रहसहितमजीजनदेवं च ते मतिर्मलीमसविकारेण
कामजेन घना निबिडा मा भूदित्यादि निषेधवाक्यमिहानर्थकमेव ।
ननुपदमनन्वये । यतः कामो जृम्भितो बलयितो गुणो ज्या यस्य
सः । जृम्भितगुण उपवितव्यापारो वा कामः । नवयौवनं च जृम्भि-
तगुणम् । प्रकाशितरूपादिकमस्तीत्यर्थः । अतस्तस्वराधीनोयं न निषेद्धुं
शक्य इत्यर्थः । प्रकाशमिति ।

यत्तु सर्वजनभ्राव्यं प्रकाशं तदिहेष्यते ॥

इति भरतः । अन्वयो वंशः ।

२८८-२९५ करेणुका हस्तिनी । अन्यतमान्या ॥ स्वार्थे तमप् ॥

२८९. महान् before अभिष्वङ्ग B Bh, अभिष्वङ्ग for अभिष्वङ्ग N. O.

२८५. यस्मिन् for यस्मान् C. N O

२८७. नाम्नी KL.

२८. तत for अथ Bh. □, करणकरेणुका Bh.

एव महतः सखीकदम्बकादन्यतमा वारयोपिद्विलम्ब्य बाल-
वकुलकुसुमावचयक्रमेण नेदीयसी भूत्वा प्रणम्य कुसुमापी- २९
डव्याजेन मामेवमुक्तवती । महाभाग सुश्लिष्टगुणतया रमणीय
एष वः सुमनसां संनिवेशः कुतूहलिनी च नो भर्तृदारिका

यद्वा । एकपर्यायोयमव्युत्पन्न एवान्यतमशब्दः । वारयोपिद्विगणिका ।
तस्या ईदृक्त्वादुपादानमिह । विलम्ब्यैकाकिनी भूत्वा । नेदीयसी
निकटस्या च भूत्वा । उभयत्र पुष्पत्रोटनक्रमेणेति योज्यम् । कुसु-
मापीडव्याजेन पुष्पदामच्छलेन । अभ्यर्थनाभङ्गभयेन च्छलेन मामा-
हेति भावः । अथ च कुसुमेनापीडयति कुसुमापीडः कामः । तद्व्या-
जेन मां प्रणम्येत्यर्थः । महाभाग महाभाग्य ॥ भागो भाग्यार्थयोर-
पीति विश्वः ॥ सुश्लिष्टगुणतया सुलभसूत्रत्वेन । संनिवेशो रचना-
भेदः । कुतूहलिनी पुष्पशशि कौतुकवती । भर्तृदारिकेत्यनेन कन्या-
त्वादर्शनौत्कृष्ट्यमुक्तम् । यद्वा । भरतेन कन्याया विलम्बपात्रत्व-
स्वीकारादिह कन्यात्वेन तत्सूचनम् । अभिनवो लोकोत्तरो विचित्रो
बहुप्रकारः । कुसुमेषु पुष्पेषु ध्यापारो रचनाप्रबन्धः । एतेन माल्य-
प्रयनकुशलाद्भुतकौशलकुतूहलिनी सेत्युक्तम् । विदग्धस्य प्रयनचा-
तुर्यस्य । कृतार्थना कृतप्रयोजनता । विदग्धप्रियसीप्रशस्येति भावः ।
फलतु सफलास्तु । विदग्धजनाय दानात् । सरस एवास्तान एव
लक्षसंनिवेशः । महार्घतां बहुमूल्यताम् । पक्षे । वो युष्माकं संनि-

१८९ तत before महत Bh, कचिणत् N तत U for महत, स्त्री for सखी B.
Bh C, कदम्बद् for कदम्बकाद् B. □ □ अन्या for अन्यनमा N, C K1.
K2 N om बाल

२९० K1 K2 om कुसुमावचय° — प्रणम्य, °मावचाय° □

२९१. अभिहितवती for उक्तवती O महानुभाव for महाभाग C □ :

२९२ N. om व प्रयनसा, संनिवेश सुमनसा O

वर्तते । तस्यामभिनवो विचित्रः कुसुमेपुव्यापारः । तद्भवतु कृतार्थता वैदग्ध्यस्य । फलतु निर्माणरमणीयता विधातुः । समासादयतु सरस एष भर्तृदारिकायाः कण्ठावलम्बनमहार्थतामिति ।
 मक० । अहो वैदग्ध्यम् । अनुप्रास
 माध० । तया च मदनुयुक्तया समाख्यातमियममात्यभू-

वेशः संयोगः परस्परानुरूपादिना रमणीयः क्रीडाहोर्हणीय एव । इह व इति युष्मदो गुरायेकेषामिति गौरवे बह्वचनम् । कुतूहलिनी दूत-
 समाजे साकाङ्क्षा । अभिनयोभूतपुर्णः । त्वदेकासक्तत्वात् । विचित्रः
 साधुः । विविधविकारकारित्वेनाध्वर्यजनको वा । कुसुमेयोः कामस्य
 व्यापारो मोहनम् । वैदग्ध्यस्य सकलकलाभिज्ञतायाः सार्थकत्वम् ।
 विदग्धप्रीतिजनकत्वात् । निर्माणरमणीयता घटनसौन्दर्यम् । फलतु ।
 अनुरूपजनसंसर्गात् । नो चेदिदं सर्वं व्यर्थमिति भावः । सरसः गृङ्गा-
 रोनुरागो वा । कण्ठावलम्बनमालिङ्गनं महार्थता दुर्लभत्वम् । तद्विह
 छिष्टपदेन नायकव्युत्पत्तिमभिप्रायं च ज्ञात्वा दूतीव्यापारः प्रसर-
 तीति ध्वनितम् ।

१९६-१९ वैदग्ध्यं छिष्टपदप्रयोगादिति भावः । अनुयुक्तया

१९३ B. om वर्तते, च after वर्तते O, तस्या for तस्याम् II C.

१९४. अत्र after कृतार्थता N, B, Bh O. insert च after फलतु, गुणनिर्माण
 रमणीयताया B निर्माणरमणीयताया N सरसनिर्माणरमणीयता O for निर्माणरमणी-
 यता B N, om विधातु अस्या for विधातु O, आसादयतु for समासादयतु
 A D k1 k2

१९५ O. om सरस एष. एष for एष C o n, नो after एष N., दारिकायां A.,
 कण्ठावलम्बनं for कण्ठावलम्बन k1 k2, महार्थतामिति A, अहंति दातु भवान्
 after इति O

१९६ अभियुक्तया for अनुयुक्तया Bh युक्तयाख्यातं for युक्तया समाख्यातं
 Bh, \ O

रिवसोः प्रसूतिर्मालती नामाहं च प्रसादभूमिर्भर्तृदारिकाया
धात्रेयिका लवङ्गिका नामेति ।

कल० । सहर्षम् । किं णाम मालदि ति । दिट्ठिआ विलसिदं
क्खु भअवदा देवेण कुसुमाउहेण । जिदं अह्मेहि । (क)

मक० । अमात्यभूरिवसोरात्मजेत्यपर्याप्तिर्वहुमानस्य । अपि
च । मालती मालतीति मोदते भगवती क्षामन्दकी । स्वगतम् ।
तां च किल राजा नन्दनाय प्रार्थयत इति किवदन्ती श्रूयते ।

(क) किं नाम मालतीति । दिट्ठिआ विलसितं खलु भगवता देवेन
कुसुमायुधेन । जितमरमाभिः ।

पृष्टया । प्रसूतिरपत्यम् । प्रसादभूमिर्विधासस्यानं तस्याः । तत्र च
प्रसादभूमिरनुकम्पापात्रं मालादानात् ।

३००-३०२ अत्र विलसितं विजृम्भितम् । अनयोरन्योन्या-
नुरागादिति भावः । बहुमानस्य गौरवस्यापर्याप्तिरनवाधिकत्यम् । अन-
भियोज्यत्वरक्षणत्यादियोगादिति भावः ।

२९८ एकापस्तरान् for प्रसूति N , नाम मालता for मालती नाम K2 , इति
after नाम N , भर्तृदारिकाया प्रसादभूमि Bh O

२९९ धात्रेयी for धात्रेयिका N , Bh om इति

३००. N om सहर्षम् नाम for णाम O मालदी A , दिट्ठिआ K1 ३३भि N
दिट्ठिआ O for दिट्ठिआ , जिद for विलसिद N

३०१ N. O om क्खु, k1 om क्खु भअवदा क्खु for वत्त Bh k2 , भय
वदा for भअवदा O , देवेण for देवेण K2 O देवेण भअवदा N ता before जिद
A, D K2 , इति नृत्नति after अह्मेहि C

३०२. C D. om om मालती, हि after मोदते O 1 B Bh

K2 O. om स्वगतम्

त माधवस्य for माध०

३०४ माचते for प्रार्थयते N प्रकाशम् । ततस्तत -- रूपम् N for प्रतिच्छन्दकम्

कल० । जेण जेव्व से हिअअं अवहरिदं । (क)

मक० । अपि मालत्या ।

कल० । अध इं । (ख)

माध० । वयस्य मकरन्द प्रसन्नप्रायस्ते वितर्कः ।

मक० । कलहंसक कुतोस्याधिगमः ।

कल० । मम दाव मन्दारिआहत्यादो ताए वि लवङ्गि-
आसआसादो । (ग)

मक० । अथ किमाह मन्दारिका माधवालेख्यप्रयोजनं
मालत्याः ।

(क) येनैवास्य हृदयमपहतम् ।

(ख) अथ किम् ।

(ग) मम तावन्मन्दारिकाहस्तान्तस्या अपि लवङ्गिकासकाशात् ।

३२३-३२७ अत्र येन जनेनापहत यन्निबन्धनोस्य कामविकार
इति भावः । मालत्या लिखितमित्यर्थः । अथ किं स्वीकारे । वितर्क
ऊहः । अधिगमः प्राप्तिः ।

३२३ जेण for जेण Bh , एव N जेव्व O for जेव्व , जेनेत्र for जेण जेव्व K2 ,
हियम for हिअअ O अवहरदं for अवहरिद Bh

३२५ अथ h2 अह N O for अथ

३२६ तर्के for वितर्क B N

३२७ B N om कलहंसक , कलहल for कलहसक K2 , सत्य before हुतो
B O

३२८ मम N मए A B Bh C D K1 K2 for मम , B Bh C. om. दाव,
मन्दारिआण for मन्दारिआ A C D K1 K2 , हत्थानो for हत्थादो K1 , ताए for
ताण Bh , B. N O om ति

३२९. लवङ्गिआण for लवङ्गिआ° K2.

३३०. *मालकेयन for *मालेय N.

कल ॥ । उक्कण्ठाविणोदो ति । (ख)

मक० । वयस्य माधव सर्वथा समाश्वसिहि ।

या कौमुदी नयनयोर्भवतः सुजन्मा

तस्या भवानपि मनोरथबन्धवन्धुः ।

तत्संगमं प्रति सखे न हि संशयोस्ति

यस्मिन्विधिश्च मदनश्च कृताभियोगः ॥

ब्रष्टव्यस्वरूपा च भवतो विकारहेतुस्तदत्रैव लिख्यतां
मालती ।

माध० । यदभिरुचितं वयस्याय । तदुपनय चित्रफलकं
चित्रार्तिकाश्च । मकरन्द उपनयति ।

(ख) उक्कण्ठाविणोद इति ।

३३२-३४० उक्कण्ठाविणोद इति । माधवानुरक्ता मालती तमन-
नुप्राप्तवती चित्रलिखितालोकनेनापि रमत इति भावः । येत्यादि । हे सखे
तत्संगमं प्रति नैव संशयोस्ति । भवतो नयनयोर्वा कौमुदी ज्योत्स्ना ।
आनन्दकारित्यात् । तस्या मनोरथबन्धवन्धुरभिलापनिबन्धनाय प्रियः
शोभनजन्मा भवानपि । ननु परस्परानुरागेऽपि विधिरामवैमुह्याच्च
सिद्धिरत आह । यस्मिन्संगमे विधिमदनौ कृतप्रयत्नो चक्षुष्मरीत्या काम
एतद्देशानयनाद्विधिः कृताभियोग इत्यर्थः । अभियोगाच्च कन्यालभः ।
यदाह ।

३३२ उक्कण्ठ० for उक्कण्ठा° k2, विणोद for विणोदो ॥

३३३ N om माधव

३३५ तस्य for बन्ध noticed in marg of O

३३७. धृतभियोग k1 k2 कृताभियोगे ॥

३३८ इत्यत्र for इत्यत्र K1, °रूप for °रूप Bh K1 k2 N O om,

य तदभारतो B अथगरो O for ५३३, अलिख्यताम् for लिख्यताम् O

३३९ N. om मालती

३४० अभिमनं for अभिमनित II, कउरेतक after उपनय D, Bh C N.

O om तदु—°नयति उपनय for उपनय k2

३४१ °विधिश्च for °विधिश्च B, °उपनयति for उपनयति k2

माध० । लिखन् । सखे मकरन्द

वारं वारं तिरयति दृशोरुद्रमं वाष्पपूर-
स्तत्संकल्पोपहितजडिम स्तम्भमभ्येति गालम् ।

सद्यः स्त्रियत्रयमविरतोत्कम्पलोलाङ्गुलीकः

पाणिर्लेखाविधिषु नितरां वर्तते किं करोमि ॥

अभियोगाद्धि कन्याया लाभो निश्चित एव च ॥

चित्रेण माधवचित्तानुरागमुदीपयति । द्रष्टव्येति ॥ वयस्यायेत्यत्र इत्य-
र्थानां प्रीयमाण इति संप्रदानता ॥

. ३४३-३४६ अधुना मनःसङ्गे हर्षात्सार्वत्रिकभावमाह । वारं
वारमित्यादि । अयं ममपाणिर्लेखाविधिषु चित्रनिर्माणेषु नितरामत्यर्थं
वर्तत एव न तु लिखति । अत्र किं करोमि । यथा तथा लिखामीत्यर्थः ।
न तरामिति पाठे नैव वर्तत इत्यर्थः । यतो वाष्पपूरस्तदनुभ्यानादानन्दा-
श्रुतवाहो वारं वारं दृशोरुद्रमं पचारं तिरयति च्छादयति । तस्याः
संकल्पेन चिन्तनेनोपहितो जडिमा सर्वकार्याप्रतिपत्तिर्यस्य तत्रार्त्रं
शरीरं स्तम्भे निश्चलत्वं अभ्येति ।

हर्षभयरोगयिस्मयविपादमदोषसंभयः स्तम्भः ॥

इति भरतः । कीदृशः । सद्यो लिखनोपक्रमकाल एव स्त्रियन्त्रार्त्रं भवन् ।
अविरतोत्कम्पेनाधिकचलनेन लोलाङ्गुली यत्र सः । अङ्गुल्या लिखनदे-
तुतया तद्यापल्यादलिखनं सूचितम् । तदिहाश्रुस्तम्भस्वेदकम्पा उक्ताः ।
रोमाञ्छादिकं च नोक्तम् । तेषां लिखनाप्रतिकूलत्वात् । सर्वमिदं
मात्स्विकं हर्षान् । यदाह ।

३४३ Bb om माध० । इति बिलिखन् for लिखन् Bb.

३४३ दृष्टावुद्रतो for दृशोरुद्रमं D N O

३४४ उपनत for उपहित N

३४५ अविरली० for अविरतो० C. B K1 K2

३४६ लिलिपि for लिधिषु K1 K2, न तरा for निवश noticed by Com

तथापि व्यवसितोस्मि । चिरादालिख्य दर्शयति ।

मक० । विलोक्य । उपपन्नस्तावदत्रभवतोभिष्वङ्गः । सकौ-
तुकम् ।

कथमचिरेणैव निर्माय लिखितः श्लोकः । वाचयति ।

३५०

जगति जयिनस्ते ते भावा नवेन्दुकलादयः
प्रकृतिमधुराः सन्त्येवान्ये मनो मदयन्ति ये ।

क्रोधभयहर्षलज्जादुःखभयरोगतापपीडाभ्यः ।

व्यायामसाध्वसादेः स्वेदः स्यात्पीडनेनापि ॥

शीतभयहर्षरोधस्पर्शजरारोगजः कम्पः ॥ इति ।

३५१-३५४ अधुना मालती चित्रं ब्रूयतीति सानुगगोपालम्भं
श्लोकं लिखति । जगतीत्यादि । ते ते नवेन्दुकलादयो भावाः पदार्था
जयिनो मदजनने सर्वत्राप्रतिहताः स्वभावतो मनोऽज्ञा अन्ये सन्त्येव
ये मनो मदयन्ति । मम पुनर्न मदहेतवः प्रत्युत दाहहेतव एवेति
भावः । अत्र जयिन इत्यनेन कालविशेषे देशविशेषे च जयशालिन
आनन्दसंदोहदा इत्युक्तम् । भाव्यन्ते भावनामर्हन्ति सुन्दरतयेति
भावाः । मालतीभिन्नाः सदृश्यदृढयाह्लादकाः । ते त इति वीक्ष्यया
चन्द्रादयो देहादयश्च प्रसिद्धा एवेति दर्शितम् । सर्वनाम्ना च ये यत्र
चेतःप्रतिष्ठास्ते तत्र गृह्यन्ते इति ध्वनितम् । तुल्येनान्येषां तथाप्ये
तत्संप्रतिपत्तिद्वारेत्युक्तम् । कस्तर्हि मदहेतुरत आह । मम पुनरियं
निब्रालिखिता मालती नयनयोज्योत्स्वा यन्नेत्रगोचरं प्राप्ता स एवकोत्र
जन्मनि महोत्सवः । अत्र किं पुनः संभोगादिकमित्यनुरागः । स एव
महोत्सवः । अनुरागो भवतु मा या भूदित्युपालम्भः । एतेनात्यन्ता-
नुरागो मालत्यां दर्शितः । एकपदेनान्येषामाविर्भावेपि नानन्दकत्वम् ।

३४० अग्रतोरिदं for अग्रतोरिदं N, मलित्वय for अलित्वय A D K1
K2 O ; प्रदोषयति for दर्शयति A D. K1 K2

३४८. Bh N om विलोक्य, अभिषङ्ग for अभिषङ्ग N

३५०. रचितः Bh लिखितम् N for लिखितः, श्लोकेन लिखित for लिखितः
श्लोकः C, N, om श्लोकः K1 N om वचयति

मम तु यदियं याता लोके विलोचनचन्द्रिका
नयनविषयं जन्मन्येकः स एव महोत्सवः ॥

५५ प्रविश्य सत्वरं मन्दारिका । कलहंसञ्च पञ्चानुसारेण उव-
लद्भोसि । माधवमकरन्दौ विलोक्य सलज्जम् । कथं एदे वि
महाणुभावा इध ज्जेव्व । उपसृत्य । पणमामि । (क)

(क) कलहंसक पदानुसारेणोपलब्धोसि । कथमेतावपि महानु-
भावाविहैव । प्रणमामि ।

अत एव स एवेत्यनेन तत्पोषः । जन्मनीति सामान्यनिर्देशेन समस्त-
जन्मनि मालतीतुल्या नास्तीति व्यज्यते । वाचिकोयं रसः । यदाह ।
रसानुरूपैरालापैः श्लोकैर्वाक्यैः पदैस्तथा ।

नानालंकारसंयुक्तैर्याचिको रस उच्यते ॥ इति ।

इह प्रकृतिमधुरत्वेपि मालत्या एव मदजननाद्यतिरेकालंकारः । प्रिया-
ख्यानाश्रित्योत्तंकारः । विलोचनचन्द्रिकेति रूपकम् । न चात्र नये-
न्दुकला प्रतिपञ्चन्द्रकला सा च न मदहेतुरिति याच्यम् । यतो नूतन
इति नयः । प्रशस्तेन्दुरित्यर्थः । यद्वा । नयं नूतनमिन्दुकलादिकं
चेति द्वन्द्वः । यद्वा । नयः सागरादुत्थितमाश्रयः । पूर्ण एवेत्यर्थः ।

३५५-३५६ यत्र पटीक्षेपेण प्रवेशस्तत्र प्रविश्येत्युक्तिः । अ-
नुसारोत्तरणम् । एते हि ये निष्फलके लिखिताः । इह गौरयारे-
कत्वे बहुधननम् । द्वित्ये या बहुधननम् ।

३५३ जाता for याता Bh., मन्दारि^० for मन्दारिका Bh.

३५५. k1 K2. om. सत्वरं पणमामि N. सत्वरं O. for सत्वरम्, कलहंसम्
twice Bh. K1. K2. पञ्चानु N. कलहंसम् twice O. for कलहंसम् ; पादा K2.
एव^० B. Bh. पद^० A K1. N. एवा^० O for पञ्च^०, Bh. C N. O. om. इध ।
इध for एव k1 k2.

३५६. N. om. माधवमकरन्दौ एतौ for विलोक्य A K1 K2.; गह्वरम् for
महाणु N. कथं for कथं N O , एत k2 ते for एदे K1. O.

३५७. मालतीमाधवं k1 K2. पञ्चानु N. for महाणुभावा; एव B D H
एव k2. एव N. for एव, एव Bh. H. एव A B C. D. एव N. for उदेव,
N. om. उदेव; पणमामि A. K1. K2. N. पणमामि D for पणमामि.

* Com. uses the Plur.

उभौ । मन्दारिके इत आस्यताम् ।

मन्दा० । उपविश्य । कलहंसअ उवणेहि मे चित्तफलअं । (क)

कल० । गृहीत्वा । गेह एदं । (ख)

११०

मन्दा० । विलोक्य । कलहंसअ केण किणिमित्तं वा एत्थ मालदी आलिहिदा । (ग)

कल० । जी जेव्व जंणिमित्तं मालदीए । (घ)

मन्दा० । तद्वर्षम् । दिट्ठिआ दंसिदफलं दाणि विण्णाणं पआ-
वड्डणो । (ङ)

११५

(क) कलहंसक उरुय ये चित्तफलकम् ।

(ख) गृहीतम् ।

(ग) कलहंसक केन किंनिमित्तं वात्र मालत्पालिप्तिता ।

(घ) य एव पक्षिणित्त मालत्पा ।

(ङ) दिष्टया दंशितफलमिदानीं विज्ञानं प्रजापते ।

३६३-३६७ अभिलिखित इति शेषः । तथा च मालत्या विनो-
वाय माधवो निमित्तस्तेनापि सा तदर्थं लिखितेत्यर्थः । अत्र विशानं शि-
लिकौशलम् । अनुष्णानुरागादनयोरिति भावः । अवितथं सत्यम् ।

११८ मरु० for उभौ B N.; इह for इत A. D K1 K2.

११९ कलहंसक Bb कलहंस एत्थे K1 K2 कलहंस N कलहंस O. for कलहंसक, उवणेहि for उवणेहि K2, मे for मे K2, O, om मे, वसुहंस Bb कलहंस O ११०. C om. एदं, इमे for एद N. O. विज after एद B

११९. गृहीत्वा before विले केव N, विलेय for विलोक्य O N om कलहंसक, कलहंसक for कलहंसक O; after केव A D K1 K2 माले वय, वसु for कि B, विज, विज K2; B. Bb C. om वा.

११२. अभिलिखित D N. लिखित O. for अभिलिखित

११३. K2 om. कल० १३ — ०८०, उवणे A B उव K1 वय N for उवणे, B. Bb D. K2 om उवणे, जेव विजियेय for जंणिमित्त B Bb H K2.

११४. तद्वर्षम् after तद्वर्षम् O, दिट्ठि K2, दिट्ठि N. दिट्ठि O, दंसिद भव-
नो मरुतं for दंसिदकल दंसि N, विज before विजियेय B Bb एत्थ० for एत्थ० O.

११५. पआवड्डण for पआवड्डणे B N.

• ०८० विजकलकम् Com.

मक० । मन्दारिके यदत्र वस्तुन्येप ते वल्लभः कथयत्यपि
तथा तत् ।

मन्दा० । महाभाअ अध इं । (क)

मक० । क पुनर्मालती माधवं प्राग्दृष्टवती ।

१०० मन्दा० । लवङ्गिआ भणादि वादाअणगदत्ति । (ख)

मक० । वयस्य नन्वमात्यभवनासन्नरथ्यैव बहुशः संव-
रावहे तदुपपन्नमेतत् ।

मन्दा० । अणमणन्तु मं महाणुभाआ जाव एदं भअवदो
देवस्स मअणस्स सुचरिदं पिअसहीए लवङ्गिआए णिवेदोमि । (ग)

(क) महाभाग अथ किम् ।

(ख) लवङ्गिका भणति वातायनगतेति ।

(ग) अनुमन्येतां मां महानुभावौ* यावदेतद्भगवतो देवस्य मदन-
स्य सुचरितं प्रियसख्या लवङ्गिकाया निवेदयामि ।

३६८ एवमेतन्मालत्यैव माधवमलिच्छन्दकं लिखितमित्यर्थः ।

३७० दृष्टवतीत्यर्थः ।

३७४-३७८ लवङ्गिकया हारा माधवानुरागो मालत्यामस्त्य-

३६९ सखि before मन्दारिके Bb N, अवितथ for यदि तथा D. Com.

३६९. तस्या for तथा तत् O.

३६८. महाभाग for महाभाग O., तद् तद् N. तथा O. for महा—इ.

३६९ K2. om प्राग्.

३७० वणादि for गणादि N; यदा K2 यथा O. before वादा; वादाभणं N.
वादायण O for वादायण*, गतति K2 गतेति N for गदत्ति.

३७१. N. om. मनु; B. om बहुश.

३७३ एव before एतत् N.

३७१. *मन्दादु for मणन्तु N माधवभा B. महाभागो N. मह शुभाया O. for
महागुभाया, एव for एव 1 D K1; N. O. om एदं, भयवदो for भयवदो O.

३७१ देवता D K1 देवस्स A for देवस्स मयणस्स for मभयणस्स O; B. Bh.
C om गु, सुचरिदं K2 अअरिदं N. for सुचरिदं, पिअसीए K2, भयवदीए O.
for पिअसीए; लवङ्गी K1

* Com uses the Plur.

मक० । प्राप्तावसरमेतद्भवत्याः । मन्दारिका चित्रफलकं गृही- ३०५
त्वा निष्क्रान्ता ।

मक० । वयस्य खरतरकिरणोयं भगवान्सहस्रदीधितिर्ल-
करोति मध्यमहस्तदेहि संस्त्यायमेव गच्छावः । उत्थाय परि-
क्रामतः ।

माध० । एवं हि मन्ये ।

धर्माभ्यो विसरविवर्तनैरिदानीं

मुग्धाक्ष्याः परिजनवारसुन्दरीणाम् ।

त्यर्थः संस्त्यायो गृहम् ॥ संस्त्यायः संनिवेशे च संधानेपि च वृद्धयत
इति मेदिनीकरः ॥

३८१-३८४ धर्मेत्यादि । मालत्याः परिजनवारसुन्दरीणां कपो-
लकुङ्कुमानि प्रातर्विरचितविचित्रपञ्चावलीवैदग्ध्यं यत्तदधुना मध्याह्ने
जहति त्यजन्ति । कैः । धर्माभ्यो विसरस्य समूहस्य विवर्तनैर्यथिध-
जलकगेः करणैः । अनेन नायिकायाः कुकुमारतया निःसहस्यमुक्तम् ।
मालत्याः कन्यात्वेन पञ्चायत्यभावात्परिजनेत्युक्तम् । माङ्गल्यतया
प्रातरेव कुङ्कुमेन पञ्चायलीलिखनम् । अत एव वसन्तकालस्य शीतत्वा-
त्कुङ्कुमेन भूषाकरणमिति मतमपास्तम् । धारासिक्तवस्तुधरासुरभय

३०५ विष B, विषभण्ड D K1 K2, for विषफलकं

३०६, उत्थाय before निष्क्रान्ता C D, निर्गत for निष्क्रान्त K2

३०७ K1, om. वयस्य; वयस्यो वर्तते for खरतर—मत्र N O, खर for खर-
त B, Bh., K1, K2 om. अयं.

३०८ संस्त्यापनम् B Bh मस्त्यापनम् O for संस्त्यापनम्, अविश्राव for मस्त्यापः
N, O.; इति before उत्थाय A, C, D K1

३०९, °क्रामति for °क्रामत O

३८० K1 om. हि.

३८१, परेष्ट for परिजन K1, 'सुन्दरीष C K1 K2 O

तत्पार्ताविहितविचित्रपचलेखा-

वैदग्ध्यं जहति कपोलकुङ्कुमानि ॥

५ अपि च । उन्मीलन्मुकुलकरालकुन्दकोश-

प्रथ्योतहनमकरन्दगन्धवन्धो ।

तामीपत्प्रचलविलोचनां नताङ्गी-

मालिङ्गन्पवन मम स्पृशाङ्गमङ्गम् ॥

इत्यभिधानाद्वर्षाकालप्रस्तायात् ॥ समूहनिग्रहश्रूहसंदोहधिसरप्रजा
इत्यमरः ॥ इहोन्मादायस्या । अत एवात्र तत्संयद्धा कथा । यदाह ।

तत्संयद्धा कथां युक्ते सर्वायस्यागतामिह । इति ।

१८५-१८८ उन्मीलदिति । हे पयन । उन्मीलन्मुकुलेन विकच-
कोरकेण करालादिपमास्कुन्दगुच्छात्क्षरचिविडमकरन्दश्च गन्धश्च त-
थोर्यन्धो । मकरन्दस्य यो गन्धस्तद्वन्धो तत्सहचरेति वा । ईदृशोपित्यं
मे न छंषाय किं तु तापायातस्तां मालतीमीपदालिङ्गन्मगाङ्गमङ्गं
प्रत्यङ्गं स्पृश । अमृतमयतदङ्गसङ्गशीतस्त्वं मम तापशान्तये भवि-
ष्यसीति भावः । यद्वा । तदीयतापशान्तिर्भवस्वित्यनुरागात्तामालि-
ङ्गचित्युक्तम् । तां कीदृशीम् । प्रचलनेनाम् । विरहे पयनस्य तुःसहस्येन
भयादितस्ततः क्षिप्रनेनाम् । अत एव नग्रीभयदङ्गां च । इह विषमकु-
न्दकोशसंचरणेन गतिप्रतिबन्धान्मान्दं मकरन्दसङ्गाच्छैत्यं गन्धव-
न्धुतया सौगन्ध्यं च वायोरुक्तम् । [ईपदालिङ्गचित्यनेन पुराभिपदेना-
भिधातनिःसहस्यं मालत्यामुक्तम्] ॥ करालो दन्तुरे तुङ्ग इत्यमरः ॥

१८३. °रेषा for °लेषा N.

१८४ °कुण्डलानि for कुङ्कुमानि C.

१८५ °कोषात् Bh °गुच्छं K2. for °कोश°.

१८६ प्रथ्योतद् K1 K2 N. प्रथ्योतद् Bh O for प्रथ्योतद् : °वन for घन K1.

१८७. °लसित for °प्रचल ॥ ; °प्रचलितलोचनाम् O.

मक० । स्वगतम् ।

अभिहन्ति हन्त कथमेव माधवं

१९०

सुकुमारकायमनवग्रहः स्मरः ।

अचिरेण वैकृतविवर्तदारुणः

कलभं कठोर इव कूटपाकलः ॥

तदल भगवती कामन्दकी नः शरणम् ।

३८९-३९४ माधवस्यानङ्गदुःसहत्वमाह । अभिहन्तीत्यादि ।
एष स्मरोनवग्रहः प्रतिरोधशून्यः कोमलकायं माधवं कथमचिरेणै-
वाभिहन्ति । हन्तानुकम्पायाम् ॥ हन्त हर्षेणुकम्पायामित्यमरः ॥
कीदृशः । विकृतस्य भावो वैकृतं तस्य विवर्तेत्ययावस्थानं तेन
दारुणो दुःखदः । यथा कलभं करिबालकं मृदुकायं कठोरो दुः-
सहः कूटपाकलो हस्तिघातज्वरोधिरेण हन्ति तथेत्यर्थः । सोप्यनव-
ग्रहोपतिकरणीयो विकृतिविवर्तदारुणश्च भवति ।

गजं घातज्वरो हन्ति तथा वै कूटपाकलः ॥

इति वैद्यकम् । इदं स्वगतम् । स्वयमनध्यवसायादाह तदत्रेति । अत एव
भगवती ज्ञानसंपन्नेह शरणं रक्षिका । द्वितीयाङ्गावतारोयम् । यदाह ।

अङ्गावसाने यत्रैव भाविनोङ्गस्य सूच्यते ।

यस्तुबीजमुपोद्घातैः सोङ्गावतार इष्यते ॥

३८९. K1. om. मक०; all but C N. om. स्वगतम्.

३९२. विवर्णे for विवर्ते B.

३९३. पालक for शकलः ॥ C.

३९४. तदलभवती B1. K2. O. तदलभवती N. for तदल भगवती.

माध० । स्वगतम् । आश्चर्यम् ।

पश्यामि तामित इतः पुरतश्च पश्चा-
दन्तर्बहिः परित एव विवर्तमानाम् ।
उद्बुद्धमुग्धकनकान्जनिभं वहन्ती-
मासक्तितिर्यगपवर्तितदृष्टि वक्त्रम् ॥

३९५-३९९ इदानीमुन्मादाद्यस्योद्भावनावलात्तन्मयत्वमाह । प-
श्यामीत्यादि । तामेकामेव विवर्तमानां प्रपञ्चरूपां परितः सर्वत्र पश्या-
मीत्याश्चर्यम् । विवर्तमानत्वमेवाह । इत इत उभयपार्श्वे । पुरतोमे ।
पश्चात्पृष्ठे । अन्तर्मनसि । बहिस्त्वग्भागे । अनेन तदावेशास्तर्धत्र
तन्मयत्वमुक्तम् । यदाह ।

यो येन भावेनाविष्टः सुखदेनेतरेण वा ।

स तदाहितसंस्कारः सर्वं परयति तन्मयम् ॥

परित इत्यत्र पर्यभिभ्यां चेति तसिः ॥ कीदृशीम् । वक्त्रं वहन्तीम् ।
उद्बुद्धं विकसितं मुग्धं कान्तं यत्सुवर्णपद्मं ततो निरतिशया भा दीप्ति-
र्यस्य तत् । तन्निभं तत्तुल्यमिति वा । एतेन गौरीत्वमुक्तम् । आसक्तन
भय्यासक्त्या तिर्यगपवर्तितता दृष्टिर्यस्य तत् । यथा यान्त्या तयाहं
दृष्टस्तथैव तां पश्यामीति भावः ।

३९५ आरमगतम् for स्वगतम् N N om आश्चर्यम्

३९६ इतश्च परश्च B इतश्च पुरश्च K2 N. for इत पुरतश्च, परितश्च for पुरतश्च O.

३९७ बहिः परितश्च for बहिः परित एव B , पुरत for परित O., च वर्तमानाम्
for विवर्तमानाम् Db C N.

३९८. वहन्तीम् for वहन्तीम् k1

३९९ 'मागद्ध' N 'मासद्धि' O for 'मासक्त', 'वर्तित' for 'वर्तित' B

प्रकाशम् । वयस्य मम हि संपत्ति

४००

प्रसरति परिमाथी कोप्ययं देहदाह-
स्तिरयति करणानां ग्राहकत्वं प्रमोहः ।

४००-४०६ अधुना सर्वाकारेण पीडामाह । प्रसरतीत्यादि ।
मां पश्य संपत्ति मम कोप्यनिर्वचनीयस्वरूपो देहदाहः प्रसरति व्या-
प्नोति । अत एव परिमाथी तर्बतो मयनशीलः । करणानामिन्द्रियाणां
ग्राहकत्वं मे प्रमोहस्तिरयति पिदधाति । सर्वेन्द्रियसंमोहो ममेत्यर्थः ।
मम गात्रं शरीरम् ॥ कर्तृ ॥ रणरणकस्य वियोगतरोर्वृद्धिमुपचयं
विभ्रदाधर्ति भ्राम्यदस्ति । यद्वा । रणरणकः कामस्तस्य विवृद्धिमधि-
काधिकदशागामित्वम् ॥ मारो रणरणः कामो विषय इत्युत्पत्तिनी ॥
तथा मम हृदयम् ॥ कर्तृ ॥ अन्तर्दहति ज्वलतीत्यर्थः । तन्मयत्वं मालती-
मयत्वं च धत्ते । ईदृशी मम दशा सद्य एव विपत्तिमादधाति । तदत्र
यथावत्त्वमाचरेति भावः । अत्रायतीति व्याधिः । ज्वलतीत्युद्देशः ।
तन्मयत्वमित्युन्मादः । हृदयस्य तु तन्मयत्वधारणेन दुःसहदशाया-
मपि जीवनाशा दार्शिता ॥ करणं क्षेत्रगान्देन्द्रियेष्वपीत्यमरः ॥ नि-
ष्क्रान्ता इति । वीजार्थं युक्तं कृत्वा निष्क्रमो भवति । यदाह ।

(वीजार्थं युक्तियुक्तं च कृत्वा कार्यं ययारसम् ।
निष्क्रमं तत्र कुर्वीत सर्वेषां रङ्गवार्तिनाम् ॥ इति ।

बहुलवीथीति ।

नानारससमायुक्ता सविद्वयनिभूयिता ।
अर्थप्रकृतिभिः पूर्णा स्यादेकाशा तु धीयिका ॥

रणरणकविवृद्धिं विश्रदावर्तमानं
ज्वलति हृदयमन्तस्तन्मयत्वं च धत्ते ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ इति वकुलवीथी नाम प्रथमोऽङ्कः ॥

त्रिभिः पात्रैः प्रयोज्येयमुत्तमाधममध्यमैः ।

कर्तव्या नायिका चान्न शृङ्गारद्वयसंयुता ॥

इति भरतः ॥

मातृत्वं यं रत्नधरो गुणाढ्यो गुणाढ्यरूपा दमयन्तिका च ।

जगद्धरं तत्कृतटिप्पणेऽङ्को गतोयमाधो रसराराजी ॥

॥ इति प्रथमोऽङ्कः ॥

४०२. आवर्ति गानं for आवर्तमानं A. D. K2. and Com.

४०४. ज्वलित for ज्वलति Bh.

४०६. B. O. om. इति-नाम ; Bh. C. K1. K2. om. इति ; मालतीमाधने
before वकुल Bh. C.; श्रीमन्मालतीमाधनीयताम्नि नाटके for वकुल-नाम N-1
वेथी for वेथी K2.

द्वितीयोद्गः ।

सतः प्रविशतश्चेट्यौ ।

प्रथमा । हला संगीदशालापरिसरे अवलोइदादुदीआ तुमं किं मन्तअन्ती आसी । (क)

(क) हला संगीतशालापरिसरेवलोकिताद्विगीया त्वं किं मन्त्रप-
न्त्यासीः ।

अधुना बकुलमालामादाय लवङ्गिका यता तां प्रतीक्षमाणा मालती
सौधारुदा तन्मार्गे पश्यति मकरन्दश्च कामन्दकी नः शरणमित्युक्त्वा
तां प्रति तत्कथनाय गत इति स्थिते चेट्यौः प्रवेद्युः । चेटीभाषा
सौरसेनी । यदाह ।

नायिकायां च चेट्यां च सौरसेनी प्रयुज्यते ।

न च नाटकप्रकरणयोरङ्काः कार्याः प्रत्यक्षनायका इति भरतादिह
माधयप्रवेशाभावात्कथमङ्गावतार इति देश्यम् । मालत्या नायकत्वेन
तत्त्वच्यात् । यदाह ।

गुरुः पुरोहितोमाख्यो नायको नायिकापि च ।

सार्धवाह इति प्रोक्ताः पठेते नायका नृपैः ॥ इति ।

२-१३ अत्र हला सखि । परिसरे निकटे । अत्र वृत्तान्तो घात्ता ।

१. च after प्रविशत. K1.

२. एका for प्रथमा Bh. K1. K2. N. O., सहि for हला D. K1. N.; संगीत
K1. K2. संगीदम Bh. संगीत O. for संगीद; जल्प for सखि O; °लोदीमा K1
°लोपिता O °लोकिता K2 for °लोइरा °दुदिमा Bh. °दुदीया O for °दुदीया, किं
तुम K1. भवभट्टी किं वि N. for तुमं किं, K2. om तुम.

३. किरिय for किं K2 अङ्गु for अङ्गी A. Bh. K1 K2. N.

द्वितीया । सहि तेण किल माह्वपिअवअस्सेण मअरन्देण
५ सअलो जेव्व मअणुज्जाणवुत्तन्तो भअवदीए णिवेदिदो । (क)

प्रथ० । तदो किं । (ख)

द्विती० । तदो भट्टिदारिअं दट्टुकामाए भअवदीए पउत्तिणि-
मित्तं अवलोददा अणुप्पेसिदा । मए वि ताए कधिदं जघा
लवङ्गिआदुदीआ विविस्से भट्टिदारिआ वट्ठदि त्ति । (ग)

(क) सखि तेन किल माधवप्रियवयस्येन मकरन्देन सकल एव
मदनोद्यानवृत्तान्तो भगवस्यै निवेदितः ।

(ख) ततः किम् ।

(ग) ततो भर्तृदारिकां द्रष्टुकामया भगवत्या प्रवृत्तिनिमित्तमवलो-
कितानुप्रेषिता । मयापि तस्यै कथितं लवङ्गिकाद्वितीया विविस्ते
भर्तृदारिका वर्तत इति ।

भर्तृदारिका मालती । प्रवृत्तिवार्त्ता । विविक्तं विजनम् । इह मकर-
न्दाज्ज्ञातमाधयानस्यया कामन्दक्या प्रकृतसिद्धयेवसरज्ञानार्थं माल-
तीवात्ती शानुं महिषायलोकितेति भावः । अत्र केसरो वकुलः । अव-

४. ति for किल N., पिअ A. पिअ O. for पिअ, मअरन्देण for मअरन्देण O.

५. मअलो for सअलो O., N. O. om. जेव्व, जेव्व A. Bh. C. N. जेव D. जेव
K1. जेव K2. for जेव, मअरुदु° Bh. मअणु° O. for मअणु°, पुज्जाणा C.; पुज्जा-
न्तो A. पुज्जान्तो K2 for पुज्जान्तो.

६. N. om. प्रथ°—कि. K1. K2. om. प्रथ° । द्विती० । (1. 7)

७. मट् for भट्टि° Bh. O., दारिआअ K2. दारिअ O. for दारिअ; रिदा
K1 रिदु K2. for दट्टु°, N. om. भअवदण, मअवदीए for मअवदीए O.; पउ° for
पउ° A. B. O

८. गु for अणु° Bh. प्पेसिदा O. अणुप्पेसिदा K2 for अणुप्पेसिदा; वि for वि
K1. लव for ताए N., कधिद for कधिद K1. K2. N. O.; जघा B. O. जह N.
for जघा

९. ददिआ Bh. दुदंआ O. for दुदंआ, N. om. विविस्से, मट् for भट्टि Bh. O;
टट्टुकिन्द before वट्ठदि N, ति for ति K2, K1 O. om. ति.

प्रथ० । हला लवङ्गिआ क्खु केसरकुसुमाइं अवचिणोमि १०
ति मअणुज्जाणादो जेव्व णागदा ता किं संपदं संपत्ता । (क)

द्विती० । अथ इं । तं क्खु परावट्ठन्तीं जेव्व हस्ये गेल्लिअ
पडिसिद्धपरिअणा भट्टिदारिआ उअरिअलिन्दअं समारूढा । (ख)

प्रथ० । णूणं तस्स महानुभावस्स संकथाए अत्ताणं विणो-
देदि । (ग)

१९

(क) हला लवङ्गिका खलु केसरकुसुमान्यवचिनोमीति महनो-
द्यानादेव नागता* तर्किं सांप्रतं संप्राप्ता ।

(ख) अथ किम् । तां खलु परावर्तमानामेव हस्ये गृहीत्वा प्रतिषि-
द्धपरिजना भर्तृदारिकोपर्यलिन्दकं समारूढा ।

(ग) नूनं तस्य महानुभावस्य संकथयात्मानं विनोदयति ।

चिनोमि त्रोटयामि । इति हेतौ । अत्र परापतन्ती सत्त्वरमागच्छन्ती ।

१०. N. om. प्रथ०—नागच्छा (1. 13), तदि for हला B Bh, K1. K2. O ;
खु for क्खु K1. K2. O ; माइ for माइं O., चिणेमि for चिणोमि O

११. मयणु० O. मभनो० K1. मभन्ने० K2. for मअणु०, उज्जाणाओ O. उज्जार्ण गदा
K1. K2 for उज्जाणादो; B. K1. K2. om. जेव्व ; उज्जेव O उज्जेव C. D. N.
for जेव्व; अणागदा for णागदा B.; संपदं for संपदं O, सत्त्वरमा for सत्त्वा O.

१२. वा for तं C.; खु for क्खु Bh. K1 K2. O, वचन्ती O. वुचिं Bh.
वरेति (वत्सलीय in छाया) K2. वट्ठन्ति K1. for वट्ठन्ती; जेव्व B. N. जेव्व K1.
जेव्व Bh. C. O. for जेव्व; पेत्तुण O पेत्तुण K1 for पेत्तुण.

१३. सिद्धि for सिद्ध Bh.; पडि for परि O ; पया for अया O, Bh. om.
भट्टिदारिआ, भट्ट for भट्टि C. D. K2. O., दारिआ for दारिआ O, उअरि for उअ-
रि Bh. K1. K2. O., र्दस B. र्दह K2. र्दयं O for र्दये.

१४. ण K1. नूणं for णूण O., महानु for महानु K1 आभम्म B. D. भावस्स
N for भावस्स, तंमम for तं N., कथाए N. कथावे K1. K2. for कथाए;
अत्ताणमं for अत्ताण Bh.

१५. र्दस B र्ददि B for र्ददि.

* नागता Com † परापतन्तीय Com.

द्विती० । निःश्वस्य । कुदो से आसासो । एदिणा अज्ज सवि-
सेसदंसणेण अदिभूमिं क्खु ताए अहिणिवेसो गमिस्सदि ।
अण्णं च । णन्दणस्स कारणादो महाराओ भट्टिदारिअं पत्थअन्तो
अमच्चेण विण्णत्तो । (क)

२० प्रथ० । किं ति । (ख)

(क) कुतस्तस्या आश्वासः । एतेनाद्य सविशेषदर्शनेनातिभूमिं खलु
तस्या अभिनिवेशो गमिष्यति । *अन्यच्च । नन्दनस्यां कारणान्महारा-
ओ भर्तृदारिकां प्रार्थयमानोमात्येन वित्तप्तः ।

(ख) किमिति ।

कृतकार्यत्वेन सत्वरमागमनं भूतधर्मः । उपर्यलिन्दकं बाह्यपट्टशा-
लाया उपरीत्यर्थः ।

१७-२० अत्रातिभूमिमुत्कर्षम् । अभिनिवेश आसक्तिः । कल्पः
प्रातः । कक्षीति पाठे कक्षिशब्दो देशी पूर्वदिनवाचकः । अत एव
कक्षि पल्लीनिवासिन इति । किं विज्ञप्तमित्यर्थः ।

२१-२७ इदमभूताहरणं वाक्यम् । यदाह ।

अभूताहरणं तत्स्याद्यद्वाक्यं कपटाश्रयम् ॥

१६. निःश्वस्य for निःश्वस्य K1. ; N. om. निःश्वस्य ; खु before से N. ; आसासो
for आसासो A. ; B. Bh. om. त.

१७. खु for क्खु Bh. K1. K2. O. ; गदो before ताए K1. K2. ; हिणिवेसो for
अहिणिवेसो K1. ; भविस्सदि for गमिस्सदि K1. K2. ; ति after 'एतदि II Bh. O.
K2. O.

१८. अण्णं च कल्पमेव C. कल्पमेव K1. कल्पमेव K2. कस च (margin अण्णं च)
O. for अण्णं च , अ for च N. , नं before णन्दं Bh. ; कारणादो for कारणदो
N. , 'राओ for 'राओ A. , मट्ट for मट्ट B. Bh. K1. O. ; दारिआं K1. K2.
N. दारिअ O. for दारिअ ; पत्थअन्तो K2. पत्थअन्तो O. पत्थअन्तो A. पत्थन्तो
C. अभयन्तो D. पत्थअन्तो K1. for पत्थअन्तो.

१९. विण्णत्तो for विण्णत्तो Bh.

२०. किमि Bh. K2. किंति K1. for किंति , ति for ति O.

* Com. om. अन्यच्च and has कल्पमेव. † कारणेन Com.

द्विती० । पहवदि णिअस्स कण्णआजणस्स महाराओ त्ति । ता
जादो आमरण क्खु मालदीए हिअजसल्लं माहवाणुराओ त्ति
तक्केमि । (क)

प्रथ० । अवि णाम भअवदी किं पि भअवदित्तणं एत्थ दंस-
इस्सदि । (ख)

२५

द्विती० । अइ असवद्धमणोरहे एहि । (ग)

इति परिक्रम्य निष्क्रान्ते । प्रवेशकः ।

(क) *प्रभवति निजस्य कन्यकाजनस्य महाराज इति । †तज्ज्ञात
आमरणं देखु मालत्या ईहृदयशल्यं माधवानुराग इति तर्कयामि ।

(ख) अपि नाम भगवती किमपि भगवतीत्वमत्र दर्शयिष्यति ।

(ग) अयि असंवद्धमनोरथे एहि ।

वाक्यतत्त्वमज्ञात्वाह [तज्ज्ञात इत्यादि] । अत्र दुःखदत्त्वेन शल्य-
मिव शल्यम् । अजहसिद्धम् । अत्रापि नाम सम्भावनायाम् । भगव-
तीत्य ज्ञानादिवैभवम् । निष्क्रान्ते चेदधौ । प्रवेशक इति वक्तव्य-
स्य च बहुत्वाद्रसभङ्गप्रसङ्गेनान्योक्त्या प्रवेशकः । यदाह ।

३१ ज before पहदि D O , पहदि for पहदि O , निदस्स for निअस्स
O ; महाराओ B महाराणेआ C for महाराओ , तदा for ता D N O

३२. जाद A O for जादो D om जादो; पु for पु Bh k1 k2 N O
D N om क्खु, क्खु सम् मालदीए भविमदि जाह° for क्खु मह° D , ताए before
मात° N , C k1 om हिअज, हिअए for हिअज K2 O , °ताट for °ताओ Bh

३३ भअवदी for भअवदी° O , वि किमि ए for किं पि k2 वि for वि N भगव-
दिता Bh भअवदीण A for भअवदीण एत्थ भअवदीण° O एत्थ भअदिण k1
for म°—य; k2 om एत्थ दंसदि for दसदसदि N

३४ एहिमदि for °एहिमदि k2 , णि after °एहि D

३५ K2 om the Prakrit अह—एहि and gives us इत्था only with गप्पार,
after एहि, अयि for अह k1 O, C om एहि; गप्पार after एहि A D, k1

३६ k1 K2 N om एहिमय

* यत्थम° Com † ता Com. ‡ Com om गउ ई इदये तन्मय Com

ततः प्रविशत्युपविष्टा सोत्कण्ठा मालती लवङ्गिका च ।

मालती । हुं सहि तदो तदो (क)

३० लवङ्गिका । तदो तेण महानुभावेण उवणीदा मे इअं वड-
लमात्ता । (ख) इति मालामर्षयति ।

(क) हुं सहि ततस्ततः ।

(ख) ततस्तेन महानुभावेनोपनीता म दयं वकुलमाला ।

यत्तु प्रयोगबाहुल्यादङ्गैर्यो न समाप्यते ।

बहुवृत्तान्तोत्तरकथैः स विधेयः प्रवेशकैः ॥

भङ्गानामन्तरालेषु संक्षिप्तार्थप्रयोजनैः ।

भूत्यवर्गे कथाबद्धो विज्ञेयोयं प्रवेशकः ॥

२९-३५ हे प्रभे । लवङ्गिकाकथितवकुलमालाप्रार्थनापर्यन्त-
भुतवार्तया मालत्यादिमघार्ताकर्णनोत्कथा पृच्छ्यत इत्यर्थः । विर-
होत्कण्ठितेयम् । यदाह ।

अनेककार्यसंयुक्तो यस्या नागच्छति प्रियः ।

तदनागमवुःखार्ता विरहोत्कण्ठिता तु सा ॥

प्रियकथापरत्ये मोहावितभावोयम् । यदाह ।

भुत्वा कथां प्रियजनस्य सखीमुखेभ्यः

कर्णोदरस्थितचलत्तनुतर्जनीकम् ।

यस्माद्भङ्गमिह जृम्भितमङ्गनानां

मोहावितं तदुदितं कविभिः पुराणैः ॥

२८. N O om उपविष्टा

२९. K1. K2. om. मालती. Bh C. N. O. om हुं. N. om. सहि. C. om.
one तदो

३०. सहि केन for तदो तेण N °भाएण A. °हण्ण B °हावेण N. for °भावेण
°र्णता for °णीदा K2, N. om मे. B O. om दयः इय h1. एता Bh C. for
इअ. वड° Bh. वड° h1. K2. for वड°.

३१. B. Bh C. K1. N. O. om. इति मालाम्. K2. om. मालाम्, तामर्षयति for
अर्षयति K2. O.

माल० । गृहीत्वा सहर्षं निर्वर्ण्य । सहि एकपासविसमपडिवद्धा
क्वदु एसा विरअणा । (क)

लव० । एत्थ दाव अरमणीअत्तणे तुम जेव्व अवरज्झसि । (ख)

माल० । कथं विअ । (ग)

लव० । जेण सो मुद्धदुब्बासामलङ्गो तथा विहत्थीकिदो । (घ)

(क) सखि एकपार्श्वविषमप्रतिबद्धा खल्वेषा विरचना ।

(ख) *अत्र तावदरमणीयत्वे त्वमेवापराध्यसि ।

(ग) कथमिव ।

(घ) येन स मुग्धदूर्वाश्यामलाङ्गस्यया विहस्तीकृत ।

प्रतिबद्धा घटिता । मालती माधवचेष्टाकर्णनाकाङ्क्षयाजानतीयाह ।
कथमिव । कथं ममापराध इत्यर्थः । अत्र दूर्वेत्यादिना शृङ्गारित्वे ता-
त्पर्यमुक्तम् । तथानिर्वचनीयमकारेण । विहस्तो व्याकुलः ।

१२ कुदो after सहि A एक० for एक० h1 K2 O फास A वास B Bh
पास h1 K2 for पास विसम for विसम N , पडिवद्धा O वडिवद्धा h2 for
पडिवद्धा

१३ Bh N om क्वदु सु K1 K2 श्वदु O for क्वदु इअ for एसा A
Com N , विरअणा for विरमणा O

१४ सहि before एत्थ Bh, K1 h2 N om दाव दाणि for दाव O एराए
before अरम० h1 h2 रमणीयत्तणे h2 रमणेज्जयद् O for अरमणीअत्तणे, O
om तुम जेव्व उज्जेव्व C D h1 h2 उज्जेव्व A एव्व N for जेव्व, *रज्झसि K1.
h2 N रज्झसि O for *रज्झसि

१५ कथं Bh कथं B h1 K2 N D for कथं विअ for विअ O

१६ N, om मुद्ध, मुद्धा h1 मुद्ध for मुद्ध O D K2 O om दुब्बा दरुद्धा
for दुब्बा h1 , तदा B K1 K2 तदा D तदा N तथा O for तथा, विहत्थ०
for विहत्थी० h1 , कदो for किदो Bh h1 h2

* Com adds रुद्धि † Com om मुग्ध

माल० । पिअसहि लवङ्गिण सच्चधा आसासणसीलासि । (क)

लव० । सहि काएत्थ आसासणसीलदा । णं भणामि सो वि

पिअसहीए मन्दमारुदुव्वेन्नन्तप्पफुल्लपुण्डरीअविम्भमेहि पढ-

४० मारद्दवउलावलीविरअणावदेससंजमिदवलामोडिअवित्थरन्तोहि

(क) प्रियसखि लवङ्गिके 'सर्वयाश्वासनशीलासि' ।

(ख) सखि कायाश्वासनशीलता । ननु भणामि सोपि प्रियसख्या मन्दमारुतोद्वेल्लत्तपुल्लपुण्डरीकविभ्रमाभ्यां प्रथमारन्धवकुलावलीविर-
चनापदेशसंयमितवलात्कारविस्तृताभ्यां लोचनाभ्यां विजृम्भमाणवि-

३८-४३ अत्र स त्वयापि विलोचनाभ्यां पद्यन्प्रत्यक्षीकृतो वृष्ट पवैत्यन्वयः । अपिर्भिन्नक्रमः । उद्वेल्लत्कम्पमानम् । विभ्रमो विशिष्टा भान्तिः सोयमित्याकारा । सादृश्यं वा विभ्रमः । माधवस्य पुण्डरीका-
क्षत्वात् । विरचनापदेशेन घटनव्याजेन यः संयमोन्यादर्शनं तं प्रापि-
ताभ्यां बलामोद्या बलात्कारेण विस्तरं गच्छद्गद्याम् । बलामोडिर्बला-
त्कारे देशी । यद्यप्यवलोकयन्नित्यनेन लोचनाभ्यामिवि प्राप्तं तथापि
विशिष्टलोचनप्रतिपादनार्थं तदुक्तम् । विजृम्भमाणो वर्धमानः । स्ति-

३७. O. om. पिअसहि, N. om. पिअ, सच्चधा K2. सच्चधा Bb. सच्चहा K1. N. for सच्चधा.

३८. K1. K2. om. एत्थ, 'सीणदा or 'सीलदा K1 ; णु for णं K2.; O. om. वि, K1 om. सो वि पिअसहीए

३९. पिय for पिअ O., मारुअपुल्लत्त B Bb. C मारुअपुल्लत्तु K1 मारुओद्वेल्लत्तु K2. मारुअपुल्लत्तु N मारुओद्वेल्लत्तु O for मारुदुव्वेन्नन्त, प्पफुल्ल O. प्पफुल्ल A. B, पफुल्ल the rest; विम्भमेहि Bb. O. अमेहि C. for विम्भमेहि; पुढमा .N. पढमा O. for पढमा.

४० 'वद्ध for 'रद्ध A. Com, वद्धमालावली K1 K2 वद्धमालावली C. वद्ध-
लावली O. for वद्धलावली; विरयणा for विरयणा O, संजमण for संजमिद O, मोडि
A Bb D. K2 O 'लोडिम C. for 'मोडिम, वित्थरिदोहि for वित्थरन्तोहि N.

* Com. om. सच्चिके. † Com. adds after सीलासि, यद्वा । आसासनशीलासि.

‡ विलोच Com.

लोअणेहि विअम्भमाणविम्हअत्यिमिददीहपेरन्तपरिअत्तणावि-
लासतण्डविदभूलदाविडम्बिदाणङ्गसारङ्गविब्भमविअडुं अव-
लोअअन्तो पच्चक्खीकिदो जेव्व । (ख)

इमयस्तिमितदीर्घपर्यन्तपरिवर्तनाविलासताण्डवितभूलताविडम्बितान-
ङ्गशारङ्गविभ्रमविदग्धमवलोकयन्प्रत्यक्षीकृत एव ।

मितः क्षिग्धो दीर्घपर्यन्तमतिदीर्घम् । परिवर्तना पुनः पुनर्गमनं तत्र
विलासो विशिष्टवृष्टिव्यापारस्तेन ताण्डवितया नर्तितया भूलतया वि-
डम्बितः समीकृतो नङ्गशारङ्गविभ्रमः कामधनुर्विलासस्ततो विदग्ध-
मिति क्रियाविशेषणम् ।

गमनासनपाणिपादचेष्टा सविशेषं नयनभ्रुवां च कर्म ।

दयितोपगमे यदप्रयत्नादिक्रियते नूनमय धितास उक्तः ॥

इति भरतः । शारङ्गरङ्गत इति प्रयोगाच्छारङ्गेति भिन्नो रेफः ॥

शारङ्गं धनुषि स्मृतमिति शान्धत ॥ ततस्त्ववलोकनविकलता
मालारम्यत्वे हेतुरिति तात्पर्यमिह ।

४१ लोअणेहि for लाअणेहि O . विअम्भ° N विअम्भ° O for विअ-
म्भ°; °आण for °माण A ; विडम्ब O विडम्ब h1 for विडम्भ, तियदिम N विडामिद
h1 for °थिमिद, प्पेरन्त for पेरन्त O परिअत्तणा B Bh N परिअत्तणा C, O
for परिअत्तणा

४२ विलासुअविभ्र for विलासतण्डादिद N ताहदिद Bh h2 तण्डविभ्र KI
तण्डविभ्र O for तण्डविद कय for तहा °मदिहा N °दम्बिता K2 °दम्बिता O
for °दम्बिता, °नङ्ग for °णङ्ग K2 तारसरम for शारङ्ग N, विअम्भेहि O विअम्भेहि
Bh, O KI h2 for विअम्भ, विअम्भ B सुविअम्भ C सुविअम्भ Bh सुदम्भ K1
K2 विअम्भ O for विअम्भ

४३ अलोअण Bh अवलोअणतो B C D K1 h2 आलोअणतो N अलो
अणतो O for अलो अणतो; तुप after अलोअणतो B K2 पणवत्ति° for पणवत्ति
O कहे for किले Bh C, एण N उहेर O उहेर A C D अण
Bh for अण

* एण after °लोअणत्त Com

मात० । लवङ्गिकां परिष्वज्य । अम्मो पिअसहि कि दाव
 ४९ तस्स महानुभावस्स साहाविआ जेव्व मुहुत्तसंणिधाइणो जणस्स
 विप्पलम्भइत्तआ विलासा आदु जहा पिअसही संभावेदि । (क)
 तव० । विहस्य सासूयमिव । तुमं वि सहावेण जेव्व तस्सिअव-
 सरे असंगीदअं णच्चाविदासि । (ख)

(क) अम्मो प्रियसखि किं तावत्तस्य महानुभावस्य स्वाभाविका
 एव मुहूर्तसंनिधायिनी जनस्य विप्रलम्भयितृका विलासा आहोस्वि-
 यथाप्रियसखी संभावयति ।

(ख) त्वयि स्वभावेनैव तस्मिन्नावसरेसंगीतकं नर्तितासि ।

४४-४६ आमिति गदुक्तस्वीकारे । अम्मो इति पाठे अम्मो
 हर्षे वितर्के वा । विप्रलम्भितो विप्रलम्भं प्रापितः ॥ तारकादित्वादि-
 तच् । ततः स्वार्थे कः ॥ आदुशब्दोत्राहोस्विद्वाचकः । शीतस्य
 यद्दुकालपरिचयेतया मुहूर्तमात्रसंनिधाने विप्रलम्भचिन्ता । किमिदं
 नयनविकारादि स्वाभाविकमानुरागिकं वेति ज्ञातुं न शक्यत इति
 भावः । विप्रलम्भइत्तका इति पाठे विप्रलम्भचिन्तका इति ज्ञेयम् ।

४७-५४ अत्र मन्मथेनेति शेषः । असंगीतकं निभृतनृत्यं यथा

४४. आम् O D. आ Bh. आन N. O. for अम्मो, पिअ for पिअ O, आन
 before कि N

४५. N. O om. महानुभावस्स, महानु for महानु K1., भावस्स for भावस्स A.
 B, साहाविआ D. साहाविआ O for साहाविआ, जेव्व A B D. O. जेव्व K1 जेव्व
 K2, एव्व N2. for जेव्व, ते before मुहुत्त O. मुहुत्त for मुहुत्त K1. K2,
 संनिधायिणी K1 K2 संनिधायिणी N संनिधायिणी O. for संनिधायिणी

४६. हेतुमा A. भा N. इत्तका O for इत्तका; अदु C K1. K2 होड N.
 कत O. for अदु, जहा for जहा B, पिअ for पिअ O

४७. तुमं for तुमं K2. वि for वि O., जेव्व for जेव्व N., B. Bh. om.
 जेव्व, जेव्व A C D K 2 जेव्व O for जेव्व

४८. संगीदम् B. D. असंगीतं K1 असंगीतं N असंगीतं O. for असंगीतं,
 अदुशब्द A. अदुशब्द एव N अदुशब्द अम्मो O for अदुशब्दसहि.

* विप्रलम्भयितृका, विप्रलम्भयिता; विप्रलम्भयितृका Com

माल० । सलज्जम् । हुं तदो तदो । (क)

लव० । तदो पडिणिअत्तमाणजप्ताजणसंकुलेण अन्तरिदे ५०
तस्सिं मन्दारिआए धरं उवगदमिह । ताए कखु चित्तफलअं
पभादे हत्थीकिदं आसी । (ख)

माल० । किणिमित्तं । (ग)

लव० । तं कखु माहवाणुअरो कलहंसओ णाम कामेदि सा
तस्सदंसइस्सदि ति । तदो पिअणिवेदिआ मन्दारिआ संबुत्ता । (घ) ५५

(क) हु ततस्ततः ।

(ख) ततः प्रतिनिवर्तमानयाजाजनसंकुलेनान्तरिते तस्मिन्मन्दारि-
काया गृहमुपगतास्मि । *तस्याः खलु चित्रफलकं प्रभाते हस्तीकृतमा-
सीत् ।

(ग) किंनिमित्तम् ।

(घ) तां खलु माधवानुचरः कलहसको नाम कामयते सा तस्य

तथा नृत्यं कारितासीत्यर्थः । सातूर्यं परद्वेषसहितम् । हुमिति प्रणय-
कोपे । अत्र तस्मिन्माधवे । खलु हेतौ । हस्तीकृतं न्यासीकृतम् ।
अत्र कामयत इच्छति ।

४९. सलज्जा for सलज्जम् C , इव after सलज्जम् Bh , विहस्य before हु Bh.
C K1 K2 N O , K2 om हु, Bh C. om one तदो.

५०. निड वमाण B C. निवणमाण N नियवमाण O for निअत्तमाण, B Bh N
O om. जप्ता जणदा for जण , संकुले B सकुले N for संकुलेण, *णात् for
*ण अत्त K2 , H om. अग्तरीदे

५१. जणे after तस्सिं A. C D. h1, K2 *रिआ for *रिआए N , वयं
A वयं Bh B for उव , N K1, K2 om कखु, कखु for कट्ट O , *कलह
Bh कलये O for कलअ

५२. पभादे D पभादे B for पभादे इत्थे for इत्थी K1 , कद for किद Bh. B
D. K1 K2 , आसि for आसी A. B Bh

५३. निमित्तं for निमित्तं, K2

५४. एद for तं N , खु Bh K1 N B हु K2 for कखु *अरो A B K1
h2 यरो O for *अरो , *इत्थो N. *इत्थो O for *इत्थ ओ, Bh h1 K2
om णाम, तदो before सा B , तो for सा C K1 K2 O.

५५. सदत्तं for दत्तं D , दग्गदि for दग्गग्गदि h2 पिय for पिअ O , *वेदइणआ
N. *वेदइणिया O. for *वेदिआ स K1 मय h2 मे A Com after
*वेदिआ मन्दारिआ for मन्दारिआ O

* तया for तया Com

माल० । स्वगतम् । णूणं तेणावि कलहंसएण तं पडिछ-
न्दअं अत्तणो पहुस्स दंसिदं भविस्सदि । प्रकाशम् । सहि किं
दाणिं दे पिअं । (क)

लव० । एदं कखु संदाविदस्स संदावआरिणो दुल्लहमणोर-
५० हावेसदूसहाआसदज्झन्तचित्तस्स कखणमेत्तणिव्वावअं दुह
पडिछन्दअं । (ख) इति चित्रं दर्शयति ।

दर्शयिष्यतीति । ततः प्रियानिवेदिका मन्दारिका संवृत्ता ।

(क) नूनं तेनापि कलहंसकेन तत्प्रतिच्छन्दकमात्मनः प्रभोर्देशितं
भविष्यति । साखि किमिदानीं ते प्रियम् ।

(ख) एतत्खलु संतापितस्य *संतापकारिणो दुर्लभमनोरथावेणुस-
हायासदह्यमानचित्तस्य क्षणमात्रनिर्वापकं तव प्रतिच्छन्दकम् ।

५१-६८ अत्र दुर्लभायां त्वयि मनोरथाभिनिवेशस्तेन यो दुःस-
हायासस्तेन दह्यमाने चित्ते क्षणमात्रनिर्वापकमिति । अत्रानासन्नोमा-
श्वासः । लवङ्गिका स्वयं लिखित्वा माधवलिलिखितत्वेन बोधयतीति
भावः । सङ्गममिति । मधुरतया निर्माणस्य सङ्गमं वचनमित्यर्थः ।

५१. तेनापि K2. तेनावि N. तेण O. for तेणादि, °हस्येण for °हस्येण O.; O. om
तं; पडिच्छ° for पडिछ° K2.

५०. °दयं for °दधे O.; जाहस्स A. B. K1. K2. O. जाधस्स Bh. पहुणो
N. for पहुस्स, हविस्स° N. हुविस्स° D. for भविस्स°; वि after °ह्सादि B.; तदो
before प्रकाशम् B.

५८. ते for हे K2 N.; पियं O. पियं B. for पिअं.

५९. पु for वपु K1. K2. O.; तस्स after °विदस्स O.; °कारिणो B. K1.
K2. O. °हारिणो Bh. for °आरिणो.

५०. °वय for °आस O.; जुच Bh. दज्झन्त C. K1. भज्झन्त K2. धज्झन्त N.
उज्झन्त O. for दज्झन्त, हियस्स for चित्तस्स O.; कण Bh. K1. K2. वण
O. for वण, गिण्णवय O. गिवइणाया K1. for गिण्णवधे.

५१. पडि° N. परि° K1. for पडि°, °छन्दधे K2 N. °उदधे O. for °उदधे;
B. Bh. C. N. om. इति; वि for इति O.; विचलक° for विचं C.

* मन्संताप° Com.

माल० । सहर्षं निर्वर्ण्य । अहो दाणिं पि हिअअस्स मे अणा-
सन्नो जेण एव्वं पि आसासण विप्पलम्भो चि संभावेमि । कथं
अक्खराइं पि । (क) । इति याचयति ।

जगति जयिनस्ते ते भावा नवेन्दुकलादय इत्यादि पूर्वोक्त १९
पठित्वा सानन्दम् । महाभाअ सरिअ क्खु दे णिम्माणस्स वअण
मधुरदाए लक्खीअदि । दसणं उण चक्कालमणोहर परिणामदी-

(क) अहो इदानीमपि हृदयस्य मेनासन्नो येनैवमप्याश्वासन
विप्रलम्भ इति संभावयायि । कथमक्षराण्यापि ।

(ख) महाभाग सदृश पलु ते निर्माणस्य वचनं मधुरतया लक्ष्यते* ।

तवाकृतिर्मधुरा यथा तथा वचोपि मधुरमित्यर्थः । यस्यैवदृश वचस्तस्य
कथमेव दर्शनमित्युपालम्भपूर्विका पृच्छा । यदाह ।

१९ लोप्युक्त A सहर्षेण्युक्त K1 K2 N O for सहर्षं चित्रं A चित्रं C K1
K2 O before निर्वर्ण्यं, N om निर्वर्ण्यं स्वगतं after निर्वर्ण्यं O B Bh. K1
O om पि, वि for चि C D K2 N, मे हियवत्स O मे हिअअस्स K1 K2 for
हिअअस्स मे

१९ अणासन्नो B. Bh D K1 O अनाथासः C अणासन्नो N अणासन्नो K2
for अणासन्नो, एव A Bh. C एव K2 एव D O N for एव, वि for चि N
सण for सण B लम्भ for लम्भो N N om चि संभावेदे K2 O सणवीअदि
N for संभावेमि कथं B N O कथं K2. for कथं, एव before अक्ख० N, K1.
has a lacuna between जेण and राइं पि

१९ अक्खराइं N O for अक्खराइं, वि for चि D N, O om चि दिस्सिद
after चि N, Bh K2 O om इति सकृत्तयाचित्य for इति—ति N

१९ N om तते—दय K1 K2 om नवेन्दुकलादय, the whole S'loka
in B Bh C. O, Bh O om इत्यादि पूर्वोक्तं पठित्वा; K1 K2 om अदिपूर्वोक्तं,
N om पूर्वोक्तं

१९ पठति for पठित्वा N, महाभाअ for महाभाअ O; सरिअ for सरिअ K2,
एव for क्खु Bh K1 K2 O; निम्मा० for निम्मा० K2, वयणं O विरअणा० A
for वअणं

१९ मधुर० for मधुर० M K1 K2 N, K1 K2 N O om तवजीअदि,
मण० for मणो० O

* Com om लक्ष्यते

हंसदावदारुणं । धण्णाओ वखु ताओ अम्मकाओ जाओ तुमं
ण पेक्खन्ति पेक्खिअ वा अत्तणो हिअअस्स पहवन्ति । इति
०० रोदिति । (ख)

लव० सहि किं एत्थं पि दे णत्थि आसासो । (क)

माल० सहि कथं । (ख)

दर्शनं पुनस्तत्कालमनोहरं परिणामदीर्घसंतापदारुणम् । धन्याः खलु
ताः कन्यका* यास्वां न प्रेक्षन्ते प्रेक्ष्य वात्मनो† हृदयस्य प्रभवन्ति ।

(क) सखि किमेवमपि ते नास्त्याश्वासः ।

(ख) सखि कथम् ।

यत्र भाषनयोपेतमात्मानमयवा परम् ।

पृच्छन्निवाभिधत्तेथै सा पृच्छेत्यभिधीयते ॥

नाट्यधर्मत्वेन परोक्षस्यापि प्रत्यक्षीकरणम् । यदाह ।

परोक्षेपि च वक्तव्यो नार्था प्रत्यक्षवत्प्रियः ॥

अम्मकाशब्दः स्त्रियां कन्यायां वा देशी ।

७३-७८ अत्रोत्खलितं छिन्नम् । वन्धनं वृन्तश्चाखासंयोगः ।

कङ्कलिरशोकः । निःसहाक्षमा । परिखिद्यते परिहीयसे । एतेन का-

६८. अवि B, अवि अ Bh. अ O. K2. मणहरं अ N. after दादणं, अण्णा N.
धण्णा B. for धण्णाओ; N. om. वखु; ख for वखु Bh. K1. K2 O.; D. om. वखु
ताओ; N. om. ताओ, कण्णकाओ O. कण्णकाओ A. C. K1. K2. कण्णकाओ Bh.
इत्थिआओ N. for अम्मकाओ; जाठ Bh. for जाओ.

६९. पेक्खन्ति O पेक्खन्ति K1. for पेक्खन्ति, ण्ति । अवि नाम अत्तणो A. ण्ति ।
अवि नाम अत्तणो O for ण्ति-अत्तणो, अविनाम before पेक्खिअ K1. K2.; N.
om. वा; हियवत्त for हिअवत्त O, वा न after 'अस्स N; पवन्ति Bh. K2.
पवन्ति O. for पहवन्ति

७१. N. om. किं कि after पि instead of after सहि Bh., एवं for एत्थं Bh.
K2. O.; पि for पि N., K1. om. दे, दे before आसासो Bh.

७२. N om. सहि, कथं for कथं D. N.; विअ after कथं N.

* स्त्रियो Com

† प्रेक्षन्ते । अवि वायात्मनो Com.

लव० । जस्स कारणादो उक्खण्डिअयन्धणं विअ कङ्केलि-
पल्लवं किलम्मन्तणोमालिआकुमुमणीसहा परिखिज्जसि सो वि
जाणाविदो भअवदा मम्महेण सदावस्स दुसहत्तण त्ति । (क) ७५

माल० । कुसलं दाणि तस्स महानुभावस्स भोदु मम उण
दुल्लहो आसासो । सालम् । विसेसदो अज्ज पिअसहि । (ख)

(क) यस्य कारणादुत्खण्डितवन्धनमिव कङ्केलिपल्लवं काम्यन्ध-
मालिकाकुसुमानि सहा परिखिद्यसे सोऽपि ज्ञापितो भगवता मन्मथेन
संतापस्य दुःसहत्वमिति ।

(ख) कुशलमिदानीं तस्य महानुभावस्य भवतु मम पुनर्दुर्लभ
आश्वासः । विशेषतोऽयं प्रियसखि ।

मावस्या तनुतोक्ता । अर्धं नेत्रजलम् । संस्कृतमिति । आसन्नस्मरण-
तया प्रकृतिविपर्ययद्योतनाय खियाः संस्कृताभयणम् । यद्वा । मर-
णसमये प्राकृतस्मरणस्य हीनयेत्तिजन्मफलकत्वेन बोधनासत्काले
खियाः संस्कृताभयणम् । यद्वा । वैदग्ध्यद्योतनाय तत् । यद्वाह ।

७५ कालपादो for कारणादो N, उखिडि O. उक्खण्डित K2 उक्खण्डिद् K1
उक्खण्डिअ B उक्खण्डिअ Bh for उक्खण्डिअ, यण for व यण Bh, अ for विअ
O, N, om. विअ, ककिणि Bh कंकलि K2 ककेली N for कङ्केलि

७५ विअ विअअ धातिं N जीविद कथं विभारयती तुव O after °तव, किलिपत
O कलिसन्त K1 किलिस्सन्त A किलित C किलवत D किलव N किल Bh for
किलम्मन्त, किलिम्मण्वं for किलम्मन्त K2, वव for वो K2 D, मालिया for
मालिआ K1 O; तुम कुमुमावहेण after नीसहा N, परिखिज्जसि K1 K2 O परि
खिज्जिअसि D परिखिज्जिअसि Bh C. परिखिज्जसि N for परिखिज्जसि

७५ K2 om भअवदा (but has its translation in the लया), ययवदा for
भअवदा O, B, om सदावस्स, सतावस्स for सदावस्स Bh, B Bh C K1. K2
om. वि

७६. सहि before कुसल N दाणीं for दाणि A, महानु° for महानु° K1, °भा-
गस्स B भावस्स Bh O K2 O °हावस्स N for °भावस्स, होदु for भोदु B N
O, मह for मम N

७६ मुदुव° for दुव° D O, आसासो A आसासा C, for आसासा, B om सा
सम, मए before विसे° B, N, O om विसे—सहि

* उत्त्वलित Com

संस्कृतभाषित्य ।

मनोरागस्तीव्रं विषमिव विसर्पत्यविरतं
प्रमाथी निर्धूमो ज्वलति विधुतः पावक इव ।

हिनस्ति प्रत्यङ्गं ज्वर इव गरीयानित इतो

न मां त्रातुं तातः प्रभवति न चाम्वा न भवती ॥

लव० । एवं जेव पञ्चकखसोखदाडणो परोखदुखदूसहा

(क) एवमेव प्रत्यक्षसौख्यदायिनः परोक्षदुःखदुःसहाः* सज्जनस-

संस्कृतभाषावाचः प्रायो नाट्ये खलु स्त्रियाः श्याम्याः ।

कचिदपि विदग्धतायाः प्रबोधनार्थं प्रशस्यन्ते ॥

७९-८२ मनोराग इत्यादि । प्रियसखि मामद्य त्रातुं न तातः
प्रभवति न वा माता न वा त्वम् । कुतः । मनोराग आधिरविरतं प्रमाथी
क्षोभकारी यथा तीव्रं विषं तथा विसर्पति व्यामोति । यथा धातुव्यगा-
दिषु विषं व्यामोति तथाङ्गानि म उद्देग इत्यर्थः । यद्वा । सविशेषद-
र्शनाच्चित्तानुराग इच्छभेदस्तीव्रं यथा तथा मनो विसर्पति व्यामोति
बाहकारित्वाद्विषमिव । तथा विधुतः संपुक्षितोभिर्यथा ज्वलति विधून-
नाच्चिर्धूमं यथा तथा स एव रागो ज्वलति ज्वालामालाकुलीभवति ।
इत इतः सर्वत्र प्रत्यङ्गं हिनस्ति पीडयति गरीयाञ्ज्वर इव । तं

७९. रोग^० for राग^० N., तीव्रो for तीव्रं O, विसर्पन् for विसर्पति Bh. N.

८०. निर्धूम A. K1 K2. O. विधूम N. for निर्धूमो.

८१. गरीयान् for गरीयान् C, अत इतो for इत इतो N.

८२. तातस्त्रातु K1 K2, च नांवा च for न चाम्वा न N.

८३. एव for एवं Bh. K2. एवं N, जेव Bh. K1, जेव K2 and जेव the rest, पञ्चक B. पञ्च B. पञ्चक O. for पञ्चक; सोख for सोख O, दायिणे for दादणे O., परोख O परोख B. वराख N. for परोख; दु सहाभासकारिणे for दुखदूसहा A, दुख for दुख O, दुख after दुख Bh; दुसहा for दूसहा K2.

* दु सहापसकारिणे ° Com.

सज्जणसमाअमा होन्ति । अवि अ । जस्स वादाअणन्तरमुहु-
 त्तदसणेण सविसेससमिद्धहुदवहाअन्तपुणिमाचन्दोदमा णिक- ८५
 रुणकामध्वावारससड्दजीविदादे सरीरावत्था तस्स जेव्व सप-
 त्तसविसेसदसणा भविअ अज्ज सत्तप्पसि ति किं एत्थ
 भणिदव्व । ता पिअसहि सल्लाहणिज्ज दुल्लहमणोरहफल
 मागमा भवन्ति । अपि च । यस्स वातायनान्तमुहूर्तदर्शनेन मग्गिसेप-
 मृदहुतवहायमानपूर्णमाचन्दोदया निष्करुणकामध्वावारसंशयित
 जीविता ते शरीरावत्था तस्यैव सप्राप्तसग्गिसेपदर्शना भूयादसंतप्प-
 सीति किमत्र भणितव्यम् । तत्प्रियसखि श्लाघनीयं दुर्लभमनोरथफलं
 त्यक्त्वा ममाभिस्त्वया समाधातु न शक्यत इति भाव । यद्वा । तात-
 खातु न शक्नोति नन्दननिरासेन माधवाय मददानात् । अम्मापि न
 तथा । तथानुवर्तमानस्य तातस्यानिषेधात् । लवङ्गिकायाश्च तयो
 समशीर्षिकया यणन स्याच्छब्देन स्वमतप्रकाशनाय ।

८४-९० अत्र भणितव्यं युज्यत एवेत्यर्थः । यस्याव्यक्त दर्शन

८४ असत्त alter दृष्टा Bh असज्जण for सज्जण O समागमा Bh O
 K1 h2 for समाभवा; हादि for होति N अपि अ h2 आवि य O for
 अवि अ विभसहि after अवि अ N वादायण for वादाअणन्तर O ९१ दद for ९०
 ग्गद N येन after मुहुत्त A O

८५ दसणे O शरीरावत्तेन N for दसणेय, वि after ९०ण N Bh N O om
 सविसेस सु before सामद Bh N O हुतावहा O हुअवहा Bh D K1 K2 for
 हुदवहा ९०यत O ९०माण C for ९०अत्त पुण्ण before पुणिमा K1 पुण्ण C
 N O पुणिमा Bh for पुणिमा यदादया O ओदोदमा C अददया K1 K2
 for अददया अदि before गिक्क D निक्क for गिक्क O

८६ आत्ताम for काम Bh वात्ता B C D K1 h2 N for वात्ता
 ससदद for ससदद Bh शसद before दे B एव N जेव्व K1 K2 जेव्व Bh
 O and the rest उज्ज्व

८७ सद before सत्त Bh सवने C K1 K2 सवद N for सपत्त दसगादा for
 ९०मणा N भविष for भविअ O ; A Bh N om भविअ Bh om अज्ज इति
 for ति h2

८८ एव for ता N om विभसहि विभसहि for पिअसहि O सरी for सहि
 A सल्लाह for सल्लाह N

जीअलोअस्स गुरुआणुराअसरिसं महानुभाववल्लहसमाअमो
१० त्ति एत्तिअं जाणीमो । (क)

माल० । सहि दददमालदीजीविदेसाहसोवण्णासिणिअवेहि ।
सासम् । अहवा अहं जेव्व वारं वारं पलोअअन्ती दुक्ख-
व्ववत्थाविदधीरत्तणावट्ठम्भेण अत्तणो हिअण्ण दूरविज्जम्भ-
दीवलोकस्य गुरुकानुगगसदृशं महानुभाववल्लभसमागम इत्ये-
तावज्जानीमः ।

(क) साखि दयितमालतीजीविने साहसोपन्यासिनि अपेहि ।
अथवाअहमेव वारंवारं प्रलोकयन्ती दुःखव्यवस्थापितधीत्वावष्टम्भे-
चन्द्रस्यामित्वं जीवितसंशयं च कुरुते तस्य व्यक्तं दर्शनं त्वदुपन्य-
स्तप्रकारं तापं कुरुत इति किमत्र चित्रम् । चन्द्रेमित्वेन शानान्नि-
द्राच्छेद उक्तः । तुकुमारायामस्यामतिपीडाकारित्वेन निष्करणत्वम् ।
व्यापारो दशायस्थः । किमत्र कर्तव्यमित्यत आह । तदिति । तथा
च गुरतरानुरागस्यैतत्फलं यत्सखीद्वारा वल्लभसमागमः कारयितव्य
इति भावः ।

९१-९४ अत्र दयितं प्रियम् । महाकुलकलङ्कशङ्कया साहसम् ।

८९. जीव for जीभ K1. K2. N.O; ज after 'अस्स N.; गुरुया° O गहगाभ°
K2. गहभा° C. D. K1. N. for गुरुभा°; 'आयु° for 'आणु° K1.; 'राय O. 'ए-
अस्स N. for 'राभ, सरिस A. Bh. D. O. सरिसो N. for सरिसं, महामाभ B.C.N.
महाभाय O. for महानुभाव; समागमो for समाअमो A. C. D. K2. O.

९०. एत्तिमे for एत्तिनर्थ O; जाणीमि A for जाणीमो.

९१. K2 K1. om. महि, दयिद O Bh. ददभ B. for ददद; मालती° for माल-
री° K2.; 'जीविने for 'जीविदे O.; 'सोपण° for 'सोवण्णा° K1. K2.; 'सिणि for
'सिणि N., अपेहि for अवेहि°.

९२. C. om. सासम्, जेव्व K2. एव्व N. जेव्व A. C. D. O. Bh. for जेव्व;
विजोअन्ती Bh. पलोअन्ती O. पिलोअदी N. अवलोअन्ती B. for पलोअअन्ती;
दूरवज्जवत्था° O. दुक्खविवत्था° Bh. दुक्खवज्जिदा° N. दुग्गावत्था° K1. दुक्खा-
वत्था° B K2. for दुक्खवज्जवत्था°.

९३. विरत्तणा° for वीरत्तणा° K1.; 'ववभेव Bh. 'वरवभेव O. for 'वट्ठम्भेण, मे for
अत्तणो C.; हिअण for हिअण O., दूरं for दूर° N.; विल्लज्जतलज्जत्तणेण Bh.

माणदुर्विणञलहुण एत्थ अवरज्झामि । तथा विपिअसहिं (क)

भूयः संस्रुतमाभित्य ।

१९

ज्वलतु गगने रात्रौ रात्रावखण्डकलः शशी
दहतु मदनः किं वा मृत्योः परेण विधास्यति ।
मम तु दयितः श्लाघ्यस्तानो जनन्यमलान्वया
कुलममलिनं न स्वेवार्यं जनो न च जीवितम् ॥

नात्मनो हृदयेन दूरविजृम्भमाणदुर्विनयलघुकेनात्रापराभ्यामि । तथापि
प्रियसखि ।

अत एव रोदनम् । तथा च त्वमपेक्षपणञ्च । प्रियमापिणीं त्वां कि-
मधिक्षिपामि यदहमेवात्र वाच्येत्याह । अथवेति । अत्र क्षणं क्षणमा-
लोकनाकुलत्वाद्दुःखम्यवस्थापितं यदीरस्त्वं तस्यावष्टम्भोविद्यमानमे-
वैतदारोपस्तेनेत्यर्थः । लघ्वी लघुतां गता । अहमत्रापराभ्यामीति येन
सवैतादृशसाहसोपन्याम इति भावः । तथापि प्रियसखि ।

९६-९९ अधुना साहसाकरणं इति निधाय सनिर्वेदमाह ।
ज्वलत्वित्यादि । प्रतिरात्रं पूर्णचन्द्रो ज्वलतु तापयतु । तथापि न
साहसं करोमीति भावः । गगन इत्यनेनाप्राप्यत्वादनुपागमनीयतोक्ता ।
तर्हि कामस्त्वां पीडयिष्यतीत्यत आह । मदनो दहतु मृत्योर्मरणात्परं
स किं करिष्यति । मरणे सति दुःखस्यापि त्यागादिदमेव तदिति

मिलत° O. विलिखमाणलज्जा° N. विलिखन्त° A. विभलितलज्जेण D. विलज्जन्त-
लज्जन्तेण C. विगल° K2. विविज्जन्तलज्जन्तेण Kl. for विज्जम्भमाण°.

९७. दुर्विणय° for दुर्विणय° O K2., लहु N लहुइ A. Bh D. लहुइ B. for
लहुण, अवरज्झमि K2. अवरज्झमि N O अवरज्झि Kl. for अवरज्झमि, ता N तदा
H. O. K2. तह D तदा Kl. for तथा; N om. वि, पिय° O. for पिअ°.

९८ Bh. O N. om. भूय

९६. गगरे for गगने K2.

९७ विधास्यत for विधास्यति N

९८. दयं for दयित Bh.

१०० लव० ॥ स्वर्गतम् । एतत्तु दार्णि की उवाओ । (क)

अयं नेपथ्यार्थप्रविष्टा प्रतीहारी । एसा भवद्वी कामन्दई । (ख)
उमे । किं भवद्वी । (ग)

(क) अत्रेदानीं क उपायः ।

(ख) एसा भगवती कामन्दकी ।

(ग) किं भगवती ।

भावः । परेणेति ॥ प्रकृत्यादिभ्य उपसख्यानमिति तृतीया ॥ इह
नायिकायाः सत्त्वजधैर्यम् । यदाह ।

चापलेनानुपहत चित्त धैर्यमुदीरितम् ॥

ननु दुःखहानाय माधवानुसरणमेव वरमत आह । मम पुनस्तातः
पिता दूयित इष्टः । कीदृशः । ह्यप्यः सर्वज्ञावाधिषयः । अनलघुशा
मातेष्टा । निर्मल कुल चेष्टम् । अयं हृदिस्थो जनो माधवो नैवेष्ट ।
साहसक्रिययेति शेषः । तर्हि कथं जीवनमत आह । न न जीवि-
नमिष्टम् । अत्र जीवितहेषादुद्देगावस्था । यदाह ।

प्रहेषः प्राणितव्ये यः स उद्देगः स्मृतो बुधैः ॥

१००-१०७ उद्देगनाशोपाय चिन्तयन्ती लवङ्गिकाह । अत्रेदानीं
क उपायः । प्रतीहारी । एसा भगवती कामन्दकी । मालतीजीवनो-
पाय इति भावः । प्रतीहारीत्यनेन सबन्धघटन सूचितम् । यदाह ।

१०० दार्णि for दार्णि A D; उवाओ for उवाओ Bh.

१०१ K2 which gives the Sanskrit rendering immediately after the
Prakrit reads only भवद्वी भवद्वी कामन्दकी between उवाओ and उमे ।

102 Bh O N Kl om अयं नेपथ्यार्थः Bh, दार्णि alt. for दार्णि
Kl भवद्वी for भवद्वी O, कामन्दकी for कामन्दई Kl

१०३ भवद्वी Bh भवद्वी O भवद्वी N for भवद्वी

प्रती० । भट्टिदारिभं ददुकामा आभदा । (क)

उभे० । तदो किं विलम्बीअदि । (ख)

प्रतीहारी निष्क्रान्ता ।

१०५

मालती चित्रं प्रच्छादयति ।

लव० । स्वगतम् । सुसमीहिदं वखु जादं । (ग)

ततः प्रविशति कामदम्पत्यलोकिता च ।

काम० । साधु सखे भूरिवसो साधु । प्रभवति निजस्य कन्य-
काजनस्य महाराज इत्युभयलोकाविरुद्धं वचनमुपन्यस्तम् । ११०

(क) भर्तृदात्किं द्रष्टुकामागता ।

(ख) ततः किं विलम्ब्यते ।

(ग) सुसमीहितं वखु जातम् ।

संधिविग्रहसंबन्धनानाचारसमन्वितम् ।

निवेदयन्ति याः कार्ये प्रतीहार्यस्तु ता मताः ॥

प्रतीहारीस्यत्र बहुलवचनान्मनुष्येपि दीर्घः ॥ उभयोर्वाक्ये । किमर्थ-
मागतेत्यर्थः । अत एवाग्निमवाक्ये तद्यापारक्यनम् । सुसमीहितं
खलु जातम् । इवानीं यत्कामन्दक्यागमनमिति भावः ।

११०-११५ उभयेति । इदलोकाविरुद्धं साक्षादप्रतिषेधेन राज-
कोपाजननात् । परलोकाविरोधस्त्वात्मीयस्य कुमारीजनस्य प्रभुर्न ।

१०१. भग० वाम० before भट्ट D, भट्ट० for भट्टि० B. C D O., दारिय for
दारिभं K1. O ; ददु for ददुकाम B. C, आभदा for आभदा II O. Bh K2.

१०१. विलम्ब्य० for विलम्बी० N. O Bh

१०२. चित्रकलकम् for चित्र A. Bh, छदयति O आच्छादयति A K1, N, Bh,
K2 for प्रच्छादयति.

१०३. सुसमाहिदं C, सुसमीहितं K1 for सुसमीहिदं, स for वखु K1, O Bh, एदं
for जादं Bh

१०५. N. K1 om. सखे, निज० for निजस्य B C N, कन्या० for कन्यका०
A. K1.

११०. उत्तरमुप० for वचनमुप० Bh. N. K1, K2 O.

अपि च । अद्य मन्मथोद्यानवृत्तान्तेन भगवतो विधेरनुकूलताम-
वगच्छामि । वकुलावलीचित्रफलकव्यतिकरसंविधानकौतुकम-
द्भुतं प्रमोदमुल्लासयति । इतरेतरानुरागो हि दारकर्मणि परार्थ्य
मङ्गलम् । गीतश्रायमयौद्धिरसा यस्यां मनश्चक्षुषोरनुबन्धस्त-

स्यामृद्धिरिति ।

अव० । एसा मालदी । (क)

काम० । निर्वर्ण्य ।

निकामं क्षामाङ्गी सरसकदलीगर्भसुभगा
कलाशेषा मूर्तिः शशिन् इव नेत्रोत्सवकरी ।

(क) एसा मालती ।

परस्येति साधारणोक्त्यासत्यानुदीरणादित्यर्थः । व्यतिकरो मिलनं
तद्रूपं संविधानम् । दारकर्मणि परिणये । परार्थ्यं श्रेष्ठम् । अनुबन्धो
रतिः । ऋद्धिपचयः ।

११८-१२१ निकाममित्यादि । इयं कल्याण्यस्माकं मनो रम-
यति । कुतः । अत्यर्थं क्षीणाङ्गी । सरस आर्द्रोपर्युषित इति यावत् ।

१११. मदनो° for मन्मथो° N, O. om. भगवतो, K1. om भगवतो-कौतुकम्,
विधेरप्यु° for विधेरु D. O.

११२. अध्वगच्छामि C. अप्यवगच्छामि K2 for अवगच्छामि, वकुलमाला° for
वकुलावली° N., अपि C N. O. कर्मणि K1 Bh. K2. मयापि N. किमापि B.
before अद्भुतम्, संविधानक तु h2. संविधानं तु B. Bb. संविधानकम् B. for
संविधानकौतुकम्

११३. अद्भुत for अद्भुत O. N. om. प्रमोदम्, सरसुणुतुरागिणोर्हि for सरानुरागो
हि B, Dh om हि, परार्थ्यं for परार्थ्य A

११४. अङ्गम् for मङ्गलम् K2, O. N. om आदिरसा, वाङ् before मनश्च° A,
अनुराग K2 निबन्ध N. for अनुबन्धः

११५. गिद्धिरिति for ऋद्धिरिति B

११६. मली° for अव° K1. h2, एसा for एसा h1 h2, मालती for मालदी O.

११७. इदं before निर्वर्ण्य B. Bb. निर्वर्ण्य for निर्वर्ण्य O

अवस्थामापन्ना मदनदहनोद्वाहविधुरा-

मियं नः कल्याणी रमयति मनः कम्पयति च ॥

अपि च । परिपाण्डुपांसुलकपोलमाननं

दधती मनोहरतरस्वमागता ।

रमणीयजन्मनि जने परिध्रम-

हूलितो विधिर्विजयते हि मान्मथः ॥

नियतमनया संकल्पनिर्मितः प्रियसमागमोनुभूयते । तथा
ह्यस्याः

नीवीबन्धोच्छसमधरस्पन्दनं दोर्विपादः

स्वेदश्चक्षुर्मसृणमधुराकेकरस्निग्धमुग्धम् ।

कदल्या गर्भो मज्जा तद्द्वय्या क्षीणत्वपाण्डुत्वाभ्याम् । इह गर्भपदेना-
तिपाण्डुत्वं कोमलत्वं चोक्तम् । कलाशेषा शशिनो मूर्तिरिव द्वितीया-
धन्वलेखेव । अत एव प्रस्तुतकार्यसंपादकत्वेन रमयति । उद्वाहेनोत्क-
टवाहेन विव्रलां दशामापन्ना सती मनः कम्पयति । अतिपीडनादनि-
ष्टाशङ्कित्वादिति भावः । इह तनुतारया कामदशा सूचिता ।

१२२-१३१ परीत्यादि । पासुलं सूक्ष्मम् । पाण्डुल्लक्षकपो-
लवदनापीयं रम्या । यतो मनोश्चजन्मनि जने चलन्कामस्य विकारो
यादृशस्तादृश ईप्सितः सन्विजयी भवति । सकल्पो मनोव्यापारः ।
नीवीत्यादि । जघनवस्त्रयन्धनं नीवी । तस्या बन्धस्य धन्धेरुच्छसम
शिथिलता । यासंश्रयतानुरागादपि । यदाह ।

१२० "नो माद N "नोताम" II C for "नोताह"

१२२ पाशुल for पासुल Bb

१२४ परिस्फुरन् for परिध्रमन् K2

१२६ A II C D insert अयम् before नियतं, कृत before सकल्पं K1
K2 कल्प for सकल्प Bb निर्मित for निर्मित N, अतो for तथा O

१२९ स्वेदश्च for स्वेदश्च K1 मुकुलकेकर Bb O मुकुलकेकर N for मधुरा-
ककर, तार for "मुग्धम् A

११०

गात्रस्तम्भः स्तनमुकुलयोरुत्प्रबन्धः प्रकम्पो
गण्डाभोगे पुलकपटलं मूर्च्छना चेतना च ॥
इत्युपसर्पति ।

स्वेदोरुपेषुस्तम्भाः श्रयता जघनच्छदे ।
आविर्भवति नारीणामनुरागयशात्मनाम् ॥

अधरस्पन्दनमधरकम्पनम् । एतच्च स्फुरितचुम्बने । यदाह ।
रदने विशन्तमोष्ठं महीतुं या समिच्छति ।
निजोष्ठः कम्पते यच्च स्फुरितं चुम्बनं मतम् ॥

दोर्विषादो बाह्वोर्निःसह्यम् । आलिङ्गनसौख्यात् । स्वेद आयासात् ।
मसृणं कोमलम् । मधुरं ललितम् । संकल्पलब्धस्य दुरालोकत्वादा-
केकरम् । भृङ्गारास्निग्धम् । सुखभावनया मुग्धम् । चक्षुः । संकल्प-
मात्रलब्धतया प्रियेस्त्रयायोगाज्जिह्वा दृष्टिः । जिह्वा दृष्टिरसूयायाम् ।
यदाह ।

ललिताकुञ्चितपुटा शनैस्तिर्यग्विसर्पिणी ।
निगूढागूढतारा च जिह्वा दृष्टिरुदाहृता ॥
लब्धे सति धृतिहर्षाभ्यां ललितम् । तद्वक्षणं वृत्तमेव ।
आकेकरा घनालोके विच्छेदे श्रोत्रितेपु च ।
आकुञ्चितपुटापाङ्गसंगतार्धनिमेषिणी ।
मुहुर्न्यावृत्ततारा च दृष्टिराकेकरा मता ॥

दोर्विषा भुजा भुज इति शब्दभेदः । गात्रस्तम्भः शरीरनिश्चलता ।
अतिहर्षात् । यदाह ।

अतिहर्षभयरोधरागेभ्यः स्तम्भसंभवः ॥

मुकुलाकारत्वात्स्तनावेव मुकुलौ । तयोरुत्प्रबन्धो विच्छेदरहितः
कम्पः । प्रियस्य गाढालिङ्गनान् । गण्डाभोगे गण्डमण्डले पुलकपटलं

११० कलशयो^० for मुकुलये^० , वस्तव्यः for उत्प्रबन्ध C.

१११ B N om इति

लवङ्गिका मालतीं चालयति । उभे उत्तिष्ठतः ।

माल० । भअवादि वन्दामि । (क)

काम० । महाभागे समीहितफलभाजनं भूयाः ।

११५

लव० । सुविहिदं आसणं । एत्थ उवविसदु भअवदी । (ख)
सर्था उपविशन्ति ।

माल० । कुसलं भअवदीए । (ग)

(क) भगवति वन्दे ।

(ख) *सुविहितमासनम् । भोजोपविशन्तु भगवती

(ग) कुशलं भगवत्याः ।

रोमान्त्वतंत्रः । प्रियचुम्बनसंकल्पात् । भात्यन्तिकत्वार्थं पटलप्रह-
णम् । मूर्ध्ना मोहः । निरतिशयानन्दयोगात् । यदाह ।

अस्तता यपुवि मीलनं दृशोर्मूर्ध्ना च रविलाभलक्षणम् ॥

रतिविलाससंकल्पेनान्तरा चेतसा च ।

१३४—१४४ बौद्धानां प्रव्रजितं प्रति वन्दामीति नतिसंप्रदा-
यः । यदा । वन्दामि वन्द इति सामान्यत एव । मालतीचित्तावि-
जोदाय स्वस्य च तद्विषयावष्टम्भदर्शनायाह । भाजनमिति । कपटमेव
नाटकम् । अत्र बाष्पं नेत्रजलम् । स्तम्भः प्रतिबन्धः । मन्थरितो मन्दी-

१११. चालयित्वा for चालयति A. B. Bh. C. K1. K2.; भालदि इदा after चा-त्वा A.

११४. भयवादि O. भगवदि K2. for भअवादि.

११५. निधस्य after काम० O., वत्से महाभागधेयजन्मतायाः फलस्य N.; महाभागजन्मतायाः फलस्य O. for महाफल०; अभिमत० for समीहितं A., फलस्य for फलं D. K1. K2.

११६. पर्द A. एदं पविचं N. विविच O. for सुविहेद; N. om. एत्थ-वदी; उप-
विसदु for उवविसदु O.; मयवदी for भअवदी O

११८. भय० for भय० O., D. om. भअवदीए,

* दत्तमासनम् C. om.

काम० । निःश्वस्य । कुशलमिव ।

१४० लव० । स्वगतम् । पत्यावणा कखु एसा कवडणाडभस्स ।
प्रकाशम् । गुरुभवाहृत्यम्भमन्यरिदकण्ठपडिलग्गणीसासं अ-
ण्णारिसं जेव्व भअवदीए वअणं । ता कि दाणिं उव्वेअकारणं
भविस्सदि । (क)

काम० । नन्वयमेव चीरचीवरविरुद्धः परिचयः ।

१४५ लव० । कथं विअ । (ख)

काम० । अयि स्वमपि किं न जानासि ।

इदमिह मदनस्य जैत्रमस्त्रं सहजविलासनिबन्धनं शरीरम् ।

(क) प्रस्तावना खल्वेषा कपटनाटकस्य । गुरुकवाप्यस्तम्भमन्य-
रितकण्ठप्रतिलयनिःश्वासमन्या दृशमेव भगवत्या वचनम् । तत्किमिदा-
नीमुद्देशकारणं भविष्यति ।

(ख) कथामिव ।

कृतः । तादृशकण्ठे प्रतिलम्बो निःश्वासो यत्र तत् । परिचयो मालत्या-
भिन्वङ्गः । उद्देशकारणमिति शेषः ।

१४७-१५२ इदमित्यादि । मालत्या इदं शरीरं विफलगुणाति-
शयं भविष्यतीति त्वं किं न वेत्सि । अनुचितजामातृसंबन्धशोचना-

१५० निःश्वस्य for नि श्वस्य Bh

१४० पत्यावणा for पत्थावणा O , क्खु for कखु Bh K2. O , नाडभस्स Bh
नाडभरत्त O, for नाडभस्स

१४१ गेहभं B K2 गरुय O for गुरुभ, वासं for वाहं K2 , दाहभरब्धम्
for दाहन्यम्भ N , परिलग्गणित्सासणिग्गम् K1 K2. परिलग्गणिग्गम् Bh. O. प-
डिलग्गणिग्गम् N for पडि—साम, निस्सासं for णीसास B C

१४२ अण्णारिस for अण्णारिस K1 K2 , जेव्व A. B C. D. O विअ N
for जेव भयं for भयं O., वअण for वअण O , दाणिं A. D ति एत्थ O. for
दाणिं उव्वेय for उव्वेय O कारण for कारण N

१४३ इविस्सदि B इविस्सदि N for भविस्सदि ; after ०रसदि O

१४४ N om ननु

१४५ कह for कथं D K2 N O , विअ for विअ O

१४६ B I Om त्वमपि ; K2 A. om किं, वेत्सि for जानासि A.

अनुचितवरसप्रयोगशोच्यं विफलगुणातिशयं भविष्यतीति ॥

मालती वैचित्यं नाटयति ।

तव० । अस्थि एद णरेन्दवअणाणुरोहिणा अमच्चेण णन्द- १५०

णस्त पडिवण्णा मालदित्ति सअलो जणो अमच्चं जुगुच्छेदि। (क)

माल० । स्वगतम् । कथं उवहारीकिदम्हि राइणो तादेण । (ख)

(क) अस्यैतच्छरेन्द्रवचनानुरोधेनामात्मेन नन्दनस्य प्रतिपन्ना मालतीति सकलो जनोमात्यं जुगुप्सते ।

(ख) कतमुपहारीकृतास्मि राक्षसातेन ।

यहम् । यतः । इह जगति यत्कामस्य जीव जवनशीलमत्वं सहजविलासस्य निबन्धनं कारणं च । एतेनैव सहजविलासा जायन्त इत्यर्थः ॥ यरो जानातरि भेट इति विश्वः ॥ वैचित्यं विभनस्कत्वम् । नाटयति करोति । पितृनिन्दैव पूर्वश्लोकार्थं इति व्योतयति उवङ्गिका । [अस्त्येतदिति] । अत्र जुगुप्सते निन्दति । अत्रानुपहरणीयाप्युपहारीकृतेत्यनेन दृढ्यर्थेन पितृगुणानभिज्ञस्त्व सूचितम् । उपहारश्च भरणभरण-प्रशङ्गादिः क्रियत इति भरणतुल्यतास्य दर्शिता । इह पथात्तापनामा नाट्यालंकारः । यदाह ।

अनुतापातिरेकस्तु पथात्ताप उदाहृतः ॥ इति ।

१४९ वैचित्यं for वैचित्र्य O N

१५० एद for अस्थि N अ after एद V णरेद for णरेद० O , वण्णा for वअणा० O , णरेदवअणोणुरोहेण for णरे—णा KI , 'आणु' for 'अणु' Bh 'रोहिण' N 'रोहिणा' O for रोहिणा णदणस्त अमच्चेण for अम—णस्त O KI V om अमच्चेण

१५१ पडिवण्णा B C KI K2 पडिवण्णया N पडिवण्णा O for पडिवण्णा ; 'दीति' for 'दिनि' K2 सयहा for सअलो O ; एव D एव KI K2 after सअला, B om अमच्चं, जुगुच्छेदि O जुगुप्सदि KI K2 जुगुच्छ N जुगुच्छदि Bh for जुगुच्छदि

१५२ KI om माल—तादेण B Bh om स्वगतम्, केह for कथ D K2 N , 'वप' for 'वव' O 'करि' for 'किदम्हि' Bh K2 तादेण for तादेण K2

काम० । आश्चर्यम् ।

गुणापेक्षागून्यं कथमिदमुपक्रान्तमथ वा
कुतोपत्यस्नेहः कुटिलनयनिष्णातमनसाम् ।
इदं त्वैदंपर्यं यदुत्त नृपतेर्नर्मसचिवः

सुतादानान्मित्रं भवतु स हि नो नन्दन इति ॥

माल० । स्वगतम् । राजाराहणं क्वबु तादस्स गुरुअं ण उण
मालदी । (क)

१५० लव० । एवं जथा भवदीए आणत्तं । अण्णधा तस्सि वी

(क) राजाराधनं खलु तातस्य गुरुकं न पुनर्मालती ।

(ख) एवं यथा भगवत्याज्ञप्तम् । अन्यथा तस्मिन्वरे दुर्दर्शनेति-

१५३-१६० बालत्वात्स्नेहाच्च तातस्य गुणानभिज्ञत्वं मालती न जानातीत्याशयेनाह । गुणेत्यादि । इदं कार्यं गुणनिरपेक्षममात्येन कथमारब्धम् । रूपादिमति पुरजने सति तद्वदितनन्दनाय मालतीदानं कथमुपक्रान्तमिति भावः । अत एवाश्चर्यम् । अथवा पक्षान्तरे । कुटिलनये परवञ्चननीतौ कुशलचित्तानां कुतोपत्यस्नेहः । नैवेत्यर्थः । स्नेहस्य निरुपाध्युपकारेऽगारूपस्य नृपानुरञ्जनादायुपाधावभावादित्यर्थः । इदं यदुपक्रान्तं तदैदंपर्यमिदंपरम् । एतदभिप्रायकमिति यावत् ॥ चतुर्घर्णादित्यादिदंपरशब्दे व्यञ्ज ॥ उत निश्चये वितर्के वा । यद्युपतेर्नर्मसचिवो नन्दनः कन्यादानावस्माकं मित्रमनपकारी भवत्वित्येवमुपक्रान्तम् ॥ निष्णात इत्यत्र निनदीभ्यां स्नातेः कोशल इति पत्यम् ॥ उत निश्चयवितर्कयोरिति धरणिः ॥ कामोपचरणं नर्म । यदाह ।

१५१. अश्चर्यम् twice for आश्चर्यम् K1. K2. N.

१५० सचिवो Bh स भवान् N. भगवान् O. सचिवान् C. for सहि नो; मे for नो A.

१५८. B. O. om. स्वगतम्, यु for वय K1. K2. O.; वदुमर्द Bh. वदुमर्द B. C. D. K1. K2. गुरुम् O. for गुरुयः; नो for न N.

१५९. एवं A. B. एवं N. for एवं; जहा for जथा B. Bh. C. O.; N. om. जथा, भवदीए K1. भवदीए O. for भवदीए, अण्णधा K1. अण्णा N. O. अण्णधा Bh. for अण्णधा.

दुःसणे अदिक्कन्तजोव्वणे किं त्ति ण विआरिदं अमच्चेण । (ख)
माल० । स्वगतम् । हा हदम्हि समुत्थिदाणत्थवज्जपडणा
मन्दभाइणी । (क)

लव० । ता भअवदि पसीद परिच्चाहि इमादो जीविदमरणादो
पिअसहिं तवावि एसा दुहिदा जेव्व । (ख)

११९

काम० । अयि सरले किमन्न मया भगवत्या शक्यम् । प्रभवति

क्रान्तपौवने* किमिति न विचारितममात्येन ।

(क) हा हतास्मि समुत्थितानर्थवक्ष्यतना मन्दभागिनी ।

(ख) तद्भगवति प्रसीद परित्रायस्वास्माज्जीवितमरणात्प्रियसखीं
तवाप्येषा दुहितैव ।

उपचारः क्षीपुंसयोर्मनोजन्मनिबन्धनः ।

स एवात्र परिज्ञेयो नर्मसंज्ञः प्रयोक्तृभिः ॥

इति भरतः ।

१६१-१७० इतीति दुर्दर्शनादिकम् । अत्र जीवितमपि निष्फ-
लत्वदुःखबहुलत्वाभ्यां मरणकल्पं जीवितमरणम् । उक्तप्रबन्धेन माल-
तीनैरादयं विधायाह । अयीति ॥ भगवत्येति कृत्यानां कर्तरि वेति तृतीया

१६१. दुःसणे K1. K2. दुःसणे Bh for दुःसणे; जोव्वणेति Bh. *जोव्वणेति
B. *जोव्वणे K1. K2. for जोव्वणे; किंति K2. किंति O. किंति Bh. K1. for किंति
A. om. वि; विआरितं Bh. विआरितं A. विआरितं D. for विआरितं; (). om. अमच्चेण.

१६२. समुत्थिदाणत्थ० A. K1. K2. समुत्थिदाणत्थ० B. समुत्थिदं अणत्थ०
Bh. समुत्थिदाणत्थ० D. समुत्थिदाणत्थ० N. समुत्थिदाणत्थ० O. for समुत्थिदाणत्थ०;
पडणा A. N. *पडणा B. वडणं Bh. *वडणा C. K1. K2. O. for *पडणा.

१६३. *आदणीए for *आदणी Bh.; अहं after *आदणी. B.

१६४. K1. om. हा; पसीदु भअवदी A. N. पसीद भअवदि Bh. पसीद भअवदी
O. for भअ०—सीद; पाहिद twice for पसीद K1. K2.; परिचआहि N. परिचआहि O.
for प—हि; अण K1. अज्ज K2. before इमादो; N. om. इमादो; एतो for इमादो
O.; जीवण A. जीव N. जीवितं O. for जीविद.

१६५. पिय० K1. पिय० O. for पिय०, सखीं for *नहिं A. B. K1. K2.; तवावि
K1. K2. O. तवावि N. for तवावि, दुहिद Bh. O. दुहिदिआ K1. K2. for दुहिदा;
जेव्व A. Bh. C. D. O. जेव्व B. एव्व N. for जेव्व.

१६६. अयि for अयि C. D.; भवत्या मया for म—न्या Bh.; D. K1. K2.
N. O. om. मया; भवत्या K1. K2. भवत्या O. for भवत्या.

*पौवने इति Com.

प्रायः कुमारीणां जनयिता दैवं च । यच्च किल कौशिकी शकुन्त-
ला दुष्यन्तमप्तराः पुरुरवसं चकम इत्याख्यानविद आचक्षते
वासवदत्ता च संजयाय राज्ञे पित्रा दत्तमात्मानमुदयनाय प्राय-
१०० च्छादित्यादि तदपि साहस्राभासमित्यनुपदेष्टव्य एवायमर्थः ।
सर्वथा

राज्ञः मियाय सुहृदे सचिवाय कार्या-
वत्त्रात्मजां भवतु निर्वृतिमानमात्यः ।

न तु पठी । अशक्यमित्यकारप्रक्षेपसंभवात् ॥ गान्धर्वाविवाहे कन्यावरी
प्रभवत इति प्रायःपदतात्पर्यम् । जनयितेति । न राजेति भावः । माध-
वविवाहे भूरिवसुरेव सानुग्रहः । अत एव सरल इत्युक्तम् । किल
प्रसिद्धौ । कौशिकी कुशिकवंशजा । वकमे कामयते स्म । आख्यानं
पुरावृत्तम् । इहाख्याननामा नाट्यालंकारः । यदाह ।

आख्यानं तु तदुद्दिष्टं यत्पुरावृत्तकीर्तनम् ॥ इति ।
निदर्शननामा नाट्यालंकारोपि । यदाह ।

कथनादन्यचेष्टानां साध्यसिद्धिर्निदर्शनम् ॥ इति ।
कल्पपदेनोपदेष्टव्यत्वसूचनम् ।

११७. D. om. प्रायः ; मापशः Bh. हि Kl. K2. for प्रायः ; तक्षत्रं Kl.
तक्षत्रा K2. before दैव, N. om. किल.

११८. "तमुर्वशी वाच" D. "तमुर्वशी वाच" Kl. K2. for "तमपस" "प्रातः
वर्षेणी पुरु" for "परा पुरु" O.; "पारमतेत्या" for "चकम इत्या" N.

११९. Kl. om. च; प्रदत्तम् Bh. C. दत्ताम् D. for दत्तम्; दत्ता आत्मा G.
दत्तमात्मा Kl. K2.; D. om. आत्मानम्.

१२०. D. Kl. om. तदपि; साहसिकम् A. Kl. K2. साहसकम् D. N.
for साहसकम्, N. Kl. om. इति; "देष्टव्यकल्प" A. "देष्टव्यकल्प एवायमर्थे" Bh.
"देष्टव्यकल्प" D. "देष्टव्यकल्प" Kl. K2. "देष्टव्यकल्प" N. "देष्टव्यकल्पोयमर्थः" O. for "देष्टव्य-
कल्प" .

१२१. Kl. K2. om. सर्वथा.

१२२. भार्या for कार्यं D. C.

दुर्दर्शनेन पटतामियमध्यनेन

धूमप्रहेण विमला शशिनः कलेः ॥

१०५

माल० । साद्यं स्वगतम् । हा ताद नुमं पि मम णाम एव्यं ति
सद्यथा जिदं भोअतिहाण । (क)

अ५० । चिराददं भअउदीण । णं भणामि अस्मत्थमरीसो
महाभाओ माहवो ति । (ए)

काम० । इदं गम्यते । वरसे अनुजानीहि माम् ।

१०६

(क) हा तात त्वमपि मम नाभिरधिने सखा त्विने भोगतृणया ।

(ए) चिरादिनं भगवत्या । ननु भणाम्यस्मद्वर्तमाने महाभागो
माधव इति ।

१७२-१८४ अधुना सादृशेषि प्रवृत्त्यर्थं मालत्यनुशयाय
पितुर्वरस्य च दोषमाह । राग इति । कार्यादाराधनार्हेन स्वदृढार्थमि-
त्यर्थः । अनेन सचिवेन । वार्धक्यात्कौरूप्याद्य दुर्दर्शनेन । धूमप्रहेण
राहुणोत्पातधूमप्रहेण वा । पीडाकारित्वाद्दुर्दर्शनेन वा । ग्रहण पदः ।
मालती जानानुशयाह । [हा तातेति] एव निःस्पृह इत्यर्थः । भोगेति ।
स्वभोगाय स्वमेवं करोषीत्यर्थः । अत्र निरायितं बहुकालमागतम् ।
इतीति । अतः क्षीप्रं गम्यतामिति भावः । जनान्तिकमिति ।

उक्तस्याश्रयण कार्यात्पार्श्वस्थैः स्वाज्जनान्तिकम् ॥

१०५ N O om माम्, k1 k2 om. स्वगतम् वि for वि N II om मम
मह for मम N, णम मम for मम णाम Bh, एव्यति Bh एव ति O for एव्य ति
ति for ति k1.

१०६ गमहा for सद्यथा N भोगं for मोभं K1, k2 O निदीए C तिहाए
K1. for तिहाए

१०८ निरादिदं for निराहद k2 O भगवत्या k2 भगवदीए O for भगवदीए
माहवो before ण instead of before ति N अमु-यं A. अद्य-यं II Bh C D
k1 k2 for अस्मत्थं, विजो for वरसो N वपु D हो k1 k2 N
before महा

१०९ भुभाओ N °माभ O for °माभो

१८० A om इदं, k2 om व स गमनाय after माम C D k1 k2 N

लव० । जनान्तिकम् । सहि मालदि संपदं भवदीसआसादो
तस्स महाणुभावस्स उग्गमं जाणीमो । (क)

माळ० । सहि अत्थि मे कोदूहलं । (ख)

लव० । प्रकाशम् । को एसो माहवो णाम जस्स भवदी
सिणेहगुरुअं अत्ताणं धारोदि । (ग)

काम० । अप्रास्ताविकी महत्थेपा कथा ।

(क) सखि मालति सांप्रतं भगवती*सकाशात्तस्य महानुभाव-
स्योद्गमं जानीमः ।

(ख) सखि अस्ति मे कौतूहलम् ।

(ग) †क एष माधवो नाम यस्य भगवती स्नेहगुरुकमात्मानं
धारयति ।

इति भरतः । लवङ्गिका मालतीं साकाङ्क्षयति [सखि मालतीत्यादि] ।
उद्गममुत्पत्तिम् । अस्तिमे कुतूहलम् । तत्पृच्छेत्यर्थः । अत्र [लव०
वा०] यस्य कृत इति शेषः ।

१८६-१९० सकृन्निमावहित्यमाह । अप्रास्ताविकीति । अयमा-

१८१. N. om. संपदं; संपदि for सपदे O.; भवदीए A. Bh. D. N. भवदी
O. for भवदी०; सपासादो for सभासादो O.

१८२. ०णुभावस्स A. Bh. C. K1. ०भावस्स D. ०हावस्स N. for ०णुभावस्स.

१८३. अपवार्य before सहि B. C.; तदेव before सहि B.; तथेव अत्थि सहि
for सहि अत्थि Bh.; अत्थि for सहि K2.; एत्थ before मे N.; कुदुहलं for
कोदूहलं K2.

१८४. K1. om. लव०; भवदि A. भवदि O. before को; एत्थ for एतो O.;
O. om. णाम; ओअं (उपा-वस्य) K1. अ K2. अस्ति N. जेण O. for जस्स; भवदी
for भवदी O.; एत्थ after ०वदी N.

१८५. वणेह for सिणेह K1. K2.; गरुअं B. Bh. C. D.; उदुअं K1. गदुअं O.
for गुदुअं; अण्णजअं Bh. C. D. अण्णजअं K1. K2. for अत्ताणं.

१८६. अनस्ताविकी A. C. D. K2. अनस्ताविनी Bh. अनस्तावनीया N. for
अनस्ताविकी; एव after महती D.

* भगवत्पुत्रः Com.

† Com. follows A.

लव० । तथावि आचक्खदु भअवदी । पसादं करेदु । (क)

काम० । श्रूयताम् । अस्ति विदर्भाधिपस्य नरपतेरमात्यः सम-
प्रधुर्यपुरुषप्रकाण्डचक्रचूडामणिर्देवरातो नाम यमशेषभुवन-
महनीयपुण्यमहिमानमात्मनः सतीर्थं पितैव ते जानाति ११०
योसौ यादृशश्चेति । अपि च ।

व्यतिकरितदिगन्ताः इवेतमानैर्यशोभिः

सुकृतविलसितानां स्थानमूर्जस्वलानाम् ।

[क] तथाप्याचष्टां *भगवती । प्रसादं करोतु ।

शायः । माधवगुणस्तुतावुपाधिमाशङ्क्य मालत्या अनादरे मम तद-
स्थता न घटेत् । अतः सानुबन्धं पृच्छत्यिति सानुबन्धनियमप्या-
हेति । समपः सपूर्णः । धुरि कार्यभारे साधुर्यो मन्त्री । प्रकाण्डं
प्रशस्तम् । चूडामणिरिष चूडामणिः श्लाघ्यः । सर्वमन्त्रिप्रधानमि-
त्यर्थः । महनीयं पूज्यम् । पुण्यं प्रशस्तम् । यद्वा । महनीयौ पुण्यमहिमानौ
पस्य तम् । सतीर्थं एकगुहः । समान तीर्थमुपाध्यायो यस्य । तीर्थं
इति [समानतीर्थं वासीति?] यत्प्रत्ययः ।

११२-११५ व्यतिकरितेत्यादि । इह जगति कथमपि शापादिना
तदृशाः स्वर्गिणः सभवन्ति । कीदृशाः । यशोभिर्व्याप्तदिक्स्वरूपाः ।

१८० तपवि ॥ K२ तहवि D N तहावि K१ for तथावि चक्खदु B अक्खदु
Bh आववेदु K१ आचक्खेदु K२ आचक्खिअदु N करेदु O for आचक्खदु मे
before भअवदी A B Bh , भअवदी for भअवदी O , मे after पसाद B , करेदु-
पसादं for पसादु O , करोत्त for करेदु K२

१८८ 'नरपतेरमा' for 'धिपस्य नरपतेरमा' A D N , स after 'रमात्य' K१

१८९ समस्त० for समप्र० B D K१ K२ O ॥ Bh C N O om भुवे,
N om चक्र

१९०. ॥ om आत्मन सतीर्थं स्वतीर्थ्यान्त for सतीर्थ्यं N

१९१ ॥ om योसौ तादृश after यादृश B Bh * कथयतु Com

अकलितमहिमानः केतनं मङ्गलानां

कथमपि भुवनेस्मिस्तादृशाः संभवन्ति ॥

११

माल० । जनान्तिकम् । सहि तं खलु भजवदीगाहिदणाम-
हेअं सव्वदा तादो सुमरेदि । (क)

लव० । सहि समं किल विज्जाहिगमो किदो त्ति तत्कालवे-
दिणो मन्तअन्ति । (ख)

(क) सखि तं खलु भगवतीगृहीतनामधेयं सर्वदा तातः स्मरति ।

(ख) सखि समं किल विद्याधिगमः कृत इति तत्कालवेदिनो
मन्त्रयन्ते ।

श्वेतमानैरिति वर्तमाननिर्देशेन तेषामभिनवयशोयोगित्वमुक्तम् । बल-
वतां पुण्यविपाकानां त एव स्थानम् । त एव महासुकृतिन इत्यर्थः ।
यद्वा । पुण्यविलासानां बलवतां च त एव स्थानम् । तथा च पुण्यवन्तो
बलवन्तश्च त एवेत्यर्थः । अत एवाधिकमहत्त्वाः । मङ्गलानामर्थसिद्धीनां
केतनं निवासः ॥ केतनं तु ध्वजे कार्ये निमन्त्रणनिवासयोरिति विश्वः ॥

११६-११९ अत्र नामामहणं श्वशुरत्वेनाङ्गीकारात् । गुरोर्नाम
न गृहीयादिति स्मृतेः । तं देवरातम् । अत्र समं तुल्यं यथा तथा पाठः
कृतो देवरातभूरिवमुभयाम् । मन्त्रयन्ते कर्णाकर्णिकया वदन्ति ।

११६ अत्रार्थ D. K1. for जनान्तिकं; A. B Bh C. K2. O. om. ज-
after माल०; एदे for ते K1., N. om. वपु, वु for वपु Bh. K1. K2. O.;
भजवदी for भजवदी O.; 'वदीए for 'वदी N.; गहिअ B. घहीए K2. गहीए O.
for गहिइ 'वेअं A. C D. K1. 'वेअं Bh. K2. 'देव O. for 'देअं, सव्वदा for
सव्वदा N.; तादो for तादो K2.

११७. सुमरेदि for सुमरेदे K1.

११८. B om किल, वपु A. वु K1. for किल; भजवदीए नित्यवभासादो after
किल N.; विज्जहि B. Bh K1. K2 विज्जहि C. for विज्जहि, करो for करो
A. Bh. C D. K1. N.; सरेदेनो A. वेदी जयो B. Bh. C. वेदेनो K1. for केदेनो.
११९ मन्त्रयन्ति A. O. मन्त्रेदि. B. Bh. C. व तन्ति K1. मन्त्रयन्ते K2. for
मन्त्रयन्ते.

काम० । तत उदयगिरेरिवैक एव

२००

स्फुरितगुणद्युतिमुन्दरः कलावान् ।

इह जगति महोत्सवस्य हेतु-

नयनवतामुदियाय बालचन्द्रः ॥

लघ० । जनान्तिकम् । सहि अवि णाम माहवो भवे । (क)

काम० । असौ विद्याधारः शिशुरपि विनिर्गत्य भवना-

२०५

दिहायातः संप्रत्यविकलशरच्चन्द्रमधुरः ।

(क) सखि अपि नाम माधवो भवेत् ।

२००-२०३ प्रकृतसिद्धयर्थं पितृगुणानुक्त्वा नायकगुणानाह तत इत्यादि । ततो देवरातादेक एव बालचन्द्र उदियाय । एको बालो जात इत्यर्थः । यद्वा । बालचन्द्र इव बालचन्द्रः । एकापत्यतया स्नेहाधिक्यसूचनार्थमेकग्रहणम् । धरायामेकाधिपत्यकथनाय वा । कीदृशः । स्फुरिता व्यक्तीकृता गुणानां शीलादीनां या द्युतिरौज्ज्वल्यं तथा सुन्दरः । यद्वा । स्फुरितगुणद्युतिश्चासौ सुन्दरश्चेति । कलावाँधतुः पट्टिकलायुक्तः ।

नायके वर्णयेद्वृत्ति कलावत्त्वं च रम्यताम् ॥

इति भरतः । नयनवतां चक्षुष्मतां महोत्सवस्य कारणम् । मेत्रप्रीतिजनकत्वात् । यथोदयगिरेरेको बालचन्द्रोभिनवशश्वदेति सौपि स्फुरितगुणोन्मीलनैर्मल्यादिका या द्युतिः प्रभा तथा सुन्दरः कान्तः कलावान्नेत्रानन्दहेतुश्च भवति ।

२०५-२०९ बालत्वादितस्तदनागमनमाशङ्क्याह । असावित्यादि । असौ शिशुरपि बालोपि संप्रतीहागतः । अस्तीति शेषः । कीदृशः । विद्याधारः । त्रयीतदङ्गविद्याविन् । बालः पञ्चदशवर्षवयस्कः । बालो वाप्यूनपोडश इति वचनात् । भवनाद्विनिर्गत्य बहिर्भूय । अनेन

यदालोकस्थाने भवति पुरमुन्मादतरलैः
कटाक्षैर्नारीणां कुवलयितवातायनमिव ॥

अत्र बालसुहृदा मकरन्देन सह विद्यामान्वीक्षिकीमधिगच्छति । एष माधवो नाम ।

माल० । सानन्दं जनान्तिकम् । सहि सुदं तुए । (क)

लव० । सहि कुदो वा महोदहिं वज्जिअ पारिजादस्स उग्गमो ज्ति । (ख)

(क) सखि श्रुते त्वया ।

(ख) सखि कुतो वा महोदधिं वर्जयित्वा पारिजातस्योद्गम इति ।

पथिकत्वमपास्तम् । यौवनमाह । अविकलः पूर्णो यः शारदशशी तस्मान्मनोशस्तद्वद्वा मनोशः । यद्वटिविषये पुरं नारीणां कटाक्षैः संजातनीलनलिनगवाक्षमिव भवति ॥ कुवलयितमित्यत्र तारकादित्यादितच् ॥ कीदृशैः । उन्मादतरलैः कामावेशचपलैः । यदायं रथ्यया याति तदोन्मादान्विता युवत्यो वातायनेनैव पश्यन्ति । तत्तु तन्नयनैः संजातकुवलयमिव लक्ष्यत इत्याशयः । अनेन विद्यावस्त्वनूतनस्वरम्यत्यादिकमुक्तम् । विद्यामित्यनेन विद्यावशेनायात इत्यनौद्धत्यं संबन्धार्थदेवरातप्रस्थापनगोपनं च कृतम् ।

२११-२१३ सखि श्रुतं त्वया । एतेनाभिलाषं दर्शयति ।

१०७. ०मुहाम for ०मुन्माद N.

१०८. तद् for अत्र N.; एव after अत्र O.; N. om. सह, अधिति for अधिगच्छति K1. N. O.

११०. स before एव Bh., K1. K2. O.; एव for एष A. O.; इति after नाम A. N. O.

१११. लवगिए after सहि D. K1. K2. N. O.; कह महादलपसूरो सो महाभाओ after सुदं N.; तुमए A. तए K1. for तुए; N. O. om. तुए.

११२. जनान्तिक before सहि N.; तद् अजेव B. तथैव Bh. त एव K1. before सहि K1. om. वा, ०दधि C. O. ०बाहि K1. N. for ०दहिं, वज्जिअ B. वज्जिय O. for वज्जिअ, ०आभस्स A. Bh. C. K1. ०आभस्स N. ०जायस्स O. for ०जादस्स, आभमो B. आभमो C. for उग्गमो.

११३. K1. N. om. वि. * Com. om. सखि.

नेपथ्ये शङ्खध्वनिः ।

काम^० । अहो कालातिपातः । संप्रति हि ।

२१५

क्षिपन्निद्रामुव्रां मदनकलहच्छेदसुलभा-

मवासोत्कण्ठानां विहगमियुनानां प्रथमतः ।

दधानः सौधानामलघुषु निकुञ्जेषु घनता-

मसौ संध्याशङ्खध्वनिरनिभृतः खे विचरति ॥

वत्से सुखं स्वीयताम् । इत्युत्तिष्ठति ।

२१०

लवङ्गिकैतद्द्वयति । [कुतो वेति] । अनेन महाकुलीमत्वं न तु
कामन्दक्याः कल्पनेति दर्शितम् ।

२१५-२१९ कालातिपातः कालक्षेपः । क्षिपन्निद्रादि । संप्रति

नैयं संध्याशङ्खध्वनिः संध्याकालसूचकः शङ्खशब्दो विचरति भूयते।
कुर्वन्विहगमियुनानां चक्रद्वन्द्वानां प्रत्यासन्नविरहास्तोत्कण्ठानाम्।

रव मुव्रा । सभाषणप्रतिरोधात् । तां प्रथमतः क्षिपन्हरन् । कीदृशीम् ।

मदनकलहः सुरतं तस्य छेदोवसानेन सुलभम् । यद्वा ॥ मदनक-

लहश्छिद्यतेनेनेति धञ् । पुंसि संशायामिति वा घः ॥ मदनकलहच्छेदो

रतं ततः सुलभम् । सुरतश्रमजनितामित्यर्थः । संप्रति धवलगृहाणां

महत्त्व गह्वरप्रदेशेषु प्रतिध्यनितो घनतां दधानः । अत एवानिभृतः

मौढः सन्विचरति । यद्वा । प्रथमतः खे विचरति तदनु दिवाकेलिकलह-

२१४ K1 N om. नैय^०—ति

२१५ वेला^० for काला^० D.

२१६ हरन् for क्षिपन् K1., मुव्रा^० for सुलभा^० Bh.

२१७. सुवासोत्कण्ठानां N. सुवासोत्कम्यानां O for मवासोत्कण्ठानाम्

२१९. अतिभृत for अनिभृत A.

२२० तदुचिष्ठाम् for वत्से ताम् A B Bh □ D K2, Bh om इति, C N.

om इत्यु ति, उचिष्ठति for उचिष्ठति A D K1.

माल० । अपवार्य । कथं उवहारीकिदम्हि राहणो तादेण राआ-
 राहणं वल्लु तादस्स गुरुअं ण उण मालदी । सालम् । हा ताद
 तुमं पि णाम मम एव्वं त्ति सच्चधा जिद भोअतिहाए । सानन्दम् ।
 कथं महाकुलप्पभवो वि सो महाभाओ । सुभणिदं पिअसहीए
 २५ कुदो वा महोदहिं वज्जिअ पारिजादस्स उग्गमो त्ति । अवि णाम
 तं पुणो वि पेक्खिस्स । (क)

(क) *कथमुपहारीकृतास्मि राजस्तातेन राजाराधनं वल्लु तातस्य
 गुरुकं न पुनर्मालती । हा तात त्वमपि नाम ममैवमिति सर्वथा
 जितं भोगनृणया । कथं महाकुलप्रभवोपि सा महाभाग । सुभणितं
 प्रियसख्या कुतो वा महोदधिं वज्रयित्वा पारिजातस्योद्गम इति । अपि
 नाम तं पुनरपि प्रेक्षित्ये ।

एडेदात्सौधसमीपतरुनिवासकलविड्ढमियुनानां निव्रामुव्रां क्षिपन्विचर-
 ति । ते हि प्रबलशङ्खध्वनिनिबोधिताः कलकलं कुर्वन्तीति भावः ।

२२१-२२९ अपवार्यं निभृतम् ।

निगूढभावसंयुक्तमपवारितकं भवेत् ॥

२२१ सानन्द स्वगत for अपवार्य N, साल सहि after अपवार्य D, N om कथ-
 —सानन्द (L 228), कह for कथ D, कदम्हि for किदम्हि A. Bh. D K1 K2,
 D om तादेण, परा° for राआ° K1

२२२ राधण for राहण K1, वु for वल्लु h1. K2 O, गुरुअ D. Bh D
 K1 महमदं h2, गदय O for गुरुअ, न for न O., मालती for मालदी Bh D
 h2 om साल

लव० । अवलोइदे इदो इदो एदिणा सोवाणेण ओदरम्ह । (क)
 काम० । अपवार्य । साधुसंप्रति मया तटस्थयैव मालतीं प्रति
 निस्तृष्टार्थदूतीवृत्तस्य लघूकृतो भारः । तथा हि ।

वरेन्यस्मिन्द्वेषः पितरि विचिकित्सा च जनिता
 पुरावृत्तोद्गारैरपि च कथिता कार्यपदवी ।

२१०

(क) अवलोकिते इत इत एतेन सोपानेनावतरावः ।

इति भरतः । अधुना मनःप्रविष्टसाहसबाञ्छया द्यूते [कथं महाकुले
 इत्यादि] । [लव० वा०] संजननेनेति पाठे संजननं सोपानमेष । तटस्थ-
 तया घटितकल्हेन साधुत्वम् । निस्तृष्ट्येति ।

उत्पुंसयोरशयमादधाना स्वयं च कार्यं प्रतिपादयन्ती ।

सुष्ठार्थिका सा परदारयोगे दूती नियोज्या बहुधा सुधीभिः ॥

इति भरतः । मालतीं प्रतीत्यनेन मदयान्तिकां प्रति विद्यत एवेति भावः ।

२३०—२३५ प्रकृते निष्पन्नं स्वध्यापारमाह । वर इत्यादि । अन्य-
 स्मिन्वरे नन्दने द्वेषः कारितः । पितरि निन्दा जनिता । पुरावृत्तोद्गारैः
 शकुन्तलादीनां पितृनिरपेक्षात्मदानकयनैः कार्यपरिपाटी कथिता ।

२३०. अव० for लव० N. ; Nom. अव-इदो इदो; A. K1. K2. om one इदो;
 एहि before एदिणा A. C. K1. K2. O ; एदेन for एदिणा N. , संजननेन K1
 सञ्जननेन K2. सोपागमणेन N. for सोवाणेण , उदरम् Bh. ओदरम् K1 अवतराम्
 O. for ओदरम्.

२३८. अवलोकिते before साधु N.

२३९. दूतीकृतस्य A. दूतीकृतस्य C. O. रौन्यस्य N. for दूतीकृतस्य, लघु०
 for लघु० D. ; Bh. K1. K2. O om. तथाहि; कुत. for तथाहि N.

२३०. कृतो for वरे N. , तु for च M

२३१. उचोद्गारै० O उचोद्गारै० N. उचोद्गारै० O for उचोद्गारै०.

स्तुतं माहाभाग्यं यदभिजनतो यच्च गुणतः
प्रसङ्गाद्वत्सस्येव्यथ खलु विधेयः परिचयः ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ धवलगृहो नाम द्वितीयोद्भूः ॥

माहात्म्यं महत्त्वं तस्य स्तुतं यत्कुलाद्यद्य गुणात्तदपि । इति हेतोः । अन-
न्तरं वत्सस्य परिचयः समागमो विधातुः कर्तव्यः । एतेनाङ्कावतारोपि
सूचितः । मसङ्गाव्याजादन्यापदेशादिति सर्वत्र योज्यम् । धवलगृह इति
धवलगृहोपलक्षित इत्यर्थः ॥

अस्तुत यं रत्नधरोनवद्योनवद्यरूपा दमयन्तिका च ।

जगद्धर तत्कृतटिप्पणेद्भोगमद्वितीयो रसराशिधासः ॥

॥ इति द्वितीयोद्भूः ॥

२१२ तन्माहात्म्यं for माहाभाग्य A. B. Bh C. D

२१३. विधि for खलु A. B. Bh C. D.

२१४. परिचय्य after इति B Bh C, सर्व. for सर्वे D.

२१५. इति मालतीमाधवे A मालतीमाधवे Bh C, before धवल, K1. K2
N. O. om ध—म, १६ Bh. १६ C for एहो.

तृतीयोऽङ्कः ।

ततः प्रविशति बुद्धरक्षिता ।

बुद्ध° । आकाशे । अवलोक्षदे अवि जाणासि कर्हि भव-
दिति । (क)

प्रविश्य । अवलोकिता । उपसृत्य । बुद्धरक्षिते किं प्रमुञ्चासि ।
को विअ कालो भवदीए पिण्डवादवेल वज्जिअ मालदिं ५
अणुवद्दमाणाए । (ख)

(क) अवलोकिते अपि जानासि क्व भगवतीति ।

(ख) बुद्धरक्षिते किं प्रमुञ्चासि । कोप्यकालो [क इव कालो]
भगवत्या पिण्डपातवेलं वज्जयित्वा मालतीमनुवर्त्तमानाया ।

परिचयस्यान्योन्यदर्शनालापादिरूपसमागमात्मकतया तदारम्भस्य
प्रतिशतत्वेन तत्सिर्वाहिकाया मद्यन्तिकायाः सूचनाय तत्समन्धाहु-
रक्षिताप्रवेशः । यद्वा । नियुक्तैव मया बुद्धरक्षितेत्यनेन प्रथमाङ्के
द्वितीये च मालती प्रति लघूकृतो भार इत्यनेन सूचितो बुद्धरक्षिताया-
प्रवेशः ।

४-७ अत्र प्रमुञ्चा प्रसृता । पिण्डपातः सौगताक्षम् ।

१ K2 om तत , the portion of the leaf of K2 containing two
letters corresponding to विसति बु° torn off , it probably read प्रविश्य for
प्रविशति

२ K2 om बुद्ध°, K1 om आकाशे before परिकम्प्य आकाशे A B Bh C D
अवलक्ष for अव-दे K1 , अकाशे इदे २ before अवि K1 B om अवि नाम N. ७
O after अवि, जानासि for जाणासि K2 , कह for कर्हि Bh गय after कर्हि K2

३ भय° for मभ° O , °वदी A II K2 °मदि K1 for °मदे

४ अवलोकिता twice Bh h1 , ५ K1 N om उपसृत्य रक्षिते for
रक्षिते Bh K2 किं सि पमुञ्चा K1 किं वि तुम पमुञ्चा O for किं—सि पमु° A
पमु° Bh for पमु°

५ दि A N विअ O for विअ आलो for कालो A भय° for मभ° O
पाद D पाण N for पाद; वेल for वेल K2 वज्जिअ B विज्जिअ O for
वज्जिअ, मालदी for मालदि A C D K2

६ वत्° for वट° ५ Bh O K1 K2

बुद्ध० । हुं तुमं उण कहिं पत्थिदासि । (क)

भव० । अहं कखु भअवदीए माहवसआसं अणुपेसिदा ।
संदिट्ठं अ तस्स संकरघरसंबद्धं कुसुमाअरं णाम उज्जाणं
१० गदुअ कुज्जअणिउज्जपेरन्तरत्तासोजगहणे चिट्ठ ति । गदो अ
तत्थ माहवो । (ख)

(क) हुं त्वं पुनः कुत्र प्रस्थितासि ।

(ख) अहं खलु भगवत्या माधवसकाशमनुप्रेषिता । संदिष्टं च
तस्य 'शंकरगृहसंबद्धं कुसुमाकरं नामोद्यानं' गत्वा कुञ्जकनि-
कुञ्जपर्यन्तरक्ताशोकगहने तिष्ठेति । गतश्च तत्र माधवः ।

कोप्यकालो निषिद्धकालः । तथा च सदैव मालतीसमीपे भगवती
वर्तत इत्यर्थः । इममुमतौ स्मरणे वा ।

१०-२० अत्र कुञ्जकं कूआ [कआ कह्यआ पाठान्त०]
इति ख्यातस्तरुविटपः । कुञ्जकव्याप्तरक्ताशोकवनस्य दुःसंचार-
व्याघ्रिजनित्यं सूचितम् । पर्यन्तो मध्यम् ॥ काननं गहनं वनमित्य-

७. स्मरणे before हुं K1.; N. om. हुं, तुवं for तुमं K1.; पुन for उण Bh. K1; गया आसि K1, गच्छसि N. पथिदासि O. for प-सि.

८. ए for वखु Bh. K1. K2. O.; माधव K1. माहवस्स N. for माहव; सयावं for सआसं O., अणुपेसिदा O. Bh. अणुपेसिदा D. for अ-दा.

९. संदिष्टं for संदिट्ठं K1. K2., B. N. om. अ, च D. K1. य O. for अ, भअवदीए after च or अ D. K1. K2.; तस्य for तस्स Bh.; B. D. om. तस्स, माहवस्स after तस्स O.; जघा after तस्स A.; हर Bh. D. पुर K1. K2. N. for घर Bh. C. D. K2., अहज्जाणं N. अहज्जाणं O. for अर-ण.

१०. गदुअ for गदुअ O.; कुञ्ज A. C. कुञ्ज B. कुञ्ज Bh. K1. N. कुञ्ज K2. कुञ्जय O. for कुञ्जअ, विक्कज for विज्ज K2., वेरत्तासो for वेरत्तासो-
सो Bh.; चिट्ठु A. चिट्ठु Bh. चिट्ठु D. चिट्ठु K1. चिट्ठेदि N. चिट्ठ O. for चिट्ठ, A. om. ति, ति for चि K1., गदो य for गदो अ O.

* तथा for तस्य Com.

बुद्ध° । किं चि तर्हि माहवो अणुप्येसिदो । (क)

अव° । अज्ज कसणचउड्सिचि भअवदीए समं मालदी सकरघरं गमिस्सादि तदो एवं किल सौहग्गं वड्ढदि चि देव-
दाराहणणिमित्तं सहत्थकुसुमावचअं उड्सिअ लवड्ढिआदुदीअ १५

(क) किमिति तत्र माधवोनुप्रेषितः ।

(ख) अद्य कृष्णचतुर्दशीति* भगवत्या समं मालती शकरगृहं
गमिष्यति। तत एवं किल सौभाग्यं वर्धत इति देवताराधननिमित्तं
स्वहस्तकुसुमावचयमुद्दिश्य लवङ्गिकाद्वितीयां मालतीं भगवत्येव

मरः ॥ अत्र किलातीके सौभाग्ययुद्धिप्रयोजनस्य व्याजत्वात् ।
एवमिति । स्वहस्तत्रोटितपुष्पैर्देवताः पूजयेत्यर्थः । आनेप्यतीति ।
मालतीमाधवयोरतर्कितदर्शनेन विजने तयोरेनुरागो वर्धतामिति भग-
वत्या आशय इति भावः । अत्रामन्त्रिताहूता । गच्छामि मद्यन्ति-
कास्थानमिति शेषः ।

१२ अवलोददे after बुद्ध° । Bh. D K1. K2 N , किं Bh किं त किं
K1 K2 for किं, ति for नि O , माहवो तत्थ for त-वो K1. K2 तत्थ for
तर्हि B Bh D N.; अणुप्येसिदो माहवो for मा-दो O , अणुप्येसिदो. B Bh K2
गमो N for अणुप्येसिदो

१३ कसण for कसण N. O ; °इसी for °इति A C , तत्थ A तर्हि K1,
तेहि K2, after चि, जणणीए for भअवदीए B Bh N , जणणीए before भअ° O
अ after °दीए O

१४ B om सक-ई , उरं for घर K1 K2, N. O , नि after °स्तादि
Bh. D O , किल एद for ए-ल O , B Bh C om एव एव K1. N
एव K2 for एवं सौहग K1, सौहग K1 for सौहग्ग वड्ढि D N O वडेदि C,
वड्ढि K1. K2, for वड्ढि, ति for नि K1 h2

१५ °राधन for °राधन D h2, O , °नयं for °न B Bh C , स्वहत्थ
for सहत्थ h2 , °मावचय Bh K2 °मावभाय O for °मावचय, उड्सिअ
K1. h2 उड्सिअ G for उ-अ °डिआ for °डिआ h2 , डुदिआ A डुदिअ
D Bh C द्वितीया h2 for दुदीये

* तत्र before भव° Com † Com adds इति

मालदि भवदी जेव्व कुसुमाभरुज्जाणं आणइस्सदि तदो
अण्णोण्णदंसणं भोदु त्ति । तुमं उण कहिं पत्थिदा । (ख)

बुद्ध० । अहं वल्लु संकरघर जेव्व पत्थिदाए पिअसहीए
मदअन्तिआए आमन्तिदा । तदो भवदीए पाअवन्दणं कदुअ
२० तहिं गच्छामि । (क)

कुसुमाकरोद्यानमानेप्यति ततोऽन्योन्यदर्शनं भवत्विति । त्वं पुन
क प्रस्थिता ।

(क) अहं वल्लु शंकरगृहमेव प्रस्थितया प्रियसख्या मदयन्ति-
कयामन्त्रिता । ततो भगवत्या पादवन्दनं कृत्वा तत्र गच्छामि ।

२१-२३ [भव० वा०] मकरन्दमदयन्तिकापरिणये किं वृत्तमिति
भावः । अत्र विजम्भो विश्वासः । ईदृशस्तादृश इति मकरन्दगुण-
प्रकाशनमित्यर्थः । तस्या मदयन्तिकायाः । त मकरन्दम् । [साध्विति]
स्वया भगवतीभारो लघूकृत इति भावः ।

१९ 'लदि' for 'लदि A. O D K1 K2 ०, भवदी Bh भगवदी K2
मयवदी O for भवदी, B om. भवदी, त after 'वदी K1, D om जेव्व; उजे-
व्व Bh C उजेव्व K2 O एव्व N for जेव्व, 'कह' K2 'यह' O for 'अह';
अणइस्सदि Bh आणइस्सदि K2 आणइस्सदि N for आणइस्सदि, ति after
स्सदि D K1 K2, O om तदो

२० अण्णोण for अण्णोण K1, होदु B. C होदि N for भोदु; पत्थिदाति N
पत्थिदा O for पत्थिदा

२१ अन्तोददे before यह, C om अह, वु for वल्लु K1 K2 O, एत
Bh उर K1 K2. O पुर N for घर. उजेव्व B O उजेव्व C एव्व N. for
जेव्व (एव्व and the three varieties of writing जेव्व occur throughout they
will not be noticed hereafter) पत्थिदाए for पत्थिदाए O, पिय for प्रिय O

२२ 'यत्तिदाए for 'अन्तिआए O, आमन्तिदा for आमन्तिदा O, अदो for तदो
N, भग' K2 मय' O for मय', B Bh C om. पाअ, पाद for पाअ A K2
O कदुय for कदुअ O

२३ जेव्व after तहिं A D K1, K2, गच्छामि for गच्छामि O

अव० । तुमं क्खु भअवदीए जस्सि पओअणे णिउत्ता तव्य
को वुत्तन्तो । (क)

बुद्ध० । मए क्खु भअवदीए समादेसेण तासु तासु वीसम्भ-
कथासु ईरिसो तारिसो ति मअरन्दस्स उअरि पिअसहीए मद-
अन्तिआए दूरं आरोविदो परोक्खाणुराओ । एसो अ से मणो- २५
रहो अवि णाम तं पेक्खामि ति । (ख)

(क) त्वं खलु भगवत्या यस्मिन्प्रयोजने नियुक्ता तत्र को वृत्तान्तः ।

(ख) मया खलु भगवत्याः समादेशेन तासु तासु विस्त्रम्भकथा-
स्वीदृशस्तादृश इति मकरन्दस्योपरि प्रियसख्या मदपत्रिकापा* दूर-
मारोपित परोक्षानुरागः । एष च तस्या मनोरथोपि नाम तं प्रेक्ष इति ।

३१-३६ तथेत्यादि । तथा तेन प्रकारेण विनयनश्रानुद्धताकार-
तया नम्रा मालती कतिपयदिनैरुपायाच्चकुन्तलादिकथया मया सख्या-
मिव विश्वासबुद्धिप्रवर्तनेन सेव्यतां शालीनत्यादिपरिहारं नीता ।
अत्रापिशब्द एवार्थे । यद्वा । अविनयनश्रापीत्यकारप्रक्षेपः ॥ कति-
पयाहोभिरित्यप्राहो जातिपरतया न समासान्तोवेधिः ॥ सखीचिह्नं

११. सु for क्खु Bh K1 K2. O, भव० for मभ० O, तस्सि for जस्सि O,
पओअणे N पओअणे O. for पओअणे, उअरि for णिउत्ता K1.

१२ उत्तन्तो for वुत्तन्तो K1 K2. N.

१३ सु Bh. O वि D. K1. K2. for क्खु, भव० for मभ० O, देसेण for देसेण
K2; K1. om one तासु, विस्त्रम्भ A. Bh. D K1. N. विस्त्रम्भ K2 for
वीसम्भ

१४. कथासु N. सक्थासु Bh for कथाम, for ईरिसो तारिसो for ईरिसो तारिसो
K1 K2 N, तस्स after ति D. K1 K2, मण० for मभ० O, उअरि for उअरि
K1. K2 N O, पिअ for पिअ O, B Bh K1 K2 om मद—ए

१५. एवित्थिए for अन्तिआए O, परोक्खाणुराओ नह तिरु आरोविदो for दूर त
ओ N, हिअम for दूर D, परो before परो Bh "बखोअणु" for "बखणु"
K2, "एवो" for "सओ" O, पि after "सओ" B Bh C, जह for एसो म N,
B Bh D K1 K2 om अ, वि for अ O, ओअ for अ C

१६. "एय" for "रहो" K2, णामि for णाम K1, जअ after त Bh दोक्खस्स
for पेक्खामि A, ति for ति K1

* Com om

भव० । साहु बुद्धरक्खिदे साहु । (क) .

बुद्ध० । एहि गच्छम्ह । (ख)

इति परिक्रम्य निष्क्रान्ते । प्रवेशकः ।

३०

ततः प्रविशति कामन्दकी ।

काम० । तथा विनयनघ्रापि मया मालत्युपायतः ।

नीता कतिपयाहेन सखीविसम्भसेव्यताम् ॥

संप्रति हि । व्रजति विरहे वैचित्त्यं नः प्रसीदति संनिधौ
रहसि रमते प्रीत्या वाचं ददात्यनुवर्तते ।

(क) साधु बुद्धरक्षिते साधु ।

(ख) एहि गच्छावः ।

दर्शयति । व्रजतीत्यादि । संप्रति यतोस्माकं विरहे दौर्मनस्यं गच्छति
नः संनिधौ प्रसन्ना भवति । विजने रमते मया सहेति शेषः । प्रीत्या
दायं सोऽप्युपवनमुत्तरं ददाति । यद्वा । दायं कर्पूरादिवेद्यं ददाति ।
गमनसमये मामनुवर्ततेनुगच्छति । ततः कण्ठे लम्बा सती पुनःपुनर्नि-
रुध्य मां शपथैः प्रणम्य तत्क्षणमेव प्रत्यावृत्तिं पुनरागमनं याचते च ।
सख्योप्येवं कुर्वन्ति । अतः सखीत्वं गता सा मे मनोगतं करिष्यतीति
भावः ॥ देये दाने च दायः स्यादायः सोऽप्युपभाषण इति मेदिनीकरः ॥

१७. साधु for साहु in both places A. D. K1. K2. N.; बुद्ध for बुद्ध Bb.;
साधु for second साहु O.

१८. बुद्धरक्खिदे for बुद्ध० । K1.; एहि for एहि N.; गच्छम्ह Bb. O. गच्छामि N.
for गच्छाम्.

१९. D. K1. K2. N. om. परिक्रम्य.

२०. K1. K2. B. O. om. ततः ; प्रविश्य for प्रविशति A. D. K1. K2. N. O.

२१. O. om. काम०

२२. 'पारीभिः' for 'पारीभिः' A. B. N.; विनय for विसम्भ Bb. O.

२३. य K1. K2; A. B. Bb. C. D. om. हि after संप्रति.

२४. रहसि for रमते G. H. I. J. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. U. V. W. X. Y. Z.

ततः प्रविशति मालती लवङ्गिका च ।

माल० । कथं उवहारीकिदम्हि इत्यादि पूर्वोक्तं पठति ।

लव० । सहि एसो कखु मधुरमधुरसोछोछमञ्जरीकवलणके-

(क) सखि एष खलु मधुरमधुरसार्द्राद्रमञ्जरीकवलनकेलिकल-

४४-५० अत्रैष खलु कुसुमाकरोद्यानमारुतस्त्रां परिष्वज-
तीति संबन्धः । कीदृशः । अतिमधुरमधुरसेनात्याद्राया मञ्जरी-
कवलने भक्षणे केतिः क्रीडा तथा कलमव्यक्तध्वानं यत्कोकिलकुल
तस्य कोलाहलेनाकुलितादतिधुरभिचूतशिखरादुड्डीनभद्रलो मनोमो-
यो भ्रमरसमूहस्तस्य संपर्केण विकसितपुटस्यात एव करालस्य वन्तु-
रस्य चम्पकस्याधिवासेन गन्धेन मनोहरः । एतेन शैत्यसौगन्ध्यं
दर्शिते । सहकारमञ्जरीणां कोकिलाकुलत्वं भ्रमरस्य तस्यागे हेतुः ।
मराती हस्ती हंसो या तस्य मांसलजवनपणिणाहोदहनेन मन्यराय-
लसौ यावृत् । त्यदीयाविति भावः । तयोर्गौरवेण विसृज्य विषमं

४२. D K1. K2 om ततः, प्रविश्य for प्रविशति h1.

४३ A Bh C add स्वगतम् after माल०, 'किदमि for 'किदमि 1 Bh C.
D, the whole speech in B C instead of इ-ति, also in N with the read-
ings already noticed except पुणो here for उणो, also in Bh up to
'यो ति with the readings already noticed, but with सार०—'ह्राए omitted,
मालार्द्रा as in text, कथ not omitted, वि only omitted, महापु० for महा०, also
in K1 up to 'योति with the readings already noticed, but with रा-
आराहण as in text, सार०—'ह्राए omitted, कथ as in text, वि omitted,
सुदु for म, कुदा वा as in text, 'गार्ह omitted, 'जदम्स as in text,
also in K2 with the readings already noticed, but with रदणो
as in text, तातेण for तादेण गहम for गहम, सार०—'ह्राए omitted कथ as in
text, पद्वो for व्यमवो, वि omitted, सुदु for सु, 'दर्हि as in text, उदगमो for
उगमो, त = in text, पुणरवि for पुणो वि, पोम्खसे for पेक्खम्स, also in O up
to 'यो ति with the readings already noticed but with कहे for कथ, किदा
for किदमि, with सयिणो for सण्ण, राय० for राया०, न as in text, पुण for
उग, with सार०—'ह्राए omitted, वि omitted, महापुमावो, for महाभाओ, 'दर्हि
as in text

४४ h1 K2 om सहि, पेक्ख B Bh, C, पेक्ख O after सहि, सु for सुदु
K1. K2 O, 'मोल for 'मोल Bh h1 h2 O, कवल for कवलण C D O

लिकलकोइलउलकोलाहलाकुलिदसहआरसिहरङ्गीणचडुलच-२५

ज्वरीअणिअरव्वइअरइलिददलकरालचम्पआहिवासमणोहरो
मरालमंसलजहणपरिणाहुव्वहणमन्थरोरुभरविसंदुलक्खलिद-
चलणसंचारमसिणगमणोवणीदसेअसीअरसुहाविन्दुइज्जन्तमु-
इमुहअन्दचन्दणाअमाणसीअलफंसो तुमं परिस्सअदि कुसु-
माअरुज्जाणमारुदो ता पविसम्ह । (क) परिक्रम्य प्रविशतः । १०

कोकिलकुलकोलाहलाकुलितसहकारशिखरोद्गीनचडुलचज्वरीकनि-
करत्पतिकरोइलितदलकरालचम्पकाधिवासमनोहरो मरालमांसलज-
घनपरिणाहोइहनमन्थरोरुभरविसंदुलस्वलितचरणसंचारममृणगम-
नोपनीतस्वेदशीकरसुधाविन्दूयमानमुग्धमुखचन्द्रचन्दनायमानशीत-
लस्पशस्त्वां परिप्लवति कुसुमाकरोद्यानमारुतस्तत्प्रविशावः* ।

यथा तथा स्खलितस्य चरणस्य संचारेण ममृणं मन्दं यद्गमनं

४५. कलकुविद for कल O; इल for इल Bh.; इलाकुलिद for इ-लिद O.; B. Bh. C. D. K1. K2. om. उल, कुल for उल N., कलकला for कोला-
ला N.; कुलिअ for कुलिद B.; आग K1. पार O. for आर; इीन for डीण K1.; चडुल for चडुल A. C. O.

४६. दीय for दीय O.; अर K2. यर O. for अर; राअर Bh. N. ज्वरअर K2. ज्वरयय O. for ज्वरअर; राकुलिद B. D. रुरतिअ N. for रालिद; O. om. दल; दर for दल C. K1.; काहि B. आधि D. K1. काधि K2. काधि O. for आधि; मणहरी for मणहरी N.

४७. O. om. मराल; मराल for मंसल K2.; N. om. मंसल; जघन for जहन D.; विसंदुल Bh. विसंदुल C. D. विसंधुल K1. विसंधुल K2. for विसंदुल; खलिद A. D. रकलिद K1. खलिद K2. खलिअ N. for कलिद.

४८. K2. om. चलण—चल; चलण for चलण C. N. O.; विवनिदयस्सामो for मसि—पो O.; N. om. संचारमसिण; चल for चार K1; संचारो for म-
मणो N.; जोय B. Bh. D. जोय C. जूय K1. for जोय; तेद for तेअ B. Bh. K1. K2. O.; सोअर Bh. सीयर O. for सीअर, मुहा for मुहा B. Bh. C. D. K1. K2. O.; विदुज्जलतं Bh. विदुज्जल C. K1. K2. (noticed in the margin of O.) विदुज्जलतं D. विदुज्जलतं N. for विदुज्जलतं.

४९. मुहयद A. मुहयद O. for मुहयद; मुहयदण for मु-ण K2. पद for चाम K2. O.; मरल B. Bh. O. K1. सीतल K2. सीयल O. for सीअल; परयो A. पयो D. K1. K2. पयो N. for ययो; रसअरि K1. रवअरि K2. मज्जदि N. रसपदि O. for रसअरि; रिअ before कुमु N., कुमुअर for कुमुआमर Bh.

५०. यर for अर O.; ररि C. ररि N. after ता; ररिअययो N. पविशत O. for पविशत; इति before पविशत A. B. Bh. C. D. विशत K1. विशते O. for विशत.

ततः प्रविशति माधवः ।

माध० । सहर्षम् । हन्त परागता भगवती । इयं हि मम आविर्भवन्ती प्रथमं प्रियायाः सोच्छ्वासमन्तःकरणं करोति । संतापदग्धस्य त्रिखण्डयूनो वृष्टेः पुरस्तादचिरप्रभेदः ॥

५५ दिष्ट्या लवङ्गिकाद्वितीया मालंत्यपि ।

आश्चर्यमुत्पलदृशो वदनामलेन्दु-

सांनिध्यतो मम मुहुर्जडिमानमेत्य ।

तेनोपनीतेन स्वेदशीकरेणामृतविन्दुसदृशे मुग्धमुखचन्द्रे । अर्धात्तव । चन्दनायमानः शीतलस्पर्शो यस्य सः । अनेन मान्द्यं शैत्यमपि धनितम् ॥ सहकारोतिसौरभ इत्यमरः । चञ्चुरीकोलिगीतयोरिति धरणिः । करालो दन्तुर इत्यमरः । मरालो हंसयजयोर्मरालो विस्तृते शुभ इति विश्वः ॥ तेन मरालस्य विस्तृतस्य शुभस्येति या योज्यम् ॥ मर्णं चिह्नं सममित्यमरः ॥

५२-५४ हन्त हर्षे । परागतायाता । आधिरित्यादि । इयं भगवती प्रियायाः पुरस्तादाविर्भवन्ती प्रथमं मम चित्तं सधिकासं करोति । कीदृशस्य । संतापदग्धस्य कामाग्निदग्धस्य । यथा विषु-वृष्टेः पुरस्तादाविर्भवन्ती मयूरतरुणस्य चित्तं सोच्छ्वासं करोति निदाघतप्तस्य । युवप्रहणमुन्मादहेतुशोतनाय ॥ प्रियाया इत्यत्र पठ्यतसर्गप्रत्ययेनेति पठ्यी ॥ अत एव प्रियायाः प्रथममिति न योजना । प्रथमपदयोगे पष्ठ्यभावात् । अनेन प्रियाप्यागमिष्यतीति सूचितम् ।

५५-५९ मालतीत्यत्रापिशब्दो गौरवे । निपातानामनेकार्थ-त्वात् । आश्चर्यामित्यादि । अस्याः पद्माक्ष्या मुखनिर्मलचन्द्रसंनिधौ

जात्येन चन्द्रमणिनेव महीधरस्य
संधार्यते द्रवमयो मनसा विकारः ॥

संप्रति रमणीयतरा मालती ।

१०

ज्वलयति मनोभवार्गिं मदयति हृदयं कृतार्थयति चक्षुः ।

वारंवारं जाडिमानं सर्वकार्याप्रतिपत्तिरूपं प्राप्य जाड्येन जाडिघ्ना
करणेन मम मनसा विकारः स्वरूपान्यथाभावः संधार्यते । कीदृशः ।
द्रवमय इव द्रवमयः । हृदयद्रवीकरणास्वेदादिमत्त्वाच्च । अन्यस्याः
समागमाद्द्रवमयो विकारोऽस्यास्तु सान्निध्यादेवेति कर्मातिशयदर्शना-
दाश्चर्यम् । यदाह भरतः ।

कर्मातिशयनिर्वृत्तो भवेद्विस्मयसंभवः ।

सिद्धिस्यानेष्वसौ साध्यः प्रहर्षपुलकादिभिः ॥

यथामलेन्दुसंनिधौ जाडिमानं शैत्यमासाद्य शैत्येनैव चन्द्रकान्तेन
शैलस्य द्रवमयो विकारः द्रवत्वं संधार्यते । अत्र महीधरसादृश्येन
माधवस्य धीरत्वादिगुणावष्टम्भसंभार उक्तः । जात्येनेति पाठे जात्येन
जातिमता । उत्कृष्टेनेति यावत् । चन्द्रकान्तेनेत्यस्य परं विशेषणं
द्रष्टव्यम् । यद्वा मनोविशेषणमपि । जात्येनाभिजनवत्तापि । अत्रापि-
रध्याहार्यः । अत एवाश्चर्यम् ।

६०—६२ संप्रतीति । पुरा कामवेगस्याद्भूरावस्थया रमणीया ।
अधुना तु तस्य पल्लविनत्वेन रमणीयतरा । इदमेव स्फोटयति ।
ज्वलयतीत्यादि । संप्रति मालत्यङ्गैः कामाभिमुद्गीषयति । चित्तं

१८. जाड्येन for जात्येन A.

१९. संधार्यते K1, संधार्यते K2, for संधार्यते; द्रवमयो for द्रवमयो C., मनसो for
मनसा A. Dh, Bh. om. विकारः .

१०. द्वि after संप्रति K1. K2.

परिमृदितचम्पकावलिविलासलुलितालसैरङ्गैः ॥

माल० । सहि इमस्सि कुञ्जअणिउञ्जे कुसुमाई अव-
चिणुम्ह (क)

६५ माध० । प्रथमप्रियावचनसंश्रवस्फुर-

त्पुलकेन संप्रति मया विहम्ब्यते ।

(क) सखि*अस्मिन्कुञ्जकनिकुञ्जे कुसुमान्यवचिनुव* ।

सोन्मादं करोति । नेत्रं कृतप्रयोजनं विधत्ते । ममेति शेषः । कीदृशैः ।
परिमृदितचम्पकमालावद्विलासैर्ललितैश्च । अलसैर्मन्दैर्लज्जया निभृ-
तत्वेनेति भावः ।

यानस्थानासनादीनां नेत्रययवादि कर्मणाम् ।

उपयातविशेषो यः स विलासो मतो दुषिः ॥

इति भरतः ।

हस्तपादाङ्गविन्यासभ्रूनेत्रोद्यप्रयोजितम् ।

सुकुमारविधानेन ललितं तन्निगद्यते ॥

इति भरतः । यद्वा । परिमृदितचम्पकमालाविलासानि मलामानि ।
ललितानीतस्ततः क्षिप्तानि । अलसानि मन्दानि । ततस्त्रिपदकर्मधारयः ॥
ललधातुश्चाञ्चन्यार्थेभिः । धातोरनेकार्थत्वात् ॥ सुलितालसैरिति पाठे
लुलितानीतस्ततः क्षिप्तानीत्यर्थः ।

६५-७० प्रथमेत्यादि । संप्रति मया मेघमालानवजलसेचनेन

६२ °मलित for °मृदित O (मृदत noticed in margin), °काली for °का-
वलि O, ललित for लुलित D, K1, °लकै for °लसै K1

६३ कुञ्ज A B कुञ्ज Bh C, K1 K2, N कुञ्जप O for कुञ्जभ, नि-
उजप B, निउजे K1, for निउञ्जे

६४ °चिणुम्ह II C K1, K2 O चिणिह Bh for चिणुम्ह

६५ प्रथम for प्रथम B O, संस्तव for संभव K1 K2, Bh. om. स्फुर

६६ मयावलम्ब्यते for मया विहम्ब्यते D N. °पतस्मिन् Com

धनराजिनूतनपयःसमुक्षण-

क्षणचङ्कुट्टलकदम्बडम्बरः ॥

लव^१। सहि एवं करेम्ह । (क) पुष्पावचयं नाटयतः ।

माध^२। अपरिमेयाश्चर्यमाचार्यकं भगवत्याः ।

माल^३। हदो वि अण्णस्सि अवचिणुम्ह । (ख)

काम^४। मालतीं परिष्वज्य । अयि विरम निःसहासि जाता ।

(क) सखि एवं कुर्व ।

(ख) *इतोपन्यासिन्नवचिनुव ।

क्षणचङ्कलिकनीपस्य डम्बरः साम्यं प्रपञ्चो वावलम्ब्यते । कीदृशेन ।
प्रथमप्रियापचनसंभ्रवणाद्यक्तरोमाञ्चेन । संस्तवेति पाठे संस्तवः परि-
चयः । तदनेन दृष्टान्तेन सर्वाङ्गीणं पुलकं तस्य च स्थैर्यमुक्तम् ॥
धनजीमूतमुदिरेत्यमरः ॥ अपरिमेयेत्यादि । पुष्पत्रोटनकाले मालतीस्त-
नमुकुलादिदर्शनादानन्दसंदोहेन माधवस्य संतोषप्रकाश इति भावः ।

७२-७७ अज्ञातमाधवसंनिधानां मालतीं भ्रमोपन्यासज्याजेन
कामन्दकी छिदनर्मवचनमाह । अयीत्यादि । निःसहा परिभ्रान्तासि
स्वमतो विरम त्यज खेदमिति शेषः । यद्वा । विरम पुष्पावचयात् ।
उपविशेति भावः । पक्षे निःसहा कामाद्गुणा त्वं जातासि ततो वि-

६९. समुत्सत् B. Bh C. K1. K2 समुक्षण D for समुक्षण

७८. प्रतिवद्ध for खणवद्ध ॥ K1. K2 O

७९. B C. om सहि, एवं for एवं Bh K1, करस for करेस K2, इति
after करेम्ह C D O.

८०. सहि before हदो O, वि for वि K2, अण्णस्सि Bh अस्सि D अवस्सि K1
अवस्सि K2. N. for अण्णस्सि, चिणिण Bh चिणिण K1 K2 O for चिणुण

८१. अयि K1 K2. अय N. for अयि, विरम° for विरम K1, K1 K2
om जाता. * सखि इतोपरिभ्रन् Com.

तथाहि ।

स्खलयति वचनं ते संसयत्यङ्गमङ्गं
जनयति मुखचन्द्रोद्भासिनः स्वेदविन्दून् ।
मुकुलयति च नेत्रे सर्वथा सुभ्रु खेद-
स्त्वयि विलसति तुल्यं वल्लभालोकेनेन ॥

मालती लज्जते ।

लव० । सोहणं भवदीए आणत्तं । (क)

(क) शोधनं भगवत्पात्रपत्रम् ।

शेषेण रमस्व ॥ आशंसायां लोढ् ॥ स्खलयतीत्यादि । हे सुभ्रु शो-
भनभूयुते वल्लभालोकेनेन समं यथा तथा त्वयि खेदो विलसति स्वध्या-
पारं कुर्वते । यथा वल्लभालोकेन तथा खेद इति भावः । पक्षे वल्ल-
भेनावलोकनं खेदश्च । अत एव सर्वथेति तुल्यत्वम् । तदेवाह । खेदो
वचनं तत्र स्खलयति । प्रत्यङ्गं संशयस्याभयति । संसयतीति पात्रे
शिथिलयति । आस्यशशिनो निःसरस्वेदकणाञ्जनयति । नयनद्वयं
मुकुलयति च ।

रतान्ते च श्रमे चैव सुखसंभोगभावेन ।

गन्धे स्पर्शे च हर्षे च मुकुला वृष्टिरिष्यते ॥

इति भरतः । वल्लभालोकेनेप्येवं भवति । इह वल्लभालोकनं त्वयि
वर्तत इति भावः ।

७१-९४ [आज्ञापमित्यत्र] विरम्यतामिन्याशयः । निबुक्-

७३. Bh D. N O. om. तथाहि, यत्र for तथाहि K1. K2.

७४. सप्रयति for संसयति A. II Bh. C D. K1. K2. O.

७५. °उद्भासि° for °न्द्रेभासि° K1. K2.

७६. गत्र for सुभ्रु O

७७. °स्त्वयि° for °स्त्वयि° O तुल्यं Bh. त्वयि K2. for तुल्य.

७८. सज्जं नाटयति for लज्जते N.

७९. शोभण for सोहण II, भय° for मय° O, आणत्त K2. मज्जि O. for आणत्त.

माध० । हृदयंगमः परिहासः ।

काम० । तदास्यतां किञ्चिदाख्येयमाख्यातुकामास्मि ।

सर्वा उपविशन्ति ।

काम० । मालत्याश्विबुकमुन्नमय्य । शृणु शिवित्रमिदं सुभगे ।

माल० । अवहिदम्हि । (क)

काम० । अस्ति तावदेकदा प्रसङ्गतः कथित एव मया माध-
वाभिधानः कुमारो यस्त्वमिव मामकीनस्य मनसो द्वितीयं
निबन्धनम् ।

लव० । सुमरामो । (ख)

काम० । स खलु मन्मथोद्यानयात्रादिवसात्प्रभृति दुर्मना-
यमानः परवानिव शरीरोपतापेन ।

यदिन्दावानन्दं प्रणयिनि जने वा न भजते
व्यनक्त्यन्तस्तापं तदयमतिधीरोपि विषमम् ।

(क) अवहितास्मि ।

(ख) स्मरामः ।

मधरतलावयवमुन्नमय्योत्तोल्य । सुभग इत्यनेन माधवचित्ताकर्षणेन
त्वमेव सौभाग्यवतीति ध्वनितम् । कुमार इत्यनेन विस्मय उक्तः ।
निबन्धनमालम्बनम् । परवानस्यतन्त्रः । यदित्यादि । शरीरोपतापेनायं

११. तदा तस्यां for तदास्यता Bh., B. om आख्येयम्.

१२. K1. K2. om. सर्वा.

१३. श्विबुकम् for निबुकम् N.; K2. om. शृणु-पिदमि, शिवित्रि for शिवित्र-
मि° Bh.

१४. ऐकत for ऐकदा K2., प्रसङ्गात् for प्रसङ्गतः B.; D. N. om. मया
माधानो मया for म-न K1. K2.

१५. धान for धानः A ; D. om. कुमारो, नाम after कुमारो B. Bh.; °कीन
for °कीनस्य K1. K2., °तीयमिव Bh. तीय इव K1. °ता for °तीयं.

१६. धनं Bh. बधन N. for निबन्धनम्.

१७. मद्वो for मन्मथो N.; B. om. दिवसात्.

१८. स्मरशरीर for शरीरोर O., तथादि after तापेन B.

प्रियञ्जुश्यामाद्रमरुतिरपि चापाण्डुमधुरं

वपुः क्षामं क्षामं वहति रमणीयश्च भवति ॥

१५ त्व० । एदं पि तस्सि अत्रसरे भअवदि तुवरावन्तीए अव-

लोइदाए उदीरिदं आसी अस्सत्थसरीरो माहवो त्ति । (क)

क्षाम० । यावदशृणवं मालत्येवास्य मन्मथोन्मादहेतुरिति ।

ममापि स एव निश्चयः ।

(क) "एतदपि तस्मिन्नवसरे भगवतीं त्वरयन्त्यावलोकितयोर्दीप्ति-
समासीदस्वस्थशरीरो माधव इति ।

परवानिव । यद्यस्माद्यन्त्रे प्रणयिनि जने ध्यानन्दं प्रीतिं न भजते न
लभते । तत्तयार्ये । तथापि धैर्ययुक्तोप्यय दुःसहमन्तस्त्रापं प्रकाशयति ।
कलिनीश्यामशरीरस्यमाधोप्यापाण्डुमधुरमीपत्याण्डुमनोहरमतिक्षीणं
वपुर्वहति च यथा यथा तथा तथा रम्यश्च भवति । अपिर्विस्मये ।
चकारः समुच्चये । अपिप्रेति समस्त एव समुच्चये वा । तदिह रागा-
वस्थायां यथोचित विधेहीत्याशयः ॥ प्रियञ्जुः कलिनीत्यमरः ॥

१७-१०२ यावदयधारणे । मालत्येव हेतुरित्येवाशृणवमित्यर्थः ।
अशृणवन्मश्रौयम् । अनुभवमित्यादि । अयं वदनेन्दुरस्य महात्मनो

१७ क्षामश० for क्षाम क्षा० Bh K2 N O, च मनोश्च for रमणीयश्च B

१८ एव for एद A B C D, वि for पि N, Bh om पि, एरदित for तस्सि
D, मय० for मय० O, "वदं" D C h2 "वदी" K1 for "वदं, तुवरावन्तीए D तुवरावन्तीए
Bh तुवरावन्तीए K2 तुवरावन्तीए A C D K1 तुवरावन्तीए O for तुवरावन्तीए

१९ "रितं B C K2 "रिभ N "रिय O for "रिद आसि for आसी A Bh
C D K1 K2, जथा OD K1 K2 O जह N after असी or आसि, Bh
om अस्स-त्ति, अत्तन्थ for अत्तन्थ h2, शरीरो for शरीरो O, "माध" for माह० h०

२० अहं after यावद् N, तावत् before माल० B Bh C; "थो माधे Bh O
"थो माधे C D "थताप K1 K2 for थे माद

२१ दि after "पि K1 h2 O, जुग after विषय N

* एष Com

अनुभवं वदनेन्दुरुपागम-

त्रियतमेप यदस्य महात्मनः ।

१००

क्षुभितमुत्कलिकातरलं मनः

पय इव स्तिमितस्य महोदधेः ॥

माध०।अहो उपन्यासशुद्धिः।अहो महत्त्वारोपणे यत्नः।अथवा

शास्त्रेषु निष्ठा सहजश्च बोधः

प्रागल्भ्यमभ्यस्तगुणा च वाणी ।

१०५

कालानुरोधः प्रतिभानवत्त्व-

मेते गुणाः कामदुषाः क्रियासु ॥

निश्चितमेवानुभवमुपागमदुपागतः । यस्कारणादस्य स्तिमितस्य स्थिर-
स्य मनो विचलितम् । तदेवं ममापि स एव निधयः । किं भूतम् ।
उत्कण्ठाचपलम् । यथा स्तिमितस्य निधलस्य महात्मनोगाधस्य
समुद्रस्य चन्द्रानुभवात्कलोलचपलं जलं क्षुभयति ॥ कथितोत्कलि-
कोत्कण्ठाहेलासलिलवीचिभिविति मेदिनीकरः ॥

१०३-१०७ शुद्धिरङ्गिता । द्वीगुणानाह । शास्त्रेष्वित्यादि ।
निष्ठेदमित्यमेवेति निर्णयः । तत्र सहजो बोधो नैसर्गिकं ज्ञानम् । ज्ञाने
सति प्रागल्भ्यं वाक्ब्रूकता । अभ्यस्ता गुणाः श्रेयादयो यत्र तादृशी
वाणी । यद्वा । अभ्यस्तमभ्यासस्तदनुगुणा वाणी च । कालावबोधः

९९. अनुपमं for अनुपमं K2.

१००. ०मेव for ०मेव A. B.

१०१. बुद्धिः C. विबुद्धिः K1. K2. N. for बुद्धिः; यदि after अहो N., महत्या^०
for महत्या^० B.; ०रोपणे for ०रोपणे K2; बुद्धिः B. प्रपत्य K1. K2. O. for यत्न.

१०४. शास्त्रे प्रतिष्ठा for शास्त्रेषु निष्ठा K1. K2. N.

१०५. ०लावबोध. ० C. B. K1. ०तानुरोधम^० N. for ०तानुरोधः ०.

१०७ दुष्टः for दुष्टा Com.

काम० । अतस्तेन जीवितादुद्विजमानेन दुष्करमपि न
किञ्चिन्न क्रियते । असौ हि

१०

धत्ते चक्षुर्मुकुलिनि रणत्कोकिले चालचूते
मार्गे गात्रं क्षिपति वकुलामोदगर्भस्य वायोः ।
दाहप्रेम्णा सरसविसिनीपक्षमात्रान्तराय-
स्ताम्यन्मूर्तिः श्रयति बहुशो मृत्यवे चन्द्रपादान् ॥

समयज्ञानम् । प्रतिभानमनुरूपं तात्कालिकस्मरणं तद्योगित्वम् । एते
गुणाः सर्वकर्मसु प्रकरणादूतीकृत्येषु वा कामदुहोभिलषितप्रदाः ।
तत्र शास्त्रनिष्ठया षडुत्थं प्रागल्भ्येन धाट्यं प्रतिभानवक्ष्येनेद्वितशत्वं
दूतीगुणं चक्षुः । यदाह ।

षडुता धृष्टता चेतीद्वितशत्वं प्रतारणम् ।

देशकालज्ञता चैव दूतीकृत्ये गुणो मताः ॥

कामदुह इत्यत्र सस्त्वित्यादिना क्षिप् ॥

१०८-११३ जीवितादुद्विजमानेनेति प्रदेयः प्राणितव्येऽपि मर-
तानुसरणम् । न क्रियत इति पाठे नः शिरश्चालने । दुष्करमेवाद ।
धत्त इत्यादि । तेन दुष्करं क्रियते । यस्मादयं तत्रान्ने कलिकायुक्तं
ध्वनत्कोकिले मृत्यवे मरणाय नेत्रं धत्ते । वकुलगन्धबन्धोर्वातस्य
वर्त्मनि शरीरं क्षिपति स्थापयति । अत्र मार्गपदेनानागतेन वायुना
येन पथा समागन्तव्यं तत्स्थितम् । वकुलामोदपदेन स्वकार्यक्षम-

१०८ पत B, Bh O तत KI K2, for गत, II om. न; KI. K2, om.
न किञ्चिन्न.

१०९ किञ्चन for किञ्चिन्न. D; A. om न; तथा for असौ N.

११० रषत् for रषत् Bh

११३ दाह for दाह K2, पक्षपक्षा for पक्षमात्रा KI, मात्रातटीय for
मात्रातटीय N

माध० । अन्य एवाक्षुण्णः कयाप्रकारो भगवत्याः ।

माल० । स्वगतम् । अतिदुष्करं करोति । (क)

११

(क) अतिदुष्करं करोति ।

ता । गर्भपदेन बाह्यान्तरभावनादृढतोक्ता । दासप्रेम्णा धनवह्निप्रीत्या चन्द्रकिरणान्वारंवारं भ्रमति । एतेन चन्द्ररदमीनां दाहकत्वमुक्तम् । अत्र प्रेमपदेन नायिकानुरागस्य च विरोधिविमर्शश्चून्यत्वं तृतीयया चान्नसङ्गहेतुत्वं च ध्वनितम् । कीदृशः । सरसपद्मिनीपञ्चमात्रान्तरितो ग्लायमानकायः । सर्वत्र मृत्यव इति योज्यम् । तथा च मरणाय कृतोद्यम इति भावः । यद्वा । अन्तरायो मरणे विघ्नः । तत्र पद्मिनीपञ्चहेतुत्वम् । तदिह चन्द्रपादादीनां कामोद्दीपकतयानर्थहेतुत्वेन विप्रलम्भस्योत्कर्षः सूचितः । किं च मनोधिकार इन्द्रियजन्य इत्यनेनेन्द्रियाणां क्षान्तिः कृता । नवचूतदर्शनेन नेत्रस्य । चूतैरानन्दस्य मुकुलितत्याभ्यामतिदुःखदस्थम् । कोकिलरवाकर्णनेन श्रोत्रस्य । वकुलगन्धसंबन्धेन घ्राणस्य । वायुचन्द्रकरयोः स्पर्शेन त्वच इति ।

११४-११७ अक्षुण्णो न्याननुभूतः कयाप्रकारः कथनक्रमः । [अतिदुष्करं करोति] बालचूतदर्शनादेरतिपीडाकरत्वेन मालत्यापि शानादेयमुक्तमिति भावः । अन्यत्रेत्यादिना त्यप्येव प्रथममनुरक्तो-यमिति दर्शितम् । तपस्व्यनुकम्प्यः ॥ तपस्वी तापसे चानुकम्प्ये चेति विध्वः ॥ अनेन धैदेशिकोयं यराक इति मयेतदुप्यते न तु कारणादित्युक्तम् । शम्भ्यमिति । तथा च स्वमनुरागिणी भवेत्यर्थः ।

११४. N. om. ५५* ।— भगवत्याः ; भगव् after एव K1. K2. O.; 'प्रीती for 'हृदा: Bh.

११५. O. om. अति, अति for अति Bh. K1. K2. N.: दुष्करं for दृष्टं Bh. K1. K2., त before करोति K1. K2.

काम०। तदेवं प्रकृत्या सुकुमारः कुमारः कदाचिदप्यन्यत्रा-
परिहितपूर्वस्तपस्वी यतोऽधुना शक्यमनेन मरणमप्यनुभवितुम्।

माल०। जनान्तिकम् । सहि अत्तणो कारणादो तस्स सब्वलो-
आलंकारभूदस्स किं पि आसङ्गन्तीए भवदीए भीदाविदग्धि ।
१२० ता किं दाणिं एत्थ पडिवज्जिस्सं । (क)

माध०। दिष्ट्यानुकम्पितोऽस्मि भगवत्या ।

(क) सखि आत्मनः कारणात्तस्य सर्वलोकालंकारभूतस्य किम-
प्याशङ्कमानया भगवत्या भीतायितास्मि। तत्किमिदानीमत्र प्रतिपत्त्ये।

११८-१२१ अत्रात्मनो मम । किमपीत्यमङ्गलतयावधानीयं
मरणमित्यर्थः ॥ भीतायितेत्यत्राचारे क्यञ् ॥ किमिति । तज्जीवनाय
ममापि तत्रानुराग इति वक्तुमुचितमपि कुमारीत्वेनानुक्तमतस्त्वं
वदेति भावः । कामन्दकीं प्रति जनान्तिकमिदम् । माधवश्च गुप्तः ।
स-श्रुत्वाह दिष्टचेत्यादि ।

११८. B. D. N. om. कुमारः; B. Dh. K1. K2. O. om. अपि.

११९. B. Dh. K2. om. यतः; अत्रकपनीयः after °पत्ति N.; तदिदम् for यतः
N.; B om. अपि.

१२०. विभ before सहि K1. K2.; अत्तणो for अत्तणो K2.; N. om तस्स;
सर्वे K2. मय O. for यय.

१२१. °कालं for °आलं K1. K2.; भूतस्स for भूदस्स O.; गुरुगज्जमत्ताएत्तापि
K1. गुरुगज्जमत्ताएत्तापि K2. after °दस्स; तस्स before किं N.; वि for पि N.; मा-
यंकेती भूदाविडा विभज आत्तापि किं पडिवज्जिस्सार्हिण for आस-जिस्सं N.; विदे-
न्तीए for आसङ्गन्तीए D.; B. om. ममदीए; मय° for मम° O. भीतदी ओकि
B. भीतदिग्धि D. भाविदग्धि O. for भीदाविदग्धि.

१२०. ण ज्ञानांमि किं एत्थ for ता—एत्थ K1. K2.; भीदा विप ण दाणमि किं
पडिवज्जिस्सं नि for ता—जिस्सं O ; दाणीं for दाणिं D.; B. Dh. om. एत्थ, पडिवज्जिस्सं
for पडिवज्जिस्सं K2.

१२१. B. K1. K2. O om. भगवत्या.

तव०। भवदी एवंवादिणिचि आचक्खीअदि । अम्हाणं पि
भट्ठिदारिआ भवणासण्णरच्छामुहमुहुत्तमण्डणस्स तस्स ज्जेव्व
बहुसो अणुभूददंसणा भविअ रविकिरणासिलिद्धमुद्धकमलिणी-
कन्दसुन्दरावभवसोहाविभाविदाणङ्गवेअणाधिअदररमणीआ वि १२५

(क) भगवत्येवंवादिनीत्याख्यायते । अस्माकमपि भर्तृदारिका
भवनासन्नरथ्यामुखमुहूर्तमण्डनस्य तस्यैव बहुशोनुभूतदर्शना भूत्वा
रविकिरणाश्लिष्टमुद्धकमलिनीकन्दसुन्दरावयवशोभाविभावितानङ्ग-
वेदनाधिकतररमणीयापि परिजनं दुनोति । नाभिनन्दति केलिकलाः

१२२-१२९ अत्र एवंवादिनीत्यत्र कामावस्था गुरुजने लज्जया
घक्तुमनर्हापि मालतीनिमित्तमाध्यावस्थाभवणात्सापि तन्निमित्ता क-
थ्यत इति भावः । अस्माकं भर्तृदारिका परिजनं दुनोतीत्यन्वयः ।
आश्लिष्टं स्पृष्टम् । मुग्धो बालः । कन्दं विसम् । बालकमलिनीमूलं
मृदुतरं रविकरस्पर्शान्मूलं च भवति । तदनेन वृष्टान्तेन निःसह-

१२१. भयं for मयं O.; °वी नि for °नि नि A. D.; आचक्खीअदि A.
भक्खीअदि Bh. आयक्खीअदि O. for आचक्खीअदि, वि for पि A. C. D. N;
K1. om. वि.

१२२ भट्ठि for भट्ठि B. Bh. C. D. K1. D.; भवणास for भ-वण K1.; रथ्या
B. K2. रथा Bh. for रथ्या; D. N. om. मुह; °मुहत्त for मुहुत्त O.

१२४. बहुसो for बहुसो Bh.; अणु for अणु K1.; हूद for भूद Bh.; तदसणा C.
दंसणा K2. for दर्शना, भाविअ for भावेअ O; रइ for रवि II 2, किरणासिद्ध B. Bh.,
D. K1. किरणासिद्ध B. किरणासिद्ध K2. अश्लिष्ट N यासिद्ध O for किरणा-
सिलिद्ध; °लिनी for °लिनी K1. O.

१२५. °वप for °वअ K1. K2. O.; सोहा for सोहा Bh.; विहारिदा° C. भा-
विदा° K1. विभाविदा° N. विहाविदा B. for विभाविदा; वेयणा° for °वेअणा,
O.; °णाधिक for K2. आवदअर N. नाधिपदर O. for आधिअदर; °णीया for
°णीया O.

परिअणं दुम्मेइ । णाभिणन्ददि केलिकलाजो केवलं कमलाज-
न्तकन्तहत्यपत्तहत्यगण्डमण्डला दिअसं गमेदि । अविअ । विअ-
सिआरविन्दमअरन्दणीसन्दसुन्दरेण दरदलितकुन्दमाअन्दमहु-
विन्दुसंदोहवाहिणा भवणुज्जाणपेरन्तमारुदेण उत्तम्मदि । (क)

केवलं कमलाययानकान्तहस्तपर्यस्तगण्डमण्डला दिवसं गमयति ।
अपि च । विकसितारविन्दमकरन्दनिःस्यन्दसुन्दरेण दरदलितकुन्दा-
कन्दमधुविन्दुसंदोहवाहिना भवनोद्यानपर्यन्तमारुतेनोत्ताम्यति ।

त्वतनुस्त्रे अवयवानामुक्ते । तदशायामपि सौन्दर्यद्योतनाय सुन्दरपदम् ।
अधिकतररमणीयापीत्यनेन कामालिङ्गितकायस्य कान्तिप्रकर्ष उक्तः ।
अत एवापिर्भिस्मये । अतिकान्तस्य सुखजनकत्वनैयत्येन दुःखजन-
कत्वे चित्रात् । दुःखप्रकारमाह । नाभीत्यादि । अत्र यत् इत्याध्या-
हार्यम् । केलिः क्रीडा । कलाधनुः पटिः । यद्वा । केलीनां कलास-

जं च तस्मिन् जत्तादिभेदे णिअमहूसवाभ्युदजदंसणपडिव- ११०
णरूवस्स भअवदो कामस्स विअ कामकाणणालंकारआरिणो

(क) यच्च तस्मिन्यात्रादिवसे निजमहोत्सवाभ्युदयदर्शनप्रति-
पन्नरूपस्य*भगवतः कामस्येव कामकाननालंकारकारिणस्तस्य विवि-

मात्रम् । कथं तर्हि दिनानि गमयतीत्याह । केवलमित्यादि । कम-
लायमानं प्रसारितम् । इदं भरतानुमतम् । यदाह ।

अप्राप्ते च प्रिये कार्यः स्त्रीभिर्गण्डान्वितः करः ॥

पर्यस्तं क्षिप्तम् । निःस्यन्दः क्षरणम् ॥ ईषदर्थे दराव्ययमित्यमरः ॥
दलितं विकसितम् । माकन्दधूतः । पुष्पपरमत्र ॥ माकन्दः सह-
कारेत्वीति मेदिनी ॥ एतेन वायोदैगुण्यमुक्तम् ।

१३०-१३९ यच्च प्रियसखया यात्रादिने तस्य दर्शनसुखं स-
मासादितं तत आरभ्य सा कगलिनीव प्रम्लायतीत्यन्वयः । प्रतिप-
न्नरूपस्य कृतदेहपरिपहस्य । कानस्यानङ्गत्वात्पुरातनत्वाच्च । महो-
त्सवदर्शनार्थमिदमुक्तमिति भावः । अद्भुतप्रतिपन्नरूपस्येत्याहिता-
ग्न्यादिः । विविधविलासैरभिरामम् । यद्वा । विविधभ्रमणमभिरा-

११०. अण् च B. डेव C. अण् अ N. for ज च ; N. om. जत्ता, दिभसे K1
K2. दिवहे O. for दिभहे [O. has in the Prakrit य, व, &c., almost all
throughout for the vowel which remains after the dropping of a
consonant. Readings differing from the text only in this particular will
not be further noticed.]; *वाम्बुदय* A B. *वम्वुदय Bh. *वम्बु C. *वम्बुद-
य D. *वम्बुदय N. *वम्बुदय O. for *वाम्बुदय; K2 N. om. दत्ता णडे for
पडि K1.; *अण् for वण् K1. K2.

१११. क्कस्स B. K2. N. हिअमस्स D. for क्ववस्स, अस्स before मभं K1,
N. om. मभवदो कामस्स, कामदेवस्स for कामस्स K2. K2. om. विअ, गिधका*
for कामका* B. Bh. C. कानणा* for काणा* K2; *लकारिणो for *हंकारआरिणो
K2. N.; *कारिणो for *आरिणो B. K1. O.

*Com., i.e., the Chhāra in the Com. agrees with the text, but Jagad-
dhara's reading appears to be *महोत्सवदर्शनाद्भुतप्रतिपन्नरूपस्य

तस्स विविहविन्ममाहिरामं अणुरूआणुराआणुबन्धमहम्भीकि-
 दजोव्वणारम्भं अण्णोण्णदिट्ठिविणिवादवञ्चनावसरजूरविदवि-
 त्तनुवरन्तकोदूहलं समुल्लसिदसइसस्यम्भमन्यरावअवपडिल-
 ११५ ग्गसेअपुलअवक्कम्पसुन्दरं आणन्दिदसहीअणं पिअसहीए पर-

धविभ्रमाभिराममनुरूपानुरागानुबन्धमहार्घाकृतयौवनारम्भमन्योन्व-
 द्विविनिपातवञ्चनावसरखिलमानचित्तत्वरमाणकौतूहलं समुल्लसि-

मोभिरतिर्यत्र तत् । वञ्चना वर्धनाभावः । त्वरमाण शीघ्रमुपजाय-
 मानम् । कथं पश्यामीति कुतुकं तयोश्चित्तेभ्यदित्याशयः । आन-
 न्दिततलीजनं कामसंपत्त्येति भावः । विगृम्भमाणो वर्धमानः ।
 वृक्षमो मलान् । दारुणो भयंकरः । मरणशङ्कयेति भावः । वशा
 यानावस्था । यथा क्षगमात्रमात्रचन्द्रोदया कमलिनी म्लायति तथे-
 यमपि प्राप्तपूर्णचन्द्रोदया म्लायति । चन्द्रकरमपि सोढुमक्षमेति भावः ।
 यद्वा । यथा प्राप्तचन्द्रोदया पद्मिनी म्लायति तथा प्राप्तदर्शनसुखेयं

११२. भयवशे मग्नस्त before तस्स N.; विभ्रमा* for विभ्रमा* N. O.; *विभ्रमा*
 for *हिरामं A. B. Dh. D. K1. K2.; N. om. *हिरामं अनुबन्धमहम्भीकि* O om. *नुबन्धमहम्भीकि* H. *नुबन्धमहम्भीकि* Dh. for *नुबन्धमहम्भीकि* कथा* for *नुबन्धमहम्भीकि* Bh.; C. om. *नुबन्धमहम्भीकि*
 मग्नविध Bh. मग्नविध. C. D. for मग्नविध.

११३. उज्ज्वलता* O उज्ज्वलता* K1. for उज्ज्वलता*, *रूप* for रूप Dh.; मन्त्रोन्व
 for मन्त्रोन्व K2; पद* for पद* K1. K2.; पद K1. K2. पद N. for पद
 *विनिपात B. D. *विनिपात K1. K2. *विनिपात N. for *विनिपात.

११४. तुभ्यस्त K1. K2. *तुभ्यस्त O for तुभ्यस्त; वल्लभपुत्र* D. इत्तं वल्लभ*
 K1. K2. O. इत्तं वल्लभ* N. for इत्तं वल्लभ* ; *विभ्रमा* for *विभ्रमा* N.; मलान् H.
 Bh. N. O. मलान् K1. K2. for मलान्, *वपुः K1. *वपुः K2. O. for वपुः
 *वपुः for वपुः O.

११५. *विभ्रमा* for *विभ्रमा* N.; *विभ्रमा* for *विभ्रमा* O.; *विभ्रमा* वद* K2. *विभ्रमा* O.
 for *विभ्रमा* वद*; *विभ्रमा* for *विभ्रमा* वद* N.; *विभ्रमा* for *विभ्रमा* K2. N.;
 विभ्रमा for *विभ्रमा* K1. K2. N.; *विभ्रमा* for *विभ्रमा* O.

परावलोअणसुहं समासादिदं तदो पनुदि सविसेसदूसहाआस-
विअम्भमाणुहामदेहदाहदारुणं दसापरिणामं अनुभवन्ती सु-
हुत्तमेत्तसंपत्तपुण्णचन्दोदआ विअ बालकमालिणी पम्मला-
अदि । (क)

- तसाध्वसस्तम्भमन्थरावयवप्रतिलप्रस्वेदपुलकोत्कम्पसुन्दरमानन्दितस-
र्षाजनं प्रियसख्या परस्तरावलोकनसुखं समासादितं तत् प्रभृति
सविशेषदुःसहायासवितृम्भमाणोहामदेहदाहदारुणं दशापरिणाम-
मनुभवन्ती मुहूर्तमात्रसेप्राप्तपूर्णचन्द्रोदयेव* बालकमालिनी प्रम्लायति ।

म्लायतीत्यर्थः । ननु चन्द्रेण विरोधास्पन्नित्या म्लानिर्युक्ता । अस्या-
स्तु माधयानुरागात्तर्शने कथं म्लानिरिति । नैवम् । यथा शीत-
स्पर्शत्वेन चन्द्रः क्षणं पश्चिनीं सुखयति तथा माधवो मालतीमिति
विरसितत्वात् । यथा । मुहूर्तपदेनेह प्रथमचन्द्रोदय उक्तः । एवं
चाभिनवोदितं चन्द्रं रक्ततया सूर्याभं दृष्ट्वा भ्रान्त्या मुहूर्तं पश्चिनी
तिष्ठत्यय प्रम्लायति तथेयमपीत्यर्थः ।

१११. परोप्या^० for परप्या^० Bh समादि K2. तयसादिभ N for समासादिभ,
पनुदि for पनुदे O, *सादि^० Bh. h1 K2 O. सहाभगर्षि^० N for *सहाभगर्षि^०

११२. विभ्रममणु^० A. विभ्रमणु^० Bh C विभ्रमणु^० \ विभ्रमणु^० O for विभ्रम-
मणु^०, Bh. h1. h2 A, O om देह, Bh || K1 K2 N O om दह, दहण
for दहण K2, परिणाम A विना K1 h2. for परिणाम, अणु Bh K2 N O,
अप्या h1, for अणु, हीनो for मणुगी N.

११८. K1. N om येन, गरभ (?) for गरभ K1, पुन for पुन C D,
K2, अन्दो B. Bh पन्दो O for अन्दो, K1 K2 om येन यत्न for बाह h1;
पित्ति विभ्र प^० A K2, *तिन्ने इयं प^० C *तन्निष रभ प D *तिनी विभ्र प^० K1 for
पित्ति प^०; पम्पतभदे A पम्पामदि B Bh पम्पनीभदे C. परिभाभदे K1. परिमत्ता-
अदि K2 पमिभाभदि N. पम्पवदि O. for पम्पताभदि

* ए ए after कमलिनी Com

• तथापि अ मुहुत्तमेतत्तहिअअविणिहिदणिम्माअन्तवल्लहस-
माअमा निव्वभरुसलिलासारसिच्चमाणेव्व मेइणी सीदलाअदि
त्ति जाणामि । जेण पप्फुरिदकन्तदसणच्छदुच्छलन्तदन्तमु-

(क) तथापि च मुहूर्तमात्रहृदयविनिहितनिर्मायमाणव*ल्लभस-
मागमा निर्भरसलिलासारसिच्यमानेव मेदिनी शीतलायन इति जाना-
मि । येन प्रस्फुटिकान्तदशनच्छदोच्छलदन्तमुक्तिकावालि*कान्ति-

१४०—१४८ तथापि चेत्यत्रापि चेति भिन्नक्रमः । तथा शी-
तलायन इत्यपि जानामि चेति संबन्धः । निर्मायं मायारहितं सत्य-
मित्यर्थः । समागमेति भावनायलादिति भावः । मेदिनी ग्रीष्माव-
सानकार्त्तानेत्यर्थः । समागममेव ब्रूयति । येनेति । येन हृदिस्थ-
कान्तसंगमेनैव सा भवति तेन विदग्धसहचरीचित्तसंशयितकौमार-
भावा भवति । वैदग्ध्ययुक्ततया सहचरीसंवेनैव संशय्यते यन्मत्प-
रोक्षेपि प्रियसंगतेयम् । कथमन्यथैतादृक्संस्थानमस्या इति भावः ।
दशनच्छदमधरम् । उच्छलन्प्रकाशमानः । अधरस्फुरणं भावनापित-
पियतमद्युम्बनात् । मुक्तिका मौक्तिकं मुक्तेति शब्दभेदः । निरन्तरेति ।
संकल्पकृतवल्लभसमागमोद्भूतसार्वभौमभावेनेत्याशयः । घूर्णमानं लस-

१४०. तद्वि B C. N. तथापि K1. O. for तद्वि; N. om. अ; भेत् K1. मेत्
B for मेत्; निहि° for विणिहि° D. N. O; °हिं for °हिद Bb. K1. U.; निम
A. निमाअन्त Bb निमाअन्त K1. निणिअन्त N. निच्चायिय O. for निम्माअन्त;
K2. om. निम्माअन्त.

१४१. °गमा A. °गमारम्भा Bb. C. °गमारम्भ K1. for °अमा; निम्मा Bb. K2.
निमर O. for निम्मर; सिच्य° for सिच° Bb. मायेव मे° Bb. माणा मे° K1. K2.
माण्व मे° O. for मायेव मे°. दिणिअ K1. K2. °दिणी O. for °इणी, सीअलदि
K2. सीयलायदि O. for सीदलाअदि.

१४२. पप्फुरिद Bb. पपरिद K1. पप्फुरिद O. पप्फुरन्त B. for पप्फुरिद; K1.
K2 N. O. om. कन्त; दसन K2 वभण N. for दसन, °च्छदुच्छलन्त B. K2.
छदुच्छलन्तदन्त Bb. O. छदुच्छलन्तदन्त N. for °च्छदुच्छलन्तदन्त, मोणि° D. K1.
N. O. मोत् K2. for °मुत्ति.

*निर्मायकम् one MS Com. † मौक्तिकपट्टि Com.

त्तिभावलिकान्तिसविसेससोहिदं निरन्तरुल्लसिदपुलअपहल-
कन्तकपोलपोलन्तसंतदाणन्दवाहृत्यवअं ईसिविअसिअणिप्फ-
न्दमन्दतारुत्ताणमसिणमउलाअन्तणेत्तणीलुप्पलं अविरलुब्धि- १४५
ण्णसेअजलविन्दुसुन्दरललाटपट्टणवचन्दलेहामणोहरं मुद्धमु-
संविशेषशोभितं निरन्तरोल्लसितपुलकपक्ष्मलकान्तकपोलघूर्णमानसंत-
तानन्दवाप्पस्सवकमीषाद्विकसितानिप्पन्दमन्दतारोत्तानमसृणमुकुलाय-
माननेत्रनीलोत्पलमविरलेद्विअस्वेदजलविन्दुसुन्दरललाटपट्टणवच-
मानम् । यद्यपि रोमाञ्चः सर्वाङ्गीण एव भवति तथापि रागातिशय-
द्योतनाय कपोलपुलक एव वर्ण्यते कविसंप्रदायेनेत्यवधेयम् । मन्द-
तारं किंचिच्चलत्तारकम् । उत्तानमूर्ध्वविस्तृतम् । भावनोपनीतप्रिये
लज्जादिदृक्षाभ्यामीषद्विकसितत्वम् । निप्पन्दता मौग्ध्यात् । मन्द-
तारता नखदशनक्षतभावनया प्रियं प्रति सासूयत्वात् । उत्तानत्वं
मुखदिदृक्षया । मसृणत्वं स्नेहभावनया । मुकुलत्वं रतावसानभाव-
नया । यदाह ।

निधलत्वं तदा यातो मुकुलत्वं च लोचने ॥

१४१ °काशले K2, °अति N °यावली B for °आवलि, सोहिअं for सोहिदं N, निरन्तरं for निरन्तरं K2 O, °असिअ for °असिद N, मल Bh. पक्कु O. for पक्कल.

१४४ A. D. K2 N. O om कन्त, कात for कन्त K1 ; कपोल B K1 N. कपोल K2 for कपोल; घूर्णन for पोलन्त N, सदस A सदस D. सन्तत K2, O for सन्तत; नवभा K2. सेव O. for नवभा, ईस for ईसि K2, विभवेद A. विसम N. विभवेद O. for विभवेद, निरम्भ 4. नीरन्द B निरद K1. K2 N O for निरम्भ.

१४५. मंथर f r मन्द N, K2 om मन्द, लल्ल h1. तारको K2, तारपु O. for तार, °स्मिन् for °उत्तानमसि N : मुकुला K2 मुकुला N. for मकुला; लमण for लम B ; नीपु for नीपु O. °लुब्धि for °लुब्धि O.

१४६. किअर for °विष्णु K1, मुदल for मुदर h1, निदालवट्टे B. निदाल-
वट्टे C निदालवट्टे N. निदालवट्टेदलेह O. for ललाटपट्टणवच द, वट्टे for पट्टण-
वच B, मण for मणो N, मुद for मुद K1.

हपुण्डरीअं उद्वहन्ती विअडुसहअरीचित्तसंसदकोमारभावा
भोदि । (क)

किं अ । उद्वामससिमउहणिउरुम्बुम्भिदपउत्तणीसन्दचन्द-
न्दरेखामनोहर मुग्धमुखपुण्डरीकमुद्वहन्ती विदग्धसहचरीचित्तस-
न्नापितकौमारभावा भवति ।

(क) किं च । उद्वामशशिमयूख^१निकुहम्बुम्भितप्रवृत्तनि स्यन्द-
उद्विन्नमुद्भूतम् । स्वेदेति । रतिभ्रमादयं स्वेदः । तदनेन प्रबन्धेन
नृतिरुक्ता । यदाह ।

रोमान्जो वेपथुः स्वेदो लुलिते च विलोचने ।

मज्जन्त्या इव देहेषु आश्लेषस्तृप्तिरक्षणम् ॥

तदिह परीयं वल्लभसमागम न जानाति तदा कथमधरस्पर्शादिमती
स्यात् । कुमारस्य भावः कौमारं शैशवं तस्य भावोभिप्रायः कटाक्ष-
विक्षेपादिः संशयितो यस्याः सा ।

१४९-१५३ निशाचेष्टामाह । किं चेति । निकुहम्बः समूह ।
बुम्भितेन बुम्बनेन प्रवृत्तनि स्यन्द. सजातक्षरण. । उटा चउट [उल
पा०] इति यस्याः प्रसिद्धिः । दन्मुरित विपरीकृतम् । सवाह-
नमर्पणम् । विरचितोपनीतं विरचनेनाङ्गदत्तम् । अस्मिन्पदे पुरः

१४९ अदम् for पुण्डरीअ h.1 , उव for उव K1 विअडु B वेअड h.2 for
विअडु °परी for °अरी K2 B om चित्त सपञ्च D सपञ्च K1 K2 for
सपञ्च, कोगरी B Bh K1 कौमार K2 कुमारी C for कौमार

१४८ भोड N होदि O for भादि

१४९ च for अ B D K1 K2 N B D insert निरि before तति.
कर B मरुह Bh K1 h.2 for मरुह; निअर before नि° h.2 निअरम्ब
A Bh D B निअर h.1 निकुहम्ब h.2 for निउरुम्ब बुम्भित N बुम्भित O for
बुम्भित, पञ्च for पञ्च O

* शिशिरशास्त्रिकर Com

मणिहारधारिणी पउरकपूरसविसेससिसिरचन्दनरसच्छडासा- १५०
रणिअरदन्तुरिदबालकदलीपत्तसंवाहणादिव्वावारतुवरन्तसह-
अरीसत्यविरडदोवणीदकमलिणीदलजलहासअणीए उणिहा
रअणीओ गमेदि । (क)

चन्द्रमणिहारधारिणी प्रचुरकर्पूर*सविशेषशिशिरचन्दनरसच्छटा†
सारनिकरदन्तुरिदबालकदलीपत्तसंवाहनादिव्वापारत्वरमाणसहच-
रीसार्यविरचितोपनीत‡कमलिनीदलजलार्द्राशयनीय उन्निद्रा§रज-
नीर्गमयति ।

समूहः पूरणं वा । सविशेषपदेन शीतलकपूरसंस्पर्शादतिशीतलट्य-
मुक्तम् । कदलीपत्तस्य वातत्वेन शैत्यसौकुमार्ये उक्ते । कमलि-
नीदलमेव जलार्द्रार्द्रवत्वं तच्छब्दव्यायाम् ॥ आर्द्रवत्वं जलार्द्रं स्यादिति
हारावली ॥ औन्निद्र्येणोन्निद्रतया । आत्मनः सखीनां चेति शेषः ।
एतेन निद्राच्छेदोद्देगायुक्तौ ।

१५० हारिणी for धारिणी A, पउर for पउर O, A om पउर, कपूर for क-
पूर h1 K2, A Bh D h2 insert पूर after कपूर, रसविशेष for सविसेस D

१५१ छडा Bh O छडा h2 for छडा, रणर f s सार K2, सवणा for निभर
D, दन्तुरिद h2 दन्तुरिभ N दुरिद O for दन्तुरिद कयले for कदली O, वण
B पत्त K1 h2 O दल N. for वत्त, सभणा V सपणा O before स-†, °वाहि-
णा° for °वाहणा° Bh; वावार A B O वावार Bh K1 K2 N for व्वावार;
तुवरत्त C. तुवत्त K2 for तुवरत्त.

१५२ सप्ट h1 सत्त h2. for सत्य, निरदो° K2 निरदो° N for निरदो°;
°दुम्भ° D °दुम्भ° h1 for °दोम्भ°, °जीत for °जुद h2; कान before कम् K2;
°लिनी for °लिनी h2 सयग्गमे for सभणीए O, N om सभणीर, °एवगिरा h1
°एवगिरा K2 for °ए वगिरा

१५३ जेम B एम् h. एम् D after उणिहा; रअणिओ N रअणि B for
रअणिओ

* Some MSs Com have कर्पूरपूर

† Some MSS Com have दीकर for निकर and one, for भाहार.

‡ Com adds वात before कम्°.

§ औन्निद्र्येण रज्ज्वि Com

कथं वि उवलद्धणिद्वासुहा सेअपज्झरिदपादपल्लवुव्वन्त-
 १५५ पिण्डालत्तअरसा थरथराअन्तपीवरोरुमूलविसंवदिदणीवीवन्ध-
 णा उक्खुव्वन्ताहिअअन्तरुत्तरंगणीसासविसमुच्चसन्तपम्हलप-

(क) कथमप्युपलब्धनिद्रासुषा स्वेदप्रसृतपादपल्लवोद्धान्तापिण्डा-
 लक्तकरसा थरथरायमानपीवरोरुमूल*विसंवदितनीवीवन्धनोत्सु-
 भ्यद्दयान्तरोत्तरंगनिःश्वासविषमोच्छ्वसत्पद्मलपयोधरोपरिनिहित-

१५४-१६२ निद्रेव सुखं निद्रासुखम् । उद्वेगादिदुःखमयना-
 गरविपर्ययरूपत्यादिदम् । निद्रेथं चिन्तायशात् । यदाह ।

दीर्घत्यालस्यचिन्ताद्यैर्निद्रा स्यात्कथयामि चेति ।

यल्लभसमागमसंकल्पजस्येदेन प्रसृतधरणपल्लयेनोद्धान्तः पिण्डीभूताल-
 क्तकरसो यस्याः सा । अलक्तकच्छलेनानुरागमिवोद्भमतीति भाषः ।
 अतिघनव्यायै पिण्डपदम् । थरथरायमानं कम्पमानम् । पीवरं मइत् ।

१५४. कथं वि B. कथं वि B. कथं वि K1. कहं वि K2. N. O. for कथं वि;
 लह for लह K2.; N. inserts अ, O. य after सुह; N. om. वेअ; पत्तेअ O. सेअ;
 पण्डुरिद A. K1. K2. भरिद Bh. पण्डुद D. पण्डुरासेअ N. for पण्डुरिद; पाअ for
 पाद D. K1. K2.; *बुधमंत B. Bh. C. बुधमन्त K1. *बुधमन्त K2. *उरमंत N.
 धुमंत O. for *बुधमन्त.

१५५. लपत्तय for लत्तय O.; हत् for थत् Bh.; *भयाय K1. K2. *यंत O.
 for *भयन्; वत् A. वत् Bh. O. वत्तु K1. पार्थे K2. पात्त N. after मूल; विसंकुलिद
 Bh. विसंकुलिद C. संवादेद D. विसंवादे K1. K2. विसंधीडिअ N. for विसंवदिद;
 णीवि A. B. Bh. D. K1. नीवे K2. णीवी O. for णीवी; विव्धणा K1. वंधा N.
 वन्धणा.

१५६. उक्खुव्वन्त A. उरक्खुव्वन्त K1. उरक्खुव्वन्त K2. खुव्वन्त O. for उक्खुव्वन्त;
 तुरंग Bh. *रुत्तंग D. for *रुत्तरंग; B. inserts वत् after पोसाय विसमतमुत्तमन्त
 A. Bh. विसमतपुत्तमन्त C. K1. विसमतमुच्छमन्त D. विसमुत्तमन्त K2. विसमोत्तमन्त
 N. विसमंत O. for विसमुच्छमन्त; पुत्तअ after *मन्त N.; पम्हल for म्हल K1.
 O. om. पम्हल.

* Some MSS. Com. have वत्त after मूल.

† उरक्खुव्वन्त and उरक्खुव्वन्त Com.

‡ विःधासरसविषम Com.

ओहरोवरिणिहिदवेवन्तभुजलदावेदवन्धणा इति पडिबोधवे-
लाविसाज्जिदुव्विण्णदिद्विविणिवादविण्णादमुण्णसअणिज्जसंजाद-
मोहमीलन्तलोअणा ससंभमसहीअणयअत्तयडिवण्णमुच्छावि-
च्छेअसमअसंगलिद्दीहणीसाससेसजीविदा किंकादव्वमूढदाए १९०

वेपमानभुजलतावेदवन्धना इति प्रतिबोधवेलाविसाजितोद्विप्रवृष्टि-
विनिपातवेत्तातशून्यशायनोपसंजातमोहमीललोचना ससंभ्रमसखी-
जनप्रयत्नप्रतिपन्नमूर्छाविच्छेदसमयसंगलितदीर्घानिः श्वासशेषजीवि-

वशं संसक्तम् । विसंवदितं स्खलितम् । प्रियस्योर्वाक्रमणभावनया
प्रकम्पः । तदाकर्षणभावनया नीचीस्खलनम् । उत्खण्ड्यमानमुच्छ-
लत् । उत्तरंगो यातायातवान् । विषमं यथा तथोच्छ्रितम् । पद्मलः
सरोरमाश्र्वः । वेष्टनं वेष्टः । इह इदयोत्खण्डनादिकं प्रियसंभोगव्या-
यामभावनया । उपरिद्वार्तिप्रियस्य भुजलताबन्धनमालिङ्गनभावनया ।
प्रियप्राप्त्या प्रमुखा । प्रबोधश्च स्पर्शादिना भवति । मोहेति । शून्य-
शय्यादिदर्शनान्मूर्छिभेत्यर्थः । ससंभ्रमः सादरः सावेगो वा । संगलितो

१९०. वरिणिहित A. Bh. C. °परिणिहित B. K1. °परिणिहित K2. °निहिद N.
°परिणिहित O. for °परिणिहित; वेगन्त D. वेष्टन्त K2. for वेष्टन्त; लभा for तदा
K1. K2.; वेष्ट A. वेष्टण D. for वेष्ट; प्यडि° for पडि° B. O.; ओह D. K2. ओह
K1. for ओध.

१९८. विसजि° for विसजिज्ज° K2.; °दुव्विण्ण A. K1. K2. °दुरिणिण B. °दुब्बेअ Bh.
°भावगि N. for °दुग्धिण्ण; Bh. K1. O. om. विनिवाद; वार A. C. विनिवाद D.
विनिवाद K2. विनिवाअ N. for विनिवाद, विगात्त Bh. विगाद K1. for विग्गाद;
सअणीअ for सअणिज्ज K1. K2.; संजाअ for संजाद N.

१९८. मीलंद् for मीलन्त K1.; अण for अण K2.; N. O. om. अण; पडण A.
पडण K1. पडण O. for पडण; पडिवण C. D. पडिवण O. for पडिवण; मुद्धा
for मुच्छा C.

१९०. विच्छेद for विच्छेअ O.; समय for समय O.; °इत्तिद K2. वेगन्तअ N. for
मंगलित; जनिअजीविआत्ता for जेसजीविदा N.; कादग्ग A. D. N. कदण K2. for
कादण; रिमूढाए K2. मूद् N O. for मूढदाए.

पढमप्यत्थिदणिजजीवितावसाणदुव्वारदेव्वविलसिदोवालम्भमे-
चव्वावार अम्हारिम जण करोदि । (क)

ता पेक्खदु भअवदी इमेसु दाव लावण्णभूइट्टणिम्माणपरि-
वेल्लेसु अट्ठेसु दारुणविजम्भितस्स किञ्चिच्चिर कुसलावसाणदा

ता किंकर्तव्यमूढतया प्रथमप्रार्थितनिजजीवितावसानं दुर्वारदैवविल-
स्तितोपालम्भमात्रव्यापारमस्मादृशं जन करोति ।

(क) तत्प्रेक्षता भगवत्येषु^{*} तावत्तावण्यभूषिष्ठनिर्माणपरिपेलवेव्व-
ल्लेषु दारुणविजम्भितस्य कियच्चिरं कुशलावसानता मन्मथस्य भवि-

नि सृतः । अनेन युगपन्नासापुटनि सरणमाह । मूर्छाविच्छेदे तथैव
श्वासप्रवृत्तेः । जीवितेति । मोहे सखीजनसेकादिना मूर्छापगमे दीर्घ-
नि श्वासेन जीवतीत्यवधार्यत इत्यर्थः । किंकर्तव्येति । जीविता
सती किं करोमीति न वेत्तीत्यर्थः । प्रथमेति । वयमेव प्रथम त्रि-
यामह इत्यर्थः ।

१६३-१७१ स्वयमनध्यवसायाह्वयज्जिका कामन्दकी पृच्छति
तस्मात्प्रेक्षतां भगवतीति । पेठव कोमलम् । दारुणत्वं वेहदाहादि-

१६१ पुढम N प्यढम O for पढम पत्थिद A C D K1 पाउद Bb पान्थित
K2 प्पत्थिअ N for प्पत्थिद णिज for णिअ Bb O सान for साण h1 दुव्विल
सिदो C K1 K2 N दुव्विलसितो O for विलसितो °पालम्भ for °वालम्भ D

१६२ वावार for व्यावार all Mss except O अम्हारिम h1 अम्मारिम K2
for अम्हारिम N om अम्हारिम सही before जण N त्यागे K1 जन K2 for
जण करोदि K1 करेदि N for करोदि

१६३ प्पखल for पेक्खदु O भयवदि for भअवदी O, एख for इयगु N लावण
for लावण्ण A C D भूषिट्ट K1 भूषिट्ट B om परि

१६४ वेल्लेसु B D K1 O वेल्लेसु N for वल्लेसु दारुण for दारुण K2 N
D विजम्भि B विजम्भि Bb विदम्भि N for विजम्भि, °अस्स N °परस B for
°दस्स कोच्चर A N किञ्चिरस्स B किच्चिर Bb K2 O कियच्चिर C h1 for
किञ्चिर, तरस्स Bb तरस्स C after °चिर °सावणा B °सावणा Bb K2 for
°साणदा

मम्महस्त भविस्सदि कध अ इमाड रमणकेलिकलहकोवोवरा-१६५
 अपल्लविअकेरलीकपोलकोमलुप्येन्नन्तविमलचन्दचान्दिओहाम-
 दलिदतिमिरावरणाइं विहावरीमुहाड । इमे अ उल्लसिददुद्धसि-
 न्धुपूरधवलुज्जलजोण्हाजलप्यक्खालिदगजणङ्गणा परिमलिद-

प्यतिकथचेमानिरमणकेलि कलहकोपोपरागपल्लवितकेरलीकपोलको-
 मलोद्वेल्लिपलचन्द्रचन्द्रिकोहामदलितनिमिरावरणानि विभावरीमु-
 खानि । इमे चोल्लसितदुग्धसिन्धुपूरधवलोज्जलज्योत्स्नाजलप्रक्षालित-
 गगनाङ्गना. परिमलितपाटलावकुलनिर्मथनवहलपरिमलोद्गारसंबल-

कारित्वात् । इमानि विभावरीमुखानि प्रियसख्याः कथमेवं भविष्य-
 न्तीत्यन्ययः । उपरागो लौहित्यम् । पल्लवितः पल्लवाकारीकृतः । केरली
 केरलदेशी । तस्या भतिगौरत्वेन लौहित्यार्थं ग्रहणम् । उद्वेल्लन्तन् ।
 उहामदालितमतिदारितम् । इह दृष्टकेरलीकपोलसाम्येनोदितरन्ध्रेण
 निमिरावरणनाशे रात्रेरुपक्रमः कथितस्ततश्चन्द्रस्य दुःसहता माल-
 त्या ध्वनिता । परिमलित कृतम् । निर्मन्थनं मर्दनम् । उद्गार उ-

१६५ मम्म° for मम्म° K1, K1 K2 N om भविस्सदि, अण्ण for कध N
 व B, K2, वा D for म, इयो° for कोवो° K2, पराम for वराभ D

१६६ पमदिद for पमविअ Bb K1 K2 N O., °लुप्येन्नन्त II °लुप्येन्न Fh
 °लुप्येन्न h1 °लोद्वेल्लद h2 °लुप्येन्न N O for °लुप्येन्नन्त, h2 N om चन्द,
 °लुप्येन्न K2 °लुप्येन्न N °लुप्येन्न II for °लुप्येन्नन्त, Bb C. om वराभ

१६७ दलित Bb विदलित N. for दलिद, विभा° for विहा° A. Bb D K1
 K2 N ; गमेदि after मुहाड D K2, D om इमेय, N om अ, °मसिध for
 °मसिध N, दुग्ध for दुग्ध K2

१६८. D om सिन्धु वरिणसि Bb रति C, वरा K1 N O for सिन्धु
 °लुप्येन्न K1 °लुप्येन्न h2 for °लुप्येन्न उद्गार for उद्गार Bb Bb K1 h2
 N. II om जल, पक्का° Bb h1 h2. N विहा O for वक्का° लिम for
 °लिद A. N, गमगाङ्गणा A गमगाङ्गणा II गमगाङ्गणा Bb. O °लोद्वेल्ल K1. गम-
 गाङ्गणा h2 °लोद्वेल्ल N for गमगाङ्गणा; मलिम for मलिद N

पाडलावउलणिम्महणवहलपरिमलुगारसंवलणमसिणमंसला-
 १०० अन्तमलअमारुदुद्धुमाविददहदिसामुहा वसन्तरअणीपरिणाहा
 अणत्थकारिणो भविस्सन्ति पिअसहीए ति । (क)

काम० । लवङ्गिके

यदि तद्विषयोऽनुरागबन्धः

स्फुटमेतद्दि फलं गुणज्ञतायाः ।

नमसृणमांसलायमानमलयमास्तोद्धुमायितदशदिह्मुखा वसन्तरज-
 नीपरिणाहा अर्थकारिणो भविष्यान्ति प्रियसख्या इति ।

द्रमः । संवलनं मिश्रीभावः । मसृणं मन्दम् । मांसलः पुष्टः । धू-
 मायितं धूमेनेषाकुलीकृतम् । परिणाह आभोगः ।

१७३-१७७ एवं भ्रुत्वा कामन्दकी तटस्थेवाह । यदीत्यादि ।
 यदि तद्विषयोऽनुरागस्तदा गुणज्ञतायाः प्रव्यक्तमेतद्विशिष्टं फलम् । तदा
 सैव गुणं जानातीत्यर्थः । एतदीति पाठ एवगुणज्ञतायाः फलमेवे-
 त्यर्थः । हिरण्यधारणे । इति नन्दितमानन्दं प्रापितमपि मे इदयम-

१५९ पाडल A. पाटला O. D. पाडल N. for पाडला०, वहुल Bh मडल D for
 वडल, K1. om वडल, मुडल after वडल K2, गिरगहन्त Bh एतरन्त K2.
 निम्महत O for निम्महण, N. om बहल, महु for महु० K1, ०कात K2 ०पीड
 N. ०पीड O for ०गार, उदलण C. संवलन K1. सकलण N O for संवलण, Bh.
 om. मसिण, मसल Bh मासलाअन्त K2 for मसलाअन्त.

१६०. ०अमाण B ०यमाण K1. ०यत O for ०अन्त, मलय for मलभ K1. O,
 ०दध्मा० N. ०उद्धुमा० O. for ०उद्धुमा०, ०विद for ०विद K2, K1. om दद, दस for
 दह A. D. K2 N. O, दिहा for दिहा B Bh C, N. om वसन्त, रअणि for
 रअणी K1, रअणीपरिणाहा after ०न्ति instead of रअणीपरिणाहा after मुहा
 N., ०णमा for ०णाहा B

१६१. ०न्ति N होअन्ति O for भविस्सन्ति; अवि before पिअ N., विप for
 विष O, K1. om. ति

१६२. ननु before लव० Bh K2 O; K1 om लवङ्गिके.

१६४ ०दिफल for ०दि फल D

इति नन्दितमप्यवस्थयास्या
हृदयं दारुणया विदीर्यते मे ॥

१५५

‘माध० । स्थान एव हृदयोद्देशो भगवत्याः ।

काम० । अहो प्रमादः ।

प्रकृतिललितमेतत्सौकुमार्यैकसारं
वपुरयमपि सत्यं दारुणः पञ्चवाणः ।

१५६

चलितमलयवातोद्भूतचूतप्रसूनः

कथमयमपि कालाचारचन्द्रावतंसः ॥

लव० । अण्णं च जाणिदं भोदु भअवदीए । एदं माहवपडि-

(क) अन्यच्च ज्ञातं भवतु भगवत्या । एतन्माधवप्रतिच्छन्दकस-

स्या अवस्थया विदीर्यते । एतदवस्थतया मरणमप्यस्याः संभाव्यत
इति भावः । स्थाने युक्तम् । स्थानेशब्दोव्ययो योग्यवाची । इह्लासो
हृदयशोषः ।

१७९-१८६ प्रकृतीत्यादि । अस्या वपुरिदं स्वभावसुन्दरं सौकु-
मार्यमेवैकः सारः स्मिरांशो यत्र तत् । एतत्सत्यं निधितम् । अयमेव
कामचरितानुभावात्कामोप्ययं निर्देयः । अहोपि सत्यम् । पञ्चवाण

१७९. °दूर्य for हृदयं K1.; विदीर्यते for विदीर्यते A. Bh. K2 N. Com.

१७९. मही before स्थाने N.; दारु for एव N.; O. om. एव; इह्लासो A. K2.
Com. उह्लासो K1. हृदयशोषो N. for हृदयोद्देशो; भगवत्या for भगवत्या B. C.

१८०. K2. O. om. काम० १; प्रमादः for प्रमाद. Bh.

१८१. ललित° for ललित° D.; °यस्य सारं for °यैकसारं C.

१८१. वलित C. K1. ललित K2. for चलित, यलुते. for यलुत. C.

१८२. °भातः for °ततः K1.

१८२. अण्णम् for अण्णं च O., अ for च C. N.; भोदु for भोदु N. O.; रद K2.
तं O. for एदं, च B Bh. C. O. अ K2. N. before माहव °पडि° for °पडि° O.

छन्दअसणाहं चित्रफलअं । मालत्याः स्तनांशुकमपनीय दर्श-
 १८५ यति । एसा वि तस्स ज्जेव्व सहस्यविरइदत्ति कण्ठावलम्बिदा
 वज्रलमाला जीवणं पिअसहीए चि । (क)
 माध० । सस्पृहम् ।

जितमिह भुवने त्वया यदस्याः
 सखि वकुलावलि वल्लभासि जाता ।

नार्थं चित्रफलकम् । एषापि तस्यैव स्वहस्तविरचितेति कण्ठावलम्बि-
 ता वकुलमाला जीवने* प्रियसख्या इति ।

इत्यनेनैकवाणापेक्षया दुःसहस्यमुक्तम् । अयमपि कालञ्चलन्मलयानि-
 लकम्पितनूतपुष्पश्चारुचन्द्रभूषणश्च । कथमिति शिरश्चालने । हिमा-
 देरपगमाद्यारुचन्द्रत्वम् । तदीदृशेनर्थहेतौ कथमियं जीविष्यतीत्यहो
 प्रमादः । अत्र [ल० वा०] नाथपदेन चित्रगतस्यापि माधयस्य मा-
 लतीनाथत्वं ध्वनितम् । विरचितेति हेतोः । जीवितफलकत्वाज्जीवि-
 तम् । कार्यकारणयोरभेदात् ।

१८७-१९२ स्तनांशुकापनयनेन व्यक्तस्तनदर्शनात्सस्पृहम् ।
 जितमित्यादि । सखि वकुलमाले त्वयेह भुवने जितम् । यतः प्रौढ-
 भृणालदण्डपाण्डुरमनोहरस्तनविस्तारविलासपताकेषास्या मालत्या

१८५. छन्द for छन्दश्च A, सणाहं for सणाह K2.; *कलहार्थं for *कलत्रं Bb.
 K1.; *लती for *लत्याः K1, K2. om. मालत्या; K1, K2 N. om. दर्शयति

१८५. वि K2. य O. for वि, हच for ह्य K1, *इर्थात् B, Bb C. *इदा इति
 K2 for *इदत्ति, कण्ठा* for कण्ठा K1.; *विद K2 *विदम् N. for विद.

१८६. जमिण B. जीविह K1. O सजीविण N. for जीविण; पिय for विम O.
 K1 K2, N. om. वि, इति वकुलमाला दर्शयति after सहीए K1, N.

१८७ K2. om सस्पृहम्

१८८. *विह for *विह A.; भुवन for भुवने N.

* जीवितं Com.

परिणतत्रिसकाण्डपाण्डुमुग्ध-
स्तनपरिणाहविलासवैजयन्ती ॥

नेपथ्ये कलकलः । सर्वे आकर्णयन्ति ।

पुनर्नेपथ्ये । रे रे सकरघराधिवासिणो जणवदा एतो कषु
जोव्वणाम्भगव्वसंभरिददुव्विसहामरिसरोसवडअरवलामोडि-
अविहडिदुग्घाडिदलोहपञ्जरणिचद्धसिह्वलाणिरोहपडिभट्टसक- १५५

(क) रेरेशंकरगृहाधिवासिनो जानपदा एय खलु यौवनारम्भगर्व-
संभृतदुर्धिपहामर्पोपव्यतिकरवलात्कारविघटितोद्घाटितलोहपञ्जर-
निबद्धगृहखलानिरोधप्रतिभङ्गसंकलितनिजलीलाविलासोद्वेहद्वह-

यल्लभा जातासि । मालतीप्रलभत्वात्सखीत्युक्तम् । हृदयधारणेन वल्ल-
भेत्युक्तम् । तथा च मालत्यालिङ्गन तत्र सपन्नं न ममेति भावः ।
कलकलः कोलाहलः ।

१९३-२०४ अत्रैव व्याप्तः क्रुद्धयमविलास कुरुते । सर्वे भक्षय-
तीत्यर्थः । मठाच्छात्रादिगृहान्निर्गत्य । कीदृशः । यौवनारम्भेण प्रवृद्धो

१९० दण्डपाण्डुमुग्ध K2 O दण्डपाण्डुमुग्ध N for काण्डपाण्डुमुग्ध

१९१ विशाल for विलास B Bh

१९१. N om पुन-थ्ये अरे अरे h1 अरेरे K2 अरे O for रेरे, रेरेरा° Bh
रेरा K1 रेरेरा h2 O रादिवास N for रेरेरा°, अधिवासिणो B Bh निवासिणो
h1 O वासिनो h2 N for अधिवासिणा, जानवदा Bh जण D जणवदी K1
जणवदा N. जानवदा O for जानवदा, सो for एतो A, सु for कषु h2

१९४ एव before जोष° h2 O जोष° for जोष° h1; D h1 K2 N om.
गर्व, भरिडु° Bh भरिडु° N. °रावेद O for °भरिडु°, °भरिस for °भरिस h1,
Bh D om रोस, पसर for रोस O अह° h1 अहि° h2 for वर° °वपरा°
K1 °करवरा° h2 for °अरवरा°, °महि A B Bh h1 D मडन h2 for
°मोडिअ

१९५ विशदरोदादि K2 विशदिअ N for विशदिदुग्घादि K2 om वदमिदुग्घा
परिमदु A वद K1 परितम्य N. for विशद, N om विशद° वरपदिमदु,
वपदि B C D वदुदि D h2 वदुदिअ N for वदुदि

* Com om गर्

† विल-वपर्व-मोदेवदुग्घादि° Com

लिदणिअलीलाविलासुवेहन्तवहलुत्तुङ्गलङ्गलविअडेजअन्ति-
आडम्बरुदामसरीरसंनिवेशो मडादो अवकमिअ तक्खणसतिण्ह.
कवलिदाणेअदेहिदेहावअवमज्झणिदुरद्विखण्डटकारकडकडाभ-
न्तकरवत्तकठिणदाढाकरालमुहकन्दरो पअण्डवज्जणिग्घाददा-

लोत्तुङ्गलाङ्गलविकटवैजयन्ति*काडम्बरोदामशरीरसंनिवेशो मडाद
पक्रम्य तत्क्षणसतृण्णकवलितानेकदेहिदेहावयवमध्यनिपुरास्थिखण्ड-
टकारकटकटायमानकरपत्तकठिनदंष्ट्राकरालमुखकन्दरः प्रचण्डवज्र

यौ दुः सहावक्षान्तिक्रोधौ तयोर्मिलनेन यो बलत्कारस्तेन विघटितं त्य-
क्तबन्धीकृतमुद्घाटितं मोदितं च यल्लोहपञ्जरं तत्र प्रतिघट्य शृङ्खला-
निरोधप्रतिभङ्गो विपरीतमङ्गस्तेन सकलिता मिलिता या निजलीला
तद्विलासपर्यन्त उद्देष्टृत्कम्पमानोत एवोच्छलन्मूर्ध्नि गच्छन्त्यो बहलतु-
ङ्गलाङ्गल. स्यूलोच्छ्रितलाङ्गलस्तस्य विस्तीर्णवैजयन्तिकासदृशप्रपञ्चे-

१९१ गिज for गिअ h2 °सुभेजतबहलतुग B °सुभेजतबहलतुग Bh K1
°सपेरतोभेजतोच्छलतुग D °सुभेजकम्पमाण K2 °सु-बेलबहलतुग N °सु-बेलतुग O
for °सु-ङ्ग, लण्ड B लाङ्गल K2 for लङ्गल, वैज° for वैज° 4 B Bh C D
h1 K2 N

१९२ °अतिका for °अतिआ K2, विडम्बडवरुशामर Bh विडम्बडवरुशाम O O
जडलविदतवरुशामर D विडम्बरुशामर K1 विडम्बणाडम्बरोशाम K2 विडम्बरुशामर
N for डम्बरुशाम, विवो for संनिवेशो O मडादो B Bh h1 मडादो B O
मटदो K2 for मज्जरो, अव for अव N, °अमिद for °अमिअ O, सनङ्ग B तिआ
D सतण्ण K1 सतिण्ण B सण्ण O for सतिण्ह

१९८ कवलिआ° D N कलिदा° K2 for कवलिदा°, °णअ for °णेअ Bh, °हाव
अम° Bh °हावयवम° O for °हावअवम°, °रअलिध A °रडि C °रतिथि D °रडि
h2 °रतिथि N O for °रडि चण्डण for चण्ड D K1, कडकडपत Bh कडक
डभन्त K1 कडकडव h2 कटकटाभन्त N कडपडत O for कडकराभन्त

१९९. दत्त before कर° B Bh h1, करपण for करपण D h1 N., कठिण
h1 कठिण K2 कठिण ५ for कठिण, पचण K2 पचण्ड O for पअण्ड; विभट्ठरि
भणुराम for पअ-ग्घाद N, °ग्घाअ A °ग्घाय O for °ग्घाद

*°कावलीभिनङ्गवरुशामर Com

रुणचवेडामोडणपाडिदानेअणरत्तुरंगजङ्गलुग्गारभरिदगलगुहा- २००
गन्धगम्भीरघग्घरोरल्लिगल्लूरुणसद्वसंदब्धपडिरवाभोअभीसावि-
दणट्टुविद्वाविदासेसजणणिवहो कठोरणहरकप्परक्कमणणिद्धअदा-

निर्घातदारुणचपेटामोटन*पातितानेकनरत्तुरंगजङ्गलोद्धारभरिदगल-
गुहागर्भगम्भीरघग्घरोरल्लिगल्लूरुणशब्दसंदर्भप्रतिरवाभोगम्भीषितनष्टवि-
द्वाविताशेषतननिवहः कठोरनखरकर्पराक्रमणनिर्दयदारितजन्तुमात्रा-

मोडामर उत्कटकठोरक्रियः शरीरसंनिवेशो यस्य तः । १२गुणासहि-
ष्णुतामर्षः । रोषः क्रोध एव । यद्वा । स्थिरः क्रोध एवामर्षः ।
यदाह ।

क्रोधः कृतापराधेषु स्थिरोमर्ष इति स्थितः ।

प्रतिकूलेषु तैक्ष्ण्यस्य प्रबोधः क्रोध उच्यते ॥

यद्वा । अमर्षोक्षान्तिः । तत्क्षणं सतृण्यं कबलिता येनेकप्राणिशरीरायय-
वास्तेषां मध्ये कठोराणि दान्द्यस्थीनि तेषां खण्डे खण्डने यदङ्कारो

२००. चवेडा K1. चवेडा N. चवेडा O. for चवेडा, मोडन K1. मोडिम N. मोडिद
O. for मोडन; पडिदाने B. पाडिदाने C. कबलिदाने D. K1. K2. पडिरिमलि-
दाने N. for पाडिदाने; तुरगगजमसङ्ग B. तुरगगजुसङ्ग Bh. तुरगगजमङ्ग
O. for तुर-जङ्ग; गुग्गल for गुग्गल K1. K2.; भरिद for भरिद N.

२०१. II. om. घग्घर; गग्गतो for घग्घरो K2. N.; रोरलिद Bh. रोमि
K1. for रोरात्रि; गग्घर C. गग्घर K1. गग्घर K2. for गग्घर, N. om. तर; D.
om. संदब्ध; संदब्ध for संदब्ध B. Bh.; पडिदयमभगमलोभम for पडि-विद N.; पाडि
for पाडि II. रोम for रोम O.; भीविद A. भविद O. for भीसाविद.

२०२. तुण for तुण O.; विद्वाविद A. विद्वा B. विद्वाविद K1. विद्वाविद K2. विरा-
विमलिद्वाविद N. पडिद O. for विद्वाविद; निमरो K1. निमरो O. for निमरो; कठोर
for कठोर O.; पडिर for कप्प-ज Bh.; कप्प K1. कप्परा K2. for कप्प, रोरो-
त्तु C. रत्तु D. रत्तुम K1. रत्तुरे N. रोरुत्तु O. for रत्तुम, निरलिभा-
किट्ट for निर-विद N. निरय for निरय K2. O.; दलित D. दलित K1. निरविद
h. कपरिय O. for दारिद.

* कबलित Com

रिदजन्तुगत्तावअवप्पउत्तरत्तकइमिअगइवहो दुट्टुसद्धूलो कुविअ-
कअन्तलीलाइदं करोदि । ता रक्खध जघासन्ति पिअसहीए मदअ-
५ न्तिआए जीविदं त्ति । प्रविश्य बुद्धरक्षिता सत्रासम् । परिन्ताअध

वयवप्रवृत्तरक्तकर्मितगतिपथो दुष्टशार्दूलः कुपितकृतान्तलीलापितं
करोति । तद्रक्षत यथाशक्ति प्रियसख्या मदयन्तिकाया जीवितमिति ।

ध्वनिभेदस्तेन कटकटायमानाः करपञ्चवल्कादिना या इन्द्रास्ताभिः
करालो भीषणो मुखकन्दर आस्यकुहरं यस्य सः । टकारेण दुर्भे-
द्यत्वमुक्तम् । दुर्भेद्यप्रवृत्तौ दन्ताना कटकटाशब्दकरणं स्वभाव ।
विस्तीर्णत्वात्कन्दर इव कन्दरः । प्रचण्डवचप्रहारदाहणो यश्चपेटः
पाणितलप्रहारस्तेन यदामोटन चूर्णनं तेन कञ्चलिता आस्याविता येने-
कनरास्तुरंगाश्च तेषां जाड्वलं मांसं तस्योदारेण प्रपूरणेन भरितो यो
गलगुहागर्भस्तत्र गम्भीरो घर्घरो दीर्घमधुरो य उरल्लिर्गलगर्भितं तेन
यो गल्लपूरणशब्दस्तस्य सदभेण समूहेन प्रतिरवाभोगः प्रतिशब्दवि-
स्तारस्तेन भीषितो भय नीतो नष्टो विद्राणो निष्ठापितो निष्ठा पर्यन्तं

१०१ °नागसतीर for गजावज्र O गदा° for गदा° K2, °तावदेवित्तरेगिर
for °ताव-उत्त N, A B K1 om अवज्र, °वयव for °वज्र K2, B om
वज्र, पट्टा for वज्र B Bh O K1 K2 O, कदाभेज Bh. K1 करमिद
K2 O, पद्मे for पद्मे D K1, शार्दूलो A शर्दूलो K1 for शर्दूलो, Bh. D K1
K2 N O om कुविअ

१०४ किरण B. कदन्त K2 कियत O for कअन्त, °पिद for °पदे K2 O,
करोदि for करोदि K1, पटि N परि B before रक्ख°, रक्खद K1 रक्खद twice
K2 रक्खद N for रक्खध, K2 om जघासन्ति, K1 om जघा-आए, गहा for
जघा D N, सहीए A Bh C D O. खनिए N for खनि, A. Bh. N om
पिअ-आए, B om पिअसहीए, जीविदं मदयन्ति for मद-द O

१०५ अय्य A Bh अज्जो N before जीविदं, °विअ for °विद N, B om. नि,
°इ अथात्कर्त्तुं for °इति K2, सदा सभया मुक्कति before प्रविश्य K2, संश्रिता
after प्रविश्य N K1 N O om उपासन्, °अड K1 °अध K2 °यव B for
°मध, N om परिन्ताअध

परिज्ञाभध । एसा णो पिअसही अमच्चणन्दणस्स बहिणिआ
मदअन्तिआ एदिणा दुट्ठसङ्खलेण विणिहदविद्वाविदासेसपरिअणा
अभिभवीअदि । (क)

मात ° । लवङ्गि ए अहो पमादो । (क)

माध ° । ससध्रममुत्थाय । बुद्धराक्षिते कासौ ।

२१०

परिज्ञायध्व परिज्ञायध्वम् । एसा न प्रियसख्यमात्यनन्दनस्य भगिनी
मदयन्तिकैतेन दुष्टशार्दूलेन विनिहतविद्राविता*शेषपण्डितनाभिभूयते ।
(क) लवङ्गिके अहो प्रमाद ।

लम्बितोशेषजननिवहो येन सः । कठोरनखकर्पराक्रमणेन निर्दय दारितं यज्जन्तुशरीर ततः प्रवृत्तरक्तेन सजातरुधिरेण कर्दमीकृतो गतिपयो गमनपाटो येन सः । कर्पर इय कर्परः । निवृत्त्यात् ॥ उर-
ल्लिर्गलर्गर्जितमिति रत्नकोशः ॥

२१०-२१८ मदयन्तिकापरिरक्षगत्वरयाह । कासाधिति । अ-
म्महे सभयहर्ष आधर्मे वा । एपोपीहस्य गव । अत्रार्णिवस्मये ।
यस्यापस्था भगवत्योक्ता यन्निमित्ता वा ममेयमवस्था स एव इति

२११ A h1 om परिज्ञाभध °अर्ध K2 °अर्ध U for °अध, पिय for विम
O, मन्द° for मन्द° U, भगिनी for बहिणिआ ॥

२१२ मरप° for मदअ° O, K1 om एदिणा उदेण for एदिना K2, दुट्ठ for
दुट्ठ h2; शार्° for शार्° K2, O om विनिहद h1 ॥ om विन° °हद for °हद
Bh, C om विराविणसेन, विराविम° A विराविम K1 ॥ विरविद O for विराविदा*,
B Bh h1 ॥ U om मयस

२१८ अहिहसीमदि A अभिरहीमदि Bh अभिरहीमदि C अभिमृअदे D अहिहसी
अदि h1 अभिमृहीमदि h2 अहिहसीयदि O for अभिमृहीमदि.

२१९ एहि before लर° N B1 om लरङ्गि ए; लरङ्गि h1 लरङ्गिके h2 U
for लरङ्गि ए चमदा for चमदा A B C U O, गि after °मादो h2

२१० B om सधे-य, Bh. h1 h2 ॥ O om सधधमय, उता twice Ph
C D h2 O

* मिश्रित Com

माल० । माधवं दृष्ट्वा सहर्षसाध्वसमात्मगतम् । अम्महे एसो
वि इहत्थो ज्ञेय्य । (क)

माध० । स्वगतम् । हन्त पुण्यवानस्मि यदहमर्तिकतोपन-
तदर्शनोद्भसितलोचनयानया

२१५ अविरलमिव दाम्ना पौण्डरीकेण नद्धः
स्नपित इव च दुग्धस्रोतसा निर्भरेण ।

(क) अम्महे एषोपीहस्थ एव ।

भायः । स्मृच्छन्दप्रियालोकनतुष्टस्य माधवस्योक्तिः । हन्तेत्यादि ।
अयं श्लोको गद्यादिः । हन्त हर्षे । अचिन्तितोपस्थितदर्शनानन्दित-
लोचनयानया चक्षुषा पौण्डरीकेणेव दाम्ना सजाविरलं घनं यथा
तथाहं नद्धो बद्धः । आवृत इति यावत् । कान्तालोकेन सास्वि-
कभावाविर्भावात्स्वीयस्तम्भं ज्ञात्वा नद्ध इत्युत्प्रेक्षितम् । अत्राविर-
लपदेन पौनःपुन्यं पुण्डरीकपदेन श्वेतभागविभावनं च ध्यनितम् । दु-
ग्धस्रोतसा दुग्धाम्भःप्रवाहेण निर्भरेण निरतिशयेन संतप्तोऽनया क्षपित
इयाधुत इयाहम् । तथाविधालोकनजातरोमाश्चतया क्षपितत्वेनोत्प्रेक्षि-
तम् । अत्र निर्भरपदेन परिचयपर्यवसानतोक्ता । एवं च द्वाभ्यां नेत्र-
नैर्मन्यमुक्तम् । कृत्स्नो निःशेषोऽहं स्फारितेन विस्तारितेन चक्षुषा कव-
लित इव पीत इव । स्फारितत्वेन कवलनयोग्यतोक्ता । कवलने

२११. N om. माधव दृष्ट्वा, A. om माधव, सहर्षससाध्वस च for सहर्षसाध्वस Bb
K1 K2. N O.; N. om. आत्मगतम्; स्व for आत्म K1. K2., अम्महे for अ
म्महे Bb. K1. O

२१२. B. Bb N om. वि, अन्य A इह K1 K2. एत्थ N. for इहत्थो.

२१३. B. om स्वगतम्.

२१४ °स्नपित° for °लक्षित° O, B Bb N. om. लोचन°, K1. om अनया.

२१५ नद्ध and दाम्ना interchange places in K1 K2, बद्ध for नद्ध O

२१६. स्रोतसा for स्रोतसा B Bb. D; निर्भरेण C. निशरेण D. निर्धनेन K1.
for निर्भरेण.

कवलित इव कृत्स्नश्चक्षुषा स्फारिनेन
प्रसभममृतमेधेनेव सान्द्रेण सिक्तः ॥

बुद्ध° । महाभाभ उज्जाणवाहिरस्थामुहे । (क)

माधवः साटोपं परिक्रामति ।

२२०

काम° । वत्स अप्रमत्तो भूत्वा विक्रमस्व ।

(क) महाभाग उद्यानवाहिरस्थामुखे ।

बाह्यसंवेदनाभावात्प्रणय उत्प्रेक्षितः । सान्द्रेण निविडेन सुधामयज-
लधरेण प्रसभं बलात्सिक्त इवाहम् । आनन्दातिशयशालितयामृत-
सिक्तत्वेनोत्प्रेक्षा । तदिह माधवस्य परमनिर्वृत्तिसौख्यमुक्तम् । तत्र
च प्रथमपदेन तारकातरलता । द्वितीयेन गोलकधाञ्चल्यम् । तृतीयेन
पुटविस्तारो विलासश्च । चतुर्थेन चैतज्यसपत्नौ पुण्यवत्सोपपादनम् ।
तत्रापि मेघपदेन सतापशान्तिः । अमृतपदेन स्तम्भसंभावना । प्रस-
भपदेन तत्संगतिरेव विपत्प्रतीकार इति सूचितम् । सेचनपदेन तस्मि-
न्दरालोक्रनेसंपूर्णता । सान्द्रपदेन तत्कालिकसकलकेशविलयः सूचि-
तः । स्रोतसां निर्झरेणेति पाठे निर्झरेण प्रवाहेनेत्यर्थः ।

११९-२२८ [बु° वा°] कासाविति प्रशस्योत्तरमिदम् ।
साटोप सावेगम् । अप्रमत्त सावधानम् । क्रियाविशेषणमिदम् ।

११९ स्थानेन K1 स्थानेन K2 for वपुष

२१८. वर्षणे° for मेधेने° A D N O

११९. °भाग for °भाभ K2, एषो सु N इत्ये O after °भाभ, °उज्जाण for °उज्जाण Bh, D om बाहि, बाहिर K1 O बाहिर N for बाहि, राज Bh रज्ज K1, K2 N for रज्ज

२२१ N om काम°-°मत्स, वत्स twice Bh, अप्रमत्त for अप्रमत्त K1 K2, O Com, K1 K2 O om मूत्वा परिक्रा° for विक° O

माल० । जनान्तिकम् । लवङ्गिण हन्दी हन्दी संसओ क्यु
जादो । (क) सर्वास्वरितं परिक्रामन्ति ।

२२५

माध० ॥ अमे इट्टा सवीभत्सम् । अहह ।

संसक्तवृद्धितविवर्तितान्त्रजाल-

व्याकीर्णस्फुरदपवृत्तरुण्डखण्डः ।

कीलालव्यतिकरगुल्फदघ्नपङ्कः

प्राचण्ड्यं वहति नखायुधस्य मार्गः ॥

(क) लवङ्गिके हा धिक् हा धिक् संशयः खलु ज्ञातः ।

रुधिरादिकं धीक्ष्य सवीभत्सं सघृणम् । अहह विस्मये लेदे घृणायां
च । संसक्तेत्यादि । नखायुधस्य व्याघ्रस्य मार्गः प्राचण्ड्यं रौद्रत्यं
वहति । कीदृशः । संसक्तः संलग्नस्तुद्धितश्चित्तो विवर्तितः खण्डख-
ण्डीकृतोन्मज्जालमन्त्रसमूहस्तेन व्याकीर्णं व्याप्तं सद्यो हतत्वात्स्फुर-
त्किञ्चिद्यलदपवृत्तमधोमुखं रुण्डखण्डं कबन्धरूपं शकलं यत्र सः ।
उरुबुक्तेति पाठ उरु महदुक्तमयमांसम् । कीलालव्यतिकरेण रक्तसंघेन
गुल्फदघ्नो गुल्फपरिमाणः पङ्कः कर्दमो यत्र । अत एव वीभत्सयोगि-
त्वम् ॥ कबन्धे रुण्डमखियामित्यमरः । कीलालं रुधिरे तांय इति
भेदिनीकरः ॥ प्रमाणे दघ्नच् ॥ पङ्कः पापे च कर्दम इति विश्वः ॥

२२२. N. O. om. जनान्तिकम्; हन्दीहन्दी लवङ्गिण for लवङ्गिण हन्दीहन्दी K1., १३३ के
for १३३ K2. N. O.; N. om. हन्दीहन्दी. O. om. one हन्दी; ॥ धिक् हा धिक् for
हन्दीहन्दी K2.; B. om. क्यु; खु for क्यु K2.

२२३. N. om. सर्वा-मन्ति; माधवमनुगच्छन्ति for परिक्रामन्ति K1. K2. O.

२२४. कामंदकीमाधवौ for माध० । N.; K1. K2. N. om. अमे इट्टा.

२२५. निवर्तितो for विवर्तितो C. D.

२२६. रुड B. Bh. K1. रुण्ड K2. मुंड N. for रुण्ड.

२२८. प्राचण्डी for प्राचण्ड्यं K1. वहति for वहति K2.

अहो प्रमादः ।

वयं वत विदूरतः क्रमगता पशोः कन्यका
सर्वाः । हा मदअन्ति । (क)

कामन्दकीमाधवौ । सहर्षकृतम् ।

कथं तदभिपातितादधिगतायुधः पुरुषात् ।

कुतोपि मकरन्द एतस्य सहसैव मध्ये स्थितः

इतराः । साहु महाभाग साहु । (ख)

कामन्दकीमाधवौ । समयम् । दृढं च पशुना हतः

{ क } हा मदयन्तिके ।

{ ख } साहु महाभाग साहु ।

२३०-२३८ वयमित्यदिना दंष्ट्रायुधपर्यन्तेन पृथ्वीचन्द्रसा
श्लोकः स वाचनिकः । वयं तस्य व्याघ्रस्यातिदूरतः । पशोः क्रमग-
ताक्रमणं प्राप्ता । कन्यका मदयन्तिका । कथं मकरन्दः कुतोपि स्थानादे-
त्यागत्य शीघ्रं मध्ये व्याघ्रमदयन्तिकयोः स्थितः । तेन व्याघ्रेणावपाति-
ताहृतीतात्पुरुषाहृतीतखड्गः सन् । अत आकाङ्क्षितलाभः । अत एव सह-
र्षकृतनिरयुक्तम् ॥ पुरुषाः पुरुषा अपीत्यमरः ॥ पुरुषशब्दचन्द्रस्यैव
युज्यत इत्येदेदयम् । पूर्वपुरुषतपांसि जयन्तीत्यादिनैवधदर्शनाद्भा-
षायामपि तत्प्रयोगात् । मकरन्दः पशुना दृढं निहवो दृढमाहतस्ताडितो

२२९. N. om. अहो प्रमादः; K2. om. अहोः प्रमादः twice K2.

२३०. °रगाः for °रतः N.; गताः for गता B.; कन्यका for कन्यका B.

२३१. °पन्ति for °अन्ति K1. O.

२३२. सहर्षम् for सहर्षकृतम् K1.

२३३. तदम् Bb. K2. N. O. च अत्र K1 for तदभिः; °द्वगता° for °दधिगता°
K2.; युधः for °युधः Bb.; संघनात् for पुरुषात् N.

२३४. स्थितो for स्थितः O.

२३५. साहु for साहु in both places K1. K2.; भाव for °भाज K2.; B. om.
2nd साहु.

२३६. N. O. om. समयम्; पशुना for च पशुना K2.; इतो for हतः N. O.

इतराः । अच्चाहिदं अच्चाहिदं । (क)

कामन्दकीमाधवौ सहर्षम् । प्रमथितश्च दंष्ट्रायुधः ॥

इतराः । सानन्दम् । दिष्टिआ पडिहदं दुज्जादं । (ख)

(४०) काम २ । साकूतम् । कथं व्यालनखरमहारनिःसृतरक्तनिवहः
क्षितितलनिपक्कखड्गलतावट्टम्भनिश्चलःसंधान्तमदयन्तिकाव-
लम्बितस्ताम्यतीव वत्सो मे मकरन्दः ।

(क) अत्याहितमत्याहितम् ।

(ख) *दिष्ट्या प्रतिहतं दुर्जातम् ।

या । रक्तदर्शनेन सभयम् । अत्याहितं महामयम् ॥ अत्याहितं म-
हाभीतिरित्यमरः ॥ व्याघ्रभयत्राणोपकारितया व्यवस्थितमदयान्तिका-
संबन्धात्सहर्षत्वम् । दंष्ट्रायुधो व्याघ्रः । प्रमथितो निहतः । अमुनेत्यर्थात् ।

२३९-२४७ दुष्टमुपक्रान्तं दुर्जातम् ॥ व्याघ्रे चौरि च
व्याल इति शाश्वतः ॥ स मकरन्दः क्षितितलनिपक्कखड्गलतावट्टम्भेन
निधलः । इह मकरन्दक्षतेन रुजारूपः संधिप्रवेश उक्तः । यदाह ।

२३७. Bh. N. O. om. this line; अच्चाहिदं for अच्चाहिदं K1.; K1. om. one अच्चाहिदं.

२३८. Bh. N. O. om. काम-सहर्षम्; व्यसुरसौ कृतभायुना for प्रम-युधः N. O.

२३९. K1. K2. N. O. om. सानन्दम्; सादु K1. विभिभिभे नः संवृत्तं K2. दिष्टिआ O. for दिष्टिआ; अच्चाहिदं जादं for दिष्टि-ज्जादं N., पिहदं for पडिहद K2.

२४०. व्याघ्र for व्याल K2. N.; नख for नखर K2. O.; निवृत्त K2. विनिवृत्त N. for निःसृत; प्रवाहः A. निवह Bh. for निवहः

२४१. निधिक B. निधक Bh. O. विधिक C. II. निहित K1. for निधक; वासः (or वाम) before खड्ग K1.; वदु for खदु Bh.; निषण्णः for निधलः B. Bh.

२४२. 'वलम्बितं ता' C. 'वलम्बस्ता' K1. वलम्बितोयं ता N. for 'वलम्बितस्ता'; N. O. om. इव; 'नीति for 'नीव Bh. K1.; B. N. om. ये; मे वत्सो for वत्सो मे K2. O.; 'रदकः for 'रन्द- B.

* Com. adds before this विषं विष न संवृत्तम्.

इतराः । हृद्दी हृद्दी गाढप्यहारदाए किलम्मदि महा-
भाओ । (ग)

माध० । कथं प्रमुग्ध एव । कामन्दकीं प्रति । भगवति मां २५
परिवायस्व ।

काम० । अतिकातरासि वत्स नन्वेहि तावत्पश्यामः ।

॥ इति परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे ।

इति मालतीमाधवे शार्दूलविद्रावणो नाम तृतीयोऽङ्कः ॥

(ग) हा थिक् हा थिक् गाढप्रहारतया क्लाम्यति महाभाग * ।

रुजा प्रोक्ता प्रहारव्ययेति । अवष्टम्भनमवष्टम्भः । सभ्रान्ता विमुग्धा ।

प्रमुग्धो मोहं गतः । पश्याम इति दर्शनात्समाधास इति भावः ।

प्रास्तुत यं रत्नधरोतिमान्योतिमान्यरूपा दमयान्तिकापि ।

जगद्धरं तत्कृतटिप्पणेङ्गो गमन्तृतीयो रसराजिरम्यः ॥

॥ इति तृतीयोऽङ्कः ॥

१४१ O om one हृद्दी, अतिकातरा हि before गाढ K1, पहारि° for प्यहार°
K2 किलिम्मदि Bh O कालिम्दि K1 ह्रिम्दि K2 for किलम्मदि, थि after
°मदि K2

१४४ °गुभाओ for °भुभाओ B

१४५ मुग्ध for प्रमुग्ध Bh, N O om कामन्दकीं प्रति, तट before भग° K1
K2 O

१४६. II om परि, परिवायस्व twice Bh K2, परिवायस्व मास् for मा परिवायस्व
K2, O

१४७ A D K2 om वत्स, वत्स अ थि for अ थि वत्स A B C D K2
तरे° for नन्वे° A, B Bh C D, N om. तावत्, पश्याव for पश्याम १ Bh
D K2 O

१४८. II K1 K2 N O om परिक्रम्य

१४९ B K1 K2 O om इति नाम Bh om इति माधवीयनाथि नाम्क for
माध-नाम N, °शकगह for शा-णो Bh समाप्त after °योङ्ग K1

* Com adds मकरन्द

चतुर्थोऽङ्कः ।

सत प्रविशतो मदयन्तिकालवद्भिकाभ्यामवलम्बितौ प्रमुग्धौ माध-
वमकरन्दौ सभ्रान्ता कामन्दकी मालती बुद्धरक्षिता च ।

मद ० । पसीद भजवदि परिचाहि परिचाहि मदभन्तिआणि-
मिन्तससडदजीविद विवण्णजणानुकम्पिण महाभाअ । (क)

६ इतरा । हद्दी हद्दी किं दारिणं अम्हेहि एत्थ पेक्खिदव्व । (ख)

(क) प्रसीद भगवति परित्रायस्व* परित्रायस्व मदयन्तिकानिमित्त-
संशयितजीवितं विपन्नानुनानुकम्पिन महाभागम् ।

(ख) वा धिक्क हा धिक् किमिदानीमस्माभिरत्र प्रेक्षितव्यम् ।

२-१० सभ्रान्ता व्याकुला । अत्रापन्नमापन्नतम् । अम्महे हर्दे
आश्चर्ये वा ।

१ °ज्ञात for °ज्ञाता h2. °त कामदकामदपतिका° Bh °तो लवद्भिकामदपतिका°
O for °तो-द्विका° मालती° for लवद्भिका° N अश्वितौ for भवतम्बितौ H B
h2 om प्रमुग्धौ मकरन्दमाधवौ for मा-न्दौ N

२ सभ्रान्ताभ for सभ्रान्ता K1 K2 O ततश्च after सभ्रान्ता N, तवगिका for
मालती N, °रक्षिता for °रक्षिता h1 K2 O K1 K2 O om च

३ मभवदि पसीद for प दि h1 K2 पसीद for पसीद O °वाचाहि for °वाहि
in both places Bh N °नाभस्स h1 °नायस्स h2 for °चाहि B K1 K2
om one परिचाहि °यत्तिआ for °आत्तमा K2

४ मिमिन् for मिमिन् C D N O °सदद K1 °सविद K2 for °सद K1
om जीविद आवण्ण A O विवण्ण K1 आपण्ण K2 for विवण्ण K1 K2 N O
om जण अण° for अणु° Bh K1 K2 O °नुभाव K1 °नुमान K2 for °भाव

५ O om one हद्दी B Bh D h1 om एत्थ पान्तदव्व Bh. पेक्खिदत
K2 for पेक्खिदव्व

* Com follows B K1 K2

† आपन्न Com

काम० । उभौ कमण्डलूदकेन सिक्ता । ननु भवत्यः पटाञ्चलेन वत्सौ वीजयन्तु । मालत्यादयस्तथा कुर्वन्ति ।

मक० । समाश्रयावलोक्य च । वयस्य कातरोसि किमेतत् । ननु स्वस्थ एवास्मि ।

मद० । सहर्षम् । अम्महे पडिबुद्धं दाणिं मअरन्दपुण्णअन्देण।(क) १०
माल० । माधवस्य ललाटे हस्तं दत्त्वा । सहि लवङ्गिणं दिट्ठिआ वड्ढसि । णं भणामि पडिबुद्धो जेय्य दे पिअवअस्सो पडिवण्णचे-
अणो महाभाओ मअरन्दो त्ति । (ख)

(क) अम्महे प्रतिबुद्धमिदानीं मकरन्दपूर्णचन्द्रेण ।

(ख) सखि लवङ्गिके* दिष्ट्या वर्षसे । ननु भणामि प्रतिबुद्ध एव ते प्रियवयस्यः प्रतिपन्नचेतनो महाभागो मकरन्द इति ।

११—२२ वर्षस इत्यनेन वर्षापनं याचमानोक्तिप्रकारः । शिरस्या-

१. K1. K2. om. उभौ; अभिषिष्य for सिक्ता B.; K1. K2. om. ननु; तत्र before भवत्यः K1. K2.; *ञ्चलेः for *ञ्चलेव O.

२. Bh. C. N. om. वत्सौ; वत्सौ after वीज* instead of before, K1. K2.; *यत् K1. K2. *यत् N. *यत्तो O. for यत्तु.

३. विलोक्य for अवलोक्य K1. K2.; अति K1. K2. O. अवि N. after वयस्य; *तरोसि B. तरस्व K2. *तर O. for *तरासि.

४. माध० । before ननु N.

१०. N. om. सहर्षम्; अम्महे for अम्भो Bh. K1. N. O.; *पाटे for पाटे O.; *तर्न for *तुद्ध C.; पुण्णिमा A. पुण्णिम O. for पुण्य; चरेण K1. K2. N. वरेण O. for अन्देण.

११. D. K1. K2. N. om. सहि लवङ्गिणं; दिट्ठिणं for दिट्ठिमा O.

१२. वड्ढसि Bh. वड्ढसि K1. वड्ढसि K2. वड्ढसि O. for वड्ढसि, नं for नं O.; Bh. K1. K2. N. om. पडिबु—भस्सो, O. om. विभ; पडिबुद्धं K1. पडिबुद्धं O. for पडिबुद्धं; देअणो for वेअणो B. Bh. C.

१३. *ततो for *अतो K2.; *माध B. *नुपादे K1. *मम K2. for *माधो, मक* for मम* K2.; Bh. C. K1. N. O. om. ममपादे; G. om. नि.

* Com. follows D. K1 K2. N.

माध० । आश्वस्य । वयस्य साहसिक एह्येहि । इत्यालिङ्गति ।

१५ काम० । उभौ शिरस्याघ्राय । दिष्ट्या जीवितवत्तास्मि ।

इतराः । पिअ पिअं णो संवुत्त । (क) सर्वा हयं नाटयन्ति ।

बुद्ध० । जनान्तिकम् । हला मदअन्ति ए एमो जेव्व सो । (ख)

मद० । जाणिद जेव्व मए जहा एस माहवो अअं पि सो

जणो ति (ग)

२० बुद्ध० । अवि सच्चवादिणी अहं । (घ)

मद० । ण हु अण्णारिसेसु तुम्हारिसीओ पक्खवादिणीओ

(क) प्रिय प्रिय न संवृत्तम् ।

(ख) साखि मदयन्तिके एष एव स ।

(ग) तातमेव मया यथैष माधवोयमापि स जन इति ।

(घ) अपि सत्यवादिन्यहम् ।

प्राणमायुर्वर्धनायेति वृद्धाः । हलेति सखीसबोधनम् । मकरन्दनामाग्रह-

१४ आश्वस्य Bh समाश्वस्य K1 K2 निधस्य N for आश्वस्य N om वयस्य
सिखय for सिक B K1 N om इति, मकरद before आलिङ्गति k1 K2.,
लिंगत for लिङ्गति B

१५ जीषद् for जीवित k2 N O

१६ पिय for पिअ in both places, O, K1 k2 N om om पिअ, सर्वे
for सर्वा N O

१७ सहि for हला A k1 k2 N. O, सो for एतो K1 K2, एतो for सो
k1 K2

१८ तदैव A तथैव Bh तथैव C सहि N before जाणिद णिदो for णिद Bh,
A om जेव्व जहा K1 k2 N जहा O for जहा, B om जहा, K1 om एत,
एतो A N अअं B for एत, महामाओ D हु O after एत, एत for अअ B, वि
for पि N Bh om पि, पिओ for पि सो B

२० अइ B Bh C D सहि K1 अपि N for आवि, पिअ before तय K1,
वाइणी for वादिणी B k1 k2

२१ नत्तु A D हि Bh for हु, अम्हारि° B अणारि° K1 न अम्हारि° (optional)
N अणारि° O for अणारि° रिसेओ for रिसेओ Bh, अल before पक्ख K1.,
पक्ख for पक्ख O वाइ° for वादि° B

* Com follows D

होन्ति । माधवमवलोक्य । सहि मालदीए वि रमणिज्जो इमस्सि
महाणहावे अणुराअप्पवादो । (क)

पुनर्मकरन्दमेव सस्पृहमवलोकयति ।

काम० । स्वगतम् । रमणीयोर्योजितं हि मद्यन्तिकामकरन्दयोर्देवा-
दद्य दर्शनम् । प्रकाशम् । वत्स मकरन्द कथं पुनरायुष्मानस्मिन्न-
वसरे मद्यन्तिकाजीवितत्राणहेतुर्भगवता देवेन संनिधापितः ।

(क) न तत्त्वन्यादृशेषु युष्मादृश्यः पक्षपातिन्यो भवन्ति । सखि
मालत्या अपिरमणीयो^१ स्थिन्महान्भावेनुगमप्रवादः ।

जेन स्थामित्यमभिप्रेति । संभावनायामपिशब्दः । न हि पक्षपातिन्य-
स्त्वादृश्यो मन्दं भद्रं वदन्तीति भावः ।

२५-३१ अङ्केशोपनतत्वेन रमणीयम् । शार्दूलनाशेनोपकार-
पूर्वमुत्पन्नत्वादूर्जितं सातिशयम् ।

आयुष्मानिति वृद्धेन वाच्यो बालः शुभाशयः ॥

इति भरतः । जगद्युत्तान्तो मालतीप्रत्यक्षमुत्तरोपक्रमः । परापत-
सागच्छन् । अवस्कन्देति क्रमः । गोचरमित्यनरुल्लिङ्गनयान्वयः । अ-

११ होमति for इ ति O अलोचय for अवलोचय N N om वि, जीमो B,
'निज्ज K1 K2 जिमो N for निज्जो एव after 'निज्जो. D, इह for इमस्सि
K1, K2.

२१. महि° for महान्° B, N, 'भाए B 'भवे Bb C K1, K2 N O, for
'हवे, K1, K2, om, अयु राग for राग Bb h1 h2 ; पयदा II पयदा Bb,
एहाः K1, पयदा h2 for एहाः.

२४ K1, om the has, ति for पुनर् N, O, सस्पृहम् for सस्पृह N O ;
परापति for अपाति K2, N, O.

२५ K2 om, ति; मकरन्दमद्यन्तिक° for मर-न्द° Ph, O om. देव द.

२६ D, om अय सद्गतेन for दृश्यम् N. N om आयुष्मान

२७ धान B अर्ध K2 for अर्धेन देतो for देय A, B h1 K2 N O,
N om भगवतः

* Com. follows D.

मक० । अद्याहमन्तर्नगर एव कांचिद्दार्तामुपश्रुत्य माधवस्य
चित्तोद्वेगमधिकमाशङ्कमानस्त्वरितमवलोकितानिवेदितकुसुमा-
० करोद्यानवृत्तान्तः परापतन्नेव शार्दूलावस्कन्दगोचरगतामैताम-
भिजातकन्यकामभ्युपपन्नवानस्मि । मालतीमाधवौ विमृशतः ।

काम० । स्वगतम् । वृत्तेन खलु मालतीप्रदानेन भवितव्यम् ।
प्रकाशम् । वत्स माधव दिष्ट्या सुहृद्बुद्ध्या वर्धितोसि मालत्या
तदयमयसरः प्रीतिदायस्य ।

१५ माध० । भगवति इयं हि

यद्यालव्रणितसुहृत्प्रमोहमुग्धं

सौजन्याद्विहितवती गतव्यथं माम् ।

भिजाता कुलीना । तथा चाभिजात्येन मनुष्यकारं ज्ञास्यतीति भावः ।
आभिजात्येन ज्ञानं च तथाविधाकारादिना ॥ कन्यकेत्यन्वानुकम्पायां
कन् ॥ अभ्युपपत्तिः प्राप्तिः । विमृशतः । परस्परक्लेशकारिण्या शङ्क-
येति भावः ।

३४-३९ प्रीतिदायस्य वर्धापकदानस्य । यदित्यादि । व्याव्रत-
ण्डितसुहृत्प्रमोहेन संतप्तं मां सौजन्येन विगतक्लेशं कृतवती ततोत्यर्थे

३८ अध for अप Bh

३९. B om अधिकम्, स्वरिततरम् for स्वरितम् N

३० °चरता° B Bh D. °चरगमित° K1. °चरगता° K2 °चरा° N. for °पर-
गता°, इमम् for एताम् K1. K2 N. O.

३१ Bh N. O. om. अस्मि, स्वगत before विमृशत N.

३२. प्रवृत्तेन for वृत्तेन Bh, दानेन for प्रदानेन K1. h2

३३. K1 om. वत्स, Bh. N O om. सुहृद्बुद्ध्या, सदृश्या K1. सदृश्या K2. for
सु-दृश्या, वर्धि° for वर्ध° K1, मालत्या for मालती A. Bh

३४. यद् D. सो K1 K2. N O. for तद्, दानस्य for शयस्य C. N. O

३५. एदेहि for मग-हि B, N. om. इय हि.

३६. म्यास for म्याल D., प्रमोद for प्रमोह O.

३७ कारण्याद् for सौजन्याद् N. O, नय for स्पर्थ K2.

तत्काम प्रभवति पूर्णपात्रवृत्त्या
स्वीकर्तुं मम हृदय च जीवित च ॥

लव० । पडिन्डिदो वखु णो पिअसहीए अज पसादो । (क) ४०
मद० । स्वगतम् । जाणादि महाभाजधेओ जणो अवसरे
रमणिज्ज मन्तिदु । (ख)

माल० । स्वगतम् । कि णाम मजरन्देण उव्वेअकारण सुद
भविस्सदि । (ग)

माध० । वयस्य का पुनर्ममाधिकोद्वेगहेतुर्दार्ता ।

४५

- {क} प्रतीष्ट खलु न प्रियसख्या अपं प्रसाद ।
{ख} जानाति महाभागधेपो जनेवसरे रमणीयं मन्त्रायितुम् ।
{ग} कि नाम मकरन्देनोद्वेगकारणं श्रुतं भविष्यति ।

मम हृदयं जीवित च पूर्णपात्रवृत्त्या वर्धापकेन स्वीकर्तुमिय प्रभवति ।
स्य च प्रभवसीत्यर्थः । तदायत्ते मे हृदयजीविते इति भावः । यद्वा । चेरि-
काविवाहसपादनेन हृदयहारिता नोचेज्जीवितहारितेत्यर्थः ॥ वर्धापकं
यदानन्दादलकारादिकं पुनः । आकृष्य गृह्यते पूर्णपात्र पूर्णानक च
तत् ॥ इति हारावली । पूर्णपात्र वर्धापकेपि चेति भेदिनीकरोपि ॥

४१-४९ गुरुकरमणीयं भोजसुखदम् । मकरन्देन काचिद्दार्ता-
मुपभुर्येति यदुक्तमेतच्छ्रुमान पृच्छति । वयस्येति । ज्यायाञ्ज्येष्ठ ।

४८ भगवति for प्रभवति B

४० पडिन्डो for पडिन्डो B K1 K2 सु for वखु K2 O ण for णो B
पिअ for पिअ O पसादो K1 K2 पसाद O for पसादो

४१ B om स्वगतम्, जाणादि for जाणादि K1, *हाभाजधे D *हाभाजधे N
for *हाभाजधेओ अज before अजो V अज for अजो K1 Bh K1 K2 N
O om अवसरे, गुरुम B गुरुम K1 K2 before रमणिज्ज

४२ गेमि B C II \ *जीअं Bh *जीय K1 *जीय K2 O for गेमि

४३ मरु* for मज* O मजरन्दे after उ-ण (instead of before) K1

भारण for कारण \ C

४५. N om the line *कोद्विनी for *कोद्वेग O II K1 O om इत्

* Com om अवसरे and adds गुरुम

प्रविश्य पुरुषः । वत्से मदयन्तिके भ्राता ते ज्यायानमात्यन-
न्दनः समादिशति । अथ परमेश्वरेणास्मद्भवनमागत्य भूरिवसो-
रुपरि परं विश्वासमस्मासु च प्रसादमाविष्कुर्वता स्वयमेव प्रति-
पादिता मालती तदेहि संभावयामः प्रमोदमिति ।

- ५० मक० । वयस्य सेयं वार्त्ता । मालतीमाधवौ वैवर्ण्यं नाटयतः ।
मद० । मालतीं सहर्षमालिङ्गय । सहि मालदि तुमं कखु एकण-
अरणिवासेण सहपंसुकीलणादो पडुदि मे पिअसही आसी वहि-
णिआ अ । संपदं उण घरस्स मण्डणं जादासि । (क)

(क) सखि मालति त्वं खल्वेकनगरनिवासेन सहपांसुकीडनात्प्रभृ-
ति मे प्रियसख्यासीर्भगिनिका च । सांप्रतं पुनर्गृहस्य मण्डनं जातासि ।
परमेश्वरो राजा । विश्वासमभेदम् । संभावयामः कारयामः । उत्सव-
पूर्वको हर्षः प्रमोदः ।

५३-५७ मञ्जातृवधूर्भविष्यसीति भावः । नोशब्दोस्माकमित्यर्थे

४६ B. om ज्यायान्

४७. सदिशति for समादिशति Bh, भुवन० for भवन० C., एव्य for आगत्य D,
अमात्य before भूरि० K2

४८. D. om पर पर before प्रसा० B, प्रतिपादिता after मालती (instead of
before) K1 O

४९. इति after लती Bh, वाव for वाम Bh C. N, प्रसाद for प्रमोद O

५० इय ता for सेय K1 O ; विचिन्त्य before वैवर्ण्यं K1 K2, वैचिश्य for
वैवर्ण्य A.

५१ सहर्षं मालतीं for मालतीं सहर्षं N ; K1. K2 om मालतीं, अल्लिख्य for आ-
लिङ्गय K1. K2 N O, सु for कखु Bh K1 K2. O, एव for एक II

५२ अर for अर K2, वासेण II अधिवासेण K1 K2 O अरिवासेण N, for
निवासेण, मुह for सह B, N om. सह, पायु for पय K1. K2, कीलनादो K1
कीलनादो N, for कलनादो, B Bh om पडुदि, पडुदि for पडुदि O, B. N om
मे पिअ for पिअ O आसि for आसी A Bh, K1 K2 N O om आसी, विव-
हिणिआ K2 नडणी N for वहिणिअ

५३ K1 K2 N om अ, आसि before सपद K1 K2 N., उवय for उपर
O, सु for उण N, वो A Bh D. K1 मे K2, अज्ञान N before परस्स, सहि
after मण्डण K1, जाभासि for जादासि N

* एनर्नो Com

काम० । वत्से मदयन्तिके दिष्ट्या वर्धसे भ्रातुर्मालतीलाभेन ।

मद० । तुम्हाणं आसिसां पहावेण । सहि लवङ्गिए फलिदा ५९
णो मनोरहा तुम्हाण लाहेण । (क)

लव० । सहि जम्हाणं पि अत्थि मन्तिदब्बं । (ख)

(क) *युष्माकमप्यस्ति प्रमात्रेण । सखि लवङ्गिके फलिता नो
मनोरथा युष्माकं लाभेन ।

(ख) सखि अस्माकमप्यस्ति मन्त्रयितव्यम् ।

निषेधे च तुल्यरूप इति निषेधोप्यत्र स्फुरति । अत एव सौत्कण्डमाह ।
भ्रातुरित्यादि । उभयत्रोत्तरमाह । [युष्माकमिति] । भरिआ इति पाठे
भृताः पूर्णा इत्यर्थः । [ल० वा०] अयमभिसंधिः । यूय राज्ञः प्रण-
यिनो वयं सेवकाः । अतो युष्मत्संबन्धेन वयं पूर्णमनोरथा इति वच-
नमात्रम् । वस्तुतस्तु व्यत्संबन्ध एवास्माकं न भवितेति । माधवविवा-
हस्यावश्यकत्वात् । यद्वा । यदेतच्चया मन्त्रितमस्माक मनोरथाः पूर्णा
युष्माकं लाभेनेति वयमेव तद्दामः । तेन त्वं मकरन्देन परिणेतव्येति
मनोरथा अस्माकमेव पूर्णा भविष्यन्तीति गूढमुक्तम् । व्यक्तं तु यु-
ष्माकं राजमित्राणां लाभेन राजसेवका वयमेव पूर्णमनोरथा इति भावः ।
यद्वा । एतत्कामन्दक्याख्यं मन्त्रिरूपं द्रव्यमस्माकमप्यत्र विषये
वर्तते तेन प्रतिहतमेतत् ।

५९. भद्रे for वत्से K1 K2, N om दिष्ट्या

५९ मअवदि before तुम्हाण A. K2, O om आसिसा, अपसिसा B असिसा Bh
आसीराण K1 K2 आसिसाण N. for आसिसा, पहादेण B. Bh K1 K2 N
पहादेण O. for पहावेण भाविणे before फलिदा D, भरिआ K2 भरिआ N for
फलिदा (Com. notices भरिआ)

५९ मे for णो K1 K2, *वनो for *मयो K1, तुम्ह for तुम्हाण O, लाभेण
Bh लाभेन K2. for लाहेण.

५९ N om सहि, A III add कि, C निदि after सहि, C om पि, नि N.
नि O for ति, N. O om. अत्थि, ५९ before मात० K1 K2, *तच्च for
*दत्त K2

* Com follows A, भाटा पहादेण Com । णा for अनेत Com.

मद०। सहि बुद्धरक्षिते दारिणि विवाहमहसुखं संभावेम्ह।(क)

बुद्ध० । सहि णहि गच्छम्ह । (ख) इत्युत्तिष्ठः।

लव० । जनान्तिकम् । भवद्वि जहा एदे हिअअभरिदुवित्त-
विम्हआणन्दसुन्दरं अन्दोलाअन्तधीरत्तणमणोहरा पल्हत्थन्ति
मदअन्तिआमअरन्दाण दलिदकन्दोइदामसरिच्छा कडक्खवि-

(क) साखि बुद्धरक्षिते इदानीं *विवाहमहोत्सवं संभावयामः ।

(ख) साखि एहि गच्छाम ।

६०-६३ अत्र भरमितो भरितः ॥ शकन्धादित्वात्पररूपम् ॥
यहा । भरण भरः संजातोस्य ॥ तारकादित्वादितच् । व्यवस्थितविभा-
पया वेदमात्रेः ॥ अत एव वासवदत्तादौ भरितेति प्रयोगः । इदये भारि-
तौ पूर्णाबुद्धत्वायमान्तौ निस्मयानन्दौ ताभ्यां सुन्दराः । व्याघ्रनिपाताद्बु-
दयनिहितो विस्मयः । इष्टदर्शनादानन्दः । आन्दोलित परित्यक्त

५८ एहि before सहि D, एहि for सहि A C O, Bh N om सहि, *रक्षित्वा
for *रक्षित्वादे N, एहि before दारिणि N, N om विवाह मणल before महसुख B,
प्यम्ह Bh *वभावो K1 *वेम N for *वेम्ह

५९. N om the line except वसिष्ठत, A Bh C K1 O om एहि.

६० B om जनान्तिक, जहा A O जहा N for जहा, N om एदे, *बुद्धत B
दुन्दरत्त Bh K1 K2 *दुधरत्त C *अवप्यदित N *युक्कत O for *दुब्धित

६१ *याणद for *आणद h2 O, सुदरा A D सुदर N. for सुन्दर, आ-न्दोलिद
A दोलाविअ Bh दोलाअत C K1 K2 आदोलाअत D दोलाविद N दोलाविद O
for अन्दोलाअत, *त्तणा B परत्त Bh परत्त N O for *त्तण, परत्त C परत्त K1.
परत्त h2 after *त्तण मण for मणो N O, *रहा for *इहा B C पल्हत्थन्ति
K1 पल्कुलन्ति K2 पल्हत्थन्ति N पल्हत्थन्ति O for पल्हत्थन्ति

६२ मक० for मअ० K2 दर before दलिद A K2 om दलिद, सुंदर after
दलिद B, गित्थुणल A B कुदोइ Bh कदोत्थ O for कन्दोइ, मतलच्छविणो
N मालाज्जवीओ O for द०-च्छा सल्लहा Bh सच्छाआ K1 K2 for तारच्छा,
दिदि for कडक्ख N O, सभेआ N विपाता O for विवखेवा

* Com om विवाह

कखेवा तथा तक्केमि मणोरहणिव्वुत्तसंबन्धा एदेत्ति । (क)

काम० विहस्य । नन्विमौ विलोकनेन मानस मुहुर्मुहुर्मोहन-
मनुभवतः ।

६६

तथा हि ।

ईपत्तिर्यग्बलनविषम कृणितप्रान्तमेत-

त्प्रेमोद्रेदस्तिमितलुलित किञ्चिदाकुञ्चितध्रु ।

(क) भगवति यथैते हृदयभरितोद्धतविस्मयानन्दसुन्दरमान्दो *
लापमानधीरत्वमनोहरा पर्यस्यन्ति† मदपन्निकायकरन्दयोर्दलितनी-
लोत्पलदामसदृक्षा ‡ कटाक्षविक्षेपास्तथा तर्कयामि मनोरथनिर्वृत्तस-
बन्धाश्रिताविति ।

यद्धीरत्न तेन मनोहरा । दलित विकसितम् । कन्दोऽ नीलोत्पलम् । स-
दृक्षास्तुल्या० । कान्ता दृष्टिरियम् ।

६४-७२ मोहन छुरतम् । अत एव कामशास्त्रम् ।

मोहन नारभेत्तायशावन्नोत्कण्ठिता प्रिया ॥ इति ।

ईपदित्यादि । एतदनयोर्दृष्ट दर्शन व्यक्त शसति यदेतौ मानस मोहनम-
नुभवत इत्यन्वयः ॥ दृष्ट कीदृशम् । ईपन्मनाभितर्यग्बलितेन विषम म-

६१ तह for तथा A D h1 N मण्ण N मण्णध O for तक्केमि एह for एह
Bh विवुत्त Bh h1 K2 O विवित्त C for विवुत्त तपाभया for तपाभा N
एद ति Bh N for एदे ति

६४ N om विहस्य मम after विहस्य Bh तु for ननु Bh NO om विलो-
कनेन परस्पर before मान० \ मानस for मानस \ O om one मुहु N om
मुहुर्मुहु प्रमोद A O h1 K2 माहसुख Bh समोहन N मोदयव O for मोहन

१० कलित for बलन \ D h1 K2 कञ्चित for कणिव A B

१८ दारेनितम् A दारेवित्तु Bh h1 for दा ध्रु

* Com follows A † Com परिवर्तने ‡ Com has दृष्टि for कटाक्ष,
Com inserts भाकेकस before तथा

अन्तर्मोदानुभवमसृणं स्तम्भनिष्कम्पपक्ष्म

व्यक्तं शंसत्यचिरमनयोर्दृष्टमाकेकराक्षम् ॥

न्दम् । अनेन संकल्पसंगतानुद्भूतस्य पराभ्यूहशङ्कितेयं दृगित्युक्तम् । य-
दाह । शङ्कायां शङ्किता ज्ञेयेति । कुञ्चितप्रान्तमाकुञ्चितापाङ्गम् । मद-
यन्तिकाया जट्टव्यान्मकरन्दस्यान्यदर्शनसासूयव्याजिज्या दृष्टिः ।
यदाह ।

जिज्ञा दृष्टिरसूयायां जट्टतालस्ययोस्तथा ॥ इति ।

दृष्टिद्वयेन सुरतप्रागयस्योक्ता । प्रेम्ण उद्भेदादतिपरिपाकारितमितं स्थिरं
कुलितमर्धमुकुलितं च । अर्धमुकुलितेयं दृक् । यदाह ।

अङ्गादिप्रार्धमुकुला गन्धस्पर्शसुखादिषु ।

अर्धव्याकोपपक्ष्माया मस्तार्धमुकुलैः पुटैः ॥

स्मृतार्धमुकुला दृष्टिः किञ्चिन्मीलिततारका ॥

अनेन रताभोग उक्तः । मलदशनक्षतादिशङ्कया मानं सूचयति । किं-
चिदाकुञ्चिते अनमिते भुवौ यत्र तत् । एकस्या एव भुव उत्क्षेपणं
कुञ्चनमिह । यदाह ।

एकस्या एव उत्क्षेपो भुवः कुञ्चनमुच्यते ॥

कोपे चास्य प्रयोगः । यदाह ।

कोपे वितर्के रेखायां लीलादौ सहजे तथा ।

दर्शने ग्रहणे चैव भुवमेका समुत्क्षिपेत् ॥

मानस्याल्पत्वसूचनार्थमाङ्प्रयोगः । रतावसानमाह । हृदये हर्षानुभवेन
मसृणं स्निग्धं मन्दं वा । रतान्ते लज्जामाह । स्तम्भं लज्जान्निवतया
पतितेर्धपुटव्यात् । कथं पुनः समोगो भावीति चिन्तया निष्कम्पम् ।
शून्यतया निष्कम्प वा । तादृश पक्ष्म यत्र । तादृच्छेदमाह । आकेकर-

पुरुषः । वत्से इत इतः ।

मद० । सहि बुद्धरक्खिदे अवि पुणो वि दीसइ एस जीविदप्प-
दाई पुण्डरीअलोअणो । (क)

बुद्ध० । जइ देव्वमणुऊलं भविस्सदि । (ख) पुरुषेण
निष्क्रान्ते ।

७५

माध० । अपवार्य । चिरादाशा तन्तुस्सुट्ठु तु विसिनीसूत्रभिदुरो
महानाधिव्याधिर्निरवधिरिदानीं प्रसरतु ।

(क) सखि बुद्धरक्षिते अपि* पुनरपि दृश्यत एष जीवितप्रदायी
पुण्डरीकलोचनः ।

(ख) यदि दैवमनुकुलं भविष्यति ।

मक्षि यत्र तत् । आकेकरा त्वरालोके विच्छेदे प्रोषितेषु चेत्याद्युक्तम् ।
तदिहाकेकरलक्षण आकुञ्चितेत्यादि प्रथमपदेनोक्तम् । द्वितीयेन मुहु-
र्व्यावृत्ततारित्युक्तम् । तृतीयेन हर्षितार्थेत्याद्युक्तम् । अपि नाम संभा-
धनायाम् । अव्ययसमुदायत्वात् ।

७६-७९ करुणावस्थामाह । चिरादित्यादि । चिरशङ्कित आशा-
तन्तुर्मालतीपाप्याशास्वरुदयावलम्बनं संप्रति भिद्यताम् । विसिनीसूत्र-

७१. A om. वत्से.

७२. अपवार्य after मद० । N ; K1. om. सहि; °रक्खिदे N. for तक्खिदे; शाम
after अवि A. D. K1. K2.; N. om. वि, दाव after वि A. Bb. C. D. O.;
दीसिदइ Bb. दीसीअदि K1. K2. दीसायिस्सदि O. for दीसइ, त K1. K2. एवे N.
for एस; °विअ for °विद N.

७३. एदो A. C. D. दायी K1. प्यआई N. ज्वदाई O. for प्यदाई.

७४. जदि for जइ K2. N.; दिव्व K1. K2. for देव्व; °ऊलं A. Bb. C. °डलं
K1. for °ऊलं; °ऊलइस्सदि N. °ऊलियस्सदि O. for °ऊलं—स्सदि; A. B. C. D.
K1. add नि after °स्सदि, K1. K2. N. O. om. एरुणेण, B. adds सह after
पुरुषेण.

७५. इति before निष्का° K1. K2.; निष्क्रान्ताः K1. K2. निष्कायति N. निः-
क्रामति O. for निष्क्रान्ते

७६. आधिय्यो° for आधिव्या° B. C. O.

* Com. follows A. D., &c, and has दश्यते for दृश्यते.

प्रतिष्ठामभ्याजं व्रजतु मयि पारिव्रजधुरा
विधिः स्वास्थ्यं भक्तां भवतु कृतकृत्यश्च मदनः ॥

* अथ वा । समानप्रेमाणं जनममुलभं शान्तितवतो
विधौ वामारम्भे मम ममुचितेषा परिणतिः ।
तथाप्यस्मिन्टानश्रवणममयेभ्यः प्रविगल-
त्प्रभं प्रातश्चन्द्रशुति वदनमन्तर्दक्षिणि माम् ॥

यद्विदुरो भेदनस्य भायो यतः ॥ भिरेः कर्मकर्तरिणि कुरन् ॥ संभूय वृ-
द्धितस्येन मृणालतन्तुताम्यम् । नैराद्यान्मरणमाह । आधिर्मनोष्यया
तद्रूपो व्याधिरनयच्छिद्योत एव महान्न्यामोतु ॥ इह महत्त्वनिरवधित्वा-
भ्यां मरणमाह । आशाच्छेदानन्तरं च मरणमुचितमेव । यदा ॥

सर्वैः कृतैः प्रतीकारैर्ददा नास्ति समागमः ।

कामाग्निना समागमस्य जायते मरणं ततः ॥

स्त्रीहेतुमत्पणादधीरत्यमाशङ्क्यानुशोत्तरमाह । पारिव्रजधुरा चपलकक्षा
सत्यं सिधतिं मयि वभ्रातु । अभीष्टलाभेन विधिर्निराकुतो भवतु । मालतीं
यिना नुःसहवेदनादायी मनोभूः कृतकृत्यो भवतु । मरणादधिकं किं क-
र्तव्यमस्येत्यर्थः । एतदुपालम्भगर्भं यच्च उद्देगाम् । यदाह ।

हराद्विन्तानिःश्वासग्लानिलेदप्रजागदैः ।

रोदनैर्मन्दमणितैर्द्वेषोपाशम्भनेन च ॥ इति ।

८०-८३ समानेत्यादि । वामारम्भे प्रतिकूले विधौ ममैषा परि-
णतिः पूर्वोक्ता युक्तैव । कीदृशस्य । तुल्यश्रीतिं दुष्प्रापं जनं यान्तितव-
तः । वामे हि विधौ सुलभमपि न लभ्यते किं पुनरसुलभमिति भावः ।

*८ निर्व्याज K1. K2 *म-यात्रा N for *मभ्याज; धुरे for धुर K1. h.2.

*९. भक्तां स्वास्थ्यं for स्वा-तां O

*१०. १दितेषा for १चितेषा K1

*११. यत् for प्राक् O

काम० । स्वगतम् । एवमतिदुर्मनायमानः पीडयति मां वत्सो
माधवो वत्सा मालती च दुष्करं निराशा प्राणिति । प्रकाशम् । ८५
पृच्छामि तावदायुष्मन्तम् । अपि भवानमंस्त यथा भूरिवसुरेव
मालतीमस्मभ्यं दास्यति ।

माध० । सलज्जम् । न हि न हि ।

काम० । न तर्हि प्रागवस्थायाः परिहीयसे ।

मक० । भगवति दत्तपूर्वत्याशङ्क्यते ।

वृट्कारणस्यानुपलम्भाद्विधेर्बामत्वम् । असुलभत्वं परतन्त्रत्वात् । यद्यपि
युक्तेर्ये खेदो नास्ति तथाप्यस्या मालत्यास्तादृशं मुखं मामन्तर्दहति ।
एतन्मुखं वीक्ष्य मनस्तापो मे भवतीति भावः । अस्मिन्दानभ्रवणसमये
नन्दनाय मालती हातव्येति श्रुत्वा खेदात्कान्तिशून्यत्वम् । अत एव
प्रातश्चन्द्रकान्तिं क्वापि विगतकान्तिं भवति । अथ च प्रातश्चन्द्रोपमया
रागध्वनेर्विधिं प्रति मालतीकोपोपि सूचितः ।

८५-९९ दुष्करं यथा तथा प्राणिति जीवति । अमंस्त मन्यते
स्म । प्रागवस्था मालतीप्राप्तिरुक्षणा । तदा तस्याज्ञानमिति भावः । दत्त-
पूर्वा पूर्वं दत्ता ॥ सुष्ठुपेति समासः ॥ इदं च तापहेतुः । यागिति याचि

८४. जनान्तिकं for स्वगतम् K1. O.; K2. om. स्वगतम् ।

८५. K1. K2. N. om. माधवो, च after वत्सा K1. K2. N. O., K1. N. O. om. च after 'लती; K2. N. O. om. प्रकाशम्.

८६. प्रकाशं after 'युष्मन्तम् K2. N. O., गद्य किं for अपि N., K1. K2. N. O. om. यथा, B. om. एव.

८७. अस्मभ्यं मालती for मा-भ्यं K1. K2., न before दास्यति C., इति after 'रपति B. K1. K2. N. O.

८८. N. om. this and the next three lines; O. om. one नहि.

८९. B. om. काम०; A. B. om. न, किं for न O.; 'रयथा for 'रथाया B.

९०. माध० for मक० K1. K2., B. om. भगवते, अदत्त for दत्त B.; 'संकते for 'सङ्कते B.

काम० । जानामि तां खलु वार्त्ताम् । उद तु प्रमिद्वमेव यथा
नन्दनाथ मालतीं प्रार्थयमानं भूरिवमुनृपतिमुक्तवान्प्रभवति
निजस्य कन्यकाजनस्य महाराज इति ।

मरु० । अस्त्येतत् ।

- १५ काम० । अथ च स्वयं राजैव दत्ता मालतीति पुरुषेणावेदि-
तम् । तद्वत्स वाक्प्रतिष्ठानि देहिना व्यवहारस्तन्त्राणि वाचि
पुण्यापुण्यहेतवो व्यवस्थाः सर्वेषां जनानामायतन्त इति । सा
च भूरिवसोर्वागनृतात्मिकैव न खलु महाराजस्य मालती
निजा कन्यका कन्यादाने च नृपतयः प्रमाणमिति नैवविधो
१०० धर्माचारसमयस्तस्मादविर्माशितव्यमेतत् । कथं च वत्स माम-
नवधानां मन्यसे ।

सर्वं प्रतिष्ठिमिति भावः । अनृतात्मिकासत्या । धर्माचारसमयो धा-
र्मिकसिद्धान्तः ॥ समयाः शपथान्तरकालसिद्धान्तसंविद इति विश्वः ॥

११ K2 om काम० ।, जानामि for जानामि 1 C II K2, U, om तां, व
before तां C, न after तां K1 K2, तावत् for तु K1, K2. O

१२ किं तु before नृद० N, नृद० for नृ० O, एवम् before उक्तवान् C K2,
O, यथा before प्रभवति B Bh C O

१३ निज for निजस्य B Bh C K1 K2

१४ पर after अथ A, C om च N om राजा, मालती दत्तेति for द-ति K1
K2, N O समयैव K1 सन्ध्येष K2 N after इति, अनेदित पुरुषेण for पु-तम N

१५ इति for वाक् A K1, A B C D add 'व-धनानि after 'दानि, 'रा-तराणि
for 'रत-ज्ञाण K1 K2

१६ न after वाचि K1 K2 सर्वथा B for सर्वथा हेतव्य 'वध-रिभता सर्वे च
वयनानामायव for हेतव्ये-इति 1 B Bh C D, N om इति

१७ अनृता B अनृतात्मिका N अनृतात्मिका O for अनृतात्मिका, मालती
निजमहाराजस्य K1 K2 मालती महाराजस्य O for महा की, कन्यका मालती
for माल-का N

१८ निज for निजा C O K1 K2 om निजा, निज before कन्या० N
क यका for कन्या B N K2 om कया, ददाने for दाने A K1 K2
N O, K1 om च विषय for समय K1

१०० तद् for तस्माद् D, विर्माशितव्यं A D अविर्माशितव्यं C विर्माशितव्यं K1,
निर्माशितव्यं K2 अव्यवहियं N अव्यवहियं O, for अविर्माशितव्यं, एव before
एतत् V स before वत्स K1, K2 om वत्स

पश्य । मा वा सपत्नेष्वपि नाम तद्भू-
त्पापं यदस्यां त्वयि वा विशङ्क्यम् ।
तत्सर्वथा संगमनाय यत्नः
प्राणव्ययेनापि मया विधेयः ॥

१०५

मक० । सुष्टु युज्यमानमादिश्यते युष्माभिः ।
अपि च ।

दया वा स्नेहो वा भगवति निजेस्मिञ्शिशुजने
भवत्याः संसाराद्विरक्तमपि चित्तं ब्रवयति ।

१०२-१०५ निजावधानमाह । मा वेति । अस्यां मालत्यां त्व-
यि च यत्पापं विवाहानिर्वाहे मरणरूपं शङ्कनीयं विप्रयोगजन्यदुःखादि-
वा तच्छत्रुष्वपि नाम प्राकारये मा वा भूमैव भविष्यति । वाशब्द ए-
कार्ये । स्वकर्तव्यमाह । तदिति । तस्माद्युवयोः संबन्धाय सर्वप्रकारेण
जीवत्यागेनापि मया प्रयत्नः कार्यः । यदि बुद्धिकौशलेन न सिद्धिस्तदा
प्राणव्ययेनापि साध्यमित्यपेः स्वरसः । मरणादेरमङ्गलतया पापपदे-
नोपन्यासः । शत्रुष्वपि मा भूदिति लौकोक्तिच्छायालंकारः ।

१०८-११२ दयेत्यादि । हे भगवति अस्मिञ्शिशुजने बालजने
माधये मालत्यां च दया करुणा स्नेहो ममता च संसाराद्विरक्तमपि भ-
गवत्याभिसं ब्रवयत्यार्शंकरोति । भवत्या इति दयाशब्दव्ययि चित्तान्वयि
च । काकाशिगोलकवत् । वाशब्दौ चार्थे । अत एव चित्तब्रवणात् । प्रत-

१०२. वा for व Bb. K1.; मा for तद् Bb.

१०२. णि शत्रुष्वम् for विशत्रुष्वम् K1. K2 (in K2. णि written above णि).

१०५. सर्व before सुष्टु N.; सर्वे for सुष्टु O ; सर्व after सुष्टु K1. K2 . इद after
मानम् Bb.; भवतीभिः for युष्माभिः B.

१०८ अने for निजे O.

१०९ येतो for निष B.

१०

अतश्च प्रव्रज्यासुलभसमयाचारविमुखः

प्रसक्तस्ते यत्नः प्रभवति पुनर्देवमपरम् ॥

नेपथ्ये । भगवदि कामन्दइ एसा भट्टिणी विण्णवेदि मालदिं
वेऊण तुरिदं आअच्छदु ति । (क)

काम० । वत्से उत्तिष्ठ । सर्व उत्तिष्ठन्ति ।

११५

मालतीमाधवौ सकरुणानुरागमन्योन्यमवलोकयतः ।

(क) भगवति कामन्दकि एसा भट्टिणी विज्ञापयति मालतीं
गृहीत्वा त्वरितमागच्छत्विति ।

ग्रहणपूर्वकसर्वेषणानिवृत्तिः प्रव्रज्या । तस्यां सुलभोदयभावी समया-
चारोनुष्ठानविशेषो ध्यानादिविषयस्तत्र विमुखो निरुद्धो यत्नस्ते प्रस-
क्तोविच्छिन्नः सन्प्रभवति । च एवार्थे । कार्यासिद्धिरदृष्टविलम्बात् ।
तत्र न भवत्या दोष इत्याह । अपरं पुनर्देवं प्रभवति । ईश्वरस्त्रीपु-
राक्षीपदोपचारेण भट्टिनीत्युक्तम् । भरतोप्याह ।

राजश्रियस्तु संभाष्याः सर्वाः परिजनेन तु ।

भट्टिनी स्यामिनीत्येवं नाट्ये प्रादुर्बिचक्षणाः ॥

११० समयसुलभ० for सुलभसमया० A. Bh. C ; समुदा० for समया० K1. K2.

११२. भगवति Bh. भगवदि K2. for भगवदि; कामन्दइ भगवदि for म-इ O ; विण्ण० for विण्ण० K1.; A. B. Bh. C. D. add अथा after 'वेदि'.

११३. 'तद्वि' A. B. 'तद्वि' B. C. for 'तुर्दि'; वेतूण B. वेतूण Bh. N. O. नेदिम K1. for वेऊण, तुरिदं for तुरिदं N.; भागडेणि D. आअच्छदिति K1. आअच्छदिति K2. आअच्छदिति N. for आअ-वि.

११४. उत्तिष्ठ twice B.; B. om. सर्वे-नन्ते; सर्वा for सर्वे N.; उत्त्याय परिकामन्ति for उत्तिष्ठन्ति K1. K2. N. O.

११५. 'रागौ' for 'समय' K1.; K1. K2. om. अभ्योभ्यम्; आलोक् for अवलोक० B.

माध० । स्वगतम् । कष्टमेतावती लोकयात्रा मालत्या समं मा-
धवस्य । अहो नु खलु भोः ।

सुहृदिव प्रकटय्य सुखप्रदः

प्रथममेकरसामनुकूलताम् ।

पुनरकाण्डविवर्तनदारुणः

प्रविशिनष्टि विधिर्मनसो रुजम् ॥

१२०

मात० । स्वगतम् । महाभाअ लोअणाणन्द एत्तिअं दिट्ठोसि । (क)

(क) महाभाग लोचनानन्द* एतावदुष्टोसि ।

११६-१२१ लोकयात्रा दर्शनादिकम् । अहो नु खलु भो इ-
त्यव्ययसमुदायो निर्वेदे । सुहृदित्यादि । एकत्रैव रसो रतिर्यस्यास्ताम् ।
यहा । एक एव रसः शृङ्गारो यस्यां ताम् । निरन्तरां वानुकूलता-
मानुकूल्यं प्रथमं प्रकाश्य सुखप्रदो विधिः पुनर्मनसो रुजं पीडां प्रवि-
शिनष्टतिशयितां करोति । कीदृशः । अकाण्डादकस्माद्विवर्तनेना-

११६ K1, K2, N O. om स्वगतम्, कथम् for कष्टम् K1 K2, O, & after
वती K2, N., माधवस्य मालत्या समं लोकयात्रा K1 O. मालत्या समं लोकयात्रा K2
माधवस्य मालत्या सह लोकयात्रा N. for लोक-वरम्.

११७. निर्वेदे before अहो K1.; Bh om. नु, मोहः for भो Bh.

११८ परां for पर N. O.

११९. प्रकटय्य° for प्रकटय्य A, °रसाद् for °रसम् K1, K2.

१२१ विधिरहो विधिनाष्टे मनोरुज for प्रति-अम् A Bh. & D, परि° for पारि°
K1, N. O.

१२२. अरशय for स्वगतम् K1 K2 N. O.; महानुभाव K1 महानुभाव N.
महानुभाव O for महाशय, लोचना° B. लोभना° K2. for लोभना°, °नदम् B.
°नद O for °नद; एविकं for एवम् K1.

* °नदक एतावदेव Com.

तव० । हृद्दी हृद्दी शरीरसंसर्गं जेष्वा णो पिअसही आरोविदा
अमघेण । (क)

२५ माल० । स्वगतम् । परिणदं मे दार्णि जीविदतिह्लाए फलं ।
णिक्खुहं अ णिक्करुणदाए तादस्स कावालिअत्तणं । पडिठ्ठिदो

(क) हा धिक् हा धिक् शरीरसंशयमेव नः प्रियसख्यारोपि-
तामात्येन ।

न्यथाभावेन विरुद्धवर्तनेन वा दारुणो दुःखदायी । सुहृदिष्व । यथा
मित्रमानुकूल्यमुत्पाद्य सुखप्रदं सदकाण्ड एव विरुद्धाचरणान्मनःपीडां
करोति तथेत्यर्थः ।

१२२-१२६ [माल० वा०] पुनर्दर्शनं न भवितेति भावः । अत
एवैतावदित्यनेन करुणा । नयनानन्देत्यनेनानुरागः । अत्र पुरा विरहद-
शायां माधवप्रतिच्छन्दकादिदर्शनाद्धारितस्य जीवितस्य पर्यवसानं
वृत्तमिति परिणतपदस्यार्थः । कापालिकत्वं नृशंसता । अधोरघ-
ण्टस्य सूचनमप्येतत् ।

१२१. O. om. one हृद्दी; प्पिय for पिअ O.; सयारोविदा K1, K2. आरोविदा for
आरोविदा.

१२४. मालदी after अमघेण K1. K2.

१२५. A. K1. K2. N. om. स्वगतम्; A. N. om. मे; दार्णि मे for मे दार्णि Bh.
K1. K2.; जीव for जीविद Bh., सार्ल after फलं A. K1. K2.

१२६. व for अ D., Bh. K1. om. अ; °त्तण for °दाए O.; कावालिअत्तण
तादस्स for ता-त्तण K1. K2.; A. B. Bh. O. D. add पि after तादस्स, परिठे-
मिदो ॥ Bh. परिठेमिदो G. परिठिदो K1. परिठिदो K2. परिठिदो N. परिठि-
दो O. for परिठिदो.

दुष्टदेवस्स दारुणसमारम्भसरिसो परिणामो । कं एत्थ उवा-
हामि मन्दभाङ्गी कं वा असरणा सरणं पडिवज्जामि । (क)

लव० । सहि इदो इदो । (ख) इति कामन्दक्या सह निष्क्रान्ते ।

माध० । स्वगतम् । नूनमाश्वासनमात्रमेतन्माध्वस्य सहजज्ञे- ११०
हकातरा करोति भगवती । सोद्वेगम् । हन्त सर्वथा संशयितज-
न्मसाफल्यः संवृत्तोस्मि । तत्किमिदानीं कर्तव्यम् । विचिन्त्य । न

(क) परिणतं य इदानीं जीविततृष्णायाः फलम् । निर्व्यूढं च
निष्करुणतया तातस्य* कापालिकत्वम् । प्रतिष्ठितो दुष्टदेवस्य
दारुणसमारम्भसदृशः परिणामः । कमिहोपालभे मन्दभागिनी कं
वाशरणा शरणं प्रतिपद्ये ।

(ख) सखि इत इतः ।

१२१-१२४ जन्मसाफल्य मालतीश्राप्या । महामासेति भाव्य-
ङ्गसूचनम् । वीरहस्तान्मांसं गृहीत्वा वीरायाभिमतवरदानमिति इम-
शानसिद्धयोगिनीमतम् । यद्वा । उभयथा मरणमुपस्थितम् । महामांसवि-
क्रमे मालतीलाभोपि शङ्क्यत इति तत्करणम् । मांसविक्रयस्य मकर-

१२० अ after °दी h2 दुष्टदेवस्स Bh देवहृदयस्स h ददुष्टदेवस्स O दुष्टदे-
वस्स A B O D K2 for दुष्टदेवस्स, अदि before दारुण h1. K2 दारुणी
for दारुण O ; N. om सरिसी ता before क N एत्थ K1 इत्थ K2 वा O
for एत्थ B. Bh D N om एत्थ, उवलम्भणम् K1. उवलसामि K2 उशलभामि
N उशलहामि O for उवालहामि

१२८. °भाइ K1 °भाइआ N °भाआ O for °भाङ्गी दाया before क K1, B.
om अशरणा, पडिवज्जामि Bh एज्जामि O for पडिवज्जामि

१२८. K1. om one इदो h1 N O om इति, A D h1 h2 N O.
om कामन्दक्या सह, सम for सह Bh, निष्क्रान्ति A D K1 h2 परिक्रामति N.
परिक्रामति O for निष्क्रान्ते

१२९ °आसना Bh h2 °आसना K1 °आस O for °आसन, एव before एतद्
A. D K1 K2, एव for एतद् N

१२९ कातरा for कातरा C °वती for °वती C, B Bh C om सर्वथा

१२२ °साफल्य for °सावप्य C M om तत्-तन्व, N om इदानीं, मय for
इदानीं K1 K2, इति before विचिन्त्य K1 h2

* Com तातएव after °कव

रुचिरकनककुम्भश्रीमदाभोगतुङ्ग-
स्तनविनिहितहस्तस्वस्तिकाभिर्वधूभिः ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ शार्दूलविभ्रमो नाम चतुर्थोऽङ्कः ॥

तौ निम्नोन्नतौ जघनादिस्तनाद्यौ यासाम् । अत एव स्नानमात्रोत्थिताभिः ।
मात्रपदेन स्नानार्त्रवस्त्रापरित्यागः सूचितः । अत एव चाह्लादहेतुत-
या स्नानमपि । तौ दृष्ट्वा तासां लज्जामाह । मनोज्ञस्यर्णघटशोभावा-
नाभोगः परिपूर्णता ययोरुद्यकुचयोस्तयोर्विनिहितौ दत्तौ हस्तावेव स्व-
स्तिकौ याभिस्ताभिः । हस्ताभ्यां स्वस्तिकोन्योन्यवामदक्षिणविन्यासः ।
यदाह ।

मणिवन्धनविन्यस्तावराणौ स्त्रीमयोजितौ ।

उत्तानौ वामपार्श्वस्थौ स्वस्तिकः परिकीर्तितः ॥

भरालधैवम् ।

आद्या धनुर्लताकारा कुञ्चितोद्गुठकस्तथा ।

शेषा भिन्नोर्ध्ववलिता भरालेद्गुलयः करे ॥

कनकेत्यादिना तासां गौरीत्यमुक्तम् । मङ्गलकलशानामिवैषां दर्शने-
नेष्टसिद्धिरपि सूचिता ।

असूत य रत्नधरो हिजेशो हिजेशकन्या दमयन्तिकापि ।

जगद्धरं तत्कृतटिप्पणेऽङ्गो गमच्चतुर्थो रसराशिवासः ॥

॥ इति चतुर्थोऽङ्कः ॥

१९० मश^० for मदा^० O

१९१ निष्क्रान्तौ for निष्क्रान्ताः Bh, Bb om सर्वे

१९२. मालतीमाधवप्रकरण चतुर्थोऽङ्कः सप्तमं for शा-ङ्कः B, १ K1 K2, N.
O om शा-म, संध्यौ Bh सकन्या C for विधवा, समाप्त after अङ्क A

पञ्चमोऽङ्कः ।

ततः शक्तिशक्त्याकाशयानेन भीषणोज्ज्वलवेशा कपालकुण्डला ।
कपा० । पडधिकदशनाडीचक्रमध्यास्थितात्मा
हृदि विनिहितरूपः सिद्धिदस्तद्विदां यः । १

संप्रति प्रमथ्य क्रव्यादमित्यनेनाधोरघण्टकपालकुण्डलाप्रवेशे सूचि-
ते महामांसविक्रयप्रतिज्ञया च माधवस्य इमशानप्रवेशे सत्यङ्गायतारः ।

‘१-५ आकाशयानेन प्रवेशो योगसिद्धिसूचनाय । भीषणा भयंकरी ।
उज्ज्वलवेशा विशुद्धशरीरा । एतदपि योगिनीत्वादेव । पडधिकेत्यादि ।
स शक्तिनाथः शिवो जयति जययुक्तो भवति ॥ कालसामान्ये भवन्ती
यक्तव्येति भाष्यकारवचनात्कालव्रितयेपि वा लट् ॥ इमशाननाथ-
स्य जयेन इमशानसाधनसिद्धिः सूचिता । कीदृशः । अविचलितं निःस्प-
न्दीभूतम् । विषयान्तरव्यापृत्तमिति वाच्यम् । मनो येषां तैः साधकैर्मृग्य-
माणोन्मिष्यमाणः । अनेन ध्यानानुष्ठानमुक्तम् । यदाह ।

रूपवर्णप्रमाणादृचं परिकल्प्य लुब्धुदिना ।

तदा ध्यायेत देवेशं यथा चित्तं स्थिरं भवेत् ॥

चित्तस्थैर्यं तु निर्विषयतयैव । यदाह ।

मम एष मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः ।

बन्धस्य विषयासङ्गि मुक्तेर्निर्विषयं मनः ॥

तथा च निराकारोप्ययं सहसैव न साक्षात्कारविषयो भवतीति न यो-
ग्यानुपलम्भमात्रेण निरस्य इत्यपि कटाक्षितम् । शक्तिभिर्त्राद्रीमाहेश्वरी-
कौमारीदेव्यासीश्वरीमाहेन्द्रीचामुण्डानण्डिकाख्याभिरष्टाभिः परितो
नद्धो वेष्टितो भैरवगुर्नित्यान् । यदाह । शक्तिभिर्शानेष्टाप्रयत्नात्मिकाभिः
परिणद्ध उपनिनः । अत एव शक्तीनामणिमादीनां नाथः प्रभुः ।

अविचलितमनोभिः साधकैर्मृग्यमाणः

स जयति परिणद्धः शक्तिभिः शक्तिनाथः ॥

अत एव जयति सर्वोत्कृष्टो वर्तते । कीदृशः । पट्ट कर्णनाभिद-
त्कण्डतालुभ्रूमध्यवर्तिषु शिवशक्तिसंघट्टस्थानेषु नाडीसंघट्टेषु हृदाश-
धिष्ठितप्राणविशेषचलनयोगाद्यक्रेष्विव मध्येधिकं प्रधानं यद्दशनाडी-
चक्रमिडापिङ्गलासुषुम्णागान्धारीहस्तिजिह्वापूषासृणालम्बुस्राकुहशङ्खि-
न्याख्या दश नाड्यो द्धनैकोत्तरशतसंख्यासु तिर्यगूर्ध्वाधोगतनाडीषु
प्रधानतमास्तासां चक्रं तस्य मध्ये पद्ममध्यवर्तिसूक्ष्माकाशदेशे प्राणा-
याधारे स्थित आत्मा कूटस्थो नित्यो यस्य स तथा । तत्र प्रमाणम् ।
आशिरधरणं देहं यद्यपि व्याप्य तिष्ठति ।

तथाप्यस्य परं स्थानं हृत्पङ्कजसमुद्रकम् ॥ इति ।

स्वित्तिरपि तस्य तत्र परमात्मतत्त्वाविर्भाव एव । यद्वा । पङ्क्तिरधिका
दश नाड्यः षोडशसंख्यास्तासां चक्रं तत्र मध्ये स्थितश्चासायात्मा चा-
त्मस्वरूपः । तदुक्तम् । सर्वं शिवमयं मतमिति । यद्वा । पङ्क्तिं य-
द्दशनाडीचक्रम् । मतभेदेनैते पक्षाः । इति हृत्पद्मे विनिहितरूपो ध्यात-
मूर्तिः सन्यस्तद्विदां शिवशक्तिसाक्षात्कारयतां सिद्धिदोगिमाद्यैश्वर्य-
प्रदः । अत्र मानम् ।

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ॥

सकलं चिन्तयेत्तस्मात्सिद्धयर्थं सततं शिवम् ॥

ध्यानेन तत्परं गच्छेत्सर्वैश्वर्यगुणाटकम् ॥

महिमा लघिमाणुत्वं प्राकाम्यं वशितेजिता ।

प्राप्तिः कामावसायित्वं शम्भेरैश्वर्यमष्टषा ॥

मृग्यमाणोप्ययं केनापि ज्ञायते न तु सर्वेण । यदाह ।

इयमहमिदानीं

नित्यं न्यस्तपडङ्गचक्रनिहितं हृत्पद्ममध्योदितं
पश्यन्ती शिवरूपिणं लयवशादात्मानमभ्यागता ।^१

यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ इति ।

यद्वा । तद्विदां ताः सिद्धीरुपायदेशकालप्रमाणेतिकर्तव्यताभिर्ये विदन्ति
तेषां सिद्धिदोभिलपितसिद्धिद इत्यर्थः ।

६-१० आत्मनि योगसिद्धिमाह । नित्यगित्यादि । इयमहमिदानी-
मभ्यागताभीष्टस्थानाभिमुखमागता श्रीपर्वतादित्याक्षेपात् । कीदृशी ।
शिवस्वरूपमात्मानं पश्यन्ती । लयवशाच्चित्तैकाग्रतया । अनेन सर्वेषां
तत्त्वकाशोपास्तः । कीदृशम् । नित्यमधिनाशिनम् । न्यस्तानि देहे म-
न्त्रन्यासेनार्पितानि यानि पडङ्गानि हृदयशिरःशिखानेत्रकवचास्त्राणि
तेषां चक्रे समुहे निहितमारोपितं मन्त्रन्यासेन । यदाह ।

पडङ्गमेतत्कथितं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ।

न्यसेद्भै भक्तियुक्तात्मा साधको शाननिस्तकः ॥

त्रिकालमेककालं वा शरीरे विन्यसेदुधः ॥

अनेनाङ्गावरणमुक्तम् । नित्यन्यस्तेति पाठे नित्यं प्रत्यहं न्यस्तानी-
त्यर्थः । हृत्पद्ममध्ये हृत्कमलकर्णिकायां ध्यानाभ्यासात्स्वर्ययदुदितम् ।
यदाह ।

पद्मसंकाशसंस्थानं हृदयं तत्र दृश्यते ।

सूक्ष्मो हि पुरुषो ज्ञेयः परमात्मा हृदि स्थितः ॥

अभ्यासात्पश्यते सूर्यं परमात्मानगात्मना ।

नाडीनां पूर्वोक्तानामिडापिङ्गलादीनामुद्भयक्रमेण वायुपूरणपरिपाटभा-
जगतः शरीरस्य पञ्चभूतात्मकस्य पञ्चाभूतानां प्रथिव्यप्तेमोषाध्वाका-

नाडीनामुदयक्रमेण जगतः पञ्चामृताकर्षणा-

दप्राप्तेत्यतनश्रमा विधटयन्त्यग्रे नभोम्भोमुचः ॥

शानां योगाद्विबलाद्य आकर्षस्तस्मादप्राप्तोऽलभ्य उत्पतनेनाकाशयानेन
श्रमो यया सा । यद्वा । अमृतमियामृतं देहस्थितिहेतुत्वात् । तत्पुनर्वि-
न्दुस्यानात्कुण्डलिनीसावणेन स्रवद्रसविशेषो रसनाधःस्थितरन्ध्रस्रव-
द्रसविशेषो वा । स हि व्यापकत्वेन पञ्चशब्दवान्यः । तदाकर्षणात् ।
यद्वा । जगतः शरीरस्य पञ्च यान्यमृतानि शिवशक्त्यात्मकानि रूप-
रसगन्धस्पर्शशब्दलक्षणानि स्थूलमहाभूतमात्रापरिपोषकाणि योगिनी-
नां तेषामुपयोगात्तदाकर्षणेन सामर्थ्यादिकं योगिनीनामिति भावः । न
च लयवशत्वेन निष्क्रियतयोत्पत्तनं संभवतीति वाच्यम् । लयस्यान्य-
त्रापि सामर्थ्यात् । यदाह ।

मनोऽप्यन्यत्र निक्षिप्तं चक्षुरन्यत्र पातितम् ।

तथापि योगिनां योगो ह्यविच्छिन्नः प्रकीर्तितः ॥ इति ।

उत्पतनादिमाहात्म्यादेवामेभ्यः पुरोवर्तिनो मेघान्विघटयन्ती द्विधा कु-
र्यती । अये नभ इति पाठे । आकाशमेघानमे विघटयन्तीत्यर्थः । न
च नभःपदवैयर्थ्यम् । वनपर्यतादावपि भेषसद्भावेन तद्विघटन आकाश-
गामित्वोत्कर्षाप्रतिपादनात् । यद्वा । अमेनभो नभसि मेघान्विघटयन्ती ॥
अपेक्ष्यो विभक्तिप्रतिरूपको निपातः । तस्य विभक्त्यर्थेव्ययीभावः ॥
अनेन लोकद्वयेन शान्तो रस उक्तः । अत्र भरतोपि शान्तस्तु नवमो
रस इत्याह । स च विषयवैरस्यादुपजायते । यदाह ।

शान्तो विषयवैरस्याद्रसः संजायते पुनः ॥ इति ।

अपि च । उल्लोलस्खलितकपालकण्ठमाला-
 संपट्टकणितकरालकिङ्किणीकः ।
 पर्याप्तं मयि रमणीयडामरत्वं
 संधत्ते गगनतलप्रयाणवेगः ॥

तथा हि ।

१९

विष्वग्वृत्तिर्जटानां प्रचलति निविडग्रन्थिबद्धोपि भारः
 संस्कारकाणदीर्घं पटु रटति कृतावृत्तिखट्वाङ्गघण्टा ।

११-१४ कपालकुण्डलायाः पूर्वोक्तभीषणोज्ज्वलत्वमुपपादयति ।
 उल्लोलेति । गगनतलगमनवेगो मयि सकलं रमणीयडामरत्वं रम-
 णीयत्वं मनोहरत्वं डामरत्वं भीषणत्वमुद्रटत्वं वा केलिसंरम्भनिर्भ-
 रत्वं वा संधत्ते समर्थं कुरुते ॥ डामरोडामरौ भीमे केलिसंरम्भ-
 निर्भर इति रत्नकोशः ॥ वेगबलादुल्लोलेन यातायातेन स्खलिता या
 कपालानां कण्ठवर्तिनी माला तस्याः संपट्टकणितेनान्योन्यकपालसं-
 पृष्टिध्वनिना कराला मूका क्षुद्रघण्टिका यत्र सः । कपालमालोच्च-
 ध्वनिना तद्धनेरभ्रवणान्मुकत्वमिव मूकत्वम् । यद्वा । तथाविधक-
 णितेन कराला दन्तुरा । विषमेति यावत् । किङ्किणी यत्र सः ।
 कुलयोगिनीनां किङ्किण्यादिध्वनिना सानन्दत्वम् । यदाह ।

समुद्रघोषसंभारकिङ्किणीघण्टिकास्पनैः ।

सदानन्दो भवेद्योगी न निद्रा न क्षुधा तृषा ॥ इति ।

११-१९ तदेवाह । विष्वगिति । जटानां भारः समूहो नि-
 विडे रटं यथा तथा मन्थिबद्धोपि विष्वग्वृत्तिः सर्वतोभ्यासी सन्प्र-

११. उट्टु Bh. N. जटान O. for उल्लोल.

१४. पणतिन for पणतिनि Bh.; बटोपि for बटोपि A. B. Bh. C. D

१९. पटु° for मटु° Bh.

ऊर्ध्वं धूनोति वायुर्विवृतशवशिरःश्रेणिकुञ्जेषु गुञ्ज-

जुत्तालः किङ्किणीनामनवरतरणत्कारहेतुः पताकाः ॥

परिक्रम्यावलोक्य च । गन्धमाघ्राय । इदं तावत्पुराणनिम्बतैला-
क्तपरिभृज्यमानरसोनगन्धिभिश्चिताधूमेः पुरस्ताद्विभावितस्य म-

चलति । गगनगमनयेगादित्यर्थात् ॥ विष्वक्शब्दो नानार्थः सुपमा-
दिषु पठ्यते तेन पत्यम् ॥ कृतावृत्तिः कृतगतागता कृतमण्डलध-
मगा खट्वाङ्गसहिता घण्टा संस्कारेण संतानेन यः क्वाणो ध्वननं तेन
दीर्घं पटु रमणीयं च यथा तथा रटति शब्दायते । एतेन डामरत्व-
मुक्तम् । खट्वाङ्गं वाद्यभेदः । वायुरूर्ध्वं पताका धूनोति कम्पय-
ति ॥ धूम् कम्पने । दीर्घान्तः स्वरतीत्यादिसूत्रे न्यासकारेणोक्तः ॥
कीदृशः । विवृतानि यानि निर्मासतया शवशिरांसि तेषां श्रेणयः
पङ्क्तयस्तासां यानि कुञ्जानि गहनाः प्रदेशास्तेषु गुञ्जन्ध्वनन् । अत
एवोत्ताल उद्भटध्वनिः क्षुद्रघण्टिकानामजलरत्नकृतिहेतुश्च । अनेन
रमणीयत्वमुक्तम् ॥ निक्वाणी निक्वणः क्वाणः क्वाणः क्वाणमित्यपीत्यम-
रः ॥ यद्वा । पटुरटनेन रमणीयत्वं पताकाकम्पनेन डामरत्वमत्रोक्तम् ।

२०-२८ पुराणेत्यादिना चिताधूमानां स्वभावाख्यानम् । अर्क्तं
अक्षितम् । परिभर्जनं वह्निमध्यनिक्षेपपाकः । अम्लरसेनैकेनोनं प-

१८. शिव for शव K1.

१९. पताका K1. K2. पताका N. O. for पताका .

२०. अधो विलोक्य for परि-च N.; K1. K2. om. परि-च; O. om. च, N.
om. गन्धमाघ्राय, अवलोक्य after आघ्राय K1. K2.; च after इदं N. O.; तत् for
तावत् K1. K2. N.; O. om. तावत्; विषि for निम्ब Bh.; अभ्यक्त for अक K1.
O., B. om. अक.

२१. ध्वज्य° for भृज्य° K1, नरयास Bb. रस C. N. O. after एतेन, अधस्ताद्
for पुरस्ताद् K1. K2. N. O. , विभाव्यमानस्य for विभावितस्य K1. K2. महा for
महतः N.

हृतः श्मशानवाटस्य नेदीयः करालायतनं यत्र पर्यवसितमन्त्र-
साधनस्यास्मद्गुरोरघोरघण्टस्याज्जया सविशेषमद्य पूजासंभारो म-
या संनिधापनीयः । कथितं च मे गुरुणा वत्से कपालकुण्डले
अद्य भगवत्याः करालायाः प्रागुपयाचितं स्त्रीरत्नमुपहर्तव्यम् । २५
तदत्रैव नगरे विदितमास्त इति तद्विचिनोमि । सकौतुकमव-
लोक्य । तत्कोयमतिगम्भीरमधुराकृतिरुत्तमिभतकुटिलकुन्तलः
कृपाणपाणिः श्मशानवाटमवतरति । य एषः

ज्वरसं रसोनम् ॥ लसून इति ख्यातम् । वटघते वेष्टघतेनेनेति
वाटः ॥ हलधेति घम् ॥ पन्था वाटः पयो माथ इति भागुरिः ॥
नेदीयो निकटम् । पर्यवसितं समाप्तं विनष्टं च । मन्त्रसाधनं पुर-
भरणजपादि । संभारः समूहः । उपयाचितं मनीषितार्थं स्वीकृतम् ।
यहीयते तु देवेभ्यो मनोराज्यस्य सिद्धये । उपयाचितकं तत्तु दो-
हदं संप्रचक्षत इति हारायली ॥ लीरलमिति ॥ जातौ जातौ यदुत्कृष्टं
तद्वि रत्नं प्रचक्षत इति विश्वः । विदितमुपलब्धम् । विचितमिति
पाठेन्विष्टम् । गम्भीरेत्यादि ।

विकाराः सहजा यस्य हर्षकोपभयादिषु ।

भाषेपु नोपलभ्यन्ते तद्गम्भीर्यमुदाहृतम् ॥ इति ।

२२. च after यष C. D. K1. K2.; B. om. मन्त्र.

२१. यष before पुर instead of after, K2.; N. om. यष.

१४. संनिधापनीयः for संनिधापनीयः B ; हि for च N ; यष before वत्से O.

२५. N. om. अद्य, B. Bh. C. D. add यष after अद्य, पन्था before पागु° O.

२३. च after तद् K1. K2.; B om. नगरे, विचितम् for विदितम् K2.
noticed by Com.; O. om तद्; N. om. तद्विचिनोमि, अद्य after तत्कम् A.
Bh. C. D.

२४. O. om. तत्, K1. K2. om. जति, O. om. यपुर, B om. कुटिल; °तल
for °तल K1.

२८. K1. K2. om. °वाट.

१०

कुवलयदलयामोप्यङ्गं दधत्परिधूसरं
ललितविकटन्यासः श्रीमान्मृगाङ्कनिभाननः ।
हरति विनयं वामो यस्य प्रकाशितसाहसः
प्रविगलदसृक्पङ्कः पाणिर्ललन्नरजाङ्गलः ॥

अभ्यासात्करणानां तु श्लिष्टत्वमुपजायते ।
महत्स्यपि विकारेषु तन्माधुर्यमुदीरितम् ॥

इति भरतः । उत्तम्भितो जूटाकारेण बद्धः कुटिलो वक्रः कुन्तलः
केशो यस्य सः । एतेन रौद्ररसवत्तोक्ता ।

२९-३५ कुवलयेत्यादि । य एष स्वभावात्त्रीलनलिनपत्रव-
ष्टयामोपि विप्रलम्भात्सर्वतः पाण्डुरमङ्गं दधत् । ललितो रमणीयो
विकटो भीषणो न्यासो देहन्यासो यस्य सः । ललितत्वं स्वभावात् ।
विकटत्वं रौद्रात् । यद्वा । न्यासः करचरणादिबालनम् । श्रीमानति-
रम्यः । मृगाङ्गाच्चिरनिशया भो यत्र तादृशमाननं यस्य । अत एव हे-
यत्वार्यं मृगाङ्कपदेनोपन्यासः । यस्य वामः पाणिर्विनयं हरत्यपनयति ।
अथ हेतुमाह । प्रविगलदसृक्पङ्कः अथब्रुधिरकर्दमः । ललचञ्चलं नर-
जाङ्गलं महामांसं यत्र सः । न हि विनीतो रक्तं महामांसं च भारय-
ति । अत्र पूर्वार्धेन ललितत्वमुत्तरार्धेन विकटत्वमुक्तम् । अत एव व्य-
क्तसाहसः । महामांसधारित्वेन वीरवीभत्सरसायुक्तौ । यदाह ।

उत्साहाध्यवसायादिस्मयहर्षाण्य मोहाद्य ।

विविधादन्धविशेषाक्षीररसो नाम संभवति ॥

२९. पाण्डुरं for धूमं B.

३०. वरणं for विकट, A. B Bh. C D. K1. K2. न्यासं for न्यासः B.; वामो
for विषो N O.

३१. लहरी for साहसः D.

३१. गतम् for ललम् B. O.

निरूप्य । अये स एष कामन्दकीसुहृत्पुत्रो महामांसस्य पणा-
यिता माभवः । तत्किमनेन । भवन्तु समीहितं संपादयामि । वि-
गलितप्रायः पश्चिमसंध्यासमयः । तथा हि । संप्रति १५
व्योम्नस्तापिच्छगुच्छावलिभिरिव तमोवल्लरीभिर्विद्यन्ते
पर्यन्ताः प्रान्तवृत्त्या पयसि वसुमती नूतने मज्जतीव ।
वात्यासंवेगाविष्वाग्वत्ततवलयितस्फीतधूम्याप्रकाशं
प्रारम्भेपि त्रियामा तरुणयति निजं नीलिमानं वनेषु ॥

भनभिमतदर्शनेन च गन्धरसस्पर्शशब्ददोषैश्च ।

उत्तेजमैश्च बहुभिर्वाभस्तरसः समुद्रवति ॥

इधदित्यत्र नाभ्यस्ताच्छतुरिति नुमो निषेधः ॥ जङ्गलं निर्जनस्थाने
त्रिलिङ्ग्यां पिशितेखियामिति मेदिनीकरः ॥ पणायिता विक्रेता ।
विगलितप्रायो क्षुद्रप्रायः ॥

३६-३९ व्योम्न इत्यादि । गगनस्योपान्ता ध्वान्तलताभिर्भ्याप्य-
न्ते । तमोलपुष्पस्तवकपङ्क्तिभिरिव । एवं च पृथिव्युपान्तभागेन नूत-
ने जले मज्जतीव । उत्प्रेक्षेयम् । त्रियामा रात्रिः प्रारम्भे प्रदोषमा-
त्रेपि नीलत्वं निजं वनेषु तरुणयति । कीदृशम् । वातानां समूहो
वात्या तस्याः संवेगेन विवर्तनेन विष्वक्पशुर्दिशं यितता विस्तारिता
वलयिता वलयाकाश स्फीता गभीरा या धूम्या धूमसमूहो नीहारो वा

३१. K1. K2 N. O om. अये; N om स, सुते for पुत्रे O, K2 om.
महा-ना, पणायिता for पणायिता A. C. K1. N.

३४ N. om भवन्तु, यथा before समी N. O, विलोक्य after 'प्रापि'
K1. K2

३५ च after प्राय A. B. Bh. O. D. K1. K2, N om तथाहि । संप्रति

३६ विपण्ये for विपण्ये K1

३८ संवेग B. N. संयोग Bh for संवेग; विलसित for वलयित O., प्रकार for
मकार O

३९ परेड for वनेषु B

परिक्रम्य निष्क्रान्ता । विष्कम्भकः ।

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो माधवः ।

माध० । साशंसम् ।

प्रेमार्त्राः प्रणयस्पृशः परिचयादुद्गाढरागोदया-

स्तास्ता मुग्धदृशो निसर्गमधुराश्लेषा भवेयुर्मयि ।

यास्वन्तःकरणस्य बाह्यकरणव्यापाररोधी क्षणा-

दाशंसापरिकल्पितास्वपि भवत्यानन्दसान्द्रो लयः ॥

तस्मिन्नेव । एवं चान्धकारोपगमाद्वतप्राया संध्येत्यर्थः ॥ धूम्या धूम-
समूहेपि नीहारेपि निगद्यत इति धरणिः ॥

४२-४६ साशंसं सप्रार्थनम् । प्रेमेत्यादि । मुग्धदृशो मालत्या-
स्तास्ता अनुभूताश्लेषाः संभोगे चुम्बनादयो मयि पुनर्भूयास्तुः ।

चेष्टाविशेषाः संभोगे चुम्बनालिङ्गनादयः ।

इति - कण्ठाभरणम् । कीदृशः । प्रथमं प्रेम्णा संभोगमीत्यार्त्रा इव
तापशान्तिहेतुरोमाश्चादिजनकत्वात् । ततो विद्यासमुपेत्य चित्तप्र-
सादस्पृशः । ततः परिचयाच्छ्रुत्वास्वादभेदादुद्गाढरागोद्रेकाः । निस-
र्गमधुराः सहजमनोशाः । यास्वाशंसोपनीतास्वपि क्षणाच्चिरतिशयसु-
खघनो लयो लीनता भवति । तास्तु चेष्टास्तु मनो लीयत इत्यर्थः ।
कीदृशः । अन्तःकरणस्य मनसो बाह्येन्द्रियव्यापारावरोधनशीलः ।
मालतीमयत्वेन तन्मनो बाह्यविषये न व्याप्नोति इत्यर्थः । अतः
पयनिकशङ्कातङ्कसंकुलेपि तत्र स्थाने माधवस्य न साध्वसादिकम-
पीति भावः । यद्वा । तास्ताश्लेषा वकुलवीथ्यादियु यास्तया कृतास्ता-
स्ता मयि भवेयुः । तासामेव दुर्लभत्वादाशंसनीयता ।

४०. N. om, परिक्रम्य, जुद्ध before विष्क° N.

४१. B. om. य-ष्टो.

४२ साशंसं for साशंसम् K1

४३ विषय for करण N.

४४ °दार्शिका for °दार्शिका D, साध्वीदय for साध्वी लय A. C. D.

किं च । अतिमुक्तमङ्गयितकेसरावली
 सतताधिवाससुभगार्पितस्तनम् ।
 अपि कर्णजाहविनिवेशितानन
 प्रियया तदङ्गपरिवर्तमाप्नुयाम् ॥
 अथ वा । दूरे तावदेतत् । इदमेव प्रार्थये ।

४७-५० प्रथमशीतिहेतुत्वाद्दालिङ्गनमाशास्ते । अतिमुक्तेत्या-
 दि । प्रियया सह तदङ्गपरिवृत्तिगप्यहमाप्नुयाम् । तत्तस्या अङ्गे
 श्रोत्रे सर्वतोभावेन वर्तनम् । हृदयालिङ्गनमित्यर्थः । अपिभिन्नक्रमः ।
 यद्वा । तदङ्गे परिवर्तनमूर्ध्वाधःक्रमेण पुरुषायितमामुयाम् । कीदृशः ।
 प्रियया कर्णजाहे कर्णमूले विनिवेशितमाननं यत्र । मगापि सः ।
 प्रथमपक्षे कर्णमूलेर्पितमाननं येन सः ॥ तस्य पाकमूले पीलवा-
 दिकर्णादिभ्यः कुण्जजाहचायिति मूले जाह्व्यत्ययः ॥ अतिक्रान्ता
 मुक्ता यया सातिमुक्ता । मुक्ताहारमपास्य तदर्पणावतिक्रमः । यद्वा ।
 अतिमुक्तानिधिरलां मालस्यवलोकनम्यासद्गान् । एतादृशी या मङ्गयिता
 केसरावली तस्याः सतताधिवासेन सुभगः सुरभिरर्पितस्तनो यत्रेति
 क्रियाविशेषणम् । अविमुक्तेति पात्रो न मनोहरः । अविमुक्त-
 स्वादेव सतताधिवासस्य लब्धत्वात्सततप्रहणस्य व्यर्थत्वात् ।

४७ K1. K2 om किं च, अपि for किं N, अविमुक्त Bb O अपि जाह K1,
 for अतिमुक्तः मङ्गयित B. □ °कपयित N for °मङ्गयित

४८. °गायित for °गार्पित C.

४९. °ताननः for °तानन A B Bb C. D N O.

५० तदङ्ग for तदङ्ग B Bb O D K2, परिवृत्ति° A परिनिधि° K1 परिनिधि°
 K2 N, परिवर्त O for परिवर्त°

५१ Bb hI K2 om दूरे तावदेतत्, तावत् before प्रार्थये K1 K2. N O

संभूयेव सुखानि चेतसि परं भूमानमातन्वते
यत्रालोकपथावतारिणि रतिं प्रस्तौति नेत्रोत्सवः ।

यद्बालेन्दुकलोद्ययादवचितैः सारैरिवोत्पादितं

तत्पश्येयमनङ्गमङ्गलगृहं भूयोपि तस्या मुखम् ॥

५२—५५ संभूयेत्यादि । तस्यास्तन्मुखं पुनरपि पश्येयमित्येत-
देव प्रार्थये ॥ अङ्गमातेर्बुल्लभत्वादिति भावः । कीदृशम् । कामस्य मङ्ग-
लार्थं गृहम् । तत्र कामो दृष्टो वसतीत्यर्थः । यद्वा । कामस्य मङ्गलगण्डितं
हिरण्यघटितं गृहम् ॥ कल्याणं मङ्गलं विद्यात्काञ्चन च तदक्षममिति
विश्वः ॥ यद्वा । अनङ्गस्य मङ्गलानामुपचयहेतूनां सौकुमार्यादीनां
गृहम् । अत एवोत्प्रेक्षते । बालचन्द्रकलोदयाद्बृहतीः सारैरुत्पादितमिति ।
अत्रोदयादिति भावेन द्रव्याभिधानाच्चवेन्दुकलाया अवचिता. सारा-
स्तैरुत्पादितमिवेत्यर्थः । सकलजनानन्दिनवेन्दुकलातोप्यधिकमनोहर-
मिति भावः । यद्वा ॥ ल्यब्लोपे पञ्चमी ॥ तेन बालेन्दुकलोदयं प्रा-
प्यावचितैरित्यर्थः । यद्वा । बालेन्दुकलोदयात्प्रतिपद्यन्त्रकलोदयादार-
भ्यावचितैः पूर्णिमापर्यन्तमित्यर्थान् । आरभ्येत्यस्य लाभः पञ्चमीत
एव । तथा च पूर्णेन्दुना मुखसाम्यं लभ्यते । कचित्कलोद्ययादिति
पाठः । तत्रोद्ययात्समूहादित्यर्थः । यत्र मुखे संमुखीभूते सुखानि ॥
कर्तृणि ॥ मिलित्वेव परं भूमानं बाह्व्य निस्तारयन्ति चित्ते ।
अनेनान्तःप्रीतिरुक्ता । इवशब्द उत्प्रेक्षायाम् । एवपाठे विस्मय
एवशब्दः । बहिःप्रीतिमाह । नेत्रोत्सवोलम्बितामाभिमानोनुरागं प्रस्तौ-
ति स्रवति । रतेर्द्रवमयीत्वात् । समाभिरलंकारः ।

५१ संभूयेव for संभूयेव N

५२ पथपतारिणि for प—ति K1, गमोति K1 N वस्तौति □ for प्रस्तौति

५३ कलोदयान् for कलोपयान् Com, °दयमिते for °दवचितैः N, °विद्यादित
for °रिवोत्पादित C.

यत्संख्यमधुना तत्संदर्शनेनातिस्वल्पोपि न विशेषः । मम हि
संप्रति सातिशयप्राक्तनोपलम्भसंभावितात्मजन्मनः संस्कार-
स्यानवरतप्रबोधात्प्रतायमानस्तिद्विसदृशप्रत्ययान्तरैरतिरस्कृत-
प्रवाहः प्रियतमास्मृतिप्रत्ययोत्पत्तिसंतानस्तन्मयमिव करोत्य-
न्तर्वृत्तिसारूप्यतश्चैतन्यम् । तथा हि ।

९६—९० मानसमौत्सुक्यातिशयमाह । मम हीति । मामकीनः
प्रियास्मरणरूपज्ञानोत्पत्तेः संतानः परिणतिसमूहः स्मृतिरूप एव मम
चैतन्यमात्मतत्त्वं तन्मयमिव करोति । मालतीमयं करोतीत्यर्थः । की-
दृशः । प्रतायमानो दीर्घाभवन् । अत्र हेतुः । संस्कारस्य भावनाया अति-
शयितप्रबोधादुद्वेकात् । कीदृशस्य संस्कारस्य । सातिशयात्सादरा-
स्फुटाकाराद्वा बहुलवीथ्यां पूर्वकालानुभवाल्लब्धजन्मनः । प्रतायमा-
नस्यमेवोपपादयति । तद्विसदृशैर्मालतीवितलक्षणविषयैर्ज्ञानान्तरैरतिर-
स्कृतप्रवृत्तिः । तथा चान्तरा विषयान्तरास्फुरणाच्च प्रवाहतिरस्कार
इति भावः । नन्वात्मतत्त्वस्य पुष्करपलाशवच्चित्तेष्वपि कथं मालती-
मयत्वमत आह । अन्तरिति । अन्तःपदमिह बुद्धितत्त्वपरम् । तथा
च बुद्धितत्त्वस्य वा प्रवृत्तिः सहजसिद्धो व्यापारः सा यत आरम्भतत्त्वे
भेदाप्रहात्पतिभासते तस्मात् । सांख्यदर्शने बुद्धेर्भोक्तृत्वात् । यद्वा ।
अन्तर्वृत्तिरिति भावप्रधानम् । तथा चान्तर्वृत्तित्वमन्तरवस्थानरूपं
सादृश्यमात्मबुद्धौस्तस्मात् ।

९९. B. om अधुना; N. om सतु, सदृशनाद् for सदृशेति O. सदृशिनं मेति Bh.
सदृशिनं मेति N. for स—ति, B. K1. K2. om. अति, वा before स्वल्पो Bh.,
Bh. om. न; हि after न N.

९७. K2 O. om. संप्रति; N. om सातिशय, "सादरादकुलवीथ्यां पूर्वकालानु-
भवाल्लब्धजन्मन before प्राक्तनो" K2., "प्रतायित N. for "पलम्भ, "तात्मजन Bh.
"तात्मन N. O. or "तान्—न"

१०८. प्रबोधनात् C. प्रबोधा D. for प्रबोधात्, प्रतीयमानः for प्रतायमानः A. Bh.
C.; "द्विसदृश. for "द्विसदृश N. O ; प्रतापा" for प्रत्यया" B.

११९. भाव. for वह B, O. om अन्तर, तद्वति Bh. अत्य-तद्वति D. for अन्तर्वृत्ति.

लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च
प्रत्युमेव च वज्रलेपघटितेवान्तर्निखातेव च ।

६१—६४ स्वोक्तमेव दर्शयति । लीनेवेत्यादि । सा प्रियास्माकं
चेतसि लम्बा संबद्धा । संबद्धत्वे यथासंभवं प्रकारानाह । लीनेव निङ्कु-
तेष । यत्र यस्य संबद्धस्य न प्रत्यक्षोपलम्भस्तत्र तल्लीनमित्युच्यते ।
यथा पयसि लीनं लवणम् । सर्वत्रात्र लम्बत्वस्य प्रकारभेदेनोपमाभेदाः ।
पूर्वपूर्वापरितोषाह । तथाहि । लीनत्वस्याप्रतिभासात्स्पष्टप्रतिभासार्थ-
माह । प्रतिबिम्बितेव । यत्र स्थच्छब्दव्याभिहतं चक्षुः परिवृत्त्य द्रव्यान्तरं
गृह्णाति तत्तत्र प्रतिबिम्बितमित्युच्यते । यथा स्फटिके रक्तपुष्पम् । प्रति-
ष्ठायाया वस्त्वन्तरसंसर्गाधीनत्वेनासाहजिकत्वात्साहजिकत्वोपब-
र्णनायाह । लिखितेव । यत्पश्चिच्छिलावयवसंयोगाभयेण द्रव्येण घन-
द्रव्योपरि संस्थानविशेषवन्निर्मियते तत्तत्र लिखितमित्युच्यते । यथा प-
त्रे लिपिः । लिखनस्य जलाशुपनिपातविनाशितया न चिरस्थायित्वमत-
स्तदर्थमाह । उदकीर्णरूपेव । यद्यत्र निबिडद्रव्ये तादृशेन किञ्चिदवयव-
विभागः क्रियते तत्तत्रोत्कीर्णम् । यथा टड्ढादिना शिलादि । अस्याप्येक
भागवृत्तितया सर्ववृत्तित्वार्थमाह । प्रत्युमेव । प्रत्युममर्थरोपितम् । यद्यत्र
द्रव्यान्तरसंसर्गि तत्तत्र प्रत्युप्तम् । यथाङ्गुलीयके मण्यादि । अस्यापि
शक्योद्धारस्यासिबिडसंबन्धायाह । वज्रलेपघटितेव । यद्यत्र किञ्चिद-
नद्रव्याभिघातजन्यकर्मजन्यसंयोगविभागानाभ्यस्तत्तत्र वज्रलेपघटित-
म् । यथा हीरकादि । तथापि लेपस्य बहिर्वृत्तित्वादन्तःसंसर्गार्थमाह ।
अन्तर्निखातेव । यद्यत्र संबद्धमूर्धोपःसंयोगादिना धृतं नोपलभ्यते तत्त-
त्र निपातमुच्यते । यथा भूमौ मूलकादि । निपातस्य सर्वरोपणमुप-
स्वमर्थरोपणमित्यनयोर्भेदः । निपातस्यापि निर्बन्धानिशयेन शक्योद्धार-

सा नश्चेतसि कीलितेव विशिखैश्चेतोभुवः पञ्चभि-
श्चिन्तासंततितन्तुजालनिबिडस्यूतेव लग्ना प्रिया ॥

रतया विवेकादिदुःशक्यत्वार्थमाह । कामस्य पञ्चभिः शरैः कीलितेव ।
कीलितस्य प्रतिकीलनोद्धार्यतयाशक्योन्मूलनयाह । चिन्तापरंपरासूत्र-
समूहेन गाढं यथा स्यात्तथा स्यूतेव सीवनं प्रापितेव । जालनिबिडसी-
धनेनानुष्ठेदनीयत्वमुक्तम् । इहोपधेयाभेदेऽप्युपाधिभेदादपौनहस्यमि-
त्यवधेयम् । एकमेव हि वस्तु तत्तदुपाधिवैशिष्ट्याद्भिन्नबुद्धिविषयो यथा
दण्डिकुण्डलित्वादिः । यद्वा । नोस्माकं चेतसि सा लग्ना दृढं संबद्धा । दृढ-
संबद्ध एव लग्नपदार्थः । शरो लग्न इत्यादौ तथादर्शनात् । दृढसंबद्ध एव
नानाप्रकारेण स्थिरीक्रियते । कामबाणपञ्चकेन कीलितेव । चिन्ताप्रवा-
हरूपतन्तुसंतत्या स्यूतेव । ननु इयमप्यदो न युक्तम् । तथा सहान्तरस्य
चैतन्यस्य संबन्धाभावात् । अतो विषयविषयिभावप्रकारान्मतभेदेनाह ।
लीनेवेति । लीनत्वं तदात्मतया संबद्धत्वम् । विषयविषयिणोस्तत्वात्म-
रूप एव संबन्ध इति योगाचारमतमनेनोक्तम् । प्रतिबिम्बितेवेति सांख्य-
मतोपदर्शनम् । लिखितेवेति सौत्रान्तिकमतोपदर्शनम् । तत्र हि ज्ञानेन
स्वीयाकारार्पणं विषये क्रियते इति तत्तदाकारस्याभिधायिः । शिलादौ
तुरंगादिवदिति लिखनसाम्यम् । उत्कीर्णरूपेवेति विषयाकारेण चैतन्य-
परिणाम इहोत्कीर्णरूपता । अतस्त्रिदण्डमतम् । प्रत्युभेवेति पूर्वरूपति-
रोधानादन्यरूपाविर्भावेन सुवर्णरचितभाजनादाविव तत्तद्विषयाकार-
तया ज्ञानविपरिणाम इति पातञ्जलमतम् । वक्षतेपघटितेवेति नैयायि-
कमतम् । तदीयतामात्ररूपो हि स्वभावभेदः प्रकाशस्य विषयविषयिभा-
वः । अयं च यावद्वस्तुस्थिरतया वक्षतेपघटनातो न भिद्यते । भ्रन्तर्नि-
लानेवेति विज्ञानवादिमतोपदर्शनम् । अत्र हि विज्ञानस्यान्तर्निखननाच्च

माध० । अहो संप्रति प्रगल्भमानकौणपनिकायस्य महती
श्मशानवाटस्य रौद्रता । अस्मिन् हि

पर्यन्तप्रतिरोधिमेदुरचयस्त्यानं चिताज्योतिषा-

मौज्ज्वल्यं परभागतः प्रकटयत्याभोगभीमं तमः ।

बाह्यवस्तुस्थितिरिति । इहापि तथा । एते च विषयविषयिभावविकल्पा-
स्तच्चिन्ताप्रकारत्यान्माधवस्य चित्ते विपरिवर्तन्ते । एवं च चेतसा सह
संबन्धः । पथास्कीलनेन वा सीवनेन वा गाढसंबद्धतां गता भवति लम्बा ।
ततश्च तद्दर्शनं महापुरुषानुभूतं तस्येति किमत्र चित्रमिति भावः । अत्र
पञ्चभिरित्यनेन युगपत्कागवाणविषयत्वमात्मनो निवेदयता दुःसह-
शाशालित्वं सूचितम् । चेतोभुय इत्यनेन तत्प्रभवस्य तस्य मर्मशत-
ध्वनिता ।

यथाशक्ति यथायुक्ति यथागति यथामति ।

यथाधीति यथानीति विवेचितमिदं मया ॥

६६—७१ कौणपनिकायो राक्षससमूहः । रौद्रता भीषणत्वम् । प-
र्यन्तेत्यादि । तमः ॥ कर्तृ ॥ चिताज्योतिषामौज्ज्वल्यं परभागतो गुण्ठे-
त्कर्षाधानात्प्रकटयति व्यक्तीकरोति । तमसि संनिहिते सति तेजसां
कान्त्युत्कर्षः स्फुट एवेति भावः । कीदृशं तमः । आभोगात्परिपूर्णतया
भीमम् । चितालोकमण्डलस्य पर्यन्ते निकटदेशे प्रतिरोधनशीलं मेदुरं
स्निग्धं चयेन संघेन स्त्यानं घनम् । यहा । पर्यन्ते यः प्रतिरोधोन्धकारस्य
प्रसरणनिवारणं तेन मेदुरो मांसलो यथयस्तेन घनमित्यर्थः । कटाः

६६. आरम्भे before अहो N, K1, K2, om. संप्रति, प्रगल्भता B, K1, K2.
प्रमान N, for प्रगल्भमान, कौणर for कौणर O; महत for महती D

६७. N, om काटं, अथ for अस्मिन् N.

६८. रौद्र for रौद्रि K1, K2, घन for अथ Bh. N, O, रौद्रि for रौद्रि.
मिषा D

संसक्ताकुलकेलयः किलकिलाकोलाहलैः संमदा-

दुत्तालाः कटपूतनामभृतयः साराविणं कुर्वते ॥

भवत्वाधोपयामि तावत् । उचैः । भो भोः इमशाननिकेतनाः
कटपूतनाः ।

शब्दाः । पूतनाः इमशाननासिनो राक्षसास्तत्प्रभृतयोन्येपि तत्रत्याः दृ-
गालादयः किलकिलाकोलाहलैः किलकिलारूपारावैः साराविणं पर-
स्पृहानं कुर्वते संमदादर्थात् । उत्ताला उद्गताश्चञ्चला वा । तालादु-
द्गता उत्तालाः ॥ सुष्ठुपेति समासः ॥ तेनान्योन्यहस्ततानयन्तइति
वा । संसक्ता मिलिता आकुलास्वरायुक्ताः केलयः क्रीडा येषां ते ।
यद्वा । संसक्तत्वेनाकुला केलिर्येषां ते । संसक्त इति भावप्रधानम् । य-
द्वा । संसक्ता कुलेन स्वयूयेन केलिर्येषां ते ॥ त्रिपदबहुव्रीहायुत्तरपद-
त्याभावात् पुंश्रद्धावः ॥ सान्द्रजिग्धे च मेवुर इत्यमरः ॥ किलकि-
लेत्यव्यक्तशब्दः । अविभाषितविशेषः शब्दसमूहः कोलाहलः ॥ सपू-
र्वाद्गौरेरभिविधौ भाव इतुण् । तदन्तारस्वार्थेण् । आदिनृदिः ॥ शब्दा-
नां शब्दकरणं येतालाधिष्ठानात् । रौद्ररस इह । मत्तक्षणं तु भरते ।
इति रौद्रो रसो वृष्टो रौद्रेरेवान्नचेदितिः ।

शालग्रहारभूयिष्ठभयकम्पक्रियात्मकः ॥ इति ।

७२—७५ भो भो इत्यभिमुखीकरणरूपे संबोधने । निकेतनं गृ-
हम् । अशस्त्रपूतं संगुलपतितस्य स्वर्णिगो मांसं शस्त्रपूतम् । अनन्ते-
पाममाद्यमिदमिति न तादृशमिदम् । यद्वा । अशस्त्रपूतं शस्त्रेणाच्छि-
न्नम् । धातुनामनेकार्थत्वात् । शस्त्रहतमांसस्य रणे सुलभतया तेषाम-
स्पृहानं इदमतादृशमिति भावः । अव्ययार्जं निष्कषट्म् । यद्वा ।

७० [इति^० for किन्^० K2 O

७१. "दुपना, for "दुपाना B; पूतन for पूतना Bb. h2 O. . एतं तेन for
राक्षसिण c

७२ तद्विद्वि मयन् N. N. or तपन् A N. om उदे, मे- for मेमे
h1. A B C om om मे., देना for विकृतम् Bb h1. h2.

७३ h2 om ५७

अशस्त्रपूतमध्याजं पुरुषाद्भोषकल्पितम् ।

विक्रीयते महामांसं गृह्यतां गृह्यतामिदम् ॥

पुनर्नेपथ्ये कलकलः ।

माध० । कथमाधोपणानन्तरमेव सर्वतः समुच्चलदुत्तालवेतालमुक्ततुमुलाव्यक्तकलकलाकुलः प्रचलित इवाविर्भवद्रूतसंकटः श्मशानघाटः । आश्चर्यम् ।

इष्टसिद्धिं पणीकृत्य साहसाद्यदुपार्जितम् ।

अशस्त्रपूतं निर्व्याजमेतन्मांसं विदुर्बुधाः ॥

इति परिभाषितमेव ।

त्रियधतुष्पदे श्रेष्ठाः पुरुषा द्विपदे तथा ॥

इति वचनात्प्राशस्त्यार्थमाह । पुरुषस्याज्ञादानीयोपकल्पितम् । विक्रीयत इष्टसिद्धिमुल्येनेत्यर्थात् । विक्रयस्य मूल्यत्तापेक्षत्वात् । यद्वा । विक्रीयते हीयते । धातोर्नेकार्थत्वात् ।

७७-८३ उच्चैर्घुष्टं तु घोषणेत्यमरः ॥ वेतालः श्मशानदेवताकिंकरः ॥ तुमुलं रणसकुल इत्यमरः ॥ तेषामन्योन्यस्पर्धया रणे सकुलत्वम् । अविभाषितार्थत्वेनाव्यक्तत्वम् । प्रचलित उच्चावचः । संकटो व्याप्तः । कर्णेन्यादि । उल्का ज्वाला मुखे येषां ते उल्कामुखाः शृगालभेदाः । तेषां मुगैर्नभ आकीर्यते व्याप्यते । यद्वा । उल्कामुखा एतन्नामप्रसिद्धा एव रणवासिनो जन्तुभेदाः । कीदृशैः । कर्णसमीपवि-

७४ ०त निर्व्याज for ०तमध्याज B C O.

७५. ०तामिति for तामिदम् Bh. C K1, इति after इदम् N.

७६ Bh K1 K2 N. O. om पुन

७७ आमाषणा B आपोषा C. for आधोषणा, N om एव, ०यद् for चतद् K1 N N om वेतालमुक्त, कुल after वेताल B. h1 O.

७८ K2 O om यवद् भूति before भूत B

७९ आधयेम् twice Bh K1 K2.

खर्जूरद्रुमदध्रजङ्घमसितत्वङ्गद्विविधवक्त-^{१५}

स्नायुग्रन्थिघनास्थिपञ्जरजरत्कङ्कालमालोक्यते ॥

समन्तादवलोक्य विहस्य च । अहो प्रकारः पिशाचानाम् ।

महभिकया मांसग्रहणादीपद्वर्धरमव्यक्तशब्दं यथा स्यादेवं रुदतः ।
एतच्च कुक्षुरेषु स्फुटमेव । कीदृशं पूतनचक्रम् । खर्जूरद्रुमदध्रा तत्प्र-
माणा जङ्घा यस्य तत् । एतेन जङ्घानां ग्रन्थियोगित्वकर्कशत्वनीरस-
त्वलोमशस्त्वानि दर्शितानि । असिता द्यामा या त्वक्चर्म तथा नद्धा
सर्वतो विस्तीर्णा याः स्नायवो नहर इति ख्यातास्ताभिर्ग्रन्थिषु सधि-
भागेषु घनानि दृढान्यस्थानां पञ्जराणि येषां तादृशा जरन्तो जीर्णाः
कङ्काला मांसादिशून्यास्थिभागा यस्य तत् । वृकपदं शृगालाद्युपल-
क्षणपरम् ॥ क्लोक ईशमृगो वृक इत्यमरः ॥ यद्वा । शालावृकाः
कपिक्रोदुश्चान इति नानार्थेभ्यो दर्शनादेतस्यैकदेशो वृकशब्दः । तेन
भीमभीमतेनादिवदस्यापि तावदर्थप्रतिपादकतेत्यवधेयम् । यद्वा । घृ-
को घोष इति ख्यातः ॥ विषसो भोजनशोषेपीत्यमरः । स्याच्छरीरा-
स्थि कङ्काल इत्यमरः ॥

८९-९२ विहस्येति । अतिसात्त्विकेपि मायि भीषणत्वममी पूत-
नाः कुर्वन्तीत्यसंबद्धक्रियया हासः । यद्वाह ।

असंयदैस्तु हासः स्याद्वापेपथ्यक्रियादिभिः ॥ इति ।

प्रकारो घैलक्षण्यम् । तत्तेत्यादि । एते पूर्वोक्तादन्ये पिशाचा विस्तृतदीर्घ-
जिह्वाभीषणमुलविवर विदार्य व्यादाय दग्धपुराणरोहिणानामिध शुति
दधति धारयन्ति । दग्धत्वेन द्यामत्वं पुराणत्वेन जीर्णत्वं च दर्शितम् ॥
रोहिणो रोहण इति ख्यातस्तरुः । घोघराणि इति ख्यातो घा । रोहितो-
पि स एव । अत एव रोहित- ग्रीहनाशक इत्यमरोपि । रोहणानामिति

८९ दग्ध for दध K1 °जत for °जत K1

९० प्रकार for कङ्काल Bh

९१ विनोदय for अतलीकय O, B om विहस्य, Bb C K1 N O cm.प

एते हि

१०

ततपृथुरसनोद्यमास्यगतं दधाति विदार्य विवर्णदीर्घदेहाः ।
 -ललदजगरघोरकोटराणां द्युतिमिह दग्धपुराणरोहिणानाम् ॥
 परिक्रम्य । हन्त बीभत्समेवाग्रे वत्तते ।

उत्कृत्योत्कृत्य कृत्तिं प्रथममथपृथूच्छोकभूयांसि मांसा-
 न्यसस्फिकपृष्ठापिण्डाद्यवयवमुलभान्युपपृतीनि जग्ध्वा । १५

पाठे रोहन्तीति रोहणास्तरयस्तेषामित्यर्थः । ललता चलताजगरेण
 सर्पेण भीषणच्छिद्राणाम् ॥ निष्कृतः कोटरं वा नेत्यमरः ॥ तदिह
 कोटरेणास्यमजगरेण रसना रोहिणेन पिशाच उपसीधन्ते । भयानको
 रसः । यदाह ।

विकृतरयसश्चदर्शनसंज्ञासारण्यशून्यगृहगमनात् ॥

गुरुनृपयोरपराधाकृतश्च भयानको ज्ञेयः ।

९३-९७ बीभत्स घृणाकरम् । निर्भिद्येत्यादि । अयमेतरङ्गः प्रेत-
 रूपो रङ्गः । धुधाभिद्युष्यच्छरीरोद्यममनाकुलं यथा तथा क्रव्यं मांस-
 मत्तिं व्यादति । किं कृत्वा । प्रथममादी कृत्तिं चर्म निर्भिद्य निर्भिघ्नीकृत्य
 पश्चादुत्कृत्य छित्त्वा । उत्कृत्येति पाठे चर्मकोपाकर्षणमुत्कर्तनं तत्पुनः
 पुनः कृत्येत्यर्थः । अध्यानन्तरं पृथुना महतोच्छेफेन भूयांसि बहूनि मां-
 सानि जग्ध्वा भक्षयित्वा । कीदृशानि । अंसयोः स्कन्धयोः स्फिको कटि-
 मांसपिण्डयोः पृष्ठे कायपश्चाद्भागे पिण्डयोर्जङ्घापाश्चात्यभागयोरपि-

९० तत for एत हि ५

९१ पृथुतर for ततपृथु N रसना° for रसको O, विवृत्य for विदार्य h1 K2
 O, विष्कृत्य for विवर्ण N

९२. चन्द्र B Bh K1. K2 O गलद् N. for ललद्, °निमव & °तिमिह (in
 margin) O, इव for इह A D N

९३ अवलोचय च after °कृत्य N; अति before वागसम् N, O. om एव
 अपतो for अपे N O K1 h2 om वत्तते

९४ निर्भिद्योत्कृत्य for उत्कृत्योत्कृत्य Com अपि for अथ h1 K2 पृथूच्छोक
 B पृथू सेध N for पृथूच्छोक

९५ स्फिक for स्फिक O, पीठ° for पिण्ड° N, गभीनि for पृतीनि h2, °न
 दग्ध्वा for °नि जग्ध्वा K1.

आत्तस्नाय्वन्त्रनेत्रः प्रकाटितदशनः प्रेतरङ्कः करङ्का-
दङ्कस्थादास्थिसंस्थं स्थपुटगतमपि क्रव्यमव्यग्रमस्ति ॥

अपि च ।

निष्ठापस्त्रिददस्थनः कथनपरिणमन्मेदसः प्रेतकाया-
न्हुद्वा संसक्तधूमानपि कुणपभुजो भूयसीभ्यधिताभ्यः ।

दात्कक्षामूलाद्यवयवेषु बलमानि । उच्छूनत्वात्तेषाम् । उग्रपूतीत्युत्कटग-
न्धानि । पृथूत्सेधेति पाठे पृथुनोत्सेधेन कायेन बहुतां गतानीत्यर्थः । यद्वा ।
उत्सेधेनोक्तव्या भूयांसीत्यर्थः ॥ उत्सेधः काय उत्ततिरित्यमरः । कीदृशो
रङ्कः । आर्तस्त्वरायान् । पर्यस्तमितस्ततः क्षिप्तं नेत्रं येन सः । पतदुभयं
रङ्केषु प्रसिद्धमेव । अन्तःपर्यस्तनेत्र इति पाठेन्तर्मध्ये स्थितनेत्रः । रङ्क-
त्वेन कोटराक्षत्वादित्यर्थः । आत्तस्नाय्वन्त्रनेत्र इति पाठ आत्तानि गृ-
हीतानि स्नाय्वन्त्रनेत्राणि येन सः । अत एवान्वासुत्पादनाय प्रकाटित-
दन्तः । दीर्घल्यप्रकर्षणात्प्रकाटितदशनत्वम् । अङ्कस्यात्क्रोडीकृतात्कर-
ङ्कात्कपालादाकृष्येत्याक्षेपात् । अव्ययापादानानुपपत्तिः । कीदृशं क्रव्य-
म् । अस्यपु यत्संतिष्ठति तत् । स्थपुटगतमपि निक्षोद्यतत्रिषमस्थानग-
तमपीत्यर्थः । अत एव रङ्कः ॥ स्त्रियी स्त्रियो कटिमोघावित्यमरः ।
पिण्डः खण्डेद्भभेदेस्यादिति मेदिनीकरः । करङ्को मस्तकेपि स्यादिति
धरणिः ॥ अयं बीमत्सो रसः ।

९९-१०२ निष्ठापेत्यादि । एतेपि कुणपभुजः शयभक्षकाः पिशाचा
बद्धीभ्यधिताभ्यः प्रेतकायानाकृष्य तेषामेव जङ्गानलकं जद्गुमधान-

९९. आर्तःपर्यस्त A. D. अन्तःपर्यस्त noticed by Com. for आपरनायन्त्र, नेत्र
for नेत्र. Bli. K1. गहन for दन्तः C.

१०. परानः for पररक्षः A. D. margin of O.; परिगतम् for परिगतम् N.;
कायात् for कायम् O.

१००. यद्वा for कृद्वा B.; भावः for कर्तृ O.

उत्पक्लंसिमांसं प्रचलदुभयतः संधिनिर्मुक्तमारा-

देते निष्कुप्य जङ्घानलकमुदयिनीर्मज्जधाराः पिबन्ति ॥

विहस्य । अहो प्रादोपिकः प्रमोदः पिशाचानाम् ।

मस्य निष्कुप्य विगतमांसावरणं कृत्वा मज्जधाराः पिबन्ति । मज्जा-
स्थिमध्यस्थितस्नेहः । कीदृशीः । आराहुरत एवोदयिनीर्लम्बमानाः ।
ब्रवमयत्वात् । यद्वा । आराहुरत पिबन्तीति योजना ॥ आराहुरत-
मीपयोरिति विश्वः । चिताभूयस्त्वेनातिभीषणतोक्ता । कीदृशान् । निष्ठा-
पेनेदक्तापेन स्वियन्त्यसृज्जि येषाम् । पक्ष इत्यादिसूत्रेणासृक्शब्दस्या-
सद्वादशेष्टौपे रूपम् ॥ अस्थि इति पाठो न युक्तः ॥ तृतीयादावस्थी-
त्यादिनानङ्घ्रिधानात् । यद्वा । प्रेतकायादिति पञ्चम्यन्तः पाठः । अतो-
स्थि इति पञ्चम्यामनङ्घ्रि रूपम् । चिताभ्य इति ल्यप्लोपे पञ्चमी । मित-
स्तपतावित्यनभ्यापृत्तौ पठ्यम् ॥ कथनेन पाकक्रमेणाङ्गेषु परिणमज्जी-
र्यन्मेदो येषां तान्संसृष्टधूमानपि । कीदृशं जङ्घानलकम् । उत्पक्कमुच्छूनं
कृत्वा पक्कमत एव संसनशीलं मांसं यस्मात् । यद्वा । उत्पक्केनोद्वतपा-
केन संसि मांसं यस्मात् ॥ उत्पक्क इति भावे कः । प्रचलन्तः शिथि-
लीभयन्त उभयतो जानूरुपर्वणो गुल्फाद्ये ये संधयोऽस्मां परस्परमिल-
नस्थानानि तैर्निर्मुक्तम् । प्रचलमिति पाठ उभयतः पार्श्वोभ्यां प्रच-
लम् । अत एव संधिपरिमुक्तमित्यर्थः ॥ कुणपः शबमत्रिया-
मित्यमरः ॥ नलकं नरहड इति ख्यातम् । सरी इति ख्यातं
या । बीभत्स एयात्र रसः ।

१०३—१०८ अहो इति बीभत्सशृङ्गारदर्शनेनाधर्यम् । प्रादो-
पिको रात्रिप्रारम्भजः । शृङ्गारबीभत्सयोः परस्परविरोधेपि संस्था-
नसाम्यात्संभेदाभास इह । प्रसाधनाद्याश्च शृङ्गारः । यदाह ।

१०१. प्रचलम् for प्रचलद् noticed by Com., सापदे° Bb. °सापदे° O. for °सापदे°

१०२. निष्कुप्य Bb. K1. निष्कुप्य N. निष्कुप्य B. for निष्कुप्य.

१०३. पिशाचाङ्गानाम् A. B. D. पिशाचकम् O. for पिशाचानाम्.

तथा हि ।

अन्त्रैः कल्पितमङ्गलप्रतिसराः स्त्रीहस्तरक्तोत्पल-
व्यक्तोत्तसभृतः पिनहा सहसा हृत्पुण्डरीकसजः । १०५
एनाः शोणितपङ्ककुङ्कुमजुपः सभूय कान्तैः पिब-
न्त्यस्थिस्नेहसुराः कपालचपकैः प्रीताः पिशाचाङ्गनाः ॥

ऋतुमाल्यालंकारैः प्रियजनगान्धर्वकाव्यसेवाभिः ।

उपवनगमनविहारैः शृङ्गाररसोपि संभवति ॥

अत एवायं श्लोकः कण्ठाभरणेपि रससंकराभास उदाहृत इति ।
अन्त्रैरित्यादि । एताः पिशाचस्त्रियः कान्तैः संभूय मिलित्वा कपा-
लचपकैरस्थिस्नेहसुरा मज्जमद्यानि पिबन्ति । कीदृश्यः । अन्त्रै
रचितो मङ्गलार्थे प्रतिसरो हस्तसूत्रमूर्णामय याभिस्ताः । अथैध-
व्यचिह्नं मङ्गलप्रतिसरो भवति । यद्वा । प्रतिसरः कङ्कणम् । तद-
प्यथैधव्यचिह्नतया मङ्गलम् ॥ कङ्कणे करसूत्रे च भवेत्प्रतिस-
रोल्लियामिति मेदिनीकरः ॥ स्त्रीहस्त एव रक्तपद्मं तेन व्यक्तमुत्तंसं
कर्णभूषणं विभ्रति याः । सहसा शीघ्रं हृत्पद्ममालाः पिनहा परि-
धाय । हृत्पद्मस्य श्वेततया पुण्डरीकपदेनोपन्यासः । यदाह ।

द्वादशाङ्गुलसंपूर्णे श्वेते हृदयपङ्कजे ॥ इति ।

मालाया मनोहरतयान्वा मा गृह्णादिति परिधने शीघ्रता । अत
एव प्रीताः । रक्तचूर्दमकुङ्कुमवत्याः । अत्र पिबन्त्यस्थीत्यादी यति-
भङ्गशङ्का न कार्या । सधिकृतपदविच्छेदे तस्यादोषत्वात् । रेवा
द्रव्यस्युपलविषमामित्यादौ तथा दर्शनात् ॥ चपक पानपात्रं स्था-
दिति हारावली ॥ इह बीभत्समिश्र- शृङ्गाररसः ।

१०४ Bb C. K1. N om तथाहि

१०५ रक्तो° for रक्तो° h2.

१० सिरसा B शिरसो C, शिरसा II for सहसा; °रक्ते for रीक्त B

१०६ °न्यदिपद् for °न्यदिप B, सुरा for सुरा K2 O, कलाप for कपाल K1.

परिक्रम्य पुनरश्वेति पठित्वा । कथं नाम प्रशान्तभीष-
णविभीषिकाप्रकारैर्द्वादित्यपक्रान्तं पिशाचैः । अहो निःसत्त्वता ११०
पिशाचानाम् । परिक्रम्य दृष्ट्वा सनिर्वेदम् । विचितश्चैव सम-
न्ताच्छृण्वानवाटः । तथाहि खल्वियं पुरत एव ।

गुञ्जकुञ्जकुटीरकौशिकघटाधूत्कारसंवल्लित-
क्रन्दत्फेरवचण्डडात्कृतिभृतप्राग्भारभीमैस्तटैः ।

१०९—११६. श्रुतिं शीघ्रम् । विभीषिका परभयदायिनी रौ-
द्ररूपता । तस्याः प्रकारा भेदाः । अपक्रान्तं प्रपलाय्य गतम् । निःस-
त्त्वा इत्यनेनास्मद्विदिर्दिशता । महामांसविक्रयादपि नेष्टलाम् इति
निर्वेदः । विचितो व्याघ्रः । तमोव्यामत्वेन कथं विचितत्वज्ञानमि-
त्यत आह्वयमिति । गुञ्जदित्यादि । इयं सरित्पुरत एवास्ति । पारे-
श्मशानं श्मशानपारदेशे ॥ पारे मध्ये पष्ठ्या चेति सनातः ॥
कुञ्ज एव कुटीरोल्पा कुटी तत्र या कौशिकघटा पेचकसमूहः । गु-
ञ्जन्तीनां कुञ्जकुटीरकौशिकघटानां धूत्काररूपं संवल्लितं ध्वनितम् ।
क्रन्दच्छृण्वानां डात्कृतिर्डात्कारः शब्दविशेषः अनयोर्द्वन्द्वः । ताभ्यां
भृतः पूरितो दः प्राग्भारोमतटं तेन भीषणैस्तटैर्लक्षिता ॥ लक्षणे
तृतीया ॥ अन्तरभ्यन्तरे शीर्णास्त्रुडिता ये करङ्काः कपालानि तेषां

१०९. °रक्षपतेति B. Bh. °रक्षपतमिति N. °रक्षपतमप्यागमिति K1. K2.
O ; द्रष्टु for नाम A. B. Bh. C. D. अति after नाम N. O. after द्रष्टु
A. Bh. C. D. गति for अति B.; वा-न for प्रशान्त O.; C N. om पश्यान्त,
विभीषण for भीषण Bh.

११०. भीषिका A. B. D. विभीषिका O. for विर्विषिका, विघाते for प्रकारैः
N. O.; द्रष्टु for पठ O ; परिक्रम्य दृष्ट्वा before अहो O. नि मत्ता सर्वे N.
निःसत्त्वाः O. for नि सन्ता.

१११. N. om. पिशाचानाम्; O. om. पिशाच-दृ. N. om परिक्रम्य दृष्ट्वा. पुते
before दृष्ट्वा K2., चैव for चैव N.; सर्वत for समन्तात् N O

११२. N. om हि.

११३. धूत्कार for धूत्कार A., सन्धेय N. संययित O for सन्धेय

११४. शान्त for शान्ति B. C.

११५

अन्तःशीर्णकरङ्ककर्करपयःसंरोधकूलंकप-

स्रोतोनिर्गमगोरघर्घररवा परेदमशानं सरित् ॥

नेपथ्ये । हा ताद निष्करुण एसो दार्णि दे णरेन्दचित्तराह-
णोवअरणं जणो विवज्जइ । (क)

(क) हा तात निष्करुण एष इदानीं ते नरेन्दचित्तराधमोप-
करण जनो विपद्यते ।

कर्करो भमावययः काकर इति प्रसिद्धो वा कर्करो यत्र । अत एव
तरतां संतरणशीलानां संरोध्यपररोधकः कूलंकपः कूलविदारको यः
स्रोतोनिर्गमस्तेन घोरो घर्घरोव्यक्तरूपो रवः शब्दो यत्र सा । तरः-
संरोधीति पाठे तरसा वेगेन संरोधि गमनविरोधि । कर्करेण दृढेन
तरसा संरोधीत्यर्थः ॥ अल्पा कुटी कुटीरः स्यादित्यमरः ॥ घटा-
शब्दः समूहमात्रवचनोपि करिषटादौ त्यात्यन्तिकस्तस्य प्रयोग
इत्यवधेयम् । घुस्कारडास्कृती अनुकरणशब्दौ । कचित्फात्कुंतीति
पाठः । तत्रापि फात्कृतिरनुकरणशब्द एव । केयकेरवजम्बुका
इत्यमरः । तटः प्राग्भार इत्यपीत्यमरः । कर्करो भग्नभागेपि दृढेपि
खण्डितेपि चेति धरणिः ॥ तदिह करङ्ककर्करसंकुलनदीप्रधाहस्तीरं
पातयति घर्घररव च कुरुत इति स्फुटमेव ।

११७—१२३. हा तात इत्यथ हायोगेपि न द्वितीया । हाशब्द-
स्य शोकवाचिन उपग्रहात् । तस्य च संबोधने प्रथमाप्रयोगात् ।
तदन्वयार्थस्य योगे द्वितीयात न्यासः । अङ्गमुखे खीरत्वापहारस्य
सूचितत्वाच्चेत्ये मणनमिदम् । नाद इ.यादि । अयं तावन्नादः श्रोत्र-

११५ कर्कर for कर्कर Bb N, तरत् B. K1. K2. N. तर D. for एष संरोधि
for संरोध B D K1 K2 N.

११७ दृढि after हा K1, दार्णि for दार्णि D; K1. om दे, णरेद for णरेन्द
K1 K2 O 'देहणे' K1 'राधणे' O. for 'राहणे'.

११८ 'रणो' A Bb. K1. 'रगमाह' D. for 'रण', वि before जणे B, वावज्जइ
B विपद्य N विवज्जइ O. for विवज्जइ.

माध० । साकूतमाकर्ष्य ।

नादस्तावद्विकलकुररीकूजितस्निग्धतार-
श्चित्ताकर्षी परिचित इव श्रोत्रसंवादमेति ।
अन्तर्भिन्नं भ्रमति हृदयं विह्वलस्यङ्गमङ्गं
देहस्तम्भः स्खलयति गतिं कः प्रकारः किमेतत् ॥

३२०

योः संवादं पूर्वोपलम्भाकारतामेति । कीदृशः । विकला त्रस्ता या
कुररी हापुतीति प्रसिद्धा पक्षिषूस्तस्याः कूजितवस्त्रिग्धः खेहल-
स्तार उच्यते । त्रासान्मालत्यास्तारो नादः । अत एव चित्ताकर्षी
प्रियत्वाचित्तानुकर्षकः । परिचित इव पूर्वमुपलब्ध इव । अत एव
श्रोत्रसंवादितास्य । परिचयश्च शंकरगृहे वृत्तः । यदि श्रोत्रसंवादमेति
कथं तर्हीयकार इत्यत आह । अन्तर्भिन्नं द्विधाभूतं संशयाक्रान्तं
हृदयं भ्रमति दोलायते । उभयत आकर्षात् । अत्र मालतीगमनासंभ-
वात्संवादस्य च स्फुटत्वात् । यद्वा । अन्तर्भिन्नं विद्वमसंभवेनेत्यर्थात् ।
तथा यन्पुगतानिदशङ्काकलङ्कात्पत्यङ्गं विह्वलति । करदीनि कंपन्ता
इत्यर्थः । तस्याः कथमिहावस्थानमिति भयाद्देहस्तम्भः । यदाह ।

हर्षव्याधिवासरोपधिः स्तम्भः संभवति ।

धिन्तास्तिमितव्याघ्रतिष्ठ स्खलति । कथमकस्मादेव ममेदं वृत्तमिति
विमर्शमाह । कोऽयं प्रकारः किंनिमित्तं खेहमाविष्करोति । किमेतत् ।
सैवेयं किमन्यद्वा तत्तुल्यमित्यर्थः । संमुग्धमिति पाठे कर्णपीडां
करोतीत्यर्थः । तद्विमुक्त्या मोक्षम् ।

१२१. तमुग्धमे० for संवादमे० noticed by Com.

१२२. विह्वलति for विह्वलति K1. O.

१११. देहो-कम्पः ॥ Bh. C. k1 वायव्यम् N. for देहस्तम्भः, दृश्यति च गतिः
for दृश्य-ति A. D

करालायतनायायमुचरन्करुणो ध्वनिः ।

विभाष्यते ननु स्थानमनिष्टानां तदीदृशाम् ॥

भवतु पश्यामि । इति परिक्रामति ।

ततः प्रविशतो देवार्चनष्ययी कपालकुण्डलाघोर-
घण्टी कृतवध्यनिष्ठा मालती च ।

माल० । हा ताद गिक्करुण एसो दाणिं दे णरेन्दच्चित्तराहणो-

१२० वअरणं जणो विवज्जइ । हा अम्व सिणेहमअहिअए हदासि
देव्यदुध्विलसिदेण । हा मालदीमअजीविदे मम कल्लाणसाहणे-

(क) हा तात निक्करुण एए इदानीं ते नरेन्द्रचित्तराधनोपकरणं
जनो विपद्यते । हा अम्व* जेहमयदुये हतासि देवदुधिलसितेन ।

१२४-१२८. करालेत्यादि । अयमुत्थितकरणरसो ध्वनिः कथं
वा संभाव्यत इत्यन्ययः । उचरन्नुत्तिष्ठन् । थितर्कसंप्रधारणमाह ।
गन्धिति । ननु संभाषणायाम् । इदृशां संभाव्यमानमालीयानामनिष्टानां
जनधधानामिदं करालायतनं स्थानमिति संभाव्यते । व्यभिचिह्नं
न्यस्तालक्तकेत्यादि ।

१२४. करुण for करुणो A. D. N. O.

१२५. मयिध्यानं for 'मनिष्टानां B.; ईदृशी for ईदृशां A. B. K1. K2. O.

१२६. Bb. om. इति परिक्रामति; K1. om. परिक्रामति.

१२७. देवता* for देवा* A. O.; अमहस्तौ for व्यधौ A. D.

१२८. च मालती for मालती च O.

१२९. निक्करुण for गिक्करुण K2., Bb. D K1. K2. om. दाणिं, नारेन्द K1.
O. नरेन्द K2. for णरेन्द.

१३०. 'वअरण Bb. 'वअरणो K1. 'वअरण K2. for वअरणं; विवज्जइ N. विव-
ज्जइ O. for विवज्जइ; जेहमय for सिणेहमय O.; N. om. सिणेहमय; हिअअ for
विअअ K1.; तुमं वि before हदासि A. D.; हद हि for हदासि N.

१३१. देव for देव्य O.; 'सिदेण for 'सिदेण O.; मालती for मालदी Bb.; 'मय
for 'मय O., जीविदे N. जीविदे O. for जीविदे; हा before मम O.; मर for मम
N., कल्लाण for कल्लाण Bb. K1. 'जेक for 'जेक K2.

* यात Com.

कसुहसअलव्वावारे भजवदि चिरस्स जाणाविदासि दुःखं
सिणेहेण । हा पिअसहि लवङ्गिए सिविणआवसरमेत्तदंसणा
अहं दे संवुत्ता । (क)

माध० । हन्त सैवेयं हरिणेक्षणा । संप्रति निरस्त एव संदेहः । १३५
तदहमपि नामैनां जीवन्तीं संभावये । त्वरितं परिक्रामति ।

कापालिकौ । देवि चामुण्डे नमस्ते नमस्ते ।

सावष्टम्भनिशुम्भसंभ्रमनमङ्गुलानिष्पीडन-
न्यञ्चत्कर्परकूर्मकम्पाविगलद्गह्वाण्डखण्डस्थिति ।

हा मालतीमयजीविते मम कल्पाणसाधनैकशुभ*सकलव्यापारे
भगवति चिरस्य स्तापितासि दुःखं खेदेन । हा प्रियसाखि लवङ्गिके
स्वप्नावसरमात्रदर्शनाहं ते संवृत्ता ।

१३२—१३५. अत्र भगवति कामन्दकि इति शेषः । चिरस्य
बहुकालम् । एकशुभस्थाने । एकमुखमिति पाठ एकमुखमेकयाक्यता-
पक्षम् । हन्तेति निश्चयलाभे ।

१३८—१४०. सावष्टम्भेत्यादि । देवि शुम्भाकं क्रीडितं नृत्यं वन्दे ।
कीदृशम् । साटोपो यो निशुम्भो निर्दययन्त्रणं करणभेदस्ततः संभ्रमादा-

१३२. मुक्क after मुह C.; मुक्क; B. D. O. मुल N. for मुह, वावारे for व्यावारे
Bh. K1. K2.

१३३. पिअ Bh. प्रिय O. for पिअ; सिविणअदंसणमेत्ता for सि-णा N.;
सिबिअण° for सिविणआ° K1. K2. मेत for मेत्त K1.

१३४. Bh. om. दे; ते for दे K1. O.

१३५. K1. om. हन्त; N. om. सै-क्षणा; मदरे° for हरिणे° A. C. D. N.;
हन्त before संप्रति K1. K2.; वे before संदेह N. O.

१३६. N. O. om. अहं; एव for अयि नाम B.; माय for नम Bh. K1.; एतं
for एता C.; O. om. एता; एव after जीवन्तीं N.; संभावयेय for संभावये O.

१३७. अर्पारघटकपालकुण्डले A. कपा-घटौ N. for कापालिकौ, K2. N. om.
one नमस्ते.

१३८. निर्भर for संभ्रम A. B. Bh. B. D. K1. K2. नदन् for नमन् B.

१३९. कंय for कंय N.; विपलद् for विगलद् O.

* शुभ for मुक्क Com.; नैकमुक्क noticed by Com. मुह in K1. K2. can.
also be read as मुह).

१४० पातालप्रतिमल्लगलविवरप्रक्षिप्तसमार्णवं
वन्दे नन्दितनीलकण्ठपरिपद्यच्छर्दि वः प्रीडितम्॥

अपि च । प्रचलितकरिकृत्तिपर्यन्तचञ्चन्नखायातभिन्नेन्दुनिः-
स्यन्दमानामृतश्च्योतजीवत्कपालावलीमुक्तचण्डादहासवसद्धूरि-
भूतप्रवृत्तस्तुति श्वसदसितभुजंगभोगाद्भदग्रन्थिनिष्पीडनस्फार-
नमतो भूगोलस्यावनिचक्रस्य निष्पीडनेन न्यस्तदधोगच्छत्कर्परं पृष्ठास्थि
यस्य कूर्मस्य तस्य कम्पेनाङ्गचालनेन विगलन्ती भ्रद्यन्ती ब्रह्माण्डख-
ण्डस्य स्थितिर्वैषम्यं तत्तथा । अनेन भूकम्प उक्तः । तथा च मन्त्रीभूतभूगो-
ले स्वर्णयानामुत्सेकात्पातालतुल्यगल्लयिवरे प्रक्षिप्ताः समार्णवा यच्च
तत् । नन्दितभैरवसमं च प्रकटविभवम् ।

उत्क्षिप्ता तु भवेत्पार्णिर्निशुम्भोर्य निगद्यते ।

अङ्गुल्योप्राञ्जिताः सर्वाः पादेषतलसंचरे ॥

इति भरतः ॥ कटाहे च कपालेपि पृष्ठास्थनि च कर्पर इति शाश्वतः ॥
नाट्येश्वरीधर्षणमिदम् ।

१४२—१५०. दण्डकमाह प्रचलितेत्यादि । देवि युष्माकं ताण्ड-
यमुद्धतं नृत्यमस्माकमभीष्टया अशुभनाशाय तुष्टया आनन्दाय च
भूयात् । अरिष्टया इति पाठे रिष्टिरशुभं तदभावोरिष्टिस्तस्यै । अनेन
भाव्यनिष्ठार्थसूचकदण्डोप्युक्तः । यदाह ।

आकस्मिकमसंबद्धं समर्थगिब यद्भवेत् ।

वाचामन्ते स दण्डः स्याद्भाव्यनिष्ठार्थसूचकः ॥

१४२. अपोर^० for अपि च N., प्रचलत् for प्रचलित C.; निष्यन्द Bb. निस्पन्द K1.
O. विस्पन्द K2 for नि.स्पन्द

१४३. °तोद्योत B. °तद्योत K1. K2. O. for °तद्योत.

१४४. गुभृत् for भूत C ; प्रवद्ध for प्रवृत्त O , निष्पीडितोत्काल for निष्पीडनस्फार
O., उच्छुब्ध for स्फार N.

फुल्लत्फणापीठनिर्यद्विपज्योतिरुज्जुम्भणोद्गमरव्यस्तविस्तारि- १२५
 दोःखण्डपर्यासितदमाधरम् । ज्वलदनलपिशङ्गनेत्रच्छटाच्छत्र-
 भीमोत्तमाद्भ्रमि प्रस्तुतालातचक्राक्रियास्यूतदिग्भागमुत्तुङ्गख-
 द्वाद्भ्रकोटिध्वजोद्भूतिविक्षिप्ततारागणं प्रमुदितकटपूतनोत्तालवे-

रिष्टिः खड्गे नाशुभे स्त्रीति मेदिनीकरः । अरिष्टे तु शुभाशुभ इत्यनरः ॥
 यद्वा । ककारो देवमाता स्यादिति कोशादृशब्दात्संबुद्धौ गुणे च हे अः
 देवमातः इदृया अभीष्ट्यै भूयादित्यर्थः । कीदृशम् । प्रचलितगजासुर-
 धर्मपर्यन्तेपूज्यमतां नखानामाघातैर्भिन्नास्फुटिताद्देवीमस्तकस्यचन्द्रा-
 स्त्वरदमृतस्य व्योतेनाग्नयेन जीवन्तीभिः कपालावलिभिर्मुण्डमालाभि-
 र्मुक्तैश्चण्डादृहासैरत्युच्चहसनैस्त्रसतां बहुभूतगणानां प्रवृत्ता स्तुतिर्यत्र ।
 यद्वा । भूतगणैः प्रवृत्ता प्रयतिता स्तुतिर्यत्र तत् ॥ अन्तर्भावितण्यर्थः ॥
 यद्वा । प्रचलितः कार्त्तिकर्मरूपोद्यधिर्यत्र तत् । पश्चात्कर्मधारयः । तथा ता-
 ग्टवाडम्बरायासेन श्वसतां श्यामसर्पाणां कायैर्ये केयूराकारमन्थय-
 स्तेषु निष्पीडनेनोत्फाल उग्रतमुखविकासस्तरलो वा फुल्लन्विस्तारिता-
 द्भ्रचयः फणापीठः । विस्तारितया पीठेन रूपकम् । ततो निर्गतविपात्रे-
 रुज्जुम्भणेनाधिक्येनोद्गमरः केतिसंयस्तु [संस्तय ?] रस्तातिशयो
 भयंकरो वा विषमो वा व्यस्त इतस्ततो गामी विस्तारी दीर्घो योदोः-
 खण्डः समूहस्तेन पर्यासितः क्षिप्रः पर्वतो यत्र तत् । देव्या अनेकधा-
 हुशालितया दोःखण्ड इत्युक्तम् ॥ अग्रादिकदम्ये खण्डमस्त्रियामि-

१२५ कुत A. रकुतत् K1. for कुतः, °उद्भ्रमणो° for उद्भ्रमणो° K2 व्यक्त for
 गत C.; विस्तार for विस्तारि D. K1.

१२६. खड्ग for तण्ड Bh; तल for धर K2.; रिणज्जटादृ N. रिणज्जटादृ
 O. for निषण्णटादृ; सार B. सच Bh. K1. °टोप K2. for °च्छत्र.

१२७. स्फुट Bh. स्फुट B. for स्यूत, सारा for सटारा A.

१२८. नृत्त for कोटि N O.; °जोदत B. D °जोदत Bh. °जोदति C. °जोदत O.
 for °जोदति, विहट for कट B.

तालतालस्फुटस्कर्णसंभ्रान्तगौरीपनाशेषहृद्यन्मनस्व्यम्बकान-
१५० न्दिवस्ताण्डवं देवि भूयादभीष्टये च हृष्टये च नः । इत्यभिनयतः ।

माध० । हा धिक् । प्रमादः ।

न्यस्तालक्तकरक्तमाल्यवसना पाखण्डचण्डालयोः

पापारम्भवतोर्मृगोव वृकयोर्भीरुर्गता गोचरम् ।

त्यमरः ॥ तथा ज्वलतानलेन पिङ्गलं यन्नेत्रं ललाटलोचनं तस्य च्छटा
ज्वालानिर्गमप्रसरस्तस्य सट्टेन विस्तारेण भीमं यदुत्तमाङ्गं शिरस्तस्य
भ्रमिर्मण्डलाकारेण भ्रमणं तया प्रस्तुता प्रारम्भात्तच्चक्रक्रिया यद्विप्र-
ज्वालितार्धकाष्ठविशेषकर्म तथा स्युता इवैकत्र प्रतिबद्धा इय दिग्भागा
यत्र तत् । तथातिमहत्स्वद्वान्नायध्वजोत्कम्पाक्षिप्र इतस्ततस्ताराङ्गणो
यत्र तत् । तथा इष्टकटपूतमोद्भटवेतालानां तालेन कलकलेन स्फुटत्क-
र्णात् एष संभ्रान्ता वसन्ती सत्यरा वा गौरी तस्या निविडालिङ्गनेन
१५१ दप्यद्वित्तं व्यम्बकं शिवमत्यर्थमानन्दयति ॥ आभीक्ष्ये णिनिः ॥ साटो
निकुञ्जे विस्तार इति विश्वः । शृङ्गमपेपि कीर्तितमिति शाश्वतः ।

१५१—१५५. धिक्प्रमाद इत्यत्र वर्तत इति क्रियापारः ॥ तत
उपद्विभक्तेः कारकविभक्तिर्बलीयसीति धिग्योगे द्वितीयां बाधित्वा
प्रथमेत्यत्रथेयम् ॥ न्यस्तेत्यादि । सेयं भूरिवसोः सुता यस्याः कृते मयैवं
दुःखमनुभूयते पाखण्डचण्डालयोगोर्गोचरं संमुखं गता । पाखण्डेषु चाण्डा-
लोसौ । तद्दर्शनविरुद्धक्रियाकारित्वात् । यदाह ।

१५१. नाद Db. K1. K2. लोल O. for ताल, स्तना° for धना° B.; कप्यन् for
हप्यन् Bh.; कप्यन्का° for व्यम्बका° K1.

१५०. अरिष्टये for अभीष्टये N. O.; तद्वये च before हृष्टये K1.; तद्वये for हृष्टये
B. K2.; °धायतः for °नयतः K1.

१५१. N. om. हा.

१५२. व्यस्ता° for न्यस्ता° B; पाखण्ड A. Bh. पाखण्ड K2. N पाखण्ड □ for
पाखण्ड; चाण्डाल° for चाण्डाल° A.

१५३. °रम्भवतोः for °रम्भवतोः B. G. D.

‘सेयं’ भूरिवसोर्वसोरिव मुक्ता मृत्योर्मुखे वर्तते
 हा धिक्कष्टमनिष्टमस्तकरुणः कोयं विधेः प्रक्रमेः ॥ १५५
 कपाल० । तं भद्रे स्मर दयितोत्र यस्तवाभू-
 दद्य त्वां त्वरयति दारुणः कृतान्तः ।

न भुञ्जीतार्कपत्रेषु स्त्रीबालं नैव धानयेत् ॥

यद्वा । पाखण्डौ च नौ चण्डालौ च । निषिद्धक्रियत्वात् । यदाह ।

अवध्यास्तु समाख्याताः सर्वयोनिगताः स्त्रियः ॥

चण्डालत्वादेव पापारम्भवतोर्मारणप्रवृत्तयोः । न्यस्ते अलक्तकरक्ते
 माल्यवसने यस्यां सा । एतद्वध्यनिष्कम् । यथा मृगी वृकयोः संमुखं
 गता तथेयं भीरुः । मृगीत्यनेन भयत्तलनेत्रतोक्ता । वसोर्देवताभेदस्य ।
 एतेनास्य सुखित्वमुक्तम् । मृत्योर्यमस्य मुखे वर्तते । अत एव हाशब्दः
 परिदेविते स्त्रीरत्नमपि बध्यत इति । निन्दायां धिगिति । विपादे
 कष्टम् । कोपेनिष्टम् । अस्ता नष्टा करुणा दया यत्र । एतादृशो विधे-
 रारम्भः कोयम् । निन्दितोयम् । कीदृग्वा ॥ किं वितर्के परिग्रहे श्लेषे
 निन्दाप्रकारयोरिति विश्वः ॥ करुणोयं रसः ।

इष्टवधदर्शनाद्वा करुणरसो नाम संभवति ॥

इति भग्नः । चण्डालोपि च चाण्डाल इति शब्दभेदः । पुष्पपुष्प-
 जो माल्यमित्यरः ॥

१५६-१६४. त्वं भद्रेत्यादि । प्रहर्षिणीच्छन्दसा श्लोकार्धम् ।
 चामुण्डे भगवतीत्याद्यभिप्रायम् । हे भद्रे यस्तव दयितो यत्नमत्वेने-
 दस्तं स्मर । गुरुत्वात्स्मरणमस्य । यदाह ।

पतिरेको गुरुः स्त्रीणामिति ।

१५५. अस्मिन् for अनिष्मन् B.

१५६. कापालिकी for कपाल K2, त्व for तं A. B. Bh. C. D. K1. K2.

१५७. 'देव त्वां' for 'दय त्वां' A

माल० । हा दडअ माहव परलोअगंदो वि सुमरिदव्वो
 तुम्हेहिं अजं जणो । ण हु सो उवरटो जस्स वल्लहो
 ६० सुमरेदि । (क)

कपाल० । हन्त माधवानुरक्तेयं तपस्विनी ।

अधोर० । शखमुद्यम्य । यदस्तु तदस्तु व्यापादयामि ।

चागुण्डे भगवति मन्त्रसाधनादा-

बुद्धिष्टामुपनिहितां भजस्व पूजाम् ॥

इति हन्तुमुपक्रान्तः ।

-(क) हा *दयित माधव परलोकगतोपि स्मर्तव्यो पुष्पाभिर्यं
 तनः । न खलु स उपरतो यस्य वल्लभः स्मरति ।

यद्वा । मदुपहरणीयत्वेन स इह जन्मनि ते वल्लभो न भूत एव । अतो
 जन्मान्तरेपि तस्माभाय तं स्मर । यदाह ।

यं यं चापि स्मरन्भावं त्यजत्यन्वे कलेवरम् ।

तं तमेवेति कौन्तेय सदा तद्भावमाधितः ॥ इति ।

कृतान्तो यमः । स्मरणफलमाह [न खलु स उपरत इति] । यस्येत्य-
 धीगर्थेति कर्मणि, पठि ॥ यस्य गुणमिति वा । अन्तकाले माधवस्मरणं
 मुक्तिहेतुरिति कटाक्षितम् । हन्त खेदे । कामन्दकीमित्रपुत्रत्यान्ममापि
 माधवस्तादृश एव । तदनुरक्ता चेयं कथं वध्येति खेद इति भावः । अत

१५८. K1. K2. om. हा; दडद for दडअ Bh.; माह for दडअ K1. K2. O;
 माह after दडअ A; B. om. माहव; वि for वि O.; D. N. om. वि

१५९. K1. K2. om. तुम्हेहिं; णदि K1. णलु K2. for णहु.

१६०. A. B. C. D. have अजं before सुमरेदि; सुमरइ for सुमरेदि N.

१६१. पराकी before तपस्विनी A. B. C. D.

१६२. B. om. शख-^०म्य; शकिम् for शखम् A.; Bh. N. O. om. यद-^०यामि.

१६३ साधनार्थम् for साधनादौ Bh. K1. K2

१६५. Bh. K1. K2. N. om. इति-क्रान्त .

* Com has नाथ for दयित.

माध० । सहसोपसृत्य प्रकोष्ठे मालतीं विक्षिप्य । दुरात्मन् अपेहि । प्रतिव्रतोसि कपालिकापसद ।

माल० । सहसावलोक्य । परिचाअदु परिचाअदु महाभाओ । (क)

इति माधवमालिङ्गति ।

माध० । महाभागे न भेतव्यं न भेतव्यम् ।

१७०

मरणसमये त्यक्त्वा गङ्गां प्रलापनिरर्गलं

प्रकटितनिजस्नेहः सोयं सखा पुर एव ते ।

(क) परित्रायतां परित्रायतां* महाभागः ।

एव तपस्विन्यनुकम्प्या । उद्दिष्टां वान्ता प्रतिज्ञाताम् । उपनिहितामुप-
ढौकिताम् ।

१६६-१७४. कफोणेरधोभागो मणिवन्धपर्यन्तः प्रकोष्ठः । विक्षि-
प्यापसार्य । खट्वहस्तत्वेन बाहुमध्येपसारणं जातिः । प्रतिहतो
निराकृतः । अपसद निन्दित । मरणेत्यादि । सोयं तव मित्रं पुरत एव
वर्तत इत्याक्षेपात् । यो वकुलवीथ्यादिषु सानुरागदर्शनप्रसन्नया त्वया
स्वीकृतः । मरणसमय इत्यनेनानुराग उक्तः । यदाह ।

१६६. h1 om. सहसोपसृत्य; खट्व before प्रको० (1); मामतां प्रकोष्ठे for प्र-
Bh. K1, K2; प्रकोष्ठेन for प्रकोष्ठे O; O. om. मालता; खट्व for मालती B, N.,
एरीत्वा खट्व before विक्षिप्य K1, K2, मित्रिण्य for मित्रिण्य A. B. Dh. D, आ
before दुरात्मन् N, Bh repeats अपेहि, A. om. अपेहि.

१६७. एव before वर्ते० A.; न भेतव्यं न भेतव्यम् after *कापसद A.

१६८. K1. om. सहसोपसृत्य, माधवं for सहस्य O; तिलोप्य for अवलोच्य Bh,
A. B. C. D. K1, K2. om. one परिचाअदु A. B. Bh B. D. K1, K2
add न before महा० महात्मा० for महा० B, माको for भाओ C. D; माहवे A
K1, माहव K2, after *भाओ.

१६९. B. Bh. K1. O. om. इति, O. om. माधवमालिङ्गति, तत् for माधव्य B

१७०. A. B. K1 K2. B. om. one न भेतव्यम्

१७१. त्वनासक्तु Bh मुक्तासक्तः K1 K2 स्पृहासक्तः O, मुक्तासक्तः. Com. for
नभस्त्वा चक्षुः, प्रतप for प्रताप A. B. D. K1 K2 O, निरर्गल A. Bh. C. D
निरर्गलः B. K1, K2 O for निरर्गल.

* Com. om. one परिचाअदु

सुतनु विसृजोत्कम्पं संप्रत्यसाविह पाप्मनः ।

फलमनुभवत्युग्रं पापः प्रतीपविपाकिनः ॥

अघो० । आः क एष पापोस्माकमन्तरायः संवृत्तः ।

कपा० । भगवन् स एवास्याः स्नेहभूमिः कामन्दकीसुहृ-
त्पुत्रो महामांसस्य पणायिता माधवः ।

साहसानुरक्तं हि स्त्रियो भजन्त इति ।

तत्र मुक्ताशङ्को निर्भयः । पाखण्डादिति भावः । अत एव प्रतापे-
न निरर्गलोनभिभाव्यः । प्रतापेति पाठे हा नाथ माधवेत्यादिमालती-
प्रतापेन निरर्गल उच्छृङ्खल इत्यर्थः । त्यक्त्वा शङ्कामिति पाठे शङ्का
लज्जादिकं वा त्यक्त्वा प्रतापनिराकुतो वा प्रतापनिरङ्कुशो वेत्यर्थः ।
यद्वा । शङ्कां त्यक्त्वा यं प्रति त्वया प्ररुडितो निजस्नेहः सौयमित्यर्थः ।
यद्वा । अयं कीदृशः । प्रकाशितात्मस्नेहः । मरणसमये रक्षणादिति भा-
वः । हे सुतनु अत उन्नतं कम्पं त्यज । असौ पापः संप्रत्येव पाप्मनो
मिषिद्धानरणस्य फलं मरणरूपमुग्रं तीव्रमनुभविष्यति । संप्रतीत्यनेन
प्रकृतोपयुक्तं निजामत्यं पौरुषं च ध्वनितम् । कीदृशस्य । प्रतीपो विपरी-
तो विपाको विरुद्धपरिणतिर्यत्र तस्य ॥ अनुभवतीत्यत्र वर्तमानसामी-
प्ये वर्तमानयद्वेति भविष्यति लट् ॥ शृङ्गारवीरसंभेदोत्र ।

१७५-१८८. अन्तरायो विघ्नः । भूमिः स्थानम् । प्रासातिशया-
दिः श्वासः । अत्रोपरि सौधोपरि । गलिन्द ओष्ठ इति प्रसिद्धे । युयनि-
ति । महामबला शुभा चान्येनानीता यूयं धीराधीरा विबुद्धा अपी-

१७५. वा पुन for पाप्मन N

१७५. अथ after पापो N.

१७५. भगवत्या for भगवन् A, N. om. भगवन्. A. om. स, अयम after एष
A Bb K1 K2

१७५. यन् for पण A C D K1 K2 N O नाम after माधव A

माध० । सास्त्रम् । महाभागे किमेतत् ।

माल० । निरादाशस्य । महाभागे अहं त्रि ण आणामि ।
एत्तिअ उण जाणामि उवरिअलिन्दअ पसुत्ता इह पबुद्धास्मि । तुम्हे १८०
उण कहि । (क)

माध० । सलज्जम् ।

त्वत्पाणिपङ्कजपरिग्रहधन्यजन्मा

भूयासमित्यभिनिवेशकदर्थ्यमान ।

(क) महाभाग अहमपि न जानामि । एतावत्सु नर्तनाभ्यु-
पयलिन्दकं प्रसुप्तेह प्रबुद्धास्मि । ययं पुन वा ।

वानीमिह किमर्थमागता इत्यर्थ । इत्यदित्यादि । हे भीरु मन्त्रमासत्रिक-
याय समक्षान्ने भ्रमस्तव क्रन्दिताभ्याकर्ण्यगतास्मि । मन्त्रमासत्रिकय-
फलमाह । इत्यदिति । इत्यहिवारेण धन्यजन्मा पुण्यजन्माह भवामी-
त्यभिनिवेशोक्तियत्नेनानेशेन वा कदर्थ्यमान पीड्यमान । अतस्त्या-
गिना न मे जीवन्मिति सभाव्यमानफलतया मासत्रिकये प्रसुप्तो-
सीति भाव । इत्यपादपङ्कजेति पात्रे प्रेयसीचरणग्रहणस्य मान एव
कर्तव्यतया मानप्रसादनमेषोत्तरोत्तरं चरितेत्याशसितवान् । अत एव
सलज्जमित्युक्तमिति भाव ॥ धन्य पुण्य इति स्मृत इति विश्व ॥

१७९. I h m अतिर B h K1 K2 O om महा-वि जगमि अहं न
किंज जाणामि for अहं- जगमि A B C D

१८० जगमि । ए एतिअ K1 O, इह I h K1 K2 इति A O I h इति
लिन्दे A निरर D K2 O for लिन्दे एतावत् for पसुत्ता A D K2
पबुद्धा A पबुद्धा I K1 N विद्धा O for वरं वरं I h तुम्हे O I r तस्मै

१८१ ता for वन A D ता for पाणि O I I red by C m पाणि I r
प ३ A

* Cora adds एति after एतावत् । लि-रर C m उव C m

भ्राम्यन्नुमांसपणनाय परेतभूमा-
वाकर्ण्य भीरु रुदितानि तवागतोस्मि ॥

माल० । स्वगतम् । कथं मम कारणादो एवम् एदे अप्पणिर-
वेख्खा परिभमन्ति । (क)

माध० । अहो नु खलु भोस्तदेतत्काकतालीयं नाम । संप्रति हि
राहोश्चन्द्रकलामिवाननचरीं देवात्समासाद्य मे
दस्योरस्य कृपाणपातविषयादाच्छिन्दतः प्रेयसीम् ।

(क) कथं मम कारणादेवमेत आत्मनिरपेक्षाः परिभ्रमन्ति ।

कुत्सितोर्थः कदर्थः । भीरु इत्यनेन रोदनोपपत्तिरुक्ता । तदिह त्वच्चि-
मित्तमहं साहसी इत्थं पुनः कीदृशीति न ज्ञाम इति तात्पर्यम् । अत एव
हर्षविस्मयवशादाह [मालती कथमित्यादि] । परिभ्रमणमितस्ततो
गमनम् । आत्मनिरपेक्षः दमश्चानभ्रमणेन ।

१८९—१९३. विस्मयेहो नु खलु भोः । काकतालीयमचिन्तितो-
पनतम् । यथा काकागमनतालपतनयोरेकदा संभवो देवाधीनस्तथेदम-
पीत्यर्थः । राहोरित्यादि । देवादिधिष्यशादासाद्य प्राप्य । अर्थात्प्रियाम् ।
अस्य दस्योरस्य खङ्गपातविषयात्प्रेयसीमाकर्षतो मम चेतः कथं य-
तताम् । नवनवरसोदयात्तत्र आन इत्यर्थः । कामिव । राहोराननचरीमि-
न्दुकलामिव । कृपाणपातविषयामिति पाठे खङ्गपतनस्य विषय आश्रयो

१८९. अपवर्ण्य for स्वगतम् B. Bh. K1. K2.; हस्ती हस्ती A. D. हस्ती K2.
before कथं, कथं for कथं Bh. K. N.; मह for मम N.; काल० for कार० N.
जन्म Bh. जन्म K2. एव N. एवं O. for एवं, B. D. om. एवं; B O. D. om.
एदे; वि Bh. K1. वि K2. before अप्प, वेख्खा B. C. D. वेख्खा Bh. वेख्खा
K2. O. for वेख्खा.

१८८. पाठे for परि B. N.; कलामिद B C. D. कलामिद A. भ्रमन्ति Bh. क-
मन्ति K1 O. for भ्रमन्ति.

१८९. B. om. नाम.

१९०. धारय for दस्योर C., वनपाद् B विषय noticed by Com for विषय.

आतङ्काद्विकलं द्रुतं करुणया विक्षोभितं विस्मया-
त्क्रोधेन ज्वलितं मुदा विकसितं चेतः कथं वर्तताम् ॥

अधो० । रे रे ब्राह्मणादिम्भ ।

व्याघ्राघ्रातमृगीकृपाकुलमृगन्यायेन हिंसारुचेः

१९५

पाप प्राण्युपहारकेतनज्जुषः प्राप्नोसि मे गोचरम् ।

यत्र तामेतादृशीं प्रेयसीं प्राप्य कथं मम चेतो वर्ततामिति योजना । यद्वा
अस्य कीदृशस्य । आच्छिन्दतो द्विधाकर्तुमुद्यतस्य । प्रियामित्यर्थात् ।
ततो जीवनाभाव एवास्या इति भावः । चौरिकयापहरणेन दस्युत्वम् ।
तदिह प्रथमार्धेन हेतुरुक्तः । द्वितीयेन फलमाह । आतङ्काद्विचित्रमत्कारा-
द्विकलं न त्वस्य निसर्गसात्त्विकस्य भयमिति यद्यपि तथापि प्रियप्राप्त्या
जीवनसव्यपेक्षतया भयमुचितमेव पूर्वं तु जीवननिरपेक्षतया निर्भयत्व-
मित्यातङ्को भयमेव । राहोरित्युपमानं भयहेतुः । चन्द्रकलोपमया जग-
त्त्रेणोत्सवकरीयं व्यसनमुपगतेति करुणया व्रधीभूतम् । दैयादासाद्येति
विस्मयाद्विचलितम् । दस्योरित्यनेन गालतीमयं हन्तुमुद्यतश्चौर इति
कोपेन दीप्तम् । आच्छिन्दतः प्रेयसीमिति प्रियाजीवननिर्याहेन हर्षेण
प्रसन्नम् ।

१९४-१९८. ब्राह्मणेति सिद्धयनुगुणशुनित्वार्थं यज्ञोपवीतधारणात् ।
दिम्भो बालकः । ब्राह्मणकपालभोजिनो मम ब्राह्मणवधेपि न दोष इत्यु-
क्तमनेनेत्यपि भावः । व्याघ्रेत्यादि । हे पाप गालत्युपहारकृत्यपरस्य मे
गोचरं समीपं यत्प्राप्नोसि । अत एव निप्रकारितया प्रापेति । कीदृशस्य
मे । व्याघ्रगृहीतहरिणीकृपयाकुलो यो मृगस्तज्यायेन मृगीमनुसरन्व्याघ्र-

१९४. वर्तते for वर्तताम् C. N

१९५. ओ N अपे O for रे

१९६. प्राण for प्रात C.

१९७. पापः C पाप. noticed by Com for पाप.

सोहं प्राग्भवतैव भूतजननीमृधोमि खद्गाहति-

च्छिन्नस्कन्धकवन्धरन्ध्ररुधिरप्राग्भारनिःस्यन्दिना ॥

माध० । दुरात्मन् पाखण्डचण्डाल ।

असारं संसारं परिमुपितरत्नं त्रिभुवनं

निरालोकं लोक मरणशरणं ब्रान्धवजनम् ।

संनिधौ पतन्मृगस्तस्य वध्यो भवत्येवं हिंसारुचेः । एनां न रक्षसि त्वं तु
त्रियस इति भावमाश्रिन्य । पाटान्तरं हिंसारुचे इति संबोधनं वा । सोहं
भवतैव प्राग्मे भूतजननीं जगन्मातरं चण्डिकामृधोमि प्रीणयामि ॥ ऋधु
वृद्धाविति स्यादिरपीति धातुप्रदीपः ॥ कीदृशेन । खद्गाहत्या व्यस्तस्क-
न्धच्छिन्नपीथः । अत एव कवन्धस्तस्य रन्ध्राद्रुधिरप्राग्भारं श्रोतनं
समूहं वा निःस्यन्दिनुं शीलं यस्य तेन । रुचेरिति पञ्चम्यन्तपाठे
एयेहेतोर्मे गोचरं प्राप्तोसीत्यर्थः । पापस्थाने प्रायः पाठे समस्तमेव
पदम् ॥ केतनं कृत्ये केतायुपनिमन्त्रण इत्यमरः । गोचरस्तु समीपे
स्यादिति धरणिः ॥ यत एव छिन्नपीथोत एव कवन्ध इति हेतुहेतु-
मद्भावेनोक्तिपोष एव । वीररसोयम् ।

१९९-२०३. मारणेपराधमाह । असारमित्यादि । हे पाखण्ड
जगत्सारं सारशून्यं विधातुं कर्तुं कथं व्यवसितः कृतप्रारम्भोसि ।

अशक्यानि दुरन्तानि समव्ययफलानि च ।

असत्यानि च कार्याणि नारमेत विचक्षणः ॥

इति न श्रुत त्वया । तथा च संसारसारभूतेयमेव । अनया त्रिनासार
एव स इति । यदाह ।

१०० मृधोमि for ऋधोमि B

१०८. व्यस्त Bh K1 K2 N -वस्त O for छिन्न, रुधिर for रुधिर O,
निःस्यन्दिना Bh K2 निःस्यन्दिना O for निःस्यन्दिना.

१०० पाखण्ड A Bh N. O पाखण्ड K2 for पाखण्ड, चण्डाल for चण्डाल A.
B Bh D

अदर्पं कन्दर्पं जननयननिर्माणमफलं
जगज्जीर्णारण्यं कथमसि विधातुं व्यवसितः ॥

सारं तु महिलारत्नं संसार इति निश्चयः ॥ इति ।

जाती जातौ यदुत्कृष्टं तद्धि रत्नं प्रचक्षते ॥ इति ।

तत्सर्वमाकृष्येयं निर्मिता । अतो रत्नमियम् । मनोहरत्वदीप्तिमत्त्व-
तरत्वादिनेयं वा रत्नम् । अत एव तदभावात्प्रमुषितरत्नं त्रिभु-
वनं कर्तुं व्यवसितोसि । तदेतत्सर्वविषयं चौर्यं दुरन्तमिति भावः । इय-
मतिकान्त्या जगदुद्घोतयतीत्यालोकभूता । एतदभावाच्चिरालोकं तमः
प्रविष्टं लोकं जनं कर्तुं व्यवसितोसि । अत एवोत्कृष्टं प्रति लोकोक्तिस्तेन
विनान्धकारस्तत्सत्त्वं उद्घोत इति । बान्धवजनानामेतत्सखीनामियं
जीवनहेतुः । अत एतच्चाशान्मरणशरणं सखीजनं विधातुं व्यवसितोसि ।
अन्यस्त्रीनांशे तत्सख्यो दुःखिताः । एतच्चाशे तु क्षियन्त एवेति भावः ।
अत्रासारं संसारमित्यादिना नायिकागतरामणीयकातिशयवर्णनमुपक-
्रम्य मरणशरणमित्यादिस्नेहविषयताप्रतिपादनाच्चैकवाक्यतयैकरसनि-
र्वाह इत्यदेष्टव्यम् । मात्रादिबन्धुव्यतिरिक्तोदासीनबान्धवसंग्रहपराज्ज-
नशब्दात्स्वस्यैव माधवस्तथा विपत्तिं सूचयतीत्यदोषात् । तदीयना-
नागुणचिन्तनादेव मरणशरणता ममेत्यारब्धनिर्वाहाच्च । कन्दर्पधे-
तया मोहनात्त्रेण दर्पं करोति । एतदभावाददर्पं कन्दर्पम् । जन-
नयनस्येतद्दर्शनमेव फलम् । अत एतच्चाशान्तदफलम् । जगदन्याल-
कृतमेव । 'एतदभावाज्जीर्णारण्यतुल्यं सत्ति' । अत्र दिव्याप्रशंसाया
शृङ्गारो बन्धुमरणात्करुणा पातुष्टोषपाक्षीरः कथमित्यद्भुतमिति
नाना रसाः ।

अपि च । रे पाप ।

प्रणयिसखीसलीलपरिहासरसाधिगते-
र्ललितशिरीषपुष्पहननैरपि ताम्यति यत् ।
वपुषि वधाय तत्र तत्र शस्त्रमुपाक्षिपतः
पततु शिरस्यकाण्डयमदण्ड इवैव भुजः ॥

अधोर० । दुरात्मन् प्रहर प्रहर । नन्वयं न भवसि ।

०१० माल० । पसीद गाह साहसिअ । दाणो कलु अअं हदासो ।

२०४-२१२. पुनरपि दोषमुज्जाड्य दण्डं चिकीर्षुराह । प्रण-
यीत्यादि । हे पाप तत्र शिरस्येष भुज आकस्मिकयमदण्ड इव
पततु । आकस्मिकत्वेनाप्रतिक्रियत्यमुक्तम् । कीदृशस्य । तत्र
वपुषि वधाय शस्त्रमुत्तोलयतः । अत्र भुजपदेन माहुव्यापारमात्रेणैव
हन्तव्योसीति शौर्यातिशय उक्तः । यद्वपुःसुकुमारशिरीषपुष्पाघातैरपि
ताम्यति स्निहति । कीदृशैः । सप्रश्रयसखीसखिलासपरिहासरसप्राप्तिः ।
अत्रापि शृङ्गारवीरकारुण्यसंभेदः । [माल० वा०] अत्र
त्यज्जीवने मम जीवनमपि सफलम् । अन्यथा तु मरणमेव वरमिति
भायः । मालतीव कपालकुण्डलापि स्वनाथमाह । भगवन्निति ।
भवद्वृत्त्यर्थमप्रमत्त इति ।

२०४, A N repeat रे.

२०५ प्रणय for प्रणयि C K1 K2 N O, सलल for जील K1, साभिगते
for साधिगते C

२१२ आ before दुष्ट A, A C. D. om one प्रहर, दुष्ट प्र before वपु B
1 om ननु, एष for अय B

२१० पसीद for पसीद O, साहसिअ गाह पसीद Bh साहसिअ गाह पसीद K1
K2 साहसिअ गाह O for गाह साहसिअ, नाय after शिरस्य A, लु for वपु K1
K2 O, कलु for अअं N, B om अअं N om हदासो, हदासो for हदासो K2

परित्यासु मं णिअत्तीअदु इमादो अणत्थसंसआदो । (क)

कपा० । भगवन् अप्रमत्तो भूत्वा दुरात्मानं व्यापादय ।

माधवाधोरघण्डौ मालतीकपालकुण्डले प्रति । अयि भीरु

धैर्यं निधेहि हृदये हत एष पापः

किं वा कदाचिदपि केनचिदन्वभावि ।

सारङ्गसंगराविधाविभकुम्भकूट-

कुट्टाकपाणिकुलिशस्य हरेः प्रमादः ॥

२१५

(क) प्रसीद नाग साहसिक । दारुणः खल्वय हताश । । परि-
त्रायस्व मां निवर्त्यतामस्मादनर्थसंशयात् ।

२१३-२१७, द्वयोर्मयं ज्ञात्वोभावाहतुः । धैर्यमित्यादि । हे भीरु
त्वं हृदये धैर्यं कुरु । एष पापो हतः । अस्य वधे कुतः संशय इति
वृथा भयं त इति भावः । अत्र युक्तिमाह । सारङ्गेण मृगेण सह
युद्धविधाने हरेः सिंहस्य प्रमादो नवधानता किं वा केनचित्कदाप्यनु-
भूतः । कीदृशस्य । इभकुम्भरूपं यत्कूटमुच्चप्रदेशस्तत्कुट्टनशील हस्त
एव धर्यं यस्य । यद्वा । हरेरिन्द्रस्य हस्तिना सह युद्धे नास्ति प्रमा-
दः । कीदृशस्य । हस्तिकुम्भनत्पीवरशृङ्गकुट्टाकं पाणिस्थकुलिशं
यस्य ॥ कुम्भकूटपाणिकुलिशपदे शाकपार्थिवादिः ॥ सारङ्गः पुंसि
हरिणे चातके च मतङ्गज इति मेदिनीकरः ॥ वीरो रस इह ।

२१३ ता before परि^० Bh D K1 k2, A on परित्यासु मं °जाअइ Bh
K1 °जाअदु D, जाअइ K2 काअ N चाय (१) for °जासु, १ D D have वडि
before णिअ, (न for नि K1, K2, उणाअदु B चणअदु Bh वणीअदु K1 k2
वणअदु N यणीअदु O for अणाअदु; अन्य for अणत्थ k1 k2

२१७ काउ लिका K1 कपातिका k2 for कपा०, विकयइव for इव-इय B,
'इयइव for 'इय N.

२११. °घाटकी for घाटी O साजेयो before मालती O

२१२. निधाय for निधेहि G, एा for एय K2

२१६. मूटन for मगर Bh k1 k2

* 'Coin on परि मा and has तत्पर्यन्तनातेताम्

नेपथ्ये कलकलः । सर्व आकर्णयन्ति ।

पुनर्नेपथ्ये । भो भो मालत्यन्वेपिणः सेनिकाः इयममात्य-
० भूरिवसुमाश्रासयन्त्यप्रतिहतप्रज्ञागतिर्भगवती कामन्दकी वः
समादिशति । पर्यवष्टभ्यतामेतत्करालायतनम् ।

नाघोरघण्टादन्यस्य कर्मैतद्धारुणाद्भुतम् ।

न करालोपहाराच्च फलमन्यद्विभाव्यते ॥

२१९-२२८, मालतीगृहकथाकथनायाह । भो भो इति । अप-
निश्चेति सत्यवचनेत्यर्थः । एतेनाघोरघण्टकृतो मालत्यपहार इति
कामन्दकीवचनं सत्यम् । मालतीमाधवयोश्च विशाहः सत्य इति
पष्ठाङ्गावतार इति सूचितम् । पर्यवष्टम्भनं सर्वतो वेष्टनम् । नेत्यादि ।
एतत्कर्म मालत्यपहरणारम्भकं भीषणं सिंहकौशलहरणात् ।
अद्भुतं बहुरक्षकरक्षिताया अपि हरणात् । स्त्रीत्वाद्भयेन पलायने-
च्छुराह । भगवन्निति । संप्रामादपसरणस्याधर्महेतुतया सात्त्विकतया

२१८. सर्वो K1. सर्वो K2 for सर्व. समाकर्ण° for आकर्ण° B.

२१९. B. N om पुनर्नेपथ्ये, K1. om. one भो अन्वेपिणतत्परा B अन्वेपिणपरा
Bh. K1. K2. समन्वेपिणपरा; O. for अन्वेपिण, N. om. सेनिका. पुरया for
सेनिका Bh K1 K2. O, K2 om. इयम्.

२२०. वसुमातिमा° for भूरिवसुमा° K1; गति° for अप्रति° K1.; अपन्यक्षा for
अपानि-गति Bh.; प्रतिज्ञा for प्रज्ञागति: A. B. K1. K2; N. O om प्रज्ञा, B.
om भगवती N. om. वः.

२२१. समाज्ञापयति for समादिशति D, Bh repeats पर्यवष्टम्भता, इद for एतत्
O.; Bh adds इत after °यतन, A. B Bh. O K1. K2. add इतम् after
°यतन and make this line the first half of a s'loka. A. Bh K1. K2,
have thus a s'loka and a half, while the second half in B. O. is न
करालोप-भाव्यते and for नाघोर-द्भुतम् they have कपालकुण्डलाप्रयिनो
नाघोरघण्टादन्यतमेतत्कर्म भीषणाद्भुतम् which in C. occurs between and in B.
after the two halves

२२२. °दम्परमात् for °दम्परम् N. भीषणाद्भुत A. B. C. D. दारुणारम्भक O.
for दारुणाद्भुत.

कपा० । भगवन् पर्यवष्टब्धाः स्मः ।

अघोर० । संप्रति विशेषतः पौरुषस्यावसरः ।

२२९

माल० । हा ताद हा भगवदि (क)

माध० । भवतु बान्धवसमाजसुस्थितां मालतीं विधाय
तत्समक्षमेनं व्यापादयामि । मालतीमन्यतः प्रेरयन्प-
रिक्तामिति ।

माधवाघोरघण्टौ । अन्योन्यमुद्दिश्य । आः पाप

२३०

कठोरास्थिग्रन्थिव्यतिकररणत्कारमुखरः

खरस्नायुच्छेदक्षणविहितवेगव्युपरमः ।

(क) हा तात हा भगवति ।

चाह । संप्रतीति । पौरुषं पुरुषस्य व्यापारस्तेजो वा ॥ पौरुषं
पुरुषस्योक्तं भावे कर्मणि तेजसीति विश्वः ॥ मालती तत्रावेगाति-
शयादाह । हा तात हा भगवति इति । मालतीरक्षार्थं कापालिको
मया हत इत्यमात्यो जानात्वित्याशयेन मालती च कातरां वीक्ष्याह
भवत्विति । बान्धवेत्यादिना भाविकार्योपयोग उक्तः । अन्यतः
कापालिकादन्यदेशं स्वसंमुखमिति यावत् ।

२३०-२३४ द्वायप्येकश्लोकेन प्रहारव्यापारमाहतुः । कठो-
रेत्यादि । हे पाप ममासिः खड्गस्तत्र प्रत्यङ्गं लवशः खण्डं खण्डं

२३१. B. C. D K२ have मं before भगवन् .

२३५. हि after संप्रति O.

२३७. N. om समाज, B. om हु, वर्या for मुद्दिश्यता N, एवा for मालती N,
नत before तत् D

२३८. एव before एने Bm K१ K२ दुरात्मान after एन A Bm D K१
K२.; A. C. D. add कापालिक चाभ्यन लिङ्गमन्यत A१. लिङ्गमन्यत K२
लिङ्ग न B. after अन्यत .

२३९. °घण्टकौ for °घण्टौ O, रेरे for आः N

२४१. प्रहारकार for रणत्कार N, मुखरा for मुखर B.

२४२. देद for वेग B.; °क्षमः for रम A. B C. D.

निरातङ्गः पङ्केष्विव पिशिनपिण्डेषु विलस-
त्रसिर्गात्रं गात्रं सपदि लवशास्ते विकिरन् ॥

३५ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

इमंशानवर्णनं नाम पञ्चमोङ्कः ।

सपदीदानीमेव विलिपन् । कर्दमेष्विव मांसपिण्डेषु निरातङ्गो यथा-
रुचि विहरन्तन् । कीदृशः । कठिनास्थिमन्यघटनेन यो रणका-
रोव्यक्तध्वनिस्तेन मुखरः सशब्दः कठिनस्त्रायुच्छेदेषु मुहूर्तं कृतवे-
गोपरमथ ।

कसीहं पञ्चमाङ्कके स्फुरन्ति मोङ्गटा रसाः ।

मदीयघुङ्गिरन्पिका क्व घेद तानशेषतः ॥

प्रसौष्टं यं रत्नपरोतिभज्योतिभज्यरूपा इमयन्तिकापि ।

जगद्धरं तत्कृतटिप्पणेङ्गो गमन्मनोहारिणि पञ्चमौयम् ॥

॥ पञ्चमोङ्कः ॥

३३... 'तङ्ग' for तङ्गः N.; सङ्केषु for पिण्डेषु N.; विलसन् Mb., K2. ५ (not ६) वि-
तरन् K1 विपतन् O. for विलसन्.

३३५ D. om. सर्वे

३३६ श्रीमालतीमाधवे before इमंशानं K2.; A, B, N O. om. इमं-नाम,
इमंशानं for इमंशानवर्णनं Bh, K1., मालतीमाधवे before पञ्चं A.; सपूर्वः after
मङ्कः D.

॥ पद्योद्धः ॥

ततः प्रविशति कपालकुण्डला ।

कपा० । आः दुरात्मन् मालतीनिमित्तं व्यापादितास्मदुरो मा-
धवहतक अहं त्वया तस्मिन्नवसरे निर्दयं निघ्नत्यपि स्त्रीत्यव-
ज्ञाता । सक्रोधम् । तदवश्यमनुभविष्यसि कपालकुण्डलाको-
पस्य विजृम्भितम् ।

१-७. संप्रति पूर्वाङ्कयुक्तगुरुवभवर्तमानाङ्कभाविमालतीविवाहभ-
विष्यदङ्कमालतीहरणान्याह । तत इत्यादि । आः पीडायां कोपे च ॥
आस्तु स्यात्कोपपीडयोरित्यमरः ॥ स्त्रीनिमित्तं कापालिकवधेन पापेति ।
इहानुभविष्यसीत्यनेन क्रमरूपो गर्भसंधिरुक्तः । यदाह ।

भाविभार्यस्य यज्ज्ञानं क्रमः स परिकीर्तितः ॥

दुरात्मन् कामोपहृतात्मन् । विजृम्भितं मालत्यपहरणेनेति भावः । मडे-
याह । शान्तिरित्यादि । तस्य भुजंगशत्रोः सर्पहिंसकस्य गरुडस्य वा
कुतः शान्तिर्निर्वृतिरुपशमो वा । अपि तु नैव । यस्मिन्नत्यक्तकोपा
तिग्मदन्तामा विपोक्षारेण दुःसहा सर्पं सदैव दंशाय जागर्ति । एव-

१. प्रविश्य for ततः प्रविशति N.

२. पाप for आ D; N. om मल-भ, निमित्तं for निमित्तं Bh K1. K2. O.,
निपातिता C विनिशान्तिता D. N. O. for व्यापादिता.

३. अहं after भवसरे instead of after वरक O न after अहं D, त्वया
b. fore त्वी instead of before तस्मिन् K1., निघ्नता for निघ्नती C. K1 K2.
N. om भवि.

४. N om सरोधम् कनार्द्ध after भवसरे D, D. om कोपस्य

५. कोप for कोपस्य Bh; विघ्नता D विघ्नतम् फलम् N for विघ्नता

शान्तिः कुतस्तस्य भुजंगशलोयस्मिन्नमुक्तानुशया सदैव ।

जागर्ति दंशाय निशातदंष्ट्राकोटिर्विपोशरगुरुर्भुजंगी ॥

नेपथ्ये । हे राजानश्चरमवयसामाज्ञया संचरध्वं

कर्तव्येषु श्रवणसुभगं भूमिदेवाः पठन्तु ।

१० चित्रं नानाचचननिवहैश्चेष्टयतां मङ्गलेभ्यः

प्रत्यासन्नस्त्वरयतिनरां जन्ययात्राप्रवेशा ॥

कारेण मुहूर्तमात्रमपि न स्वस्थेत्याशयः । अनुशयो मादरोपः । गच्छ-
पक्षे तादृशी दंशार्थं जागर्ति । तस्यातिबलत्वाच्च तत्करोतीति युक्तमेव ।

८-११. अधुना विवाहमङ्गलकृत्यं दर्शयति । हे राजान इत्यादि ।

जन्या वरस्य स्निग्धास्तेषां यात्रायाः प्रवेशो यधुगुहप्राप्तिः प्रत्यासन्नः
समीपपर्यंत एवात्यर्थं स्वरयति । ततो भो राजानः क्षत्रियाः विवाहकृ-
त्येषु चरमवयसां वृद्धानामाज्ञया संचरध्वं प्रवर्तध्वम् । विवाहारम्भे
घृष्टोपदिष्टमेव कर्मकारैः कर्म क्रियते । इह तु प्रभुताविशयाभूषा एव
कर्मकारा इति दर्शितम् । भूमिदेवा ब्राह्मणाः कर्णमनोहरं यथा तथा प-
ठन्तु । वैवाहिकमङ्गलयेदमित्यर्थात् । यद्वा । यद्वेदस्वरूप श्रवणसुभग
मङ्गलत्वात्तत्पठन्त्वित्यर्थः । पुरन्धीर्लक्ष्मीकृत्याह । नानारचनानां म-
ङ्गलादीनां समूहैः करणैश्चित्रमद्भुतं यथा तथा चेष्टयताम् ॥ भावे
तड् ॥ यद्वा । चित्रं नाना कर्म । केचिन्मङ्गलगीतं केचिद्वाद्यं केचिन्मृदं
कुर्वन्त्यित्यर्थः । मङ्गलेभ्यो मङ्गलं कर्तुम् ॥ क्रियार्थोपपदस्येति च-
तुर्था । तादर्थ्ये वा । संचरध्वमिति समस्तृणीयायुक्तादिति तड् ॥ व-

१ यदेव B पुर्जगी Bb for यदेव

२ वज्रोपतपोर for दंशाय निशात O . निजो° for निजो° K1.

३ भो for हे A B C D

४ Lacuna for नानाचचन in Bb

५ एषत् for एषत् 1 D K2, चित्रे B
६ तड् for तड्, चेत्ता for चे, यथा B Ph. G. K1 K2 O.

यावत्संवन्धिनो न परापतन्ति तावद्वत्सया मालत्या नगर-
देवतागृहमविभ्रमद्गलाय गन्तव्यमित्यादिशन्ति भगवतीनि-
देशवर्तिनो मात्यदाराः । अन्यच्च यथा गृहीतसविशेषमण्डनः
प्रतीक्ष्यतामानुयात्रिको जनः ।

कृपा० । भवत्वितो मालतीविवाहकर्मसत्त्वरप्रतीहारशतसंकु-
लात्प्रदेशादपक्रम्य माधवापकारं प्रत्याभिनिविष्टा भवामि । इति
निष्क्रान्ता । विष्कम्भकः ।

रस्निग्धेपि जन्यः स्यादिति मेदिनीकरः ॥ एतेन चोरिकाविवाहमङ्ग-
लमपि ध्वनिनोक्तम् ।

१२-१८ संवन्धिनो वरस्य भ्रात्रादयः । पित्रादीनां नन्दने घृष्टे सं-
भवादिति । परापतन्त्यायान्ति । आविधेति माधवविवाहायेति भावः ।
नन्दनविवाहस्य विभ्रवत्त्वात् । निवेश आज्ञा । अमात्यो भूरिवसुः ।
वाराः स्त्रियः । अनुयात्रानुगमनं तत्र निवृत्त आनुयात्रिको मालत्य-
मुगामी । कामन्दकीनामश्रवणभीता निष्क्रमणार्थमाह । भवत्विति ।
परिकर्मैतिकर्तव्यता । अपक्रम्येति । [अ]मङ्गलवेशतयाग्येनापि सं-
भावितनिःसारणा यत इति भावः । माधवापकारमिन्यनेनाष्टमाङ्क-
मुच्यन्ती त्रिभुजोत्तयति । अभिनिविष्टा वदकक्षा ।

१२ ग after यावत् Bh C, K² N, O , आयाति for परापतन्ति Bh. K¹ ,
तस्या for तस्या D O , मह after मालत्या A B K¹ K²

१३ प्रेष्येयम् for गन्तव्यम् h² , आदिशन्ति भगवती कामन्दकी N, आदिशन्ति
भगवती O, for आदिश-०-दाता, नो after शान्ति C, Bh om भगवतीनिदेशवर्ति,

१४ A Bh, D K¹ K² om अयम्, तत्र Bh K¹ K² तथा C तदा D,
for यथा, N O om यथा, संश्लिप्त for यथा Bh K¹ विशेष for तानिशा B
C D, प्रतीक्षता A N O प्रतिष्ठता Bh for प्रतीक्ष्यताम्

१५ भुज for भुज Bh K², शान्ति after तत्र K¹ K² O

१६ M om, भवतु, O om इतो, N om मालती परिकर्म for कर्म A K²
N, D, om, कर्म D O om तत्र व्याकृत for सकुलान् O

१७ अस्मात् after सकुलान् A D, देशमुच्येय for प्रदेशादयम् १) अहमपि
before माधवा O, कार for कार Bh, N, om इति,

१८ घृष्ट before विष्क⁰ N, विष्कम्भ for विष्कम्भकः N

अद्यान्तः खलु सर्वथास्य मदनायासप्रबन्धस्य मे
कल्याणं विदधातु वा भगवतीनीतिर्विपर्येतु वा ॥

मक० । वयस्य कथं भगवत्याः सुमेधसो नीतिर्विपर्येय्यति ।

कल० । उपसृत्य । णाह दिट्ठिआ वड्डसि पउत्ता कखु एत्तो
मुहं मालदित्ति । (क)

माध० । अपि नाम सत्यम् ।

(क) नाथ दिट्ठिआ वर्धसे प्रवृत्ता खल्वितोमुखं मालतीति ।

शेनदिनादारभ्य विस्तारं गतैः । तत्र प्रथमे वकुलधीधिवेष्टाभि-
र्द्वितीये माधवनित्रावलोकनादिना तृतीये स्वप्रोपभोगवर्णनादिना
चतुर्थे मोहनाशककरस्पर्शादिना पञ्चमे भयकम्पिताङ्गातिङ्गणादिना
विस्तार इति भावः । पर्यवसानमाह । भगवतीनीतिः कामन्द-
कीनिमृष्टार्थदूतीकल्पः कल्याणं शुभं मालतीविवाहलक्षणं वा करोतु
विपर्येतु विफला वा भवतु । तथा च विधाहे सति गृङ्गारसभोग-
लाभेन कामायासशान्तिः । विपर्यये मरणादिति भावः ।

२८-३७. सुमेधसः सुबुद्धेः । विपर्येय्यति विपर्ययमेप्यति ।
[कल० वा०] अत्र यात्रा गमनम् । तस्य मुख्यमारम्भम् तद्वा-
क्यस्याश्वासपरस्त्रं तर्कयन्नाह । अपीति । अपि नामेति संभावना-
याम् । अस्माकमित्यादि । वातविस्तारिमेषसमूहशब्दिततुल्यो ग-

२९. °यासस्य मे सर्वत for यास—मे O.

२७. °वातु मे for °धातु वा B K1.

२८ Bb. om. मक०—सत्यम् (1. 31), दि after कथं A. B K1 K2 O ,
मुमधाया for सुमेधसो N.; शक्तिः for नीति N.

२९. णाध for णाह O , माहव for णाह K1., माहव after णाह A., दिट्ठिआ for
दिट्ठिआ K1. O ; वड्डसि for वड्डसि K2., पउत्ता for पउत्ता O , दि C K1. तु K2.
O. for कतु; प्रत्तामुह 1 एनोहिमुहं B C. जनाहिमुहं Bb. D °जोभिमुह K2. for
जनाहिमुहं.

३०. N. om. लि.

३१. N. O. om. नाम, °तत्त्व after सत्यम् N.

मक० । सखे किमश्रद्धानः पृच्छसि । न केवल प्रवृत्ता
प्रत्यासन्ना च वर्तते । तथा हि ।

अस्माकमेकपद एव मरुद्विकीर्ण-
जीमूतजालरसितानुकृतिर्निनादः ।
गम्भीरमङ्गलमृदङ्गसहस्रजन्मा
शब्दान्तरग्रहणशक्तिमपाकरोति ॥

तदेहि जालमार्गेण पठ्यामः । तथा कुर्यन्ति ।

कल० । गार्हपेकख पेकख । इमे दाव उष्यडिअराअहसविअ-

१० माहिरामचामरसमीरणं च्वेल्लकदलिभावलीतरंगिदुत्ताणमभण-

म्भीरमङ्गलार्थमुरजसहस्रजन्मा शब्द एकपद एकस्मिन्क्षणस्माक
शब्दान्तरग्रहणसामर्थ्ये निराकरोति । वाद्यरवेणान्यशब्दो न श्रूयत
इत्यर्थः । सहस्रग्रहणमनेकोपलक्षणम् । सहस्रपञ्चघत् ।

३९-४७. माधुर्यसाहचर्यमाह नाथेति । अत्र उत्पन्नित उद्गीत ।
विभ्रमो विलासो त्रिशिष्टभ्रमण वा । अभिरामस्तुल्य । उद्देल्लक-
स्पमान् । कदलिका पताका । तरंगितं तरंगयुक्तम् । उत्तानमग-

११ B om तख इव \ Bh K1 K2 तव O after दधान निगता for प्रवृत्ता O

१२ अपि for च D

१४ 'पदमेव for 'पद तव A K1 K2, 'गममनुदि' for तव 'मरुद्वि' Bh, 'विदीत
for विकीर्ण C

१५. निगता for रसिता D

१७. भ्रमण for ग्रहण N

१८ पदकव C K1 O प्रवृत्त्याव K2 for पठ्याम हि K1 कुरत O for कान्त

१९ गार्ध for गार्ह O पेकखरस for पेकख पेकख A, ददा for इम K1 K2 अ
after इमे A, उष्य for उष्य Bh, 'डिद for 'डिअ Bh D O, रासमडली C
राजहस O for राजहस

४० 'भिराम for 'हिराम B Bh O K1 K2 N. O, 'जोन्ने Bh 'जोन्नेत
K1. 'गाभिल K2 'जुज्वाळ N. 'जुन्नेत O for 'जोन्नेत कअर्लाआ ॥ C कअ-
लिआ N for कदलिआ, 'दुत्तात A दत्ताण ॥ N for 'दुत्ताण मग for ग
अगङ्गण D

द्वणसरोवरनिरन्तरुदण्डपुण्डरीअविभ्रमं वहन्तो धवलादवत्त-
णिनहा दीसन्ति । इमाओ सविलासकवलितदम्बूलवीडिआ-
प्रुरिदकबोलमण्डलाभोअव्वडअरक्खलिदमहुरमङ्गलुङ्गीअव्वद्व-
कोलाहलेहि विविहरअणालंकारकिरणावलीविडम्बिदमाहिन्द-
चावखण्डविच्छेदविच्छुरिदणहत्थलेहिं वारमुन्दरीकदम्भोहिं अ- ४५

(क) नाय प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व । इमे तावदुत्पतितराजहंसविभ्रमाभि-
रामचामरसभीगोदेलेरुशलिकावलीतरंगितोत्तानगगनाङ्गनसरोवर-
निरन्तरोदण्डपुण्डरीकविभ्रमं वहन्तो धवलातपत्रनिवहा दृढपन्ने ।

भीरम् । गमनमेव सरः । उदण्डमुद्रतदण्डम् । आतपत्रं छत्रम् ।
मङ्गलातपत्रमिति पाठे विवाहे शुक्रच्छत्रस्य प्रशस्ततया मङ्गलपदेन
श्वेतत्वमुक्तम् । एताः करिष्यथ दृश्यन्त इत्यन्वयः । चकारोत्रा-
ध्याहर्तव्यः । चर्चितं भक्षितम् । व्यतिकरः संघट्टः । स्खलितं भङ्गि-
नम् । मङ्गलोद्गीतं मङ्गलरूपमुच्चारणम् । विडम्बितं सदृशीकृतम् ।

४१. सराभर \ सरि Bb N O for सद्यस्व गिरत् for (निरन्त°) Bb K2 O.
वहन्ता B D उन्नहन्तो K2 गहन्ति O for वहन्तो गगल before धर° N., गगला
for धरन्ता° O ; *पानपत्र C पातपत्र N for लादण

४२. तदि for सति D पदा अ for इमाओ A, Bb C K1 K2 N. O
om इमाओ, ददिद Bb K2 आनद D दलिभ K1 कवलिभ ती N for कर्लद
तम्बूल A. Bb. C O नयोला K1 for तम्बूल, बईआ A C. K1 वेदिआ B
आदीड O for पीडिअ, N. om वेदिआ

४३. प्रुरिअ for प्रुरिद A N, कपोल for कपोल K2; भण for भाभ N, D
om ववभर, ववभर Bb. K2 ववभर K1. वविभर O for ववभर, ववभर for
कर्लद N, मपुर K1 मुर K2. for मुर, *ग्गाद for *ग्गाअ A Bb K1 K2
O., N. om, वद वद for वद Bb.

४४. *काल for *कार O, *उम्बिअ for उम्बिद C D N

४५. नय for नाय K2, दद for दाड Bb C D om दण, विन्ना A. K1-
K2, विन्ना Bb for विन्नेद, विन् for विन् Bb, विन् for विन् A K1, गहले-
हिं B, गगणहिं C. गहलेहिं K1 गहलेहिं K2 for गहलेहिं *वपारि K1
K2 *वपारि O for *वपारि.

* परम धरण Com.

उद्भासिआ ओक्कणन्तकणअकिङ्किणीजालझणझणझंकारिणीओ
करिणीओ । (क) माधवमकरन्दौ सकौतुकं पश्यतः ।

मक० । स्पृहणीयाः खल्वमात्यभूरिवसोर्विभूतयः । तथा हि ।

मेङ्खल्लुरिमयुखमेचकचयैरुन्मोपिचापच्छद-

छायासंवलिताैर्विवर्तिभिरिव प्रान्तेषु पर्यावृताः ।

व्यक्ताखण्डलकार्मुका इव भवन्त्युच्चित्रचीनांशुक-

प्रस्तारस्थगिता इवोन्मुखमणिज्योतिर्वितानैर्दिशः ॥

इमा.*सर्विलासकवलित।ताम्बूलवीटिकापूरित।कपोलमण्डलाभोगव्य-
तिकरखलितमधुमयङ्गुलोद्गीतवहकोलाहलैर्विविधरतालंकारकिष्णा-
वलीविडम्बितमहेन्द्रचापखण्डः विच्छेदविच्छुरितनभःस्थलैर्वारमुन्द-
गीकद्वैरध्यासितार्ण उत्कण्ठनककिङ्किणीजालझणझणझंकारिण्य
कण्ठि ।

विच्छेदः खण्डः । विच्छुरित व्याप्तम् । झणझणारूपो शकारशब्दः ।

४९-५२. मेङ्खल्ल्यादि । तरणिकिरणसपर्कादूर्ध्वमुत्तैर्मणिशीभि-
मनैर्विवर्तिभिरितस्ततो गतैः प्रान्तेषु निकटेषु पर्यावृता व्याप्ता इव
दिशो व्यक्तेन्द्रचापा इव भवन्ति । कीदृशैः । मेङ्खल्ल इतस्ततश्च-
लन्तो भूरीणः सुवर्णानां मयुखाः किरणा यत्र तादृशो मेनक-
क्षिब्धभयो येषु तैः । मयूरमेचकनिभैरिति पात्रे मेङ्खल्ल्यन्यो बहुमयूर-
स्तस्य मेचकाद्यन्द्रकान्निरतिशया भावेषां तैः ॥ मेचकभन्द्रके क्षिब्धे
श्यामलेपि च दृश्यत इति विधेः । भुरि क्रीड स्वर्णे च प्राप्ते स्पाहा-

४९ अतिदा Bb भइछानभा h1 अछमतिदा h2 अ-म-तिदा N. O for भइछा-
गिम कणन्त A h1 N ओक्कणन्त Bb K2 for ओक्कणन्त किङ्किणी for कि-
ङ्किणी O N om अल रणद after जाल O, झणझण Bb झणझण D N for
झणझण, झणझणम् for झणझणसकण्ठं ओ h1 h2, झंकारि for झंकारि C.

५० ती for मा-र्या O, तुर्ही C तुर्क O

५१ राग after मक । II रमणापा for राहणापा A Bb D h1, K2

५२ मयूर A N मयूर Bb for मयूर, निभे for नभे h2 N, चाप for चाप A

* मम (M Com) † मयूर for मयूर Com ‡ नवनाभिरुद्रिण Com
§ Cont. om खण्ड ५ इज-कणक Com.

कल०। कथं ससंभ्रमणेकपडिहारमण्डलावज्जिदुज्जलकण-
अकलहैअवत्तविचित्तेवत्तलदापरिक्खित्तेहाग्गदमण्डलो दूरदो
जेव्व सट्ठिदो परिअणो । एसा अ बहलसिन्दूरणिअरसंज्झा ५०
राओवरत्तमुद्दयोत्तकन्तणस्सवत्तमात्ताभरणधारिणि करेणुर-

(क) कथं ससंभ्रमणेकप्रतिहाग्मण्डलावर्जितेज्जलकनककलधौत
पत्त०। विचित्रेवत्तलदापरिक्षिप्तेखागचिन्मण्डलो दूरत एव सस्थित
न्यलिङ्गक इति मेदिनीकर ॥ उन्मेप्युद्दिनो यथाप० पक्षिभेदस्तस्य
वृद्धव्यायया पक्षकान्त्या सवलितेरिय मिलिते । कीदृश्य० । उद्गतनि-
व्रस्य चीनदेशभवत्तस्य प्रस्तारेण शय्यया प्रस्तारेण वावृद्धा इय ॥
प्रस्तारस्तानित शय्येति शरायली ॥ मणय इहाभरणस्थरतानि ।

५३-५९, भत्रावर्जिता निर्यक्त्यक्ता । कनक हिरण्यम् । कलधौत
रजतम् ॥ कलधौतहेमरौप्ययोरिति विश्व ॥ पङ्केन लेपेन । वेत्तलता वे-
वदण्डिका । परिक्षिप्ता रचिता । मण्डल इति । अस्मान्मण्डलास्केनापि न
यतिर्गन्तव्यमिति भावः । दूरत एव मात्तया इत्यर्थात् । उद्गुसिन्दूरपुट

५३ कथं कथं k1 k2 N समा० for समान० k1, नम for नमः ॥
Bh k1 k2 N भग्न० for भग्न० O दाउत्त B1 k2 दाउत्त k1
दुवत्तमान N for दुवत्तमान दुवत्तमान for कणम Bh C k2 O om कणम

५४ पदं B दाभ Bh O पदं k1 k2 N for पदं वदु A D k1
k2 वदु Bh वदु A O for वदु N om वदु Bh om वदु वदु वदु
for वदु C N O वदु for वदु B वदु B वदु k1 for वदु वदु
B1 वदु N for वदु k1 om वदु वदु वदु वदु N

५५ N om वदु B Bh C k1 वदु after वदु वदु Bh वदु
k1 for वदु O om वदु B om वदु वदु वदु वदु N वदु वदु वदु
Bh वदु वदु वदु B1 O

५६ वदु for वदु k1 वदु Bh B k1 k2 N वदु for वदु
वदु after वदु A D B D om वदु वदु for वदु C वदु वदु for वदु
Bh वदु Bh k1 वदु C for वदु B om वदु वदु वदु for वदु
k1 वदु for वदु वदु after वदु Bh वदु A C D N वदु Bh
k1 k2 for वदु वदु for वदु D

५७ वदु for वदु C २

अणिं अलकरन्ती इदो जेव्व कौटुहलुम्मुहममत्थलोअदीमन्त-
मणुहरा पण्डुरपरिक्खामदेहसोहा पढमचन्दलेहाविब्भम वह-
न्ती किंघि अन्तर पसरिदा मालदी । (क)

पारिजन । एषा च वहलसिन्दूरनिकरसध्यारागोपरक्तमुखपूर्ण-
त्कान्तनक्षत्रमालाभरणधारिणी करेणुगजनीमलंकुर्वतीति एव कौटुह-
लान्मुत्समस्वलोकदृश्यमानमनोहरा पाण्डुरपरिक्षामदेहशोभा प्रथ-
मचन्द्रलेखाविभ्रम वहन्ती किञ्चिदन्तर प्रसृता मालती ।

एव सध्यारागस्तेनोपरक्ता किञ्चिदारक्ता चटुला चपला पूर्णती लम्बमा-
ना या नक्षत्रमाला सप्तविंशतिमोक्तिकमाला हस्तिप्रसाधाभेदो वा सैवा-
भरण तद्धारिणीम् । रात्रिपक्षे नक्षत्रमाला तारकामाला । करेणुर्हस्तिनी
सैव राविस्ताम् । दृश्यमाना नासौ मनोहरा चेति समास । पाण्डुरा
धूसरा परिक्षामातिकृशाङ्गदीप्तिर्यस्या सा । एतेन चन्द्रकलासाम्यमु-
क्तम् । दृश्यमानेत्यनेनान्येषा दर्शनमात्रं तव परमुपभोगो मालत्या इति
मनितम् । पाण्डुरेत्यादिना मालत्यामान्तर उद्देश उक्त । किञ्चिदन्तरं
किपटुरम् । प्रसृतागता कल गीतटूपत्रेति पाठे श्रुत्वा पत्रिकेत्यर्थः ।

मक० । वयस्य पश्य पश्य

६०

इयमवयवैः पाण्डुक्षामैरलंकृतमण्डना
कलितकुसुमा बलिबान्तर्लता परिशोपिणी ।
वहति च वरारोहा रम्यां विवाहमहोत्सव-
श्रियमुदयिनीमुद्राहां च व्यनक्ति मनोरञ्जम् ॥

कथ निपादिता गजवधूः ।

६५

माध० । सानन्दम् । कथमवतीर्य भगवतीलवङ्गिकाभ्यां सम-
मितः प्रवृत्तैव ।

६१-६५ इयमित्यादि । इय वरारोहा प्रशस्तश्रोणिका विधात-
महोत्सवसपत्निं प्रकृष्टां रम्यां च वहति सहजरमणीयत्वात् । उद्गाढा
प्रवृत्तां निक्षपीडां च प्रकाशयति । कीदृशी । पाण्डुक्षामैरङ्गेरलंकृतभू-
पणा । अतिरम्यतयामीभिरेव भूषणान्यलंक्रियन्त इति भावः । अन्तर-
भ्यन्तरे परिशोपिणी । अत एवाङ्गानां पाण्डुक्षामत्वम् । कलित परि-
तित कुसुम यया सा । बाला षोडशवर्षवयस्का । अवयवैरित्यनेन
सर्पाङ्गीण पाण्डुत्वाद्युक्तम् । लतेव । यथा लता नया वसन्तादि-
प्रभावात्सपुष्पापि कुतश्चिद्वैकृतादन्तःपरिशोषं वहति तथेयमपीत्यर्थः ।
निपादिता उपवेशिता । अवतारणार्थमिदम् ।

६० K1 K2 om one पश्य

६१ आनन्दै° for क्षामै° B, मण्डला for मण्डना D

६२. शुभा मालेयानां B शुभत्रानेवान् Bh शुभकनेवात्तर O for म गत

६३. वदति for वहति K1 रम्या for रम्या ।

६४ उद्गाढा for उद्गाढा N

६५. Ph om कथं च

६६ Bh om सानन्द मालती before लत° B C K1 K2 Ih. h1 om

समग सरिता for समग्र B

६७ एव after इत instead of after प्रवृत्ता B C

ततः प्रविशति कामन्दकी मालती लवङ्गिका च ।

काम० । सहर्षमपवार्य ।

विधाता भद्रं नो वितरतु मनोज्ञाय विधये

विधेयामुर्देवाः परमरमणीयां परिणतिम् ।

कृतार्था भूयासं प्रियसुहृदपत्योपयमने

प्रयत्नः कृत्स्नोऽयं फलतु शिवतातिश्च भवतु ॥

६९-७५ सहर्षमित्यभीष्टसंपादनादिति भावः । विधातेत्यादि ।
नोस्माकं मनोज्ञाय हृदिस्थाय विधये व्यापाराय प्रकृतविवाहाय भद्रं
कुशलमविभं विधाता ददातु ॥ विधय इत्यत्र तादर्थ्ये शतुर्थी । क्रि-
यार्थोपपदस्येति या ॥ वृत्तेषु कार्ये राजविरोधादनिष्टमाशङ्क्याह ।
परमरमणीयामविरोधिनीं परिणतिमुत्तरविशुद्धिं देवाः कुर्यन्तु ।
स्यस्यापि फलमाह । अहं कृतकृत्या भूयासम् । यतो मालतीमाधवयो-
र्विवाहे समस्तोऽयं प्रयत्नः फलतु । उत्तरकालशुद्ध्या फलदायी भव-
त्वित्यर्थः । परिणतिशुद्ध्या शिवदायी भवतु । कल्याणकरोस्त्व-
त्यर्थः । शिवतातिश्च भवत्विति पाठे शिवतातिः शिवकरः ॥ सर्वदे-
वान्तातिलित्यनुवर्तमाने शिवशमरिष्ठस्थ कर इति तातिल् ॥ अत्र
मरणमेव सर्वदुःखनाशकतया निर्वाणं मोक्षस्तस्यान्तरमवसरः ।
यद्वा । मरणमेव निर्वाणं निर्वृतिः सुखम् ॥ निर्वाणं निर्वृत्तौ मोक्ष

६८ शक्ति for सति B.; ता for काम—च B., लवङ्गिकामालती for मा—क
K1, K2.

६९. Bh. om काम० D om सह०—ये; आत्मगत for अपवार्य Bb, K1, K2

७० नो भद्र for भद्रं नो Bh. K1, K2.

७१ कृतार्थी for कृतार्था A, Bh., D; सुहृदमात्योपयमने K2. सुहृदि पत्नैरभिमतः
N for सु—मने

७२ मयासः for प्रयत्नः Bh, दायी for ताति, A.

माल० । स्वगतम् । केण उण उवाएण सपद मरणणिव्वाणस्स
अन्तर सभावइस्स । मरणपि मन्दभाअधेआण अहिमद ति ०५
दुल्लहं होदि । (क)

लव० । स्वगतम् । अदिकिलम्मिदा कखु पिअसत्ती एदिणा
अणुकलविप्पलम्भेण । (ख)

प्रविदय पेडालकहस्ता प्रतीहारी । भअवादि अमच्चो भणादि

(क) केन पुनरुपायेन साप्रतं मरणनिर्माणस्यान्तरं संभावयित्वे ।
मरणमपि मन्दभागधेयानामभिमतमिति दुर्लभं भवति ।

(ख) अनिकामिता खलु प्रियसख्येतेनानुकूलविप्रलम्भेन ।

इति विश्वः । अन्तरमवसराध्यात्मसदृशेष्विति मेदिनीकर ॥ सं-
भावयित्वे सम्यक्प्राप्स्यामि ॥ भू प्राप्तावित्यस्यात्मनेपविनो रूपम् ॥
सांप्रतमित्यनेन माधवालाभाच्चन्दनलाभविलम्बनाच्चेति दर्शितम् । मन्द-
भाग्यतया माधवप्राप्तिवन्मरणमपि न स्यादिति भावः ।

७७-९१ अत्र क्लामिता क्रम भ्रम प्रापिता । अनुकूलेन माधवेन
सह विप्रलम्भो विरहस्तेन । यद्वा । अनुकूलो नन्दनस्तस्य विप्रलम्भेन

७४ D om स्वगत N O m डण अ तरेण B उवाएण O for उवाएण

७५ अ दरे for अ तर B ०वपिस्स for ०वइस्स h2 O वि for पि A C D N
भाग० for भाअ० O ०हेआण A धेयाणा K1 ०हआए N ०धयण O for ०धेआण
O om अहिमद ति अभि० for अहि० Bh K1 ति for ति K1 h2

७६ सु before दुक् A

७७ अति for अदि A O किलम्मिदा B किलामदा Bh K2 O किलम्मदि K1
for किलम्मिदा, N om कखु सु for कख Bh K1 h2 O थिय for पिअ० O
H om एदिणा एदेण for एदिणा N

७८ कल for ०कल Bh C D K2 D विप for विप्व h2

७९ पटक A D K2 पेडालक Bh पीडलक K1 पेणलक O for पेडालक
प्रतीहारी twice Bh K1 h2, अमया मअवरी A D अमया मअरि Bh K2
(K2 उवा — ०वता) अम माभअदि K1 अमया एवा O for मअ — ०वा विपव
for मण A K1 h2

१० एदिणा णरिन्दाणुप्पेसिदेण विवाहणवच्छेण देवदापुरदा अलं-
करिदव्वा मालदिचि । (५)

काम० । युक्तमाहामात्यः । माङ्गलिकं तत्स्थानमतो दर्शय ।

प्रती० । एदं दाव धवलपट्टं मुअचोलअं एदं च उत्तरीअं रत्त-
वण्णं मुअं इमे अ मच्चद्धिआ आहरणमंजोआ अअं च मोत्ति-

(ग) “ भगवति भगवत्यो भणत्येतेन नरेन्द्रानुप्रेषितेन विवाहनेप-
थ्येन देवतापुरतोलेकर्तव्या मालतीति ।

(क) एतत्तावद्धवलपट्टांशुकचोलकमेनसोत्तरीयं रत्तवर्णाशुक-
वच्चनया । पेटकं मञ्जूपा ॥ पेटकं पुस्तकादीनां मञ्जूपायां कदम्बकं
इति मेदिनीकरः ॥ पेटकमङ्गणं तु नन्दनप्रसाधनार्थम् । [प्रती० वा०]
अत्र नेपथ्यं प्रसाधनम् । युक्तमिति । एतत्प्रसाधनेन मकरन्दमतंकृत्य
मदयन्तिकां विवाहयिष्यामीति भावः । माङ्गलिकं मङ्गलहेतुः । अत्र
धवलं यत्पट्टसूत्रमयमंशुकं तेन निर्मितचोलकः कूर्पासकः ॥ चोलः
कूर्पासकोत्थियामित्यमरः ॥ उत्तरीयरूपं रक्तांशुकं सिन्दूरीवस्त्रम् ॥

८०. एदेण for एदिणा N, नरे-दा° B. N. णरिदा° Bh. णरिद O. णाल-दा° A (1). for णरिन्दा°, पेसि° for °प्रेषिते° O, विआह for विवाह Bh. K1. K2., नेपउण Bh. नेवत्थेण B. C. नेपत्थेण K1. नेपत्थेणे K2. for नेवत्थेण.

८१. °कारि for °करि, °दीचि D. दिति K2. for दिगि.

८२. N. om. अमाएय, (हे after पल्लव K2.; एतत् for तत् A Bh. K1. K2., इतो D. N. यतो O. for अतो

८३ इद A B. एव K1 O for एदं, Bh. h1. om. दाव, धवल for धवल K2., वट्टमुअ A. पट्टमुअ D N पट्टमुअ K1 पट्टु K2. पट्टवुव O. for पट्टमुअ, चोलअ A. D. चेलअ Bh. ज्वल O for चोलअ N. om. चोलअ; अ for च Bh. K1. K2. N., h2 om. उत्तरीअ र°अ K1. N. रोगं O for रीअ. N. om. रत्त, रत्तमुअं B K2. जेलअ Bh. K1 for र अ

८४. सच्चद्धिआ K2 सच्चगिक O for सच्चद्धिआ, आहरण Bh. N. °हरण C. °भरण K1. K2. रयण O for आहरण, सयोआ K1. सयोआ O for सयोआ, O. om. अअ च, इमे Bh. K1 N. मे K2, for अअ, अ for च Bh. K K2 N

* Com with A. D

† Com om नये

आहारो चन्दण सिदकुसुमापीडो ज । (क)

६०

काम० । अपवार्य । रमणीयं हि वत्समकरन्दमवलोकयिष्यति
मदयन्तिका । प्रकाशम् । गृहीत्वा । भवत्वेवमित्युच्यताममात्यः ।
प्रती० । तथा । इति निष्क्रान्ता ।

काम० । लवङ्गिके प्रविश स्वमभ्यन्तरं वत्सया सह ।

लव० । अध भवदी उण कहि । (ख)

१०

* मिमे च सर्वाङ्गिका आभरणसयोगा † भय च मुक्तिकाहाश्च-
नन ‡ सितकुसुमापीडश्च ।

(ख) अध भगवती पुनः वृ ।

आपीडः शैलरोलियामिति मेढिनीकरः ॥ भवतीति संबोधनम् ।
गुरसमक्ष मालत्यनुरागानुभवो माधवस्य न स्यादत उक्तं प्रविश
स्वमिति । विविक्ते विजने ।

८९. गुंजया K1 गुंजया h2 गुंजया N गुंजया () for गुंजया, हारा for
हारे Bb. h1 K2 N, एद before चन्दण A Bb D K1 K2 N, एत च
D K2, एद N before सिद (तर Bb K1 सित D. N O पीडो I h K1
h2 N पीडो B for पीडो, वि for अ N. O

८९. आत्मगत Bb K1, स्वगत K2 for अपवार्य, Lh. K1, h2 N om हि,
मालोकयिष्यति K1. मालोकयिष्ये K2 for मालोकयिष्यति

८९. जन for मदयन्तिका N O, तद before गृहीत्वा O., भवति for भवतु N,
ओम् for एव B C. D A. K1. K2 om वति

८८. Bb. h1. K2 N om. तथा इति, तथा ought to be तह तहा or तथा.

८८. वत्से before लव० A. D., पविश्य for प्रविश h1 O om लव, A. C
D, have मालत्या after वत्सया

९०. Bb h1. N om अध, अध for अध O कहि मयदी पयडि for मय०—
कहि O, वदी for वदी Bb, N om कहि

* एद for इम Com † एव for अय Com ‡ इद चन्दन एव चलिा कुसुमापीड Com

काम० । अहमपि तावद्विविक्तेलंकरणरत्नानां प्राशस्त्यं
शास्त्रतः परोक्षिष्ये । इति निष्क्रान्ता ।

माल० । स्वगतम् । लवङ्गिआमेत्तपरिवारस्मि संवृत्ता । (क)

लव० । एदं देवदामन्दिरदुवारं पवित्रम् । इति प्रविशतः । (ख)

१५

मक० । वयस्य वृत्तः स्तम्भापवारितौ तिष्ठावः । तथा कुरुतः ।

लव० । सहि अअं अङ्गराओ इमाओ कुसुममालाओ । (ग)

(क) लवङ्गिकामात्रपरिवारास्मि संवृत्ता ।

(ख) एतद्देवतामन्दिरद्वारं प्रविशावः ।

(ग) सखि अयमङ्गराग इयाः कुसुममालाः ।

९३-९८. (मा० वा०) वृद्धतमरगायकाशमाप्स्या सानन्दोक्ति-
गियम् । (ल० वा०) बाह्यसखेदनाभावान्मालती न पश्यतीति भावः ।
अपवारितं व्यपहितम् । अत्राङ्गरागः कुङ्कुमादिः । तत्पयोजनमपश्य-
न्तीवाह । ततः किं मयानेन कर्तव्यमित्यर्थः । अत्र पाणिग्रहणेति

* ९३. B om तावत् विवेके तावत्लं । J तावद्विविक्तेलं O, B om अलकरण
कार for करण Bh. h1 K2

९४ K2, om शास्त्रतः

९५ आत्मगतं for स्वगतम् N, Bh K1, K2 om स्वगतम् कथं before लव,
A, Bh D K1, K2, °ङ्गिका for °ङ्गिआ K2 O, °वारा सवृत्ताम् Bh K1,
°वारा सवृत्ताम् O for र ता परिवारणि for परिवारणि B, प्रकाशम् after सवृत्ता N

९४ N om लव, इदं A C, D इमं O for एदं, दुवारं for दुवारं Bh K1
h2 ता before पवि A Bh, K1, K2 II D O om पवित्रम्, पवित्रीअदु Bh
पवित्रदु विअसरी N for पवित्रम्, B Bh N om इति, एते for इति O

९५ K1, K2 N om वयस्य, इत twice Bh B C, have तावत् after
इत, °वारितशरीरौ for °वारितौ A, D K2, पदयान्, for तिष्ठाव N

९६ इमे for अमं N इओ K2 सआ N for सओ इमाओ II इया K1, h2
for इमाओ कुसुमाओ II कुसुममालाए K1 h2 for कुसुममालाया

* ११५ for अय Com

माल० । तदो किं । (क)

ल३० । सहि इमस्सि पाणिग्गहणमङ्गलारम्भे कल्याणसपत्ति-
णिमित्त देवदाओ पुजेहि त्ति अम्वाए अणुप्पेसिदासि । (ख)

माल० । कीस दाणि दारुणसमारम्भदेवदुर्विलामपरिणाम-१००
दुस्खणिद्धमाणस पुणो पुणो मम्मच्छेददुसह म मन्दभाणि
दुमावेसि । (ग)

(क) तत किम् ।

(ख) सखि अस्मिन्पाणिग्रहणमङ्गलारम्भे कल्याणसपत्तिनिमित्त
देवता पूजयेत्यस्यानुप्रेषितासि ।

(ग) किमिदानीं दारुणसमारम्भदेवदुर्विलासपरिणामदुःखनिर्दग्ध
मानसा पुन पुनर्मर्मच्छेददुःसहं मा मन्दभागिनी दुनोपि ।

सामान्योक्त्या माधवनन्दनयोर्विवाहशेषेण नर्मस्फोटोय भाव । यदाह ।

शेषेणोक्तिस्तु भावानां नर्मस्फोट इतीरित ।

१००—१०७ अत्र दुर्विलासपरिणाम मित्यागाप्रियमामिलक्ष-
ण । दुःसहमिति क्रियाविशेषणम् । अनया शिष्टं महयो न ज्ञातमत
इयमेव वदत्वित्यत आह (लवङ्गिकाय किमित्यादि) । अत्राभिनिवेशिना

१०८ B om सहि इमस्सि for इमस्सि C 'गहणा' for 'ग्रहणमङ्गला' B (D) N for गहणमङ्गल कल्याण for कल्याण B1 K1

१०९ अजेहि III K1 K2 N O पूजसि C for पूजहि अणुप्पसि C K2 अजे
सि K1 for अणुप्पेसि 'दासि' for 'दासि K2

१०० सानिर्वेद K० इ० N after मालनी कि for कीस A सणी for दाणि B
C D दुस्वार before देम Bh K1 दुस्खिलसिद्ध for दुर्विलास II

१०१ निमाजिद A निज्जावद Bh निज्जीविद C निहविद K1 निमविद K2
निरल्लिअ N निहल्लविद O for निरह B D K1 on one पुणो वि गी r पुणो
A B C D मम्मच्छेद A निज्जा for मम्मच्छेद B C दुसहं for दुसह A
Bh C K1 K० N om म इणी A B C D K1 K० इणी Bh for इणि

१०२ दुणेवसि B दम्मिज्जाभि III दुणावेस C दणासि K1 दूर्मासि K2 दूमि
ज्जेदि N for दुमावेसि

लव० । अहं किं सि वस्तुकामा । (क) ।

मां० । जं दारिणि दुल्लहाहिणिविसमणोरहविसंवदन्तभाअ-
धेओ जणो मन्तेदि । (ख)

मक० । सखे श्रुतम् ।

माध० । श्रुतमसंतोपस्तु हृदयस्य ।

माल० । लवङ्गिकां परिप्यज्य । परमस्थवहिणि पिअसहि लव-

(क) अथ *किमसि वस्तुकामा ।

(ख) यदिदानीं दुर्लभाभिनिवेशमनोरथविसंवदद्वागधेयो जनी
मन्त्रयते ।

(ग) ‡ परमार्थभगिनि प्रियसखि लवङ्गिके एषेदानीं ते प्रियसख्य-

मनोरथेन विसंवादं प्रतिकुलं भाग्यं यस्य सः । माधये दुर्लभां वाञ्छां
मत्वा सखे श्रुतमिति । शिष्टे यत्रस्यमिटाशङ्कितमाहासंतोप इति ।

१०८-११३. अत्र परमार्थेत्यादिना विश्वासपात्रत्वमुक्तम् । वि-
रूढ उपचिंतः । महद्गं यथा तथा परिप्यज्येत्यन्वयः । अनुवर्तनीयो-
पकर्तव्या । सममसीभाग्यपदेनारविन्दस्पर्धिनी ओभोक्ता । यदाह ।

१०८. अहं A. अमि D. अहि K1. K2 अह O. for अह. N. om अह. पि for
मि Bh., वस्तुकामसि for सि—मा K1. K2; सि after कामा Bh.

१०९. किं for जं N., दारिणि for दारिणि O., दुल्लहा for दुल्लहा K2; अमि for अमि
D. N. O., निवेशि A. D. निवेशि Bh. निवेशि O. for निवेश, मण for मण
N., रह for रह Bh.; विसंवादन्त for विसंवदन्त K1.

१०९. हेओ D. N. धेओ Bh. for धेओ; मन्तेदि for मन्तेदि Bh.

११०. वस्तुकाम for वस्तु B. G. D.

११०. K2. om माध०, श्रुतम्, अतोपः B. सन्तोप K1. for अतोपः न for
तु A. B. D., हृदयेष्य Bh. हृदये D. for हृदयस्य

११०. ता A. C. D. K2. ता Bh. O. ही K1. १. fore पदम्, हृदय for हृ-
दय O., वरिणश्च Bh. वरिण N. for वरिण. प्रिय for प्रिय O.

* Com with A. D. । निवेश or निवेश for निवेश Com., मिह for
for निवेश Com. ; नन्त Com.

द्विए एसा दाणि दे विअसही अणाहा मरणे वट्टमाणा आगम्भ-
 णिग्गमाणिरन्तरोवआरोवरूढवीसम्भसरिसं परिस्सइअ ११०
 पत्थेदि जइ दे अहं अणुवट्टणीआ तदो मं हिअएण धारअन्ती
 समग्गसोहग्गलच्छीपरिग्गहेक्कमङ्गलं माहवसिरिणो मुहार-
 विन्दं आणन्दमसिणं अवलोअइस्ससि । (क) इति रोदिति ।

नाथा मरणे वर्त्तमानागर्भनिर्गमनिरन्तरोपकारोपस्ट*विस्त्रम्भसदृशं
 परिप्वज्य प्रार्थयते यदि तेहमनुवर्तनीया ततो मां हृदयेन† धारयन्ती
 समग्रसौभाग्यलक्ष्मीपरिग्रहैकमङ्गलं माधवश्रियो मुखारविन्दमान-
 न्दमसृणमवलोकयिष्यसि ।

उत्तमैर्गुणिभिः स्पर्धा या सा शोभा प्रकीर्तिता ।

मां हृदये धारयन्तीत्यनेन परंपरया ममापि दर्शनं स्यादित्युक्तम् ।
 माधवश्रिय इत्यत्र प्राकृते पूर्वनिपातानियमाच्छीमाधवस्येत्यर्थः ।
 आनन्दमसृणत्वेन लिङ्गा दृष्टिरुक्ता ।

१०९ °द्विक्के for °द्विज्ज O, दाणीं B D देणि Bh, for दाणि, O, om, दे, पिय्य
 for विअ O, अणाहा for अणाहा K२ वत्तमाणा for वट्टमाणा Bh, O, आरम्भ for
 आगम्भ Bh

११० D, om णिग्ग—इ, णिग्गम णिग्गम विर° A B C, निरन्त° for
 निरन्त° K1 °न्तरोपआरविच्छिद १ °न्तरोपआर ॥ °न्तरोवआर विच्छिद K1, °न्तरोवआ-
 रविच्छिद K२ °न्तरोपारुद्ध N for °न्तरोव—इ, विसम्भ K२ विस्त्रम्भ N, for वीसम्भ,
 Bh, om परिस्सइअ, गरि° for परि° B, °स्सजिअ K1, °स्सज्जइ K२ °स्सजीअ N,
 °स्सइय O for °स्सइअ

१११ A, B, C, D, have तुम before पत्थेदि, परिअत्थेइ Bh, पच्छेदि K1
 अम्मत्थेदि N पच्छेदि O for पत्थेदि अइ Bh अदि K२ N O for जइ, वत्तणीआ
 Bh h1 K२, वदिणीआ D वत्तणीया O for वट्टणीआ, हिअए for हिअएण Bh
 C K1, K२, धारयती K1 O धारती K२ N for धरेअती

११२ लज्ज for लज्जं O, Bh, om लज्जंअणिग्ग, °माहोक्क for °माहेक्क K1,
 माहवस्स for माहव N, विस्सिणी Bh सिरि N for सिरिणी

११३ N om आणन्दमसिण, पुत्तेएसि Bh पुत्तेएसि O D, पत्तेअसि K1 पत्ते-
 रदि K२ पत्तेपसु N पत्तेलकपसि O for अरत्तेअइस्ससि, नि for इति Bh K1, O,

* कारविच्छिद Com. † हृदये Com

माध० । वयस्य मकरन्द

११५

म्लानस्य जीवकुसुमस्य विकासनानि
संतर्पणानि सकलेन्द्रियमोहनानि ।
आनन्दनानि हृदयैकरसायनानि
दिष्ट्या मयाप्यधिगतानि वचोमृतानि ॥

११५-११८. म्लानस्येत्यादि । वचांस्येवामृतानि मयापि दिष्ट्या निर्णीतानि । त्वया श्रुतामित्यादिना निर्णीतानि मया स्वधुनेत्यपि पदार्थः । अमृततुल्यत्वमाह । म्लानस्य प्रत्याशामङ्गज्ञानेन संकोचितस्य जीवपुष्पस्य प्रकाशनानि । अमृतेऽपि सर्वप्रकाशकतया म्लानपुष्पप्रकाशकत्वम् । संतर्पणानि तृप्तिकरणानि । अमृतेऽप्येवम् । संतर्पणे सति बाह्येन्द्रियतर्पकानि । अमृतेऽप्येवम् । आनन्दनान्यन्तर्मोदकानि । आनन्द आनीयतेनेनेत्यायनम् । रसस्यायनं रसायनम् । वचसां चिन्तोलासकत्वेन नवत्यजननादियामृतस्य जरादिनाशकत्वेन नवत्वजननादिदमिति भावः । यद्वा । अमृतपदेन जलमोक्षपीयूषाण्युच्यन्ते । तत्रापदेन जलसाम्यम् । मोक्षसाम्यार्थमितरपदत्रयम् । मोक्षे हि सम्यक्कृतविषये निराकाङ्क्षतैव । इन्द्रियमोहोऽपि विषयमहाभावात् ।

आनन्दं ब्रह्मणो रूपं तच्च मोक्षे प्रतिष्ठितम् ॥

इति श्रुतेरानन्दमयता मोक्षे । यद्वा । आद्यपदाभ्यां जलसाम्यमितरपदाभ्यां मोक्षसाम्यम् । पीयूषसाम्यार्थं शेषपदम् ॥ अमृतं मोक्षपीयूषसन्निभेषु मृतेषु चेति धराणि ॥

माल० । जना तस्स जीविदप्पदाइणो जणस्स अपमिदत्ति म
मुणिअ संतप्पमाणस्स तं तद्वाविहं सरीरअणं ण परिहीअदि १००
अथा अ लोअन्तरगदं पि मं उद्दिस्सिअ सो जणो सुगरणसंकथा-
मेत्तपरिसेसं कालन्तरे लोअजत्तं ण सिद्धिल्लेदि तद्वा करेमु ।

(क) यथा *तस्य जीवितप्रशयिनो जनस्यावसितेति मां शु-
न्या संतप्यमानस्य तत्तथाविधं शरीरम् न परिणीयेन यथा च
लोकान्तरगतामपि मामुद्दिश्य स जन- स्मरणसंकथामात्रपरिशेषां

११९-१२८. अत्रासिता मृता । तथारिधमनिर्गन्नीयम् । न
परिहीयते न नश्यति तथा करिष्यसीत्यन्वयः । लोक्त्याता मार्तस्थम-
[स्थं स?] पत्नीकृतं वा । माध्याग्निप्रत्याद्यानाशादेनमेवेत्युपधारणम् ।
ह्यन्तानुकम्पायाम् । करुणमिति । आलस्यादिसमुत्थो निरपेक्षभावः
करण औच्छ्रित्यनिन्तासमुत्थः सापेक्षभावे विपलम्भ इत्यनयोर्भेदः ।

११९ जहा K२ जह A for जहा, भ Bh h1 न O before तस्य *यस्य K1
*पदा h2 *सदा O for *पदा, *यिणे for *इणे h2 O, Bh h1 K2 Nr.
om जगत्स भिक्षेन A. O K1 K2 सिद्धि Bh तीर्त्ता N *भेद B for सिद्धि,
मा for म K1.

१२० म after मित्र Bh, अतन्त्र for इतर° Bh N om तं जहा C. तह
D तथा O for तहा विध for विह K1 O, सरीर for सरीर N *ररत्त° B.
रत्त K1 K2 for *रत्तम, N om रत्तम *हीमने K1 *हीमदि O for
*हीमदि, जहा Bh D K1 O जह N for जहा

१२१ N om अ पलाभ १ लापत्त O for लोभत्त, भद A दम N for
मद, वि A C. N. भवि K2. for वि, h1. om. वि म for म Bh उद्दिस्सि for
उद्दिस्सि K2, N om सो जणो सम्मज्ज Bh समज्ज C K1 O सुगमत्त K2 for
सुगरण, कथा A. D. सकथा K1. N O for सकथा

१२२ परिससा K2 परिगहेन N for परिसेस कालतरेण Bh K2 O कालदरेण
A for काल तरे, वि B वि, A C before लोभ लोभ for लोभ O, मत्ता K2 अत्त
N for अत्त, निदि° for निदि° K2 *लीकरोदि Bh *लीकरोदि K1 *लेह N
for *लेदि तथा Bh K1 तद् O N for तद्वा करेसि A, Bh D. h1 K2 N.
करोदि O for करेस

* यथा च तस्य Com † परलोकगतमयु° Com ‡ स्मरणकथा. Com.

एवं जेव्व पिअसहीए पसादादो मालदी किदत्था भोदि । (क)

मक० । हन्त अतिकरुणं प्रस्तुतम् ।

१२५ माध० । नैराश्यकातरधियो हरिणक्षणायाः

श्रुत्वा निकामकरुणं च मनोहरं च ।

वात्सल्यमोहपरिदेवितमुद्ग्रहामि

चिन्ताविपादविपदं च महोत्सवं च ॥

कालान्तरे लोभयात्रां न शिथिलयति तथा कुहप्व* । एवमेव प्रियत्तल्याः† प्रसादान्मालती कृतार्या भवति ।

अत एव निरपेक्षपदोपलक्षितनैराश्यमाह माधवः । नैराश्येत्यादि । नैराश्येन प्रत्याशानाशेन कातरा- विसंश्रुला-धीर्यस्या हरिणनेत्रा-याः । वात्सल्यं प्रियविश्लेषे प्राणत्यागेच्छा । मोहो भ्रमः सप्रत्या-शत्वेपि नैराश्याभिमानः । ताभ्यां यत्परिदेवितं विलपनं वृत्त-वर्तनानभाव्यर्थचिन्तनमतिकरुणं मनोशं च श्रुत्वा चिन्तया यो विपादस्तेन विपत्तिमुद्ग्रहामि । चिन्ताविपादरूपां वा विपत्तिं महो-त्सवं चोद्ग्रहामि । चकारो मियोविहृदरसयोजने । इह हेतुफल-भावेनान्वयः । तथा हि । नैराश्यकातरबुद्धित्याद्वात्सल्यम् । ततः प-रिदेवनम् । तच्छ्रुत्वा मनोविपादः । तथा हरिणक्षगत्वेनापहतचित्तस्य मगालाभान्मनोऽपपरिदेवितं श्रुत्वा महोत्सवः ।

१२३. एवं for एव Bb. K1. ; N. om. जेव्व for पिअ O.; सहा Bb. सही K1. K2 सही दे N. सहितए O. for सहीए; पसादादो A. सआसादो B. Bb. C K1. K2. सयासादो O. for पसादादो, N. om. पसादादो, मालदी for मालती H., K1. om. मालती (but gives it in the छाया), अणाहा after मालदी N.; कदत्था A C. K1. कदयाण Bb. सकाभा N. किदच्छ O. for किदत्था, मोटु B. मविस्सदि D. होइ N. होदि O. for भोदि.

१२४. B. om. अति, वर्तते for प्रस्तुतं A. B. O. D. K2. प्रस्तुतमनया N.

१२५. वैराग्य for नैराश्य K1.

१२८. विताग्मान B. चित्ताग्माद C. for चिन्ताविपद.

*करिभ्यश्चि Com. †सदीपशा° Com.

लव० । अह पडिहदं दाणिं दे अमद्गल । ण अदो वि अवरं
सुणिस्सं । (क)

माल० । सहि पिअं कखु तुम्हाणं मालदीजीविदं ण उण
मालदी । (ख)

लव० । किं एव्वं भणिदं भोदि । (ग)

(क) अयि प्रतिहतयिहानीं तेयद्गलम् । नातोप्यपरं* श्रोष्यामि ।

(ख) सखि प्रियं खलु युष्माकं मालतीजीवितं न पुनर्मालती ।

(ग) किमेवम् भणितं भवति ।

स पुनः क्रन्दन्मोहैः प्रलापेः परिदेवनेः ।

देहायासाभिधातैश्च करुणाभिनयो भवेत् ॥

इति भरतः ।

१२९-१३२. अत्रामद्गलप्रतिघातो विवाहादिति बाह्यम् । माध-
वसंनिधानादित्यान्तरम् । बाह्यार्यमाकलय्याह [सखि प्रियमिति] ।
अत्र तच्छरीरावच्छिन्नात्मा मालती जीवन त्वदृष्टयिदोषकारितदेहा-
त्मसंयोग इति जीवनमालत्योर्भेदः । जीवनस्य सुखहेतुतया प्रियत्वं
तत्त्वेह दु खसंततिजनकमतस्त्याज्यमेव भवतीति भावः ।

१२९ B C O om अह, परि for पडि O, B C om दाणि, णदो Bh D,
K1 K2 N नादो O for ण अदो; वि for वि K2, N, om वि, अहअदर B
अधिअं D. अधि अदरं A ॥ वर N for अवर D ends here

१३१ K1, om सहि (but gives it in the छाया) थियं for पिअ O ए for
कखु Bh K1, K2, O, Bh om जीविद N, om उण

१३२ सहि before किं N, किन्ति Bh किं चि N for किं एव्व, यणिदेण C म-
णदे E O for भणिद हो दे for भोदि Bh K1 K2 N O

* नातोप्यपरं Com † किमेव Com.

माल० । आत्मानं निर्दिश्य । जेण पचासाणिवन्धणेहिं वअ-
 १३५ णसविहाणएहिं जीआविअ इमं महावीभच्छारम्भं अणुभावि-
 दम्हि । संपदं उण मणोरहो मे एसो जेव्व जं तस्स देवस्स परके-
 रअत्तणेण अणवरहं अत्ताणजं परिच्छइस्संत्ति । ता इमस्सि पओ-

(क) *येन प्रत्याशानिवन्धनैर्वचनसंविधानकैर्जावपित्तमं महा-
 वीभत्सागम्यनुभावितास्मि । सांप्रतं पुनर्इमनोरथो मे एष एव
 यत्तस्य देवस्य ॥ परकीयत्वेनानपराद्धमात्मानं**परिपक्ष्यामीति ।
 तदस्मिन्प्रयोजने प्रियसखी मेपरिपन्थिनी भवतु ।

१३४-१३८. अत्रान्यजनेत्यत्रान्यपदेन माधवाभिधानम् । नन्द-
 नापेक्षयान्यत्वात् । दुर्लभत्वेन परकीयत्वारोपाद्वा । बीभत्समिह नन्द-
 नविवाहार्थमङ्गलस्याभिष्टस्य दर्शनात् । अनपराद्धमितीपदार्थे नञ् ।
 आनन्दनविवाहपर्यन्तस्थायित्वे महापराधो यतः । अन्यस्य संभो-

१३४. N. om आत्मानं निर्दिश्य, उरिश्य for निर्दिश्य O, C. om जेण, अणुमग after जेण A. D K२, व-अ-र-हि A निवन्धणेहिं K1. for निवन्धणेहिं

१३५. तिलअणेहिं B विण्णहेहिं C L. विण्णहेहिं K1. K२ त विण्णहेहिं A, Bh for तविहाणएहिं, जीआवि K1, जीआविअ K२, जीआवि O. for जीआविअ, प-
 अत्ताणजं तदहं उण after एविअ Bh, उरिश्य for इम Bh K1 K२, उण after
 इम A. D, *मत्ताण B C K1. K२, *मच्छारम्भ N. *मत्ताणरम्भ O. for
 *मच्छारम्भ.

१३६. मम A मह C before मणेरहो, मम Bh K1, K२ after मणे रहो for मे,
 B C, om मे, एणिय N एणिको O. for एसो, K२ om एसो, B. om जे व,
 एव for जव N, महाभाअरु for देवरु O, Bh K1 N om देवरु, परीक्खण-
 णकिरिणयेण A. C यदीहएणुगणकिरणयेण B परीक्खणुगकिरणयेण L परीक्खण-
 K1. परकीरणयेण K२ परीक्खणुगकिरणयेण O for परीक्खणनयेण.

१३७. अणवरु B अनवरुह K1 K२ अवरुह N O for अनवरुह, अण for
 अणुमग A K२. N, परिणइरुहहिं B, Bh परिणइ K1 परिणइअ विणुअ मत्ताण
 N परिणपणि O for परिणइस्स, *वाति for *रुसणि K२., Bh K1 N. om वि,
 वाति for वा N, उरिश्य for इमरिस्स N, *प्यओ for *पयो O.

* यथागजमयस्यां Com, † न्यगमेवा Com ‡ *मत्ताणु Com, § पुनर्पम
 ननो Com, * यथापानित्येवानपराद्ध Com, ** परिपक्ष्यामि Com.

अणे विअसही मे अपरिपन्थिणी होदु । (क) इति पादयोः पतति ।
 माध० । सैपा सीमा स्नेहस्य । लवङ्गिका माधवं संज्ञया समा-
 ह्वयति ।

१४०

मक० । वयस्य उपसृत्य लवङ्गिकास्थाने तिष्ठ ।

माध० । परवानस्मि साध्वसेन ।

मक० । इयमेव नेदीयसां प्रकृतिरभ्युदयानाम् ।

माधवः स्वैरं लवङ्गिकास्थाने तिष्ठति ।

गादेरभावादेव एवेत्युक्तम् । अपरिपन्थिन्यविरोधिनी । एतदात्म-
 त्यागरूपम् ।

१३९-१४०. संज्ञया संकेतेन । परवाननायत्तः । साध्वसेन ज-
 ङतया । अत्यभीष्टलाभादियम् । नेदीयसां निकटानाम् । स्वैर शनैः ।
 [माल० वा०] अत्र मर्तुं स्वीकुर्वित्यर्थः । माधवस्य संस्कृतभाषया
 लवङ्गिकाभ्रमो न स्यादिति भाषासमावेक्षेनाह । सरले इत्यादि । साहस
 आत्मनिरपेक्षकार्ये रागमनुरागं परिहर । रम्भोर कदलीसमोरुदे-
 शे हे तरम्भं मरणे त्वरां त्यज । जीवन्त्यां प्रत्याशापि स्यादिति भावः ।
 धिरसं रसद्वयं तव विक्षेपदुःखं सोढुं मे चित्तमक्षमं यतः । अतोयं
 वल्लभस्त्ययि दत्तोतस्त्यज मरणाभिनिवेशमिति लवङ्गिकाभिप्रायः ।

१३८. विअ for विअ O., B om. मे, ०पन्थिनी for पन्थिणी K1, होदु O भोदु
 K1 for होदु, Bh K2, N. om. इति, स्ने for इति K1.

१३९ स एव for सैपा N. O, सीमात for सीमा O, व्याहरति Bh व्याहरति
 K1. आह्वयति K2. N. O for समाह्वयति.

१४१. उपसृत्य वयस्य for व-त्य K2, माधव after वयस्य O., N om दपध-य,
 लवङ्गिकायाः for लवङ्गिका A G

१४२ वयस्य before पर० A C E.

१४६. नेदीयसी for नेदीयसां B

१४४ उपसृत्य after स्वैर K2, लवङ्गिकाया for लवङ्गिका O

- १४५ माल० । सहि करेहि अणुऊलदाए पसादं । (क)
 माध० । सरले साहसरागं परिहर रम्भोरु मुञ्च संरम्भम् ।
 विरसं विरहायासं सोढुं तव चित्तमसहं मे ॥
 माल० । अलङ्घणीओ दे मालदीप्पणामो । (ख)
 माध० । सहर्षम् ।

- १५० किं वा भणामि विच्छेददारुणायासकारिणि ।
 कामं कुरु वरारोहे देहि मे परिरम्भणम् ॥

(क) सहि कुर्वनुकूलतया*प्रसादम् ।

(ख) †अलङ्घनीयस्ते‡ मालतीप्रणामः ।

अत एव सरले अग्रे ऋजुप्रकृतिके वा । माधवपक्षे सरले अजानति
 हे तव विरहायासं सोढुं मे चित्तमसहमतस्तव समीपमागतोस्मि
 तन्मरणं त्यज । इतरत्सममेव । तदिह संस्कृतशकृतयोः साम्यात्प्रा-
 कृतसमकम् ।

१५०-१५१. किं वेत्यादि । किं वा भणामि । स्वदारम्भनिषेधं न
 करोमीत्यर्थः । हे विरहदुःसहकष्टकारिणि सुश्रोणि काममभीष्टं कुरु ।
 यद्येवं तदा ममालिङ्गनं देहीति लवङ्गिकापक्षे । माधवपक्षे तु किं वा

१४५. अनु° for अणु° Bh.; °कूल° for °ऊल° Bh. K1. K2. N. O, पसाद
 for पसादं O.

१४७. विरसा° for विरहा° Bh ; सोढुं for सोढु B C. E.

१४८. सहि A. B. K2 सहि twice K1. before अलङ्घु°, अवगाणिशे B. अल-
 णिज्जो Bh. K1. K2 O अवज्जणीओ C. E. for अलङ्घणीओ, A. B. C. E.
 have जेव before दे, मालती for मालदी Bh, पणामो for पणामो Bh. K2. N.

१४९. N. Om. सहर्षम्.

१५०. वा for वा B. C. E., °कारिणी for °कारिणि C. E.

* तावे Com., † सयि अल° Com., ‡ अयं before ते.

माल ०। सहर्षम् । कथं अणुगृहीदमिह । उत्थाय । इअमालिङ्गामि । दंसणं उण पिअसहीए बाहुप्पीडेण निरुद्धं ण लम्भीअदि । आलिङ्गय सानन्दम् । सहि कठोरकमलगम्भपम्हलो अण्णारिसो जेव्व दे अज्ज णिव्वावेदि मं सरीरप्फंसो । सासम् । किं च । १५५

(क) कथमनुगृहीतास्मि । इयमालिङ्गामि । दर्शनं पुनः प्रियसख्या बाप्पोत्पीडेन* निरुद्धं न लभ्यते । सखि कठोरकमलगम्भपदमलो न्याहृदा एव नैव निर्वापयति मां शरीरस्पर्शः । किं च । मौलिनिनिवेशि-
भणामि किं वक्तव्येन कामं कामव्यापारं कुरु । अतः परिरम्भणं देहि ॥
आरोहः श्रेणिकाययोरिति धरणिः ॥ श्लोकद्वयमिदं सौरसेन्या । यदाह ।

स्पटार्थं लक्षणं प्रोक्तं सौरसेन्याः प्रपञ्चतः ।

लक्षणं त्वेकमेवास्याः संकृताद्यदनुनता ॥

१५३-१६७. अत्र उत्पीडः प्रबलीभूय निर्गमः । उत्पीडः समूहो या । अपधिमं चरमम् । प्रियस्पर्शादाह्लादात्सहर्षम् । कठोरमरालगमो बीजकोशः । पदमलो रोमाञ्चयोगात् । समाधिना सुकुमारः । अन्त्यादृश

१५३ B om. सहर्षम् कह for कथ K1 J, गिहेकहि Bn. गहिहहि K1 मरभ N, O. for गहिहहि, इयमा° for इयमा° Bh k1 K2 O., लिङ्गयमि for लिङ्गयमि K1, K2

१५४ Bh E K1 K2. om विभसहीए, बाहुवर्णित १ बाहुव्याहणेन B ववप्पीडेण Bh k1 O. बाहुवर्णित C. बाहुव्याहणेन E बाहुव्याहणेन K2. for बाहुव्याहणेन, O. om गिरुद्धा अगण्डिम A. गिरुद्धा अगण्डिम Bb k1. K2 पयस्य N. प्रियसखी अगण्डिम O. before न, लहे B. लमेवि Bh लमेदिमि O. लमेदिमि E लम्भी K1 K2 लमेदि O for लम्भीअदि.

१५५. अति before बालि° B O. (O in margin) आलिङ्गति for अलिङ्गय B., N. om. सानन्दम्; B C. om. गम्भ, अणारिसो for अण्णारिसो Bh K1

१५६. एव for जे° N, B om. अज्ज, णिव्वावेदि B C विज्जने° Bh गिरुद्धे N. for गिरुद्धे, B C om. म, मे for म Bh. सतन्मनं विभसहीण A k1. सतन्मनं Bh. after म, कथे for कथे Bh, गहि before किं च N., K2 O om. किं, अ for अ C N

* 'दीर्घेन निरुद्धे विपक्षेन अपधिमं १ Com. † पदमलमुकुमपेन्द्र° C. 11

‡ तथा एव for एव Com

मउलिविणिवेसिदञ्जली मह वअणेण विण्णवेहि तं जणं ण मण
मन्दभाइणीए विअसन्तपुण्डरीअलच्छीविलासहारिणो मुहचन्द-
मण्डलस्स दे सच्छन्ददंसणेण संभाविदो चिरं लोअणमद्दुसवो ।
मुहामणोरहेहिं अ अविरदविअम्भमाणदुव्वारुध्वेअध्वइअ-

ताञ्जलिर्यम वचनेन विज्ञापय^१ तं जनं नि मया मन्दभाग्यया भविकस-
पुण्डरीकलक्ष्मीविलासहारिणो मुखचन्द्रमण्डलस्य इति स्वच्छन्ददर्श-
नेन संभावितश्चिरं लोचनमहोत्सव उपामनोग्धैश्चाविरतविजृम्भ-

एवानुभूतसखास्पर्शादिवर्मा इमशानानुभूतस्पर्शतुल्यः । निर्वापयति
तापं शमयति तथा । तादृशः स्पर्शः शङ्काविषयोप्यन नेति निर्वेदात्ता-
भुता । अत्र विकसन्ति शतं पत्राणि यत्र तत् । अन्यथेदं ध्येयं स्यात् ।
मण्डलपदं संपूर्णत्वार्थम् । विरामित्वेन स्वाधीनभर्तृकात्वमुक्तम् ।

सुरतादिरसैर्यत्रा उद्ध पार्श्वगतः नियः ।

सामौदगुगसमाप्ता भवेत्स्वाधीनभर्तृका ॥

१५६ मेलि N मौलि O for मउलि, विनि° Bh नि° K2, for विणि°, °क्षिअजली
Bh °क्षिअजली C E N °विदञ्जली K2 for °विदञ्जली, मम for मह A Bh.
K1, K2, विण्णवेसि A Bh विणवेसि K1 विणवेसि h2 विणवेसु O, for विणवेहि,
जण for जण K2, अथा A अइ N before ण मण.

१५७ °भाअए N, °भायणी O for °भइणीए, तस्स after °भाए O, पणुअ Bh
K1 विस्सुअन्त K2 विष्ट N for विअमन्त, सदवच K2 सयवच O, before पुण्ड°
सदपत्त for पुण्डरीअ N, °रीक for °रीअ h2, सपुण्णचन्दमण्डलारिणमस्स मुरस्स
for मुह-लस्स A, अद A B Bh O, E यद O for चद.

१५८ मण्डलस्स for मण्डलस्स h2, B O om दे मद्दुसवो लोअणण A, B O.
E लोअणस्स मद्दुसवो K1 for लोअणमद्दुसवो, लोअण for लोअण K2 महेत्सवो N.
for मद्दुसवो

१५९ मुधा A B O E महा O for मुहा, अ for अ O K1.
K2 N om अ विरह Bh अणउरद h2 अविरअ N आविरल O for अविरद,
विजम° B विजम° N विपम्ह O for विअम्भ°, °तोव्वेण K2 °दुव्वए N °रुधेल
O for °रुधेअ यइअ° B, Bh K1 K2 N वदय° O for म्मदअ°

* विज्ञापयिषति Com † यथा न मया Com ‡ विज्ञाच्छतपथपुण्डरी° Com.
§ Com with १

रुच्यत्तमाणबन्धनं धारिअं हिअजं । गमिआ अ वारं वारं सन्नि- १६०
सेसदूसहारम्भदूमाविअमहीअणा सरीरसंदावा । कथं वि अदि-
वाहिदा अ चन्दादवमलअमाएदप्पमुहा अणत्थपरंपरा । संपदं
उण णिरासम्हि संवुत्तेति । तुए वि पिअसहि सच्चदा सुमरि-

माणदुअरौद्वेगव्यतिकरोद्धर्तमानबन्धनं धारितं हृदयम् । गमिताश्च वारं
वारं सविशेषदुःसहारम्भदावित*सखीजिनाः क्षरीरसंतापाः । कथ-
मप्यतिवाहिता च चन्द्रातपमलयमारुतप्रमुखानर्थपरंपरा । सांप्रतं

निशेध दुःख तुल्यी भवेदिति पूर्वानुभूतदुःख निशेधयति । अतिरतेत्यादि ।
उद्धर्तमानमुन्मूलितं बन्धनं स्वैर्यं यस्य तत् । बन्धन स्वस्थानावस्थानं
तस्योद्धर्तनमुन्मूलनारम्भ इति पाठान्तरव्याख्या । गमिताधेत्यादिना
व्याध्यस्योक्ता । अतिवाहितानि क्रान्ता । चन्द्रातप इति तापकारि-
त्यादातपः । एतेषामनर्थत्वमाह भरतः ।

सभोगे ये सुख कुर्युस्ते दुःख विरहे भृशम् । इति ।

११० °हव्विनमाण A °हव्वनमाण K1 °होव्वनमाण K2 for °हव्वनमाण, धारिअ
for धरिअ Bh K2 O.

१११ विसेस before दूसह Bh, A om दूसहारम्भ, °हाभास for °हरम्भ N,
दूमण्णाहअ A दूमाविद Bh दूमाविद K1 K2 O for दूमणविअ अण N for
अणा, कथ K1. कर N O for कथ, वि for वि K2

११२ A K1 N om अ, °हय for °दय K1

११३ पुण for उण N; °रासासि A K1 °रासेसि Bh °रायससि O for °रागसि,
II C E om सि and have णिरासा, सववे सवुत्ते* K1 K2 for सवुत्ते°, तर
for तुर K2 विपि for निअ O, सहीप A. सही N for सहि, सन्धय Bh O
सववह E N for सववउ अह before सुम् O

* दुमनापित for दापित Com

दध्वम्हि । एसा अ माहवसिसहस्रणिम्माणमणुहरा वडलमाला
 १६५ मालदीणिद्विसेसं पिअसहीए दट्टव्वा सव्वधा हिअए धारणी-
 एत्ति । (क) स्वकण्ठादपनीय माधवस्य हृदि विन्यस्यन्ती सहसा-
 पसृत्य साध्यसोत्कम्पं नाटयति ।

पुनर्निराशास्मि संवृत्तेति । त्वयापि प्रियसखि सर्वदा स्मर्नव्यास्मि ।
 एषा च श्रीमाधवस्वहस्तनिर्माणमनोहरा वकुलमाला मालतीनिर्वि-
 शेषं प्रियसख्या दृष्ट्वा सर्वथा हृदये धारणीयेति ।

स्मर्तव्येत्यनेन कर्तव्यमभिन्नादिभावं स्मरणमाह । यदाह । व्यभिना-
 रिणोस्य

निर्वेदो ग्लानिमरणव्याधिदैव्यभ्रमादयः ॥

मैरादगाद्य मरणोदयः । यदाह ।

सर्वमेतैः प्रतीकारैर्यदि नास्ति समागमः ।

कामाभिना प्रदीप्ताया जायते मरणं ततः ॥

विप्रलम्भकरणानन्तरं स्थायिनः शृङ्गारस्योपक्रममाह । एषा चेति ।
 साध्यस भयम् ।

१६४ व्याधि for °वध्हि E N वि for अ N, सिरिमाहव for माली A, सिरि for
 गिरी Bh k1 K2 O. B om गिरी, इत्थ for सहस्र K1 K2 N O, मणो
 B k1 मण Bh k2 N O for मणु, वडल for वडल k1

१६५ जीविद for मालदी B, जीविद after मालदी 1 Bh C. J. K1 K2,
 'येसा Bh K1 '(स)णिग K2. for सख, पिय for पिअ O, K1 K2 om. दट्टव्वा,
 सव्वधा k1. K2 सम्मसा N O for सव्वधा, K1, om हिअए, हिअएण for
 हिअए N, °वध्ति Bh K1. K2 °वध्ति O, for °एत्ति.

१६६ वकुलमालाम् after कण्ठाद् N, अपनीयं B चन्मुत्थ N O for अपनीय,
 हृदये for हृदि Bh O K1., मय for विन्यस्यन्ती N 'क्षेप' for 'क्षेप' A, B
 O K1 k2 N.

माध० । अपवार्य । इन्त ।

एकीकृतस्त्वचि निषिक्त इवावपीडय

निर्भुग्नपीनकुचकुट्टलयानया मे ।

१७०

कर्पूरहारहरिचन्दनचन्द्रकान्त-

निःस्यन्दशैवलमृणालहिमादिवर्गः ॥

माल० । स्वगनम् । अहो लवङ्गिआए मालती विप्पलद्धा । (क)

माध० । अयि स्वचित्तवेदनामात्रनिवेदिनि परव्यथानभिज्ञे

इयमुपालभ्यसे ।

१७५

(क) अहो लवङ्गिकया मालती विप्रलब्धा ।

१६८—१७२. हन्त हर्षे । एकीत्यादि । अनया मालत्या कर्पूरा-
दिवर्ग एकीकृतः सन्नानिद्गद्य मे त्वनि निषिक्त इव । स्वर्शस्य त्वनिन्द्रि-
यप्राप्ततया त्वचीत्युक्तम् । निर्भिन्नौ निरन्तरावलम्बी पीनौ स्तनकुट्टलौ
यस्यास्तथा । हरिचन्दनं चन्दनविशेषः । निःस्यन्देन द्रव्याभिधानम् ॥
कुदभिहितो भाषो द्रव्यनयकाशत इति न्यायान् ॥ निःस्यन्दीति पाठे
निस्यन्दिमः सरसाः शैवालादय इत्यर्थः । अनेन प्रशान्तो मे कामज-
स्ताप इत्युक्तम् । बहुपमेयम् ।

१७४—१७९. आत्मानुरागप्रकाशनायानुभूतयेदनामाह । अयीति ।

१६८. N om इत

१६९ °स्त्वचि for °स्त्वचि O, निषिक्त for निषिक्त A D h1, उपपीडय for
अपपीडय C

१७० निर्भिन्न for निर्भिन्न Com K2, कुट्टल for कुट्टल II Bh E O

१७२ निःस्यन्द K1 O निःस्यन्द K2 for नि स्यन्द, शैवाल Bh शैवाल K2 for शैवाल

१७३ Bh K1. K2, N O om, स्वगन, अहो for अहो N मालती for मालती
N, विप्रलम्भमादौ Bh विप्रलम्भमादौ K1 K2 विप्रलम्भो पवको N विप्रलम्भमादौ
O for विप्रलम्भ

१७४ आत्म for स्व Bh h1, A om चित्त, वेदिनि Bh N वादिनि K1. for
निवेदिनि, चित्तवेदना for व्यथा N

१७५ इदमु° for इयमु° Bh K1. h2

* लवङ्गिकया मालतीविप्रलम्भमादौ Com

उद्दामदेहपरिदामहाञ्जराणि
 संकल्पसंगमविनादितवेदनानि ।
 एतन्महंविद्वन्मृगितजीविनानि
 किं या मयापि न दिनान्यनिवाहितानि ॥

१८० । सहि उवाल्गम्भणिउजेय उवाल्गद्वासि । (क)

(क) सखि उवाल्गम्भनीपिशोपान्धामि ।

उद्दामेत्यादि । एतादृशानि दिनानि मयापि किं या नानि कान्तानि । अपि
 एतत्कान्तान्येव । किं धेति सभायनायाम् । यद्वा । किं निषेधे धेयार्थे ।
 कीदृशानि । उद्दाम उद्धटो देहदाह एव महाञ्जरो येषु । एतेनोद्देग
 उक्तः । संकल्पसंगमेनापनीता व्यथा येषु । अनेनोन्माद उक्तः । यदाह ।

यादृ प्रसार्य गमनं संकल्पाकल्पिते प्रिये ।

निवृत्तिः सप्तमान्यस्मिन्नुन्मादे हि प्रजायते ॥

यद्वा । संकल्पसंगमेनान्यवीद्वेपः सृजितस्तेन न निःसपत्नीकृत्य क-
 न्याहरणवीजमाह । यदाह । आसक्तिं वा दर्शयेत्सुखमनुपगतमेकप-
 त्नीकृत्ये वा वर्णयेदिति । त्यदीयस्तेहज्ञानेनावलम्बितं जीवितं येषु ।
 एतस्तेहज्ञाने मम मरणमेव स्यादित्याशयः ॥ उपलब्धिधित्साविदि-
 त्यमरः ।

१८०-१८१. अहंनीयर ॥ अत्र सरसत्वेन शृङ्गागादित्वेन
 रम्यता । यदाह ।

शृङ्गारकरुणावेव रसेप्तादौ प्रकीर्तिनी ।

१०० विनोदनवेदनानि B. ^{liter} दितवेदनानि C. for वि-नि

१८० उपा° for उवा° K2 "लम्भणिउज्ज A O "लम्भणिउज्ज अज Bb K1
 "लम्भणिउजेण K2 "लम्भणिउजे N for "लम्भणिउजेव.

कल० । अहो सरसरमणीअदा संविहाणस्स । (क)

मरु० । महाभागे एवमेतत् ।

त्वं वत्सलेति कथमप्यवलम्बितात्मा

सत्यं जनोयामियतो दिवसाननैपीत् ।

आवद्धकङ्कणकरप्रणयप्रसाद-

१८५

मासाद्य नन्दतु विराय फलन्तु कामाः॥

ल० । महाणुभाव हिअए वि अप्पडिहदसअंगाहसाहसो
अअं जणो किं दाणिं कङ्कणाभरणं करं विअरिदि । (ए)

(क) अहो सरसरमणीयता संविधानस्य ।

(ए) महानुभाव हृदयेष्वप्रतिहनस्ययंग्राहसाहसोपं जनः *कि-
मिदानीं कङ्कणाभरणं करं † विचारयति ।

संविधानं नायिकासचट्टनप्रकारः । स्वमित्यादि । त्वं वत्सला सस्नेहेति-
हेतेरयं जनो माधवो विधृतजीवितः सन्सत्यमियद्दिनानि कथमप्यनैपी-
जीतवान् । अत आवद्धकङ्कणो धृतनिवाहसूनो धृतनिभूषणो वा यः कर-
स्तस्य प्रणयो विवाहकाले प्रवृत्त तद्रूपं प्रसाद प्राप्य नन्दतु । बहुबालन-

१८५ एत for सरस K1, °णीयदा K2 °णीयता O for °णीअदा, °हा°अस्त Bh
°वानस्त C O °हाणस्त K2 for °हाणस्त

१८६ °विलम्बि° for °दलम्बि° Bh

१८७ यदिपतो for °यमियतो C

१८८ आलम्ब for आवद्ध K2, प्रणय for प्रणय K2,

१८९ पायतु for नन्दतु Bh K1 K2

१९० °णुभाव II C E °भाव Bh K1 K2 N for °णुभाव, O om
वि, अपडि° for अपडि° A B, E, °गह B K1 K2 N °ग्गह O for गार,
साहसिअे Bh साहस K2 for साहसे

१९१ अय for अय K2 जनो for जणो K1 दाणिं for दाणिं C °हरणे Bh
°हरण K1 K2 °भरणे N O for °भरण कारण Bh करे N. O for कर निचा°
for विआ° K2, °रेदि Bh °रुदि K1 K2 for °रेदि, महाप्रअे ३ महाणुभावो
E after °रेदि

* तत्किम् Com. † विचारयति महाभाग Com

११० माल० । हा हृदमि । कण्णआअणविरुद्ध किं पि एसा
उउण्णस्सदि । (क)

परिदय कामन्दकी । पुत्रि कातरे किमेतत् । मालती कम्प-
माना कामन्दकीमालिङ्गति ।

काम० । तस्याभिपुरुमुत्रमय्य ।

१११ पुरश्चक्षुरागस्तदनु मनसोनन्यपरता
तनुग्लानिर्यस्य त्वयि समभवद्यत्र च तत्र ।

(क) हा* हतामि । †कन्यकाजनविरुद्धं किमप्येवोपन्यस्यति ।

भीष्टाः संभोगादयः फलन्तु ॥ कङ्कगं भूपणे मृग इति विश्वः ॥ अनाम-
तिहतः परिगृहीतः । अयं जनो मालती । स्वयमेवास्या करं गृह्णाणेत्या-
शयः । अत्र अम्मका कुलकन्यका । विरुद्धमिति कुलकन्यकावि-
याहा दैनार्पणाक्षा एव शुभा दृश्यन्त इति भावः ।

११२-११७. स्वयमाहविवाहं कर्तुमनर्हमिति मन्यमानो मा-
लतीमाह । पुत्रीति ॥ अत्र गौरादित्यान्डीपित्यत्रधेयम् ॥ कातरे
विह्वले । करमहभयेन तदङ्गस्पर्शेन माधवस्य दर्शनहर्षेण च मा-
लत्याः कम्पः । यदाह ।

१२९. A Bh C E K1 K2 add स्वगतम् before हा, हदी हदी after हा
A, हा हृदमि h2 अद्वेद N हदी O for हा हृदमि, कण्ण K1 अम्मआ h2
अङ्गणा N कण्णका O for कण्णआ जण for अण B K2 N, Bh K1 om अण,
K1 om कि पि, वा for पि N, N om एसा

१२० उउण्णस्सदि A B C E K2 उउादिस्सदि Bh K1 for उउण्णस्सदि

१२१ कामन्दकी twice Bh K1, N om पुत्रि—हा अम्ब (1 203), वत्स माधव
&c after कामन्दकी N कद° for कण्ण° Bh

१२२ मालत्या for तस्याः Bh K1 h2

१२४ वन्ते before पुर N पुरा for पुर K1 K2 O

१२५ तनु for तनु Bh ग्लानिर्यस्य B N ज्या (corrected into ग्लान in
marg) निर्यस्य O for ग्लानिर्यस्य, तव च for च तव B

* हा धिक् हा धिक् after हा Com † अम्मका for कयना Com

युवा सोयं प्रेयानिह सुवदने मुञ्च जडतां
विधातुर्वेदग्न्यं विलसतु सकामोस्तु मदनः ॥

लव०। भवद्वि कसणचउहसीरअणीमसाणसंचारणिप्पत्ति-

शीतभयहर्परोपस्पर्शनरासंभवः कम्पः ।

मर्मस्फोटोद्यम् । यदाह ।

मर्मस्फोटस्तु भावानां देहस्थानां प्रकाशनम् ।

चिबुकमुन्नमय्यौष्ठाधः प्रदेशमुत्तोल्य ॥ अधः स्याच्चिबुकमित्यमरः ॥
पुरावृत्तं संकलय्याह । पुर इत्यादि । प्रथमं नेत्रप्रीतिरय मनसस्तद्रतत्वं
शरीरग्लानिश्च त्वद्विषये यस्याभूद्यद्विषये तवाप्येतादृशा अभूवन्हे
समुखि सोयं युष्मा प्रेयान्प्रियतमः । अतो जडतां कार्याप्रतिपत्तिं
त्यज गान्धर्वविवाहपरा भवेत्यावायः । तेन धातुः प्रयत्नो विल-
सतु । कामः पूर्णेच्छो भवतु । आत्मव्यापारस्त्वनौद्धत्याय नोक्तः ।
इह चक्षुरागादिकं कामावस्था । यदाह ।

चक्षुःप्रीतिर्मनःसङ्गः संकल्पोत्पत्तिरेव च ।

निद्राच्छेदस्तनुत्वं च व्यावृत्तिर्विषयान्तरात् ॥

लज्जाप्रणाश उन्मादो मूर्च्छामरणमेव च ॥ इति ।

मनसोनन्यपरतया मनःसङ्गसंकल्पोत्पत्ती उक्ते । ग्लानिरित्यनेन निद्रा-
च्छेदादयो मूर्च्छान्ता उक्ताः । तेषां ग्लानिहेतुत्वात् । अत्र च पुरस्तदन्वि-
त्यादिना हेतुफलभावः सूचितः । युवत्वप्रियत्वे प्रवृत्तिहेतु उक्ते । प्रियश्च
यो विप्रियं न कुरुते न चायुक्तं प्रभाषते ।

तथार्जवसमाचारः स प्रियः परिकीर्तितः ॥

इति भरतोक्तः ॥ तत्रापि प्रकर्ष इयस्य ॥ जडताप्रियदर्शनात् ।

१९८-२११. अत्र कृष्णरजनी कृष्णपक्षचतुर्दशीरात्रिः । विप-

१९८ N. om ममवदि, कसण for कसण N O 'रहीए B 'इति Bb K1.
K2. for 'रही, B om. रअणी, रअणि for रअणी Bb K1 K2; मसाण for मसाण
K1., संचरण for संचार A. B C. E, निव° for निव° A Bb C E, 'दिद
Bb 'दिद K1 K2. for 'दिद.

दविसमव्ववसाअणिच्चापिअचण्डपासण्डपअण्डदोण्डसाहसो
२०० साहसिओ कखु एसो । अदो पिअसही उक्कम्पिदा । (क)

मक० । स्वगतम् । साधु लवङ्गिके साधु । अवतरे खन्व-
नुरागोपकारयोगरीयसोरूपन्यासः ।

माल० । हा ताद हा अम्य । (ख)

(क) भगवति कृष्ण*चतुर्दशोरजनीश्वरानसंचारनिर्वर्तितवि-
पमव्यवसायनिर्वापित†चण्डपाछण्डप्रचण्डदोण्डसाहसः साहसिकः
खन्वेवः । अतः‡ प्रियसख्युत्कम्पिता ।

(ख) हा तान हा अम्य ।

मव्यवसायो महामांसविक्रयः । निष्ठापितो निहतः । पाछण्डोघोरव-
ण्डः । साहसं जीवधरूपम् । साहसिकादि भयं भवत्येव । तथा च
प्राणदानेन माधवक्रीतमात्मानं कथं न समर्पयसीति भावः । [मा०
या०] साहसविवाहारम्भाहुर्जनभयात्पित्रादिवियोगाशङ्कन(द्य खेदे हा-
शब्दः ॥ उत्तंसः कर्णपुरे च शेखरे च प्रकीर्तित इति विश्वः ॥

१९९. वव° for ववव°. Bb. C. K1. K2. N., देअ B. साहसो N. after °साध;
जिह्वाविभ A. जिह्वाविद Bb. जिह्वाविद K1. N. जिह्वाविद K2. जिह्वाविद O. for
जिह्वाविभ; B. om. पासण्ड, C. K1. K2. N. om. पअण्ड; पयंद for पअण्ड O.
O. om. दोण्ड, दंड for °दण्ड Bb.; K1. K2. om. साहसो, °हसे for ° हसो Bb.
२००. N. O. om. साहसिओ; °भिको for °हिओ B. C.; छु for °कखु Bb. K1.
K2. O.; मे after वदो K2; पिय for विभ O; उक्कम्पिदा for उक्कम्पिदा Bb.

२०१. B. K1 K2. N. om. स्वगतं, स्थाने for अवतरे N.

२०२. रामो° for अनुरागो° B. C. L.

२०३. स्वगतम् after माल० N.; N. om. हा ताद.

* Com. om. चतुर्दशी. † निष्ठापित Com. ‡ अतोमे Com.

काम० । वत्स माधव ।

माध० । आज्ञापय ।

२०५

काम० । इयमशेषसामन्तमस्तकोचंसपरागरक्षितचरणाङ्गु-
लेरमात्यभूरिवसेरेकमपत्यरन्तं मालती भगवता सदृशसंयो-
गरसिक्तेन वेधसा मन्मयेन मया च तुभ्यं दीयते । इति
रोदिति ।

मक० । फलितं नस्तर्हि भगवतीपादप्रसादेन ।

२१०

माध० । तत्किमिति बाष्पायितं भगवत्या ।

काम० । चीवराञ्चलेन नेत्रे प्रमृज्य । विज्ञापयामि कल्या-
णिनम् ।

अञ्जुलिपदेन चरणाम्ने प्रणामादधृष्यतोक्ता । अन्योन्यद-
र्शनेन धात्रा । प्रीतिजननात्कामेन । चोरिकायिवाहान्मयेत्याशयः ।
बाष्पायितमुद्रतबाष्पं धृतम् । मातृवत्स्नेहेनेदमुपपन्नम् ।

२०४. B. O. E om माधव.

२०५. पुनर after अक्षेप B.; °स्तको° for °स्तमस्तको° Bh.

२०६. °लेर° for °लेर° Bh.; °रिकावत्य° for °रेकमपत्य° B. Bh.; K1. K2. om. मालती, नाम after मालती B, वस्तु for अयोग N.

२०८. ॥ before मया Bh. C. K2., प्रदीयते for दीयते A., N. om इति-ति.

२१०. इ after फलित A. K2. N. O.; E. N. om. न, समीहित after नः
K2.; °वत्याः for °वती N., Bh. K1. K2. N. om पाद.

२११. Bh. N. O. om माध० ; but O has it in margin; इव for इति
Bh. O., आनन before मग° N., °वत्या for °वत्या N.

२१२. चीट for चीवर O. K2. N., आवन for नेत्रे O, परिमृज्य A. B. Bh.
K1. K2. अपमृज्य O for प्रमृज्य; वत्स किमपि for विज्ञापयामि N.

२१३. त्वा वक्तुकामास्मि after °णिनम् N.

माध० । नन्वाज्ञापय ।

३५

काग० । परिणतिरमणीयाः प्रीतयस्त्वद्विधाना-
महमपि तव मान्या हेतुभिस्तैश्च तैश्च ।
तदिह सुवदनायां तात मत्तः परस्ता-
त्परिचयकरुणायां सर्वथा मा विरंसीः ॥

इति नन्तुमिच्छति ।

२१५—२२०. परिणतीत्यादि । त्वद्विधानां कुलादिमतां प्रीतयः
परिपाकरम्या भवन्ति । अधुनायद्यत्वेन परिणतिपदम् । तैस्तैर्हे-
तुभिः पितृबन्धुत्वोपदेशकत्वादिभिरहं तव मान्या । हेतूनां बहु-
त्वेन धीप्सा । तत इह मालत्यां मत्तः परस्तान्मत्परोक्षे परिचयरूप-
करुणायां मा विरंसीर्मा विरतो भविष्यसि । करुणाया इति पाठे
जुगुप्साधिरामप्रमादार्थानामुपसंख्यानमिति पञ्चमी ॥ तातेति सर्वं
तत् व्याप्तमेनेनेति तात व्यापक हे । यद्वा । तातो विधेयः ॥ तातो
विधेये जनक इति विश्वः ॥ विरंसीरित्यत्र माञ्जि लुङिति भवि-
ष्यति लुङ् ॥ घात्सल्यात्प्रपन्नानुकम्पातः । अतिक्रमोन्यथात्वम् ।
अत्र माला नाम नाट्यालंकारकथनम् । यदाह ।

२१४. B, N om. नन्.

२१५. °स्तद्वि° for °स्त्वद्वि° K2.

२१६. वयं for अहं N.

२१७. परस्तात् for परस्तात् N.

२१८. °णायाः for °णाया N.

२१९. Bb, K1, K2, O. om. इति but O. gives II in margin; N. om.
इति—°उति, पादयोः पतितुम् A. Bb, K1, K2. गन्तुम् O. for गन्तुम्.

माध० । धारयन् । अहो वात्सल्यादतिक्रामति प्रसङ्गः । २२०

मक० । भगवति

श्लाघ्यान्वयेति नयनोत्सवकारिणीति

निर्व्यूढसौहृदभरेति गुणोज्ज्वलेति ।

एकैकमेव हि वशीकरण गरीयो

युष्माकमेवमियमित्यथ किं ब्रवीमि ॥

२२१

काम० । वत्स माधव ।

माध० । आज्ञापय ।

काम० । वत्से मालति ।

माला बहूनां हेतूनां निर्देशः साध्यसिद्धये ॥ इति ।

२२२—२२५. श्लाघ्यान्वयेत्यादि । चञ्जलकुला । चक्षुःप्रीति-
जननी रूपवती । उपचितसौहार्दातिशयानुपेक्षा । गुणोज्ज्वला शीला-
दिमती । एतत्सर्वं वशीकरणमस्त्येव गुरतरम् । एवं सति युष्माक-
मियमिति हेतोरनन्तरं किं ब्रवीमि । अतः परं वाच्यमस्तीत्यर्थः ।
इतिकारचतुष्टय स्वरूपोपदर्शनाय । तथा च त्वदभ्यर्थना सहज-
सिद्धैवेति भावः । इह प्रसिद्धिनामा नाट्यालकारः । यदाह ।

वर्णने वस्तुनो यस्तु गुणस्योत्कीर्तनं भवेत् ।

प्रसिद्धिरिह सा ज्ञेया नाटके कथिता बुधैः ॥ इति ।

११० मक० for माध० B निवारयन् A धारयन् O for वात्स्य B N om
धारयन् B K2 O om अहो नमादवि before प्रसङ्ग N

२२३ मयीति N दशेति B for भरेति

२२५ काम० वत्स माधव । माध० आज्ञापय । काम० स्वीकृत्यामियम् । माल० हृदी हृदी
अग्राजगविहृद् किं उण उवण्णस्सदि । and एवि कातरे-अम्ब (the portion pre-
viously omitted, II 191-203) after ब्रवीमि N

२२६ B O E om माधव

२२८ B C E om मालति, मालति लवङ्गके Bh K1 मा तील-के K2 O.
for मालति

माळ० । आणवेदु भभवदी । (क)

२१० काम० । प्रेयो मित्रं बन्धुता वा समग्रा
सर्वे कामाः शेषधिर्जीवितं वा ।
स्त्रीणां भर्ता धर्मदाराश्च पुंसा-
मित्यन्योन्यं वत्सयोर्ज्ञातमस्तु ॥

मक० । अथ किम् ।

२११ लय० । जघा तुम्हे आणवेध । (ख)

काम० । वत्स मकरन्द स्वमनेनैव वैवाहिकेन मालतीनेप-

(क) *आज्ञापयतु भगवती ।

(ख) यिथा यूयमाज्ञापयथ ।

२३०—२३३. प्रेय इत्यादि । वत्सयोर्मालतीमाधवयोरन्योन्य-
मेतद्विदितमस्तु यस्त्रीणां भर्ता प्रेयः प्रियतमं वस्तु मित्रं बन्धुता
बन्धुसमूहः सर्वे ईक्षिताः समग्रा मिलिता शेषधिर्मिथिर्जीवनं च ।
पुरुषाणां धर्मदाराः पाणिगृहीताः प्रेय इत्यादि ॥ बन्धुतेत्यत्र माम-
जनबन्धुसहायेभ्यस्तलिति समूहे तत् ॥ निधिर्ना शेषधिरित्यमरः ॥
अनेन गान्धर्वविवाहो दर्शितः । स चानुरागमूलत्वाच्छ्रेष्ठः । यदाह ।

अनुरागात्मकत्वेन गान्धर्वः श्रेष्ठतां गतः । इति ।

२३७—२५४. परिवर्तस्व परिवृत्य गच्छ । अवनिता पिभामप-

२१० लव० । A. N उये । Bh K1 K2 O for शत० । वेती for वेदी Bh.

२११ मण्दी for शेषधि N O च for वा A. Bh C E.

२१४ माध० for मक० N.

२१५ भभवदी C E भभवदि A B before जघा; जह B N जहा Bh
K1 for जघा B C E om तुम्हे, आणवेदि for आणवेध C E

२१६ B om मकरन्द, N om न्व, B K1 om एव, वैवाहिकेनैपत्येनापवारित-
प्रवर्तस्व परिणयाय आत्मन for वैवा-न्याय N, K1 K2 om मातली

* Com has लव० वा० before this † Com with A

ध्येन प्रसाधितः परिणाययात्मानम् । इति पेट्टालकमर्षयति ।

मक० । यथाज्ञापयति भगवती । यावदितश्चित्रजवनिकाम-
न्तर्धाय नेपथ्यं धारयामि । तथा करोति ।

माध० । भगवति मुलभद्रह्वनर्थमतिसंकटमिदं वयस्यस्य । २४०

काम० । आः कस्त्वमस्यां चिन्तायाम् ।

माध० । एवं भगवत्येव जानाति ।

टः । तत्रान्तर्धानम् । स्त्रीणामग्रे स्त्रीविषादिकरणेभ्यश्चिख्यात् । मालत्यस्मि
संवृत्त इत्यनेन वैमूढकनामा भाव उक्तः । यदाह ।

वैमूढक तु तास्यं स्यात्पुंसः स्त्रीविषधारणम् ॥ इति ।

सस्मितमिति क्रियाविशेषणम् । मुहूर्तमित्यनेनानन्तर एव चिच्छेद
उक्तः । कामयिष्यत इत्यनेन पराङ्मावतारः कृतः । अनुपलम्भार्थमाह ।
वृक्षगहनेनेति । गहनेन घनेन विषमेन वा ॥ गहनं विषमे ब्रिष्विति
विश्वः ॥ उद्वाहमङ्गलं विवाहार्थं कर्म । गाढेत्यादि । तद्भुवो भागा उ-
द्यानवाटिकायाः प्रदेशा वा युवयोः श्रेयः शृङ्गारादिकं विधास्यन्ति
शृङ्गारस्योपननविहरणजन्यत्वात् । यदाह ।

उपवनगमनविहारीः शृङ्गाररसः समुद्भवति ॥

२१० °धित्तारीर for °धित E, परिवर्तस् after प्रसाधित K2, परिणय for परि-
णायप A Bb C E K1 K2 O, N om इति पेट्टालम् A पिट्टालकम् B Bb
पट्टालकम् C पेट्टालकम् K1 K2 पट्टालकम् N पट्टालकम् O for पेट्टालकम्

२२८ यदा° for यथा° A K1 K2 N, °यति for °यति N, N om भगवती,
एतत् for इत Bb, यवनिका° for जवनिका° N, °कायाम for °काम Bb K1

२२९ °धाय for °धाय N, नेपथ्य for नेपथ्य A, रचयामि for धारयामि B,
°रोमाति नि°कात for °रोति Bb

२४० मुलभमपि वच्चर्न च° Bb मुलभमपि वचन च° K1 K2 मुलभमपि च° N O
for मु च° Bb K1 K2 om अदयेम् Bb K1 K2 N om अति Bb
K1, K2 N om इद, इति after वयस्यस्य B

२४१ N O om अ

२४२ Bb K1, K2 O om एव

प्रविश्य मकरन्दः । विहसन् । वयस्य मालत्यस्मि । सर्वे स-
कौतुकं पश्यन्ति ।

२४५ माध० । मकरन्दं परिष्वज्य सोपहासम् । भगवति कृतपुण्य
एव नन्दनो यः प्रियामीदृशीं कामयिष्यते ।

काम० । वत्सो मालतीमाधवौ इतो निर्गत्य वृक्षगहनेन
गम्यतामुद्राहमङ्गलार्थमस्मद्विहारिकायाः पश्चादुद्यानवाटः ।

कीदृशाः । ताम्बूली पर्णलता तासां समूहैः पिनडा वेष्टिताः फलिनाः
फलयुक्ता अत एवानता क्रमुकवृक्षा येषु ते ॥ सापेक्षकत्वेपि ग-
मकत्वात्समासः ॥ कीदृशैः । गाढोत्कण्ठा यस्याः सा च कठोरा
तृतीययौवनवयाः केरलदेशवधूस्तस्याः कपोलवदवपाण्डुरीपदूमरम्भ-
दः पत्रं येषां तैः ।

रतिसंभोगे दक्षा प्रतिपक्षास्तयिका गुणाढ्या च ।

अनिभृतगर्वितचेष्टा सा विज्ञेया तृतीया तु ॥

इति भरतः । अत एवोत्कण्ठाधिक्यम् । केरलदेशजत्वेन गौरत्वमु-
क्तम् । अतः पीतिमसंबन्धाच्चेत ईपत्पाण्डुरत्वम् । यदाह ।

सितपीतसमायोगादीपत्पाण्डुरिति स्मृतः

पितृदेति वटि भागुरिरक्षोपमित्यक्षोपे रूपम् । फलिन इति फलवर्णा-

२४१. मालतीविशधारी before मक० C. ; विहस्य for विहसन् Bh. K1. N. ; B-
om. विहसन् ; N. O. om. वयस्य, संज्ञा B. संज्ञा Com. after अस्मि.

२४४. विहस्य च for कौतुकम् N. ; सकौतुकमितं for स-क० O.

२४५. Bh. K1. K2. N. O. om. मकरन्दं ; Bh. K1. K2. N. O.
om. सोपहासम्.

२४६. एव for एव K1. K2. ; यत. for य N. ; प्रियमयस्यमीदृशी for प्रियामी-
दृशी N. O. ; एतादृशी for ईदृशी Bh. K1. K2. ; मन्ता मुहूर्तमपि A. N. मन्तापि
O. before काम० ; ०प्यति for ०प्यते A. B.

२४७. गहने B. गहने Bh. C. K1. K2. for गहनेन.

२४८. निर्गम्यताम् for गम्यताम् A. ; अस्मि च न च विहास्य for भस्म-पाः N. ;
वाटिकायाः A. वाटिकाया B. for विहारिकाया.

सुविहितं तत्र वैवाहिकं द्रव्यजातमवलोकितया । भूयश्च
 गाढोत्कण्ठकटोरकेरलवधुगण्डावपाण्डुच्छदै- २८०
 स्ताम्बूलीपटलैः पिनद्धफालितव्यानम्रपूगद्रुमाः ।
 कङ्कोलीफलजग्धिमुग्धविकिरव्यान्नारिणस्तद्रुवो
 भागाः प्रेक्षितमातुलुङ्गवृतयः प्रेयो विधास्यान्ति वाम् ॥
 गत्वा च तत्रैव मकरन्दमदयन्तिकागमनं यावत्स्थातव्यम् ।

* भ्यामिनज्मत्पर्यायः ॥ तथा कङ्कोलीफलस्य जग्ध्या भक्षणेन मुग्धाः प्रीता
 ये विकिराः पक्षिविशेषास्तेषां व्याहार उक्तिर्येषु ते ॥ कङ्कोली बदरी
 कोलीत्यनेकार्थः ॥ भूमिं जलैर्विलिख्य ये चगन्ति ते विकिराः ॥ नगौको
 गाभिविकिरविविधिरपतत्रय इत्यमरः ॥ अदो जग्धिः ॥ व्याहार उ-
 क्तिर्लपितमित्यमरः ॥ तथा प्रेक्षिता यत्नेन चलिता मातुलुङ्गवृतिर्वेदनं
 येषु ते । तथा प्रेक्षितानानागुणयनयमनेन सर्वमनोरयसिद्धिस्तै भविष्य-
 तीति भावः । मातुलुङ्गजेलङ्गमुक्षः ॥ रुनको मातुलुङ्गक इत्यमरः ॥

२५७-२६२. कल्याणान्तरात्तंसा मकरन्दधियाहकल्याणभूषणा
 माधयधियाहसंपत्तिः । कलहंसकान्त्ये [दिष्टयेत्यादि] । मकरन्दवि-

२५९ म० लिखित Bb. लिखित C लिख E सवेदि K1. सुविहित K2 तुम्-
 विहित O for सुविहित च before तत्र B C E एव after तत्र A K2 N
 B om वैवाहिकं लिखित for तत्र A. मद्रुम for द्रुम K1 K2, गव सज-
 दित्मन्दि after तत्र A Ph K1 K2

२६१ एतिन for एतिन A Bb E. एताद for एतद Bb.

२६२ कपूला, Bb Com नङ्कोली N for कङ्कोली

२६३ एता for एता O एताद A एताद B C E K1 O for
 मातुलुङ्ग २६४ for २६५ B Bb K1 K2 O

२६५ तत्र N तत्र O for तत्र 1h K1 N O एव च B om एव
 मद्रुम नकाभरद्वयसम्पन्न for मद्रुमन्त N मद्रुम for मद्रुम F L

१५ माध० । सहर्षम् । कल्याणावतंसा हि कल्याणसंपदुपरिष्ठा-
द्भवति ।

कल० । दिद्विआ एव्वं पि णो भविस्सदि । (क)

मक० । कथं संदेह एवात्र भवतः ।

लव० । सुदं पिअसङ्गीए । (ख)

६० काम० । वत्स मकरन्द भद्रे लवङ्गिके उत इतः प्रतिष्ठामहे ।

(क) दिद्विआ एवमपि नो भविष्यति ।

(ख) श्रुतं प्रियसख्या ।

बाहेनाप्यस्माकं प्रमोदः स्यादित्यर्थः । संभोगार्थं विजनकरणाय कर्त-
व्यमकरन्दयिप्रलम्भार्थं च सर्वेषां निष्क्रमणमाह वत्स इत्यादि । [माल०
वा०] सखि त्वयापि गन्तव्यम् । एकाकिन्या मयात्र कथं स्थातव्यमिति
भावः । [ल० वा०] सांप्रतं खलु वयमत्रावशिष्यामहे । यूयं सर्व
एव स्यार्थं शलिता इत्यर्थः ।

२६५-२६८. आमुलेत्यादि । अस्या रम्यं हस्तं हस्तेन गृह्णामि ।
यथा सरस्या ईषद्रक्तपद्मं मनोज्ञं हस्ती करेण स्थूलहस्तेन गृह्णाति तथे-

२६५ Bh. K1 K2 N. O om सहर्षं, N O om कल्याण-हि, "गान्तरावत"
A K1 K2 "गान्तरावत Bh for "गावत", "इपर्युपरि for उपरि" Bh K1 K2.

२६७ दिद्विआ K1 O कथं N for दिद्विआ, एव A Bh K1 K2 एव O.
for एव, B Bh E. K1 om णो भोदि for मन्दि C

२६८ माध० for मक० A, अपादेह for संदेह O, N om एवात्र, भगवन्त्या
for भवतः O

२६९ तुग for पिअसङ्गीए B, पिय for पिअ O.

२७० वत्तो for वद्रे A B C E, N O om one. इत, प्रतिष्ठामः for
प्रतिष्ठामहे Illa

माल० । सहि तुए वि गन्तव्वं । (क)

लव० । विहस्य । संपदं कसु अम्हे एत्थ उवराम । (ख)

इति निष्क्रान्ताः कामन्दकीलघट्टिकामकरन्दाः ।

माध० । अयमहमिदानीम् ।

आमूलकण्टकितकोमलबाहुनाल-

मार्द्राङ्गुलीदलमनङ्गनिटाघतमः ।

२६५

(क) सखि त्वयापि गन्तव्यम् ।

(ख) सांप्रतं खलु वयमत्रावशिष्यामहे ।

त्यर्थः । कोमलाङ्गुलघाः कर ईषद्वक्त एवेति साम्यम् । कीदृशम् । आमूलं
कक्षादेशपर्यन्तं कण्टकितो रोमाञ्चितः कोमलो बाहुरेव नालं यस्य
तम् ॥ कण्टकः क्षुद्रशत्रौ च रोमाञ्चेपि च दृश्यत इति विश्वः ॥ आर्द्रा-
ङ्गुल्य एव दलानि पत्राणि यस्य तम् । रोमाञ्चितत्वाद्भवे तास्त्विक-
भावात् । अहं कीदृशः । अनङ्ग एव ग्रीष्मस्तेन तप्तः । तथा च काम-
तापप्रदान्त्यर्थं करमहणमित्यर्थः । पद्मस्याप्युद्धृततया तस्य कण्टकि-
तकोमलनालत्वमार्द्रपत्रत्वं च भवति । गजोपि ग्रीष्मतप्तः । पद्मपक्ष
आमूलं कन्दपर्यन्तम् । तदनेनानन्तरकर्तव्यताध्यवसायस्य धैर्यमुक्तम् ।

२६५. २८३. before तु Bb K1 K2 , गद्वं for गन्तव्य B Bb K1

२६६ □ om कसु, सु for कसु Bb K1 K2 ; अम्हे for अम्हे A , उवरामो
A तुवरामो B E, K1, K2 उवरामो C O अवसरामो N for उवराम

२६७. O om इति : निष्क्रान्ता काम रन्दा B C E

२६८ इदानीमहं for अहमिदानीम् O

अस्याः करेण करमाकलयामि कान्त-

मारक्तपङ्कजमिव द्विरदः सरस्याः ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ चोरिकाविवाहो नाम षष्ठोऽङ्कः ॥

सूते स्म थं रत्नधरः पवित्रः पवित्ररूपा दमयन्तिकापि ।

जगद्धरं तत्कृतटिप्पणेऽङ्कः षष्ठोगमद्वयव्यरसाधिवासः ॥

॥ इति षष्ठोऽङ्कः ॥

२६९. N om सर्वे.

२७०. मालतीमाधवे चोरिकाविवाहो नाम A मालतीमाधवे नाम B मालतीमाधवे मालती-
रत्नधरे नाम Dh श्रीमालतीमाधवे नाटके चोरिकाविवाहो नाम K2. for चोरिका-
C I. N. O. ७th चोरिकाविवाहो नाम J मगध after अङ्क. C.

॥ सप्तमोऽङ्कः ॥

ततः प्रविशति बुद्धरक्षिता ।

बुद्ध० । भग्महे सुसिलिद्धमालदीणेवच्छलच्छीविप्रलम्बनन्द-
णकिदकरग्गहो अमच्चभूरिवसुमन्दिरे भअवदीवअणसविहाणे-
न्नि खेमेण गोवाडदो मअरन्दो । अज्ज अम्हे पि णन्दणावासं

(क) भग्महे सुसिलिद्धमालतीनेप्यलदमीविप्रलम्बनन्दनकृतकर-
होमात्यभूरिवसुमन्दिरे भगवतोवचनं संविधानैः, क्षेमेण गोपायितो
मकरन्द । † अद्य यद्यपि नन्दनावासमुपगता । ततो भगवती
नन्दनमापृच्छय गतावसथम् । अयं च नववधुगृहप्रवेशविरचिताकाल-

अधुना मालतीरूपधारिणा मकरन्देन कथं नन्दनविप्रलम्बो मदय-
न्तिकाहरणं च कृतं भवेदिति प्रबन्धाभिधानाय नियुक्तैव तत्र मये-
त्यादिना प्रथमाङ्कसुचितबुद्धरक्षिताप्रवेशः ।

२-१५. अत्र माधवविवाहनिर्वाहाद्वर्षाध्यैर्म्महेशब्दः । सुसिलत्वं
मकरन्दस्य गौरवाद्दशमभुलत्वादिना मालतीसाम्यात् । भगवतीति

१. प्रविश्य for ततः प्रविशति N

२. अग्रहे for भग्महे h1 O सुसिलिद्ध for सुद्ध Bh, मालती for मालदी
O, 'वयं O h1 K2 'वाथ B 'वण्ड N for 'वण्ड लज्जा for लज्जी
Bh O

३. Bh N om किद, N om अमच्च 'वदीए for 'वदी N, 'हाण A
N 'हाणहि h1 K2 'हाणहि O for 'हाणहि

v. खेमेण for खेमेण B, गोपा for गोपा E. मज्ज after गोवाडो N,
मकरन्द for मकरन्द K2, C om मकरन्दो वृत्त्या A इति नृत्पति Bh K1
K2 before भज्ज, अग्रहि for अग्रहि N, Bh h1 K2 O om वि इदं A
Bh K1 K2 O गये N before गदना.

* संविधानेन Com † अद्य यद्यपि नन्दनावासययं C om.

उवगदा । तदो भवदी गन्दणमाणुच्छिअ गदा आवसह ।
 अअ च णववहुपरप्पवेसविरड्ढाकालकोमुदीमहूसवप्पउत्तिप-
 ज्जाउलासेसपरिअणो पदोसो अणुऊलइस्सदि अज्ज णो वव-
 सिद । सपद तुवरन्तकामो कामिणि कामेदु बहुसो सपादवन्दण
 कौमुदीमहोत्सवप्रवृत्तिपर्याकुलाशेषपरिजन प्रदोषोत्तुल्यपिप्यत्यद्य
 नो व्यवसितम् । *साप्रतं त्वरमाणकाम कामिनी कामवितुं बहुश
 सपादवन्दनमभ्यर्थ्य पुनरपि वलात्कारेणाभिद्रवन्मकरन्देन निशुर प्रति-
 भगवत्यैपालकृत्य प्रहित इत्यर्थ । क्षेमेग कुशलेन । एतत्तु केनाप्यनु-
 पलम्भात् । गोपायितो गुप्तीकृत । आपृच्छच्च सयाद कृत्वा । तत्र
 नन्दन गृह गच्छामीति तद्भवाननुमन्यतामिति सवाद । आपृच्छि
 सवादार्थ इति शाब्दिका । अत एवापृच्छस्व प्रियसखममुमिति मेघ-
 वृतादौ टीकाकृता तथैव विवृतमित्यपेक्षम् । आयसय गृहम् ।
 कौमुद्याभिनवपूर्णमाद्यतम् । यद्वा । कार्तिक्या चन्द्रमण्डलपूजा को-

५. गदा N उपगदा O for उवगदा तथ after गदा Bb भ दी तदो for त-दी
 Bh N, आवच्छिअ Bb K1 आवच्छिअ K' आवच्छि O for आपृच्छिअ, नि
 अवास गदा for ग ह N गदा after आव' instead of before O, 'तथ for
 'तह Bh K1 K2 O

१ अण for अअ A B N ०१ च कृ for वहु K1 निह. A B C I
 ५० O for पर 'इमा for 'इदा N O om महसव, पमा Bb C K1
 K2 N for पयसि

७ 'प्याउला' for 'ज्जाउला' K2 एदा after परिअण B पन्तो Bb पयातो
 K1 K2 पयोसो N पदेमा O for पदासो अणुऊल' K1 O 'अणुऊल' K2 for
 अणुऊल' 'पिस्सदि for 'इस्सदि K2, Bb K1 K2 om अज्ज K1 K2
 om णा व' for व' A L

c कृत्वा १ कृ Bb K2 O after सपद O om कामिणि-सा Bb F
 K1 ॥ om कामिणि 'णी for 'णि A I K2 कामदे for कामे K1
 पदा Bb बहुस K2 for बहुसो N om बहुश वाद for वाद B I K1
 K2 पदन Bb पदने N वदय O for वन्दन

*Cana with A

अब्भत्थिअ पुणो वि बलामोडिअ अहिद्वन्तो मअरन्देण णिदुरं
पडिहदो जामादा । तदो सो क्खु अधिअवेलक्खयलन्तअक्खरो १०

रोसणिब्भरदुक्खिदो मदप्पप्फुरन्तणअणो ण मे संपद तुए

हतो जामाता* । ततः स खल्वधिकवैलक्ष्यस्वलक्षरो रोपनिर्भरदु-
खिनो मदप्रस्फुरन्त्यनो न मे सांप्रत त्वया कौमारबन्धव्या प्रयोजन-

मुदीत्रतम् । तदुभय च मीमे प्रवृत्तमित्यकालकौमुदीत्युक्तम् । यद्वा ।
जननयनानन्दकत्वेन कौमुदीव कौमुदीति रूपकम् । कौमुदी चन्द्र-
ज्योत्स्ना यथाकालसभया सध्याकालीना यर्पतुभया जनानन्दाय तथेय-
मपीत्यर्थः । अः केशवस्तस्य कालो यर्पाकालः सध्याकालश्च ॥ प्रदोषो
रजनीमुखमित्यमरः ॥ ध्यवसितं मदयन्तिकायिवाहरूपम् । अन्य-
कार्यव्यावृत्ते जने तदप्रत्युह निर्वहेदिति भावः । त्वरमाणेति विल-
म्बासहकामावेश इत्यर्थः । तिरस्काराद्वैलक्ष्येण स्वलक्ष्यैः सह
स्वरो यस्य सः । रोपेण निर्भर व्याप्तम् । खुलुङ्गितमिति पाठे

१ अम° for अभ° Bh °डिभ Bh °डिभ C °डिभ O for °त्थिभ Bh
N O om (वि बल°) for बला Bh, °माडिअ K2 °मेडिअ N for °माडिअ
अभि for अहि Bh K2 N O दवतो for दवता A C विडुर for णिदुर Δ.

१० अ° N. अभि° O for पडि°, जामादा Bh जामादा C for जामादा,
A, Bh N om तदो स for सो A K2 अ A K2 खु Bh O for
क्खु K1 N. om क्खु, Bh N om अधिअ दर after अधिअ A K2
वेलक्ख B K2 N विलक्ख O for वेतक्ख, यलदक्ख/वेतक्ख for वे-क्खरो Bh,
रोस after °क्ख B E K1 K2 N O om खलन्तमक्खरो °तस्वर
गुरो for °तमक्खरो K2

११ B C E have मरोस for यस °रदसिदो Bh °शेखुचाट्टिदो K2
°शेखरुद्ध O for °दुक्खिदो रुदम A रुण Bh र(र°)ण K2 रुद N for मद,
O om मद, पप्फ° A B C K2 N. पप्फ° Bh पप्फ° K1 O for पप्फु°
वअणो Bh K2 N वयणो O for गअणो सरासणिब्भरदुक्खिदो मदप्पप्फुरन्तण-
अणो in margin O तुए संपद for स प O तुमए A. इमाए N for तुए,

* जामाता । स अधिकनवैलक्ष्यस्वलक्ष्यस्वरो रोपनिर्भरदुक्खितारुदितप्रस्फुरद
दना Com

कौमारबन्धर्हए पओअण त्ति ससवहं पइण्णं काउण वासभ-
वणादो णिग्गदो त्ति । एदिणा पसङ्गेण मदअन्तिअं आणीअ
मअरन्देण सह संजोअइस्स । (क)

१६

इति निष्क्रान्ता । प्रवेशकः ।

मिति सशपथं प्रतिज्ञां कृत्वा वासभवनाभिर्गत इति । एतेन प्रसङ्गेन
मदयन्तिकामानीय मकन्देन सह संयोजयिष्ये ।

खुलुङ्गित मौनम् । खुलुङ्गितमाहुर्मुखसकोचं च काव्यविद इत्य-
भिधानात् । कौमारबन्धकी वेद्या । माधवानुरक्तत्वात् । तदत्र व-
न्दनस्य विग्राहदिन एव बलादभिद्रवणेनाधार्मिकत्वम् । कामशा-
स्त्राविज्ञत्वं च दर्शितम् । यदाह ।

सुकुमाराः पुरुषाणामाराध्या योषितः सदा ।

भनिच्छया प्रवृत्तश्चेच्छृङ्गारं नाशयेद्रसम् ॥

बन्धकीति परुषवाक्येन दुराचारत्वमप्यस्य । यदाह ।

ताडन बन्धनं वा यो न विमृश्य समाचरेत् ।

द्रुते परुषवाक्ये च दुराचारः स उच्यते ॥

प्रसङ्गेन सविधानकेन । एतेन सूचनात्प्रवेशः ।

११ बन्धइण for बन्धर्हए Bh णया° for पओ° O, पडअणित्त for पउत्ति
Bh, त्ति for त्ति K1 O, °सवध Bh °सपह N for °सवह, पइण्ण II K1
पडिण Bh पडिण्ण K2 पडिण्ण O for पडण, कदुअ II कउअण Bh K1 K2
कदुअ O for काउण

१२ विणिग्ग° Bh विण्णोग्ग° K1 for गिन्° N om त्ति ता एदेण for एदिणा
N, पसणेण for पसङ्गेण O, °अदिअ for °अतिअ K2, आणीअ Bh K1.
K2 आणिय O for आणीअ

१४ सम for सह N O, संजोअस्स B जोअइस्स K1 जोअइस्स K2 तयोअ-
इस्स O for संजोअइस्स त्ति after °इस्स N

१५ N O om इति परिक्रम्य after इति Bh K1 K2.

ततः प्रविशति शय्यागतो मालतीवेशो मकरन्दो
लवङ्गिका च ।

मक० । लवङ्गिके अपि नाम बुद्धरक्षितासंक्रान्ता भगव-
तीनीतिर्विजेयते ।

लव० । को संदेहो महाभाअस्स । किं बहुणा जहा एसो २-
मञ्जीरसहो सुणीअदि तहा जाणामि तेण ववदेसेण

(क) कः संदेहो महाभागस्य* । किं बहुना यथैष मञ्जीर-
शब्दः श्रूयते तथा जानामि† तेन व्यपदेशेनानीता बुद्धरक्षितया मद-

१६-२३ सुप्तस्य प्रवेशो मरतनिषिद्ध इति शय्यागत इत्यु-
क्तम् । भगवतीनीतिरेव्यभिचारित्वेव्याभयभेदात्तदाशङ्क्याह । अपीति
संभावनायाम् । अव्यभिचारित्वमेवाह । लवङ्गिकावाक्ये । कः
संदेहोत्र महानुभावस्य । मदयन्तिकापरिणयोवर्यं भावीति भावः ।

१६ गत for गतो K2; Bh. N. om. मालतीवेशो; 'वेशो for 'वेशो K1
K2. O.

१७, उपविष्टा Bh. उपविष्टा च K1. K2 before लव०; K1. K2. om. च
at end.

१८. B. om. लवङ्गिके; एवं after नाम B; K1. om. भगवती.

१९. नीतिर्विजेय्यति A. नीतिर्विजेय्य Bh. नीतिं विपर्येय्यते O. नीतिर्विपर्येय्यते E.
नीतिः संपद्यते O. for नीतिर्विजेय्यते.

२०. कहं for को N. O.; A. B. C. E. have एत्थ before महा, ° 'महाअस्स
A. B. ° 'महावस्स O. E. ° 'भागस्स K2. भाअ N. for ° 'भाअस्स, सा क्व निपुणा
for किं बहुणा N.; बहुना for बहुणा K2; अद्य K2. जहा O. for जहा; Bh.
K1. cm. जहा.

२१. एस for एसो Bh. K1. K2. O.; सुणि° for सुणी° K1. K2.; तहा K1.
K2. तथा O. for तहा, नजेमि for जाणामि A. Bh. K1. K2.; तेण तेणाव° for
तेन वव° Bh.; वव° for वव° A. E. K2. O.

* महानुभावस्य Com.

† तर्कयामि Com.

आणीदा बुद्धरक्षिताए मदयन्तिआ ति । ता उत्तरीआववा-
रिदो पसुत्तलक्खणो चिट्ठ । (क) मकरन्दस्तथा करोति ।

ततः प्रविशति मदयन्तिका बुद्धरक्षिता च ।

२५ मद० । सहि सखं जेव्व परिकोविदो मे भादा मालदीए । (क)

बुद्ध० । अथ इ । (ख)

यन्तिकेति । तदुत्तरीयापवारितः *प्रसुप्तलक्षणस्तिष्ठ ।

(क) सखि सत्यमेव परिकोपितो मे भ्राता मालत्या ।

(ख) अथ किम् ।

अत्र किं बहुना भणितेनेत्यर्थः । मञ्जरीरो नूपुरम् । व्यपदेशेन माल-
तीप्रबोधच्छलेन । उत्तरीयेत्युपरिवासः पिशिताङ्ग इत्यर्थः । लक्षणे
व्याजेन । इह नर्मगर्भा कैशिकीवृत्तिः । यदाह ।

कार्यकारणतो यत्र नायको गोपयेत्तनुम् ।

नर्मगर्भः स कथितो नाट्यबेदिभिस्तनुः ॥

२२. आणीदा for आणीदा B. Bh. O. K1. K2. O; भाए for भाए N.; अ-
न्तिआ Bh. अन्तिए° C. E. K1. K2. येतिए° O for अन्तिआ, B. om. ति;
रीओगरिदो A. E. रीथवारिदो B. रीआववारिदो C. रीयापवारिदो, O. for री-
आववारिदो.

२३. Bh. om. प-णो, मुन for पसुन N. O, लक्खणो A. C. N. लक्खो
E. लक्खणो B. Bh. लक्खेण O. for लक्खणो; चिट्ठु A. चिट्ठ Bh. for चिट्ठ.

२४. सता for सति O., बुद्धं मदं for मदं बुद्धं K1. K2; डिते for डिता
O., O. om. च

२५. गण for सखं Bh. K1, भादा for भादा O.

२६. अह for अध N.; इ for इ K1.

* मुपलक्षणे Com. † Com. om. परि.

मद० । अहो अच्चाहिदं । ता एहि वागसीलं मालदिं निम्भ-
च्छेम्ह । (क) पारिक्रामतः ।

बुद्ध० । इदं वासभवणदुवार । (ख) शविशतः ।

मद० । सहि लव्हिक्के जाणीअदि पसुच्चा दे पिअसही त्ति । (ग) १०

लय० । एहि मा णं पडिवोधेहि जदो एमा चिरं दुम्मणा-

(क) अहो अत्याहितम् । तदेहि वागसीलं मालदीं निर्भर्त्सयाव ।

(ख) इदं वासभवनद्वारम् ।

(ग) साखि लव्हिक्के जायते प्रसुप्ता ते प्रियसखीति ।

(घ) † एहि मैनां प्रतिबोधय । यत एषा चिरं दुर्मनायमानेदानीमे-

२७-२९ अत्रात्याहितमतिक्रम । निर्भर्त्सयाम इति ।

भिरात्रं नायकं ज्ञात्वा यात्रा लीनं तु कन्यका ।

पर्यन्ती स्तम्भवच्छत्रं निर्विद्येत ततः परम् ॥

इति भरतानुरोधेन कन्याविलम्बपरे मे भ्रातरि व्यर्थमियं कृष्टेति
निर्भर्त्सनमस्या इति भावः । बुद्धराक्षितावास्ये । एतद्वासभव-
नहारम् । तत्प्रविशेति शेषः ।

३१-६० अत्र कथमस्मादुराचारात्स्यास्यामीति चिन्तया दौर्मन-
स्याभिद्रा । यदाह ।

अन्ती दार्णि जेव्व ईस मण्णु उज्झिअ पमुत्तेत्ति । तदो स-
णिअं इध जेव्व सअणुद्धन्ते उवविस । (ष)

मद० । तथा कृत्या । सहि दुम्मणाअदि इअं वामसीला । (क)

१५ लय० । कहं नाम नववधूविस्सम्भणोवामजाणुअं लडहं

वेपन्मनुमुज्झित्वा प्रमुत्तेत्ति । ततः शनैरिहैव शयनो ध्वान्त उपाविश ।

(क) सखि दुर्मनायत इयं वामसीला ।

(ष) कथं नाम नववधूविस्सम्भणापायज्ञातार मनोहरं विदग्ध-

आलस्यदौर्मनस्यकेशभ्रमाचिन्तनस्वभावेभ्यः ।

रात्रौ जागरणादपि निद्रा मनुजे दिवापि संभयाति ॥

तथा च दुःखहानाय निद्रयापि क्षणं नयत्ययमित्याशयः । अत्र विस्सम्भणं
विधातुमुत्पाद्य वशीकरणम् । लडहं मनोहरम् । विदग्धं कलाभिज्ञम् ।
नययधूविस्सम्भणोपायस्ताम्बुलादिदानम् । यदाह । बाला ताम्बूलमालाफ-
लरससुरसाहारसंमानहार्येत्यादिकः सुप्रसिद्ध एव । प्रकृते तूपालम्भप-

११. इदानीं A C E. दार्णि K1 K2 for दार्णि N. om. जेव्व एसा K2
इति N. O for ईस; मण्णु Bh मण्णु K1. इणु h2 मण्णे N. O for मण्णु,
Bh. N. om उज्झिम, परिव्वदभ K1 पारिचजर K2. for उज्झिम, पणु^२ for
पमु^० O, "तेत्ति A B B K1 "तेत्ति Bh "सा इति h2 for तेत्ति, इदो C
अदो N. for तदो N. om. सणिअ

११ णिअं for "णिअं Bh; इध B इध K2 एदमित्ति N इदो O for इध, N
om जेव्व; अणुप्पते B. सअणीअदन्ते Bh K2 सअणुप्पते A O सअणुप्पते E
सहणीअदन्ते K1 सअणुप्पामि N. for सअणुद्धन्ते उप for उव C.

१५ Bh K1 N O. om सह कहं alter सहि A, "वदि for "अदि
K2, कथ Bh कथं K1 कि N. after "अदि K1. om इअ

१५. कथ A O कथ Bh for कह, न before नव B. वधू for वधू Bh K1,
"वीस" Bh O विस" K1 K2 for विस्स", "मिणो" for "अणो" h2, "वाय
for "वाअ K2, जाणअ B C. K2. उजाणअ Bh उजाणअ K1. जाणयं O,
for जाणुअं मनोहर B लडहं C लडह K2 for लडहं

* त्यक्त्वा Com । शयनीये Com

विअङ्महुरभासिषं ससिणेहं अरोसणं अ दे भादरं भत्तारं समा-
सादिअ सही ण दुम्मणाइस्सदि । (ख)

— मद० । बुद्धरक्खिखदे पेक्ख विप्पदीअं अम्हे वि उवालम्भी-
आमो । (क)

पुरमापिणं सस्नेहमरोषणं च ते भ्रातरं भर्तारं समासाद्य* सखी न
दुयंनपिप्पते ।

(क) + बुद्धरक्षिते प्रेक्षस्व विप्रतीपं वयमपि उपालभ्यामहे ।

रत्वादिपरीतार्थकत्वमिति भावः । विप्रतीपं विपरीतम् । पादपतितन-
न्दनाननुवर्तनान्मालस्येवोपालभ्या तदकरणादिपरीतत्वमिति भावः ।
पादपतनेनुवृत्तौ भरतः ।

घीडायुक्तापि या योयिदतिरुष्टापि या भवेत् ।

पादे पतन्तं पुरुषमनुवर्तेत सर्वदा ॥

सुद्धरक्षितायाक्ये । विप्रतीपं न वा विप्रतीम् । तच्चित्तानुवर्तनेन स्वी-
कृतयुक्त्या निराकरणेन न विपरीत्यमिति भावः ।

११. विभट्ट Bh. विभट्ट K1. N. विहट्ट K2. विवर O. for विभट्ट, B. om.
विभट्ट; महुत्ताव N. महुत्ता O. for महुत्ता; भासणं for भासिषं C. O.; A. Bh.
K1. K2. N. om. ससिणेहं; च for अ B.; अकाभं दे for अ दे N.; दे भादरं
A. दे भादरं O. for दे भादरं, दे after 'दरं K2.; वाविभ for वनासादिभ Bh.
K1. K2.

१२. विभ before सही A. Bh. E. K1. K2.; N. om. सही, E. om. न;
नो for न H. O.; दुम्मणाइस्सदि Bh. दुम्मणाइस्सदि K1. दुम्मणापिस्सदि K2. for
दु-दि; मे विप्रतीप after 'इस्सदि N.

१३. कर्त्त before बुद्ध N.; पेक्ख Bh. K1. K2. पेक्ख O. before बुद्ध
instead of after; 'रिद्धिदे for 'रिद्धिदे Bh. K1.; पेक्ख पेक्ख for पेक्ख A. B.
'दीतं B. 'दीतं Bh. N. O. 'दरं K1. K2. for 'दीतं; K1 N. om. अम्हे दि,
उवालेभीआमो C. उवालेभीआमो K2. उवालेभस्सि N. उवालेभस्सीआमो O. for
उवालेभीआमो.

* समासाद्य मेधियमती Com. † सखि before बुद्ध Com. ‡ वयमपि वयमेव Com.

४० बुद्ध० । विष्पदीअं ण वा विष्पदीअं । (क)

मद० । कथं विअ । (ख)

बुद्ध० । जं दाव चलणपडिदो भत्ता ण बहुमाणिदो एत्थ लज्जादोसेण एसो जणो उआलम्भणिज्जो । जं पिअसहि णव-

(क) विप्रतीर्णं न वा विप्रतीपम् ।

(ख) कथमिव ।

४२-४८ स्वाभिप्रायं गोपायितुं साधारणोक्त्या स्वयच्चो वदति [बुद्ध०] । अत्रेयमिति वक्तव्ये जन इत्याभिधानं मालतीमकरन्द-साधारण्यार्थम् । नयवध्वा लज्जयातिक्रमेण दोषः । यदाह ।

नयपरिणीता योपिद्यत्नादपनीय साध्यसं सद्यः ।

विविधविनोदकयामिर्बिश्वासं नीयते सरसैः ॥

रमसोपक्रमः सहसा प्रवृत्तिः स च विरुद्धः । यदाह ।

सहसा नाप्युपक्रान्ता कन्याचित्तमविन्दता ।

साध्यसं त्रासमुद्भेगं सद्यो द्वेषं च विन्दति ॥

सा प्रीतियोगमप्राप्य तेनोद्भेगेन दुःखिता ।

पुत्रपद्मेयिगी वा स्याद्विद्विष्टा वा तनोन्यगा ॥

४०. °दीन B. °दी Bh. K1. N. O. °दी K2 for °दीभ in both places; वा before ण Bh. at end E. N; वि for वा A. C om. वा

४१. कथं K1 कथ N. O. for कथे .

४२. °णपडिओ A. E. K1. °णनगदो Bh. °णपडिओ K2, °णनगदो N. °णनगदो O for °णनगदो, वि after पडिदो A. B. C. E; O. om. वहु म-णिदो Bh मणिदो N. for माणिदो, Bh. om. एत्थ उआदो °

४३. सो for एतो O, ण after जणे A. C. E N O; वज° for उअ° Bh. K1 K2 N O, नं for अ O, वि after अ A. C. E. K1, विप for विभ O

वहूविरुद्धरहसोवकमखलणवेलकखविच्छडिदमहाणुभावत्तण-
स्त भादुणो दे वाआगदं किं वि अपरिद्धाणं तेण तुम्हेत्ति । ४२
किं च । कुसुमसधर्माणो हि योपितः सुकुमारोपक्रमाः ।
तास्त्वनधिगतविश्वासैः प्रसभमुपक्रम्यमाणाः सद्यः संप्रयोगवि-
द्वेषिण्यो भवन्ति । एवं किल कामसूत्रकारा आमणन्ति । (क)

(क) यत्तावच्चरणपतितो भर्ता न बहुमानितोऽलज्जादोषेणैव
जन उपालम्बनीयः । यत्प्रियसखि नववधूविरुद्धरहसोपक्रमख-
लनवेलकखविच्छादितमहानुभावत्वस्य भ्रातृस्ते वाचागतं किमप्यप-
रिस्थानं तेन यूयमिति । एवं किल कामसूत्रकारा आमनन्ति ।

स्खलनमुपक्रान्तानिर्वाहः । विच्छादितं विद्दीर्घम् । अपरिस्थानक्रमपरि-
स्थितिः । अपैर्यमिति यावत् । यूयमुपालभ्या इति मदयन्तिकं प्रति वच-
नम् । भ्रातृपक्षप्रवेक्षात् । अम्ह इति पाठे बुद्धरक्षिता मदयन्तिकया सह स्वा-
भेदं मन्यमाना वयमित्याह । शिल्पकारित्यास्त्वस्कृताभयणम् । यदाह ।

४४ साहसो° B. C. E. रभसो° N. for रभसो°, पैदम् for पैदम् h2 N
O, विलएय for वेलएय° O, विउडिअ Bh K1 विच्छादिअ K2 विच्छादिअ
N विष्मादिअ O for विच्छादिद, भाअच° for भावच° B Bh.

४५ भादुणो for भादुणो O, व° for वाआ° K2, गम् B. गम् K2. N. for
गद, वि for वि B Bh h1. K2 O., N om वि, अपदि° N. अपदि° O for
अपरि°, स्वाण Bh. १धाण h1 for द्राण, Bh om. तेण तुम्हे ति, वि C. जाणी-
अदि अवरण वि E जाणीअदि किआवराहा N जाणीअदि अवरण O after तेण,
वम् B अम्हे N O for तुम्हे, वि C ति K1 O. for ति

४६ भ N. य O. for च, संस्कृतमभित्य before कुसुम° A N, कुसुमध°
B कुसुमसम्प° N. for कुसुमसम्प°.

४७ E om वास्तु च for तु A Bh K1 K2 O, अधि° for अनधि°
Bh., प्रसभम् after ख° instead of before, O, सप्रयोगे A सद्येव Bh प्रयोग
K2. for सप्रयोग, E K2. O. om. वि.

४८ त्रिपुष्टपरेषिण्यो after त्रिपुष्टे N, किर for किल Bh.; अतो for आरा
Bh K1. K2, मणति A. C E मनेदि Bh K1 K2. अमनदि N पतति O
for आमणति

लव० । साक्षम् । घरे घरे पुरिसा अम्मकाओ समुद्वहन्ति
 १० ण क्खु को वि लज्जापराधीणं अणवरद्धं मुद्धलङ्घसहावं कुल-
 कुमारीअणं पहवामि त्ति वाआणलेण पज्जालेदि । एदे क्खु दे हि
 असल्लणिक्खेवा आमरणं संभरिज्जन्तदूसहा पदिघराणिवास-

(क) गृहे गृहे पुरुषाः कुलकन्यकाः समुद्वहन्ति न खलु कोपि लज्जा-
 पराधीनमनपराद्धं मुग्धसुकुमारस्वभावं कुलकुमारीजनं *प्रभवामी-
 ति वाचानलेन प्रज्वालयति । एते खलु ते हृदयशल्पनिलेपा आमरणं

दिव्याया गणिकायाश्च शिल्पकार्यास्तथैव च ।

विदग्धायाः स्त्रिया भाषां संस्कृतेनापि योजयेत् ॥

यद्वा । कामसूत्रानुकरणात्संस्कृतभाषा । सधर्माणस्तुल्याः । उपक्रम
 आरम्भः । प्रसमं हठात् । संप्रयोगः सुरतम् । किल प्राप्तिदौ । काम-
 सूत्रकारा मन्त्रयन्ते ।

५२-५६. अत्र निक्षेप आरोपणम् । जुगुप्सन्ते निन्दन्ति । दुःशीला

५९. पुरिसा for पुरिसा B. N.; कुलकन्यकाओ A. K2. कन्यकाओ B. K1.
 कन्यकाओ Bh. अम्मकाओ N. for अम्मकाओ; लव० for सवुण० Bh. K1. K2. O.

५०. दु B. C. अ Bh. K1. K2. N. य O. for क्खु; वि for वि Bh.; पराधीणं
 B. पसाहणं Bh. N. पराधीणं O. पसाहणं O. for पराधीणं; रद्धं B. रद्ध Bh.
 रद्ध E. for रद्ध; A. om. मुद्ध; लङ्घ B. लङ्घ C. लङ्घ E. for लङ्घ
 N. om. लङ्घ.

५१. विआजणं Bh. K1. K2. विआजणं O. विआजणं O. for विआजणं; पहवामीति
 A. पहवादि ति E. पहवामीति K2. पहवामीति O. for प-वि; अणले for अणले B;
 पज्जालेदि Bh. पञ्चकुलेआदि N. पज्जालेदि O. for पज्जालेदि; खु for क्खु Bh.
 K1. K2.; E. om. दे, अणले K1. ते O. for दे.

५२. निक्षेप for निक्षेप A. B. N.; असरणं Bh. आमरण K2. N. for
 आमरणं; समरिज्जन्त A. Bh. समरिज्जन्त B. संस्परिज्जन्त K2. for संस्परिज्जन्त;
 दूसहा A. B. C. E. दूसहा K2. for दूसहा; आसा after हा N.; Bh. om. पदि;
 पर for पदि B. C. E. K1. K2. O.

* पराधीति Com.

वेरगकारिणो महापरिभवा जाणं कदे इत्थिआजम्मलाहं
जुगुच्छन्ति बान्धवा । (क)

मद० । बुद्धरिक्खदे अदिदुम्मिदा पिअसही लवङ्गिआ । ५५
महन्तो को वि मे भादुणा वाआवराधो कदो । (क)

बुद्ध० । अध इं । सुदं अम्हेहिं जधा ण मम तुए संपदं को-
मारबन्धईए पओअणं ति । (ख)

* संस्मर्यमाणदुःखा. पनिगृहनिवासवैराग्यकारिणो महापरिभवा येषां
कृते स्त्रीजन्यलाभ जुगुप्सन्ते बान्धवाः ।

(क) बुद्धरक्षिते अतिदूना प्रियसखी लवङ्गिकाऽमहान्कोपि मे
भ्रात्रा वाचापराध कृत ।

(ख) ॥अथ किय । श्रुतमस्माभिर्यथा मम नत्तया सांप्रत कौमार-
बन्धक्या प्रयोजनमिति ।

कन्या मा जायतामिति भावः । [मद० वा०] कथमन्ययान्बुद्धिमेवमि-

५१ 'आरणो for 'कारिणो N 'रिवा B K1 K2 O 'रिवा Bb for 'रिभवा
किदे B किण N भवेण O for कदे, इत्थि for इत्थि K2, जणाव जं B 'आण जं
A O अणजं B for 'आज', लाव for लाई K1

५४ जुगुप्सन्ति B जुगुप्सन्ति Bb जुगुप्सन्ति B जुगुप्सन्ति O for जुगुप्सन्ति,
वंपरा B K1 K2 O कथा Bb कथावण N for बान्धवा

५५ अइ ४ सहि ५ before बुद्धं रत्तिव N for रत्तिव अइ for अदि
Bb, दुम्मिदा A दुम्मादि Bb दुम्मादि K1 दुम्मादि Bb धूमिआ N
दुमिया O for दुम्मादि N om पिअ पिअ for पिअ O

५६ अदि ४ Bb हव' E अदि N O before मह तो क्खु ४ E तु K1
K2 after मह ता; दे L म K1 for मे भदुको ५ भादुणा O for भादुणा,
अवराधो for वा-धा Bb K1 K2, अवराधो ४ 'अवराधो N O for 'अवराधो,
B before कदो A B C E, किदो for कदो B A O

५७ तु after मुदं Bb K1 K2, जधा for जधा Bb K1 K2, A N om
जधा, मद० । एदे अदिणो । बुद्ध० । before मुद O, मद० । सहि केरलो । बुद्ध० । before
मम A, मम ण A ण मह ह १ ण मे N for ण मम; मह for मम C L
संदर तुप Bb K1 K2 मपदे इमाए N O for तु-द, कुयए for कोयए C,

५८ वन्ध' for वन्ध' Bb, इण A Bb K1 'इय ह २ for 'इय पड' Bb
पयो' O for पयो', ति Bb, ति K1 for ति, मपदे पदण कायं वमपवणो
मदो after ति N

* संस्मर्यमाण Com † Com with A ‡ अनुवृत्तित्वा Com § Com with A,

• Com with A except that it has दया before मम

मद० । कर्णो पिधाय । अहो अदिक्रमो । अहो पंमादो । सहि
 ० लवद्विए असमत्पम्हि दे मुहं पि संपदं दंसिदुं तथावि पहंवामि
 त्ति किं पि मन्तइस्सं । (क)

लव० । साधीणो दे अअं जणो । (ख)

मद० । चिट्ठदु जेव्व मह भादुणो दुस्सीलदा अवरिट्ठाणं

(क) अहो अतिक्रमः । अहो प्रमादः । सखिलवङ्गिके असमर्थस्मि
 ते मुखमपि सांप्रतं दर्शयितुं * तथापि प्रभवामीति किमपि मन्त्रयिष्ये ।

(ख) स्वाधीनस्तेयं जनः ।

(ग) तिष्ठत्येव मम भ्रातुर्दुःशीलतापरिस्थानं च । पुष्पाभिरीदु-

ति भावः । [मद० वा०] अत्र प्रभवामीति धरमगिन्यपि स्वयि
 प्रणयवशादाश्वासवत्यहमिति भावः । [ल० वा०] अत्र यथेच्छति
 तथा ब्रूहीत्यर्थः । [म० वा०] अत्रेदृशोपि दुःशीलोपि । यथाचि-
 त्तं चित्तानतिक्रमेण । भर्तेति ।

कोपि देवः कुलस्त्रीणां पतिरेव पतन्नपि ॥

१९. अति for अदि K2.; प्मादो for पंमादो A. B. C. E. K1. K2. O.; सहि
 for सहि K2.

२०. *मच्छहि for *मत्थम्हि K1.; दे संपदं मुहं Bh. संपदं दे मुहं K1. संपदं दे मुहं
 वि K2. दे अहं संपदं मुहं वि O. for दे—पदं, O. E. om. पि; वि for पि B. N.;
 दंसिदुं A. दंसिदुं Bh. K1. K2. for दंसिदुं, तथा° K1. तथा° K2. तह N. O. for
 तथा; पववामि A. C. E. O. पववामि Bh. for पववामि.

२१. वि अअं पि N.; *अस्सं for *इस्सं K2.

२२. स्वाधीणो B सहीणो Bh. साहीणो N. O. for साधीणो, जि° after जणो Bh.

२३. चिट्ठदु K2. चिट्ठं O. for चिट्ठदु, राव for जेव्व N.; यम for मह B. Bh.
 K1. K2. O.; N. om. मह; भादुपत्त for भादुणो O.; *दुस्सीलदं for *दुस्सीलदा O.;
 अवरि° Bh. K1. K2. अवपार° N. अवरि° O. for अवरि; *द्वापअं B. C. *पार्ण
 Bh. *पार्ण K2. *द्वापय O. for द्वार्ण.

* तथापि च यत्° Com.

अ० तुम्हेहिं ईदिसो वि संपदं जधाचित्तमणुवत्तणीओ जेण भत्ता
एसो त्ति । अण्णं च । तुम्हे इमस्स अणहिजादक्खराहिक्खेवो- ६१
वालम्भदूषणस्स जं मूलं तं ण जाणध । (ग)

लव० । कथं वाआमान्तिदं वि ण जाणीमो । (क)

मद० । जं दाणिं तस्मिं महाणुभावे माहवे किं पि किल

दोपि सांप्रतं यथाचित्तमनुवर्तनीयो येन भर्तेष इति । अन्यच्च । *धूम-
स्यानभिजाताक्षराधिक्षेपोऽलम्भदूषणस्य यन्मूलं तन्न जानीय ।

(क) कथं वाचायन्त्रितमपि न जानीमः ।

(ख) यदिदानीं तस्मिन्महानुभावे माधवे किमपि किल मालत्या-

इतिवचनात्स्त्रीषु भर्ता प्रभवतीति भावः । न चेति न च न जानीय ।
किं तु जानीय एवेत्यर्थः ।

६८-७९. अत्र किल प्रसिद्धौ । तारामैत्रकं प्रेम । तत्र माधवे ।

६७. च for अ B., O. om. अ; वि after ईदं instead of after ओ B. Bh. N.; इदिसो A. ईदिसो Bh. for ईदिसो, वि before संपदं Bh.; B. om. संपदं; जध after संपदं Bh.; जहा Bh. K1. K2. जह N. for जधा, यत्त for वत्त B.; जहो Bh. जहा K1. K2. for जं.

६८. न for अण्णं K1. K2. O.; Bh. N. om. अण्णं च; अ B. K1. K2. य O. for च; न अ before तुम्हे A.; इमस्सि for इमस्स B.; इत्थीअय A. किं O. इत्थी-
याज्जणं E. after इमस्स; अण्णनिज्जं A. 'अहिजा' E. अणहिजा° N. O. for
अणहिजा°, B. C. om. 'इज्जद', 'दुदुक्खरा' A. 'दुक्खरा' K2. 'रअक्खरा' N.
'दुक्खरा' O. for 'दक्खरा', 'राधि' Bh. K1. K2. 'रवि' O. for 'राहि', 'शाल' for
'शाल' O.

६९. 'वाम्मदुल्ल' (or म्म) पत्तल्ल for वा-ल्ल K2.; A. Bh. K1. N. om.
दुल्ल; O. om. ज; O. om. तं च; B. om. च; जणध A. O. आणध Bh. आणध
K2. आणह N. for आणध.

७०. कहं for कथं N.; अहे after कहं N.; वाअणदं Bh. K1. K2. अणतं N.
वाआणयं O. for वाआमन्तिदं; वि for वि Bh. K2.; K1. om. वि; पाम before
न A. B. C. E.; N. E. om. न; जणधे for जणीये Bh. N.

७१. Bh. K1. K2. om. राहि. 'रहि' for 'रहि' E. 'जुणए B. माअणए Bh.
K1. माअणए K2. 'जुहावे N. for 'जुभावे, वि for वि A. C. E.; किर for
कित Bh. K1.

*Com with A. except that it has उदालम्भदूषणस्य. दिग्गजमयं Com

मालदीए तारामेत्तअं आसी तहिं सव्वलोअस्स अदिभूमिं गदो

०० पवादो । तं कखु एदं विअम्भदि । ता पिअसहि जधा एस

भत्तुणो अवक्खाहिणिवेसो गिरवसेसं हिअआदो उद्धरोअदि

तधा करेध । अण्णधा महादोसो त्ति जाणिदं भोदु । णिक्कम्प-

दारुणा अम्मकाओ दूमावेन्ति हिअअं मणुस्साण ईदिसादो दु-

स्तारामैत्रकमासीत्तत्र सर्वलोकस्यातिभूमिं गतं प्रवादः । तावन्निदं

विजृम्भते । तस्मिन्पि यथैष भर्तुरपक्षाभिनिवेशो निरवशेषं

हृदयादुद्भिपते तथा कुरुत । अन्यथा महादोष इति ज्ञातं भवतु । नि-

अतिभूमिमतिदरम् । तत्त्वल्यति । माधवानुरक्ता मालतीस्यस्यानुशय

इत्याशयः । विजृम्भते प्रकाशते । अपक्षे मालती माधवपरेत्यस-

त्पक्षे । अभिनिवेशो रोपः । निरवशेषमिति क्रियावशेषणम् ।

रोप इत्यस्या दौर्भाग्यं त्यागो वा नित्यशङ्काकुलतया स्यादिति

९९ वाभा A N वाया O for तारा, मेत्तक Bb K1 O मेत्तिअ O मेलक h2. मेत्त N for मेत्तअ, आसि for आसी B Bb C L K1 h2, ति K2 तहि तस्सि N. for तहि अ A E व O before सव्व, अधि for अदि h1.

०० पवादो for पवादो A C E K1 K2 O, Bb om पवादो, ता for त A, पु for वपु Bb K1 K2 O, एज्ज for एद Bb, विअम्भदि Bb विअम्भदि C विअम्भदि h2. विजृम्भ N विजिभिद O for विअम्भदि h2 om ता, पिय for पिअ O जहा Bb h1 K2 जह V for जध, एता B L एतो N for एत

०१ अवक्खा B अवक्खेवा Bb वक्खरा O अधिक्वेवा K2 वेल्क्खा N अवक्खा O. for अवक्खा, गिरिणि for गिरिणि Bb h1 K., गीर for गिर Bb, ओसरीपदि for उद्धरोअदि h1

०२ तह for तथा N, करेसि Bb करेसि h1 K2 करेह V for करेध, अण्णहा for अण्णधा N O, अण्ण मिदा for अ-हा K1, पमादो for दोसो Bb, एषो before ति Bb जणिदं Bb जणिदा h1. for जणिदं रोदु for भोदु N.

०३ आसु B ओ O ओ K2. for ओ, वपु अण्णकाओ A अण्णकाओ वपु अण्णकाओ C वपु अण्णकाओ L वपु अण्णकाओ h1 सु अण्णकाओ h2. सु अण्णकाओ O for अण्णकाओ, दुमोवेदि A C L दुमोवेदि B Bb h1 दूमावेन्ति h2 दूमावेदि O for दूमावेन्ति, O. om ईदिगदो, ईरथा A h2 ईरिथा Bb ईरिथो C ईरिथो F ईरिथो K1 for ईरिथो

रभिसद्वादोक्ति । माणं भणिस्सधमदअन्तिजाए कधिदंति । (ख)

लव० । अइ असावधाने असंबद्दलोअप्पवादमोहिदे अ-
वेहि ण तुए सह जाम्पिस्सं । (क)

मद०। सहि पसीद पसीदाअह वा ण तुम्हे अफुडं भणिदाओ

एकम्यदाहणा कन्यका^१दुन्वानि हृदयं मनुष्याणामीदृशादुराभिसङ्गा-
दिति । भैनां भगिष्यथ महयान्तिकया कथितमिति ।

(क) अयि † असावधाने असंवद्धलोकप्रवादमोहिते अपेहि न त्वया ‡ सह जल्पिष्यामि ।

(ख) सखि प्रसीद प्रसीद । अथवा न यूयमस्फुट भणितासिष्ठथ ।

भायः । निष्कम्पेति । सततपरपुरुषालोकनेन लज्जाहीनतया दारुण-
त्वमत एतेयं कुलटा न येति परेषां सदेह इति भावः । [लघ० घा०]
अत्रापेहि दूरं गच्छ ।

५७-९०. अत्र न यूयमिति त्वदस्फुट्यादे मेवसाद इत्यर्थः । न खलु न जानीमः । अपि तु जानीम एव । तथा च त्वमपह्णवं किं

४४ 'सगो \ B \ 'सके° E 'संग° h2 'सगदो O for 'सङ्गादो, K1 K2
om मा ण-नि, A Bh N O om ण भण्ण N भण्ण O for भणित्तथ, 'अ,
for 'आण B. कधिद Bh कहिद N ण भण्ण O for कधिद

• 4. Dh K1 K2 N om અસાધ્યજ્ઞે, 'હિતે for 'હિદે O

॥ न for न Bb, N om न, कि पि A Bb K2 (कि K1) न N after
सह, मतिदत्त A अपिस्त्ति h2 मयस्त्ति N, मयस्त्ति O for अपिस्त्ति

७५ N om सहि, पसीद for पसीद B K1 O C □ om one
पसीद , न, म्, न, ह , ह, नम, न, अणु ३. एतद्वरः B। अणु ८
अणु E अणुकर K1 अणुकर K2 यह सब A कुं 0 for अणु, अ
before भणि 0.

* Com with F and has व्यतापयति for दुःशति † Com. om. अगाव-
धाने ‡ सः किमपि मन्त्रयिष्य Com § मन्त्रय्य Com

चिट्ठुष । किं च । अम्हे सथं जेव्व माहवेकमअजीअलोअं मालदिं
जाणीमो । केण वा कठोरकेदईगम्भविम्भमावअवदोव्वल्लणि-
४० ध्वहिदसुंदरत्तणविसेसं माहवसहत्थणिम्माविदवउलावलीविरइ-
दकण्ठावलम्भमेत्तसंधारिदजीवणं मालदीए माहवस्स अपभात-

किं च । वयं सत्यमेव माधवैकमपज्ञीवल्लोकां* मालतीं जानीमः ।
केन वा कठोरकेनकीर्णविभ्रमावयवदौर्वल्यनिर्वाहितमुन्दरवविशेषं
माधवम्बहस्तान्मार्मितकुलावलीविरचितकण्ठावलम्बमात्रसंधारितजी-
वनं मालत्या माधवस्य च प्रभातचन्द्रमण्डलापाण्डुरपरिक्षामरमणीय-

करोषीत्यर्थः । कठोरः परिणतो जातपाण्डिमेत्यर्थः । यद्वा । अक-
ठोरा बाला केतकीत्यर्थः । तादृशी सातिपाण्डुरेव भवति । न विभा-
वितं न ज्ञातम् । अपि तु सर्वदेव ज्ञातमित्यर्थः । तत्किमपह्नवं करोषीति

३८. चिट्ठु A. चिट्ठु N. for चिट्ठु, O. om. किं च, अ for न A.; E. om. च;
Bh. K1. om. अम्हे, वयं for अम्हे K2., वि N. उण O. after अम्हे; सचकं for सच
A. Bb. C. E. K1. K2., एव for जेव्व N., माहवैक K2. माधव N. for माह-
वेक; Bh. om. °नभ, जीव for जीव Bh. K2.; जीविदं for जीमलोअं N. O.; लोअ
for लोअं K2.; °ई for °दि A. B. C. E.

३९. कटु ण ४. न B Bh C सु ण K2. before जानीमो; आणीमो
Bh. जानीमो K1. जाणामो N. for जानीमो; कठोर Bh. अकठोर N. for कठोर;
केदअ A. C. E. कवाअम B कई Bh. केतइ K1. केतई K2. केदपी O. for केदई;
दोव्वेअ Bb. दोव्वि K1. दोव्वि K2. मोहा N. for दोम्भा.

४०. निव्वदिद A. E. निव्वदिद Bh. निव्वदिद K1. निव्वदिद K2. वधिअ N.
निव्वदिद O. for निव्वदिद, °नणं for °त्तण N.; N. om. वित्तं, विणिम्मिद Bh. K1.
K2. निम्मिद E. O. for निम्मविद, वउल्लाला for व—ली N.; रइअ Bh. K2.
रइर C E K2. O. विरइअ N. for विरइर.

४१. °वलम्भ K1. K2. °वल्लिअ N. for °वलम्भ, K1. K2. O. om. संधारिद;
A. Bh. N. om. संधारिद, °विदं for °वणं O.; पिअसरीए before घालं N.; माध°
for °माह° K1., वि for अ O., पभात A. पमाद Bh. पमाद K1. K2. O. पहात N.
for पमात.

* मालती, सतु न जानीयः Com. but Jag takes मालतीं न सतु न &c.

चन्दमण्डलावाण्डुरपरिक्खामरमणीअदंसणं ण विभाविदंसरीरे ।
किं च । तद्विअसे कुसुमाजरुज्जाणपरेन्तरच्छामुहसमागमे सवि-
ब्भमुल्लसिदकोदूहल्लुप्फुल्लपसरन्तणअणुप्पलवहलविलासमसि-
णसंचारचारुतारआविराअन्तविब्भमा अणद्धणद्याअरिअसव्वा- ८९

दर्शनं न विभावित शरीरम् । किं च । तद्विअसे कुसुमाकरोद्यानपर्यन्तर-
ध्यामुखसमागमे सविभ्रमोल्लसितकौतूहलोत्फुल्लप्रसरन्ननपनीतल-
वहलविलासमसृणसंचारचारुताकाविराजमानविश्रमा अनद्धना-
ट्याचार्यासर्वाकारोपदेशानिर्मितवैदग्ध्यमुग्धमुरास्त्रयापि न निरु-

भावः । विभ्रमो विलासः । स च स्त्रियां यथा ।

यानस्थानासनादीनां नेत्रदक्त्रादिकर्मणाम् ।

उत्पद्यते विज्ञेयो यः स विलास इति स्मृतः ॥

पुरुषे यथा ।

मन्दसंचारिणी दृष्टिर्गतिश्च वृषभायिता ।

स्मृतिपूर्वस्तयालापो विलासः कथ्यते यथा ॥

८९ 'वाण्डुर A K² 'वदुर Bh 'वदुर L N 'वदुर O for 'वाण्डुर, कणोत्त
for परिक्खाम N किं before ण Bh, विभा^० for विभा^० O

९० अ A C N य O for च, तद्विअ for तद N, 'अहे C N 'यम O for
'अहे, 'कह^० for 'अरुज्जाण K², रत्था A II K² O रत्ता Bh for रत्ता, 'अमे
for 'गमे h² N

९१ 'तिम for 'तिद N कोउह^० for कोदुर^० N, 'लुप्फुल्ल Bh लुप्फुल्ल h²
'लुप्फुल्ल N 'लुप्फुल्ल O for 'लुप्फुल्ल, पकुत्ताण Bh परिसद्वत्तमाण N for प-पुत्त,
A K¹. h² O om पसरन्त लोअण A h¹ K² णण O for णअणु^०, A.
K¹ h² O om 'प्पलवहल्ल स for वहल्ल Bh N

९२ सचरण for सचर Bh h¹ h² विश्रमणण^० for विरा-अण^० N, विमा
for विम्भमा K¹, 'णम for अणद्ध Bh सिगतापुत्तिअ after 'णद्ध N, पाट^०रिम
II णट्टारिम Bh णट्टारिम h¹ णट्टारिम h² 'णवेचारिय O for णट्टारिम, N.
om 'आरिअसव्वा^०

* 'ले-वदुरे-वदुरिअ Com

† वदुरियित for वाण्डुराण्य Com

आरोवदेसणिम्माविअविअड्डमुद्धमहुरा तुए विणणिरूविदा इमाणं
दिट्ठिसंभेदा । किं अं । मम भादुणो दाणवुत्तन्तं सुणिअ तक्खणु-
च्छलिदगम्भीरावेअव्वडअरमिलाअन्तदेहसोहाणं उव्वत्तमाणमूलं
विअ ण लप्पिखदं हिअअं । किं अ । एदपि अवरं सुमरिदं मए । (ख)

पिता अनयोर्दृष्टिर्न भेदा । किं च । मम आनुर्दानवृत्तान्तं श्रुत्वा तत्क्षणो-
च्छलिदगम्भीरावेगव्यतिकर* स्लापमानदेहशोभयोरुद्गमानमूलमिव†
न लक्षितं हृदयम् । किं च । एतदप्यपरं स्मृतं मया ।

किं न त्वया निरूपिता येनापह्नुय इत्यर्थः । आवेगोप्राप्तिदुःखम् ।
अद्वारितं सुतमम् । उद्धर्तमानमुत्पतत् । आवेगोत्पत्तिमिष्टानामिजः । यदाह ।

आवेगश्च भवेत्पुसामिष्टानायाप्तिसंभवात् ॥

८६ अतो° Bh नयतो° O for अतो°, निम्मिद A निम्मिअ Bh K1 K2
N निम्मिअ O for निम्मिअभि, यद्द for अद्दु O , O om पुद्द, मणहरा N
मधुरा O for महरा, ण तुए for तुए वि ण K2, मए for तुए ॥ B Bh N O ,
Bh K1 N, O om वि, ण for ण V , °रुवेदा Bh °गहदा O for °रुविदा,
इमाण for इमाण Bh O

८७ दिट्ठ for दिट्ठि Bh , सवय Bh लभेआ K1 K2 for लभेदा, च for अ B
Bh K1 K2 , मइ for मम N दाव after °दुयो Bh , विअ for दाण Bh

८८ °अरिद B E K2 °रन्नीरद Bh °अरिअ K1 वत्तमाण N भूद O for
°च्छलिद गम्भीरा for गम्भीरा° O °रिअ K2 °रवेअ N for °रिअ वेअरिद
for मइअर Bh , वद्° K1 वरअ° K2 N O for मइअ°, °रगारदमिला° A, °रु-
विदमिला° L, °रगारदमला° K1 °रगारदमिला° K2 °र इडि रिअ मिला° O for
°रिमिला°, सोहण Bh सोह N for सोहाणं, उव्वत्तमाण for उव्वत्तमाण N
मूलवधणे for मूल A Bh K1 O , K2 om मूलं विअ

८९ O om विअ, किं before ण Bh K1 K2 , लप्पिअ for लप्पिदं ॥ १ ॥ प
for अ B Bh, K1 K2 मए before एद K2 , अअ II एअ L लप्पिअवेअ O;
for एद, A K1 N om एद, वि for रि O O , A K1, N om रि; मए
before अवर K1 , अरमि for अरं A विगुम° for तुम° Bh, O E K1 K2
N , रिदम for रिद K1, Bh K1, K2 om मए

* मयिक्कांगारिदस्लापमान Com † मूलवधनमिज Com ‡ Com with A.

‘लव०। किं दाणिं अवरं । (क)

‘मद०। जं मम तस्स जीविदप्पदाइणो महानुभावस्स चेअ-
णापडिलम्भपिअणिवेदिआए मालदीए भअवदीविअड्ढवअणोव-
ण्णासवोधिदेण हिअअं जीविदं अ माहवेण पारितोसिअत्तणेण
सअंगाहसाहसे णिउत्तं । अह अ लवङ्गिअ तहिं तुए जेएव भ-

(क) किमिदानीमपरम् ।

(ख) यन्मम तस्य जीवितप्रदायिनो महानुभावस्य-चेतनाप्र-
तिलम्भप्रियनिषेदिकाया मालत्या भगवतीविदग्धवचनोपन्यासवोधि-
तेन हृदयं जीवितं च माधवेन पारितोषिकत्वेन स्वयंग्राहसाहसे नियु-

[लव० वा०] किमिदानीमपरम् । त्वया स्मृतमिति शेषः ।

९१-९६ अत्र चेतनाप्राप्तिरूपमेव प्रियम् । पारितोषिकं यदद्या-
त्तन्निमित्तत्वादिज्ञोक्ते दर्शितम् । नियुक्तं इत्थम् । तच्चिन्तानुरागं विना
नोपपन्नमिति भावः । अर्यान्तरोक्तिप्रसङ्गेन प्रकृतापह्नवार्थमाह ।

९१. वल्लु after जं A. E. ; तस्स मम for मम तस्स Bh. K1. K2. O. ; मद for मम C. N. ; बरा° for प्यरा° O. ; दाइणो for प्यदाइणो B. C. ; महानु° for महानु° K1. ; °भाअस्स B. Bh. °हवस्स K2. °हाअस्स N. for भावस्स, चेद° for चेअ° K2.

९२ °णालोरे B. C. °णापडिलम्भ Bh. °णालम्भ K2. O. °ओवत्तं N. for °णा-
पडिलम्भ; पिय for पिअ O. ; B. om. मालदीए, विदद B. विदइ O. for विअड्ढ-
वइणो° for वअणो° K1. ; °वण्णसा° Bh. °व्वणासेण° N. for वण्णासा.

९३. °अवधिदेण Bh. °ओदिदेण N. °ओहिपण O. for °ओधिदेण; °विअ° for °विदे Bh.
K1. K2. ; B. C. om. अ; अ for अ N. ; पारितोसि° K1. पारितोस° N. पारितोसि°
O. for पारितोसि°; °अत्तणे B. °आत्तणेण K1. °यइअे O. for °अत्तणेण.

९४. अ before सअं Bh. ; एहेण B. E. गाहस्स K2. गाहे N. for गाह; B. N.
om. साहसे, णिउत्ते C. नियुत्थ K2. नियुत्तं O. for निउत्तं; अय for अह O. B. Bh.
K1. K2. N. om. अ, Bh. K1. K2. N. O. om. तहिं, तुए for तुए K1. ; एअ
C. एअे E. वि N. for जेअ.

५ णिदं पडिच्छिदो कखु णो पिअसहीए अअं पसादो त्ति । (ख)
 लव० । कदमो उण महाभाओ त्ति विमुमरिदं मए । (क)
 मद० । सहि सुमर मुमर जेण तस्सिं दिअसे विअडुदुसाव-
 दावदेसकालगोचरं गदा असरणा तत्कालसंणिहिदेण जीवि-
 न्कम् । अथ च लवङ्गिके तत्र त्वयैव धणितं प्रतीष्टः खलु नः प्रियसख्या
 अयं प्रसाद इति ।

(क) *कतमः पुनर्यहाभाग इति विस्मृतं मया ।

(ख) सखि स्मर स्मर येन तस्मिन्दिवसे विकटदुःखापदापदेशका-
 लगोचरं गताशरणा तत्कालसंनिहितेन जीवितप्रदायिना पीवरभुज
 [लव० वा०] आं सखि इति । आमिति पूर्वस्मरणार्थः । विस्मृत-
 मिति । शास्त्रापि तत्कथाकथनायायं प्रश्न इति भावः ।

९७-१०९ अत्र स्मर इति मकरन्दमिति भावः । त्रिकुटो
 वटः । आपद इति व्याघ्रव्याजेन यम इत्यर्थः । अवलमसंनिहितेति पाठे-

९६. पडि० for पडि० O. ; पडि० B. ०दि० Bh. ०दि० K2. for ०दि०; सु
 for कखु Bh. K1. K2, विअ for पिअ O.; महा after अअं Bh. ; पसादो A. O
 पसादे Bh. for पसादो.

९७. आं सहि A. सहि Bh. K1. K2 O after लव० ; कदमो K1. कदम K2 for
 कदमो, Bh om उण, सा Bh ओ K1. K2. before महा, ०भाओ Bh. C N.
 O. भाओ E. for भाओ; B. N. O om नि, विअ after ०दि० Bh. K2 ; मे K2
 अहोहि O. for मए.

९८. K1. K2. N. om सहि, Bh. K1. K2. N. O. om. one मुमर, ०अरे
 Bh. C. N. ०अरे E. ०अरे O. for ०अरे, विकट for विअट A.; दुह for दुह A. ;
 Bh om दुह; सदल्य० A. सापद N. for सापद०.

९८. ०दिविवाद Bh. ०दवाद N. for ०दावदेसकाल, A. om काल; गोमर A.
 K1. K2. N. गोमर Bh. for गोचर, गदा for गदा N ; सखिणुगगहेकलम Bh
 अवलम K1. K2. सुलग N. ०लग O. for तत्काल; ०हिरजीविदेण Bh. K1. O.
 ०हिरजिजीविदेण K2. for ०हिदेण, N O. om जी-ण

* आं सखि कतम पुनरसौ महा Com. † विकट for विकट Com. ‡ ०एण
 पवनसिनिमनिजजीविनेन जीवितं one Ms Com. ०एणअजलसनिमनिजजीविनेन
 another Ms Com. अवलमसंनिहितेन noticed by Com. § पुत्रद्वयेभ्यः प्राप्ति-
 निष्कारण Com.

१५ किदन्तकवलिज्जन्तजीविदवलामोडिअपच्चाणअणगुरुओवआ-
रिणो जणस्स संकथासु णामग्गहणसुमरणाइं । तथा । अ
सो तुए वि गाढप्पहारवेअणारम्भविम्हारिदसरीरसंगलितसेअस-
लिलुप्पीलो मोहमउलाअन्तणेत्तकन्दोद्वज्जुअलो भूमिविलग्गि-

प्रत्यानयनगुरुकोपकारिणो* जनस्य संकथासु नामग्रहणस्मरणानि ।
तथा च स त्वयापि गाढप्रहारवेदनारम्भविस्मारितशरीरसंगलितस्वेद-
सलिलोत्पीडो †मोहमुकुलायमाननेत्रनीलोत्पलयुगलो भूमिविलम्बा-

चोरिकयाह । नन्विति । एवं स्वहर्षस्यान्यथासिद्धिमुक्त्वा निजाङ्गसङ्गजं
स्वेदादिकं मकरन्देन्यथयति तथा चेति । विस्मारितशरीरेति मूर्च्छाकय-
नम् । संगलितो मिलितः । उत्पीडः पूरः । कन्दोद्वो नीलोत्पलम् । मोहेति
मोहेन नेत्रमीलनं न तु मदङ्गसङ्गादिति भावः । यदाह । व्यसनाभि-
घातभयपूर्ववैरस्मरणजो भवति मोह इति । प्रहारमूर्छने कथमयं भूमौ न

११५. कदंत B. Bh. कर्भंत N. कियत O. for किदन्त, तिज्ज° for °लिज्ज° K2, जीविअ for जीविद N., मोडि Bh. O. °मोडिअ K2. for °मोडिअ, जीविद before पचा° K2.; पचाअण B. पचाणयण O. for पचाणअण, गुरुदरोव° A. गदडव° Bh. गुरुभरोव° K1. K2. गुरुपेव° O. for गुरुओव°.

११६. °कहा for °कथागु N. O.; °हण for °हण Bh. K1. K2., °रण Bh. °रण K2. °रणो O. for °रणइ, अ after °णइ (or णा) K1. K2.; तहा Bh. K1. K2. तह N. for तथा; A. O. om. तथा; K2. N. O. om. अ.

११७. तए for तुए Bh. ; णहपर after गाढ N. ; वेदण° for वेअण° B.; °लप for °रम्भ N.; O. om. °रम्भ, विहराविद Bh. K1. K2 O. विन्मपाविद C. E. विक्कलिअ N. for विम्हारिद, °रीरो for °रीर O.; O. om. र्च-प्पीलो; °तिअ for °तिद N.; N. om. सेअ, वेद for सेअ K2.

११८. °लोपीलो K2. °हप्पयो N. for °मुप्पीलो, मउलंत B. Bh. E. K1. K2. O. मुउलंत N. for मउलाअन्त, णिअ Bh. नेत्त K1. for नेत्त, कंदोद्व A. B. E. K1. K2. कंदुद्व Bh. कंदोत्थ O. for कंदोद्व; विगट्टिदासि A. विअलिआसि Bh. K1. लग्गिदासि C. E. विक्कलितासि K2. णिहिदासि N. णिअमपासि O. for वि-दासि.

* गुरुतरोपकारिणो Com. † मोहमीलनेन Com.

दासिल्लदाविट्टम्भधीरधारिसरीरभारो पञ्चक्खीकिदो जेव्व
मदअन्तिआणिमित्तमेत्तविच्छाद्धिअमहामहग्घजीवलोओ महा- १२०
भाओ त्ति । (क) मदयन्तिका स्वेदादीन्विकाराच्चाटयति ।

बुद्ध° । ववसिदं पिअसहीए सरीरेण । (क)

सि^१लताविट्टम्भधैर्यधारितशरीरभारः† प्रत्यक्षीकृत एव मदयन्तिका-
निमित्तमात्रविच्छादितमहामहार्घजीवलोको महाभाग इति ।

.. (क) इव्यवसितं प्रियसख्याः शरीरेण ।

पतितोत आह भूमीति । विट्टम्भः संबन्धः । विच्छादितः परित्यक्तः । म-
हामहार्घमतिदुर्लभम् । जीवलोको मर्त्यभुवनम् । प्रियालिङ्गनस्मरणादि-
ना स्वेदादिकम् । स्वेदादीनित्यनेन किलकिंचितमावाविष्करणम् । यदाह ।

यदन्तर्निहितस्याङ्गैः सव्यापारेर्मनोभुवः ।

सग्रीडाविष्कृतिः स्त्रीणां तदाहुः किलकिंचितम् ॥

१२२-१२०. अत्र स्वेदादिमता तव शरीरेण मकारन्दसंभो-

११८. अट्टि Bh. K2, यट्टि K1. O. for सदा; विज्जं Bh. जिज्जं O. for विट्टम्भ;
धीरण्ण for धीर A.; धारिअ B. K2. परिधारिअ Bh. K1. for धारिद; वरीते
A. B. वरीसतो N. O. for व-री, एव° for एव° O.; कदो for किदो Δ.
Bh. O. E. K1. K2.; एज्ज for जेज्ज N.

११९. °मित्तिआ for °मित्तिआ Bh.; मेत्तानिमित्तअ for निमित्तमेत्त N.; °एज्जिअ
B. O. E. K1. K2. °उदित Bh. °उदिय O. for °उद्धिअ, N. om. first
महा, महय for महग्घ O.; जीअ for जीव B. Bh. C. K1. K2.; जीविदो for
जीवलोओ N.

१२१. भाठ Bh. भाअ K1. भागे K2 for भाओ; N. om. चि. Bh. E. K1.
K2. N. O. om. मदयन्तिका; इति before स्वेदा° N.; °दि for °दीन् Bh. K1.
K2. N.; B. om. विकारान्, विकारं for विकारान् K1. K2.

१२२. सदि यद्वसयरी किं न Bh. सदि K1. K2. सरीरमस्याः सप्तन्ती N. after
बुद्ध°; एव° for एव° A. O.; अस्सय्यसरीरे निअसदि for वव-रेण N.; एव after सिदं
K1. K2.; रे Bh. K1. K2. प्रियसहीए O. for प्रियसहीए, प्रियसहीए अपेदिअ
after रेण K2.

°यट्टि for सता Com. †सरीरः Com इव्यवसितमित्र ने शरीरेण प्रियसख्यवेदिनं Com.

अतिदुष्टसङ्कलणहसिहावज्जप्पहारा मारिदो अ सो दुष्टसावद-
महारक्खसो चि । (ख)

१९ लघ० । हुं मअरन्दो । (क)

मद० । सानन्दम् । पिअसहि किं किं भणासि । (ख)

लघ० । णं भणामि मअरन्दोचि । (ग) सस्पृहं शरीर-
मस्याः स्पृशन्ती संस्कृतमाभित्य ।

मम कृते विसोढा अतिदुष्टसङ्कलणहसिहावज्जप्रहारा मारितश्च स
दुष्टश्चापदमहारक्षस इति ।

(क) हुं मकरन्दः ।

(ख) प्रियसखि किं किं भणसि ।

(ग) ननु भणामि मकरन्द इति ।

१०६-१०७ [मद० वा०] 'अत्राह्लादातिशयात्पुनः पुनः
प्रश्नः । प्रियमानमधुपानेपि न तृप्तातोभ्रुत्वेवाहेति भावः । [लघ०
वा०] ननुशब्द आशयाविष्कारे ।

१०३. निमज्जतसअल for अति-ल N.; अतिदुष्ट A निवर्तन B, E निव-
डत Bh, K1. अदिदुष्ट O. निमूदत K2 निमूतत O. for अतिदुष्ट; दसिभ Bh.
दतुसिभ K1. दसिभ K2. धरिदु O before सङ्कल, गहर for गह A. E. K1. O;
निघ्पाद B. E. निहाद Bh K1. निह K2 निकाअ N. for सिहा; O om. सिहा;
पजर after वज्ज Bh. K1. K2 N. O, प्यहारे Bh K1. K2. प्यहारे N. for
गहारा, Bh. K1. om. सो, एखो for सो L., दुस्सा° for दुदसा° Bh, सङ्कल
for सावद A. E, B. om. सावद.

१०४ B om. महा, N. om. चि

१०६ पिय for पिअ O., N. om पिअ, A. Bh. C. E. om. one किं.

१०७ गतु A. वतु C. E वतु K1. K2. for ग, मक° for मअ° K2., 'रीरक°
for रीर° O, ससिभ for सस्पृह Bh N B.

वयं तथा नाम यथात्य किं वदा-

म्ययं त्वकस्मादिकलः कथान्तरे ।

११०

कदम्बगोलाकृतिमाश्रितः कथं

विशुद्धमुग्धः कुलकन्यकाजनः ॥

मद० । सलज्जम् । सहि कीस मं उवहससि । णं
भणामि णिव्वावअन्ति मं तारिस्स अण्णिस्वेक्खव्वसाइणो

(क) सावि किं मायुपहससि । ननु भणामि निर्वापयन्ति मां ता-
दृशस्यात्मनिरपेक्षव्यवसायिनः कृतान्तकव्ययमानजीवितबलात्कार-

१०९-११२ अहमित्यादि । यथा त्वमात्य तत्तथा । मालती
माधवानुरक्तेति स्वीकृतमित्यर्थः । अहं किं नाम वदामीत्यभिनिवेश-
मात्रम् । अयं पुनः कुलकन्यकाजनः कथामध्ये कथमकस्मात्कदम्ब-
गोलकाकारमाश्रितः । बहलपुलकशालित्वात् । विकलो विद्वलः सन् ।
कीदृशः । विशुद्धः निष्कलङ्कः । कामाभिपन्नदोषशून्य इति यावत् ।
मुग्धो रसानभिज्ञः । सर्वमिदं सोत्पासम् । अत एव वैदग्ध्यतया शि-
ल्पकारिणीत्वेन संस्कृताभयणम् ।

१११-१२१ अत्र उपहससीति नाहं भकरन्दानुरक्ततया हृष्टा
किं तु तदीरत्वमभिनन्दामीति न हासस्यानमिति भावः । अत एव चित्त-

१०९. अहं for अयं B. E. ; यथा for तथा Bh. , यथात्य A. B. C. E. N. यथाथे
Bh. for यथात्य.

११०. य for त्वं A. N.

१११. मुग्धा for मुग्धः K2. ; किल for कुल O.

११२. किं नि K1. किं नि K2. किं for कीस N. O. ; नुपं for मं N.

११५. गिग्गावेदि A. Bh. E. K1. O. गिग्गादेवेदि K2. सुहभादे N. for गिग्गा-
वभन्ति ; N. O. om. मं, अण्णि for मं O. ; तारि for तारि A. C. E. , 'पेप्प' for 'वेह' N. , वसण B. E2. N. इवण K1. for मरणा, 'सायिणे for 'सायिणे
O. E. K2.

५ किदन्तकवलिज्जन्तजीविदवलामोडिअपच्चाणअणगुरुओवआ-
रिणो जणस्स संकथासु णामग्गहणसुमरणाइं । तथा अ
सो तुए वि गाढप्पहारवेअणारम्भविम्हारिदसरीरसंगलिदसेअस-
लिलुप्पीलो मोहमउलाअन्तणेत्तकन्दोद्वुअलो भूमिविलग्गि-

प्रत्यानयनगुरुकोपकारिणो* जनस्य संकथासु नामग्रहणस्मरणानि ।
तथा च स त्वयापि गाढप्रहारवेदनारम्भविस्मारितशरीरसंगलितस्वेद-
सलिलोत्पीडो मोहयुकुलायमाननेत्रनीलोत्पलयुगलो भूमिविलम्बा-

चोरिकयाह । नन्विति । एवं स्वहर्षस्यान्ययासिद्धिमुक्त्वा निनाङ्गसङ्गजं
स्वेदादिकं मकरन्देन्यथयति तथा चेति । विस्मारितशरीरेति मूर्छाकथ-
नम् । संगलितो मिलितः । उत्पीडः पूरः । कन्दोद्वो नीलोत्पलम् । मोहेति
मोहेन नेत्रमीलनं न तु मदङ्गसङ्गादिति भावः । यदाह । व्यसनाभि-
घातभयपूर्वकैरस्मरणजो भवति मोह इति । प्रहारमूर्छने कथमयं भूमौ न

११५. कदन्त B. Bh. कर्भन्त N. कियन्त O. for किदन्त, 'तिज्ज' for 'लिज्ज' K2.;
जीविअ for जीविद N.; 'मोदि B. O. 'मोदिआ K2. for 'मोदिअ, जीविद before
पच्चा° K2.; पच्चाअण B. पच्चाणपण O. for पच्चाणअण, गुरुदरोव° A. गद्दव° Bh.
गुरुअरोव° K1. K2. गुरुओव° O. for गुरुओव°.

११६. 'कथा for 'कथासु N. O.; 'हण for 'हण Bh. K1. K2., 'रजं Bh. 'रण
K2. 'रजो O. for 'रणह, अ after 'णाह (or ना); K1. K2.; तथा Bh. K1. K2.
तह N. for तथा; A. O. om. तथा; K2. N. O. om. अ.

११७. तए for तुए Bh.; जहपर after गाढ N.; वेदण° for वेअण° B.; 'लभ
for 'रम्भ N.; O. om. 'रम्भ, विस्माराविद Bh. K1. K2. O. विम्भमाविद C. E.
विगलिअ N. for विग्गलिदि, 'रीरो for 'रीर O.; O. om. सुं-पीलो; 'लिअ for 'लिद
N.; N. om. सेअ, सेद for सेअ K2.

११८. 'लोपीलो K2. 'लुप्पयो N. for 'लुप्पीलो; मउलन्त B. Bh. E. K1. K2.
O. मुउलन्त N. for मउलाअन्त, जिज Bh. मेत्त K1. for मेज, कंदोद्व A. B. E.
K1. K2. कंदुद Bh. कंदोत्थ O. for कंदोद्व; विगलिदासि A. विअलिआसि Bh.
K1. लुग्गिदासि C. E. विगलिदासि K2. जिदिदासि N. जिदिमयासि O. for वि-दासि.

* गुरुतरोपकारिणो Com. † मोहमीलनेत्र Com.

दांसिलंदाविष्टम्भधीरधारिदसरीरभारो पञ्चवर्खाकिदो जेव्व
मदअन्तिआणिमित्तमेत्तविच्छाड्डिमहामहग्घजीवलोओ महा- १२०
भाओ ति । (क) मदयन्तिका स्वेदादीन्विकाराच्चाटयति ।

बुद्ध° । ववसिदं पिअसहीए सरीरेण । (क)

सि*लताविष्टम्भधैर्यधारितशरीरभारः† प्रत्यक्षीकृत एव मदयन्तिका-
निमित्तमात्रविच्छादितमहामहार्घजीवलोको महाभाग इति ।

.. (क) मय्यवसितं प्रियसख्याः शरीरेण । -

पतितोत आह भूमीति । विष्टम्भः संबन्धः । विच्छादितः परित्यक्तः । म-
हामहार्घमतिदुर्लभम् । जीवलोको मर्त्यभुवनम् । प्रियातिङ्गनस्मरणादि-
ना स्वेदादिकम् । स्वेदादीनित्यनेन किलकिञ्चितमावाविष्करणम् । यदाह ।

यदन्तर्निहितस्याङ्गैः सव्यापारैर्मनोभुवः ।

समीडाविष्कृतिः स्त्रीणां तदाहुः किलकिञ्चितम् ॥

१२२-१३०. अत्र स्वेदादिमता तव शरीरेण मकरन्दसंभो-

११९. अङ्गि Bh. K2. पङ्क्ति K1. O. for तदा; विष्टम् Bh. लेड्डिय O. for विष्टम्भ;
धीरण for धीर A.; धारिभ B. K2. परिधारिभ Bh. K1. for धारिद; सरीरो
A. B. सरीरसरो N. O. for स-रो, प्पघ° for पघ° O.; कदो for किदो A.
Bb. O. E. K1. K2.; एण for जेव्व N.

१२०. मित्तिका for मित्तमा Bh.; मेत्तमित्तम for निमित्तमेत्त N.; °उड्डिम
B. O. E. K1. K2. उड्डित Bh. °उड्डिय O. for °उड्डिम, N. om. first
महा, महग्घ for महग्घ O.; जीव for जीव B. Bh. C. K1. K2.; जीविदो for
जीवलोओ N.

१२१. माड Bh. माभ K1. माभो K2. for माभो, N. om. ति; Bh. E. K1.
K2. N. O. om. मदयन्तिका; इति before स्वेदा° N.; °दि for °दीन् Bh. K1.
K2. N.; B. om. विकारान्; विकारं for विकारान् K1. K2.

१२२. छदि वड्डसत्तरे किं वा Bh. छदि K1. K2. सरीरमस्यः स्रजन्ती N. after
बुद्ध°, वर° for वर° A. O.; अस्सप्यसत्तरेपिअसदि for वर-रेण N.; अ after मित्तं
K1. K2.; दे Bh. K1. K2. प्रियसहीए O. for पिअसहीए पिअसहीए भावेदिअं
after एण K2.

*मादि for सता Com. †सरीरः Com मय्यवसितवि ने शरीरेण विषयस्य मेदिनं Com.

मद० । सलज्जम् । पिअसहि अवेहि । उभिण्णाम्हि सह-
वासिणीए वीसम्भेण । (क)

१२५ तव० । सहि मदअन्तिअं अम्हे वि जाणिदेव्वं जाणीमो ।
ता पसीद विरमववदेसादो । एहि वीसम्भगन्भकधावन्धसरि-
सं सुहं चिट्ठम्ह । (ख) -

बुद्ध० । सोहणं लवङ्गिआ भणादि । (ग)

(क) प्रियसखि अपेहि । उद्दिन्नासिं सहवासिन्या विस्सम्भेण ।*

(ख) सखि मदयन्तिके वयमपि ज्ञातव्यं जानीमः । तत्पसीद
विरम व्यपदेशात् । एहि विस्सम्भगन्भकधावन्धसदृशं सुखं तिष्ठामः ।

(ग) शोभनं लवङ्गिका भणति ।

गोभिलयित इत्यर्थः । अत्र सहवासिन्याः सख्याः । नाहं कामज-
स्वेषादिनोद्दिष्टा किं तु त्वद्विस्सम्भकययेति भावः । अभिण्णम्हीति
पाठेभिज्ञातास्मीत्यर्थः । अत्र जानीम एवेति कामन्दक्यादिद्वारा तव
मकरन्दस्य च वेष्टितं ज्ञातमेव । तत्कथमपह्नव इति भावः । व्यप-
देशाच्छलात् । सदृशमिति मकरन्दे ज्ञेयानुबन्धमपि कथयेत्याश-

१२१. A. O. om. सलज्जं; अपि वित्तवहसीले पिय for विभ O. ; K2. om.
विभ; N. om. पि-वेहि; अपेहि for अवेहि. B. ; उभिणसि Bh. उब्बिणसि. K1. उभि-
ण्णासि O. अभिण्णासि noticed by Com. for उ-सि; इत्थं before सह° O. .

१२४. वारि° for वारि° O. ; वीसम्भराए Bh. विसम्भेण K1. K2. पिअसहीए माल-
रीए N. विसम्भेण O. for वीसम्भेण.

१२५. अहं for अहे K2; जाणीमो Bh. N. जाणेमि K2. for जाणीमो. .

१२६. Bh. O. om. ता; पसीद for पसीद O.; N. om. विरम; व्यवदेशादो A. B.
O. K1. O. व्यवसायादो E. व्यवसायादो K2. for वव-दो; सहि before एहि E.;
विस° K1. K2. विरस N. for वीस°, संकहाए सविसेस for यम्म-रितं N. ; गम्भिन
for गम्भ Bh. O.; कहा for कथा Bh. K1. K2. O.; लुब्ध for बन्ध A. K1.
K2. ; Bh. om. बन्धा मुरसं for सरितं O.

१२८. सहि before सोहणं N. ; द्विआए for द्विआ N.; भणिदं for भणादि N.

* विस्सम्भतण Com. † जानीम एव Com. ‡ सखि before एहि Com. § कथानुबन्ध
Com. ¶ वदति Com.

मद० । विधेअस्मि संपदं पिजसहीणं । (क)

लव० । अत्र एव्यं ता कहेहि कहं णु दे कालो गच्छदि त्ति । (ख) १३०

मद० । णिसामेहि पिजसन्नि । मम बुद्धरक्खितापख्खवादप-
घ्घण पढनं जेध्व तास्से जणे भरिदुव्वरन्तकोदूहलुकण्ठाम-

(क) विधेयास्मि सांप्रतं प्रियसख्योः ।

(ख) पश्येवं तत्कथय कथं नु ते कालो गच्छतीति ।

(ग) निशामय प्रियसखि । मम^१ बुद्धरक्षितापक्षपातप्रत्ययेन प्रथ-
ममेव तस्मिञ्जने^२ भूतोद्वरत्कौतूहलोत्कण्ठामनोरथं हृदययासीत् ।

यः । उभयमपि क्रियाविशेषणम् । अत्र शोभनं कथयितुमर्हसीत्य-
र्थः । (ल० वा०) अत्र मकरन्दविशेषेण कथं वर्तस इति भावः ।

१३१-१३८. अत्र निशामय शृणु । एकवचनमिह लवङ्गि-
कापेक्षया । बुद्धरक्षिताया विदितवृत्तान्तरत्वात् । कथाकथनं तु राग-
वृद्धये यदाह ।

गत्वा पञ्चकन्दनमस्तनयो वा मयप्रोथ चित्रं रतिसंकथा च ।

णोरहं हिअअ आसी । तदो विहिणिओअणिव्वुत्तदसणा भविअ
दुव्वारदारुणागङ्गदुक्खसंदाविदक्कड्डन्तचित्तविहडन्तजीविदा
११५ संभाविअम्हि । विजम्भिआपुव्वत्तव्वद्गप्पज्जालिअमअणहुअव-

ततो विधिनियोगनिर्वृत्तदर्शना भूत्वा दुर्वारदारुणा^१ नङ्गदुल्लसंता-
पिता^२ कथञ्चित्तविघटमाननीविना सभावितस्मि । विजृम्भितापूर्वस-
र्वाङ्गप्रदशालितमदनहुनवहोहामदु सरायासदुर्भनायमानपरिजना

पक्षपात इति बुद्धरक्षितापक्षपातो गुणबाहुल्यं विना न भवतीति वि-
श्वास इति भावः । भूतोद्भूतमतिरिक्तीभवन् । कौतूहलमुत्कण्ठा च
मनोरथश्चेति विग्रहः । ततो बहुनीतिः । यद्वा । अतिरिक्तीभवत्को-
तुहलमुत्कण्ठा च यत्र मनोरथे तादृशो मनोरथो यत्र तत्तथा ।

सर्वाङ्गदाहो व्याध्यवस्थायाम् । यदाह ।

मनःसमोहसर्वाङ्गदाहवृत्त्यादिभिस्तथा ।

शिरसो वेदनाभिश्च व्याधेरभिनयो यथा ॥

११३ मे before हिअअ h2 आसि for आसी A B C h1 K2, तदो तदो
for तदो K2, विधि for विहि A C E K1 अणिर for विहिणिओअ O, णिव्वुत्त
A णिव्वुत्त K2, णिव्वुत्त O for णिव्वुत्त, रमणी for दसणा C, N om भविअ

११४ °आस for °णङ्ग N, सग after °णङ्ग C E K1, सदाविदडक्कण्ठिअ A E
सदाविदुक्कण्ठिअ K1 सदावडङ्कत h2 तदावडङ्कत N संदावदसत O for सदा-
हुत. जीविआ A जीविदावज Bh. जाविदावस्था K1 जादावस्था (जीवितस्था 10 छाया) K2.
जीविआसा N for जीविदा

११५ Bh K1 K2 N om संभाविअम्हि, सपादियम्हि for स हि O,
°दमि for अम्हि B सदाव Bh K1. दूर N. before वि°, विअम्भिदअ°
A विअम्भिदा° Bh K1 विअम्भिआअ° C विडम्भिदा° h2 विडम्भिआ° N जाअ
(altered in margin to विअम्भिदा°) O for विअम्भिआ°, अण for विअ पुण B
सदाव after सव्वग N, सज्जालिद A पज्जालिदा° Bh K1 पज्जालिद C
जालिद E पज्जालिद h2 सज्जालिअ N सज्जालिद O. for पज्जालिअ, °अण for
°मअण Bh K1, K2 O. om मअण, हुद B Bh K1 K2 N हुत O for
हुअ

* मदन for अवन Com † संतप्तपित्तकठितपित्त Com ‡ सज्जालित Com

हुद्दामदूसहाआसदुम्मणाअन्तपरिअणा पञ्चासाविमोक्खमेत्तमु-
लहमिच्चुणिच्चाणपाडिऊलबुद्धरत्तिखदावअणवद्धिदावेअव्वअर-
विसंधुला इम जीअलोअपरिवत्तं अणुभवामि । (ग)

संकल्पासिचिणअन्तरेसु अ मणोरहुम्मादमोहिता पेक्खामि

प्रत्याशाविमोक्षमात्रमुलभयत्यु^१ निर्वाणप्रतिकूलबुद्धरक्षितावचनवार्थ-
तत्विगव्यतिकरविसंधुलेभं जीवलोकपरिवर्तमनुभवामि ।

(क) संकल्पस्वप्नान्तेषु च मनोरथोन्मादमोहिताप्रेक्षे^२ तं जनम् ।
सोऽपि प्रियसखि मुहूर्तानिर्व्यूढविस्मयविसंधुलोद्वेष्ट^३ विस्तीर्यमाण-

मरणमेव निर्वाणं मोक्षः । सर्वदुःखापहारकत्वात् । मद्यत्वादिदृष्ट-
ज्ञस्तय स्यादिति बुद्धरक्षितावचनम् । विसंधुला सशयितचित्ता ।
जीवलोकस्य परितो^४न्यधात्वं भू^५उ^६त्यर्थः । यद्वा । मूर्गानन्तरं पुनर्जी-
वलोकप्रवेशोत्र परिवर्तनम् ।

१३९-१४२. संकल्पान्तरे भावनावलज्जानमप्ये स्वप्नज्ञान-

१३९ °दाह for °दाम B, दाह after °दाम \, दूमणा° for दुम्मणा° B, विमृक्ष
for विमोक्ख O., भिन K1 चिन O for भेन

१४०. मरण A E मिचु B. मद्य K2 for मिचु, °च्चाणे for °च्चाण O, पाडि
for पाडि O, °ऊल K1 °ऊल K2 °ऊल O for °ऊल, °विदा Bb °विदाम
N for विददा, विददा° B वडिदा° Bb विडिदा K1 वडिदा° K2 for वडिदा°,
°तावग K2 आवेग N °देवेह (altered in margin to °आदेअ) O for °दावेअ
व° for °वड Bb K1 K2 N.

१४१. °दुला for °दुल K1 O, जीअ K1 जीव K2 O for जीअ लोक for
लोअ \ B °कुल for °वच N मन्दभादणो after °वमि K2

१४२. संकल्प for संकल्प Bb, °अन्तरेसु A °पान्तरेसु K2 °वणम् N for °ण
अन्तरेसु, च for अ K1, इह° for ° B \ °हिता K2 °हिता N for °हिता
पेक्खामि Bb पेक्खामि O for पेक्खामि

* मरण for मृत्यु Com † पणामि Com ‡ स प्यामि Com § लोद्वेष्टि°
Com

४० तं जणं । सो वि पिअसहि मुहुत्तणिबूढविम्हअविसंठुलवेह-
विस्थरन्तललिदणेत्तपुण्डरीअतण्डवुब्भडप्परूढमेरेअदप्यं विअ
चिरं णिज्झाआदि मं । (क)

किं अ । कवलितारविन्दकेसरकसाअकण्ठकलहंसघोसय-
ललित^१नेत्रपुण्डरीकताण्डवोद्धटप्ररूढमेरेय^२दर्पमिव चिरं निर्ध्या-
यति माम् ।

(क) किं च । कवलितारविन्दकेसरकषायकण्ठकलहंसघोषघ-
र्घरक्षलितगम्भीरभारतीभारतिकर्णविवरं प्रिये मदयन्तिके इति

मध्ये चेत्यर्थः । निर्व्यूढ उपचितः । उद्देह्यस्तभ्रक्षेपम् । प्ररूढमेरेयं
प्रसन्नमद्यम् । तस्य मदो मत्तता ॥ भैरेयमालवः सीधुरित्यमरः ॥
पूर्णतमिति क्रियाविशेषणम् । निर्ध्यायति चिन्तयति ।

१४३-१४७. कषायः सुरभितः । कलहंसो राजहंसः । घोषः

१४० अ A. B. Bh K2 पिअ C. E. विअ O. before त, च for तं K1, यण
for जण O, तथाअ before सोवि O, तथा अ Bh. स णावि C तथाअ E. सोवि K1.
तथा अ K2 तह वि N. for सो वि, विअ for पिअ O., सहां for रादि K1., महत्त for
मुहुत्त K1., "चणिउह B "चमुबूढ Bh "कणिरूप C. "चणिवाढ K1, "तवबूढ N.
"चमुदह (corrected in the margin into the reading in the text) O,
विस्थअ for विम्हअ K1., विससलु^३ C O. विहकुलु^४ E विहकुल K1. विहत्थलु^५ K2.
विसठलु^६ N for विहठलु^७, "वेल Bh O वेल K1. for "वेह.

१४१ विस्थरन्तलो Bh. थरथरत N. for विस्थरन्त, N. O om ललित, ल-
लित Bh लोलत K1. रणगण K2 for ललित, Bh om वेत्त, पोत्त K1, जेत
K2 for जेत, "रीअ for "रीअ N., तडपुणलि B तडपुण्डपण्ड Bh तडपुण्ण-
लडयरपडिरूढ O. E ताण्डवुब्भडप्पण्ड K2 उअंअशमरणरूढ N. तडपुण्ड
(corrected in margin into "पुण्ड) पण्ड O. for त-ट, येरेअ A C. F
मदरेअ B. Bh. h1. K2 for भैरेअ, मअणुग्गिअ A मअणुग्गिअ Bh. L मदणुग्गिअ
h1 K2. for दप्यं

१४३ N. om पिअ, णिज्झाएदि A E णिज्झाअदि K2. णिज्झाएदि N णिज्झा-
एदि O for णिज्झाअदि, Bh. C. N. O. om म

१४३ च for अ B. Bh. K1. K2., "लितर^८ K2 "लितर^९ N. for "लितर^{१०}.

*रम for ललित Com भैरेयमदपूर्णतमिव Com ‡ मा before विपे Com.

गघरक्खलिदग्ग्भीरभारदीभरिदक्कणविवरं पिण मदअन्तिण
त्ति वाहरदि । अथ अ । पप्फुरन्तपओहरुच्छलदुत्तरीअ- १४
ज्जलावलम्बणपरिभवेण ससंभमुत्तरंगिधमधमाअन्ताहिअअं मं
समुत्तासेदि । (क)

व्याहरति । अथ च । प्रस्फुरन्तयोधरोच्छलदुत्तरीयाज्जलावलम्बण-
परिभवेण ससंभमोत्तरंगिधमधमायमानहृदयां मां समुत्तासयति ।

शब्दः । धर्घरमस्फुटम् । स्वलितं च्युतम् । एतदुभयं साधरसवशा-
त् । हर्षसंजातस्वरभेदाद्वा । यदाह ।

स्वरभेदो भयक्रोधमदहर्षादिभिर्भवेत् ।

भरितकर्णविवरमिति क्रियाविशेषणम् । वस्त्राञ्चलग्रहणेन स्त्रीप्रसाद-
नम् । यदाह ।

रहसि ग्रहणेनापि हस्ते वस्त्रे च मूर्धनि ।

कार्ये प्रसादनं नार्या अपराधं समीक्षता ।

परिभवेन प्रतिकारमुद्धया । सभयं पूर्वाननुभवात् । अत्र किं स्यादि-

१४४ क्कर after गघर K2 छलदिद A टल्लिअ N for छलदिद, तारधीर-
णाद II C. E. भारदी N, for भारदी, A om भारदी पूरिअ for भारिद N, म
before पिण A K2, पिये for पिण O, 'यन्ति' for 'अन्ति' K2 O 'अति for
'अति N

१४५ णदि before ति A E K1. K2 म after ति N; भाह° for
वह° E O, 'रिद for 'रिदि N, वाहरत्ते for अथ अ N, N om पप्फुरन्त,
पहन्त Bh. पप्फुरद E पपवत O for पप्फुरन्त अद्द° Bh. कोपत्तत्त° N कोप
ठ° O. for पओ-दु°, हरुत्तुग° E 'हरकन्तद° K1 K2 for 'रुच्छलद' रिभभमु-
अच्च° A 'रीअभच° B. ('राअसुच° K1 K2 अ for 'रीअच्च°

१४६ अवल्लवण O. अवलम्ब K2 for अवलम्बण, 'जगराहवेण Bh. पतराहेण K2
'आवराह N 'जगराभवेण O for 'जगराभवेण ससंभनराहि A ससंभनराय Bh. C
समुत्तरन्त K2 विमृत्तरण N. समुत्तरण O for स-यि हिअत for हि म Bh, C
O. om म.

१४७ समुत्तासेदि II समुत्तासि lbh for समुत्तासेदि सपदि K2 'सेदि N for 'सेदि

* उत्तरीयाशुकावला° Com

महमा विसज्जिअंगुअमोसरिअ तस्खणकटोरकमलदण्डाज-
माणगहुवन्धणावगग्गिअपओदरुग्गम विन्नदन्तविअलमंढलाव-
लअमंदाणिज्जन्तपीवरोरुप्पडिसिह्विप्पदीवगमणं पडिऊलया-

(क) सहसा^१ विसर्जितांशु^२ कामासृत्य^३ तत्क्षणकटोरकमलदण्डा-
यमानगहुवन्धणापवारितपयोधनेद्रमां विघटमानां प्रकलमेखलाव-
लयसंदानितपीरगेरुप्रतिपिद्धां प्रतीपगमनां प्रतिकूलवादिनीमप्य-

त्युत्तरंगि कम्पयन् । आतङ्काद्वधमायमानमुष्णमिव चित्तं यस्यास्ता-
म् । यद्वा । उत्तरंग्युद्धतकक्षोलम् । धमधमायमान सकम्पम् ।
कक्षोलश्च कम्पस्योत्तरोत्तरप्रकर्षः । उच्चासयति चकितां करोति ।

१४८-१५३. शीघ्रं त्यक्तगच्छा च सा प्रसूना गमनोद्यता च ।
कर्मधारयः । पुलकितत्वेन च दण्डायमानता । अपवारितोपिहितः ।
उद्गमो विस्तारः । आलिङ्गनविघटन कृत्यापसरणे कुशालोकनादिकं
नायकस्य जायते । नायिका च तदा संवरणाय न प्रभवतीति भावः ।
तर्हि पलायते किमिति नेत्यत आह । विघटमानेति । विघटमानालि-
ङ्गनजरोमाञ्जसचयान् । विकला स्वस्थानचलनात् । संदानं वन्धनम् ।
तत्प्रापिताभ्यामित्यर्थः । प्रतीपं प्रतिकूलम् । गमनाभावे पुनःकान्ताव-

१४८ °तामुभ° K2 °दत्त° O for °भमुभ° °भमुभ मं B °दगुभतरावसरिद B।
भमुभो भोसरिअओव N for भ-रिअ, पसरिद A K1 पसरिद K2 for °भोसरिअ,
तत्काल for तत्करण B, कटदभणालकमलहिक्काभत N कोमलमिणालायमाण O. for
कम ग दडाभत for दण्डाभमाण B

१४९ °भोप्पवारिअ B °भोवरिअ Bh °णवारिअ C E. °णापवारिअ h2 °भोवा-
रिय O for °ण-रिअ, पभो° for पभो° O, °उद्गम° Bh °ओन्दोग° K2 for
°ओहृग्ग° विहृद A B विहृल C विभड L विहृल K1 O विभोअ N
for विभल भेलला for महला B, कलथ for वलथ N

१५० °णन्नावडा° for °णि रो° O °णिज° for °णिज्ज° K2 °रूत for °रारु १
C E K1 पडि for पडि K1 h2 पडिअदि for प्यअदिद Bh विव for विण्य
Bh प्यडि for पडि O °कूल C E °कूल O for °दल N om वादिणि पि
वादेर्णा A C I° वनिणि Bh वादिण O for गदिणि

॥ विसर्जिताशुप्रसूना च तत्क्षण Com ‡ वादिनीमपि मामन्या° Com

दिणि पि अद्याअरपअत्तणिव्वत्तिअमुहुत्तकोवोवराअदुक्खपरु-
सीकिदहिअअं सिणिद्धपुणरुत्तपह्मत्थलोअणविभाविटासेसच्चि-
सारं उवहसदि । (क)

विउणवाहुदण्डावेढणणिजान्तिदं पिअसन्नि परूढसङ्कलकठो-
त्पादरप्रपत्तनिर्वर्तितपुहृतकोपोपरागदु.खपरुषीकृतहृदयां *स्निग्धपु-
नरुत्तपर्यस्तलोचनविभाविताशेषचित्तं सारामुपहसति ।

(क) द्विगुगवाहुदण्डावेदननियन्त्रितां प्रियसखि † प्ररूढशार्ङ्गलकठो-
रुद्धतया हूं हूमित्यादिनिषेधमाह प्रतिकूलेति । उपगगः सवन्धः ।
निषिद्धपुनरुक्ते पुनःपुनर्निषेधमाक्ये पर्यस्तं निषेधपरितो स्निग्धत्वा-
दि र्मित्वात् । यद्वा । पर्यस्त विभ्रान्तम् । चित्तसार. संभोगेच्छापर-
ता । उपाहासः परिहासः । स च यदि संभोगेच्छा याचि परं ते
निषेध इत्यैरङ्ग रूप इत्यर्थः । स्निग्धपुनरुक्तेति पाठे स्निग्धपुनरुक्त
पुनःपुनः स्निग्ध पर्यस्तं स्निग्ध लोचनमित्यर्थः ।

१५४-१५१. आनेएनमावेट. तेन गाढातिङ्गनमुक्तम् । कररुहो

१५१ म after पि A K1 K2 अणदर B सचाअर B । विहिदाद N सत्तापर
O for अद्याअर पअन N पउत्त O for पअन विवर्णिअ A निज्यानिद B निज्ज-
निद Bh विजिज्जानअ E निज्जनिद K2 for णवनिअ B om मुहुत्त, कोवोप° K2
कोणव° N for कोवोव°

१५१ कद for किद Bh G E , निजिद्ध for सिणिद्ध A B K1 K2 हृत्थ
before पङ्कथ D पङ्कथ K2 पङ्कथ N for पङ्कथ लोअण Bh विहाअण N for
लोअण, विहा° for विमा° Bh K2 O , *विआ° for *विदा° K2 N हिअअ for
चिअ N.

१५१ म before उव° A K1 K2 , हसिअ for हसदि Bh N

१५४ विउण Bh K1, K2 हउअिअ N विउल O for दिउण वेउणिउं Bh
K2 O. निवेइ E N for वेउण, निअमिद Bh K2 निअतिअ H निवर्णिअ
H for निअतिद, विवहिद for विअसदि O , परूढ for परूढ O , कउोर for कठोर
K2, N O. om कठोर

* निविद्ध for स्निग्ध Com † साण मायुय° Com ‡ शौड for प्ररूढ Com.

१५५ रकरुहोरम्फिअटपत्तावलोपमाहणुत्ताणवन्त्थलणिदुरणिवे-
 मणीसह कदुअ सावेअविहुअमत्यआविहकवरीणिन्दिकरपरि-
 गगन्त्रग्गिदुण्णमिदणिअलमुत्तावजवसच्छन्दविजासविअहुव-
 र्करुहोअक्रमणविकटणावलीप्रसाधनोत्तानवक्ष्म्यलनिष्ठरनिवेदा-
 नि सहां पृथ्वा सारिमयिधुनमम्मजादिद्वि कवरोनिहितकरणिप्र-
 पुञ्जीकतोन्नामितनिश्चलमुत्ताययस्वच्छन्नारिकास विदग्धवदनक-
 गयः । अरम्भ आक्रमणम् । पौष्टव्याघ्रनखधरकटोर यत्करुहमि-
 ति भावः । निदुर निविडम् । निवेशोर्णम् । नि.सहां यचनाद्यक्ष-
 माम् । अत्र करुहाक्रमणेन पत्रायलीति रूपकम् । शुम्भनमाह ।
 सायेगेति । ओवग्गिद पुञ्जीकृतं लम्बितमित्यर्थः । मुत्ताययथा ललाटा-
 दयः । विकासितं चुम्बनादिनियुक्तम् । वदनस्य वैदग्ध्यं चुम्बनचा-
 तुर्यात् । इह कन्यायास्त्रिविधं चुम्बनम् । ललितकचुरितकघटितक-
 भेदात् । तत्र ललितकमाह प्रस्फुरितेति । घटितकमाह । पुञ्जित

१५५ 'होरम्फ' A Bh 'होअमण B 'होरम्फ L 'होअमण K2 'होअमण N for
 'होरम्फ; 'गिणिदिद before विअड N वनां || मुत्तां O for पत्तां 'वले for 'वली
 Bh 'वत्ताह' for पत्ताह' O, 'नात् for 'त्ताण K2, विअड after 'त्ताण N उ
 Bh वत्त I N. वड O for वन्त्थ, 'ल Bh थल I स्थण h2. for स्थल निवे-
 साविदुर for विदु स ३, निक्कुड तणि° Bh 'जत्तुराणि' L 'निदुराणि° K1 'निक्कुडणि°
 h2. 'निदुराणि° O for 'निदुराणि°

१५६ 'सण for 'सणवह Bh N, 'वध K1 'सद K2 for 'सह, म A सभंगदताहस
 V alter कदअ, वदअ for कदुअ Bh, सावेह for सावेअ h2 विहन् Bh विधुअ
 h2 for विदुअ, मड° for मत्य° Bh 'वद्ध for 'विद A K1 K2, कवरा for
 कवरी Bh, निहित K1 h2 विणिदिद N 'गहच (corrected in margin into
 गिस्सिच) O for गिदिद

१५७ 'गगहोरम्फ' Bh 'गगहणपुत्तीकरो° L 'गगहणपुत्तीकरो° K2 for 'गग दु°,
 'दणामिद A 'उण्णामिद Bh 'दोण्णामिद h2 'दुण्णामिद K1 'दुण्णामिद h2 N for
 'दुण्णामिद 'वअवे h1 'वअव N 'वह O. for 'वअव सउद for सउद Bh ||,
 'विकासिद A 'विआसिद Bh 'विहमोविअ C. 'विआसिद L विअ h1. 'विकासिद K2
 'विकासिद O for 'विआस, 'विअद for 'विअद B, h2 om 'विअद

* विकच for विकट Com † मा before कृत्ता Com ‡ आवद्ध for आविद्ध Com

§ विकासित for विकास Com

अणकमलो वामगण्डमूलचिराणिहिदपफुरन्तपुञ्जिदाहरसमुग्ग-
अमणुहरप्फंसणिब्भरुब्भमाविदसरीरसोह उल्लसिदसज्झसाण-
न्दविसमसंभमवलणमोहमन्यरभमन्तलोअण किं पि दुद्विणी- १६०
दसाहसाणुरूपववसाओ मं अणब्भत्थणीअं अब्भत्थेदि । (क)

मलो *वामगण्डमूलचिरनिहित । प्रस्फुरत्पुञ्जिताधरसमुद्रतमनोहर-
स्पर्शः निभरोद्धातितशरीरसोमाभ्युल्लसितसाध्वसानन्दप्रियमसभ्रमव-
लनमोहमन्यरभ्रमलोचनां किमपि दुर्विनीतसाहसानुरूपव्यवसायो
मामन्यर्थनीयमभ्यर्थयति ।

योजितम् । ईपत्परिगृह्य मीलितनेत्रा जिदायेण घटयति करेण नेत्रे
तस्याच्छादयतीति घटितकम् । छुरितकं तु शानेवोक्तम् । समुद्रम उद्रे-
कः । एवं च सर्वाङ्गीणनायकस्पर्शात्पमोदमाह मनोदरेति । उद्वर्षितमु-
द्रतरोमाञ्चम् । नायिकाया वामाङ्गे सकलोपचारव्यवस्थापनादाम-
कपोलेत्युक्तम् । वर्द्धमानां छुरतावस्थाभाह । समुल्लसितेति । समुल्ल-

१५८ वदन for वभज N, कपोल A K1 कठोर Bh कबेल E K2. कर O
for गण्ड, मूलोचरि B C मूलोचर Bh. यलपिर O for मूलचिर, निहिद for
निहिद Bh C K1 O, विष्कु N परिष्कु O for वष्कु रद for रत E, भुजिया
for पुञ्जिदा O, आहर Bh K2 दादर K1 for दाहर, समुग्गद A. समुग्गम
K1. वमग N O for समुग्गम

१५९ मण for मणु Bh N O, कर before प्फस E, कंस for प्फस Bh रुद्ध-
सिद A रुद्धसाविअ Bh रुद्धमाविअ K2 रुद्धम N for रुद्धमाविअ वदसा
A B सभ्भग Bh सद्रसा K1 सज्झसा K2 for सज्झसा

१६० सवलण for सण O B am वलण, चलण Bh E वलन K2 for वलण,
मयर for मन्यर E, भमन for भमत O, चेअण Bh N अयण O for लोअण,
किं वि किं पि Bh K1. K2 किं वि किं वि N. किं वि O for किं पि, अद A अअ
K2 अय O for अयिद.

१६१ रुअ for रूप Bh, अव for वर O, अभत्थेदि अभत्थणीय for अण-दि
O अण्भत्थ Bh अभत्थ C for अणभत्थ, छदि Bh जादि K2 अयेद N for
अयेदि, C N. add अयेत्त at end.

* वामकपोल Com † प्रस्फुरित for प्रस्फुरत् Com ‡ निभरोद्धातितशरीर
Com § समुल्लसित Com ¶ दुर्विनय for दुर्विनीत Com

पिअसहि समकखं सच्चं अणुभविअ इत्ति पडिबुद्धा
मुण्णारण्णसंणिहं पुणो वि मन्दभाइणी विभावेमि जीअलोअं
त्ति । (क)

१६५ लव० । विहस्य । सहि मदअन्तिअ फुडं आचक्खेहि ।
अथ तस्सि अवसरे सिणेहविच्चमुम्मीसहासविअसन्तबुद्ध-

(क) प्रियसखि समक्षं सर्वमनुभूय* इदिति प्रतिबुद्धा शून्यारण्य-
संनिधं पुनरपि मन्दभाग्या विभावयामि जीवलोकमिति ।

(ख) सहि मदयन्तिके स्फुटमाख्यादि । अथ तस्मिन्नवसरे
स्नेहविभ्रमोन्मिश्रहासविकसद्बुद्धरक्षितालोचननिरूपितं परिजना-

सिताभ्यां साध्यज्ञानन्दाभ्यां विषमो यः संध्रमः संवेगस्तत्र मोहेन किं-
कर्तव्यतामूढतया मन्यरत्वमेकतरपक्षाव्यवस्थितिः । साध्यसेन प्रवृ-
त्तिरानन्देन च निवृत्तिरित्याशयः । अनभ्यर्थनीयं सुरतादिकम् ।

१६२. ततो इदिति जागरावस्याकथनम् ।

१६२. A. om विअसहि, प्रिय for पिअ O.; B. om. सहि; च B. अ C. before
सज्ज, हविअ for भविअ B.; ततो before इति A. E. K1. K2.; O. om. इति;
इदिति for इति K1, A. Bh. E. K1. K2. O. om. पडिबुद्धा.

१६५. मुण्ण for मुण्णा° K1.; सरिअं A. E. K1. K2. सणिहिअ Bh. सणिभं N.
for संणिहं; इअं after वि N.; संभा° Bh. विहा° O. for विभा°; जीअ for जीअ K2.
O.; अत्ति for अं ति Bh.

१६४. ति for ति K1.

१६५. N. om. विहस्य, B. cm सहि, K1. om. सहि-तस्सि, °यत्ति for °अत्ति
K2. O. , फुड for फुड K2. O. , अचक्खेहि Bh. आचक्ख E. आचक्खेहि K2.
आअस्यअहि N. अक्खेति O. for आचक्खेहि.

१६६ अवि for अथ Bh. N.; N. om. सिणेह; विअरुम्मीअ B. विअरुम्मीअ
Bh. सविअम् इति N. for वि-म्मीअ; °म्पिअ for °म्पीअ E.; °अविअन्त for हान्त
Bh ; विअसित for विअसन्त N.

* भूय ततो इदिति शून्य° Com.

रक्खिदालोअणणिरुविदं परिअणादो गोवणिज्जं दे णिअम्ब-
स्स मूलं सअणिज्जं पच्छदवडो वा भोदि किं ण वेत्ति । (ख)

मद० । अइ असवद्धपरिहाससीले अवेहि । (क)

बुद्ध० । सहि मदअन्तिण मालदीपिअसही ऋयु ईदिसाईं १००

जेय्व मन्तिदु जाणादि । (ख)

द्रोपनीय ते नित्यस्य मूलं क्षयनीयं प्रच्छदपटो वा भवति किं
न वेति ।

(क) अपि असवद्धपरिहाससीले अपेहि ।

(ख) सहि मदपन्निके मालतीप्रियसखी खल्वीदृशान्पेव मन्त्र-

पितुं जानाति ।

१६७-१८५ अथ मचूडक विधावीति ख्यातम् । निःसह-
तनुत्वेनासनमचूडकेषु धातुत्यागप्रश्वैदग्धीयमिति भावः । पुष्पव-
तीशङ्कया परिजनहासनिवारणाय गोपनम् । [बुद्ध० वा०] अत्र
पृच्छामि यदि दहतं रहस्य कथयसीति भावः । अत्र कृतापराध
इत्येव शिरधालनगतिः । [बुद्ध० वा०] अत्रात्मसमर्पणमेव स्वया

११९ हिदा K2 विज्जअ N for विज्जदा, लोभणात् A विलाभण B for
लोभण, विद for विद K2, गोअ A गोअअ G गोपाअ K2 गोवाइ N, गो
वाय O for गोव, गोज्ज for विज्ज A त असायमणसूअ before दे Bh.,
K2 om दे, नित for निभ Bh आसणमचूलअ A K2 मअणसासणसूअ N.
आसण वसण O for नि-ल

११९ गोअ A विज्ज Bb CE K1, K2, गोज्ज B for विज्ज पउद Bb.
मयद O for पच्छद पद N पट O for वडो वटोत्तरिद A E वडोत्तरिदो
Bb वडात्तरिद B. C K1 for वडाव, शेदि A. Bh शेद N for भोदे, वि
before कि N, वा after कि A

११९ O om अइ सुमन्तिदु N असलील O for असवद्ध परिहास Bh परि-
हाद E, K1 for परिहास, लीले for माले Bb, न तुए सह मत्तेए after अवेहि A

१२० N om सहि, लदीए for लदी Bb O विव for विअ O, सहि for
सहि Bb K2., इअ N. इय O after सहा जेव Bb K2 एअ E जअ K1
for वयु, A. N O om वयु, II om ईदिगाइ, ईरिस Bb ईदिस O for ईदिसाइ

१२१ Bb K1 K2 N, om जअ O, om मन्तिदु मतेदु for मन्तिदु Bb.
K2, णाइ for णादि थ

* आसणमचूडक for नित्यस्य मूल Com

मद० । सहि मा कसु एव्वं मालदि उवहस । (क)

बुद्ध० । सहि मदअन्ति ए पुच्छिस्सं दाणिं दे किं वि जड ण मे वीसासभङ्गं करोसि । (ख)

मद० । सहि किं पुणो वि पणअभङ्गेण कदावराहो अअं जणो जेण एव्वं मन्तेसि । पिअसहि तुमं लवद्धिआ अ संपदं मे हिअअं । (ग)

(क) सखि मा खन्वेवं मालतीमुपहस ।

(ख) सखि मदयन्तिके प्रक्ष्यामीदानीं ते किमपि यदि न मे विश्वासभङ्गं करोषि ।

(ग) सखि किं पुनरपि प्रणयभङ्गेन कृतापराधोर्यं जनो येनैवं मन्त्रयसे । प्रियसखि त्वं लवद्धिका* च सांप्रतं मे हृदयम् ।

कार्यमिति भावः । [मद० वा०] अथ तद्दर्शनामृतसेकशीतला भविष्यामीति भावः । निःसङ्गः स्याद्भगव्यापी । [बुद्ध० वा०] अत्राय-

१०१ सहिओ for सहि E सु for कसु K2 O, B O om एव्व, एवं for एव्व Bh K2, दां A B D K2 दीणं C for दि, हसध for हस E.

१०२ भगिस्स II O E K1 पुच्छिस्स K2 for पुच्छिस्सं, N. O om दे, B om, किं वि, वि ज° A. Bh K2 O °विज्ज° K1 for वि ज°, जदि C, E. K2. °जजदि [K1. for जड, नाम after जड C, Bh K2. om ण here

१०५. A B Bh. O. E om. मे, विस्सह for वीसास K2, न Bh न K2. after भङ्ग, करोसि for करोसि Bh.

१०६ N. O om सहि, Bh K1 K2 O om किं, कदा for किं N. उअ for पुणो N, पणय for पणअ O, किं before कदा° K1, किदा° B. किआ° N. for कदा°, राधो O E K1 °रद्धो O for °सहो किं कसु before अअ Bh

१०७ अअ Bh एव K1 K2 O for एव्व, मणेसि for मन्तेसि A N om पिअ, पिय for पिअ. O B om तुमं, वंणिआए for °वद्धिआ A II III K1, समे A सह D E K1. for अ

१०८ सपा° for संप° O, मम for मे A.

* कया सम for का च Com.

बुद्ध० । जह दे कथं वि मअरन्दो पुणो वि दंसणपह ओद-
रदि तदो किं तुए कादच्चं । (क)

मद० । एकैकावअवणीसङ्गलग्गणिचले चिरं लोअणे णि- १८०
व्वावइस्सं । (ख)

बुद्ध० । जइ सो वि मम्महवलात्कारिदो कन्दप्पजणणि

(क) यदि ते कथमपि मकरन्दः पुनरपि दर्शनपथमवतरति
ततः किं त्वया कर्तव्यम् ।

(ख) एकैकावयवनिःसङ्गलग्ननिश्चले चिरं लोचने निर्वापयि-
ष्यामि ।

(ग)* यदि सोऽपि मन्मथबलात्कारितः कन्दर्पजननीं तां कावेमणी-

शब्दो यथार्थे । बलात्कारितो बलात्कारेण प्रवर्तितः । कावेमणी का-
ममाता प्रसुप्तमातृभ्याम् । पक्षे कामावस्थाकारिणीम् । पुरुषोत्तमः
कृष्णः । अथ च पुरुषोत्तमो मकरन्दः । स्वयंभावेण गान्धर्वेण । सध-

१७८ सहि जइ एव्व ता कहेहि N सहि भदयत्तिये O. before जइ (or जदि) जदि
for जइ O E K1 K2 O हि for दे C, कह for कथं N, वि for 1st वि O,
पि for 2nd N K2, पथं A B गोअ Bb वह O E K2 वर K1 for पर,
ओत्त° Bb भाद° K1 अवय° O for ओद°

१७९. एइ for एदि N, तए for तुए O

१८० एकैका° Bb एकैका° K1 K2 एकैकमा° O. for एकैका°, णिस्सग for
णीसङ्ग N, चलेहि O for चले; N om चिर, यणेहि for अणे O.

१८१ तदो हिअमं after इस्सं N

१८२ अइ जइ सो वम्म° for जइ-म्म° Bb, सहि before जइ B E K1, अथ A.
O अइ K2 N for जइ, N om N बलात्का° for बलका° K2, रिओ
for रिओ N ओ° for ए° A C. K2

* अयासावपि for यदि सोऽपि Com

तुमं रुक्मिणि विअ पुरिसोत्तमो सभंग्गाहंसहधम्मचारिणि
करोदि तदो का पडिवत्ती । (ग)

मद० । निःश्वस्य । कीस मं एत्तिअं आसासेसि । (क)

बुद्ध० । सहि कहेहि । (ख)

तय० । कधिदं जेव्व हिअआवेअमूअएहिं दीहणीसासेहिं । (ग)

मिव . पुरुषोत्तमः . स्वयंप्राहसह*धर्मचारिणीं करोति ततः का
प्रतिपत्तिः† ।

(क) किं मयितावदाश्वासयसि ।

(ख) सावि कथय ।

(ग) कथितमेव हृदयावेगमूचकैर्दार्ढ्यनिःश्वासैः ।

मैचारिणी भार्या । प्रवृत्तिवार्ता । [मद० वा०] इह ममाभाष्येन
किं स्यादिति निःश्वास इति भावः ।

१८१. हमंतुम्य for तु-किं Bh.; रुक्मिं A. B. रुग्मिं N. for रुक्मिणी for रुक्मि
K2.; एव for विअ O.; पुरुं for पुरिं A. M. O.; ग्राह A. O. K1. K2. ग्राहेण
Bh. N. for ग्राह; स for सह A.; B. C. E. K1. K2. om.; सह; णीं for णि
A. C. E. O.

१८४. करोदि K1. करेदि N. for करोदि; का तदो for तदो का O.; तदा for तदो
A.; पडिवत्ती A. B. वडिवत्ती Bh. व्यडिवत्ती O. for पडिवत्ती.

१८५. B. om. निःश्वस्य; K1. K2. O. om. मं, तुए for मं N.; एत्तिकं for एत्तिअं
E. K1. O.; असा Bh. आअं K1. K2. आयां O. for आसा; शेष A. Bh.
O. सिदामि-N. for सेति; मं after सेति K1. K2.

१८६. तदवि before कहेहि O. K1. K2.; कहेहि for कहेहि B. E.

१८७. सहि before कधिं Bh. K2.; कहिदं for कधिदं N.; अभावेअ A. आवेग
B. आवेस Bh. C. E. K1. for आवेअ; मूचं for मूअ B. K2.; दीअ for दीह K1.

* सधर्मचारिणीं Com. † प्रवृत्ति. for प्रतिपत्तिः, Com. ‡ सवि before किं
Com. § सवि before कथितं Com.

मद० । सहि का अहं इमस्स तेण जेव्व अत्ताणअं
पणीकदुअ दुइसहूलकवलादो । कडिअस्स तस्स जेव्व केर-
अस्स अत्तणो सरीरस्स । (क)

१९०

लव० । सरिसं महानुभावदाए । (ख)

बुद्ध० । सुमरेहि एदं वअणं । (ग)

मद० । कथं दुदीअपहरणाडिआविच्छेदपडहो ताडीअदि ।

(क) सखि कात्मस्य तेनैवात्मानं पणीकृत्य दुइशार्दूलकवला-
दाकृष्टस्य तस्यैव कृत्यकरस्यात्मनः शरीरस्य ।

(ख) सदृशं महानुभावतायाः ।

(ग) स्मरैतद्वचनम् ।

(घ) कथं द्वितीयप्रहरणादिकाविच्छेदपटहस्तादयते । तद्यावन्-

१८८-१९८ अत्र काहमात्मशरीरस्य किं तु न कापि । मक-
रन्दस्यैव मच्छरीरमिति भावः । केरकशब्दः कृत्यकरवाची ।
पणीकृत्य मूल्यतया यो व्यवस्थाप्यते स कृत्यकरः । अत्र महा-
नुभावता कृतज्ञता । सांप्रतमेवैतद्वचनस्योपयोगं स्थिरीकृत्याह ।

१८८. सहिओ for सहि E., तेनेय् for तेण जेव्व N., अत्ताण for अत्ताणम् N.

१८९. Dh. O. om. दुइ, दुइसहूल K2. मिहु N. for दुइसहूल, दुइ before
कव० O., वलादो for कवलादो B.; कडिअस्स A. आकडिअस्स B. कडिअस्स E. K1.
कडिअस्स K2. वस्सडिअस्स N. for काडिअस्स; तस्स पडुणो सरीरस्स for तस्स-रस्स
L., एव् for जेव्व N., परकेरअस्स Bh. केरअस्स K1. K2. परकेरअस्स N. for
केरअस्स.

१९०. अत्तणो for अत्तणो K2., सरीरअस्स A. Bh. सरीरअस्स O. for सरीरस्स.

१९१. ए after सरिसं N.; भावदाए B. हावदाए N. भावदाए O. for भावदाए.

१९२. सहि before सुमरेहि, सुमरेहि A. सुमरेहि B. Bh. E. O. सुसुमरेहि
K1. सुमरेहि K2. for सुमरेहि; N. O. om. वअणं.

१९३. कथं K2 कथं N. for कथं, दुदीअ for दुदीअ Bh., Bh N O. om. पहर,
णाडी Dh. नाडी K1 नाडिका K2. for नाडिका, विउद for विउद Bh., विउ-
दसुअओ पडहो N. उदे पडुपडहो O for वि-हो, कडओ for पडहो B., पिटं पडिणिभा-
विउदं उरुव्वा पीडिअदि after नाडीअदि E

• हस्तिप्रति for हस्ति Com. † Com om. पहर.

ता जाय णन्दणं निम्भच्छिअ सपादपडणं अम्भत्थिअ माल-
दीए उवरि अणुऊलइस्सं (घ) । इत्युत्थाय गन्तुमिच्छति ।

मकरन्दो मुखमुखाटय हस्तेन गृह्णाति ।

मद० । सहि मालदि विबुद्धासि । विलोक्य सहर्षसाध्व-
सम् । अम्मो अण्णं जेव्व किं पि एदं वट्ठदि । (क)

वदनं निर्भर्त्य सपादपतनमभ्यर्प्य मालत्या उपर्यनुकूलयिष्यामि ।

(क) सखि मालति विबुद्धासि । अम्मो अन्यदेव किमप्ये-
ताद्वर्तते ।

[बुद्ध० पा०] स्मरिष्यसीदं वचनम् । अत्र ॥ नाडी कालेपि पदक्ष्ण
इत्यमरः ॥ पदक्षणावच्छिन्नः कालो नाडी । द्वितीया नाडी द्वादश-
क्षणात्मकः कालः । मद्यन्तिकामकरन्दसंघट्टनविषयस्य समाप्तिपट-
होयमित्यर्थः । यद्वा । द्वितीयनाडी द्वितीयभविनी मालती तथा सह
विच्छेदो वियोगो यथोपक्रान्तसंबन्धविषटनमित्यर्थः । गृह्णाति मद्य-
न्तिकामित्यर्थः । अब्राम्मो इति स्वच्छन्दपलपितस्याभिप्रायानुतापे ।

१९४. Bh. O. om. ता; नं for णन्दणं Bh. N.; निम्भकाथिअ A. निम्भत्थिअ Bh.
निम्भत्थिअ O. for निम्भच्छिअ; सपादपडणं A. से पादपडणं B. C. E. सपादपडणं
Bh. सपादपडणं O. for स-णं; वा K1. N. O. अ K2. after 'डणं; अम्भत्थिअ
Bh. अम्भत्थिअ K1. for अम्भत्थिअ.

१९५. अ after उवरि K1.; 'कुऊलइस्सं Bh. 'कुलइस्सं C. L. K1. O. 'कुलविस्सं
K2. for 'ऊलइस्सं; इति उत्थातुमिच्छति A. उत्थातुमिच्छति Bh. N. O. for इत्यु-ति.

१९६. हस्ते M N. हस्तमहा- Bh. K2. for हस्तेन.

१९७. विबुद्धासि B. E. पबुद्धासि. Bh. पबुद्धासि G. विडद्धासि K1. K2. O. किं
पडिबुद्धासि N. for विडद्धासि; सहर्षं ससाध्वस च for स-सम A. N.

१९८. अहो A. अम्मो Bh. अम्मो N. अहो O. for अम्मो; अणं for अण्णं Bh.,
एव for जेव्व N., Bh. om. जेव्व; किं पि for किं पि N.; एतम् वट्ठदि for ए-दि O.;
A. B. Bh. om. पदे; वट्ठइ for वट्ठदि N.

* Com. om. एतन्.

मक० । रम्भोरु संहार भयं क्षमते विसोदु-

मुत्कम्पितं स्तनभरस्य न मध्यभागः ।

२००

इत्थं त्वयैव कथितप्रणयप्रसादः

संकल्पनिर्वृतिषु संस्तुत एष दासः ।

बुद्ध० । मदयन्तिकामुखमुपमप्य संस्कृतमाश्रित्य ।

प्रेयान्मनोरथसहस्रवृतः स एष

सुप्तप्रमत्तजनमेतदमात्यवेज्जम ।

२०५

१९९-२०२ रम्भेत्यादि । हे रम्भोरु भयं त्यज । यतस्तव स्तनभारस्योत्कम्पं सोदुं मध्यभागे न क्षमते समर्थो न भवति । अतिकृशो मध्यदेशः कुचयोर्भयकम्पस्य भारं न सहत इति भावः । भयमिहापरिचितदर्शनात् । विकारमिति पाठे तव सकम्पस्य स्तनभारस्य विकारं मध्यभागो न क्षमते । संकल्पसुखेप्सनेनोक्तप्रकारेण त्वयैव कथितप्रार्थनासंपत्तिरेषोऽहं संस्तुतः परिचितो दासो विधेयः । प्रणयः प्रेम तद्रूपो वा प्रसादः ।

२०४-२०७ प्रेयानित्यादि । प्रेयान्प्रियतमो मनोरथसहस्रैर्युतः प्रार्थितो यस्यया संकल्पादिप्यनुभूतः स एष सोयमित्यर्थ इति प्रागनुरागोद्भेदः । अतः कृतश्रुतया पूर्वोपकारस्य स्मरणेनैव भद्रमभीष्टं

१९९. K2 om. मक०, विकारं Bh N O न सादु C for विसोदु

२००. उत्कम्पन A. उत्कम्पिनः Bh. K2 N उत्कटित C उत्कम्पित K1. O. for उत्कम्पितः; च for न C.

२०२. संस्कृत for संस्तुत Bh

२०३. लवणिका for बुद्ध० B Bh. C. D K1 K2, ‘कया मुप’ for ‘कामुल’ Bh. C. E. h1 K2; Bh. O om. स-न्य, अवतंस्य for अश्रिय N

प्रौढं तमः कुरु कृतज्ञतयैव भद्र-
मुत्क्षिप्तमूकमणिनूपुरमेहि यामः ॥

मद० । सहि बुद्धरक्खिदे कहिं उण अम्हेहिं गन्तव्वं। (क)

बुद्ध० । अहिं जेव्व मालदी । (ख)

मद० । किं णिव्वुत्तसाहसा मालदी । (ग)

(क) सखि बुद्धरक्षिते क पुनरस्माभिर्गन्तव्यम् ।

(ख) यत्रैव मालती ।

(ग) किं निर्वृत्तसाहसा मालती ।

विवाहरूपं कुरु । तत्र सामग्रीमाह । एतदमात्यगृहं केचित्छुभाः
केचित्प्रमत्ता जना यत्र तादृशम् । गाढं तमः । अन्धमिति पाठेन्धं
करोतीत्यन्धम् । तम इत्यर्थः । उत्क्षिप्तमुत्तोलितमत एव मूकमशब्दं
मणिमधानं नूपुरं यथा तथैहि यामः । विवाहसंपादनायेति भावः ।
तत्र शुभादिना गृहलोकानामदर्शनं प्रौढान्धकारतया बहिर्लोकानाम-
दर्शनम् । नूपुरस्याप्यशब्दतया परवितर्कभाव इति गमनमप्रस्यूहं
स्यादिति दर्शितम् ॥ प्रमत्त इति रदाभ्यां निष्ठातो न इति नत्वं न
भवति न ध्याख्यापृमूर्धमशमिति निषेधात् ॥

२०८-२१३ [मद० या०] अत्रानेन मकरन्दसंमतिमाह । यत्रैव
मालती । वर्तत इति शेषः । एतेनागामिनोद्धृष्टावतारः सूचितः ।

२०६ मन्ः for तमः O., कृत for कुरु Bh., एक for एव A.

२०७. उत्क्षिप्तम् for उत्क्षिप्त E.

२०८ Bh. O. om. सहि, णिव्वुत्त for निव्वुत्त N ; K1. om. काहं उ, एव B. दाहि
O. for उण, N. om. उण; अम्हेहिं for अम्हेहि K1.; गदव्वं A. B. O. गतव्वं K1.
for गन्तव्वं.

२०९. पुनं before जेव्व A.; एव for जेव्व N.

२१०. U. O. om. किं; णिव्वुत्त for निव्वुत्त Bh. K1 K2. O.

बुद्ध० । अध इं । अण्णं च । तुमं भणासि का अहं
इमस्स (क) इत्यादि पठति । मदयन्तिकाभूणि पातयति ।

बुद्ध० । महाभाअ दिण्णो क्खु अत्ता पिअसहीए । (ख)

मक० । अद्योर्जितं विजितमेव मया किमन्य-

दद्योत्सवः फलवतो मम यौवनस्य

२१५

(क) अथ किम् । अन्यच्च । त्वं भणासि काहमस्य ।

(ख) महाभाग दत्तः खन्वात्मा प्रियस्तुल्या ।

[मद० या०] अत्र पितृनैरपेक्ष्येण मालत्यात्मनिवेदनं यदि तदा
ममापि तत्स्यादित्याशयः । [बुद्ध० या०] अत्र च तथा प्रागेव
मत्समर्क्षं त्वया भकरन्दायात्मा दत्तः । इदानीं कुतस्तेपास्यमित्या-
शयः । स्वगृहत्यागदुःखाद्भ्रुपातेन सूचितात्मवानां मदयन्तिका-
माह [बुद्धरक्षिता] । अत्र तुभ्यमिति शेषः ।

२१४-२१८ अद्येत्यादि । अद्योर्जितं सातिशयं कृत्वा मया
विजितम् । सर्वकार्यसंपादनात् । सफलस्य मम यौवनस्याद्योत्सवः ।
अत एवान्यत्रिकम् । अपि तु न किमपि । साध्यमस्तीति शेषः ।

२११ न्व० for बुद्ध० C O ; अथ किं Bh. अध इं N for अध इ, मदयन्तिका
before अण्ण K2, अण्ण for अण्ण K1, अ for च C. K2 N., भणासि for भणासि
A C. E K2 O, O H om अध

२१२. N. om. इमस्स, Bh. om. पठति

२१३ महाभाअ C महामाअ K2 O for महाभाअ दिण्ण for दिण्णो H Bh C.
N. O, तु for न्तु Bh k1. K2 O अनाणभ Bh C अनाण N अनाणय
O. for अत्ता, जलपुञ्ज पिय for पिअ O, गेह C पडिबज्जस N after सहीए

२१४ सर्वं Bh. सातिशय K1 K2 after मक०, अति for अथ A. B Bh C.
E.; एतद् for अयद् O

२१५ नम for मम O

यस्य प्रसादसुमुखेन समुद्धृतेयं ।

देवेन बान्धवधुरा मकरध्वजेन ॥

तदनेन पक्षद्वारेण निर्गत्य साधयामः । निभृतं परिक्रामन्ति ।

मक० । अहो निशीथनिःसंचाररमणीयता राजमार्गस्य ।

• तथा हि संप्रति

प्रासादानामुपरि बलभीतुङ्गवातायनेषु

भ्रान्त्वावृत्तः परिणतसुरागन्धसंस्कारगर्भः ।

यस्य मम बान्धवधुरा मित्रकृत्यं कामदेवेन सम्यग्धृता । प्रसन्नतया
सुमुखेन । एवकारोप्यत एव । यदि माभवसंगतेयं स्यात्तदा मया
सर्वाकारं जितं न स्यादिति भावः । कन्यावरणे बान्धवा एव भवन्ति ।

यदाह ।

कन्याया वरणे माता पितरौ बान्धवा अपि ॥

पक्षद्वारं खड्गिका ॥

२१९-२२४ अर्धरात्रनिशीथौ ह्रावित्यमरः ॥ प्रासादानामिति ।

अयं वायुस्तरुणानां नूतनस्त्रीसमागमं प्रकाशयति । अनेन मदयन्ति-
काप्रोत्साहनमुक्तम् । कीदृशः । उक्तस्थानेषु भ्रान्त्वावृत्तः । आदौ

२१९. वने for वरग N.; समुद्धृत्य A समर्पितेत्य B. Bh. समर्पितेयं O. F.
ममोद्धृत्य K1. K2. समुद्धृत्य O. for समुद्धृत्य.

२२०. निर्गत्य for निर्गत्य A. O. समीहितं before साधं E. K1. K2 ; साधयामि
एवं for साधयाम D. इति before निभृतं K2.; इति for निभृतं Bh. मति for मति

२२१. B. om. मक०, निशीथनीसंचाररमणीयता for निशी-ता N.; संचार for नि-
संचार K1. K2., A om. रात्र.

२२०. अपि च समादि हि for तन्ति O., A. om. तथा हि; अपि च for तथा हि Bh.;
समति हि for हि-ति N.

२२१. जल for तुङ्ग N. O.

२२२. भ्रान्त्वावृत्त L. मागमोक्त N. भ्रान्त्वावृत्त O. for भ्रान्त्वावृत्त ; परिणत for
परिणत A. संसार for संसार B. K2. O.

मान्यामोदी मुहुरूपचितस्फारकर्पूरवासो
वायुर्यूनामभिनववधूसंनिधानं व्यनक्ति ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

२२२

॥ नन्दनविप्रलम्भो नाम सप्तमोऽङ्कः ॥

भ्रान्तः पुनरावृत्त आयातः । अनेन मन्दत्वम् । भ्रान्त्या भ्रमणेनायात
इति त्वा । परिणतपुष्परसगन्धसमूहयन्धुः । पुष्पलजा इष्टः सुर-
भिर्वा । मुहुरूपचितोत्यर्थं प्रवृद्धः । स्फारो दीर्घतया बृहत्तरः । क-
र्पूरसंपर्का च । पधात्कर्मधारयः । यद्वा । कर्पूरविशेषणमेव इयम् ।
एभिरतिसौगन्धे ध्वनिते यतोतिमनोहरोत् एव स्त्रीसंनिध्यकर इति
भाष्यः । उपहितम्लानेति पाठोपि कर्मधारयः ।

मासोष्ट यं रत्नधरो द्विजेशो द्विजेशवन्था दमयन्तिकापि ।

जगद्धरं तत्कृतटिप्पणेङ्गोगमन्मनोहारिणि सप्तमोऽयम् ॥

इति सप्तमोऽङ्कः ।

३३३. माज्या° for मान्या° K1 ; उपहितस्फार Bb. अपचितस्फार K1 उपदिन-
स्फार O. उपदिनस्फार noticed by Com. for उपधिनस्फार.

३३४. वातो यूनामभिमत् N. वायुर्यूनामभिमत् O. for वा-नव.

३३५. K1. N O. om. मन्द°-नाम भालतीमाधवे A. E. भालतीमाधवे मन्दयन्तिका
परिणतो Bb. श्रीभालतीमाधवे नाटकप्रवेश K2 for नेद°-नाम, समाप्तः after अङ्कः
K1.

अष्टमोऽङ्कः ।

ततः प्रविशत्यवलोकित्वा ।

अव० । वन्दिता मए णन्दणावासपडिणिउत्ता भअवदी । ता
जाव मालदीमाहवसआसं गच्छामि । परिक्रम्य । एदे दे णिघ्व-
त्तिदगिम्हदिअहावसाणमञ्जणा दीहिआतडसिलादलं अलंकर-

(क) वन्दिता मया नन्दनावासप्रतिनिवृत्ता भगवती । तदावन्माल-
तीमाधवसकार्श* गच्छामि । एतौ तौ निर्वर्तितग्रीष्मादिवसावसान-

तदेवं मद्यन्तिकामादाय मकरन्दे माधवान्तिक चलिते मालतीमा-
दाय निर्गतस्य माधवस्य कामन्दकीगृहस्थितस्य वार्ताप्रस्तावनायावलो-
किताप्रवेशः । सूचन च पूर्वाङ्के । जहि जेठव मालतीति वचनेन माल-
तीमाधवयोरेकत्र वासः सूचिनः । तत्र च यद्यपि तयोरेव प्रवेशोर्हति
तथापि कन्याप्रलोभने सख्यानुकूल्ये तत्प्रवेश इति पूर्वाङ्के कृतमेव ।

४-१४ अत्र सरो घापी तु दीर्घिकेत्यमरः ॥ दलयतीत्यादि । अयं

१ प्रविश्याव० for प्रविशत्यव० O

२ O om अव०, जाव after मए A गदणवास for ग स Bh, णिउत्ता Bh
K1, K2 णिभना O णिवनमाणा N. णिवसा O for णिउत्ता, देवी before
भअ० B

३ मालती for मालदी Bh O, माधव for माहव K1 K2 O, एतआत for
सआस K1 जेठव before गच्छामि A, गच्छामि Bh O वन्मामि K2 for गच्छामि,
अवलोक्य च Bh h2. अवलोक्य N after परिक्रम्य, एदे ता मालदीमाहवा णिउत्ता for
ए द N, A om एदे दे एते for एदे h2 एदे अ ते for एदे दे O, ते for दे O,
णिउत्ता Bh O णिकनिद h1 णिवनिद h2 for णिउत्तिद

४ Bh om मिम्ह, दिअसा० Bh K2 दिवसा० N O for दिअहा, मञ्जण Bh.
मङ्गणा h1 for मञ्जणा, मञ्जणाए मालदीए सह दाहि० for म हि० h2, जल before
दरि० O, शिलातलं A N. शिलायल O for शिलादलं करोति Bh नरदि O
करोति h1 करोति h2, करदि N करोति O for करोति

* सकाराभेद Com

न्ति मालदीमाहवा । ता जाव उवसप्पिस्सं । (क) निष्क्रान्ता । ५
प्रवेशकः ।

ततःप्रविशत उपविष्टौ मालतीमाधवावलोकिता च ।

माध० । सानन्दम् । वर्तते हि मन्मथप्रौढसुहृदो निशीथस्य
यौवनश्रीः । तथाहि ।

दलयति परिशुण्यत्प्रौढतालीविपाण्डु-

स्तिमिरनिकरमुद्यन्नैन्दवः प्राक्प्रकाशः ।

१०

वियति पवनवेगादुन्मुखः केतकीनां

प्रचलित इव सान्द्रो माकरन्दः परागः ॥

मञ्जनौ दीर्घिकातरशिलातलमलंकुक्षतो मालतीमाधवौ* । तद्या-
वदुपसर्प्यामि ।

धान्द्र उद्योत उद्गच्छन्नत एव शुण्यत्प्रगल्भतालीपञ्चवत्पाण्डुरस्ति-
मिरसंघं खण्डयति । प्रथमतो व्योम्नि वायुवेगेनोर्ध्वमुखीभूय
प्रचलितो घनः केतकीपराग इव । इन्दोरयनैन्दवः । मन्दमन्दमिति
प्रचलनक्रियाविशेषणम् । उपावर्तये संमुखीकरोमि ।

५. Bh, O om माल-स्सं, A K1 K2, om मातदीमाहवा, N, has it above,
A om ता, B N. om जाव, उप° for उव° O E., उपसप्पि N. रह द्विषा उवेव
उपसप्पिगवसरे पडिवालदस्सं K2 for उ-स्सं; इति A. E K1 इति परिकल्प्य Bh,
K2, before निष्क्रान्ता, N. om निष्क्रान्ता

* प्रविष्टौ for प्र-ष्टौ A.

८ स्वगत before सानन्दम् A K2, स्वगत for सानन्दम् Bh O., K1. N. O.
om हि, निशीथिनीकापस्य for निशीथस्य B, K1 om °शाप-शाप° (Line 11).

९. Bh om यौवन

१० शुक्र for शुण्यत् B

११ कीतकीनां for केतकीना K1.

१२ मन्दमन्द A, मन्दमन्द B, Bh for माकरन्द

* Com om मालतीमाधवौ,

‡ उपसर्प्यामि Com

स्वगतम् । तत्कथं वामशीलां मालतीमुपावर्तये । भवत्वेवं ता-
 १५ वत् । प्रकाशम् । प्रिये मालति प्रत्यग्रसायंतनस्नानसन्निवेशशी-
 तलामत्रभवतीं निदाघसंतापशान्तये विज्ञापयामि । तत्किमि-
 त्यद्यानिमित्तमन्यथैव संभावयसि ।

निश्चोतन्ते सुतनु कवरीविन्दवो यावदेते
 यावन्मध्यः स्तनमुकुलयोर्नार्द्रभावं जहाति ।
 २० यावत्सान्द्रप्रतनुपुलकोद्भेदवत्यङ्गयमि-
 स्तावद्वाढं वितर सकृदप्यङ्गपालीं प्रसीद ॥

१८-२१ निश्चोतन्त इत्यादि । हे छुशरीरे यावदेते कवरीजलवि-
 न्दयः स्रवन्ति यावत्कुचकलिकयोर्मध्य आर्द्रतां न त्यजति यावच्च नि-
 यिडश्यापि रोमाञ्चं प्रकाशयन्ती काययटिस्तावद्वाढं यथा तथा सकृदपि
 मेङ्गपालिं क्रोटिप्रदेशं देहि । अतः प्रसीद । वदिह निदाघतापशान्तये
 जलविन्दयः । कुचार्रता पुलकोद्गमश्च सर्वाङ्गशैत्यापत्तये । यावत्सान्द्र-
 ष्टम्भायवध्यर्थी ॥ सान्द्रेत्यादिपदे कर्मधारयमत्वर्थीयाद्बहुव्रीहिर्येष्टो
 लघुत्वादिति न्यायेन बहुव्रीहिसंभवे कथं मत्वर्थीय इति न देदयम् ।

१४. A. B. Bh. O. om. स्वगतम्, हि before वाम K2.; Bh. om. मालतीम्;
 अनुवर्त्ते for उपावर्तये O.; Bh. om. तावत्.

१५. विशेष for सन्निवेश A.

१६. भगवती for अवभवती K1. निदाघतापशान्तये A. E. निदाघशान्तये B.
 C. N. for निदाघसंतापशान्तये; किञ्चित् before पिशा° N ; तत्किमिव for तत्किमिति
 K2.; तत्किमिति नित्यमन्यथैव मां संभावयसि A. Bh. तत्किमिन्यन्यथैव मां संभावयसि
 N. तत्किमिति नित्यमेव मामन्यथैव संभावयसि O. for तत्किञ्चित्.

१७. आदि after अथ O.; सम्भाषयामि for संभावयसि K1.

१८. विशेष° N. न शी° O. for निश्चो°

१९. सुकुलयोः A. कलकलयोः O. for मुकुलयोः, राहंभाव for आहंभाव K2. N.

२०. पतन for सतनु B. Bh. E. K1.

२१. भद्रपदि for अङ्गपाली N.

अयि निरनुरोधे

जीवयन्निव समूढसाध्वसस्वेदविन्दुरधिकण्ठमर्प्यताम् ।

याहुरैन्दवमयुखचुम्बितस्यान्दिचन्द्रमणिहारविभ्रमः ॥

अथवा दूरे तावदेतत् । कथमालापसविभागस्याप्यभाजन- २९
मय जनो भवत्याः ।

दग्धं चिराय मलयानिलचन्द्रपादै-
निर्वापितं तु परिरभ्य वपुर्न नाम ।

एतद्वचनस्य प्रायिकत्वान् । तथैव नानाप्रयोगदर्शनादिनि दिक् ॥ पालिः
पङ्क्तिदेशयोरिति आश्रितः ॥

२३-२६ जीवयन्नित्यादि । बाहुः कण्ठेर्प्यताम् । कीदृशः ।
समूढं सद्योजातं पुञ्जितं वा यत्साध्वस भय तेन स्वेदविन्दुर्यत्र सः ।
अननुभूततया भयम् । चान्द्रकरस्पृष्टोत एव स्यन्दी क्षरन्बालचन्द्रकान्त-
हारस्तत्तुल्यः घर्मविघातकत्वात् । अत एव सौहित्याज्जीवयन्निय ॥
समूढः पुञ्जिते भुमे सद्योजाते शुनिधित इति विश्वः ॥ ससाध्वसभमेति
पाठे ससाध्वसो भयगान्धः भम इत्यर्थः । सविभागो भेदः । अभाजन-
मस्थानम् । अजहल्लिङ्गोऽयम् । अयं जन इत्यनेन दीनतोल्लासनेनानुकूल्यं
स्थीयमाह । भवत्या इत्यनेन नायिकोत्तेजनम् ।

२७-३० दग्धमित्यादि । चिरं दक्षिणवायुचन्द्रकरैस्तापितं मे
वपुर्लालिङ्ग्य न चेद्विर्यापितमतप्रीकृतं तदा समदकोकिलरवपीडिता मे
श्रुतिः कर्णोद्येदानीं दृष्ट्यां वाचं पियतु । सादग् दृशोऽप्यित्यर्थः । अत एव

२३ पालि after अयि ५

२४ मयुर for मयुः Bb. स्वन्द for स्वन्दि Bb

२५ II om एतत्, अयं मल्ल-रसमय for क 'य' Bb

२६ न for नु O, Bb om चरेत् पुनर for पुनः । B

आमत्तकोकिलरुतव्यथिता तु हृद्या-

मद्य श्रुतिः पिबतु किंनरकण्ठि वाचम् ॥

अव० । उपसृत्य । अइ अणिच्चहणसीले जं दाणिं मुहूत्तन्तरिद-
माहवा दुम्मणाअन्ती मम पुरदो भणासि चिराअदि अज्जउत्तो अ-

(क) अयि अनिर्वहनशीले यदिदानीं* मुहूर्तान्तरितमाधवा दुर्ध-
नापमाना मम पुरतो भणसि चिरपत्यार्यपुत्रोपि नामां कियच्चिरेण

वाङ्माधुर्यद्योतनाय किंनरकण्ठि इति संबोधनम् । किंनरस्येव कण्ठः
स्वरो यस्यास्तादृशि हे ॥ स्वरे कण्ठःप्रकीर्तित इति रत्नकोशः ।
अङ्ग-कण्ठगात्रेपूपसंख्यानान्डीप् ॥ पूर्वार्थे तु शब्दे यद्यर्थः । द्वितीये
पुनरर्थः । यदि नालिङ्गनं देयं तदा मधुरमालपेति भावः । नाम संभा-
वनायाम् । आलिङ्गनादानं संभाव्यते यतः । त्वयि वदन्त्यां कलको-
किलरयोपि कर्णकदुरित्यनुरागाधिक्यमात्मन उक्तम् । इहाद्यपदमिदा-
नीमर्थे । अन्यथा निशीथवर्णनेद्यास्मिन्नहनीत्यस्यानर्थक्यापत्तेः । एवं
चाद्यास्मिन्नहनीति व्युत्पत्तिः प्रायिका ।

३१-४० अत्र यद्विदानीमिति वाक्यभूषणायाम् । भणनस्य रूपमेवाह

३१. °तापि Bh. °ता तु B. E. for °ता तु.

३०. °मद्य श्रुतिः पिबतु कर्णरथापमानां Bh. °मद्य श्रुतिः पिबतु कर्णरथापमानां Bh.

३१. N. om. उपसृत्य; अवि for अइ C.; अणिच्चहणसीले B. अणिच्चहणसीले Bh.
अणिच्चहणसीले K1. अणिच्चहणसीले K2 for अणि-ले; तदाणि for जं दाणि O.;
मुहूर्तमेतन्तरिअ Bh. मुहूर्तमेतन्तरिअ K2. for मु-र; अदिदानीं B. °तत्तिअ
N. for °तत्तिद.

३२. माहवे for माहवा Bh. E., वि after माहवा N.; दुम्मणाअन्ती Bh. दुम्मणाअन्ती
O. for दु-न्ती, मम for मम O. K1. N.; मणति O. K1 मणन्ती अपि K2;
चिरअति K2. चिरयति O. for चि-दि, वि नाम कियत् चिरेण B. अरेण O. for
अवि-रेण.

* मुहूर्तमात्रान्तरितमाधवेने Com. † कियत् चिरेण Com.

विणाम कोचिरेण पेक्खिस्संजेण विच्छडिआसेससज्झता त्रिसुम-
रिदणिमेसविम्भं आलोअअन्ती एव्वं भणिस्सं विउणवेढपरिरम्भेण
संभावअस्सि त्ति तस्स दे संपदं अअं परिणामो । (क) मालती १५
सासूयमिव तां पश्यति ।

माध० । स्वगतम् । अहो भगवतीप्रधानान्तेवासिन्याः सर्व-

प्रेक्षिष्येयेन विच्छर्दिताशेषसाध्वसा विस्मृतनिमेषविग्रमालोकयन्त्येवं
भणिष्यामि द्विगुणवेष्टपरिरम्भेण संभावयेरिति तस्य ते सांप्रतमयं
परिणामः ।

चिरयतीति संभावयेरित्यन्तम् । सांप्रतमिति शिरधालनकाकौ । चि-
रयति धिलम्बते । विच्छर्दितं त्यक्तम् । विग्रमिति क्रियाविशेषणम् ।
परिणाम इति । या त्वं चिरविरहमसहमाना माधवार्थिनी सा कथ-
मधुना तत्र वाग्यमनमालम्बत इति भावः । असूया गुणेषु क्षया-
रोपः । सा चेह रहस्यनियेदनादिति भावः । सर्वतोमुखं सर्वतो-
गामि । सुभाषितान्येव रत्नानि तेषां कोपः पात्रम् ॥ कोपोत्ती कु-

१५ अइयादो त पेक्खे for के र्व N, केचिरे Bh किचिरेण K२ for केचिरेण,
विच्छर्दिआ° A विउरिअ Bh विउरिआ° E. विणजिअया° O for विच्छडिआ°;
°असिअवपणा for °आ-या Bh, सद्धता A. B K1, K२. सइअत N for सज्झता.

१४. °रिअ for °रिद B B K1, N, निमेषाणि ललोअती B निवेछाणिविण्णमवल्लो-
कयती O for नि-न्ती, निण्णं K1. विग्रं K२. for विण्ण, विण्णमवल्लोअअती for वि-न्ती
A., अवल्लोअअती Bh विल्लोअती N. for आ-न्ती, पर for एव Bh K२ O.,
तथा before विउ° Bh, विउणवेउण A. दुउणवेउ° B. विउणवेउ Bh K२ निअरिउ
N. विउल्लेउ O for वि उ, वेउण O वेउ E for वेउ.

१५. संभावयति A. संभावइअणि (or ण्ति) Bh संभावयतिणि K1 संभावयिस्स
मीति K२ संभावइअणि N संभावयिस्स ण्ति O for सं-णि, सपदं before तस्स A,
N, तस्सि A. ता K२. for तस्स, Bh K२ N om दे, B O, E om सपदं;
सपदं after अअ K1

१६ Bh om तां

१७ भावगतं Bh अवगपे N for स्वगतम् भगवत्याः प्रधाना° for म-जा° N.

तोमुखं वैदध्यमक्षयः सुभाषितरत्नकोपः । प्रकाशम् । प्रिये
सत्यमवलोकित्वा वदति । मालती मूर्धानं चालयति ।

४० माध० । शापितासि मम लवङ्गिकावलोकितयोश्च जीवितेन
यदि वाचा न कथयसि ।

माल० । नाहं किं वि जानामि । (ख) इत्यर्थे क्ते लज्जां
नाटयति ।

माध० । अहो अनवसितार्थमन्यरस्य वचसश्चाहता । सहसा
४१ निरूप्य । अवलोकिते किमेतत् ।

(ख) नाहं किमपि जानामि ।

छमले पात्र इति मेदिनीकरः ॥ प्रियेत्यादि प्रश्रवाक्यम् । मूर्धकम्प
उक्तनिषेधाय । शापितासि क्षण्यकृतासि ।

४४-४९ अनवसितोनिश्चितः । किमेतदिति वक्ष्यमाणवाक्या-
र्थस्य प्रश्नः । बाष्पेत्यादि । हरिणाक्ष्या एष कपोलो बाष्पजलेन

१८. अक्षयमसु० A. अक्षयं सुभाषितसंस्करणं Bh. अक्षय्यं सुभाषितरत्नसंस्करणं E.
अक्षयं सुभाषितरत्नसंस्करणं K1., संभार for कोषः O.; B C. om. अक्ष-वः; अपि
K1. अपि K2. before प्रिये, अपि after प्रिये N.

१९. प्रिये for प्रिये K1; तिर्यग् before मूर्धनं A. K1. K2. O.

४०. मया for मम A., Bh. om. मय; तयोर्जीवितेने for त-न A. Bh.

४१. Bh. N. om. वाचा; न वाचा for वाचा न K1. K2.

४२. नाहं Bh. O. न अहं C E. K1. for नाहं, किं जा° Bh. C. O. किमेतत्
K2. for किं वि जा°, जानामि K1. जानामि O. for जानामि, अर्थोक्ते B. अर्थोक्ते
Bh. for अर्थोक्ते.

४४. B. Bh. om. अहो; तितार्थस्य वक्ष्यः B. तितार्थस्यवाहता Bh. तितार्थ-
मेषां वक्ष्यः N. for तित-नय, प्रिया before वक्ष्य O., Bh. om. वक्ष्य.

४५. भवतो नय for तितार्थ B.

वाष्पाम्भसा मृगदृशो विमल कपोल
प्रक्षाल्यते सपदि राजत एव यस्मिन् ॥
गण्डूपपेयमिव कान्त्यमृत पिपासु
रिन्दुर्निवेशितमयूखमृणालदण्ड ॥

अव० । सहि किं दाणि उच्छलिदवाहुप्पीलमन्थर रो-९०
दिसि । (क)

माल० । सहि केचिर पिअसहीए लवद्धिआए असणिधा-

(क) सहि किमिदानीमुत्तलितवाष्पोत्पीडमन्थर रोदिपि ।

(ख) सहि कियच्चिरं प्रियसखया लवद्धिकाया असंनिधान-
दु खमनुभविष्यामि । प्रवृत्ति-लाभोप्यस्या दुर्लभ ।

सपदि प्रक्षाल्यते । अत एव विमल । किमेतत् । यत्र चन्द्रो रा-
जते । कीदृक । गण्डूपेण मुखपूरणेन पातय्य दीप्यमृत पातुमिच्छु-
रिव निहित किरण एव मृणालदण्डो येन स । किरणरूपमृणा-
ललतिकया पातुमिच्छतीत्यर्थः । अनेन कपोलस्य चन्द्राधिकका-
न्तिमन्वसुक्तम् ॥ गुण्डूपो मुखपूर्तौ स्यादिति शाश्वत ॥

९०-९३ अत्रोच्छलितो बहुलीभवनम् । मन्थरमिति प्रियायि-

१० मज्जत for राजत K1 h¹ एव for एव B1 N

११ मयूष for मयूर Bb

९० दाण for दाणि Bb उ-मडिद ॥ उच्छलिद Bb O उच्छलित h1 for
उच्छलिद उच्छालितवाष्पोत्पीडमन्थर रोदिपि for उ-सि B वाहुप्पील A वाहुप्पीड B
वाहुप्पीड Bb वाहुप्पील h² for वाहुप्पील h² om मयूर मयूर A मयूर Bb
for मयूर रोदिपि B रोदिपि Bb दाणि O for रोदिपि

९१ जनानि after माल० १ A om सहि कचिर Bb कियच्चिर h2 कियच्चिर
O for कचिर यिय for रिम O सहि for सहीए h2 लवद्धिकाए for ल व ड O
असणिधान Bb असंनिधान h2 O for अ-न, सण for धान N

* लभोप्यस्या दुर्लभ इति Com

णदुःखं अणुभविस्सं । पडत्तिलम्भो वि से दुल्लहो । (ख)
माध० । अवलोकिते कि नाम ।

५६ अव० । तुह जेव्व सवधोवण्णासेण एसा लवद्धिअं संभ-
रिअ ताए पडत्तिणिमित्तं उत्तम्मदि । (क)

माध० । नन्विदानीमेव तत्र मया कलहंसकः भेषितः प्रच्छन्न-
मुपगम्य नन्दनावासप्रवृत्तिमुपलभस्वेति । साशंसम् । अवलो-
किते अपि नाम बुद्धरक्षिताप्रयत्नः सफलोदरक एव मदयन्तिकां
१० प्रति स्यात् ।

(क) तत्रैव शपथोपन्यासेनैषा लवङ्गिकां स्मृत्वा तस्याः प्रवृत्ति-
निमित्तमुत्ताप्यति ।

शोषणम् । भत्रासंनिधानदुःखमसंगमेन जनितक्लेशम् । प्रवृत्तिलम्भो
चार्ताप्राप्तिः । धार्ता प्रवृत्तिर्वृत्तान्त उदन्तः स्यादयादय इत्यमरः ॥

५६ °इविस्स for भविस्स N ; पडत्ति for पडत्ति O., वि for वि Bh ; से for से B, C. K1 , तुदुल्लहो नि A दुल्लहो नि Bh. C. E K1. K2 O. for दुल्लहो.

५४. किं हि नमित्तम् for कि नाम N.

५५. तुहु for तुह K1 , एव्व for जेव्व N, सवधो° B सपधो° ॥ वज्जो° N. वपणो° O for सवधो°, °वण्णासेण Bh °वण्णासे सा (°वण्णासेन in जाया) K2. for व-या °द्धिआ for द्विअ K2 , सुभरिअ A N. सभरतो O for सभरिअ

५६. ताए for ताए K1 वडत्तिलमणिमित्तं for व-त्त N ; उत्तम्मदि Bh. उत्तमादि K2 O for उ दि

५७. दि after एव K1. K2 O , कलहंसकस्तत्र मया for त-क Bh , A. om. तत्र दि तत्र N , मयातत्र for तत्र मया K1 K2 O., कलहंसः for क-क N ; मादित for भेषितः A. Bh , मन्ड स्व before प्रयत्न N., पडत्त° for प्रयत्न° Bh , पडत्त मणिपत्तय नन्दनावासं प्रवृत्ति° for प्र-त्ति° A

५८. उपगम्य for उपगम्य A B. E , नन्दनावासं प्रवृत्ति° for न-नि ॥ ; उपलभस्वे-
ति for उपलभ-ति B , साशंसं for साशंसं C , B. om अवलोकिते.

५९. मयत्नपत्तोदरकां for प्र-कं Bh , मयत्तोदय E कलहंसं K1. K2. N. for व-कं.

अव०। कुदो संदेहो महानुभावस्स । महाभाअ पढम जेव्व
सहूलणहरालंकिदस्स मअरन्दस्स मोहविराममहूसवं णिवेदअ-
न्तीए भअवदीए णिउत्तेण भवदा मालदीए जीविदेण समं पसादी-
किद हिअअं । जइ को वि तुमं संपदं मदअन्तिआलम्भेण वड्ढा-
वेदि किं दाणिं तस्स पारितोसिअं भविस्सदि । (क) १९

(क) कुत संदेहो महानुभावस्य । महाभाग प्रथममेव शार्दूल-
खरालंकृतस्य मकरन्दस्य मोहविराममहोत्सवं निवेदयन्त्यै भगवत्या
नियुक्तेन भवता* मालत्यै जीवितेन समं प्रसादीकृतं हृदयम् । यदि
कोपि त्वां सांप्रतं मदयन्तिकालाभेन वर्धापयति किमिदानीं तस्य
पारितोषिकं भविष्यति ।

६२-७२ अत्र निवेदयन्त्या मालत्या इत्यन्वयः । मालत्या इति
पञ्चम्यन्तम् । मालत्याः कृत इत्यर्थः । अनुयुक्तः पृष्टः । स्वकीयहृदयालो-
कनमागामिश्लोकस्परसद्योतनाय । प्रसवः पुष्पम् । प्रेम्णेत्यादि । या

११ B Bh N. O om कुदो भाअस्स; महाभाअ कुदो सदहो for कु भाअस्स E ;
K1 K2 om म रत्त मयभाअ K2 महाभाग O for महाभाअ, पढम Bh पढम
K2, for पढम, उढम तस्स णव्व सहूलणहरालंकिदस्स for प-किदस्स N

११ °रामश्चिपस्य for °रा-रत्त O मोहविरामुत्तव निवेद° Bh मोहविरामुत्तव निवेद°
C F मोहविरामुत्तव निवेद° K2. मोहविच्छेदिअं निवेद° N मोहविरामुत्तव निवेद° O,
for मो रत्त°

११. B om मअ-वदा, मअवदी for म ए Bh मअवदा for मरदा A C II
°लतीए for तदीए O, समं before and after जीविदेण D सम जीविदेण for जी नं
Bh K1. K2 O, हिअअ पसादीकरं Bh हियय पसादीकिद O for प-अ

१२ अ after °किद O, ता before जइ N यदि for जइ C B K1 K2, O
om कोपि तुम, Bh K2 N om तुम, सम्पद for संपद K2 जेव्व Bh C E
K1. जेव्व K2 तरस्स पव्व N तरस्स जेव्व O after सपद मदअनेभाए लंभेण E,
मदअतिकालम्भेण K2 मदयन्तिकालाभेण O for म-अ वड्ढापदि A. वडावेदि B K2
O वड्ढादि Bh. for व दि

११ तस्य B C E. तथा K1. before कि, तरस्स किं दाणिं Bh K2 तस्स
दाणिं किं O for कि रत्त, A om. दाणिं °दोसिअ N °ओसियं O, for तोसिअ
कोसि जि for मविस्सदि B C. E

* भगवता for भवता Com । सांनतयेव मद° Com.

माध० । अनुयोक्तव्यमनुयुक्तोस्मि । हृदयमवलोक्य । इयम-
स्ति मालतीप्रथमदर्शनाभिषङ्गसाक्षिणः कामकाननालंकारस्य
लक्ष्मीवतः केसरतरोः प्रसवमाला ।

प्रेम्णा मद्गुथितेति या प्रियसखीहस्तोपनीतानया
विस्तारिस्तनकुम्भकुङ्कुलभरोत्सङ्गेन संभाविता ।
संप्राप्ते स्वथ पाणिपीडनविधौ मां प्रत्यपेताशया
या मय्येव लवङ्गिकेत्यवगते सर्वस्वदायिकृता ॥

माला प्रियसख्या लवङ्गिकया हस्तोपनीता मद्गुथितेति हेतोः प्रे-
म्णानया मालत्या पीनकुचघटमुकुलस्य भरो यत्र तेन क्रोडेन सह
संभाविता संभावनां नीता ततो नन्दनेन सह विवाहे संप्राप्ते मां प्रति
निरस्तप्रत्याशया लवङ्गिकेत्यभिगते मय्येव यथा सर्वस्वदानं
कृतम् । अनेन पूर्वानुरागकथनेन नायिकाविस्मय उक्तः । विस्तारः
परिणाहः । कुम्भपदेनोन्नतता कुङ्कुलपदेन मृदुता भरशब्देन प्रौढि-
रुक्ता । पाणिपीडनं विवाहः । दीयत इति दायः ।

६९. अनया before अनुयोक्तव्यं A. Bh.; 'कव्यमेवायु' for 'क-नु N.; 'कोहि' for 'कोहि O.

७०. अभिषङ्ग for अभिषङ्ग Bh. C. K1. K2. O.; 'लंकारभूतस्य for लंका-
रस्य N.

७८. प्रसूत for प्रसव.

७९. वा for या N. O.; नीता यथा C. नीतेति वा N. O. for नी-य.

८०. कुङ्कुल for कुङ्कुल B. Bh. E. O.

८१. मय्येवं हि for या मय्येव E.; दायः कृतः for दा-ता B. Bh. K1. K2. N.

अव० । सहि मालदि वल्लहा कसुदे इअं वउलमाला । तदो
अवहिदा भव मा दार्णि एसा सहसजेव परहत्थगदा भवि-
स्सदि ति । (क)

माल० । पिअं पिअसही मे उवदिसदि । (ख)

अव० । कधं पदसदो विअ । (ग)

माध० । नेपथ्याभिमुखमवलोक्य । अये कलहंसकः प्राप्तः ।

माल० । दिट्ठिआ वडूसि मदअन्तिआलम्भेण । (घ)

(क) सखि मालति वल्लभा खलु त इयं वकुलमाला । ततोवहिता
भव मेदानीमेषा सहसैव परहस्तगता भविष्यतीति ।

(ख) । प्रिय प्रियसखी य उपदिशति ।

(ग) कथं पदशब्द इव ।

(घ) दिष्ट्या वर्धते मदयन्तिकालाभेन ।

७३-९१. अत्र येनैव मकरन्दस्य मदयन्तिकालाभः कथनीय-
स्तेनैवेयं प्राप्या । अतस्त्वमेव तं कथयेति गुण्या माधवेन सहात्मानं
संभावयेत्याशयः । [माल० वा०] तथा चाहमेव कथयामीति

७३. मालतीपुरिषय before अव० । O, तु for कसु K1 K2 N O, एसा for इअ
Bh, उदो for तदो N O.

७४. ओलोपसि after अवहिदा N, N om भव मा-दिदि, होहि. O भविस्सति E
भवेदि O for भा, B Bh om मा, वभा for मा A एसा दार्णि for एसा Bh,
सहसजेव A, सहसजेव Bh सहसजे K1, सहसैव K2 for स स, व after गदा A

७५. B. Bh O om ति.

७६. प्रिय for पिअ O, सहि म उवदिसदि for पिअ-सदि N पिअसदि A E प्रिय
गदि O for पिअसही, ये पिअसदि for वि म K1 K2 Bh om ये आदिगदि A
E उवदिसदि B Bh, for आदिगदि

७७. कध for कध N गद for पद B

७८. अय कलहंसकस्यैव for अ-य N.

७९. वडुमे K1 वदति K2 for वडुसि वदयति for म-भा O तस्येव K2.

सहि N. for लम्भेण

* अत for नत Com । गदि विने ये आदिगदि C m

० माध० । सहर्षं परिष्वज्य । प्रियं प्रियं नः । आत्मनः
कण्ठादवतार्यं बकुलमालां ददाति ।

अव० । णिब्वूढो क्खु भअवदीए संभावणाभारो बुद्धर-
क्खिदाए । (क)

माल० । सहर्षम् । अम्महे पिअसही लवङ्गिआ वि दीसइ ।
५ (ख) उत्तिष्ठति ।

प्रविश्य संभ्रान्ताः कलहंसकमदयन्तिकाबुद्धरक्षितालवङ्गिकाः ।

(क) निर्व्यूढः खलु भगवत्याः संभावनाभारो बुद्धरक्षितया ।

(ख) अम्महे प्रियसखी लवङ्गिकापि दृश्यते ।

भावः । [अध० वा०] अत्र श्रूयत इति भावः । [माल० वा०]
अत्र मकरन्दस्य मदयन्तिकाधियाहेनेत्यर्थः । इदं वचनं मालत्या
माधवं प्रति । प्रियं न इति । आलापलाभेनातिप्रियमित्यर्थः । अत्र
निर्व्यूढो निर्याहं नीतः । खलु निश्चये । संभावना प्रतिष्ठा । अत्र

४०. प्रिया before परिष्वज्य O., B. E. K1. om. परिष्वज्य, A. om. one प्रियं;
प्रियं न प्रियं नः N. प्रियतमे प्रियं नः O. for प्रिय प्रियं नः, Bh. om. नः, K2. om.
आत्मन, Bh. N. O. om. आत्मन.—तार्यं (supplied in margin of O.).

४१. कण्ठे before ददाति Bh. E. N.

४२. N. om. क्खु; सु for क्खु Bh. K1. K2. O., °अवदी Bh. °यदी O. for
°अवदीए, संभावणाभारो for सं-रा B. C. E.; °रिदि° for °रिदि° Bh.

४४. B Bh. E. om. सहर्षम्; N. om. अम्महे, अम्महे for अम्महे K1. O.;
Bh. E. N. om. वि; दीसदि Bh. O. दीसदि K1. K2. for दीसदि.

४५. सर्वं उत्तिष्ठति A. K1. K2. इत्युत्तिष्ठति N. for उत्तिष्ठति; Bh. om. उत्तिष्ठति.

४६. ततः प्रविशन्ति A. Bh. ततः, प्रविशन्ति K2. N. for प्रविश्य, B. om. सं-
भ्रान्ताः, संभ्रान्तः कलहंसकः मदयन्तिका बुद्धरक्षिता लवङ्गिका च K2. संभ्रान्तः कलहं-
सक. बुद्धरक्षिता मदयन्तिका लवङ्गिका च N. for सं-का, कलहंस for क-क A. E. O.

तव० । परिचायदु परिचायदु महाभाओ । अद्भमगो
क्त्तु णअररक्खिपुरुसाभिओओ मअरन्दस्स जादो तदो तक्काल-
मिलिदेण कलहंसएण सहिदा अम्हे अणुप्पेसिदाओ त्ति । (क)

कल० । जथा इदोमुहागदेहि पि महन्तो कलकलो सुदो १०
अम्हेहिं तथा तक्केमि अण्णं पि पारक्कअं बलं उवगदं त्ति । (ख)

(क) परिचायनां परिचायतां महाभाग । अर्धमार्गे खलु नगर-
रक्षिपुरुषाभियोगो मकरन्दस्य जातस्ततस्तत्कालमिलितेन कलहंस-
केन सहिता वयमनुप्रेषिता इति ।

(ख) यथेतोमुखागतैरपि मद्राजकलकलः श्रुतोस्माभिसत्या तर्कया-
पन्यदपि पारक्यं बलमुपगतमिति ।

अम्मेहि विस्मये । [सर्वथा०] अत्राभियोगो अवस्कन्दः । [कल०
या०] अत्र पारक्यं परकीयम् ।

८७ तवो Bh. Com. तुदो N for तव, K2 O om. तव, N om. one
परिचायदु, परिचारभदु परिचारभदु K1. परिचायदु परिचायदु K2 for परिचायदु
परिचायदु, अधमगी for अ म्गे K1.

८८ ए for क्तु K1. K2 N, नअररक्खिपुरुसाभिओ Bh. नअररक्खिपुरुसाभिओ अहि
ओओ N. for न-ओओ, नअररक्खिपुरुसाभिओ for न-सि O., पुरिसा for पुरसा O. E
K1. K2, मअरन्दस्स for म-रन्द C, जादो K1 तजादो N. for जादो; जादो after
ज्जदा K2, Bh. N. om. तरो.

८९ केण for एण O, तवे N सह O for सहिदा; B. om. अमे, एतिदा इति for
सि-ति O, N om. ति.

९० जदा for जथा K1, जह इदोमुहागदेहि अम्मेहि आभीधमकलकलो सुदो तदा K2.
जह एणोमुहा अम्मेहि अम्मेहि वि कलकलो सुदो तदा N जथा एणोमुहा गदेहि वि आउध-
कलकलो सुदो तथा B for अ तथा; अलोमुहागदेहि अम्मेहि for इ-हि Bh; एदो for
इदो E, ति for ति B K1; A. B. Bh. om. ति जाव before कल A, अलो
for कलो Bh E. K1.

९१ Bh om. अम्मेहि; तथा for तथा Bh. K1, मद्भम for तदेमि B, अण for
अ-ण Bh ति for ति Bh E. K1 N मुहागदति Bh उवगदं अ रक्खिभज्जतं ति
N. अण्णं रक्खिभज्जतं ति O for पा-भि, पारेद C E. पारेद K1 पारेद K2.
for ए अ उवगदं B उवगद K1 for उ-दं ति B रत्ति ति (इति अ एण) K1.
for ति

मालत्यवलोकिते । हृद्दी हृद्दी समं जेव्व हरिसुव्वेअसंभेदो
उवणदो । (क)

माध० । सखि मदयन्तिके स्वागतमेह्येहि । अनुगृहीतमस्मदृहं
१५ भवत्या । ननु स एवासौ किमित्यस्वस्था भवती । एका-
किनो बहुभिरभियोग इति यत्किंचिदेतद्वयस्यस्य ।

हरेरतुल्यविक्रमप्रणयलालसस्याहंव

स एव भवति कणस्कररुहप्रचण्डः सखा ।

(क) हा धिक् हा धिक् *सममेव हर्षोद्वेगसंभेद उपनतः ।

९४-१०१ स्वागत कुशलम् । स एव प्रसिद्धपौढ्यः । असौ मक-
रन्दः । यत्किंचिदिति न गणनीयमित्यर्थः । हरेरित्यादि । हरेः सिंहस्य
स उक्तगुणः कर एव सखा द्वितीयो भवति । विक्रमे कर्तव्ये । नान्य-
मत्रापेक्षत इत्यर्थः । करः कीदृशः । अतिपराक्रमप्रश्रये सतृष्णः ।
शब्दायमाननखैः प्रचण्डः । स्फुटतः करटस्य गण्डस्थलस्य मध्याभ्युतेन
मदजलेन सिक्तमुखहस्तिराजमस्तकस्थितास्थिविदारणे भ्रेष्ठवीरः ।

९१ माल० । अवलोकेदे हृद्दी, &c for मा—दी &c A B Bb O E, O om
one हृद्दी, समकाल for सम A, जेव्व for जेव्व N, पहरिसो for हरिपु० O, पहरिपु-
समहिओओ for हरि-दो Bb, सोनग for तुजेअ K२, समेओ for समेदो N

९२ उवणदो A उअणदो B उअणदा Bb उवणतो O for उ—दो

९४ B om सखि, साहे for सखि Bb, Bb N om एह्येहि अस्मदृहिणी for
अ ह N

९५ भवत्या for भवत्या A, भवत्य स्वस्था भवतु Bb O स्वस्था भवतु भवत्यः N
for स—ती मा भूत परिगोदेग after असी A, तव B E तत् C. before किमिति,
नत्किम् for किमिति K1 K२, भवती for भाती K1, K२ om एका स्वस्थ.

९६ किना Bb, किनोहि N for किनो, योग for अभियोग B न for यत A
Bb, B om एतद् पण्य after स्पस्य A

९७ सम for कम Bb, स साहस for स—रे Bb K1 K२

९८ एण for एण A तव for तवन् Bb

* समानमेव for सममेव Com

स्फुरत्करटकोटरस्खलितदानसिक्कानन-

द्विपेश्वराशिरःस्थितास्थिदलनैकवीरः करः ॥

१००

तदहमपि विक्रान्तप्लुतं विलसतः प्रियसुहृदः प्रत्यनन्तरो
भवामि । इति विकटं परिक्रम्य कलहंसकेन सह निष्क्रान्तः ।

अवलोकितालवाङ्मिकाबुद्धरक्षिताः । अवि नाम अणाहदा
पडिणिअत्तिस्सन्ति एदे महाणुभावा । (क)

माल० । सहिओ अवलोइदाबुद्धरक्खिदाओ तुरिदं गदुअ १०१

(क) अपि नामानाहतौ प्रतिनिवर्तिष्येते एतौ महानुभावौ ।

(घ) सख्यौ अवलोकिताबुद्धरक्षिते त्वरितं गत्वा भगवत्पा एतं*

तथा च सखा मकरन्दः सिंह इव साहसे द्वितीयानपेक्ष इत्यर्थः ॥
काकेभगण्डौ करटावित्यमरः ॥ निष्कृहः कोटरं वा नैत्यपि ॥ विक्रा-

१००. स्फुडत् for स्फुरत् C. E. K1. K2.

१००. स्थित for स्थित N., करनस्थिरैक for दलनैकरीर B.

१०१. विक्रान्तरूपं A. विक्रान्तिपूर्वं K2. O. for विक्रान्तप्लुत, विक्रान्तिप्लुतं विलसित
for विक्रा-त Bh, विक्रान्तिप्लुत. सुहृद प्रत्यन्तरी for विक्रा-रो N., प्रियस्य for प्रिय O.,
प्रथमं before प्रथमं Bh., प्रत्यनन्तरी for प्र-ते A. Bh. O. K2. O.

१०२. Bh. N. om. इति, निकटं for विकट Bh, परिक्रामन् for प-म्य A. °हरेन
for °ह-न N, C. om. घट; समं for सह O.

१०३. बुद्ध-तालव-ङ्मिका for ल-ताः K1. O; °क्षिताय Bh. °क्षिता K2. for
°क्षिता, एदे after नाम K2, अख्यदा Bh. अण्ण K2. अण्णइदा N अण्णदा O
for अणाहदा.

१०४. जगतिस्सन्ति for प-न्ति N, °जिगि for °जिगि B, K2 om. ण्दं; ते
for एदे II; °णुभावा A. B. Bh. °णुभा K1 °णुभावा- K2. O °णुभावा N for
°णुभावा.

१०५. तुरीओ for सहिओ Bh. K1 K2. O, II om अर-ओ, E has
lost the portion beginning with अवलोइदा and ending with दोरलोअरम हा
मदा (II. 131—2). बुद्धरक्खिदाअण्णइदाओ for अ-ओ Bh. O. °लोइदा for
°लोइदा K2, तुरिअ for तुरिद A. Bh. N, गदुअ for गदुअ B

* इम for एतं Com.

भभवदीए एदं वुत्तन्त कहेध । तुम पि लवङ्गिए तुरिदं विण्ण-
वेहि अज्जउत्त जइ दाव तुम्हाणं अम्हे अणुकम्पणीआ तदो अ-
प्यमत्ता परिक्रमेध त्ति । (ख)

निष्क्रान्ता लवङ्गिकाबुद्धरक्षितावलोकिता ।

१० माल० । हद्दी हद्दी ण आणीअदि कधं वेला गमिअदु त्ति ।

वृत्तान्त कथयतम् । स्वमपि लवङ्गिके स्वरित विज्ञापयार्थपुत्र यदि
तावद्युष्माकं वयमनुकम्पनीयास्ततोऽग्रमत्ताः परिक्रामेति ।

(क) हा धिक् हा धिक् न ज्ञायते कथं वेला गम्यतामिति । भवतु

न्तस्य वीरस्य भुतं गतिविशेषम् । विलसतः कुर्वतः । प्रत्यनन्तरो
द्वितीयः ।

१०१ इमं A Bh K2 एमं G for पद, निवेदं तुव विभत्तहि लव° (निवेदपत्त
स्वमाये &c in छाया) for कहे-लव° K2, निवेदं A निवेदेह Bh N O कधे
ध O निवेधे G कधेधा K1 for कहेध, Bh om वि, वि for वि A K1, N,
विभत्तहि A, Bh K1 सहि O before लव° अज्जउत्त तुरिदं विण्णवेहि K1 अज्ज-
उत्त तुरिदं तुरिदं विण्णवेहि K2 for वि त, तुरिभ N तुरि तुरि O for तुरिद, L C
om तुरिद, विण्णवेहि for वि हि B Bh C E

१०२ जइ for जइ Bh K1 K2 O, ताव for दाव A O, °णीआओ for
णीआ Bh N, तदो for तदो G, अप्यमत्ता for अप्यमत्ता G

१०३ परिक्रमेति A परिक्रामध त्ति K1 परिक्रमध (इति added in the छाया)
K2, for प त्ति

१०४ लव° । ज विभत्तहि आणवेदि वि इति before निष्क्रान्ता K2, मालतीमदयानि°
कावजं सर्वे निष्क्रान्ता, for निष्क्रान्ता N, इति निष्क्रान्ता Bh निष्क्रान्ताः O for नि-
ष्क्रान्ता Bh O. om ए ता, °कावलोकितानु ता for °कावु ताः K1 K2

१०५ G om हद्दी हद्दी, A O om one हद्दी, आणीअदि B, आणीअदि K2
आणिअदि N for आ-दि, लवङ्गिअ कि विराअदि A कध एनिअं स्वगिआ विराअदि
B after आणिअदि, B om क-त्ति कहे Bh N, कहे O, for कध एनिआ before
वेला १ □ K1 K2, गमिअदु Bh K1 K2 गमिअदि G N गमिअदु O for
ग दु

* स्वमपि नियमार्थं लवङ्गिकं गन्धं धरितं विज्ञापयति

१ न छायां स्वगिका कि विरायने कथमेतावती वता १०५

भोदु पिअसहीए लवन्निआए पडिणिवृत्तिमग्गं अवलोअ-
अन्ती चिट्ठिस्सं । परिकामति । सातड्डम् । फुरिदं क्खु मे वामे-
दरेण लोअणेण । (क) उपविशति ।

प्रचिदय कपालकुण्डला । आः पापे तिष्ठ ।

माल० । सत्रासम् । हा अज्जउत्त । (ख) इत्यर्थोक्ते वा- ११९
वस्तुगर्भं नाटयति ।

*प्रियसख्या लवन्नि कायाः प्रतिनिवृत्तिमार्गमवलोकयन्ती स्थास्यामि
स्फुरितं खलु मे वामेतरेण लोचनेन ।

(ख) हा आर्यपुत्र ।

११२-१२२ अत्र वाममनिटम् । अवामो दक्षिणः । दक्षिणाक्षि-
स्फुरितं स्त्रीणामनिष्टसूचकमिति भावः । अनेन कपालकुण्डलाप्रवेशोपि
सूचितः । त्वदित्यादि । ननु हे स त्वत्प्रियः क्व वर्तते । तापसजन-
स्याघोरघण्टस्य घातकः कन्याया विटोतिकामुकोसौ त्वां रक्षतु ।

१११. भोदु for भोदु N, पिअसही मदअन्तिए before पिअ A, प्रिय for पिअ O,
सही Bb. साहे G for सहीए, काए for आए O., पिअणि A B Bb. G K1.
K2 विपुणि O. for विपुणि, मग्गमल्लुगमिस्स A मग्ग मल्लुगमिस्स G. मग्गे भोलोअणी
चिट्ठिस्स N for म-स्स, लोअणी Bb लोअणी O or लोअअणी.

११२. हाति before परि G K2, मद° before सातड्डम् A. B. Bb C. G.
K1. K2. O, सातक for सातड्डम् N कह before फुरिदं N., फुरिद for फुरिद
O., लु for क्खु K1. K2., N. O. om. वलु, B. om. वलु मे, वाम Bb वाम अश-
मेण N. for वारेण

११३. दर B G. अरेण C. K1 K2, दर O for दरेण, लोअणेण for ली ण
B, इति before उप° Bb, G. om. उपविशति.

११४. तत मविदति for मविश्य G N, क-त्ता twice Bb K1, मालति before
तिष्ठ N, तिष्ठ twice Bb K2

११५. A. om. हा. पुन for एत K2, N om. अजेके, ओकेन for ओक्ते Bb.
G; Bb G. O om. अक्.

* प्रियसखि मदयतिके before प्रियसख्य Com † मद°. स्फुरित मे वामपदाम-
लोचनेन Com

कपा० । सक्रोधहासम् । नन्वाक्रन्द ।

त्वद्वत्सलः क स तपस्विजनस्य हन्ता

कन्याविटः पतिरसौ परिरक्षतु त्वाम् ।

इथेनावपातचकिता वनवर्तिकेव

किं चेष्टसे ननु चिरात्कवलीकृतासि ॥

यावच्छीपर्वतमुपनीय लवशो लवश एनां निकृत्य दुःख-
मरणां करोमि । इति मालत्या सह निष्क्रान्ता ।

अत एव पार्ताति पतिः । याश्चिराय कवलितासि किं चेष्टसे वन-
वर्तिकेव । इयेनः सैवान इति ख्यातः पक्षी तस्यावपातोतिवैगस्तेन
त्रस्तारण्यवर्तिका यथेत्यर्थः ॥ वर्तको वर्तिकादय इत्यमरः ॥ अत्र
वनग्रहणेन वर्तिकायाः स्वकुलवेष्टितत्वमुक्तम् । एतस्यास्तद्वैपरीत्य-
मितिभावः । यद्वा । वनेनारक्षितत्वेन वर्तिकाया अतिभीरुत्वमुक्तम् ।
यद्वा । घनावस्थानेन वर्तिकाया एकाकिनीत्वमुक्तम् । अत एव
मालत्यापि तथेति साम्यम् । नववर्तिकेत्यापि पाठः । लवशो लव-
शोनेककणान्कृत्वा । आक्षिप्य गृहीत्वा ।

११७. सक्रोधं for स-सम् A.; G. om. स-सम् ; A. Bh. O. K1. K2. O. repeat नन्वाक्रन्द.

११८. वल्लभः for वत्सलः Bh.; नु for स Bh. K1. K2 N.

११९. कन्या for कन्या Bh. रक्षति A. रक्षिता O. for रक्षतु.

१२०. नव for वन G. O., आर्षिकेव for वर्तिकेव K1.

१२१. चेष्टसे for चेष्टसे Bh.

१२२. उनीयं B. C. उपगत्य G. उपगत्य K1. K2. for उपनीयः B K2. om.
one लवशः ; पर्वशरितलश Bh. G. O. विलश. twice N. for लवशो-शः यनीकृत्य
for एना-न्य Bh.; नि कृत्य C. निकृत्य G. K1 for निकृत्य.

१२३. मरणं B. Bh. C. मारणी N. for मरणा ; N. O om इति, मालतीमाधव
Bh. N, मालतीमाक्षिप्य O. मालत्या गमं K1. K2. for मालत्या गत

मद० । अहं पि मालदिं जेव्व अणुगमिस्स । परिक्रम्य ।
सहि मालदि । (क)

१२५

प्रविश्य लवङ्गिका । सहि मदअन्ति ए लवङ्गिआ कखु अहं । (ख)

मद० । अवि संभावितो तु ए महाभागो । (ग)

लव० । णहि णहि सो कखु उज्जाणवाडोवणिग्गमादो जेव्व
कलअलं सुणिअ साधिकखेवं दूरणिक्खेवाविद्धविअडोरुदण्ड-

(क) भहमपि मालतीमेवानुगमिष्यामि । *सखि मालति ।

(ख) सखि मदयन्तिके लवङ्गिका खन्वहम् ।

(ग) अपि संभावितः खलु त्वया महाभागः ।

(क) न हि न हि स खलूद्यानवाडोपनिर्गमादेव कलकलं श्रुत्वा

१२७-१२९ अत्रापि मन्त्रे । संभावितो लब्धः । अत्र उप-
निर्गमः समीपगमनम् । एतेन मार्गस्य शून्यत्वमुक्तम् । अवक्षेपोष-
हेता । अपविशमाक्रान्तम् । निशालोरुयुगलदण्डाभ्यां निर्भरं गाढ

१२४. वि for पि K2. N.; °दि for °दि A. B. O. K2.; जेव्व Bh. एव N. for
जेव्व; G. om. जेव्व, इत्याय Bh. इति K2. before परि°, प्रविश्य लवङ्गिका । सहि
मालदि सहि मालदि । मद° । अहं लवङ्गि मदभतिआ अहं । अवि संभावितो सो महा-
भागो तु ए after परिक्रम्य instead of the above, N

१२५. विअ before सहि A.

१२६. लवङ्गिका twice Bh K1, K1. K2. om सहि; °पन्तिके K2. °पन्तिके
O. for °पन्तिके, लवङ्गिका for ल-आ Bh O; तु for कखु K1. K2. O

१२७. कखु after विदो B. C., O. om. तु ए, °महाभागे A Bh. G °भागो O.
for °भागे.

१२८. G. om. one णहि; नहि नहि for नहि नहि N. O; Bh om. सो कखु, तु
for कखु K1. K2. O.; °नगडोपनिर्गम° B. °नगडोपनिर्गम° Bh G. O °नार-
डोपनिर्गम° N. for °न-गम°; एव for जेव्व N.

१२९. °कल A. °क्षे K1. for °अल, सुनिर्गम for सुनिर्गम B. सावस्तेदूर for सा-
N.; सावस्तेदूरविद्विक्कटो° A. सावस्तेदूरविद्विक्कटो° Bh साधिकेसावस्तेद-
वि-
अडो° G. साधिकेसावस्तेद्विक्कटो° K1. K2 सावस्तेदूरविद्विक्कटो° (corrected
into सावस्तेदूर-दो°) O.

* नियतदि Com

११० णिटुरं पधाविअ पराणीअ पविट्ठो । तदो पडिणिवुत्ताम्हि मन्दभा-
दणी । सुणामि अ धरे घरे गुणाणुराअणिअरस्स पोरलोअस्स हा
महाणुभाव माहव हा मअरन्द हा साहसिअ सि परिदेवणाओ ।
महाराओ वि किल मान्तिथीआण विप्पलम्भयुत्तन्तं सुणिअ
संजादमच्छराधिकखेवो तक्खणविसज्जिदाणेअप्पोढपाडक्कणि-

*साधिक्षेपं दूरनिक्षेपादिद्विविकटोरुदण्डनिर्गुरं प्रधाव्य परानीकं
प्रविष्टः । ततः प्रस्तिनिवृत्तास्मि मन्दभागिनी । शृणोमि च गृहे गृहे
गुणानुरागानिर्भरस्य पौरलोकस्य हा महानुभाव माधव हा मकरन्द हा
साहसिक इति परिदेवना । महाराजोपि किल मन्त्रिदुहितोऽपि प्रलम्भवृ-

यथा तथा धावित्वेत्यर्थः । अनीकं सैन्यम् । धिमा दुहिता ।
विप्रलम्भो वञ्चनम् । चन्द्रातपश्चन्द्रप्रकाशः । मालत्या नियोग-
वशायां तापकत्वेनानुभवादातप इत्युक्तम् । मन्व्यते पौरलोकेनैव ।

११० णिटुरं A G N. O निटुर B. Bh K2 for निटुर, पराविअ N. पधाविअ
O. for प अ, °णीअ for °णीअ K2 O ; पइओ Bb विट्ठो (मवि १० छाया), K1.
पविट्ठो O for पविट्ठो तदा for तदो O ; °णिउत्तासि A ॥ °णिअणसि Bb. O G.
K1 K2 °निउत्तासि O for °णि-अ.

१११ N om अ; गुणाणु for गुणाणु Bb °राग for °राअ K2 , काभरस्स A.
कादरस्स G for णिअरस्स, पैल A पैर Bb O पउर K2 for पैर

११२ N om महाणुभाव, माहव महाभाव Bb माहव माहव महाभाव K2 माधव
हा महाभाग O for म हव, °गुभाव A °गुभाव E भाअ K1 for °गुभाव, हा before
माहव A. Bb K1. K2, NO om the हा before साह° supplied in margin
॥ O, °सिपणि E °सिकेति O for °सिअणि; परिदेवणा B K1 परिदेवण C
परिदेवण ॥ for प ओ

११३ Bh om म ओ, °भाओ O °राओ K2 for °राओ वि for वि A विकलि-
मादि बहुआग हु° for वि कि हु° Bh एदाण after किल A K1 , मतिदुहिदाण K2.
वधूवरण N for म-ण, दुहिदु° E दुहिदाण K1, धीरण O for धीआण

११४ सजाअ A. N सजात O for सजाद मत्थ° for मत्थ° K1 मउराविअ
Bb मत्तरो विय O. for म वो, °दस K2, °वेओ N for °धिवेओ, °आ for °दा E.
N °जिअदपौढपाइक A °जिअपौढपाइक Bb °जिअपौढपाइक K2 for °जिअ-
क, N om प्याड, पोट C पौड K1 for प्याड पआलि for प्याइक E निवहो for
निवहो O

* सावक्षेपापविद्विविकटा° Com

† निर्भर for निडुर Com.

वहो चन्दादवेण सोहसिहरद्विदो पेक्खादि ति मन्तीअदि । (क) १५५

मद० । हा हदम्हि मन्दभाइणी । (क)

तव० । सेहि मालदी उण कहि । (ख)

मद० । सा ऋषु पढमं जेव्व दे मग्गं अवलोइदुं पसरिदा ।
पच्छादी अहं ण तं पेक्खामि । अवि णाम उज्जाणगहणं
पविट्ठा भवे । (ग)

१५६

ज्ञानं श्रुत्वा संज्ञातमत्सराधिक्षेपस्तत्क्षणविसर्जितानेकप्रीटपदातिनि-
वहश्चन्द्रातपेन सौधशिखरस्थितः प्रेक्षत इति मण्डपते ।

(क) हा हतास्मि मन्दभागिनी ।

(ख) साहि मालती पुनः क ।

(ग) सा ऋषु प्रथममेव ते मार्गमवलोकयितुं प्रसृता । पश्चादहं
न तां प्रेक्षे* । अपि नामोद्यानगहनं प्रविष्टा भवेत् ।

१३८-१३९ अत्र प्रसृता निर्गता । अहं प्रवृत्तेस्त्यन्वयः ।
अपीत्यादि शङ्कायाम् ।

१३५. तेने B. तेने E. for देवेन; हसोथ for द-ह N.; सोर A. सोथ O.
K1. O. सोथ K2. for सोर; सोआवेअदिओ for सोर E., विहरो B. विहरिदिरो
K1. for वि-रो; एण before पेक्खादि N., पेण for पेक्ख० Bb., पति for मन्ती० N.

१३६. दि for दी K1.; वणदि after कहि K2.

१३८. सु for ऋषु K1. K2. O. पुट्ठे N. पट्ठम O. for पट्ठम; मपे for म जे-
म K2., एण for जेम N.; ते for दे B.; मालोइदुं for म-दुं N., II om. म-दुं;
पट्ठण E. पसरिदा O. for प-रा.

१३९. पज्जादी Bb. पुणे N. पज्जादी D for पज्जादी; म B. Bb. C. K1. K2.
थ O. before ते; तो for ते. A.; पेक्खामि for पेक्खायि O., N. om. अवि, एण for
अवि K2.; मं for मग्ग N.; गहणे for गहने A. Bb. C. K1. K2. O.

१४०. पणः for पणि K2. हवे for मवे N

* पणदयि Com.

लवः । सहि तुरिदं अण्णेसम्ह । अदिकादरा मे पिअसही ।
उवट्ठिदाणत्थे इमस्सि अवसरे सा ण धारेदि अत्ताणअं । त्वरितं
परिक्रम्य । सहि मालदि ण भणामि सहि मालदि त्ति (क)
इतस्ततः परिक्रामतः ।

१४५ प्रविश्य प्रदष्टः कलहंसकः । विट्ठिआ कुसलेण अम्हे जिग्गदा
संघट्टदुग्गमादो । (ख)

(क) सखि त्वरितमन्विष्यायः । अनिकातरा मे* प्रियसखी । उप-
स्थितानर्थेस्मिन्नावसरे सा न धारयत्पात्मानम् । सखि मालदि ननु
भणामि सखि । मालति इति ।

(ख) दिष्ट्या कुसलेन वयं निर्गता. संघट्टदुग्गमात् ।

१४६ अत्र नन्वहम् । भव्यवत्यादनेकार्यत्वम् । तथा चा मद्-
वनमपि न दृणोषीत्यर्थः ।

१४१. तुयदि E तुदि N for तुरिदं, तुरिद twice O ; अण्णेसम्ह O अण्णेसम्ह
K2. for अण्णेसम्ह, अति for अदि K2, कावरा A कावरा O. for कादरा; तु before
मे E, ना for मे A ; प्रिय for प्रिय O., उववण्ण after सही E.

१४२ तु णत्थि भविदम् अ सहा न करेदि B. उववण्णदिदं इमस्सि अवसरे सा ण-
करेदि N. तण्णत्थि अ इमस्सि अवसरे ण करेदि O. for उव-णम्, A om. उवट्ठि-
दाणत्थे; उववण्णदिदा for उत्थि Bh K2, °णत्थे for °णत्थे K1, एदस्सि for इमस्सि
E, अवसरे for अवसरे E; दिदा before सा E, K1. om. सा, अप्पाण ण धारेदि
for सा-णम् A., न सा for सा न Bh, अप्पाण for अ-अ E K1 K2, तण्ण-
त्थि भविदम् E as in B after अप्पाण E उव before त्वरित Bh

१४३ परिक्रामत्यौ । उभे । सहि मालदि मालदि इतीनस्ततः O परिक्रामत्यौ । सहि
मालदि मालदिनि इतस्ततः K2 for परि इततः, परिक्रामतः । उभे । सहि for परिक्रम्य
सहि N, परिक्रामत्यौ for ए-म्य Bh. K1 O ; मालदि twice K1., न भणामि
Bh न भणामो K1 O for न-मि; K1 om °second सहि

१४४. E om. इ-मत, °वमत for °क्रामत-O.

१४५. E om प्रवि-क Bh N om प्रदष्ट, इट for प्रदष्ट B. O कलहंसक
twice Bh K1, कुश° for कुश° Bh, B om. कुसलेण, वयं for अम्हे E, N.
om अम्हे, जिग्गदो for जिग्गदा N

१४६ समर A E सद्गर K2 before संघट्ट, संघट्टदुग्गमादो Bh संघट्टदो N.
for सं-दा

* न for मे Com † Com om सा ‡ Com om सखि

हीमाणहे पेक्खामि विअ णिम्मलणिरन्तरुद्धोदततरवारिधा-
रापरिष्फुरिदचन्दकिरणोज्ज्वलविडुरिल्लदंसणं मदलीलाकलित-
कामवालविअडभुअदण्डाविद्धहलहेलाविक्खुभिदुव्वोल्लिततरंग-

(क) हीमाणहे प्रेक्ष* इव निर्मलनिरन्तरोदतधौततरवारिधारापरि-
स्फुरितचन्द्रकिरणोज्ज्वलरमणीयभीषणदर्शनं मदलीलाकलितका-
मपालविकटमुजदण्डाविद्धहलहेलाविधुभितोद्वलिततरंगकलिन्दत-

१४७-१५२ अत्र हीमाणहे इति हे मातरितियञ्जीवस्य हर्षा-
थर्ये । पद्यामीव परबलमित्यन्वयः । धौतो निश्चितः । तरवारिः
खड्गः । विडुरिल्लं भीषणम् । कलितः स्वीकृतः ॥ कलिवली
कामधेनू इति शाब्दिकाः । कामपालो हलायुध इत्यमरः ॥ आ-
विद्धा वक्र मेरिता । हेला क्रीडा । कलिन्दतनया यमुना । सनिभमिति
यया बलेन हलाकृष्टा यमुना प्रतीपमागता तथा परबलमपीति भावः ।

१४७ सहर्ष before हीमा° Bh h.2, हीमाणहे O हेमाणे K2 हीमाणहे N.
for हीमाणहे, पेक्खामि E. पेक्खामि O for पेक्खामि, वम K1 अ K2 M for विम,
“इदुभततुगकरवालधारापरिणितभर्षद for “इ चन्द N, “इदत A. O “इदुम E. “इदुत
h.1 इदुप O for “इदुध धौतर K2 धौभत Bh for धौ र, धौत A धौत B. धौद
□, K1. धौप O for धौद; वार for वारि E.

१४८. परिक्खलियणिपदिनपद for परिन्द O, परिक्खलित A. Bh K1 K2.
परिस्फुरिद H for प र B om चन्द चद for चर O, “उज्जम for “उज्जल O
“उज्जलरमणीयभीषणद° H “उज्जलविडुरिन्द° Bh “उज्जलदुरिद° C “उज्जलतरिजिरिअद°
N. for “उज र° मरव for मर K1, कलि Bh कलुड N for कलित

१४९. करवाल for कामपाल O पाल for वाल A, विअट for विमद A; भुज
for भुज A C दण्डोल्लामिद for द-न्द Bh दण्डेह for द-न्ता h.2 विल्लिदु°
for वि-दु° K1 विअण्डिदुवेज्जदुरिअदिद A विअण्डिद H विरिजिर Bh विरिजिदुवे-
ज्जितरंग C विदुवेज्जितरंग E विरिजिदोवेज्ज h.2 वज्जदण्डतरणवेज्जतरंग N. विरिजि-
दुवेज्जिप O for विज्जु—ग, तरंगकलित left out in K1.

* पद्यामात्र Com. † प्रातिकलित for परिस्फुरित Com. ‡ वज्जदण्डित Com.
§ विन्दति one MS Com. विचुरित another. .

० कालिन्दतणभासोतसंगिहं विभटविसङ्खलुप्यडिदिगिहभामन्द-
मभरन्दव्वइअरक्खोहविअलपडिजोहपरिवत्तणुग्गदसमत्थगअ-
णङ्गणावआसओसरन्तकलअलं पाइक्कसमूहं । (क)

नयास्रोतःसंनिभं विकटविशृङ्खलोत्पतितं निर्दयामन्दमकरन्दव्यति-
करक्षोभविकल्पप्रतियोधपरिवर्तनोद्भूतसमस्तगगनाङ्गनावकाशावस-
रः। त्रिकलकलं पदातिसमूहम् ।

विस्तारेण वा बलस्य तादृग्यमुनासाम्यम् । विकटं विस्तीर्णं यथा तथा ।
विशृङ्खलः स्वच्छन्दः । आपतितः संमुखागतः । निर्दयो निष्करुणः ।
अमन्दः सत्वरः । व्यतिकरेण मिलनेन क्षोभः । परिवर्तनेन पलाय-
नेन । उद्भूत उद्यितः । विशृङ्खलितो व्याप्तः ॥ बोर्दोपाभुजाभुज इति
शब्दप्रकाशः ।

११० कालिद for कलिन्द Bh.; तणयासोत K1. O. कण्णभगण N. for तण-त.
सोत for स्रोत Bh.; संकुल for संगिह B. O.; विभट A. विकट B. विभट K1.
for विभट; Bh. K2. N. om. विभट; संखलुप्यदिद Bh. संखलुपरिद E. संखलुप्य-
दिद K2. संखलोवहभ N. for स-द; गिरभ A. N. विहया K1. K2. for गिर-
भा; N. om. मन्द.

१११. रंदावैयव for र-व्य O; वइ for व्वइ A. C. E. K1. K2. N.; विभट
for व्वइभर Bh.; अरक्खो B. N. यरक्खो O. for अरक्खो; वओभ A व्वओभ
N. for वओह; विभट A. Bh. विहल K2. N. O. for विभल; प्यडि for पडि
O.; ओध A. B. ओध Bh. for ओह; प्यडिदिनुजणुग्गदसमत्थगणोवआसविसंहंत
for पडि-न्त N; पडि for परि A. B.; उग्गद Bh. ओग्गद K2; समत्थ for
समत्थ O.

११२ णाङ्गणा for णङ्गणा K2; ओवासावसहण Bh. ओवआसवीसहंत O.
for णा-न्त; विभट्ट A. ओसरंत O. विसहंत E. वसीरंत K1. वेसटण्ट K2 for ओस-
रन्त; कसकल for कलमलं A.; पाइक्कल A. K2. पारेक्क O. E. पारेक्कल K1.
for पाइक्क.

* आपतित Com. विविकलित Com. for अचरन्, ‡ पारवपदसमूहं one MS.
Com. पारवपदं another.

सुमरामिअ भीसणभुअवज्जजज्जरिदपञ्जरोवसण्णसुहडह-
 स्थावलुत्तविविहाउहोपमइसमोसारिअसेणिअणिअरं पाइकरिक-
 मग्गसचारणिव्वत्तिदविसमसमरसाहसं णाहमाहवं । (क) ' १५५

(क) श्मरामि च धीवण्मुञ्जवज्रमर्जयित्वा पञ्जरोपसन्नमुभटह-
स्तावल्लुप्तविविधाऽप्युधोपमर्दसमवसारितसेनिकनिकरं पदानिरिक्तमा-
र्गसंचारनिर्वर्तितविषमसमरसाहसं नाथमाधवम् ।

१९३-१९४ जर्जरितपञ्जरा अत एवापमृताः पलायिताः ।
ओभक्षोपसृतः । हस्तेभ्यो बलुप्त आच्छेदितः । विकटो विषमः । अप-
सारः पलायनम् । रिक्तः शून्यः ।

१११ अविभ before सुमरानि A , A om अ अवि for अ Bh O O ; नुया
for मुअ O वथ before अज्जरिद O , वज्जपज्जअज्जरिदिवज्जंतमुमन्सत्थदमुह
for वज्ज—नुम N ; Bh om अज्जरिद , पञ्चरापसरिदुमदइत्था A पज्जपत्तत्थ-
मुमइत्तसथ Bh. पज्जरापसण [सु^१] इदइत्था E for प-त्था ; *रासण K1 K2
राम O for *रीसण भोअओ for उवण Com

११४ ०पममुक्त for ०धावमुक्त Bb ०हावमिअप्पातिदासेसरिवोगाहादविभडाप
सारपाइइमूणमगमगजारविअनिद for ०हाव-निद A, पमरपातितावेसरिपुजगै पाइइ
B ०पमदन्सातिसेगविभडोसारवाहिद Bb पडसासेसरिदसेण्णिदिण्णिविभडापसरगुण
K2 पमरे अगारिभसोण्णिअडापसारवाहिद N ०मदपनोसरिपिसेण्णिदिण्णि
निपरे सारपाविद O for पम-रिक्त सरोसरिअ for स-रिअ K1 गार before पा-
इइ C. K1, K1 om रिक्त

१११ निम्नलिखित E निम्नलिखित H¹ ० निम्नलिखित E² ० निम्नलिखित O for निम्नलिखित निम्नलिखित for निम्नलिखित N, निम्नलिखित निम्नलिखित निम्नलिखित for निम्नलिखित Dk, O om. समर, निम्नलिखित Bb N निम्नलिखित C E. for निम्नलिखित

* भुत्रावस Com † दीक्षापवनमुष्ण Com ‡ शुभनिर्वाणतितापारिपुषे यदन
विकटपरितापहारपति-पुष्पमे Com.

अहो गुणानुरागो नरिन्दस्स जं दाणिं सोधसिहरंतरिदावदि-
 ण्णपडिहारविणओवण्णासपडिसामिदविरोहसंकडो उवणीदमा-
 हवमअरन्दमुहचन्दे वारं वारं संचारिअसिणिद्धलोअणो कलहंस-
 आदो अहिअणं जाणिअ णिव्वत्तिदमहग्घगुरुभब्रहुमाणो पप्फुर-

(क) अहो गुणानुरागो नरेन्द्रस्य पद्विद्वानां सौधशिखरान्तरिता-
 वनीर्णप्रतीहारविनयोपन्यासप्रतिशामितविरोधसंकट उपनीतमाधवम-
 करन्दमुखचन्द्रं वारं वारं संचारितस्निग्धलोचनः कलहंसकादभित्तनं
 ज्ञात्वा निर्वर्तितमहार्घगुरुबहुमानः प्रस्फुरन्मत्सरवैलक्ष्यमसीमलिनित-

१५६-१६२ सौधेति । प्रतीहारेण सौधापादवतीर्य तयोः स्व-
 रूपं ज्ञात्वा तदुपन्यासः कृत इत्यर्थः । अभिजनो वंशः । बहुमानः

१५६. °गानु° for °गानु° Bb. K1.; °रागो for °रागो K2.; नरिन्दस्स A. नरि-
 दस्स N. for नरिन्दस्स; दददणिताध for जं-अ Bb.; B. om. ज; जो for जं O.;
 दाणी for दाणि E; सोह for सोध A.; सिहरदिदावदिण्ण A. सिहरदिदो B. सिहरन्दिदो
 Bh. सिहरंतरावदिण L. सिहरंतरिदोदिण K1. सिहरन्तरिदो दिण K2. सिहरन्तरोवदिण
 O. for वि-ण्ण.

१५७. विणओवण्णास A. विणओवण्णास B. K1 विणओवण्णास Bb. विणओवण्णास O.
 E. वओवण्णास K2. for वि-स, °समिद A. °सामिअ N. for °सामिद, K2. om.
 विरोह, विरोधो संकडोवणीद; B. विरोधस्त्वोम्पकरसो उवणीद Bh. विरोहसकडो उवणद
 E. विरोधो सोमेकरसो उवणद N. विरोधसोम्पकिदोवणीद O. for वि-द, सङ्कडोवणीद
 for स-द A. सकडो for संकडो K1; माध° for माह° O.

१५८. मुहारविदं B. Bh. N. मुहचन्द O. for मु-न्दे; पलोइय वारंवारं वारिअणिअलो
 अकलअलो अभिजनं जाणिअ सबहुमाणं णिव्वत्तिअपसाओ प्फुरंत for वारंवारं-रन्त N.;
 वारिदलोअणो कलअलादी असिजार्णं for स-ण Bb.; सञ्चारिदसिणिह A. सञ्चारिद-
 णिसिद्ध K2. for स-द; °हससआसादो C. °अंसआदो K1. °हसकादो O. for
 °हसादो.

१५९. अभिजनं A K2. O. अहिअणं B. for अहिअणं; अणिअ for जाणिअ O.;
 णिव्वत्तिअ Bb. णिव्वत्तिद K1. णिव्वत्तिअ K2. णिव्वत्तिद O. for णिव्वत्तिद, Bh.
 om. महग्घगुरुअ, A. om. गुरुअ; गुरुअ L. K2. गदय O. for गुरुअ; °फुरिद A.
 फुरन्त Bh. प्फुरन्त O. for प्फुरन्त.

न्तमच्छरवेलस्वमसीमइलिदमुहे भूरिवसुणन्दणे महुरोवण्णासे- १६०
ण किं दाणिं तुम्हाणं भुअणाभोअभूसणेहिं महाणुभाणहिं णवदं-
सणगुणाहिरामेहिं जामादुकेहिं अपरितोसो त्ति णडिवोधिअ
गदो अब्भन्तरं राजा । इमे वि माहवमजरन्दा आअच्छन्ति ।
अहं पि भअवदीए इमं वुत्तन्तं णिवेदेमि त्ति । (क) निष्क्रान्तः ।

मुखे भूरिवसुनन्दने *मधुगेपन्यासेन किमिदानी युवयोर्भुग्नाभोगां
भूषणाभ्यां महानुभावभ्यां नवदर्शनगुणाभिरामाभ्यां जामातृभ्याम-
परितोषः इति प्रतियोध्य गतोभ्यन्तरं राजा ॥ इमावपि माधवमकरन्दा-
वागच्छतः । अहमपि भगवत्या इमं वृत्तान्तं निवेदयामीनि ।

संमानः । तावानीय दृष्ट्वा तयोः सापराधयोरपि शुणानुरागादतिगौर-
वमेव राजा कृतमिति भावः । न परितोष इति नः शिरश्चालने ।

१६० मउ for मन्डर Bh, 'तौमिच्छे' for 'रेवे' h. 2, वेत्तवत्तमसिमलिअ Bh. वेत्तवत्तमसिमलिअ K1 वेत्तवत्तमसिमलिअ
K2 वेत्तवत्तमसिमलिअ N. for वे लिद; मलिण for मइलिद O, हरे प
for हरे O, 'एवअणोवण्णा' for 'ओवण्णा' A. Bh

१६१ किदि before कि K1, भुआ B भुवणा O. O for भुअणा, 'भाग for
'भोज O, 'सय for 'सगेहि Bh O. E N, 'भोहि A Bh. K1. K2. O 'हा-
णहिं N for 'भाहि; अभिअन A पवर II E. अभिअ Bh. for नव, अद before
'दस K1.

१६२. 'सगाहिरा' for 'स-रा' K1, 'मिरा' B. Bh K2 N 'जुरा' O for
'हिरा', णवचन्दसणरमणीएहि after 'रामेहि A, 'दुणहि for 'दुकेहि A. Bh. K2
N, परितोसो A परितोसो E अपरितोसो h. 1. O अपरितोस h. 2. अपरितोस N
for अ सो, 'योहिअ for 'योविअ A Bh.

१६३ गये Bh. गये h. 2. N O for गदो, गदोभन्तर B गयेअभन्तर K1
for रा-र, राजा for राजा Bh, B om. राजा, अ for वि N Bh, om वि,
मकं for मयं h. 2, 'एहि B. 'हति Bh अदि O for 'एहि

१६४ वि for वि A. E K2 N, भवदीए for म-ह O, एद for इन A N,
वुद्धत Bh उच्चत K1. for वुत्तन्त, णिवेदिरस C णिवेदिरस E for णिवेदेम
Bh K1. K2 N om त्ति; इति before निष्क्रा Bh h. 1 h. 2 N,
न्ता for न्त Bh. K1 K2.

* मधुरवक्त्रेण Com † भुग्नाभोग for भुग्नाभोग Com ‡ अभिअन for नव
Com § न परितोष for अपरितोष Com || पत्न्याय Com

१६५

ततः प्रविशतो माधवमकरन्दौ ।

मक० । अहो प्रेयसः सर्वपुरुषातिशायि निर्व्याजमूर्जितं
तेजः । तथा हि ।

दोर्निष्पेपविशीर्णसंचयदलत्कङ्कालमुन्मथ्रतः

प्राग्वीराननुपत्य तत्प्रहरणान्याच्छिद्य विक्रामतः ।

१७०

उद्वेहद्वनरुण्डखण्डनिकराकीर्णस्य संख्योदधे-

र्द्धेधास्तम्भितपत्तिपङ्क्तिविकटः पन्थाः पुरस्तादभूत्-॥

माध० । नन्वनुशयस्थानमेतत् । पश्य

१६६-१७१ प्रेयसः प्रीतस्य । मकरन्दस्येत्यर्थः । निर्व्याजं वास्त-
वम् । कर्जितं बलवत् । दोरित्यादि । प्रेयसो युद्धार्णवस्य पन्था भ्रम
पयमभूत् । द्वेधा पार्श्वद्वये स्तम्भितया पत्तिपङ्क्त्या भयंकरः । प्रेय-
सः कीदृशस्य । बाहुसंचूर्णनव्रुटितसंधिस्फुटत्कङ्कालं यथा तथा प्रथमं
वीरानुन्मथनतोभिभयतः । इतरत्र तदीयायुधानि गृहीत्वा पराक्रमं
कुर्वतः । इत्थं विशेषणद्वयं योग्यतया प्रेयस इत्यस्य । संख्योदधेः की-
दृशस्य । स्फुरन्नरमुण्डखण्डतमूहव्याप्तस्य ।

१६५. मकरदमाधवौ for मा-न्दौ.

१६६. माध० । for मक० । K1.; मे after अहो B. O ; शायिनो for शायि
O., मूर्ति for मूर्जित Bh.

१६७. वि for हि Bh.

१६८. संहर for संघष O.; गलत् K2. गलत् O. for दलत्.

१६९. अनुपत्य B. अनप्य Bh. अनप्य C. अनुपत्य N. for अनुपत्य.

१७०. उद्वेहद्वन A. उद्वेहद्वन Dh. K1. उद्वेहद्वन K2 ; उद्वेह Bh. मुद्वेह C. K1.

मुद्वेह K2. N. for उद्वेह; उद्वेह for उद्वेह: N.

१७१. धेग for र्द्धेधा K2 ; विटपः for विकटः Bh.

१७२. पश्य० for माध० । K1.; पश्य before ननु० N.; नय (extracted
in margin into पश्य) for पश्य O ; A. om. पश्य.

अद्यैवन्दुमयुगवखण्डवचितं पीतं निशीथोत्सवे

येर्लीलापरिरम्भदायिदयितागण्डूपशेषं मधु ।

संप्रत्येव भवद्भुजागलगुरुव्यापारभग्रास्यभि-

१७२

र्गात्रैस्ते कथयन्त्यसारविधुरान्प्रायेण संसारिणः ॥

स्मर्तव्यं तु सौजन्यमस्य नरपतेर्यदपराधिनोरप्यनपराद्धयोरिव
नी सांप्रतं चक्षितवान् । तदेहि मालनीसमक्षमधुना मदयन्ति-
काक्षरणवृत्तान्तं विस्तरतः कथ्यमानं श्रोतुमिच्छामि । तथा च

१७३-१७६ अथेत्यादि । ये राक्षसगणे मन्दकिरणमन्दार-
वितं श्रीरामनिद्रनवानुयनितागण्डूपायनिर्दे मधु पीतमथेष ते संप्र-
त्येव लोकान्याहुत्येन तुष्णविक्रमाश्रयीरः कथयन्ति । कीदृशैः ।
एतरीयभुजार्गतमयकतादनाच्छ्रुतितासिपिभिः । तथा च । क्षमहृदय-
मुग्धपेष्टिगाः प्राकृतनरकमांयना जना इति भावः ।

- १८० कथयति स्वयि सस्मितमालतीवलितलोलकटाक्षपराहतम् ।
 वदनपङ्कजमुल्लसितत्रपास्तिमितदृष्टि सखी नमयिष्यति ॥
 इति परिक्रामतः । अयमसावुद्यानवाटः । प्रविशतः ।
 माध० । कथं शून्य एव दीर्घिकाप्रदेशः ।
 मक० । वयस्य नूनमस्मद्व्यतिकरोद्वेगपर्याकुलत्वादितस्ततः
 १८५ परिभ्रमन्त्य आत्मनोवैवोद्यानगहने विनोदयन्त्यां भविष्यन्ति ।
 तदेहि पश्यावः । उभौ परिक्रामतः ।

१८०-१८१ कथयतीत्यादि । स्वयि कथयति सति वदन-
 पदा सखी मालत्या एव मदयन्तिका नमयिष्यति । कीदृशम् ।
 सहासमालतीचञ्चलपद्मकटाक्षे पराहतम् । उद्वतलज्जामिधलदृष्टि
 च । मदयन्तिकानिमित्तयुद्धभ्रवणेन मालत्या हासः ।

१८०. श्लिष्ट for शक्ति O E, चतितपद्म for व ल K1 K2

१८१ 'मुल्लसितधमन् दिगभिः Bh 'मुल्लसितधुतस्तिमित N for 'मु च, सखा for
 सखी Dh

१८२ तदेहि पश्याव । परिक्रामतः O परिक्राम्य B E for इ नः, Bh N om
 इति परिक्रामत, O om अ ट h1 h2 om अ-स, O om प्रविशत, प्रवेशनात्यत
 for प्रविशत N, माधमकरदो after प्रविशत A.

१८२ O om माध' । N om this speech and the following शून्या एव
 प्रदेश A शून्या इदानीं प्रदेश C शून्या इदानीं प्रदेशा K1 शून्या इमे प्रदेशाः K2
 शून्य एवय [दीर्घिका in margin] प्रदेश D, प्रवेश for प्रदेश B

१८४ व्यतिरेक for व्यतिरेक A Dh एव after श्रुतत B

१८५ 'मर्यामाद्य for मर्याम Bh, आत्मार्थ for आत्मनः A O E h1 K2
 O, विनोदयन्ति A. Bh विनोदय [त्ये भविष्य in margin] fi O for विनोद,
 आत्मनोवैवोद्यानगहने after 'व्यतिरेक C h1 K2.

१८६ O om न त, नदशाव for पश्याव C E, B om 'भौ परिवामय
 परिवाम for प-त C h1 h2

लवङ्गिकाभयान्तिके । सहि मालदि । सहसावलोक्य ।
दिष्टिआ पुणो वि एदे अणाहदा महानुभाआ दीसन्ति । (क)
माधवमकरन्दौ । भवत्यौ क मालती ।

उभे । कुदो मालदी पदसङ्घेण अम्हे विप्पलद्धाओ मन्द-१९०
भाइणोओ । (ख)

माध० । भवत्यौ कथं कथमपि सहस्रथैव विध्वंसते नो
हृदयमतः स्पष्टमाभिधीयताम् ।

(क) सखि मालति । दिष्ट्या पुनरप्येतावनाहतौ महानुभावो
रुदयेते ।

(ख) कुनो मालती पदसङ्घेणावां विप्रलब्धे मन्दभागिन्यौ ।

१९०-१९७ अत्रानेनावाभ्यां समर्थिता मालती । अधुना तु
युवयोरेवलोकनेनावां सन्ति इत्यर्थः । कथमिति त्रासे । कथमप्य-
विर्ययनीयेन रूपेण ध्वंसते स्थितिं न वध्नाति । ममेत्यादि । गतोयं

१८९. लव । सहि मरुदानीए मालदि for ल-मदि A.; सहि मरुदि twice N.; मालदि
twice Bh., 'सा (विलोक्य for 'लवलोकेय K1 K2 O.

१८८. N. om एदे; एदे supplied in margin O; A. B. Bh. N. om अणा-
हदा; अणदा (corrected into अणहदा) O, अणहदाभा for अ-आ K2; 'नुभाय
Bh. O, आभा K1. for 'नुभाभा.

१८७. मरुदमधरौ for म-रौ Bh. B; B. om. भवत्यौ, क ता मा° A Bh.
K1. K2. O कथौ मा° N. for क मा°.

१८६. B. om. कुरा, Bh. om अह, अम्हे for महे B, विप्पलद्ध for वि-
दाओ Bh; मरुदानीओ विप्पलद्धाओ for वि-लीओ O, Bh. om. म-भो

१८५. A. Bh. om. भवतौ, त्यौ कथमर सहस्रथ ध्वंसते for कथं-ते N, E N.
om. om कथं. कथ । कते । कथमपि for कथं-पि O, A. Bh. om. मरुदानी,
'भा for 'पैव K2 'व for नो A. Bh N., O. om. नो

१८४. N. om अतः; A. Bh om ररुदय ररुद for ररुद N., मरुदि° A.
मरुदि° Bh. for आ ।

मम हि कुवल्याक्षीं प्रत्यनिष्टैकबुद्धे-

भृशमयमनुबद्धोत्कम्पएवान्तरात्मा ।

स्फुरति च खलु चक्षुर्वाममेतच्च कष्टं - -

वचनमिह भवत्योः सर्वथा हा हतोस्मि ॥

मद० । ताए इदो णिग्गदे महानुभावे अवलोइदं बुद्धर-
क्खिदं अ भअवदीसआसं विसज्जिअ अप्पमादणिमित्तं
२०० विण्णवेहि अज्जउत्तं त्ति लवङ्गिआ अणुप्पेसिदा । तदो

(क) *तपेतो निर्गते महानुभावो वल्लोकितां बुद्धरक्षितां च भगव-
तीसकाशं विसृज्याप्रमादनिमित्तं विहापयार्पणमिति लवङ्गिकानु-

ममान्तरात्मात्यर्थमनुगतोत्कम्प एवास्ति । कीदृशस्य । पद्माक्षीं
प्रत्यनिष्टैकमतेः । मम वामं चक्षुः स्फुरति च । इह भवत्योर्वचनं
कष्टमेतदुःखदायि । हा कष्टे । सर्वथा हतोस्मि । अन्तरात्मनो शकु-
नस्य भवद्वचनस्य चैकमत्यादिति भावः ।

१९५. 'ईषति इदमन्तर्भूयती' for 'भृ-ती' A. B Bh. C. E. 'रक्षितमनुबद्धो-
त्कम्पएवान्तरात्मा N. 'भृशमयमनुबध्मात्कम्पमेवान्तरात्मा O ; वस्यति for भवयति A. Bh.

१९६. [खलु चक्षुः स्वदमेतच्च वाम A. हि खलु वसः स्वदमेतच्च वाम Bb. for च
खलु-दं; मम for खलु K2.

१९७. 'नमपि for 'नमिह N.

३९८. तदो for ताए Dh ; तदा खलु इदो A. तदा ख इदो K1. K2. O. ता ए
म्पु इदो N. for ताए इदो, B. om. ताणः 'बुभाए B. 'बुभावे N. for 'बुभावे,
'लोइदादिआं बुद्धरक्षितां B 'लोइदा बुद्धरक्खिदा अ उप्पे C. L. for 'लो-अ.

१९९. 'प्पिअ for क्खिद N.; च for अ Bh. O.; उप्पे after 'विज्जद अ. K1.;
'वदीए for 'वदी A. Bh. K2 N.; पेसिअ for विषज्जिअ A. Bh. N., 'मच for
'मद A.

२००. अज्जउत्तं विण्णवेहि for वि-च Bh.; विण् for विण् K1. K2. O.;
अप्प for अज्ज K2.; ति for ति K1. O., लवङ्गिआ for ल-आ O ; अ before
अणु K1., 'विअ K2 'पिअ O. for 'विअ, K2. om. तदो.

* तदा पाल्वितो Com । बुद्धरक्षितामवलोकित्वा बोधे भगं Com । लवङ्गिका-
मनुष्य Com.

उत्तम्ममाणा एदाए मग्गं अवलोइदुं अग्गदो पसरिदा ।
पच्छादो अम्हे ण तं पेक्खामो । तदो अम्हेहिं जाव विडव-
न्तराडं विचिणिदाइं ताव तुम्हे दिइत्ति । (क)

माध० । हा प्रिये मालति

किमपि किमपि शङ्के मङ्गलेभ्यो यदन्य-
द्विरमतु परिहासश्चण्डि पर्युत्सुकोऽस्मि ।

२०५

प्रेषिता । तत उत्ताप्यमानैतस्या मार्गमवलोकयितुमग्रतः प्रसृता ।
पश्चादावां न तां प्रेक्षावेह* । तत आवाभ्यां पावद्विटपान्तराणि
विचितानि तावद्युवां दृष्टाविति ।

२०२-२१२ अप्र पश्चादावां प्रसृते इत्यन्वयः । विचिता-
न्यञ्जिष्ठानि । किमपीत्यादि । मङ्गलेभ्योन्यदनिष्टं किमप्यनिर्वचनीयं
यद्यस्मात्परिहासादहं शङ्के स परिहासो विरमतु । परिहासेन तव
निह्वयेनिष्टं शङ्केतस्तं मुञ्चेति भावः । हे चण्डि कोपने समुत्सु-

२०१. डत्तम° for डत्तम° O., h2. om. पदापः एताप A अताप Bb ताप
N for एदाए, अग्गदो तिलोइदु K1. अवलोइदु अग्गदो किलाइदु K2. for अव-दो,
आलोअइदु for अ-दुं N, पारिडिदा A. परिदा Bb परिगदा K2. ओपारभा N.
प्यसरिदा O for पसरिदा.

२०२ पच्छादे अह ण अ त पेक्खामि A. पछादो ह ण अ त पेक्खामि Bb पछादा अह ण
अ त पेक्खामि K2 पछादो अह त ण पेक्खामि Bb पछादो अह न य त पेक्खामि O. for
प-यो; अ after ण E. h1, अमे वि for अमेहिं K1., पत्थ before जाव A.
K1, पत्थ Bb. O. इत्थ K2 for जाव, मग्गिदाइं पत्थ विडवतराई जाव तुम्हेहिं ण
दिइत्ति for जा-ति B; °इत्थ° for °इत्थ° K2

२०३. न्तराणि for न्तराड A जाव after °राइ Bb, विडुमिटव्वि A विचिगदाइ
C किडिदाइ h1 विचिगदाइ K2. विडुमिटव्वि O. for वि-ड, राइ B जाव K2. O.
for ताव, तुम्ह दिइत्ति for तु-त्त Bb., दिइत्ति A इति B दिइत्ति C O दिइत्ति h1.
दिइत्ति h2 for दिइत्ति

२०४ Bb om. हा.

२०५ किमपि मनसि for किमपि किमपि h2

* पश्यत Com † आवाभ्यामह तवद्वितीयं पादं Com

कलयसि कलितोहं वल्लभे देहि वाचं

भ्रमति हृदयमन्तर्विह्वलं निर्दयासि ॥

उभे । हा प्रियसहि कहिं सि । (क)

२१० । मक० । वयस्य किमित्यविज्ञाय वैकृष्यमवलम्ब्यते ।

माध० । सखे त्वमपि किं न जानासि माधवस्नेहदुःखिता-
यास्तस्याः कातर्यचेष्टितानि ।

मक० । अस्त्येतत् । किं तु भगवतीपादमूलगमनमप्या-
शङ्क्यते । तदेहि तत्र तावत्पश्यावः ।

२११ । उभे० । एवं पि संभावीअदि (ख)

(क) हा प्रियसहि हासि ।

(ख) *एवमपि संभाव्यते ।

कोस्मि यतः । तथा च कोपेनापि निह्वयं माकुर्वित्याशयः । अयं नामनेन
प्रकारेण कलयसि जिज्ञाससे तर्हि कलितो ज्ञातोहम् । हे वल्लभे वाचं
देहि । त्वमेव मे वल्लभा । अतो वदेत्यर्थः । विह्वलमधीरं सन्मम चि-
त्तमन्तर्भ्रमति स्थितिं न लभते । अत एव सोपालम्भमाह निष्करुणासि ।
वैकृष्यं दुःखित्वम् । कातर्यं कातरत्वं तेन चेष्टितानि प्राणत्यागादीनि ।

२०७. कलय वि० K1. K2 O. कथय वि० N. for कलयसि.

२०९. N. om. this speech; प्रिय for विभ O., यद् after कहिं A. Dh.
K1, K2.

२१०. B. N. om. वयस्य, किमित्यविज्ञाय वयस्य for व-य Dh.; अवलम्ब for अ-
B. N., वैकृष्य० for वैकृष्य० K1.; अवलम्ब्यते for अ-ने O. E.

२११. किं त्वमपि for त्व-किं Dh., O. om. किं, दुःखिता० for दुःखिता० N. O.

२१२. तस्याः for तस्या B.

२१३. K2. om. मूल.

२१४. तत्रावत् for तत्र तावत् O.; B. om. तत्र; मच्छावः for पश्यावः N.

२१५. एवं पि सम्भावेअदि K2, एव वि सम्भावेअदि N. for ए-दि, एव Dh. एवं
O. for एव, K1. om. वि, सम्भावेअदि for सं-दि K1.

* एतत् for एवं Com.

माध० । एवं नामास्तु । परिक्रामन्ति ।

मक० । विचिन्त्य स्वगतम् ।

याता भवेद्भगवतीभवनं सखी नो
जीवन्त्युपेप्यति न वेत्युपशङ्कितोस्मि ।

२१८-२२१ यातेत्यादि । अस्माकं सखी भगवतीगृहं यदि
गता भवेत्तदा जीवन्ती समागमिष्यति । न वा गता तदा नागमिष्य-
तीत्याशङ्कितोस्मि । तत्र हेतुः । बन्धुजनमित्रप्रियाणां संगम आदौ
यस्य तत्सौख्यं बाहुल्येन विशुस्फुरणचञ्चलमेव भवति । तदिह
भगवतीपादमूलेति साधारणपदोद्देशेन मालत्या भविष्यत्सौवामिनी-
पार्श्वगमनस्य सूचनेन मयमाङ्गावतारोपि सूचितः । अत एवाङ्गावता-
रोयम् । यदाह ।

समाप्यमान एकस्मिन्नङ्केन्यस्य च सूचनम् ।

समासतो हि नाट्यज्ञैरङ्गावतार उच्यते ॥

सुदन्मित्रम् । प्रियं प्रीतिविषयं मनोज्ञं वस्तु ।

२२०

प्रायेण बान्धवसुहृत्प्रियसंगमादि
सोदामिनीस्फुरणचञ्चलमेव सौख्यम् ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ मालव्यपहारो नामाष्टमोऽङ्कः ॥

सूते स्म यं रत्नधरोतिमान्यो मान्यातिमान्या दमयन्ति कापि ।
जगद्धरं तरुतटिप्पणेऽङ्गो गतोऽमोयं रसरम्यरूपः ॥

॥ इत्यष्टमोऽङ्कः ॥

२२१ 'मिनी' for 'मिनी' K2
२२२ इति मालतीमाधवे A मालतीमाधवे C ६७१ for माल-नाम, Bl. D. N.
O. om माल-नाम, 'नीहरण' for 'स्यपहारो' K₁

॥ नवमोऽङ्कः ॥

ततः प्रविशति सौदामिनी ।

सौदा० । एषास्मि सौदामिनी भगवतः श्रीपर्वतादुत्पत्त्य
पद्मावतीमुपाश्रिता । तत्र मालतीविरहिणः संस्तुतप्रदेशदर्शना-
सहिष्णोः संस्त्यायं परित्यज्य सह सुहृद्गणेन वृहद्गोणीशैल-ता-
न्तारप्रदेशमधितिष्ठतो माधवस्याधुनान्तिकं प्रयामि । भोस्तथा- ५
हमुत्पतिता यथा सकल एव गिरिनगरग्रामसरिदरण्यव्यति-
करश्चक्षुषा परिक्षिप्यते । पश्चाद्विलोक्य । साधु साधु ।

१-२१ अधुना पूर्वसूचितसौदामिन्या मालतीजीवननिवेदनेन
माधवप्रत्युज्जीवनाय प्रवेशमाह । तत इति । नानासिद्धिस्थानत्वेन
देवतात्मकतया भगवत्पदं श्रीपर्वते । संस्तुतः परिभितः । श्रोणी नद्या
मध्यम् । तथेत्यनेनोत्पत्तनस्य दूरत्वमुक्तम् । व्यतिकारः समूहः ।

१. Bb. om. ततः; प्रविश्य for प्र-ति Bb.

२. Bb. om. सौदा०; D. O. om. एषास्मि सौदामिनी; उपरय A. B. Bb. C. K2. O.

३. उपरय A. B. O. D. K1. K2. उपरय Bb. O. उपरित्य N. for उपा-
श्रिता, the text उपाश्रिता with O.; A. B. C. G. om तत्र; विणे माधवरय
सहृद् for 'हि-स्तु' Bb. N.; 'तादृशना' for 'त-ना' B.

४. एषास्मि A. संस्त्यायं B. संस्त्यायं यं Bb. संस्त्यायं C. संस्त्यायं O. for संस्त्यायं; गु-
ण सह for सह गु-ण Bb.; वृहद्गणेन N. वृहद्गणे O. for वृ-णी; शैलकटाक्षन्तार for
शैलकटाक्षन्तार K1.

५. 'एवंपदं परित्यज्य माधवस्याधुनान्तिकमुत्पत्तिमायति A. 'एवंपदं माधवरय नदतिक-
मनुपपत्तीति B. 'एवंपदमाधुना नदतिकमनुपपत्तिमायति Bb. 'एवंपदं माधवस्याधुना नदतिकमनु-
पपत्तीति C. D. 'एवंपदं परित्यज्य माधवस्याधुनान्तिकमुत्पत्तिमायति K1. 'एवंपदं परि-
त्यज्य माधवस्याधुनान्तिकमुत्पत्तिमायति K2. 'एवंपदमाधुना नदतिकमनुपपत्तिमायति N. 'एवंपदं
माधवस्याधुनान्तिकमुत्पत्तिमायति O. for 'ए-य, the text with (I. परित्यज्य before मे
K1. K2.

६. 'सुता' for 'सु-त' K1. 'एवंपदं' for 'ए-य' for B

७. Bb. N. om. एषा मा. O. om. one ग. य.

पद्मावती विमलवारिविशालसिन्धु-

पारासरित्परिकरच्छलतो विभर्ति ।

१०

उत्तुङ्गसौधसुरमन्दिरगोपुराद-

संघट्टपाटितविमुक्तमिवान्तरिक्षम् ॥

अपि च । सैषा विभाति लवणा ललितोर्मिपङ्क्ति-

रभ्रागमे जनपदप्रमदाय यस्याः ।

गोर्गाभिणीप्रियनवोलपमालभारि-

सेव्योपकण्ठविपिनावलयो विभान्ति ॥

१५

परिक्षिप्यत इव नेत्रमण्डले प्रविष्टीक्रियत इव । पद्मावतीत्यादि ।

पद्मावती पुरी गगनमिव धारयति । विमलवारिरञ्जला महती

सिन्धुध पारा च सरितौ तयोः परिकरो वेष्टनं तद्व्याजात् । उच्छ्रित-

प्रासाददेवकुलपुरद्वाराट्टालिकानां वर्धनेनादौ यदिदीर्घं वतो विशेषेणो-

भयतस्त्यक्तम् । उत्तुङ्गसौधादय आकाशं पाटयित्वा निर्गताः । अथ

नदीच्छलेन तदाकाशं पतितमित्रेत्यर्थः ।

१२-१७ सैवेत्यादि । सैषा लवणा नदीभेदो विभाति । मनो-

श्चकल्लावलिः । वर्षासु यस्या गवां गर्भिणीनां प्रिया नवा योलपमाला

८. विपल for विमल L.

९. 'वर्णी' for पारा N, 'व्याती' for 'व्यादी' K2. O, 'सर' for 'कर' C, 'श्चलतो' for च्छलतो Bh.

१०. पुरगोपुरमदिताद for सु-द N.

११. 'रीक्ष' for 'रिक्षम्' A.

१२. ललितावलयो (corrected in margin into लवणा ललितता^१) for लव ता^१ D यरदा for लवणा N, 'ललितो' Bh 'ललितो' K2. for ललितो^१

१४. निवालपमालभारी for न रि Bh.

१५. स-यो^१ for 'सेव्यो' Bh 'वर्ति' for विभाति B Bh O (corrected in margin into विभाति)

अन्यतोवलोक्य । अयमसौ भगवत्याः सिन्धोर्दारितरसात-
लस्तटप्रपातः ।

यत्रत्य एष तुमुलध्वनिरम्बुगर्भ-
गम्भीरनूतनधनस्तनितप्रचण्डः ।
पर्यन्तभूधरनिकुञ्जविजृम्भमाणो
हेरम्बकण्ठरसितप्रतिमानमेति

२०

तृणविशेषराजिस्तां विभ्रति ॥ ताच्छील्ये निनिः ॥ अत एव सेव्याः
परिशीलकस्रुखदाः समीपवनपङ्क्तयो लोकहर्षाय भवन्तीति । सैपेत्य-
नेन पूर्वदृष्टस्वमुक्तम् । अपो विभर्तोत्यम्भम् । अभ्रति गच्छति वेत्यम्भम् ।
अतो वकारयुक्तं तद् । अयुक्तं चेदं पदमित्यवधेयम् ॥ चतुष्पादो
गर्भिण्येति समासः । उलपो नाम तृणान्तर इति मेदिनीकरः
मालभारीत्यत्रैकेपीकामालानां चित्ततूलभारिविधिति ह्रस्वः ॥ रसा-
तलतटः पृथ्वीतटः । तलशब्दः स्वरूपे । प्रपातोतटम् । यद्वा । तटे
प्रपातोतिशयितं पतनम् ।

१८-२० यत्रत्येत्यादि । यदीय एव महाध्वनिः सिन्धोः पर्यन्त-
गिरिकुञ्जेषु वर्धमान [नो?] विघ्नेशगलध्वनिसाम्यं गच्छति । तस्य
गजास्यत्वेन गम्भीरध्वनित्वात् । कीदृशः । जलपूर्णगम्भीरनवमेधध्व-
निवत्प्रचण्डः ॥ तुमुलो महति स्मृत इति विश्वः ॥ चन्दनं रक्तच-
न्दनं देवदारुर्वा । उपचारात् । अन्यथास्य मलयजत्वविरोधात् ।

१९. 'ते' विलोक्य for 'तोवलोक्य' O., स एष Bh. एष K1, K2. O. for अयमतौ.

१७. प्रायस्तट A. तट O. for 'स्तट', Bh. om. 'स्तट'.

१८. तुमुलो for तुमुल A. O. E

२०. विजृम्भमाण A. विजृम्भेषु B. C. E K1 K2. O. विजृम्भेन Bh. for वि-जो

२१. रसित for रसित N.

एताश्च चन्दनाश्वकर्णकेसरपाटलाप्रायतरुगहनाः परिणत-
मालूरमुरभयोरण्यगिरिभूमयः स्मारयन्ति खलु तरुणकदम्ब-
जम्बूवनावनद्वान्धकारगुरुनिकुञ्जगम्भीरगह्वरोद्गारगोदावरीमु-
२५ खरितस्निग्धविशालमेखलाभुवो दक्षिणारण्यभूधरान् । अयं
च मधुमतीसिन्धुसंभेदपावनो भगवान्भवानीपतिरपौरुषेयप्रति-
ष्ठः सुवर्णत्रिन्दुरित्याख्यायते । प्रणम्य ।

अश्वकर्णो वृक्षभेदः । प्रायःशब्दः प्रभृत्यर्थो वातुल्यार्थो वा । परिणतं
पक्वम् । मालूर विल्वफलम् । तरुणो वृक्षभेदः । अवनद्धो धृतः ।
उद्गारः प्रतिशब्दः । गोदावरी नदीभेदः । मेखला नितम्बः ।
भूधरान्मलयादीन् । सौदामिन्या दक्षिणदेशवासित्वेन स्मरणम् ।
मधुमतीसिन्धोर्नद्योः संभेदः सगमस्तस्य पावनः पावित्र्यहेतुः ।
स्वयभूषनिधानस्य महातीर्थहेतुत्वादपरिमिताज्ञाता पुरुषकृता प्रति-
ष्ठा स्थितिर्यस्य । एतेन स्वयभूत्वमुक्तम् । आरयान् प्रतिष्ठिः ।

११ एताश्च चन्दनाश्वकर्णकेसरपाटलाः A Bh N एताश्च चन्दनाश्वकर्णकेसरपाटलाः E
एताश्च चन्दनाश्वकर्णकेसरपाटलाः K2 for ए-त्वा, तारत्त for कसर O, कदली
before पाटला h1 'पामलल' for 'पितपामूर' N

१२ K1 K2 N om गिरि, एत्त° for एत्त° B Bh E O B N om
एतु तास्तद्वग Bh M मो वत्त h2 for तरुण

२४ अवनद्ध for अवनद्ध N O 'कारि for 'कार B O गुरुगिरिनिकुञ्जगुह
भीरगह्वरोद्गारगोदावरीवमुपरितविशाल for गु ल N निकुञ्जपुञ्जभीरगह्वरोद्गार
B निकुञ्जगुहभीरगह्वरोद्गार K1 K2 निकुञ्जगुहभीरगह्वरोद्गार° O for नि-गर्,
गभार for गम्भीर A गह्वरोद्गार for गह्व B Bh 'रोद्गार for 'रोद्गार° C 'शिवम्°
for 'राम° A Bh

२५ A Bh K1 K2 om रिवग्ध

२६ 'दे पावनीमवानापति' for 'दे-पि O 'दया (?) य for 'देय K1 प्रतिष्ठ
for पातिष्ठ N

२७ स्वय for गुण N, Bh E om इति

जय देव भुवनभावन जय भगवन्निखिलवरद निगमनिधे ।

जय रुचिरचन्द्रशेखर जय मदनान्तक जयादिगुरो ॥

यमनमभिनीय ।

३०

अयमभिनवमेघदयामलोत्तुङ्गसानु-

र्मदमुखरमयूरीमुक्तसंसक्तकेकः ।

शकुनिशबलनीडानोकहस्निग्धवर्णा

वितरति बृहद्दमा पर्वतः प्रीतिमक्ष्णोः ॥

२८-२९ अष्टद्वयं शिवनुतिमाह । जयेति । भुवनानां कार्यजातानां भावन उत्पादक । दीव्यतीति देव युतियुक्त । भगवन् भगं तत्त्वज्ञानं तद्युक्त । तथा च रागद्वेषादिरहित इत्यर्थः । स्तुतिफलमाह । अखिल-वरान्भुक्तिमुक्त्यादीन्ददाति तादृशो निगमो वेदस्तन्निधे तत्कर्तः । यद्वा । निगम आविर्भावस्तदाभव । तथा च । वेदद्वाराविर्भावेन जगदुपकारक इत्यर्थः । मनोज्ञचन्द्रभूषण । तथा च वेदकारणाय कृत-शरीरपरिमह इत्यर्थः । तर्हि पीरुपेयत्वाद्देदाप्रामाण्यं स्यादित्यत आह । मदनेति । सर्वदोषनिधेः कामस्य नाशन निर्दोष । अत एव भगवन् । तथा च नोक्तदोषः । आदौ सर्गादौ गुरो । ब्रह्मादीनामित्यर्थान् । तथा च वेदस्य भगवत्कर्तृत्वमायाति ।

३१-३४ अयमित्यादि । अयं गिरिर्मेघयोर्हर्ष ददाति । की-दृशः । नवीनमेघदयामनुङ्गसानुः । हर्षप्रीतमयूरस्त्रीकृता संसक्ता मि-

२८. सकलभुवनपात्र for दे-न Bh ; निमित्त B Bh, E, N, K2 ; for अयित A, B, Bh, C, E, N, om. वरद. वाङ्मिगम for निगम-वे B ; नेद for निगम C.

२९. शेखर for शेखर Bh ; जय जयदादि A जय जयदि B for जयादि.

३०. धाप for नीय Bh.

३१. मयूरा^० Bh. नकोटा C. for मयूरा

३२. नीडा^० for नीडा^० B Bh, O ; वर्णा for वर्णा K2.

३४. समीपान् for बृहद्दमा O.

३५ अपि च । दधाति कुहरभाजामत्र भङ्गकयूना-
 मनुरसितगुरुणि स्त्यानमम्बुकृतानि ।
 शिशिरकटुकपायः स्त्यायते सहकांना-
 मिभदलितविकीर्णग्रन्थिनिप्यन्दगन्धः ॥
 ऊर्ध्वमयलोक्य ।

४० कथं मध्याह्नः । तथाह्यत्र संप्रति

निता केका मयूरवाणी यत्र सः । शकुनिभिः पक्षिभिः शयलाः क-
 र्वुरा ये मीढानोकहाः पक्षियासृक्षस्तैः स्निग्धं वर्त्म शरीरं यस्य
 सः । तरुणां पक्षिध्याप्तत्वेनाशेषपक्षिणो मीढ एव वसन्तीति भावः ।
 बृहद्वदना विपुलशिलः ॥ केका वाणी मयूरस्येत्यमरः । शयलैताश्च
 कर्वुर इति च । कुलायो मीढमखियामिति च । अनोकहः कुटः शल
 इति च । शरीरं वर्त्म विमह इति च ॥

३५-३८ दधतीत्यादि । अत्र गिरौ गुहावासिनां तरुणभङ्ग-
 कानामम्बुकृतानि सहेष्मकपूत्कारध्वनयोनुरसितेन प्रतिरवेण स्थू-
 लानि स्त्यानं घनतां दधति । शहकांनां वृक्षमेढानां गजखण्डित-
 विस्तीर्णसंधिपर्वनिर्गतगन्धः स्त्यायते निबिडीभवति । निप्यन्दः स्प-
 र्शाच्छिशिरः शीतो रसतः कटुः कपायः । स्वप्नमिति भावमपानो
 निर्देशः ॥ अम्बुकृतं सनिष्ठीवमित्यमरः ॥

३५. C. N. om. अपि च; °जा मत् for °जामत् A. Bh. E.

३७. कपाय for कपायः Bh.; °यस्ताय° K2, °यस्तन्य° O. for °यः स्त्याय°; शत्र°
 for सत्र° A. E.

३८. °मित Bh. मद K1. for °मिम; विशीर्णे for विशीर्ण N.; निप्यंदी for
 निप्यन्द Bh.

३९. K1, K2, N. O. om. ऊर्ध्वमयलोक्य.

४०. अये before कथं N.; Bh. N. om. अय, E. om. संप्रति.

काश्मर्याः कृतमालमुद्रतदलं कोयष्टिकटीकते
तीराश्मन्तकशिम्बिचुम्बिनमुखा धावन्त्यपः पूर्णिका ।
दात्युह्रैस्तिनिशस्य कोटरवति स्कन्धे निलीय स्थितं
वीरुञ्जोडकपोतकृजितमनुक्रन्दन्त्यधः कुकुटाः ॥

४१-४४ काश्मर्या इत्यादि । गम्भार्याः सकाशात्कृतमाल-
भारग्वधूवृक्षमुद्रतपत्रम् । घमच्छायामिति यावत् । कोयष्टिकः कोषा
इति ख्यातः पक्षी टीकते गच्छति । गम्भीर्या भल्पपत्रत्वात् । यद्वा ।
कृता संपन्ना माला पृक्षपाङ्क्तिर्यत्र तं प्रदेशं गच्छतीत्यर्थः । तीरस्यो-
द्गमन्तकस्तीराद्गमन्तकः । शाकपार्थिवादिः । अद्गमन्तकोल्लकोला
इति ख्यात आश्रयको वा वीरणं वा । तस्य शिम्बिः शिखा
लताभेदे वा तस्याधुम्बिनं चुम्बनकरणं मुखं यासां तादृशाः पूर्णिका
पक्षजातयोपः पानीयानि धावन्ति । धीष्मवप्रास्ता नीडं विहाय
जलमनुगच्छन्तीत्यर्थः । यद्वा । तीराद्गमन्तकं तीरवर्तिवीरणमपः-
पूर्णिका कुम्भीरमक्षिका धावन्ति व्रजन्ति । धीष्मवप्राजलं त्यक्त्वा
तीरवीरणादिच्छायामनुसरन्तीत्यर्थः । यद्वा । अद्गमन्तकं शिशि-
पावृक्षस्तस्य शिम्बिरममित्यर्थः । तिनिशस्यातिमुक्ताख्यवृक्षस्य
विह्वल्यति स्कन्धे प्रकाण्डे च्छायासेयनार्थं दात्युह्रैः पक्षिभेदैः
क्रोण्डाडाडक इति ख्यातैर्निलीय स्थितम् । वीरुल्लता नीडं वासो

४१ काश्मरीया B. C काश्मर्यात् N for काश्मर्या, 'टीकते for टीकते Bb

४२ तीराद्गमन्तक Bb तीराद्गमन्तक C for ती-क, तीराद्गमन्तक 'उपिपुवनपरा for ती-परा N, पुवन B पुवते Bb, C E. K1 K2 for चुम्बिन चुम्बनमुखा for चु-
-परा O., अधः for अग B K२,

४३ तिनिश E तिनिश N for तिनिश, कोटरवती for को-ति Bb रुन्दे for
रुन्दे K1.

४४ अर K2 अर O for अर कुकुटा for कुकुटा E. K1 O.

४५ तद्भवतु माधवमरकन्दावन्विष्य यथाप्रस्तुतं साधयामि ।

इति निष्क्रान्ता । विष्कम्भकः ।

ततः प्रविशतो माधवमकरन्दो ।

मक० । सकर्ण निःश्वस्य ।

यस्य कपोतस्य पाण्डुनामपक्षिणः शब्दितं लक्ष्यकृत्य कुक्षुभा
अधस्तरूपां रुदन्ति । मीष्मतापात्कपोता निजनीट्यासिनः कुकु-
भाथ तृपार्ता रुदन्तीत्यर्थः । जातिस्वभावा एयासौ । यद्वा । कुकुभाः
क्रन्दन्त्याह्लादयन्ति । अहो कपोतहतमित्यभिलपन्तीत्यर्थः ॥ गम्भा-
री सर्वतोभद्रा काश्मरी मधुपर्णिकेत्यमरः । आरग्वधे राजवृक्षश-
म्याकचतुरङ्गुलाः । अरिचतव्याधिघातकृतमालसुवर्णका इति च ।
फोयटिकट्टिडिभक इत्यादि । आजातकेम्लिकायामश्मन्तको वीरणेपि
च । शिशिपादमन्तकं प्राहुरिति धराणिः । शिम्बिः शिखा लताभेद इति
विश्वः । नासाच्छिद्र्यां तु पूर्णिकेति च । पूर्णिका पक्षीति ख्याता
पतचिह्नेति ख्याता वा । अणःपूर्णिका कुम्भीरमक्षिकेत्यपि धराणिः ।
शात्पूहः कालकण्ठक इत्यमरः । तिनिशे स्यन्दनो नेमी रथधुरति-
मुक्तक इति च । अक्षी प्रकाण्डः स्कन्धः स्यादिति च । तित्तिरिः
कुक्षुभो लाव इति च ॥ मयूरप्रमाणोयं पक्षी । तदित्युपसंहारे ।
विष्कम्भक इति । शुद्धविष्कम्भकोयम् । यदाह ।

शुद्धो मध्यमपात्रेण संस्कृतोक्त्या निबध्यते ॥ इति ।

४५. यावत् for भवतु B °वेवान्° for °वति° K1. K2. O., तान्त्वयामि A. Bh सपादयामि O K2 सम्पादयामि K1. for साधयामि.

४६. O om इति, कतो for निष्क्रान्ता ता Bh, शुद्धविष्कम्भः for वि-क. N.

४७ °शति माधवो मकरन्दश्च for °स-दो A. Bh. N.

४८ मक० after नि श्वस्य instead of before सकर्ण K1., B. om. सकर्ण, नि श्वस्य B निश्वस्य K2 for निःश्वस्य, E om नि श्वस्य

न यत्र प्रत्याशामनुपतति नो वा रह्यति
प्रविक्षितं चेतः प्रविशति च मोहान्धतमसम् । ५०
अकिंचित्कुर्वाणाः पशव इव तस्यां वयमहो
विधातुर्वामत्वाद्विपादि परिवर्तमह इमे ॥

माध० । हा प्रिये मालति कासि । कथमविज्ञाततत्त्वमद्भुतं
हृदिति पर्यवसितासि । नन्वकरुणे प्रसीद संभावय माम् ।

४९-५२ न यत्रेत्यादि । यैरस्माभिस्तादृश राजसैन्य जिहमि-
मे वय सद्गुर्वाम्याद्विपत्तौ पुनः पुनर्वर्तमहे । यत्र विपत्तौ चित्तम् ॥
कर्तुं ॥ प्रत्याशां नानुगच्छति न वा त्यजति । अन्यव्यतिरेकानि-
धयात् । तथा च सा जीवति न वेति न ज्ञायत इति भावः । रहस्यागे
स्वार्थे णिच् ॥ प्रविक्षित पुनः पुनः प्रेरितं सचेतः पुनर्मोहरूपगाढा-
न्धकारं प्रविशति । किं कर्तव्यमिति न जानीम इति भावः । अत
एव कानप्यर्धक्रियामकुर्वाणाः पशव इव ।

५३-५९ यत एवाविज्ञान तत्त्वमत एवाधर्मम् । पर्यवसिता समा-
प्तिं गता । संभावयाश्वासय । प्रियेत्यादि । हे प्रियमाधवे मयि किम-
लिग्धासि । माधवान्यशङ्कामपनयति । ननु हे अहमेष स य पूर्व तव

४९ राहयति च for रा-ति E

५० प्रति° for प्रवि° B E K1 K2 नु for च E N O °भवे for मयम्
Bh

५१ तस्या A यस्या k2 for तस्या

५२ मोह° (corrected in margin into मना°) for मना O

५३ O om मालति, प्रयच्छ मे प्रतिवचन after कासि B O (in margin),
°ज्ञात त्वम्° for °ज्ञाततन्वम्° O, A om अद्भुत प्रिये B च N after अद्भुत

५४ प्रयति for हृदिति O उपगृता B मवाता Bh आकाता N for पयशिता.

५५

प्रियमाधवे किमसि मय्यवत्सला
ननु सोहमेव यमनन्दयत्पुरा ।
स्वयमागृहीतकमनीयकङ्कण-
स्तव मूर्तिमानिव महोत्सवः करः ॥

६०

वयस्य मकरन्द दुर्लभः पुनर्जगति तावतः स्नेहस्य संभवः ।
सरसकुसुमक्षामैरङ्गैरनङ्गमहाज्वर-
श्चिरमविरतोन्माथो सोढः प्रतिक्षणदारुणः ।

करःस्वयमनन्दयत् । तथा च माधवान्यशङ्कामपि मा कृथा इति
भावः । आगृहीतमीपदृहीतं सात्त्विककम्पादिना चपलतया मनोशसू-
त्रं येन सः । यद्वा । आगृहीतमभिगृहीतं करसमर्पणात् । अत एव
मूर्तिमान्कृतदेहपरिग्रहो महोत्सव इव । सोऽपि गृहीतमण्डनो नन्द-
कथं भवति । उद्गृहीतमिति पाठ उच्चैर्गृहीतमित्यर्थः ॥ कङ्कणं म-
ण्डने सूत्र इति विश्वः ॥ तादृशस्येत्यनुस्मृतिः करग्रहणमहोत्सवा-
नुष्ठानस्वास्थ्यात्तद्भ्यासाद्वा । यदाह ।

स्वास्थ्याभ्यासममुत्था श्रुतिदर्शनसंभवामुस्मृतिः ॥ इति ।

६०-६३ सरसेत्यादि । तथा काममहाज्वरोवस्थादशको
बहुकालं सोढः । अनङ्ग एव महाज्वर इति वा । नवपुष्पमृदुभिरङ्गैः ।
कीदृशः । संततमर्मव्यथाकारी । अत एव प्रतिमुहूर्तमुन्मूलनोद्यतः ।
एतेन दुःसहत्वमुक्तम् । ततः प्राणांस्त्यक्तुं तथा मनो विशेषेण निर-
पेक्षतया धृतम् । अत एव तृणमिव । सारमाह इतः करार्पण-

५५. अयमगृहीत A. L. अयमागृहीत Bh. N. for स्त-त.

५९ पुनस्तादृशस्य for पु-तः B तावतः स्नेहस्य अगति for ज-स्य K2.; सप्रेद
after संभव Bh.

६०. सरस for सरस N.

६१. °लो° for °ले° O.

नृणमिव ततः प्राणान्मोक्तुं मनो विधृतं तथा
किमपरमतो निर्व्यूढं यत्करार्पणसाहसम् ॥

अपि च । मयि विगलितप्रत्याशाद्दिवाहविधेः पुरा
विकलकरुणैर्मर्मच्छेदव्यथाविधुरैरिव ।
स्मरसि रुदितैः स्नेहाकृतं तथा व्यतनोदसा-
वहमपि यथाभूयं पीडातरंगितमानसः ॥

१५

साहसादपटं किमस्ति । अपि तु न किमपीत्यर्थः । यत्करस्यार्पणं स्व-
यमेव दानं तदेव साहसं निर्व्यूढं निःशेषेण दोषमपहाय घृत्तम् ।
क्षुलकन्यकानां तन्निषेधात्सादसत्त्वम् । नृणमिवेत्यत्र लिङ्गचयनभेदे
नोपमादोषो भवति । रसान्तर्गतत्वेन भीमतामनुद्देशात् । यत्रोद्देशो
न भीमतामिति दण्डिचयनात् ।

६४-६७ मयीत्यादि । सखे असौ मिया स्नेहेज्जितं रुदितैस्तथा
विस्तारयामास यथा पीडाचपलनिघोहमप्यभूयं भूतोस्मीति स्मरसि ।
इतिरध्याहार्यः । अन्यथा कर्माप्राप्तिः । रुदितस्य करुणजन्यस्या-
त्करुणहेतुमाह । विवाहविधेः पूर्वं मयि नैरादयाद्विकलानि स्वयिपय-
व्यावृत्तानि करुणानीन्द्रियाणि तैरुत्तिता । अनेन मोह उक्तः । लक्षणे
तृतीया । कौटुम्भीः । मर्मच्छेदव्यथादीनैरिव । अनेन निःश्वासवश्य-
मुक्तम् । निःश्वासेन मर्मच्छेदोद्ययनात् । तथा च निःश्वासरुदितमोहैः
करुणरस उक्तः । यद्वा । विकलकरुणैर्व्यतनोद्भुदितैरिव । इतरत्समम् ।

६२ तथा for तथा K1.

६३ इतो for अतो Bb Com., तत्र for यत् B

६५. करुणैर्म° A, N. O. कर्णैर्म° K1 for करुणैर्म°; 'देव्ययामधुरैरिव for 'द-
व B, 'रवि for 'रिव O.

६६ स्मरसि B, श्रितिव K1 for स्मरसि, स्मरसितवितैस्ते° for रप-स्ते° N.
यथा for तथा B

६७ तथा° for यथा° N भूत for 'भूत Bb

सावेगम् । अहो नु खलु भोः ।

दलति हृदयं गाढोद्वेगं द्विधा तु न भिद्यते ॥

वहति विकलः कायो मोहं न मुञ्चति चेतनाम् ।

ज्वलयति तनूमन्तर्दाहः करोति न भस्मसा-

त्प्रहरति विधिर्मर्मच्छेदी न कृन्तति जीवितम् ॥

६८-७२ अहो नु खलु भो इत्याधये । दलतीत्यादि ।
मम हृदयं दलति विदीर्यते । सवेदनत्वात् । दृढोद्वेगम् । नैव द्विधा
भिद्यते द्विधा भिन्नं न भवति । स्फुटिते पीडोपशान्तिरिति भावः ।
तुशब्द एवार्थे पुनरर्थे वा । पुनर्न भिद्यत इत्यर्थात् ॥ भिद्यत
इति कर्मकर्तरि तद्ध् ॥ अथ च दलति तत्र भिद्यत इति
विरोधाभासः । एवमुत्तरत्रापि । विकलः कायो मोहं दधाति
न तु चेतनां त्यजति । पुनश्चेतन्ययोगात् । स्थिरे मोहे दुःखा-
ज्ञानात्कृतार्थः स्यामिति भावः । तदिहाध्यात्मिकविषयमुक्तम् ।
अन्तर्दाहः शरीरं दीपयति न भस्मसात्करोति । कात्स्न्येन भस्म-
रूपं न करोतीत्यर्थः ॥ सातिः कात्स्न्ये ॥ तथात्वे दुःखाज्ञानमेव
स्यादित्याशयः । अनेनाधिभौतिकी विषयदुक्ता । तदिह व्याधिदशा-
यां मोहादय उक्ताः । यदाह ।

मनःसमोहसर्वाङ्गदाहाधृत्यादिभिस्तथा ।

शिरसो वेदनाभिश्च व्याधेरभिनयो भवेत् ॥ इति ।

इह कायावच्छिन्न आत्मा कायपदेनोक्तः । अन्यथा मोहस्यात्मधर्म-
तया कायेसंभव इत्यवधेयम् ॥ स्त्रियां मूर्तिस्तनुस्तनुरित्यमरः ।

६८. मोद्वेग for सावेगम् Bh, B. om. अहो-भोः, E. om. नु.

६९. भश्यते for भिद्यते E.

७०. नूनं for मोहं B.

दाह for दाह O.

गक० । वयस्य निरवग्रहं दहति दैवमिव दारुणो विवस्वान् ।
इयं च ते शरीरावस्था । तदस्य पद्मसरसः परिसरे मुहूर्तमा-
स्यताम् । अत्र हि

७५

उन्नालबालकमलाकरमाकरन्द-
निष्यन्दसंवलनमांसलगन्धबन्धुः ।
त्वां प्रीणयिष्यति पुरःपरिवर्तमान-
कल्लोलशीकरतुषारजडः समीरः ॥

परिक्रम्योपविशतः ।

८०

७३-७९ जडतानिवृत्त्यर्थं माधवमन्याचितं कर्तुमाह । वयस्य
इति । निरवग्रहं निष्प्रतिबन्धं यथा । उपवेशनफलमाह । उन्ना-
लेत्यादि । समीरो वायुरिह त्वां प्रीणयिष्यति प्रीतं करिष्यति ।
तद्योग्यतामाह । श्रीभ्रमान्तेल्पोदकतयोद्धतनाला । बाला ये पद्मसंघास्ते-
षां पुष्परसक्षरणेन यन्मिश्रण तेन मांसलः पुष्टो यो गन्धस्तग्मि-
वम् । अये दोलायमानकल्लोलशीकरेः शीतलो जडो मन्दः । यद्वा ।
शीकरा एव तुषारास्तैर्जडः शीत इत्यर्थात् ॥ आकरो निवहोत्पत्ति-
स्यानभ्रहेषु कथ्यत इति मेदिनीकरः । माकरन्दः ॥ तस्येदमित्यण् ॥

७३ माधव A E K२ N माधव Bh after वयस्य, दाव एव for दैवमिव N,
ज्योय हि° for ज्यो वि° O, अस्मान् after विवस्वान् O K1

७४ H om इयं या, तटे for परिसरे H

७५ यव B अय N for अत्र

७६ उन्नाल O E, उन्नील (in margin) O for उन्नाल

७७ संवलन for संवत्न A

७८ प्राण° for प्रीण° N, पुरा A पुन Bh for पुर, °माष for प्राण H O,

७९ °डो नभस्वान् for °ड समीर U

८० इति before परि° A, Bh E

मक०। स्वगतम्। भवत्वेवं तावदाक्षिपामि। प्रकाशम्। वयस्य
माधव।

एतस्मिन्मदकलमालिकाक्षपक्ष-
व्याधूतस्फुरदुदण्डपुण्डरीकाः।
वाष्पाम्भः परिपतनोद्गमान्तराले
दृश्यन्तामविरहितश्रियो विभागाः ॥
माधवः सावेगमुत्तिष्ठति।

८१-८७ भाक्षेपोन्यमनस्कता। एतस्मिन्निस्थादि। अत्र सरसि
भुवः प्रदेशा वृश्यन्ताम्। अनुपूर्णनेत्रतयादर्शनमाशङ्क्याह।
एकस्य नेत्रजलस्य परिपतनमन्यस्योत्थानं तयोर्मध्ये। कीदृशाः।
हर्षव्यक्तमधुररसहंसविशेषपक्षकम्पितचलदीर्घनालपद्माः। नीलोत्प-
लयुक्ताश्च। पूर्वं विशिष्टपद्ममुक्तामिह तु नीलपद्ममात्रमित्यपीनदत्तय-
म्। यद्वा॥ पूर्वं श्वेतपद्ममुक्तम्। इह तु नीलं तदित्यदोषः। श्वेत-
स्यामकमलसयलनेनाविरम्यतोक्ता। अविरहितश्रिय इति पाठे श्रीः
शोभा लक्ष्मीर्वा। सरसितस्याः सतताधिवासात्। तथा च श्रीयु-
क्ता इत्यर्थः॥ मलिनैर्मलिकाक्षस्त इत्यमरः॥ मल्लिको हसमिद्य-
पीति मैदिनीकरान्मल्लिक आख्या यस्येति ज्ञायते। अनुशास्य ना-
गरागेति समागन्तुत्यापि संभवतीत्यवधेयम्। सोद्वेगं शीतघातादिदुः-
सहत्वादिति भावः।

८१ B O om स्पष्टम्, 'दृश्यन्तां पक्षिपामि' for 'दाक्षिपामि' A III B O om
प्रकाशम्

८२, O, om माधव

८१ 'काश्य' A Bb E 'वाधि' B for 'काश', पक्षी for पक्ष Bb

८४ स्फुरदु for स्फुरदु K1

८५ 'मता' Bb 'मृता' O for 'मृता'

८६ 'मता कुलधिनो भुगे' appears to be the reading of Com

८७ 'सोद्वेगम्' for 'सुद्वेगम्' A III K1 K2

मक० । कथं प्रतिपत्तिशून्यमुत्पायान्यतः प्रवृत्तः । निःश-
स्योत्पाय च । सखे प्रसीद । पश्य पश्य

वानोरप्रसवैर्निकुञ्जसरितामासेक्तवासं पयः १०

पर्यन्तेषु च यूयिकासुमनसामुज्जृम्भितं जालकैः ।

८८-९३ प्रतिवाक्यप्रदानादिश्रुत्यालोकनवर्जनम् ।

तूष्णींभावो विवेतस्त्वं जडतायां भवति हि ॥

इति जडताचिह्नं माधवे सचमस्कारमाह । कथमिति । निरूप्य नेयं
जडता किं स्वनुस्मृतिरित्याह शून्यमिति । शून्यं निर्लक्षमन्यतो
गमनेनानुस्मृतिः । यद्वा । अन्यतः शून्यं मालतीव्यतिरिक्तवस्त्व-
ज्ञानात् । अत एव प्रहेषादन्यकार्याणां कथितानुस्मृतिरिति । अम-
तिपत्तिशून्यमिति पाठेनवधानेन चैतन्यविरहो यथा तथोत्पायेत्यर्थः ।
यानीरेत्यादि । सखे कुञ्जसंबन्धि नदीनां पयः पश्य । वेतसपुष्पै-
र्मसौरभम् । तासामेवोपान्तेषु च यूयिकाकुष्ठमानां जालकैः कौर-
कैर्विकसितम् । यद्वा । यूयिकाश्च सुमनसश्च तासां जालकैः ।
यूयिका जूहीति प्रसिद्धा । सुमनसो जाल्यः ॥ सुमना मालती
जातिरित्यमरः ॥ तथा गिरेः सानुनैकदेशानालम्ब्येह प्राग्भारेषु
शिखरेषु वर्तमानैमेधैर्वितानाम्यते । वितानाचारः क्रियते । मयूर-
नृत्यविधाननिमित्तम् । निमित्तसप्रमीयम् । कीदृशेषु । विकस-
त्कुटजपुष्परूपदासवत्सु । तदिह मयूरनृत्यार्थं मेधैर्वितानं कुटजै-
र्हास इति यत्तत्पदयेत्यर्थः । एवं च कुटजवृक्षा ब्रह्मारो मयूरा

८८. कथमपत्ति° for क-ति° C. K1. K2. कथमपत्तिपत्तिरेव शून्य° for क-शून्य° O ;
(विश्व° for निःश्व° Bh. K2.

८९. उन्वाय for उन्वाय A.; C. N. om. च, B. N. repeat प्रसीद. A B. N.,
om. one पश्य

९०. गान्धार for गान्धार B.

उन्मीलकुटजप्रहासिषु, गिरेरालम्ब्य सानूतितः ।

प्राग्भारेषु शिखण्डिताण्डवविधौ मेघैर्वितानाय्यते ॥ ११ ॥

अपि च । जृम्भाजर्जरडिम्बडम्बरघनश्रीमत्कदम्बवृक्षाः

११ । शैलाभोगभुवो भवन्ति कुकुभः, कादम्बिनीदयामलाः ।

नर्तका मेघो वितानमिति, नृत्यसामयी । ध्वनिस्तु, शिखण्डिपदेन पञ्चचूडोपेतशिरस्कत्वेन विदूषक उक्तः । प्राग्भारपदेन च प्राञ्च-
तीति, प्राक्प्रकृष्टज्ञानवान्भारो-दुःसहो-यस्य स मुखो ब्रह्मोक्तः ।
तस्य च हास उचित एव । यद्वा । शिखण्डिपदेन त्रिशिखण्डयो-
गितया बाल उक्तः । तस्य च नृत्ये मुखो हसत्वेव ।

॥ बालानामपि कर्तव्ये विशिखण्डविभूषणम् ॥

इति बालानां शिखण्डित्ये मानम् ॥ बानीरवञ्जुला इत्यमरः ।
हारको जालकं ह्रीवे कलिका कौरकः पुमानिति च ॥ वितान-
माचरतीत्यर्थे क्यडन्ताद्यकि वितानाय्यत इति रूपम् ॥

१४-१७ जृम्भेत्यादि । सरे शैलपर्यन्तभूमयो जृम्भया वि-
कासेन जर्जरः पृथग्भूतो यो डिम्बो गोलकस्तस्य डम्बरेणार-
म्भेण व्याप्ता अत एव श्रीमन्तो नीपवृक्षा यत्र तादृश्यो भवन्तीति
यत्तत्पदार्थः । एवं सर्वत्र दिशो मेघमालादयामा भवन्ति । यद्वा ।
कादम्बानां कलेहसानां खिद्यः कादम्बिन्यस्ताभिः दयामाः । नदी-
मयाहानां कर्णाः कूटान्वुषद्भिर्विकसितैः कन्दलैर्नवाङ्कुरैः कान्ता
मनोहा ये केतकवृक्षास्तद्धारका भवन्ति । यद्वा । उद्यन्कन्दलः
कन्दो यस्य कान्तकेतकस्येत्यर्थः । यद्वा । उद्यन्यः कन्दलो म-
होवृक्षस्तं कान्तकेतकं च विश्रतीत्यर्थः । यनानां मालाविर्गन्धानि

११. प्रहासिषु for प्रहासिषु O., विह A. °नृत. O for वितान-

१२. प्राग्भारेषु Bh. प्राग्भागेषु L. प्राग्भागेषु N. for प्राग्भारेषु, वितानायत B. K1 K2 N. वितानायते Bh. for वितानायते.

१४. जर्जर for जर्जर N, विन for डिम्ब O.

उद्यत्कन्दलकान्तकेतकभृतः कच्छाः सरित्तोतसा-

। माविर्भूतशिलीन्धलोधकुसुमस्मेरावनानां ततिः ॥

माध० । सखे पश्यामि किं तु दुरालोकरमणीयाः संप्रत्य-
रण्यगिरिभूमयः । तत्किमेतत् । सासम् । अथवा किमन्यत् ।

उत्फुल्लार्जुनसर्जवासितवहस्यौरस्यश्चञ्चलमह-

१००

स्मिहोलस्त्रलितेन्द्रनीलशकलस्निग्धाम्बुदश्रेणयः ।

प्यक्तीभयत्सौरभानि यानि शिलीन्धलोधकुसुमानि तैः स्मेरा
सहासेव । मनोवाया ॥ -शिलीन्ध्रं कन्दलीपुष्पमिति विश्वः ॥

शिलीन्ध्रं वल [सन] इति ख्यातम् । धनमिह पद्मजलं विपिनं
वा ॥ जृम्भा विकासजम्भयोरिति विश्वः । डिम्बोण्डेपि च गोलक

इति धरणिः । उम्बरोली समारम्भ इति विश्वः । कारुम्बिनी मेघमाला
कारुम्बली च कथ्यत इति शाश्वतः । कन्दलः कलहे कन्दे महया-

मङ्कुरसंघयोरिति मेदिनीकरः । पुंसि कच्छस्तथाविध इत्यमरः ।
धनं वीरेम्बुजे क्रीय काननेप्यालये धनमिति मेदिनीकरः ॥

१००-१०३ । उत्फुल्लेत्यादि । अपुना त एते दिवसाः । मामा
ये मनोराज्येन मया धृता इत्यर्थः । इह त एत इति सर्वनामभ्यां

दिनानामस्युत्कण्ठाहेतुत्वं धनितम् । कीदृशाः । उत्फुल्लाभ्यामर्जुन-
शालाभ्यां वासितः सुरभीकृतोवहस्यौरस्यः प्राच्यो यो हञ्जानिलः

११ B. has lost the part from कच्छ दल to शिखाम्बुदश्रेणय, केतक for
केतक Bh

१२ माविर्भूतशिलीन्ध्र K2. माविर्गणशिलीन्ध्र N. O. Com. for मा-अ, रोध for
लोध K2. O.

१८ दुरालोकं for दुरालोक L.; चञ्चरेण्य for चञ्चर्य N.

१९ A. N om गिरि, हाणी for वास Bh.

१००. सर्जता° Bh. सर्जवा° O. for सर्जवा°, चञ्चलानि for चञ्चलमदन् A, Bh. I.

१०१ मेघोत्तरजलितेन्द्र Bh. मेघोत्तरजलितेन्द्र N. मेघोत्तरजलितेन्द्र O for मे-
नद्वेष्टारमान[वग्धा° for ते-ग्धा° C, निषय for दारुल L.

धारासिक्तचसुंधरासुरभयः प्राप्तास्त एतेधुना
धर्माभोविगमागमव्यतिकरश्रीवाहिनो वासराः ॥

हा प्रिये मालति

१०५

तरुणतमालनीलचहुलोज्जमदम्बुधराः

शिशिरसमीरणावभूतनूतनवारिकणाः ।

प्रपण्डवायुः प्रावृषेण्ययातो वा तस्य प्रेङ्खोल आन्दोलनं तेन स्खलिताः
स्वस्थानध्युता इन्द्रभीलमणिखण्डा इव द्यामा मेघपङ्क्तयो येषु ते ।
अत्रार्जुनप्रहणेपि द्वितीयतरोः सर्जस्य ग्रहणं कदम्बाद्युपलक्षणार्थम् ।
तथा श्रीभोष्मतप्तमहीसेकसीरभवन्तः । 'ईषदृष्टौ तदुद्गमात् । धर्मस्य
भीष्मस्य' विगमोपगमोम्मस आगम आगमनं तयोर्व्यतिकरः संब-
न्धस्तेन श्रियं शोभां घोषं शीलं येषां ते । यद्वा । धर्माभसः स्वेद-
जलस्य यौ विगमागमौ तयोर्व्यतिकरः समेदः । यर्षारम्भ इत्यर्थः ।
तस्य श्रीः संपत्तिस्तद्वाहिन इत्यर्थः ॥ पौरस्त्य इति पुरस्तस्यक् ॥
झञ्झा ध्वनिविशेषे स्यादिति मेदिनीकरः ॥ तदन्वितोनिलो झञ्झा-
निलः । यद्वा । झञ्झानिलः प्रावृषेण्य इति रत्नकोशः ॥ अत्र वास्यमानेति
कर्तव्ये सपूर्णाक्रियात्वपरनिष्ठाप्रत्ययान्तवासितपदोपादानास्समस्तपुष्प-
सीरभेसंक्रान्तिर्वायोर्ध्वनिता । अत एव मलयानिलाञ्जझानिलोत्कर्षः
कदाचित् । उन्मादावस्थो माधवः । उन्मादश्चेष्टवियोगात् । यद्वाह ।

इष्टजनस्य वियोगादुन्मादो विभवनाशाच्च ।

१०५-१०९ तरुणेत्यादि । कथमधुना दिशोदमवलोकये-
यम् । तरुणतमालात्रीलास्वहृदा नीलाः प्रचुरा उद्गच्छन्तो मेघा यासु

१०१ एवाधुना for एतधुना A. E. N.

१०२ वाहिनी for वाहिनी B. O

१०५ अदभुत for अमदभु Bh

१०६ वाविभुत for वावभुत N

कथमवलोकयेयमधुना हरिहेतिमती-

मेदकलनीलकण्ठकलहैर्मुखराः ककुभः ॥

शोकार्ति नाटयति ॥

मक० । कोप्यतिदारुणो देशविपाकः संप्रति वयस्यस्य । ११०
साक्षम् । मया पुनर्वञ्जयमानेन विनोद आरब्धः । निःशस्य ।

साः । शीतयातस्मिन्नवजलकणाः । हरेरिन्द्रस्य हेतिदत्तं धनुस्तृतीः ।
मदकलमयूरकोलाहलैः शम्भुवतीः ॥ कलहं कलकलेपि चेति विधः ॥
सरित इति पाठे प्रतिविम्बेन मेघवस्त्वम् । हरेः कृष्णस्य हेतिध्वजं
तन्नामकपशियुक्ताः । दुःखितेनर्गुणानं दुःखमयत्वेनैव । यदाह ।

ऋतून्प्रदयति दुःखार्तः सर्वान्दुःखसमाभितान् ॥ इति ।

तदनेन प्रबन्धेन वर्षाकाल उक्तः । यदाह ।

कदम्बनीपकुटजैः शाहलैः सेन्द्रगोपकैः ।

मेघवातैः सुखस्पर्शैः प्राबृह्नात् प्रदर्शयेत् ॥

शोकेति । मूर्च्छितः पततीति भाषा ।

१११-११० विनोदचित्तस्यास्थम् । प्रमुग्धः संताड्यन्त्यः ।

अनुक्रोशोनुकम्पा तद्विपरीतासि । अपेत्यादि । भगणितमात्रादिके हे

१०० विदमधुना for विदमधुना E.

१०८ मद for मेद Bh.; विहतेः for कलहै O.; सरितः O. K1 K2. O. सरित
noticed by Com. for ककुभ

१०९. इति before शोकार्ति B.; शोकार्ति for शोकार्ति C.

११०. कोप्यति B. कोपयति O. K1. K2. for कोप्यति, अयं after "दण्डो O;
कोप्यति B. कर्ते for क-स्य B.; C K1. om. संप्रति; कर्ते after संप्रति N.

१११. वञ्जयमानेन for व-न A. E., पुनर्वञ्जयमानेन पुनो विनोदव्याख्या B पुनर्वञ्जय-
माने विनोद व्याख्या Bh पुनर्वञ्जयमानेन वञ्जयमानेन विनोदने व्याख्या N. पुनर्वञ्जयमानेन
किन् विनोद व्याख्या O. for पुनर्व, कोपि before विनोद A. E., निषण्ण for
निषण्ण A. Bh. C. E. N.

एवं च पर्यवसितमायैवे नोन्माधवमस्यांशाः । सभयं वि-
लोक्य । कथं प्रमुग्ध एव ॥ आकाशे । मालति मालति किम-
परं निरनुक्रोशासि ॥

- ११६ । अपहस्तितवान्धवे स्वया विहितं साहसमस्य तृणया ।
तदिहानपराधिनि प्रिये सखि कोयं करुणोज्झितक्रमः ।
कथमद्यापि नोच्छसिति । हन्त मुपितोस्मि दैवेन ।
मातर्मातदलति हृदयं ध्वंसते देहबन्धः
शून्यं मन्ये जगदविरतज्वालमन्तर्ज्वलामि ।
११७ । सीदन्नन्धेतमसि विधुरो मज्जतीवान्तरात्मा

ताखि अस्य लोभेनोत्पन्ना साहसे कृतम् । तदिह प्रिये पीते निरप-
राधेपि निर्दयः क्रमः कोयम् । केयं परिपाटिस्तवेत्यर्थः । कथमी-
दृशं पतिं त्यक्त्वा निर्दयासीति भावः । उच्छ्वासः संशालामः ।

११८-११९ । मातरित्यादि । मातर्मातरित्यात्रेण । द्विधा
भवति हृदयमिति पीडा । अयववसंधिः क्षिप्रिलीभवतीत्यस्वस्यता ।
विश्वं शून्यं मन्य इति वासासिदिदना निर्वेदः । अविरतज्वालं यथा
तथान्तर्ज्वलामीति चिन्ताजनितो दाहः । अन्तरात्मा निरालम्बः
सीदन्नवज्जति गच्छन्गाढान्धकारे मज्जतीवेति ग्लानिः । विष्णुकसर्व-

११६. A. E. om. च, आयैवे for आयैव Bh.; आयैव माधवमस्यांशा नः B.; आयैव नी
माधवं प्रत्याशा K1. K2. आयैव नो माधवं पति प्रत्याशा A. Bh. U. E. for मा-शा.
११७. मुग्ध for प्रमुग्ध Bh.; वयस्यः after एवं C. K1. K2.; N. om. आकाशे;
सखि A. Bh. U. स N. before मालति. A. Bh. E. N. om. one मालति ।
किं परं निरनु B. किं वा निरनु N. for किं नु.

११८. साहसमप्यपहंके for सा-सा Bh. N.

११९. तः कथं for तत्कथं B. K1. K2. O.

११९. E. om. अखि; E. om. अस्मि; Bh. N. om. दैवेन.

११९. अविकृत B. अविरत C. for अविरत.

विष्वक्लोहः स्थेगयति । कथं मन्दभाग्यो करोमि ॥

कष्टं भोः कष्टम् ।

यन्धुताहृदयकोमुदीमहोः मालतीनयनमुग्धचन्द्रमाः ।

सोयमद्य मकरन्दबन्दनो जीवलोकतिलकः प्रतीयते ॥

हो वयस्य माधवः ॥ १९५ ॥

गोपनीयं मन्त्रं गोपनीयं गोपनीयं गोपनीयं गोपनीयं ॥ १९६ ॥

रानन्द एव हृदये ममायस्त्वमोसीति ॥ १९७ ॥

तं त्वो निक्कामकमनीयमकाण्ड एव

कालेन जीवितमिवोदरता हतोस्मि ॥ १९८ ॥

११० अकरुण वितर स्मितोज्ज्वलां दृशमतिदारुण देहि मे गिरम् ।

सहचरमनुरक्तचेतसं प्रियमकरन्द कथं न मन्यसे ॥

माधवः संज्ञां लभते ।

मक० । सोच्छ्वासम् । अयमचिरधौतराजपट्टरुचिरमांसल-
च्छविर्नवजलधरस्तोयसीकरासारेण प्रियवयस्यं मे जीवयति ।

१११ दिष्ट्या समुच्छ्वसितस्तावत् ।

१३०-१३३ सोन्मादो विलपति । अकरुणेत्यादि । हे
निर्दय हासमनोज्ञां दृशं देहि । हासपूर्वं पश्येत्यर्थः । यद्वा । स्मि-
तेन विकासेनोज्ज्वलां विकसितामित्यर्थः । वचनादानादतिदारुण
हे मे वाच देहि । मित्रमनुरक्तचित्तं हे प्रियमकरन्द कथं न मन्यसे ।
कथं नाङ्गीकरोषि । इहावेगादीनां सत्त्वात्करुणो रसः । यदाह ।

इष्टनाशधनापायबन्धुव्यसनताडनैः ।

शापहेशोपधानैश्च जायते करुणो रसः ॥

अश्रुतिश्चासवैवर्ण्यस्तद्भिश्च स्मृतिक्षयैः ।

परिदेवितशोकाद्यैरभिनेयः च स्मरिभिः ॥

अचिरधौतस्वेन राजपट्टस्य नीलत्वास्निग्धत्वे उक्ते । राजपट्टं खटीति
ख्यातम् । रुचिरा दीप्तिमती मांसला घमा च्छविः कान्तिर्यस्य सः ।

१११ सका for मक० Bh प्रिय for मय B अचिरल for अचिर O

११२ चय(?) लधरस्तोय Bh अलदस्तोय N for ज-य, शाकरा for सीकरा E,
N गारवर्णेण for अरेण B, मे वयस्य Bh O. मे प्रियवयस्य K1 K2 for
प्रि मे A E om प्रिय O. om मे, संजीवयति for जीवयति Bh N

११५ अमुच्छ्वसितस्तावत् for ह न A, उच्छ्वसि B यदुच्छ्वसि O L K1
K2 for उ-सि, शित नावत् for शि-त् Bh माधव after तावत् B O

माध० । तत्कमत्र विपिने प्रियावार्ताहरं करोमि । विलोक्य ।
साधु साधु ।

फलभरपरिणामश्यामजम्बूनिकुञ्ज-
स्खलिततनुतरङ्गामुत्तरेण खवन्तीम् ।
उपरि विषट्मानः प्रौढतापिच्छनीलः
अयति शिखरमद्रेर्नूतनस्तोयवाहः ॥

१४०

सरमसमुत्थायोन्मुखः कृताञ्जलिः ।

१३६-१४२ धार्तानारो द्रुतः । अतिप्रवृद्धकालतया द्रुतप्रे-
षणम् । यदाह ।

प्रसह्यमानकामार्तो बहुस्यानसमुत्थितः ।

स्वायस्थादर्शनार्थं तु प्रेषयेद्भूतात्मनः ॥

फलेत्यादि । मधमेधो गिरेरग्रं अयति । फलभारपाकश्यामजम्बूनि-
कुञ्जारस्खलनेनाल्पकक्षोलां नदीमुत्तरेण नद्या उत्तरसमीपे ॥ एनपा
द्वितीया ॥ कीदृशः । उपरि विषट्मान ऊर्ध्वस्थानं त्यजन् । वि-
कासितमालपुष्पासीलस्तद्वद् नीलः । उपचितघनमालेति पाठ उप-
चिता घना च माला वेपामित्यर्थः । घने नूतनस्येनातिशयामता ।
यदा । खवन्तीमुपरि विषट्मानो विविधप्रकारेण अयन् । उत्तरेणो-
त्तरदेशे ॥ उत्तरेणेति विभक्तिप्रतिरूपको निपातः ॥ किंनिदेशो-

१३४. शीवेग before तत्क^० Bh.; तत्कथमत्र A. B. O तत्किमत्र K२ तत्किमि-
वाच N. for त-च; L. om. विपिने; विषाया for प्रिया C O , धार्तानारो for धार् O.;
हर्तारं E. हरं K२. for हरं.

१३७. Bh. om. one साधु.

१३८. परिणाह for परिणाम N

१३९. शरत्तामु^० for तरङ्गामु^० N , खवन्ती Bh खवन्ती C. E. for खवन्तीम्

१४०. उपचितघनमालप्रौढ for उ-च A , घन for घन Bh N

१४१. सादर for सरमस A E ; उन्मुक्त for उन्मुक्त ■

कश्चित्सौम्य प्रियसहचरी विद्युदालिङ्गति त्वा-
माविर्भूतप्रणयसुमुखाश्चातका वा भजन्ते ।

१४३ पौरस्त्यो वा सुखयति मरुत्साधुसंवाहनाभि-
विष्वग्निभ्रत्सुरपतिधनुर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति ॥

त्तरणेतिवत् । आश्रयार्थकतया षटेः सकर्मकता ॥ स्रवन्ती निम्न-
गापमेत्यमरः ॥ कृताञ्जलिरित्यनेन विनय उक्तः । विनयपूर्वकश्च
संदेशः कार्यः । यदाह ।

सदेशं चैव दूत्यास्तु प्रदद्यान्मदनाश्रयम् ।

तस्येयं समवस्थेति कथया विनयेन हि ॥

१४३-१४६ कश्चिदित्यादि । प्रार्थनोचितं सुभगप्रभमाह । हे
सौम्य सुन्दर प्रिया वल्लभा सहचरी सततानुगता विद्युत्सामालि-
ङ्गति कश्चित् । कथयेत्यर्थः ॥ कश्चित्कामप्रवेदन इत्यमरः ॥
विरहित्येन कान्ताभिलाषाश्रयमं कान्तासंगमप्रभः ॥ चारुचन्द्र-
जयोः सौम्य इति शाश्वतः ॥ प्रियालिङ्गने सुखं तादिरहे दुःखमिति
त्वमपि जानासीति ध्वनितम् । यद्वा । कश्चिदेयमभिमतं ममेत्यर्थः ।
उत्पन्नत्वेन सुभगाः सुमुखाश्चातकास्त्वां सेवन्ते । वा समुद्ये ।
अनेनाधिसंपत्तिरुक्ता । पुरोवातश्च मृदुप्रेरणाभिस्त्वां सुखयति ।
अग्नौपि सहायधरणमुटिप्रहणादिरूपसंवाहनां कुरत इति ध्वनिः ।
अनेन सहायसंपत्तिरुक्ता । विष्वक्सर्वतो लक्ष्मीं शोभां विभ्रदिष्ट-
धनुः ॥ कर्तुं ॥ लक्ष्मं चिह्नं तथ तनोति । अनेन प्रसाधनमुक्तम् ।
विभ्रं विभ्रदिति षाटे हे विभ्रं विभ्रद्वयनं दधान । यथैव तस्या-

१४३. 'नर' for 'नरी' A. Bh ; 'ते ता' for 'ने त्वा' Bh.

१४४ सुभगा B () सुभिता: E. सुभगा: Com for सुभगा.

१४५. मोर for मयू Bh.

१४६ विभ्रदिष्टधनुः B. विभ्रदिष्टधनुः K1. विभ्रदिष्टधनुः K2. विभ्रदिष्टधनुः M. (१४) विभ्र
an। विभ्रं मिथुन noticed by Com. for विभ्रदिष्टधनुः 'मोरेन' for 'मीने' K2.

आकर्ण्य । अयं प्रतिस्वभरितकन्दरानन्दितोत्कण्ठनीलकण्ठक-
लकेकानुबन्धिना मन्द्रहुंकृतेन मामनुमन्यते । यावदभ्यर्थये ।
भगवन् जीमूत

दैवात्पश्येर्जगति विचरन्निच्छया मत्प्रियां चे- १९०
दाश्चास्यादौ तदनु कथयेर्मागवीयामवस्थाम् ।

दितमृद्वया जगदुपकारकत्वमुक्तम् । प्रसाधनमाह । ' इन्द्रधनुरूपं
विह्वं तव शोभां तनोति । विम्बं बिभ्रदिति पाठे तु विम्बं मण्डल
शोभां तनोति । कीदृशम् । इन्द्रधनुर्विह्वं बिभ्रदधानम् । तदिह जगदु-
पकारकतया ममाप्युपकारं करिष्यसीति भावः ।

१४७-१५४ गर्जितेनानुमतिमाह । अये इति । प्रतिशब्दभ-
रितकन्दरत्वेनानन्दिता समृद्धोत्कण्ठा यस्य सः । यश्च । अनन्दिता
हृष्टा उत्कण्ठा उद्गीता इत्यर्थः । मन्द्रं गभीरम् । अनुग-
न्यते स्वीकरोति । आर्तिवशाद्देवतारोपणेन भगवन्निति । अव-
धारणे यावत् । जीमूत मेष । दैवादित्यादि । इच्छया जगति
विचरंस्त्वं मत्प्रियां यदि दैववशात्पश्येर्द्रक्ष्यसि तदा प्रथमं ता
प्रबोध्याथ माधवदशां कथयिष्यसि । अवस्थाविरोधेन तन्मरणमा-
शङ्क्याह । कथयता त्वयाशा पुनःसगमप्रत्याशा सैव तन्तुः ।

१४७ अयं किं B अयं कथं O before अयं, अये for अये Bb K1 K2 Com
स्कण्ठनीलकण्ठा कानेन ध्वनिना Bb 'स्कण्ठनीलकण्ठेन कानेन ध्वनिना' N for स्कण्ठ-
A om नीलकण्ठ, K1 h2 om कल

१४८ तिक्ताय before य इ O, A E om मद्र, इदमेव तावत् for यावत् B,
अर्थये for अभ्यर्थये A, अभ्यर्थयेषु भगवन्जीमूत for अयं त Bb

१४९ जीमूतनाथ for जीमूत N

१५० पश्येज्जगति य भवान् for प रन् O, याद जगति वा मत्प्रिया मालती च° for
अ चे° B, मालती for इच्छया N O

१५१ आभस्य for आभस्य B L B, 'कत' for 'ये' O, माधवस्याह for माध-
वस्याह Bb N O

आशातन्तुर्न च कथयतात्यन्तमुच्छेदनीयः

प्राणत्राणं कथमपि करोत्यायताक्ष्याः स एकः ॥

सर्पम् । अये प्रचलितः । तदन्यतः संचरामि । परिक्रामति ।

१५५ मक० । साकूतम् । कथमिदानीमुन्मादोपरागो माधवेन्दुमा-
स्कन्दति । हा तात हा अम्ब हा भगवति परित्रायस्व परि-
त्रायस्व । पश्य माधवस्यावस्थाम् ।

जीवनबन्धहेतुत्वात् । नैवात्यर्थमुच्छेद्यः । चैवार्थे । अत्र हेतुमाह ।
स आशातन्तुरेकस्तस्याः प्राणत्राणं कटाकट्या करोति नाहमित्यर्थः ।
इह तावत्कालं सा जीवति न धेति संभायना दर्शनस्य दैवादित्यने-
नोक्तम् । प्रसंगतो मत्कार्यमिति जगति विवरन्नित्यनेनोक्तम् । नत्वि-
यामित्यनेन सुकुमारस्नादिना विरहदुःखासहिष्णुतोक्ता । आदावा-
श्वासनं यार्ताश्रयणपटुत्वार्थम् । अत्यन्तमित्यनेन मध्यमविधया
दशाकथनम् । तेन च तत्रैराद्यनिषेध इत्युक्तम् । कथमर्पात्यनेना-
शातन्तुमात्र तद्वक्ष्याय कल्पत इत्युक्तम् । आवताक्ष्या इत्यनेन
कटाक्षादिस्मरणेन गुणकीर्तनम् । माधवस्येय माधवीया ॥ वृद्धा-
द्यः ॥ उन्मादावस्येयम् । अर्तवद्धप्रलापात् । सहर्षत्वं मद्भवनम-
ङ्गीकृत्य प्रचलित इति ।

१५५-१६० उपरागो राहुप्रासः । शैशवे संकटप्रदेशे पित्रा-
दीनां स्मरणस्य स्वभ्यस्ततया विरहसंकटेऽपि तदाह हा० तातेति ।

१५२ विच्छेदनीयः for मुच्छेदनीय C

१५२ भवति for करोति Bb, ताक्ष्याः for ताक्ष्याः B, एव C K1 एव K2 for एक

१५२ अहो A B अय K2 for अये B om अये, तावदप्य after प्रचलितः B ;
अयमनुगमि for अन्य वि K2, अयम् for अयम् A Bb C E K1 O इति
before परि० C K1 K2

१५५ सोदेन A Bb N स्वगत B for साकूतम् १६ उपराग B माध० for दो भ
K1 K2, ग इव माध० Bb ग इव माध० E N O for गो माध०

१५५ A E. om हा before भग, आयस्व for परित्रायस्व B, B Bb N om
one परित्रायस्व

१५५ माधवस्या A E माधवीयामस्या Bb माधवस्यामस्या N for मा द

माध० । धिक्प्रमादः ।

नवेषु लोभप्रसवेषु कान्तिर्दृशः कुरङ्गीषु गतं गजेषु ।

लतासु नम्रत्वमिति प्रमथ्य व्यक्तं विभक्ता विपिने प्रिया मे । १६०

हा प्रिये मालति ।

मक० । सुहृदि गुणनिवासे प्रेयासि प्राणनाथे

कथमपि सहपांसुक्रीडनप्रौढसख्ये ।

प्रमादोनिटम् नवोद्वित्यादि । नूतनलोभपुष्पेषु कान्तिः पाण्डिमा
गौरव्यं या । इह नवपदेन क्षिप्धतोक्ता । वृशो विलोकितानि हरिणीषु ।
गमनं हस्तिषु । नम्रत्वं लतासु । इतिशब्द आद्यर्थे । हेला-
लीनेत्यमी हावा इतिवत् । प्रमथ्य मारयित्वा मे प्रिया विपिने
विभक्ता खण्डखण्डीकृत्य धृता । यद्वा । इतिः प्रकारार्थः । तेन
लोभप्रसवादिभिर्मे प्रिया विभागीकृता । कान्त्यादिविभागद्वारा प्रिया
विभाग एवोर्द्ध्वयत इत्यवधेयम् । विपिन इति प्राणिशब्दस्थानाभिप्रायम् ।

१६१-१६८ सुहृदित्यादि । हे हतहृदय कथमपि विदीर्य
द्विधा त्वं न प्रयासि । हतेति निन्दायाम् । मित्रे गुणनिधानेतिप्रेम-
यति जीवेश्वरे सहधूलिक्रीडागाढमैत्रे कान्तावियोगमनोव्यथाऽप्याधि-
मन्तर्दधाने सति । सुहृदित्यादौ हेतुहेतुमद्भावः ॥ धूलिः वियां

१६८ विपिदिरूप्यं सर्वतोऽवलोक्य after माध० A.; हा before धिक् K1. K2.

१६९. लोभ for लोभ K1. K2. O., प्रमथेषु for प्रसवेषु C, 'निटं' for 'निटं'
K1. K2.; दृशो कुरङ्गीषु for दृशो N., कुरङ्गीषु for कुरङ्गी K1. K2 O., गजेषु याज
for गतं गजेषु A. C E. K1. K2 O.

१६०. रकुटं for व्यक्तं K1; विपिस्त्रिन् for विपिने A C E K1. K2. O.

१६१. हे for हा K2.; इति मूर्च्छति after मालति A.

१६२. इव A E. N. O इह Bh. for आने, पांसु for पांसु Bh.

प्रियजनविरज्ञाधिष्ठ्याधिवेगं दधाने

१६५

हतहृदय विदीर्य त्वं द्विधा न प्रयासि ॥

माध० । सुलभानुकारः खलु जगति वेधसो निर्माणसंनि-
वेशः । भवत्वेवं तावत् । उच्चैः । अयमहं भोः प्रणिपत्य
भूधरारण्यचारिणः सत्त्वान्विज्ञापयामि मां मुहूर्तमवधानदाने-
नानुगृह्यन्तु भवन्तः ।

१७०

भवद्भिः सर्वाङ्गप्रकृतिरमणीया कुलवधू-
रिहस्यैर्दृष्टा वा विदितमथ वास्याः किमभवत् ।

पांसुर्नेत्यमरः ॥ प्रियाविभागाशङ्कां निरस्यति सुलभेति । संनिवेशः
प्रकारः । अनुकारः सादृश्यम् । तथा च लोभप्रसवादीनि प्रिया-
कान्त्याद्यनुकारीणि न तु सा विभक्तेति भावः । सत्त्वान्माणिनो
विज्ञापयामीति सानुनयं वचनम् ।

१७०-१७३ भवद्भिरित्यादि । भवद्भिरित्यस्यैः सर्वाङ्गेषु
स्वभावस्य सा कुलवधूर्दृष्टा वा । अथ वास्या भवद्भिः किं वि-

१६५. देह for वेग Bh N O.

१६५. विदीर्य किं वि[दि]धा किं न यासि for वि सि C, विदीर्य D. विदीर्य K1.
□ for विदीर्य

१६६. आधस्येत्याय after माध० A., अ (added in marg) before सुल० O,
B om सतु, Bh K1. om जगति

१६७. प्रणिपत्य Bh प्रकाश K1. K2 for उच्चैः, B N. O. om. उच्चैः, अयमथ
for अहं D O; Bh om प्रणिपत्य

१६८. भो for भू K1, भूध पवारण्य for भू न्य Bh, वाधिन for वाधिन II N.
तेमी for मां K1. K2, ते before मा A C, E O, मा after दाते instead of
before मुहूर्त Bh, आधनेन for अवधानदानेन C E K1 O

१६९. A. C. E O. om. भवन्त

१७०. खलु for कुल B O. (in marg)

१७१. विदितमिह (मथ in marg) तस्याः वि-दित्या. O; विदितम् for विदितम् E;
१६ K1. अथ K2 for अथ

वयोवस्थां तस्याः शृणुत सुहृदो यत्र मदनः
प्रगल्भव्यापारश्चरति हृदि मुग्धश्च वपुषि ॥

कष्टं भोः कष्टम् ।

केकाभिर्नीलकण्ठस्तिरयति वचनं ताण्डवादुच्छिखण्डः १७५

कान्तामन्तःप्रमोदादभिसरति मदभ्रान्ततारश्चक्रोरः ।

गोलाङ्गूलः कपोलं हुरयति रजसा कौसुमेन प्रियायाः

कं याचे यत्र तत्र भुवमनवसरप्रस्त एवार्थिभावः ॥

दितमभवत् । शुभमशुभं वा किं विज्ञातमित्यर्थः । ननु तस्याः
किं वय इत्याह । हे सुहृदस्तस्या वयोवस्थां शृणुत । यत्र वयो-
वस्थायां हृदि मदनः प्रगल्भव्यापारो वपुषि मुग्धो बालश्चरति ।
एतेन वयःसंधिरुक्ता । सर्वाङ्गेत्यनेनाभिज्ञानप्रकाशनम् । कुलवधु-
त्वेन चाञ्चल्याभावः । इहस्थैरित्यनेन परिचयचातुरी । वाकारह-
येन दर्शनधृतान्तयोः सफलत्वं दर्शयति ।

सुरते निःसाध्यसता प्रागल्भ्यं समुदाहृतम् ॥

इति भरतः ।

१७५-१७८ केकाभिरिति । किं यत्र तत्र याचे । अ-
पि तु न किमपि प्रार्थये । यतोपस्तावपस्तोर्थिभावोर्थित्वम् । अन-
पसरमाह । नृत्यादुद्गतपिच्छभारो मयूरः केकाभिर्वचनं छादयति ।
चक्रोरः पक्षिभेदो मत्ततया भ्रमत्तारकः सञ्चित्तर्हर्षात्प्रियामभिसर-

१७२. सुहृदो B. सुहृदा E for सुहृदो.

१७४. A, N. om. 2nd कष्टम्.

१७५. रूपगयति for तिरयति N

१७६ कान्तामन for कान्तामन्तः B C.; रसति for सरति C

१७७ कौसुमेन for कौसुमेन B.

१७८ किं B. कथं Bb. for कं, यत्र तत्र for वय तत्र N O. न्वहन (corrected in marg. to परन) for परन O.

अयं च । दन्तच्छदारुणिमरञ्जितकान्तदन्त-

१८०

मुन्नम्य चुम्बति वलीवदनः प्रियायाः ।

• काम्पिल्लकप्रसवपाटलगण्डपालि •

पाकारुणस्फुटितदाडिमकान्ति वक्त्रम् ॥

एष प्रियतमास्कन्धविश्रान्तकरः करी । कथमत्राप्यनवसरः ।

ति । गोलाङ्गुलः इयाममुखा वानरः पुष्पजधूल्या कान्तायाः कपो-
लौ चित्रयति । अतः सस्त्रानामन्यत्रासक्ततयार्थित्वानवसर इति
भावः ॥ ह्रवङ्गकीशप्रवगगोलाङ्गुलबलीमुखा इत्यमरमाला ॥ कं
याच इति पाठे कं प्राणिनं प्रार्थय इत्यर्थः ।

१७९-१८३ दन्तेत्यादि वलीवदनो वनारोयं कान्ताया
मुखमुखिष्य चुम्बति । कीदृशम् । अधररागेण रक्ता मनोज्ञा दश-
ना यत्र तत् । काम्पिल्लो रोचनीवृक्षः ॥ स्वार्थे कन् । तस्य प्रसवेन
पुष्पेण फलेन वा रक्तगण्डपदेशः । पाकान्तरमन्तिमपाकस्ततः
स्फुटितं विदीर्णं यद्दाडिमफलं तत्कान्ति । तत्सममित्यर्थः । तदिहाप्य-
नवसर एव ॥ शाखामृगबलीमुखा इत्यमरः । काम्पिल्लः कर्कशधन्त्रो
रक्ताङ्गो रोचनीत्यपीत्यमरः ॥ रोहिणानोकहो रोहणवृक्षः ।

१७९ दंतकान्त° for कान्तदन्त° N D

१८१ कविन्यक for काम्पिल्लक Bh K1 K2 N, पाती for पालि E N

१८२ पाकांतर for पाकारुण G Com.

१८३ भमतोयलोचन । अये B अपतो विलोक्य । अय O before एष, अये अये च
रोहिणानोकह for ए मा Bh N, च after एष K2 ; विभाव for विश्रान्त C, रोहि-
णानोकरक्तध्वनिपातकधरा before करी A E K1 (स्कन्द) K2, 'मयया' K1.
'मर्यापय' h2 for 'मयाप', अय for अय B

कण्डूकुङ्कुलितेक्षणां सहचरीं दन्तस्य कोट्या लिख-
न्यर्यायव्यतिकीर्णकर्णपवनैराल्हादिभिर्वीजयन् । १८५

जग्धार्धैर्नवसहस्रकीकिसलयैरस्याः स्थितिं कल्पय-
न्धन्यो वन्यमतद्भजः परिचयप्रागल्भ्यमभ्यस्यति ॥

अन्यतोवलोक्य । अयं तु ।

नान्तर्वर्तयति ध्वनसु जलदेष्वामन्द्रमुद्रार्जितं

नासन्नात्सरसः करोति कवलानावार्जितैः शैवलैः । १८६

१८४-१८७ कण्डूत्यादि । अयं सुकृती वन्यहस्यस्याः
प्रियायाः परिचयप्रागल्भ्यं स्वरतनिसाध्वसतामनुतिष्ठति । कीदृशः ।
कण्डूतिमुद्रितेक्षणां प्रियां दन्तामेणालिखन्नीपदुक्षिखन् । कण्डूयन्त्रि-
त्यर्थः । अत एव कण्डूकाले कुङ्कुलितेक्षणत्वं जातिः । पर्यायेण
क्रमेण निःक्षिप्ती कर्णौ तयोर्वार्जितैः सुखदैर्वीजयन् । कवलितार्धैर्न-
वसहस्रकीपल्लवैरस्याः प्राणधारण कल्पयन् ।

१८८-१९२ नान्तरित्यादि । अयं स्तम्भेरमो हस्ती ताम्यति
ग्लानो भवति । नून निश्चित प्रेयसीविशेषेण विह्वलः । जलदेषु ध्वनस्तु
सत्स्वीपद्मम्भीरमुद्रतकण्ठगर्जनं नान्तर्वर्तयति न करोति । समीप-

१८४ गङ् for कण्डू Dh, कुङ्कु for कुङ्कु A. K1 K2 N, °णामनुचरी for
प्रार्-री A E O

१८५ जीवयन् for वीजयन् C

१८६ शक्ती for शक्ती A E, किञ्चल° for किञ्चल° E., कारयन् for कल्पयन् N.

१८७ नये for धन्यो B, पारय° for प्रागल्भ्य° N

१८८ A E om अन्यतोवलोक्य, विलोक्य for अवलोक्य Dh, K1 K2.
om. अयं तु

१९० कण्ठगर्जनं A कण्ठगर्जनं E for क-तै

कोसितकदम्बसंघातसुरभिशीतलामोदबहुलसंगलितमांसलकपो- ११५
 लनिप्यन्दकर्दमितकरटः समुद्रलितकमलिनीखण्डविप्रकीर्णपर्ण-
 कमलकेसरमृणालाविसकन्दकोमलाङ्कुरनिकरमनवरतप्रवृत्तक-
 मनीयकर्णतालताण्डवप्रचलजर्जरितजलतरंगविततनीहारमुञ्ज-
 स्तकुररसारसं सरोवगाह्य विहरति । भवत्वाभाये । महाभाग
 नागपते श्लाघ्ययौवनः खल्वसि कान्तानुवृत्तिचातुर्यमप्यस्ति २००
 भवतः । किं तु । सापवादम् ।

देशः ॥ सुरभौ च कपायः स्यादिति शाश्वतः ॥ समुद्रलितमू-
 ण्मूलितम् । पर्णं पत्रम् ॥ तालो गीतक्रियामाने मध्यमाङ्गलिसंमित
 इत्यमरमाला । नीहारस्तु कुहेलिकेति हारायली ॥ कुररः पक्षिभेदः ।
 भनुवृत्तिः सेवा । सापवादं सदोपम् ।

११५. °कोसित for °कोमित A, E., संवीत Bh सघात C संघादि N संघाद O.
 for सघात; मेदुर for व-ताल N; बहुल A, बल K1. for बल, संगलित A, O,
 K1, K2, सकलि[त] E. for संगलित.

११६. निप्यन्द for निप्यन्द K1 O; कपायकरट समुद्र° A तट समुद्र° Dh.
 कपायसमुद्र° O, कपायमुद्र° B, N. कपोलतटः समुद्र° K1 K2. for क-ट, खण्ड
 प्रकीर्ण for व-कीर्ण K2.; खण्डप्रकीर्ण for व-मल N. विप्रकीर्ण A. प्रकीर्ण C. K1.
 for विप्रकीर्ण, पत्र for पर्ण O; Bh. O. om पर्ण.

११७ B. om. मृणाल, N. om. विस, विस for विस O., N. om. कोमल;
 °रमाहर्ष° A, E., °राविकिरम° B. °रमप° Dh. °रमनोहरम° C. K1 °रावकरम° O,
 for °रनिकरम°, K2. om. निकर, N. om. कमनीय

११८. A, L, O. om कर्ण, तालताडवकर्ण for क-व Bh, Dh K1 K2,
 om प्रचल, बल for प्रचल C, कर्ण after प्रचल A B, E O, जर्जरित K1
 जर्जरिततरल N. for जर्जरित, बल before जल Bh, तड for तरंग K1., °रस-
 मुद्ररत A. °र समुच्चरत O. K1. K2. °रसमुच्चरत E. for °र स्त

११९. वीडति for विहरति B, Bh N O., एवं A Bh एन E before
 आभाषि, आभाषये for आभाषि B, A om महाभाग

२०१. A Bh L K2 N O om किं तु, सावकन्दए for सा-द K2 तु
 after ° वादम Bh N B.

लीलोत्खातमृणालकाण्डकवलच्छेदेषु संपादिताः
 पुष्यत्पुष्करवासितस्य पयसो गण्डूपसंक्रान्तयः।
 सेकः सिकिरिणा करेण विहितः कामं विरामे पुन-
 न स्नेहादनरालनालनलिनीपक्षातपत्रं धृतम् ॥

कथमवधीरणानीरसं व्रजति । हन्त मूढ एवास्मि थो-
 स्मिन्वनेचरे वयस्यमकरन्दोचितं व्यवहरामि । हा प्रियवयस्य

२०२-२०६ लीलेत्यादि । क्रीडोन्मूलितबिसदण्डकवलसमा-
 सिपु विकसत्पद्मसुरभितस्य जलस्य गण्डूपसंक्रान्तयः संबन्धाः संपा-
 दिता दत्ताः । पुष्यदिति पाठे पुष्टीभवदित्यर्थः । अम्भःकणवता
 स्थूलहस्तेन सेकः कृतः । तदिदं द्वयं कामं युक्तमेव । दोषमाह ।
 विरामे सरोवगाहविरतौ गमनकाले पुनरकुटिलनालपद्मपत्रच्छत्रं न
 स्नेहादृतम् । एतदयुक्तमित्यर्थः । अतः कान्तानुवृत्तिं न जाना-
 सीति भावः ॥ पुष्कराम्मोरुहाणि चेत्यमरः ॥ गण्डूपपदेन
 स्वयं पीत्वा जलदानं धनितम् ॥ नलिनी पद्मिनी पद्ममित्य-
 मरलता । अराठः कुटिले मत इति मेदिनीकरः ॥ आतपा-
 क्षायत इत्यातपत्रमित्युचितं पदम् । चलचित्तत्वेन पार्श्वस्थं
 मित्रमपश्यन्सखेदमाह कथमिति ।

२०२ लंड for काण्ड B, संपादिता for संपादिता B. C.

२०४. शीक^o for शीक^o A. E K1. K2 N O.

२०५. मद् for न N, बाल for नाल A B. E, रूप for पय N.

२०६ निरूप्य B O तिलोत्थ K2, before कथम्, नीरसे for नीरसं B, व्रजति B. जनपति E. for व्रजति, A om अस्मि य, यद् for य Bh.

२०७ वन for वने N, अति after चरे N, निय for वयस्य Bh, न I: कलपद् O, before अपश्य, A E om निय, मकरंद before वयस्य Bh मकरंद after वयस्य N.

धिगुच्छसितवैशसं मम यदित्यमेकाकिनो
 धिमेव रमणीयतां त्वदनुभावभावादृते ।
 त्वया सह न याति योत्र दिवसोपि स ध्वंसतां
 प्रमोदमृगतृष्णिकां धिगपरत्र या जायते ॥

२०८-२११ धिगित्यादि । इत्यमेकाकिनो मम यदुच्छसित-
 वैशसं प्राणधारणदुःखं तद्विद्वया । एकाकिरवमत्र हेतुः ।
 धिमेव रमणीयवस्त्वनुभवान्वृथाभाविन इति मुख्यपाठः । रम्यपदा-
 र्थविषयानुभवान्विष्कलेत्पादशीलान्धक् । रमणीयवस्त्वनुभवादिति
 पाठे वृथाभाविनोनुभवाद्भ्रम्यवस्तु धिक् । निष्कलं तज्ज्ञानमित्यर्थः ।
 धिमेव रमणीयतां त्वदनुभावभावादृते इति पाठे मम सौन्दर्यादिकं
 धिक् । कुतः । तयानुभावः सहभावस्तत्र भावोभिप्रायस्तं विना ।
 यद्वा । अनुभावे वागङ्गसत्त्वाभिनये भावः सत्त्वं तं विना ।

वागङ्गसत्त्वाभिनयेनुभावस्तु स्मृतो बुधैः ॥

इति भरतः । भावादित्युतेयोगे पञ्चमी ॥ त्वया मकरन्देन तया
 मालत्या च सह यो दिवसो नास्ति सोपि दिवसो विलीयताम् ।
 अन्यत्र मालतीमकरन्दाभ्यां या प्रमोदमृगतृष्णा मम जायते

२०८. "चुक्षिति" for "च्छसित" N.; समपटीत्य" for मम यदित्य" E.

२०९. धिमेव रमणीयवस्त्वनुभवान्वृथाभाविन" Bh. K2. Com धिमेव रमणीयवत् (य-
 दस्त्व) अनुभवं वृथाभाविनं G. विरोधिरमणीयवस्त्वनुभवादिधामाविनः N विरोधिरमणीयवस्त्व-
 अनुभवत् वृथाभाविनः (corrected in marg. into the reading of the text) O. for
 धि ते, अनुभवान् noticed by Com. for its own अनुभवान् ; तद् for त्वद् E. K1.

२१०. सहनयस्तर्यं च दिवसः स विध्वंसता A.E.N सह न यस्तया च दिवसोपि च ध्व-
 संता Bh न सह यस्तयाचदिवसोपि सर्वं सता (corrected in marg into the reading
 of the text) O., योत्र दिवसोव for यो रि K2., याति for याति B.

२११. प्रमोद for प्रमोद N., या मानुषे A E O. (corr. in marg into या
 जायते) का मानुषे Bh का मानुषे N. for या जायते

मक० । अये उन्मादमोहान्तरितोपि मां प्रति कुतश्चिद्वच-
 ज्ञनात्प्रबुद्ध एवास्य सहजस्नेहसंस्कारः । तदसंनिहितमेव मां
 मन्यते । पुरः स्थित्वा । एष पार्श्वचर एव ते मकरन्दो मन्द-
 २१९ भाग्यः ।

माध० । प्रियवयस्य संभावय परिष्वजस्व माम् । प्रियां
 तु मालतीं प्रति निराशः परिभ्रान्तोऽस्मि । इति मूर्छति ।

मक० । सहर्षम् । एष संभावयामि जीवितेश्वरम् । वि-
 लोक्य सकरुणम् । हा कष्टम् । आविर्भूतमपरिष्वज्जोत्कण्ठ
 तामपि धिक् । युवाभ्यां विना दैवान्मे हर्षोऽप्याभासीभूत इति
 भावः । अत एव प्रमोदस्य मृगतृष्णाया रूपकेणालीकत्वमुक्तम् ।

२१२-२२१ उन्माददशायामनिधयाद्यतः कुतश्चिदित्युक्तम् ।
 व्यञ्जकात्संस्काराभिव्यञ्जकात् । प्रबुद्ध उद्बुद्धः । संभावय पालय ।
 भमाद्वैराग्याद्य मूर्छेत्येतदर्थं निराश इत्युक्तम् । जीवितेश्वरमित्यनेन

२११. अहो for अये; अनुकूलयति for प्रति O.; संप्रत्ययं मा मत्प्रत्ययविकलः यतः
 कुतश्चिद्वचज्ज्ञात् A. मा मत्प्रत्ययविकलः यतः कुतश्चिद्वचज्ज्ञात् O. संप्रत्ययं यतः
 कुतश्चिद्वचज्ज्ञात् E. मा मत्प्रत्ययविकलः यतः कुतश्चिद्वचज्ज्ञात् K1. प्रत्ययः कुतश्चिद्वचज्ज्ञात्
 K2. for नो-म्यत् .

२१२. बुद्ध for प्रबुद्ध Bh., सहजः for सहज K2. तन्तांनिहितमेव मां न मन्यते for
 तद-ने N.

२१४. पुरतः for पुर. K2. O. स after ते N.; वयस्य before मक० B.

२१५. दैवः for भाग्य B.

२१६. हा before प्रिय Bh.; परिष्वजस्व संभावय Bh. परिष्वज्य संभावय N. for
 सं-स्व; मा before परिष्वजस्व instead of after, O.

२१७. B. om. तु; निराशरतिभयसंतृप्तोऽस्मि B. निराशः संतृप्तोऽस्मि Bh. K1. K2.
 निराश एव संतृप्तोऽस्मि N. for नि-रति; E. O. om. इति, मूर्छतः पतति for इति-ति
 B. Bh. om. इति-ति.

२१८. A. N. om. सहर्षम्; स्थाने before एष N.; एव for एष A. E.; जी-
 वता for जी-रम्, Bh.

२१९. आः for हा Bh.; कष्टम् twice Bh.; कथम् before आविर् Bh. N.

एव निश्चेतनः संवृत्तः । तत्कृतमिदानीमाशाव्यसनेन । सर्वथैव २२०
मे नास्ति वयस्य इति युक्तः परिच्छेदः । हा वयस्य

यत्स्नेहसंज्वरवता हृदयेन निरय-

माञ्ज्वेपथु विनापि निमित्तयोगात् ।

त्वद्व्यापदो गणयता भयमन्वभावि

तत्सर्वमेकपद एव मम प्रशान्तम् ॥

२२५

तुल्या जीवनसाम्युक्ता । निषेष्टः प्रत्यययुक्तजनाकृतिः । परिच्छेदो
निधयः ।

२२२-२२५ यदित्यादि । स्नेहरूपसंतापवता हृदा विनापि
भयकारणेन सकम्पं भयं नित्यमन्वभाव्यनुभूतं यत्तत्सर्वं मम भयं
त्वदीयविपत्तीर्गणयतः समाधयत एकस्मिन्क्षणे परिसमाप्तम् । कदा
ते किं स्यादित्यादिभयं प्रकृतदशाया प्रशान्तमिति भावः । एतत्पक्षे
गणयतेति पाठे विधिनेत्यर्थात् । यद्वा । त्वद्व्यापदो गणयता हृदा
यद्भयमनुभूत तदधुना गतमित्यर्थः । तथा च त्वन्निमित्तमधुना नु
सहेतुकैव विपदिति भावः ।

२२० निश्चे^० for नि-च B, वय for वयस्य A, L., किम् for कृतम् A. Bh
E., Bh. om इदानीं, B. Bh. N om एव

२२१ नास्ति मियवयस्यो मम for मे स्य N, नास्ति मे for मे नास्ति Bh, विप
before वयस्य Bh C

२२४ त्वम्या^० for त्वद्या^० A Bh II O, यतो for यता II K1., एव^० for
भयं N.

२२५ प्रणतं for प्रशान्तम् N

सखे वरं त एवातिक्रान्ता मुहूर्तस्तथाविधमपि भवन्तं
येषु चेतयमानमनुभूतवानस्मि । इदानीं तु

भारः कायो जीवितं वज्रकीलं

काष्ठाः शून्या निष्फलानीन्द्रियाणि ।

२१० कष्टः कालो मां प्रति स्वप्नयाणे

शान्तालोकः सर्वतो जीवलोकः॥

२२६-२३१. वरं मनागिष्टे ॥ मनागिष्टे वरं यत्तु कश्चिदाह
तदव्ययमिति शान्तः॥ अव्ययानामनेकार्थत्वादुक्तोर्यः सुलभ एव ।
चेतयमानं चेतनावन्तम् । भार इत्यादि । कायो भारो धर्तुमशक्यः ।
धारणाशक्यतया व्याधिः । जीवनं वज्रकीलकमनुच्छेदात् । अनेन
मर्मच्छेदः । मर्मच्छेदेन चिन्ता । दिशः शून्या इति जडता ।
इन्द्रियाणि नेत्रादीन्यफलानि कार्याक्षमाणि । बाह्यविषयग्रहण्यम् ।
कालः कष्टो दुःखदः । दैन्येन जीवनाक्षमता । संसारः सर्वत्र
प्रशान्तदर्शनः । तथा च त्वां विना न मज्जीवनमिति भावः ।
स्वप्नयाणे तव गमने विनाश इति यावत् । सतिसप्तमीयम् । मां
प्रतीति सर्वत्र योज्यम् । यद्वा । पृथिव्यादिद्रव्यनवके प्रधानद्रव्य-
रूपेण दोषमाह । तत्र काय इति पृथिव्या जीवनमित्यात्मनः

२२६. अथवा परतो for स-एव N.; यत्तावत् before त Bh.; तावन्त for त A. E.;
कान्तवन्तः C. कान्तवन्तो O. for कान्ता, दिवस before मुहूर्तं B.; येषु before
तथा instead of after भवन्तं Bh.; C. om. भवन्तं.

२२७. चेतयमानम् Bh. चेतयमानम् N. for चेतयमानम्; अहं for अहम् O. K1.,
B. O. om. अहम्, मय before इदानीं B.; N. om. इदानीं—लोकः; मय after
तु Bh. O.

२२८. शान्तमूर्तं for वज्रकीलं B. O. (marg.); कीली Bh. कीलः O. K1. K2.
O. for कीलं.

२२९. काय for काष्ठाः Bh.

२३०. काष्ठा for कष्ट. Bh., सप्रति for मां प्रति. Bh.

विचिन्त्य । तर्कि नु खलु माधवास्तमयसाक्षिणा मया
भवितव्यमिति जीवामि । भवत्वमुष्माक्षिरिशिखरात्पाटलावत्यां
निपत्य माधवस्य मरणाग्रेसरो भवामि । किञ्चित्परिक्रम्य सक-
रुणं निवृत्यावलोक्य च । कष्टं भोः कष्टम् ।

२१५

तदेवदसितोत्पलद्युति शरीरमस्मिन्नभू-
म्भमातिदृढपीडनैरपि न तृप्तिरालिङ्गनैः ।

काष्ठा इति दिश इन्द्रियाणीतीन्द्रियाणां काल इति कालस्य लोक
इति विषयाणां दोष उक्तः । शान्तालोकानुपभोग्य इत्यर्थः ।

२३२-२३९ अस्तमयो विनाशः । व्याधिदशायामयम् । यदाह ।

निर्वेदश्चैव चिन्ता च दैन्यं ग्लानिः भ्रमस्तथा ।

जडता मरणं चैव व्याधौ तु करुणेपि च ॥

पाटलावती नदीभेदः । मियदर्शनार्थं निवर्तनम् । मूर्छां वृष्ट्वा सक-
रुणम् । तादृशं वृष्ट्वा सखेदमाह । तदित्यादि । सखे यत्तवाङ्ग-
नीलनलिनश्यामं तदेतत् । अस्मिन्नङ्गे गाढासञ्जनैरप्यालिङ्गनैर्मम

२३२. A. B. E. om. विचिन्त्य, न for नु O; C. om. खलु; Bh. om. मय, B. N. O. om. मया, भवितव्य मया for म-व्ययम् K2.

२३३. मित्यकस्माक्षिरि (corr. in marg. into the reading of the text) for मित्ति O., ॥ K2. om. इति जीवामि; K1. om. जीवामि । भवतु; अतो after इति N.; ॥ has lost भवत्व भवामि, तदस्मात् Bh. तत्तस्मात् N. for भवत्वमुष्मात्; एव A. E. वलुङ्ग K1. before गिरि; आत् for खरात् K2.; B. om. पा-त्या; वती for वत्या N.

२३४. N. om. माधवस्य, माधवमरणस्या° for मा-गा° B., आग्र for आग्रे N., भवितव्यामि for भवामि C.; विचिन्त्य K1 इति K2. before किञ्चित्; A. Bh. E. N. om. कि-म्य.

२३५. परिवृत्य Bh. N. वितृत्य O for वितृत्य, आलोक्य for अवलोक्य, A. E., A. E. N. om. च.

२३७. ममाति B. ममापि Bh. O. (corr. into ममाति) for ममाति; पाडितै. for पीडनै B. N., लिङ्गते. for लिङ्गनै B.

यदुल्लसितविस्मया वत निपीतवत्यः पुरा
नवप्रणयविध्रमाकुलितमालतीदृष्टयः ॥

२४० आश्चर्यम् । एतस्यां तनावचरमे वयसि तावतो गुणस-
माहारस्य संनिवेशः कथमिवाभूत् । सखे माधव

आपूर्णश्च कलाभिरिन्दुरमलो यातश्च राहोर्मुखं
संजातश्च घनापनो जलधरः शीर्णश्च वायोर्जवात्
निर्वृत्तश्च फलेप्रहिर्दुर्मवरो दग्धश्च दावामिना

२४५ त्वं चूडामणितां गतश्च जगतः प्राप्तश्च मृत्योर्वशम् ॥

तृप्तिर्नाभूत् । यदङ्गं नवजेद्विलासभ्याकुलमालतीदृष्टय उपचिताद्भुताः
पूर्वं निपीतवत्यो नित्यादरेणावलोकितवत्य इत्यर्थः । वत खेदे ।

२४०-२४५ अचरमे नूतने । समाहारो मेलकः । आपूर्ण
इत्यादि । त्वं संसारस्य चूडामणीभूतश्च मरणं प्राप्तश्च । अत्र
तुल्ययोगितया दृष्टान्तमाह । निर्मलश्चन्द्रः कलाभिः पूर्णश्च राहुय-
स्तश्च । मेघो घनापनो वर्षुकाब्दश्च वातवेगादिशकलितश्च । द्रुमश्रेष्ठः
फलेमहिः फलभारवान्निर्वृत्तो जातश्च घनाभिना दग्धश्च । यया
त्वमपीत्यर्थः ॥ घनापनो मत्तगजे वर्षुकाब्दमहेन्द्रयोरित्यमरमाला ॥
यद्वा । घनापनोतिनिबिडः । घनशब्दस्यैवावृत्त्या प्रयोगाद्वावद

२३८ विध्रम मधु B E N विस्मय वत Bh. for नि-त

२३९ म च for नव Bh

२४०. आश्चर्यं twice Bh C एकस्याचरमे A Bh एकस्या तनौ अचरमे B O.
एकवाचरमे E for ए म, तनावेतावतो for तवा तो N, वसि for वयासे Bh, स्थित-
स्य for तावतो B

२४१ Bh om. सखे माधव, स एष माधव. twice for सखे माधव II

२४२ सपूर्णः for आपूर्ण K2

२४४ प्रहिर्दुम for प्रहिर्दुम A. Bh C

२४५ गतोहि for गतश्च k1, जगता for जगत् II, पानोस for पातश्च A E,
मय for यदा B C O

तत्परिष्वजे तावदेवं गतमपि वयस्यम् । अर्थितश्चानेन
संप्रत्येवायमर्थः । परिष्वज्य । हा वयस्य विमलविद्यानिधे
गुणगुरो मालतीस्वयग्राहजीवितेश्वर कामन्दकीमकरन्दानन्द-
नमुखचन्द्र माधव अयमत्र ते जन्मन्यपश्चिमः पश्चिमावस्था-
प्रार्थितो मकरन्दब्राह्मणपरिष्वङ्गः । सखे संप्रति मुहूर्तमपि २९०
मकरन्दो जीवतीति मैव मस्थाः ।

इतिषत् । फलेप्रहिर्निपातनात् । फलानि गृह्णाति धारयतीति फले-
महिः ॥ स्याद्वचन्यः फलेप्रहिरित्यमरः ॥

२४६-२५९ एव गतं मूर्छितम् । अयमर्थ आलिङ्गनरूपः ।
मया सहेति शेषः । अपश्चिमो दुर्लभः । पश्चिमावस्था शेषावस्था ।
आजन्मेत्यादि । हे पद्मास्य जन्मन आरभ्य मयैव समं तुल्यगृह-
मया मातुः स्तन्यं पीत्वाधुना त्वमेको निवापसलिल प्रेतोदकाञ्जलि

२४६ विधिन्य before तत् A , तत् for तत् Bh , अहे after परिष्वजे D O
O , एव before तावत् O , एव for तावत् H , मिय before वयस्य N ; मर्षित for
मर्षित K1 K2 , एव for च N

२४७ अयमव for एकवत् Bh N ; O om हा, मिय before वयस्य N

२४८ हा K1 महा K2 before गुण, H before गु, म, का N , गग after
गुण Bh हा सौन्दर्यविनिर्गततरतिरमण्यया हा कामिनीहृदयममय हा वाधवरयोपेधि
शरणम् हा A B H Bh before काम ।

२४९ नन्दन B Bh नन्दनमुत्त C K1 K2 नन्दनमुत्त N नन्दन
मुत्त O for नन्दन, N om अथ, व for अथ B Bh Bh. N. om ज म, H
om अश्चिनः अश्चिन for अश्चिन O , वयस्य मातुः for वयस्य A. D E

२५०. प्रार्थितो for मर्षितो K2 , A B Bh E. om मये स एव for सगते
A F , मकरन्दो मुहूर्तमपि for मुहूर्ते Bh

२५१ मैव A Bh K2 O एव मा H K1 for देव L om एव, कृत,
after मस्था N

आजन्मनः सहनिवासितया मयैव
मानुः पयोधरपयोपि समं निपीय ।

त्वं पुण्डरीकमुख बन्धुतया निरस्त-

२५५

मेको निवापसलिलं पिवसीत्ययुक्तम् ॥

सकृदणं विमुच्य परिक्रम्य च । इयमधस्तात्पाटलावती ।

भगवति आपगे

प्रियस्य सुहृदो यत्र मम तत्रैव संभवः ।

भूयादमुष्य भूयोपि भूयासमनुसंचरः ॥

२१०

इति पतितुमिच्छति ।

मविश्य सहसा सौदामिनी । वारयित्वा । वत्स कृतं साहसैन ।

बन्धुसमूहेन दत्तं पिवसीत्येतदयोग्यम् । सहपानार्थमहमप्यागच्छामी-
त्यर्थः ॥ निवापः पितृदेवे स्यादित्यमरः ॥ आपगा नदी । प्रिय-
स्येत्यादि । मित्रस्य संभव उत्पत्तिर्यत्र समापि तत्रैव भूयात् ।

२५२ 'सतया for 'सितया A. O सदैव for मयैव B Bb.

२५३. निपीत for निपीय N.

२५४ तत् for त्व N, विमुच्य° for निरस्त° K1 K2.

२५५. Bh N om. परिक्रम्य च.

२५७ 'वगौशपते A E 'वत्यापगा Bh for 'वने

२५८ प्रिय for प्रियस्य A तत्रैव मम for म-व K1 K2.

२५९ अमुष्य for अमुष्य A

२६१ O E N om सहसा; 'मनी for 'मिनी K2, सौदामिनी twice Bh
K1 मरुत् before वार° K2 वारयती for वारयित्वा B वत्स twice C K1.
K2 O, कृत twice N, अन् for कृत A B.

मक० । विलोक्य । अयि कासि । किमहं त्वया प्रति-
पिद्धः ।

सौदा० । आयुष्मन् किं स्वं मकरन्दः ।

मक० । मुञ्च स एवास्मि मन्दभाग्यः ।

२६९

सौदा० । वत्स योगिन्यस्मि मालत्यभिज्ञानं च धारयामि ।

इति वकुलमालां दर्शयति ।

मक० । सोच्छ्रासं सकदणम् । आर्ये अपि जीवति मालती ।

सौदा० । अथ किम् । अपि च वत्स किमत्याहितं माध-
वस्य यदनिष्टं व्यवसितोसीत्याकम्पितास्मि ।

२७०

अमुत्रापरस्मिलोके पुनरप्यस्यानुचरो भूयासमित्यर्थः ॥ भूयादि-
त्वादौ शार्थनायां लिङ् ॥

२६९-२७० अत्याहितं प्रमोहोभूत् । प्रभञ्जनो वायुः । उभ-
योर्माधवमकरन्दयोः ।

२६९. अथ A Bb E. K1. K2. अयि B O for अयि; किमर्थं for किम् B.
Bh. N; त्वया इति for अहं त्वया Bh., प्रतिपिद्धः A. E. O. वाहेत □ for प्रतिपिद्धः
२६९. आयुष्मन् after 'मन्दः' instead of before किं O, Bb. N. om. आयुष्मन्,
न before किं B; अपि for किं Bh. N.

२६९. मुञ्च twice O. K1. K2., मा after मुञ्च B, अहं after आर्ये E.

२६९. सौदामनी for सौदा० K2; C. om. च; व्यवधारयामीति A. च जायामि ।
इति B. व्यवधारयेति E. for च-ति.

२६९. Bh. N. O. om. इति, इति after व-त्स instead of before K2, च
before रदो० Bh.

२६९. सीयायकदणं for सो-यम् O. K1. K2. O, च after 'यम्' N., A. Bh.
E. N. om. आर्ये, अपि for अपि A. E. Bh.

२६९. सौदामनी for सौदा० K2, A. Bh. E. N. om. अपि च 'मिन्या' for
'मन्य' K1., स्वरते मे चेत- after वत्स B.

२७०. 'तोसीत्याकम्पितास्मि' B 'तोसि भीत्यकम्पितास्मि' C. 'तोसीति भीतकम्पितास्मि'
K1 'ते । भीत्यकम्पितास्मि' O for 'तो-स्मि'; A. E. om. इत्या-स्मि, कम्पि for आ-
कम्पि K2. अथ माधव. इ at the end A, B. E

मक० । आर्ये तमहं प्रमुग्धमेव वैराग्यात्परित्यज्यागतस्त-
देहि तूर्णं संभावयावः । इति त्वरितं परिक्रामतः ।

माध० । आश्वस्य । अये प्रतिबोधित एवास्मि केनापि ।
विचिन्त्य । नूनमस्यायमाभिनवजीमूतजलविन्दुवाहिनः प्रभ-
२७५ स्तनस्यानपेक्षितास्मदवस्थो व्यापारः ।

मक० । विलोक्य । दिष्ट्या पुनः प्रत्यापन्नचेतनो वयस्यः ।
सौदा० । विलोक्य । संवदत्युभयोर्मालतीनिवेदितः शरी-
राकारः ।

माध० । भगवन् पौरस्त्यपवन ।

२७९-२८३ मूर्धैव तं सोपालम्भमाह । भगवन्निति ।
पौरस्त्येत्यनेन भिन्नदेशकयनम् । तेन सहजकृत्रिमवैरशङ्का नि-

२७९ भगवति for आर्ये B, E om आर्ये, मधव for तमहं Bb, II om.
वैराग्यात्, N gives तदेहि &c. to सौदा०.

२७९ त्वरितं for तूर्णं M O A. Bb E N. O. om इति, व्यसर्जितं for
परिक्रामत N

२७९. हिपादिकया before आश्वस्य B, Bb N omit this speech here and
put it before भगवन् पौरस्त्य, आश्वस्य for आश्वस्य N, अय for अये, आश्वसित
B बोधित C for प्रतिबोधित, धितास्मि for धि-स्मि KI; इवास्मि Bb एवास्मि
N for एवास्मि

२७९. दृष्ट्यायोपविश्य विलोक्य B दृष्ट्यायोपविश्यावलोक्य O before विचिन्त्य A.
E om विचिन्त्य च after विचिन्त्य O, नूनमयमस्य नवजन्तधरपवनस्यानेपेक्षितास्मद-
वस्थो for नू-स्थो N, A, E O om अयम् नवः for नव Bb, नवत before
जीमूत B O, जन्तधर for जीमूत Bb, कण for विन्दु Bb, A. E. om विन्दु

२७९ 'स्यापेक्षितं' for स्यानपेक्षि Bb; 'वस्थोय' for 'वस्थो' A E

२७९ दृष्टा सोच्छ्वास for विलोक्य B O, A Bb E om विलोक्य.

२७९ अव० for नि० O, सगवति for संवदति B O, अनये for रमयो Bb.
N, वासता० for शरीरा Bb

२७९ वायो for पवन B

भ्रमय जलदानम्भोगर्भान्प्रमोदय चातका-

२८०

न्कलय शिखिनः केकोत्कण्ठान्कठोरय केतकान् ।

विरहिणि जने मूर्छां लब्ध्वा विनोदयति व्यथा-

मकरुण पुनः संज्ञाव्याधिं विधाय किमीहसे ॥

रस्ता । तव विरहिदुःखमेव न कृत्यम् । अपि स्वन्यदपीत्याह ।
 भ्रमयेत्यादि । जलपूर्णान्मेघांश्चालय । कोकिलान्दर्पय । केकयोत्क-
 ण्ठानूर्ध्वगलान्सेष्टान्वा मयूरान्कलय मर्तय । कठोरनेकार्थस्यात् ।
 केतकान्केतकीवृक्षान्कठोरय कौरकितान्कुरु । कौरकितत्वेन नि-
 म्नोत्ततया कठोरस्त्वम् । केतक्यामपि केतक इति शब्दभेदः ।
 अत एव केतकाधानहेतोरिति मेघदूते । यश्च । केतकीपुष्पाणि
 कठोरय विकासय ॥ तत्करोतीति णिच् । अस्मिन्पक्षे लिङ्गमशिष्यं
 लोकाभयत्वालिङ्गस्येति लिङ्गव्यत्यय इत्यवधेयम् ॥ विरहिजने मूर्छां
 प्राप्य व्यथां स्फाटयति सति पुनः संज्ञाव्याधिं चेतनारूपं रोगं
 कृत्वा किं त्वमिच्छसि । महता दुःखितदुःखशान्तिः क्रियते । एवं
 मबोध दुःखघसीत्यनर्हम् । अत एवाकरुण इत्युक्तम् । प्रमोदय
 चातकानित्यपि पाठः । प्रथमपाठे तु कोकिलप्रमोदो वर्षास्वपि
 कविसंप्रदाये वर्ण्यत इत्यवधेयम् ।

२८० अन्तर for अभ्यो K1, Bh. omits the portion from प्रमोदय to अतः
 स्वागतं भवत्याः कोकिलान् or यौत्किलान् N, कोकिलान् (corr. into चातकान्) O,
 for चातकान्

२८१ केतक for केतकान् N

मक० । सुवृत्तमखिलजन्तुजीवनेन मातरिष्ठवना ।

२८५ माध० । देव वायो तथापि भवन्तमेवं प्रार्थये ।

विकसत्कदम्बनिकुरुम्बपांसुना

सह जीवितं वह मम प्रिया यतः ।

अथ वा तदङ्गपरिवासशीतलं

मयि किञ्चिदर्पय भवान्हि मे गतिः ॥

कृताञ्जलिः प्रणमति ।

२९०

२८४-२८९ मातरिष्ठा घायुः । यातीति घायुरित्युचितपदभ्या-
सेन जीयनयोग्यतोक्ता । मधोप्यनिष्ठकरणावपि । विकसदि-
त्यादि । मम प्रिया यतो यत्र तं देशं मम जीवितं प्रफुल्लकदम्बस-
मुद्भूल्या सह प्रापय । षटय मे इति वा पाठः । सा विरहदीना
प्रियेतातस्तज्जीयनाय मज्जीयितं नयेति भावः । पांसुना सहेत्यनेन
परमाणुरूपं मे मनोपि तत्समूहे गमिष्यतीति न ते प्रयासोपि

२८४. मूलप्रमेनाखिलजीवनेन कृत जीवनं for सु-ना B, सुकृतमनेन सकल for सु-ल-
N, सुकृतम् for सुवृत्तम् K1., निखिल for अखिल O; 'भना for 'धना K1,
after मातरिष्ठना N. adds:—

आदिष । एते केतकतूनसौरभशुभ क्षैरमगल्भांगना-

व्याल्योलात्कवधरी विलुठनव्याजोपशुक्लानना ।

किं चोभिन्नकदम्बकुटूलपुटीधूलीकुटुलचट्ट-

व्यूहव्यादृतिहारिणौ विरहिष कथंति वर्षाविल्ला ।

२८५. भगवन् before देव B. N., एतावत् B. एव K1, K2 for एवं, तावत्
after एव O.

२८६. रम्ब for रुम्ब A. B. O; पाशुना for पाशुना A. O.

२८७. षटय मे for वह मम N.

२८८. अयि for अथ B K2. O.

२८९. किञ्चिदीरय (corr into किञ्चिदर्पय) O., किञ्चिदीरय भवान् मे गति' for
किं ति A E, मय for मयि K1.; भवान् for भवान्हि N

सौदा० । सुसमाहिनः खल्वभिज्ञानार्पणस्यावसरः । अ-
ञ्जली मालां मुञ्चति ।

माध० । साकृतविस्मयहर्षम् । कथमियमस्मद्विरचिता प्रि-
यतमास्तनोत्राहदुर्ललितमूर्त्तिरनङ्गमान्दिराङ्गनचकुलप्रसवमा-
ला । निरूप्य सहर्षम् । कः संदेहः । तथा हि । स एवाय-२९९
मस्याः ।

स्यादित्युक्तम् । नो वा प्रियाङ्गसदावस्थितिहिमं यत्किञ्चिद्वस्तु मायि
तदर्पय देहि । ईरयेति पाठे प्रेरयेत्यर्थः । तदेव मे तापशान्त्यै
स्यादिति भावः । अत्र हेतुमाह । यतो मम भवान्यातिराभयः ।
आभयस्याभितजीवनं युक्तमेवेति भावः । अपि चेति पाठेपिः
संभावनायाम् ।

२९१-३००. समाहितो युक्तः । वायुप्रार्थनाप्रकरणात् । प्रि-
याङ्गसाङ्गिमालालोकात्सहर्षत्वम् । यदाह ।

प्राप्ये वाप्यप्राप्ये लब्धेर्धे प्रियसमागमे वापि ।

हृदयमनोरथलाभे हर्षः संजायते पुंसाम् ॥

उन्नाह उत्तेध उपरिवहनं या । दुर्ललितातिप्रिया । अनङ्ग एव

२९१. सुसमीहित O. समीहित K1. for सुसमाहित, अस्ति after जह् O.; 'न
दर्शनस्याव' A E 'नस्थापणाय' B. for 'वा-व', माधवस्य before अञ्जली O, माध-
वस्याञ्जली बकुलमाला for अ-ला B.

२९२. बकुलमालामर्षयति for या ति N

२९३. विलोक्य before साकृत B. O; 'त सविस्मय सहर्ष' N. 'तविस्मये सहर्षे'
O. for त-म्; 'रमया' for 'स्वय' K2.; स before हर्षम् C., सा before अस्मद्
K1, K2. O.

२९४. प्रियाया. A. E. प्रियतमायाः C. प्रियतमया K1 for प्रियतमा, दहेद A.
E. यदाह K1. K2 उद्गहन N. for उन्नाह; 'राग्य' A. K1 O 'राक्य' N. for
'राङ्ग्य', बाल for बकुल E पादपकुसुम for प्रसव N.

२९५. तावत् B. सम्पद् N. before निरूप्य, E N. O. om. सहर्षम्, एवम् for
स-यम् N.; B om अय

मुग्धेन्दुसुन्दरतदीयमुखावलोक-
हेलाविशृङ्खलकुतूहलनिह्वयाय ।
दुर्न्यस्तपुष्परचितोपि लवङ्गिकाया-
स्तोपं ततान विपमप्रायितोपि भागः ॥

३००

मन्दिरमगङ्गस्य वा मन्दिरम् । मुग्धेत्यादि । अस्या मालायाः स
एवायं भागो यो लवङ्गिकाया अपि संतोषमकरोत् । अपिपदान्मा-
लत्या अपीत्यर्थः । विपमं प्रथितं मन्यना यत्र सः । विपमेण
प्रथित इति वा । अत्र हेतुमाह । मुग्धं मनोज्ञमिन्दुकान्तं यन्माल-
तीमुखम् । यद्वा । धिरहात्क्षामत्वादिना यालेन्दुयत्कान्तं यत्तदास्यं
तदालोके सति हेलया शृङ्गारचेष्टया विशृङ्खलं सर्वत्र वर्तमानं
यत्कौतुकं तद्रोपनाय दुर्न्यस्तैः पूर्यप्रथनादन्यथा दत्तैः पुष्पै रचितः ।
एतच्च प्रथमाङ्ग एव व्यक्तम् । ननु हेलो स्त्रीविषया । यदाह
भरतः ।

यौवने त्रिदश स्त्रीणां विकारा नेत्रपातजाः ।

आदौ त्रयोदशजास्तेषां दश स्वाभाविकास्तथा ॥

तत्राङ्गजेषु हावहेलालक्षणम् ।

अक्षिश्रुवोर्विकाराद्याः शृङ्गारस्य च सूचकाः ।

समीपारिचका भाषा हावास्तेभ्यः समुत्थिताः ॥

य एव हावः सैवासौ शृङ्गाररससंभवा ।

समाख्याता बुधैर्हेला ललिताभिनयात्मिका ॥

अतो माधवे हेलेत्युक्तम् । मैवम् । स्त्रीणामित्यस्योपलक्षणत्वा-
त्पुरुषेपि कामावस्थासाम्याद्देलावचनात् । यदाह ।

१९८. हीला for हेलो G

१९९. रचनो° for संचितो° A U E K1 K2 O

१००. तैक A. D °तो वि G. O for °तोपि.

सहर्षोन्मादमुत्थाय । प्रिये मालति इयं वीक्ष्यसे । सकोप-
मिव । अयि मदवस्थानभिज्ञे

प्रयान्तीव प्राणाः सुतनु हृदयं ध्वंसत इव
ज्वलन्तीवाद्धानि प्रसरति समन्तादिव तमः ।
त्वरपस्तावोयं न खलु परिहासस्य विषय-
स्तदक्ष्णोरानन्दं विनर मयि मा भूरकरुणा ॥

३०५

हेला हावध भावध व्याजो विलम्बभाषणम् ।

चातुः प्रेमाभिसंधानं शकितं च विलासितम् ॥

तत्र रागतः सदृसा प्रवृत्तौ हेतुचित्तोत्सासो हेलेति । यद्वा । अवलो-
क्यत इत्यवलोकः ॥ कर्मणि घञ् ॥ इन्दुसुन्दरमालतीमुखेलोक्या
वृष्ट्या या हेला तया विगृह्णन् यन्माधवस्य कुतूहलं तद्वोपनायेत्यर्थः ।

३०१-३०६ संकल्पलिखितमियादर्शनादर्पः । दर्शनाप्राप्त्या-
पुनराह । नन्विति । अत्राप्यलाभादुपालभ्यतेयीति । परिहासाद-
दर्शनमाशङ्क्य तदनवसरमाह । प्रयान्तीत्यादि । प्राणाः प्रयान्तीव
सर्वतःशून्यत्वात् । हे सुतनु मनो ध्वंसत इव । मोहान् । अङ्गज्य-
स्तनमतिदाहान् । एतेन व्याधिरुक्तः । सर्वतस्तमः प्रसरतीव । अनेन
जटता । सकलेन्द्रियाणामग्रजत् । जटतानन्तरं मरणशङ्कायामा-
श्वास एव युक्त इत्याह त्वरेति । यत्तु निश्चये । यत एषं ततो नेत्र-

३०१. सहसा सोऽन्यं for सहर्षोन्मादं O यदि for प्रिये N, ननु before इय B,
त्रितोवपते for वीक्ष्यसे N; नन्विति वीक्ष्यसे after वीक्ष्यसे O

३०२. अये for अयि K1 K2, प्रिये before मदं K1. K2 मदनात् for
मदवं B.

३०५. प्रिये for प्रिया B O (in margin)

३०६. भूरकरुणा for भूरकरुण N O (corrected into भूरु-)

सर्वतो दृष्ट्वा सनिर्वेदं । कुतोत्र मालती । वकुलमालामु-
द्दिष्य । अयि प्रियाप्रणयिनि वकुलमाले उपकारिण्यसि ।
अतः स्वागतं भवत्याः ।

३१० निष्प्रत्यूहाः प्रियसखि यदा दुःसहाः संवभूवु-
र्देहोदाहृद्ध्यसनगुरवो मन्मथोन्माथवेगाः ।
। तस्मिन्काले कुवलयदृशस्त्वत्समाश्लेष एव
प्राणत्राणं प्रगुणमभवन्मत्परिप्लव्ङ्गकल्पः ॥
सकरुणं निर्वर्ण्य ।

प्रीतिं देहि । स्व दर्शयेत्यर्थः । मद्विषये निर्दया मा भविष्यसि ।
यद्वा । अकरुणा मा भूर्न भवसि ॥ माडि लुडिति कालसामान्ये
लुङ् ॥ पूर्वकरुणेदानीमपि निर्वाह्यतामित्यर्थः । इवशब्द उत्प्रेक्षायाम्

३१०-३१४. निरित्यादि । यदा मालत्याः पद्माश्याः का-
मोन्मादोद्देगा निर्धिग्ना अत्यर्थं दुःसहा अङ्गदाहदुःखमहान्तस्तदुःखो-
पदेशकाराः संवभूवुः संभूयोद्भूतास्तत्र काले तस्यास्त्वदालिङ्गनमेव
शीघ्रं प्राणरक्षकमभूत् । अत एव मदातिङ्गनतुल्यः । उन्माथ
उन्मथनमुद्देग इति यावत् । प्रगुणमिति पाठे प्रकृष्टगुणमित्यर्थः ।
क्रियाविशेषणं वा । कामदुःखोद्देगस्य प्रियसङ्गस्यालभादविघ्नत्वम् ।

३०० इति दिशोवलक्षणं for स इति B, विलोक्य सकरणं for दु म् O, उपविश्य
वकुलमालीम् K1 उपविश्य वकुलमालम् K2 for वकुलमालाम्, प्रति for
उत्तिय D N O

३०८. N om अयि भवत्या, अये for अयि C.

३०९ यतः before अतः A, यतस्तत् K1. K2 यतः O for अतः, B. om
अतः. D om अतः न्या

३१० °न्यूह for न्यूहा A.

३११ देशोमादनयन B देशे दाहयसन E for दे-न व्यथन for व्यसन K2. D
noticed by Com, °माद for °माथ N.

३११ प्राण for प्राण O, प्रगुणमभूत् A E त्वरितमभवत् B. for म-वत्

आनन्दमिश्रमदनज्वरदीपनानि

गाढानुरागरसवन्ति तदा तदा च ।

स्नेहाङ्गनानि मम मुग्धदृशश्च कण्ठे

कष्टं स्मरामि तव तानि गतागतानि ॥

इति हृदये निधाय मूर्च्छति ।

मक० । उपसृत्य वीजयन् । सखे समाश्वसिहि समाश्वसिहि । ३२०

माध० । आश्वस्य । मकरन्द किं न पश्यसि कुतोपि सहसैव मा-

मालतीप्रणयित्वात्प्रियसखि इति । दुःसहत्वमधृतिकरणात् । उहाह
उद्गतदाहः । व्यसनस्थाने व्ययन इति पाठे व्ययनं पीडा ।
अधुना मालां विनास्याः कथं जीवनं भविष्यतीति भावः । नि-
र्वर्ण्य निरूप्य ।

३१५-३२४ आनन्देत्यादि । मम मालत्याश्च कण्ठे तव
तानि गतागतानि स्मरामि । स्मरणस्यातिदुःखदत्वात्कष्टम् । तदा
तदा तस्मिन्तस्मिन्काले । तत्र चोरिकाविवाहात्पूर्वं मालतीकण्ठगतेति
गतं तवङ्गिकाबुद्ध्या माधवकण्ठमागतेत्यागतमित्येकम् । चोरिका-
विवाहे मालत्या माधवकण्ठे नीतातो गतमथ तन्मुखदर्शनात्स्वकण्ठे-
र्पितेत्यागतमिति द्वितीयम् । पुनस्तत्र प्रणयवशान्माधवेन मालत्यै

३१५ आनन्दमद B आनन्दानि Bh N for आ-न

३१६ च तस्या for तदा च E

३१७ स्नेहाङ्गानि A E स्नेहाङ्गानि Bh स्नेहाङ्गानि G स्नेहाङ्गानि K1 K2.
for स्ने नि स्नेहाङ्गमित्येवमुग्ध for स्ने ग्ध B

३१८ A Bh E N O om इतिः विभाव E निधाय K1 for निधाय मूर्च्छति
पतति for मूर्च्छति II

३२० वीजयति for वीजयन् II वयस्य for सख्य B, K1, om one समाश्वसिहि

३२१ निधायोपविश्य II समाश्वस्य II for आश्वस्य Bh om आश्वस्य सखे
before मक० II, वयस्य for मकरन्द Bh N, N after पश्यसि B, K2 om कु-
तापि, Bh om अपि, A E om सहसैव

लतीस्नेहं वहती बकुलदाम्नी लाभः । तत्कथं नु मन्यसे कुत
एतदिति ।

मक० । वयस्य इयमार्या योगीश्वर्यस्य मालत्यभिज्ञान-

३२५ स्योपनेत्री ।

माध० । विलोक्य सकरणं कृताञ्जलिः । आर्ये प्रसीद कथय
जीवति मे प्रियतमा ।

सौदा० । वत्स समाश्वसिहि जीवति सा कल्याणी ।

माधवमकरन्दौ । समुच्छस्य । आर्ये यद्येव तत्कथय क

३३० एष वृत्तान्त इति ।

इत्येति गतमिदानीं तु सौदामिन्या मालतीसकाशादानीय इत्येति श्रीणि
गतागतानि । अत एव बहुवचनम् । कीदृशानि । तद्विशयामन्तरा-
न्तरा हर्षलाभादानन्दमिश्रितकामतापप्रकाशनानि । दृढानुरागरसयो-
गीनि । जेहस्याकरो येयु तानि । जेह प्रीतिमाकुर्वन्ति व्याकुर्वन्तीति

३२५ जेहस्य हस्तलाभः A. E K1 K2 स्वहस्तलाभ Bh जेहवहले बकुलमा-
लाधाम्नी लाभ C जेहस्वहस्तस्य लाभ N for के भ ; तत्कथं मन्ये B, तत्कथं मन्यसे
Bh तत्कथयतु मयसे k1 तत्कथय त्वमय मे k2 तत्किं वयसे N for त-से, व
for तु A O om तु, किम् for कुत A Bh N O

३२६. B om वयस्य, योगे° for योगी° A B C. K1 k2, N om अस्य

३२७ A om उप

३२८. Bh om विलोक्य, B om सकरणं भवति बहु for कृ-लि Bh N ;
N om प्रसीद; प्रसीद twice B, कथ for कथय Bh

३२९ अयि before जीवति B, प्रिया for प्रियतमा A B E N.

३२८ सौदामनी for सौदा° k2, मद्र for वत्स k1 K3 मनु before तमा° K1 ;
वत्स नवाधसिद्धाभसिद्धि जी° C व स नवाधसिद्धि जी° E O for व-जी°, O om सा,
कल्याणी णी for कल्याणी A Bh C E K1 O

३२९ माध० i for मा शौ I B om समुच्छस्य द्यौदुरस्य A F समाभस्य Bh
for समुद्रस्य, N om आर्ये I h N om तत् सर्वं Lh C k1 O सर्वं N
N after वयस्य कथम् for कः A I

३३० B om इति

सौदा० । पुरा किल करालायतने मालतीमुपहरन्नघोरघण्टः
करवालयाणिर्माधवेन व्यापादितः ।

माध० । सावेगम् । आर्ये विरम विरम विज्ञातो वृत्तान्तः ।

मक० । सखे क इव ।

माध० । सखे किमन्यस् । सकामा कपालकुण्डलेति । ११५

मक० । आर्ये अप्येवम् ।

सौदा० । एवं यथा विदितं वत्सेन ।

मक० । कंठं भोः कष्टम् ।

स्नेहाकराणि ॥ कृत्रो हेत्वित्यादिना टप्रत्ययः ॥ तदा तदा चेति
चकारात्कालान्तरपरिग्रहः । आर्या मान्या ।

१३५-१४२ सकामा मदपकारेण सिद्धप्रतिज्ञेत्यर्थः । कुमु-
देत्यादि । कुमुदसमूहेन यदि शरच्चन्द्रचन्द्रिका सौन्दर्यगुणार्थं सं-
गता प्राप्ता तत्सुकृतं शोभनकरणमस्तु । इयोरपि रम्यत्वात् । अयं
पुनः कः प्रकारः कुत्सितप्रकारो वा यदकालमेषपङ्क्तिर्ययुजदियो-

१३५. सौदामनी for सौदा० K2; हि before किल B. O., A. Bh. E. N. om.
किल, आहरन् for उपहरन् Bh. N.; नवा after हरन् K1; कृपाशयाणिघोरघण्टो
for अपो-णिर् Bh.

१३६. कृपाण for करकाल N. O., याणिना for याणिर् A. E.

१३७. सौदिग for सावेगम् A., E. om. सावेग; अवे for आर्ये N.; A. Bh. E. om.
one विरम, परिज्ञातो A. इतो Bh. K1. K2. N. for विज्ञातो, अव before वृत्तान्तः
Bh. K1. K2.

१३८. A. E. om. सखे, कम् for क Bh.

१३९. Bh. om. सखे, सकोपा कराल for सका-ल O., Bh. om. सखे.

१४०. सौदामनी for सौदा० K2, 'था विदितं A. E. 'दाविदितं K1. 'दावेदितं K2.
for 'था विदितं.

१४१. भो कष्टम् B. C. कष्ट भो. Bh. O. कष्ट भोः twice N. for कष्ट भो-
कष्टम्.

कुमुदाकरेण शरदिन्दुचन्द्रिका
यदि रामणीयकगुणाय संगता ।
सुकृतं तदस्तु कतमस्त्वयं विधि-
र्यदकालमेधविततिर्व्ययुजत् ॥

माध० । हा प्रिये मालति कष्टमतिवीभत्समापन्नासि ।

कथमिव तदाभवस्त्वं

कमलमुखि कपालकुण्डलाग्रस्ता ।

उत्पातधूमलेखा-

क्रान्तेव कला शशधरस्य ॥

जयामास विच्छेदं कृतघतीत्यर्थः । ध्वनिनात्र कुमुदाकरो माधव-
चन्द्रिका मालती मेघसंततिः कपालकुण्डलेत्युक्तम् ।

३४३-३४७ अतिवीभत्समिति । उद्वेगहेतुकपालकुण्डला-
दर्शनाद्वीभत्सः । यदाह ।

उद्वेजनैव बहुभिर्वीभत्सरसः समुद्रयति ॥

कथमित्यादि । तत्कथयतिता हे पद्ममुखि तदा त्वमपि कथमभयः ।
भयात्कथं त्वमासीः किं त्वयोक्तं कस्ते शत्राभादित्यादिशापनाय
कथमिति सामान्यनिर्देशः । केतुकवलिता चन्द्रकलेय । एतदुपमया
वीभत्सजविषादसंभवा ग्लानिरप्युक्ता । यदाह ।

३४९. कुमुदा° for कुमुदा° Bh.

३४९. गुणेन for गुणाय N.; य संगता for ये-ता Bh.

३४९. सुकृते यद् for सु-नाद् O.

३४९. °तिर्व्ययुजत् B °तिर्व्ययुजत् N. for ति-य.

३४९. B. om हा, B. O. om. कष्टमति, कथम् for कष्ट K1. K2.

३४९. अपि for इव B.; तदा भवेत्य for त-त्त्वं C.

३४९. उद्वेग for उद्वेग Bh.; रेण for रेण N.

३४९. धातिव for कान्तेव, II.

भगवति कपालकुण्डले

निर्माणमेव हि तदादरलालनीय

मा पूतनात्वमुपगाः शिवतातिरेधि ।

३५०

नैसर्गिकी सुरभिणः कुसुमस्य सिद्धा

मूर्ध्नि स्थितिर्नमुसलैरवताडनानि ॥

अपस्मारस्तथोन्मादो विषादो मद एव च ।

मृत्युर्व्याधिर्भयं चैव भावा बीभत्ससंभवाः ॥

३४८-३५२ श्रीबाल नैव घातयेदिति निजधर्मं जानत्या
त्वया सा घातिवेति सोल्लुण्ठमाह भगवति इति । निर्माणमित्यादि ।
तन्निर्माणं मालतीरूपादिकमेव तदादरेण रक्षणीयं भवति । रम्य-
त्वादेव । पूतनात्वं राक्षसीत्वं तज्ज्ञात्वेन उपेक्षा मा गमिष्यसि ।
यद्वा । मांसं मे ततो भक्षयितव्यं किमिति चिन्तयत्यं पूतनात्वम् ।
पूतनत्वमिति पाठे राक्षसत्वमित्यर्थः ॥ पूतना राक्षसीभेदे हरीतक्यां
च पूतनेति विश्वः ॥ शिवताति- कल्याणकर्येधि भव । शिव इत्य-
बोधीरिति पाठे तन्निर्माणं शिवे कल्याणनिमित्तमित्यज्ञासीः । शिव-
तामुपैतीति पाठेतन्निर्माणम् ॥ कर्तुं ॥ शिवतां कल्याणत्वं गच्छति ।

३४८. भवति for भगवति K1 O (corrected into भग)

३४९. तदा तव माननीय A. E तदा तव लालनीय N for तव

३५०. मा for मा K1, "तनत्वं" for "तनात्वं" Bb K1 K2 "पूतना शिवता
तिरेष" for "पु-धि N, शिवतातिरेधि A C E. शिवतातिरेधि Bb, शिव इत्यबोधीः
and शिवतामुपैति noticed by Com for शिव-धि

३५१. गर्दिनी for गर्गिनी Bb

३५२. मुसलै for मुसलै O, चरणैरवताडनानि A. K1. K2 मुसलैश्च ताडनानि
Bb चरणैरवताडनानि C. for मु-नि

सौदा० । वत्स अलमावेगेन ।

अकरिष्यदसौ पापमतिनिष्करुणैव सा ।

नाभविष्यमहं तत्र यदि तत्परिपन्थिनी ॥

उभौ । प्रणम्य । अतिप्रसन्नमार्यापादैः । तत्कथय का पुन-
स्त्वमस्माकमेवंविधा बन्धुः ।

सौदा० । शास्ययः खल्वेतत् । उत्थाय । इयमहमिदानीं

अतः पालनमस्य । भद्रवरतुपुरस्कारः स्वभावादेवेत्याह । मनोहरस्य
ख्यातस्य छुगन्धस्य वा पुष्पस्य मस्तके धृतिः स्वभावसिद्धा । न पादैः
पीडनानि स्वभावसिद्धानीत्यर्थः ।

३५४-३५६ अकरिष्यदित्यादि । असौ कपालकुण्डला पापं
तद्वधरूपमकरिष्यदेव । अतिनिष्करुणा यतः सा । यदि तत्र स्थाने
वधे वा तस्या विरोधिनी नाहमभविष्यम् ॥ क्रियातिपसौ लृङ् ॥
बुद्धिप्रत्यक्षतयासाविति । अतिप्रसन्नं प्रसादः कृतः ।

३५८-३६० शास्ययः । युषामित्यर्थात् । गुर्वित्यादि । गुरुचर्या
गुरुसेवा गुर्वी चर्या विशिष्टमनुष्ठानम् । तपश्चान्द्रायणादि । तन्त्रं
मण्डलवर्तनादि । मन्त्रस्ताराप्रभृतिदेवीनां तन्त्रस्य वागमस्य वा

३५१. सौरामनी for सौदा० K2; N. O. om. वत्स.

३५४. यतो B अति K1. K2. for अति, जेव for जेव K1.

३५५. मा for मा० A.

३५६. माधवमकरन्दौ for उभौ A. E; यद् before अति N.; यदि for अति Jih.;
परणे. for पादे A. E.; Bh. om. तत्र, कथं पुनस्त्वमेवमाहं बन्धु for कान्धु A.;
Bh. om. पुन.

३५७. अकारण B. एव Bh. एव विधे K2. एक O. for एव विधा; N. om. विधा.

३५८. सौरामनी for सौदा० K2.; शास्यय Bh. C. E. K1. K2. शास्यते N. for
शास्ययः; खल्वेतत् for खल्वेतत् K1., शक्नीयई for अहनी Bh. K1. K2.

गुरुचर्यातपस्तन्त्रमन्त्रयोगाभियोगजाम् ।

इमामाक्षेपिणीं सिद्धिमातनोमि शिवाय वः ॥

३६०

इति समाधवा निष्क्रान्ता ।

मक० । आश्चर्यमाश्चर्यम् ।

व्यतिकर इव भीमस्तामसो वैद्युतश्च

क्षणमुपहतचक्षुर्वृत्तिरुद्भूय शान्तः ।

विलोक्य सभयम् ।

३६५

कथमिह न वयस्यस्तत्किमेतत् । विचिन्त्य । किमन्य-
त्प्रभवति हि महिम्ना स्वैन योगीश्वरीयम् ॥

मन्त्रः । योगः समाधिः । एष्वभियोगादभ्यासाज्जातामिमामाक-
षिणीं सिद्धिं युष्माकं कल्याणाय विस्तारयामि ।

३६३-३६८ व्यतिकर इत्यादि । मालतीवार्ताया अप्यज्ञाना-
द्यं तामसोन्धकारजः । अत एव भीमः । तज्जीवमज्ञानाद्वै-
द्युतधार्यं विद्युत्संबन्धी । व्यतिकरः संपर्कः । अत एवानन्दाभ्रुसंभारे-
णोपहतनेत्रवृत्तिः । कीदृशः । क्षणमुद्भूय शान्तः । अत एव विद्यु-
द्विद्योतवितर्कः । कथमिहस्थाने वयस्यो माधवोपि नास्ति ।

३६९. यथाभियोगत C. निरुच्यभियोगजा N. for योगा-म्.

३७०. °माक्षेपिणी for °माक्षेपिणी Bb.; °माक्षेपिणी विद्यामातनोमि A. E. °माक्षेपिणी
विद्या विदधानि B. °माकर्षिणी (शक्तिमानतोमि N. for °माक्षे-मि.

३७१. N, O. om. इति, सौदायिनी after समाधवा N.

३७२. Bb. K1. N. om. one आश्चर्यम्.

३७४. °मुपगत for °मुपहत N.

३७५. K2 om. विलोक्य सभयम्.

३७६. इव for इह Bb., एतद्विषयम् । विचिन्त्य । for एतत् ।—अन्यत् B., K2. om.

विचिन्त्य.

३७७. विम° for वय° O., किमन्यत्स्वैन योगे° for म गो° E, योगे° for योगी° A,
B. K1 K2.

सवितर्कम् । किमयमर्थोनर्थ इति संप्रति प्रमुग्धोस्मि ।

अपि च । अस्तोकाविस्मयमपस्मृतपूर्ववृत्त-

मुद्धूतनूतनभयज्वरजर्जरं नः ।

एकक्षणत्रुटितसंघटितप्रमोह-

मानन्दशोकशबलत्वमुपैति चेतः ॥

तत्किमिदं क्व गतः केन वा स नीत इति विचिन्त्येत्यर्थः । निर्णय-
माह । अन्यत्किम् । यत इयं योगीश्वरी निजतपःप्रभावेण प्रभवति ।
अनया नीत इति भावः । संशय्याह किमयमिति । सौदामिनीनय-
नेर्थः प्रयोजनं कपालकुण्डलानयनेनर्थ इति भावः ।

३६९-३७४ अस्तोकेत्यादि । अस्माकं चित्तम् ॥ कर्तृ ॥ हर्ष-
शोकाभ्यां शबलत्वं मिश्रत्वं गच्छति । कीदृशम् । अनल्पाश्चर्यम् ।
एकदेव नानारससंभवात् । अपस्मृतं विस्मृतं पूर्ववृत्तं मालतीहरणरूपं
यत्र । अत एवानन्दः । उद्धूतं नवं भयं माधवापकारशङ्कनकृतं तेन
ज्वरेण जीर्णम् । अत एव शोकः । यद्वा । माधवानवलोकनेनोद्धूतनय-
शङ्काज्वरजर्जरतया शोकः । एकक्षण एव त्रुटितो घटितश्च प्रमोहो
यत्र तत् । मालतीलाभसंभावनया त्रुटितो माधवापकारसंभावनया
घटित इति भावः । अत एवात्याश्चर्यम् । श्लोकशब्दोल्पपययिः ।

३६८. तन् before किम् B., एवम् for अपम् Bh.; A. E. om अर्थे; संप्रमुग्धो-
स्मि for सं-स्मि K1. K2. O.; C. om. संप्रति; मुग्धोस्मि A. मूढोस्मि Bh. N. संप्र-
मुग्धोस्मि C. for प्र-स्मि.

३६९. किं for अपि N.; विचिन्त्य after च N.; °मुग्ध° Bh. °मवि° N. for °मय°.

३७०. भये Bh. for भय, जर्जरं for जर्जरं N., °रितः for °रं नः Bh.

३७१. प्रमोह B. प्रमोह N. for प्रमोह.

३७१. एव° for त्व° Bh.

तदत्र कान्तारगहने सहास्मद्वर्गेण प्रविष्टां भगवतीमन्विष्य
तस्या वृत्तान्तमेनं कथयामि । इति निष्क्रान्तः ।

॥ मालत्यन्वेषणं नाम नवमोऽङ्कः ॥

३७५

अस्मद्वर्गेण मदयन्तिकालवाहिकाभ्याम् । विप्रनष्टामिति कस्मिंश्चित्पु-
स्तके पाठो दृश्यते तत्रादृश्यमानामित्यर्थः । भगवतीं कामन्दकीम् ।
अनेनाभिमाङ्गावतारस्यापि सूचनादङ्गावतारोऽयम् ।

प्रासूत यं रत्नधरोतिविद्यो विद्योतिविद्या दमयन्तिकापि ।
जगद्धरं तत्कृतटिप्पणेङ्गोपलक्षणेन नवमोऽङ्कः ॥

॥ इति नवमोऽङ्कः ॥

३७३. एव after अथ A E, विप्रकृष्टं Bh, विप्रनष्टां O (corrected into प्रविष्टां)
noticed by Com for प्रविष्टां अनुसृत्य Bh उपसृत्य N कवेर्य O for अश्विन्य.
३७४. मातलीमाधव B तयो K1 for तस्या, Bh N om तस्या, एतत् Bh
एना K1 for एने, कथयिष्यामि A E निवेदयामि B for कथयामि, "मेने for एमि
इति K1, निष्क्रान्तां सर्वं for निष्क्रान्त Bh □ सर्वं B इति निष्क्रान्ता सर्वं □
after निष्क्रान्त

३७५ A Bh C E N O. om मा—नाम, इति K1. श्रीमलतीमाधवे K2
before मालत्यन्वेषणं सौदामिनीदर्शने for मा—नं B इति मातलीमाधवे before नर°A,
सौमित्रे मातु after अङ्क C

॥ दशमीः ॥

ततः प्रविशति कामन्दकी लवङ्गिका मदयन्तिका च ।

काम० । सकृणं साक्षम् । हा वत्से मालति मदङ्गालंका-
रिणि क्वासि देहि मे प्रतिवचनम् ।

आ जन्मनः प्रतिसुहूर्तविशेषरम्या-

ण्याचेष्टितानि तव संप्रति तानि तानि ।

चाटूनि चारुमधुराणि च संस्मृतानि

देहं दहन्ति हृदयं च विदारयन्ति ॥

१-७ सहास्मद्वर्गेणेत्यव्यवधान एव सूचनास्तत्प्रवेशमोहः । तत
इति । मालतीविशेषं श्रुत्वा विलपति हेत्यादि । आ जन्मन इत्या-
दि । जन्मन आरभ्य प्रतिक्षणाधिक्यमनोज्ञानि तव तानि तानि पूर्वा-
नुभूतान्याचेष्टितानि विनयादीनि संस्मृतानि सन्ति मेङ्गं दहन्ति चित्तं च
दारयन्ति । अनेन बाह्या मानसी च पीडोक्ता । तथा चाटूनि वाक्कौ-
शलानि स्मृतानि दाहादिकं कुर्वन्ति । विनयादीनामद्वेषकारितया

१. °इति कामदकीमदयन्तिका लवङ्गिका for °हा-व B., मदयन्तिका लवङ्गिका च for ल-व Bb O.

१. A. E. om. सकृण, N. om. सक-खम्, Bb, C. K1. K2. om. साक्षम्;
हे for हा Bb.; हा before मद° N., मदलंकारकारिणि A. B. O. K1. मदकालकार-
कारिणी Bb. मदं (marg. क) लालिते O. for म-वि.

२. क्वासि for क्वासि K1., N. om. प्रति.

४. आजन्म यानि सर्वविशेषमहूर्तरम्या° for अ-रम्या° Bb, प्रभृति यानि विशेष M. प्रति-
विशेषमहूर्त (corrected into प्रभृति यानि विशेष) O. for म-य.

५. वचनानि च चारुमेवे for तव संप्रति तानि तानि E.

६. यानि for यद् N.

अपि च । पुत्रि

अनियतरुदितस्मितं विराज-
त्कतिपयकोमलदन्तकुङ्कुलाग्रम् ।
वदनकमलकं शिशोः स्मरामि
स्खलदसमञ्जसमुग्धजल्पितं ते ॥

१०

इतरे । साक्षम् । हा पिभसहि सुष्पसण्णमुहअन्दमुन्दरि कहि
गदासि को वा सिरीसकुसुमसुउमारस्म दे सरीरस्स देव्वदु-
रम्यत्तम् । चादूनि कीदृशानि । चारुणि शोभावन्ति मधुराण्यनुत्व-
णानि च । यदाह ।

सर्वायस्याविशेषेषु दीपेषु तलितेषु च ।

अनुत्वणत्वं चेष्टानां माधुर्यमिति संज्ञितम् ॥

९-१२ अनियतेत्यादि । बालायास्तवास्यपद्मं स्मरामि ।
कीदृशम् । अस्थिरे क्रन्दनहास्ये यत्र तत् । शोभमानकिञ्चिन्मृदु-
दशनकलिकाग्रम् । सम्यक्स्थानप्रयत्नाभावात्स्खलत् । तत्त्वहान्या-
समञ्जसं संख्यातिक्रमादज्ञानादासमञ्जसम् । मुग्धमर्याभावात् ।
जल्पितं मन्दोक्तिर्यत्र तत् । सर्वत्र शैशवमेव हेतुः ॥ कमलकमि-
त्यत्राल्पायं कन् ॥ सम्यगञ्जसा तत्त्वेन वर्तत इति समञ्जसमिति ॥

८. आकाशे before अपि च A E, C. N. om पुत्रि

९. रुधिर for रुदित N.

१०. कुङ्कुला for कुङ्कुला A K1. K2 N

११. मञ्जु जल्पितं तन् A. मुख्यान्वितं ते Bb मञ्जु जितं ते B for मु-ते च for ते O

१२. मदयानिकातपादिके A. E. K2 इतरा K1. N for इतरे; Bb C K1. N. om. गारुड, आकाशे after स्वस्वम् A E K2, लहि रुदि for हा-दि Bb, विर for विभ O, °सण for °सण Bb, चन्द for अद A K2

१३. Bb N. om. यदा, को दे सरीरभस्स Bb, को व दे सरीरभस्स विदिदुभित्ता N. for को-वभ, मुद् for मुद् C K1 K2 C om. सरीरस्स, °सरीरस्स दे K1 °रस्स सरीरस्स दे K2. O for °रस्स-भस्स °सरीरभस्स for °सरीरस्स A, दुद (C. प्रां E D इव (explained as ज्ञानि) K1 before देव, दिव्य for देव K2.

१५ विणअपरिणामो एकलिआए उवणदो । महाभाअ माहव उवत्थि-
दत्थमिदमहूसओ दे जीअलोओ संवुत्तो । (४)

काम० । सविशेषखेदम् । हा वत्सौ ।

अभिनवरागरसोयं भवतोः कृतकौतुकः परिष्वङ्गः ।

लवलीलवङ्गयोरिव नियतिमहावात्ययाभिहतः ॥

(क) हा प्रियसखि सुप्रसन्नमुखचन्द्रसुन्दरि क्व गतासि को
वा शिरीषकुसुमसुकुमारस्य ने शरीरस्य दैवदुर्विनयपरिणाम एका-
किन्या उपनतः । महाभाग माधव उपस्थितास्तमितमहोत्सवस्ते
जीवलोकः संवृत्तः ।

अञ्जसा तत्त्वतूर्णयोरिति विश्वः ॥ मञ्जु जल्पितमिति पाठे मञ्जु
मनोहरम् ।

१५-२० अत्रैकाकिन्या एकमात्रस्वरूपायाः । आदायुपस्थि-
तोयास्तमितो महोत्सवो यत्र सः । अभिनवेत्यादि । अभिनवे
रागेनुरागे रस इच्छा यत्र । यद्वा । अभिनवरागो नूतनासक्ती रसः
शृङ्गारो यत्र । कृतं कौतुकं एषो नमोत्सवोवा यत्र । सोयं भवतो-
र्युधयोः परिष्वङ्ग आलिङ्गनं नियतिर्देवं सैव महावात्या तयाभिहतः ।
लवली लताभेदः । लवङ्गो वृक्षभेदः । तयोः परिष्वङ्गः संपर्क

१५ 'विन्यास for विणअ O, अदेलिआए A. अदेलिआण E. एकमाए B सङ्ग-
लिभेदि K1. for एकलिआण; गये for गये A. Bh; हा before महा Bh, C, K1
K2, N, 'पुमाअ B भाग J. 'पुमाय O for भाग, माय' for माह' O, दप for
दव A E, दिअ N दिद O for तिद.

१६ 'त्वमिद Bh त्वमिद O 'त्वमिद K2 'त्वमिद N म (marg, अस्त) मिद
O for त्वमिद, 'तयो for 'तयो Bh, K1, K2, N O, 'वे जीवतो तं' for 'भो-
वा Bh, 'त्रय for ज्ञान N, O

१७ B, Bh om गतिदिपदम वत्ते for वत्सै K1

१८. त्वयं for त्वयै B K1 om, 'य, भवता for भवतो Bh

१९ निपत for निपते Bh, रिता, A E, N. 'विहितः Bh रिता O. for
'भिरता.

लव० । सोद्वेगम् । हृदास वज्रमभ सध्वहा गिसंसंसि २०
हिअभ । (क) इति हृदयमाहत्य पतति ।

मद० । सहि लवङ्गिणं भणामि कखणमेतत्तं वि दाव
समस्सस) (ख)

(क) हताश वज्रमय सर्वथा नृशंसमसि हृदय ।

(ख) सखि लवङ्गिके ननु भणामि कखमात्रमपि तावत्समा-
श्वसिहि ।

इव । अभिनवौ लौहित्यरसौ यत्र सः । रस आर्द्रता । कृतं कौतुकं
कुतूहलं वृष्ट्यां येन सः ॥ रागोनुरागे लौहित्य इति विश्वः । शृङ्गा-
रादौ द्रवे चापीच्छायामप्ययं रस इति धरणिः । कौतुकं त्वभिलाषे
स्यादुत्सवे नर्महर्षयोः । कुतूहलेपि तयोक्तमिति मेदिनीकरः ॥
तदिहाचेतनोपमया तयोरपि बालयोर्वृक्षविवाह इव मया विद्या-
होप्यकारि दैवेन स न सोढ इत्युक्तम् । देशान्तरनयमाश्रित्यते-
र्पात्यया सह रूपकम् । अत्र नृशंसं नाशकम् ।

२०. बाल for लव० Bh ; सखि for सोद्वेगम् B Bh N. O., हा before हृदास B,
O, 'मय for 'मभ Bh, हिअभ before सध्व' instead of after 'सि Bh., ताम्परा
for ताम्परा A. E. O, राणी before गिरा० K1. K2, गिसंसंसि A. Bh. O.
K1 K2 गिरासि० E. निसंसंसि O. for गिसंसंसि

२१. हृद before हिअ० B. K1. K2, हिदभ for हिअभ K1, O om. हिअभ,
O. om. इति

२२. सासं after मद० Bh C. K1. K2. O, Bh N. om. सहि, 'द्विदे for
द्विष्ट A, तय for वज्रम Bh K1 ; 'नकखिदा० A E. 'न कि नि दा० B 'नकखिदा०
K1. 'नकखि दा० K2 O for 'नभ १२ दा० वि for वि. Bh.

२३. समस्सस I. समस्सस K2 समस्ससि N for समस्सस

लव० । सहि कि करोमि दिढवज्जलेवपडिवद्धणिच्चलं विअ

२५ जीविदं ण मं परिच्चअदि (क)

काम० । वत्से मालति जन्मनः प्रभृति वल्लभा ते लवङ्गिका ।

तत्किमेनामुज्जिहानजीवितां वराकौ नानुकम्पसे । इय हि ।

उज्ज्वलालोकया स्निग्धा त्वया त्यक्ता न राजते ।

मलीमसमुखी वर्तिः प्रदीपशिखया यथा ॥

(क) सखि किं करोमि दृढवज्जलेपप्रतिवद्धनिश्चलमिव जीवितं
न मां परित्यजति ।

२४ अत्र प्रतिबद्धं घटितमत एव निश्चलम् ।

२७-३१ उज्जिहानमूर्ध्वं गतम् । कण्ठोपगतमिति यावत् ।

उज्ज्वलेत्यादि लवङ्गिकामुद्दिश्य । त्वया त्यक्तैर्यं न शोभते प्रदी-
पशिखया त्यक्ता वर्तिरिव दशेव । उज्ज्वल आलोको दर्शनं
यस्यास्तथा । शिखापक्ष आलोक उद्घोतः । स्निग्धा प्रीता । स्ने-
हयती च तैलादियोगात् । ममीमस म्लान मुखमानन यस्याः सा ।
मलीमस दग्धतया श्यामं मुखमर्धं यस्याः सा च । प्रगुणीकृता-

२४ मदमतिष for सहि Bh N ; करोमि for करेमि A Bh K1 N O , दढ
for दिढ O. h2., लेव for लेव Bh B , पडिवद्ध B O. पडिवद्ध N निषद्ध K1.
for पडिवद्ध, B D om विअ; मम A E इव Bh इ C K1 for विअ

२५ विअ for विद N , मण for मयं Bh ; N om म, "दमइ Bh. h2 "म
अदि K1 for "अअदि

२६ आ जन्मनः प्रभृति वल्लभतया for जन्मा B , जन्मतः for जन्मा A Bh , ते
वल्लभतया for वल्लभा ते O वल्लभतया Bh दुर्लभतया N for वल्लभा

२७ B N om एता एता for एता Bh C. L ; अनुदग्धतया for अनु-
कम्पया C

कथं च कल्याणि कामन्दकीं परित्यजसि । नन्वकरुणे म- १०
दीयधीवरोष्मणैव ते प्रगुणीकृतान्यङ्गानि ।

स्तन्यत्यागात्प्रभृति सुमुखी दन्तपाञ्चालिकेव
क्रीडायोगं तदनु विनयं प्रापिता वर्धिता च ।
लोकश्चेष्टे गुणवति वरे स्थापिता त्वं मयैव
ज्ञेहो मातुर्मयि समधिकस्तेन युक्तस्तवापि ॥

१५

न्यूजुकृतानि । उत्पत्त्यनन्तरं नाडीनां शुद्धद्रव्येणर्जुकरणात् ।
यद्वा । प्रगुणता पुष्टिः ।

• ३२-३५ स्तन्येत्यादि । तेन हेतुना मातुः सकाशादधिकः
स्नेहोऽयं मयि तप युक्तः । यद्वा । तेन हेतुनायं वियोगस्तप युक्त
इति सोल्लुण्ठम् । यतः स्तनपानस्यागारभ्यः क्रीडायोगं खेलम् ।
यद्वा । क्रीडा कला योगो विद्याप्रयोगस्तं प्रापिता । ततः पद्मादिमय-
मनौद्धत्यं प्रापिता । वर्द्धि प्रापिता च । दन्तपाञ्चालिकेव दन्तमय-
कृत्रिमपुत्रिकेव । अनेपु भेटे शोभादिगुणयुक्ते जामातरि त्वं स्थिरी-
कृता । परिणयात् । मयैव न तु पित्रादिनेत्यर्थः । बाल्य एव का-
न्तिमस्यास्तुमुखीत्युक्तम् ॥ पाञ्चालिका पुत्रिकायामिति विश्वः ॥
पाञ्चालिकापि क्रीडादिकं कार्यत इति प्रसिद्धमेव । विद्याभ्यासो
बाल्य एव जीणम् । यदाह ।

बाल्येधीयीत विद्यां स्त्री कामशास्त्रादिकं पुनः ॥

१०. तत् before कथं Bb, A. E. am च, कल्याणि for कल्याणि Bb, जरासि
A. E. त्यजसि B. N. for परित्यजसि, नात्य° for नन्व° K1.

११. धीवराचलो° Bb. धीरो° E धीरो° K2. धीराचलो° N. for धीवरो°, "प-
नेच for पनेर Bb, अंगानि (corrected into अंगरानि) O.

१२. गुणिनी B. गुमुने K1 for मुमुदा, पचा° for पाञ्चा° Bb K2

१५. मम for मयि B Bb तपा for तप Bb E

सर्वैकव्यम् । चन्द्रमुखि संप्रति निराशास्मि ।

अकारणस्मेरमनोहराननः

शिखाललाटार्पितगौरसर्पपः ।

तवाङ्गशायी परिवृत्तभाग्यया

मया न दृष्टस्तनयः स्तनंधयः ।

लव० । भवति पसीद गीसहम्हि संपदं जीविदुव्वहणेण ।

(क) भगवति प्रसीद* निःसहास्यि सांप्रतं जीवितोद्वहनेन ।

पुरुषगुणा अपि भरते ।

शोभा विलासो माधुर्यं स्थैर्यं गाम्भीर्यमेव च ।

ललितौदार्यतेजांसि पौरुषेया गुणा अपि ॥

३६-४० करुणस्नेहाद्विक्रयता । अकारणेत्यादि । विगत भाग्यया मया तव पुत्रो न दृष्टः । कीदृशः । अकारणेनालक्षितहेतुतया स्मेरमी-पद्मसनं मनोर्जं मुखं यस्य सः । शिखायां ललाटे च दत्तश्चेतसर्पपः । एतच्च रक्षायै । क्रीडे सुप्रः । स्तनपायी च ।

४१-४६ अत्र जीवितेति । तां विना जीवनमनर्हमिति भावः ।

३६. हा before चन्द्र Bh. N ; ०शापि for ०शास्मि. E.

३७. स्नेह for स्मेर K1.; रमा for हा O.

३८. शिला for शिखा C.; शेषर for सर्पपः G.

३९. अङ्गशायी A. अंगशायी Bh अंगशायी E.

४१. मद for लव N., पसीद for पसीद O.; न सहासि B. N., न सहासि Bh. असमत्थासि C. असमत्थासि K1. K2. न समत्थासि O. for नी-सि, जीवितुव्वहणे A. जीवितुव्वहणसाहामेन C. जीवितुव्वहणस B. जीवितुव्वहणसाहामेन K1. जीवितुव्वहणसाहा-मेन K2. B. जीविदुव्वहणे N. for जी-न, जेन for जेन Bh.

* पसीद twice Com.

साह इमादो गिरिसिहरादो अत्ताणअ अवधुणिअ णिव्वुदा
भविस्स । तहा मे भअवदी आसिस्स करेदु जेण ज-
म्मन्तरे वि पिअसाहि पेक्खिस्स । (क)

काम० । ननु लवद्धिके कामन्दक्यपि नात पर वत्सावि- ४५
योगेन जीविष्यति समन्धायमुत्कण्ठावेग आवयो ।

* साहमस्माद्गिरिशिहरादात्मानमवधुत्यां निर्वृता भविष्यामि । तथा
मे भगवत्याशिष्यं करोतु येनऽ जन्मान्तरेपि प्रियसखीं प्रेक्षिष्ये ।

निर्वृतेति । मरणे तद्वियोगदुःखापनयादिति भावः । उत्कण्ठेति ।
जन्मान्तरे ता द्रक्ष्यामीत्युत्कण्ठा ममापीत्यर्थः । तत्कथं मयापि
स्वर्गोत्पिद्धतया त्वय्याशीर्दातव्येति भावः ।

४५ ता before साह h.2 ; ता for साह A. K1 गिरिसिरादा Bb E गिरिशि-
रादा O गिरिषिरादादो N गिरिकिरादा O for ता दा अत्ताण for अत्ताणअ B
Bb N ; अवधुणिअ Bb अवधुणिअ K1 h.2 N for अवधानअ णिव्वुदा K2
णिव्वुदा O for णिव्वुदा

४६ ता before तहा Bb C K1 O N om तहा-स्स and has instead
मयातादात्मानं हेतुक्रामा तह Bb तथा E K2 for तहा अ for मे h.2 अहि
वसाद १ आसीत् B B असिस्स O E for आसिस्स पसादीकरदु for कारदु B
h.2

४७ ऐण for ऐ O पि E दाव O for वि; दाव before (विअ Bb C E
h.1 h.2 वही for वही A. B C N, पक्खि^० K2 विव्व^० O for देविण^०

४८ N om काम^० । ननु—उचिच्छति B om ननु 'मन्दवयसि ना' A E
K1 K2 O मन्दवया ना^० Dh for 'मन्दवयसि ना', Bb om परे

४९ जीवितव्य for जीति A Bb E K1 h.2 O O om सम-कि ण
(1.47) समानधायमाशुदोहन्कटाप्रसंग B समानधायोदन्कटायोग Bb समानधायपु-
रकण्टायोग आशयो h.1 h.2 'उद्वेग' for 'उद्वेग' C

* तदस्मद for ताहमस्माद् Com † पातयिन्ना for अवधय Com ‡ अण्ण
महाद for अण्णि Com § यथा for यत् Com.

किं च । संगमः कर्मणां भेदाद्यदि न स्यान्न नाम सः ।

प्राणानां तु परित्यागे संतापोपशमः फलम् ॥

लव० । जहा तुम्हे आणवेध । (क) उत्तिष्ठति ।

५० काम० । सदयं वीक्ष्य । वत्से मदयन्तिके । ;

(क) यथायूयमाज्ञापयथ ।

४७-४८ संगम इत्यादि । कर्मणां वैचित्र्यादस्माकं मालत्या सह संगमो न स्यात् । अनागमो निर्युक्तिको यतः सः । मालत्या मम च कर्मणां साम्ये मानामावाज्जन्मान्तरे संगमो निर्युक्तिक इति भावः । तर्हि, प्राणत्यागेनालमत आह । प्राणत्यागः पुनस्ताप्रशान्तिफलकः । तथा च तदर्थं स क्रियत इति भावः । संगमाभावे तु गानं ।

मृतोपि मानुषः शक्तो नानुगन्तुं मृते जनम् ।

जायावर्जं च सर्वस्य याम्यः पन्था विभिद्यते ॥

इति स्मृतिः ।

४७, ममापि कतु for किं च K2; योगाग्रहि W: स्यादनागमः for भे-स B.; न-स्यादनागम A. न स्यात् सोस्तु नः Bh. न स्यात्तोस्तु नः B. न स्यात्तोस्तु न K1. K2. हि स्यात् नाम तत् O. for न स्यात् नाम सः, तत् for सः E, text with O.

४८, संतापोपशमः A. E. संगतापशम C. for सं-म.

४९, जहा Bh. जहा O. for जहा, इत्युपिष्ठति B. उत्तिष्ठति Bh. for उत्ति, E. om. उत्तिष्ठति.

५०, मदयन्तिकं for सदयं B; मदयन्तिकं before वीक्ष्य O.; 'दन्ति' for 'दय-ति' K1.

मद०। किं आणवेध । अग्गेसरी होहि त्ति । अवहिदम्हि । (क)
 लव० । सहि पसीद विरम एत्तो अत्तणो वावादणादो ।
 मा एदं जणं विसुमरेत्ति । (ख)
 मद० । सकोपमिव । अवोहि णम्हि दे वसंगदा । (ग)
 काम० । हन्त निश्चितं वराक्या ।

(क) कियात्तापयय । अग्गेसरी भवेति । *अवहितास्मि ।

(ख) सखि प्रसीद । विरमैतस्मादात्मनो व्यापादनात् । मैतं जणं
 विस्मरति ।

(ग) अपोहि नास्मि ते वसंगताः ।

११-१८ भाविवाक्यमुच्चीयाह किमिति । अत्राग्गेसरी मरणे प्रयुक्ता ।
 अवहिता मर्तुम् । [लव० वा०] अत्राहं श्रिय इत्यादायः । अत्र
 वशांवदायत्ता । ते वचो न कर्हिप्यामीत्यर्थः । निश्चितं निश्चयः कृतः ।
 स्वगतं गुरुत्तमीषे श्रियस्मरणस्यायुक्तत्वात् । अत्र जन्मान्तरेप्यर्थ

११. E. divides the speech as follows :—मद० । किं आणवेध । काम० । अग्गे-
 सरी भवेति । मद० । अवहिदस्मि । Bh. om. किं; अग्रसरी होहिनि Bh. अग्गेहिनि (Sk.
 read. अग्गेसरी भवेति इति) K1. अग्गे होनि (Sk. read. अग्गेसरी भवेति) K2. अग्गे
 सरीमा होनि नि N. for अ-नि; हांहुनि ता जाव अव० for हो-व० A; भादु for होहि
 O. ता K1. ता इयम् O. before अव० Bh. om. अवहिदस्मि. तस्मि K1. दस्मि K2.
 for दस्मि.

१२. Bh. om. सहि, एत्त० for ए० A. O. विरम twice Bh. N., N om.
 एत्तो; एत्तो for एत्तो C E; एत्तो अ० torn off in K2, अनागम B. अनाग
 B. O. for अत्तणो; अगमप्यवादादो N. पन्नाहा (वादन added in margin)
 दो O. for वावादणादो

१३. यदि Bh. दस्मि C. for दस्मि.

१४. B. K2. om. इह; अग्गे for अग्गे N., नहि Bh. न अग्गे K1. K2. for
 नहि, दे नहि for नहि दे E., वदा for मदा A. E. K1. O.

१५. स्वगतं after काम० A. E., आत्मरथे C. आत्मरथे K1 K2. before निश्चितं,
 निश्चितं for नि० B. O., अवसितं व० Bh. अवसितं किं व० N. for नि-व०.

* इयम् for अव० Com. † प्रसीद twice Com. ‡ मा लभेत्तं जणं विरम-
 ति दस्मि Com. § वशावदा Com.

मद० । स्वगतम् । णाह मअरन्द णमो णमो दे । (क)

लव० । भगवदि अअं जेव्व मधुमदीसोत्तसंदाणिदपवि-
त्तमेहलो महीहरविडङ्को । (ख)

काम० । कृतमिदानीं प्रस्तुतान्तरायेण । सर्वाः पतितुमिच्छन्ति ।

६० नेपथ्ये । आश्चर्यमाश्चर्यम् ।

व्यतिकर इव भीमस्तामसो वैश्रुतश्च

क्षणमुपहतचक्षुर्वृत्तिरुद्धय शान्तः ।

काम० । विलोक्य । साद्रुतदर्पम् ।

(क) नाथ मकरंद नमो नमस्ते ।

(ख) भगवति अयमेव मधुमतीस्रोतःसंदानितपवित्रमेखलो म-
हीधरविटङ्कोः ।

प्रियः स्यादिति तत्कालेस्य स्मरणमिति भावः । अत्र मधुमती नदी ।
संदानितं वद्धम् । विटङ्को निर्गतोन्नतप्रदेशः ॥ विटङ्क उन्नते देश
इति एतत्कोशः ॥

५९. णाध for णाह K1.; नाध मअरंदम् B. णाध मअरंद twice O. for णा-न्दः
णमो दे twice for णमो णमोदे Bh. K1. N.

६०. °दिद स एव्व मधुमदीसोत्तसंदाणेअ for °दि-पिद Bh.; एव्व for जेव्व N.; महु
for मधु II. °मती for °मदी O.; सोतः for सो-त्त K2.; संवाद for संदाणिद. O.;
°णिअ for °णिद A. E.

६८. महि for मही K1.; धर Bh. °यर O. for °हर, विटङ्को A. विडम्भो B. विडम्भो
E. for विटङ्को.

६९. गुरुत° for कृत° O.; इति before सर्वाः B., पतितुमिच्छन्ति सर्वेः for पतित O.

६०. Bh. om. one आश्चर्यं.

६१. Bh. om. इव, सीमः for मीमः Bh.

६२. गत for हत N., °कृत for °कृत्य K2.

६३ B. om. विलोक्य, सहस्रोद्धतं Bh. साद्रुत सहस्रं च N. साद्रुतदर्पं O. for सा-म.

कथमिह मम वत्सस्तत्किमेतत्

प्रविश्य मकरन्दः । किमन्यत्

६५

प्रभवति हि महिम्ना स्वेन योगीश्वरीयम् ॥

नेपथ्ये । कथमतिदारुणो जनसंमर्दो वर्तते ।

मालत्पपायमधिगम्य विरक्तचेताः

सांसारिकेषु विषयेषु च जीवितेषु ।

निश्चित्य बह्विपतनाय सुवर्णचिन्दु-

७०

मभ्येति भूरिवसुरित्यधुना हताः स्मः ॥

६८-७१ सकरुणः कश्चिदनेवर आह । मालतीत्यादि । भूरिवसुर्निश्चित्य निश्चयं कृत्वा बह्विपतनायामि प्रवेष्टुं सुवर्णचिन्दुं शिष्यं लक्ष्मीकृत्यागच्छति । कीदृशः । मालतीमरणं ज्ञात्वा संसारविषयेष्वैश्वर्यादियु जीवितेषु प्राणधारणेषु च निश्चितं विवेकशालि । निर्विण्णमिति यावत् । चेतो यस्य सः । विरक्तेति पाठः सुगम एव । जीवितेष्विति बहुवचनं प्राणधारणक्रियाणां बहुत्वात् । अधुना भूरिवसुविवेगे सति हताः स्मः ।

४४ पुनर्नेपथ्ये before कथमिह A, व वयस्य A, वयस्य E, मम वत्स O for मम वत्स

४५ योगे^० for योगी^० A, B E K1, K2, O

४७ पुनर before नेपथ्ये K^२, जनारमर्दरतेष्विति व^० for ज-व^० N, समर्दो for संमर्दा A, E, *दः संयति व^० for *दो व^० Bh.

४८, *नव for *नधि O, *नव for *नय K1, *निक for *निक N. Com., नेतः for धताः Bh. K2.

४९, *निते न Bh. N. O, *निते K2 for *निते

*१. *निते^० for *निते^० Bh हतास्त F हतोन्मि K1 for हता म

मदयन्तिकालवज्रिके । झत्ति मालदीमाहवाणं दंसणम्भु-
दओ झत्ति अच्चाहिदं । (क)

कामन्दकीमकरन्दौ । दिष्ट्या । हा धिक्कष्टम् । आश्चर्य-
०५ माश्चर्यम् ।

किमयमसिपत्रचन्दनरसच्छटासारयुगपदवपातः ।

अनलस्फुलिङ्गकलितः किमयमनभ्रः सुधावर्षः ॥

(क) झटिति मालतीमाधवयोर्द्वानाभ्युदयो* झटित्यस्याहि तम् ।

७३-७७ अत्रास्याहितं महाभीतिः । किमित्यादि । अस्यः खड्गाः
पत्राणि यस्य पृष्ठस्य । दारकत्वात् । चन्दनरसच्छटा आश्चर्यात् ।
आसारो धृष्टिः । तयोरेकदावपातः पतनं किमयम् । भूरिवद्युगता-
मर्थभ्रवणादसिपत्रपातः । मालतीमाधवयोर्जीविनाचन्दनरसासार इति
भावः । किमयं मेघहीनोमृतवर्षोभिस्फुलिङ्गभिः ।

७३ अष्टौ C K1 O अष्टौ K2 before झत्ति, A om झत्ति, सहि B झत्ति
Bh झत्ति K2 for झत्ति, 'ती for 'दी Bh O , माध° for माह° O O , 'न दणम्भु-
अओ for 'ण-ओ Dh , मरुसवा A मुदओ K1, 'म्भुदयो N. for 'म्भुदओ.

७५ जादौ before झत्ति E , B. om. झत्ति, हग (?) ति K1, झगिति K2 for
झत्ति; आचा° for अचा° Bh , 'हित for 'हिद h2 , अ A N. O after
'हिद.

७७ सहै A E सहैदेद Bh after 'रन्दौ , Bh om दिष्ट्या यम् ; A E
om. दिष्ट्या, कष्ट गोः कष्टम् for हा धिक्कष्टम् N ,

७९ कयम् for किम् B 'मितप° for 'सिप° Bh , लटा for छटा Bh , छटा-
मितार for 'छट-र O , 'रयोतुंग for 'रयुग A B E , 'दापातः for 'दवपात° O

८० दहन for अनल K2 , 'लस्फु° for 'लस्फु° Bh , कलितः Bh कलितः K2
कलित O for कलित किमिदमनभ्रं सुधावर्षं for कि-यं O 'मवम् for 'मयम् Bh

* पडोत्तमो for मयवर्षो Cott

संजीवनौषधिविषयतिकरमालोकतिमिरसंभेदम् ।

अथ विधिरशनिशशधरमयूखसवलनमनुकुरुते ॥

नेपथ्ये । हा ताद विरम विरम दंसणुमुअम्हि दे वअणकमलस्स । ८०
पसीद सभावेहि मं । कथं मम कारणादो समत्तलोआलोअन्त-
रालविक्षादणिम्मलकुलेकमङ्गलप्पदीवभूद अत्ताणअं परिच

[क] हा तात विरम विरम^१ दर्शनोत्सुकामि ते वदनकमलस्य ।
प्रसीद संभाषय माम् । † कथं मम कारणात्सयस्तलोकालोकान्तरालं
विक्षातनिर्मलकुलैकमङ्गलप्रदीपभूतमात्मानं परित्यजसि । मया

७८-८३ समित्यादि । संजीवनौषधेर्विषय च व्यतिकरं
मेलकं तेजसस्तिमिरस्य च मेलकं वक्षस्य चन्द्रकरस्य च मितनं
विधाताश्च सर्वशीकरोतीत्यर्थः । आर्याः चण्ड- । अथ लोको जगन् ।
अलोकः स्वर्गः । तयोर्मध्य इत्यर्थः । मङ्गलं भयः । अनार्यया

७८ आदि च । before सत्री^२ B O

७९ 'लम' for 'लवम' K२, 'द' for भु O

८० A B om one विरम, 'द विरम' इत्युभयं दे वअणकमलस्य च वक्षसि म पसीद
कर मह कारणादो for 'द-यादो' N, आस वदनकमलस्य च for द स्स Bb, 'गुत्तुका-
दि B, 'गुत्तुअमि O 'दुत्तुअमि E 'गेत्तुअमि K२ 'गुत्तुअमि O for 'गु ॥

८१, पसीद twice C, पसीद for पसीद O, कह for कथ A Bb E O, च
B, Bb K1 O अ K२ before मम, समत्त A, C, E K1 समत्त O for
समत्त, K1. om लोआ, लोका for लोआ Bb 'लोआन्त' A अतः E for
'लोआन्त'.

८२ Bb om विरमद, विरम B विरम C विरममण K1 विरमम K२
, विरम N, विरम O for विरम, 'मलकुल C 'मलकुल h1 N O (corrected
in margin of O to 'मलकुल') for 'मलकुल' 'लेह for 'नेह h2, Bb.
om. मङ्गल, पदीव A I शी Bb for पदीव. 'शी' for 'शी' h2, 'ने for
'दे O, अत्ताण for अत्ताण K1. h2 N

* मददंसम-कुकारिण Com † कथं च मम C, m † विरममण for विरमम
C, m.

असि । मए उण अणञ्जाए णिरणुकोसा तुम्हं ति संभावितं
आसि । (क)

८५ काम० । हा वत्से

जन्मान्तरादिव पुनः कथमपि लब्धासि यावदयमपरः ।

उपराग इव शशिकलां कवलयितुमुपस्थितोनर्थः ॥

इतराः । हा पिअसहि (ख)

ततः प्रविशति प्रमुग्धां भालतीं धारयन्माधवः ।

पुनरनार्यया निरनुकोशा यूपमिति संभावितमासीत् ।

(ख) हा प्रियमसि ।

बालया । निरनुकोशा निर्दयाः । चन्दमाय दानोपक्रमात् ।

८६-९२ जन्मेत्यादि । उपरागो राहुमहः । यथा कृष्णपक्षाज्ज-
न्मान्तराद्यन्त्रस्यैका कलोपलभ्यते तां च कवलयितुं राहुव्यस्थितस्त-
था तावकीनमिदं वृत्तान्तस्वरूपमिति भावः । प्रमुग्धां पितृशोकज-
नितमोहाम् । अनर्थपरंपरायोगादतिकष्टम् । एवेत्यादि । इयं मा-
लती प्रवासमतीतापि राक्षसीहस्तमतिक्रान्तापि पुनरन्यथैव कथं सं-
शयं प्राप्ता । पितृशोकात् । अत्रोपपत्तिनाह । कलदानाभिमुखस्य
भाग्यस्य द्वाराणि सुखदुःखोपनयनानि निवारयितुं को नाम जन्तुरी-

८६. जानिद after उण O ; अल° for अण° O. N. O. (corr. in margin of O into अण°); °ओमाए हप्पे परिचिन्ना for णि-आसि Bh. N , ति for ति K1

८७. आमी for आसि K1 ; K2. ends with आसि.

८८. अमि for इव E , तावट for यावट Bh ; भीइ यावदयं for या-र A. C E.

८९. विकल्पि° B N O च कल्पि° Bh कल्पि° O. for कवलपि°; °मिच्छतो° for °मुपस्थितो° Bh

८८. लव° । A. E. इतरे Bh. O O for इतरा. E. om. हा, विभ B. अपि Bh. प्रिय O for प्रिय

८९. मुग्धा for प्रमुग्धा B Bh K1 N O (with प्र added in margin of O.).

माध० । कष्टं भोः कष्टम् ।

१०

एषा प्रवासं कथमप्यतीत्य याता पुनः संशयमन्यथैव ।

को नाम पाकाभिमुखस्य जन्तोर्द्वाराणि दैवस्य पिधातुमीष्टे ॥

मक० । सहसोपसृत्य माधवं प्रति । सखे अथ सा योगिनी क ।

माध० । श्रीपर्वतादिहाहं सत्वरमपतं तथैव सह सद्यः ।

करुणवनेचरवचनादनन्तरं तां न पश्यामि ॥ १७

कामन्दकीमकरन्दौ । सप्रणयमाकाशे । महाभागे पुनस्त्राय-

स्व नः किमर्थमन्तर्हितासि ।

ष्टे समर्थो भवति । अपि तु न कोपीत्यर्थः ॥ प्रवासः परदस्ते च परदेष्टेऽपि कथ्यत इति नानार्थः ॥ नामानवकृतौ । द्वाराणीति बहु-
त्वेन निवारणेशक्यतोक्ता ।

१४-१९ श्रीपर्वतादिति । श्रीपर्वतादहमिह सत्वरमतिशीघ्रम-
पतमागतोऽस्मि । तथा मालत्या सह । करुणाप्रधानवनेचरवचनादनन्तरं
तां मालतीं न पश्यामि । मालत्यपायमधिगम्येत्यादि करुणवनेचर-

११ का for को A, जन्तु for जन्तो A, B N

१३, N om सह-ति, O also but supplies सहसोपसृत्य in margin, अथैव
क सा योगिनी for उपसृ-क B, Bh. om माधवं प्रति, अथ सा कयोगिनी Bh. क सा
योगिनी N, अथ क सा योगिनी O for अ-क.

१४ श्रीपर्वतारामां तामनुषांशौ शयः करुणवनेचरवचनादनन्तरं (पतन्ती) न
पश्यामि for श्री-भि Bh श्रीपर्वतादहं सत्वरमपतितत्नयेव A F श्रीपर्वतादिशगममंवर
पात तथैव C श्रीपर्वतादेशमवदम्बर वा [त] एतयं B I श्रीपर्वतादुदगगमनुपातो न
येव N. for श्री-व.

१५. 'देतरिता' for 'देवतर' N

१६ N om सप्र-दो O. also but supplies II in margin, C. om. पुन.,
परिणयस्त for वापस्त Bh O परिणयमेव किमर्थमप्यन्तर्हितासि for वा-ति B

१७ A F om. न, किमिदं तर्हितासि for कि-मि N.

लवङ्गिकामदयन्तिके । सहि मालदि णं भणामि सहि मालदि त्ति ।
 सोत्कम्पम् । भअवदि परिताहि चिरणिरुद्धणीसासणिप्फुरं
 १०० से हिअअं । हा अमच्च हा पिअसहि दुवे वि तुम्हे परप्पराव-
 साणस्स कारणं जादा । (क)

काम० । हा वत्से मालति ।

माध० । हा प्रिये ।

मक० । हा प्रियसखि । सर्वे मोदमुपगम्य पुनः संज्ञां लभन्ते ।

१०१ काम० । ऊर्ध्वमवलोक्य । तत्किमेव झटिति पाट्यमानादिवा-
 म्बुदादम्बुनिवहः परिस्खलन्नस्मान्प्रीणयति ।

(क) सखि मालति ननु भणामि सखि मालति इति । भगवति
 परिचायस्व चिरनिरुद्धनिश्वासनिःस्फुरमस्या हृदयम् । हा भमात्य
 हा प्रियसखि ह्रादपि युवां परस्परवसानस्य कारणं जातौ ।

यवनम् । आर्याच्छन्दः । सखि मालति ननु भणामि सखि मालति
 इति मलापक्रमोयम् । अत्र निःस्फुरं चलनशून्यम् ।

१०५-११२. सौदागिनीप्रभावकृतवृष्टचाश्चर्यमाह । किमिति ।

१०८. मर्दयन्तिकालवगिके for ल-के Bh.; Bh. om. 1st सहि मालदि; ण for
 णं K1.; भणामो for भणामि N.; A. O. E. K1. om. 2nd सहि, C. om. ति.

१०९. सोत्कण्ठं for सोत्कम्पम् A. E.; परितामहि Bh. परिताहि twice C. परि-
 तामहि N. परिताम O. for परिताहि; गिन्नणं Bh. जिफुरं K1. जिदुरं O. for
 जिप्फुरं.

१०९. पिय for पिअ O.; द्वेवे for दुवे Bh.; वि for नि B.; पत्तेप्पं Bh. O.
 K1. परप्पं E. for परप्पं; सासणस्स for वसानस्स N.

१०९. जादं B जाद Bh. जादा K1. for जादा.

१०९. B. om. हा.

१०९. इति before सर्वे C. K1.; गम्य for गम्य B.; A. Bh. E. om. पुनः.

१०९. Bh. C. K1 N. om. ऊर्ध्वमवलोक्य; B Bh. om. तत्; कथम् for
 किम् C.; किमेव झटिं for कि-टिं Bh.; तत् for एव N.; पाट्यमान इवावुं for पा-
 वाम्बुं N.; देववाहः for दि-हः B.

१०९. अमुद for अम्बु Bh.; स्खलं for स्खलनं K1; परिस्खलन्नस्मान्प्रीणयति
 for परि-ति A E; प्राणयति for प्रीणयति Bh.

माध० । सोच्छ्वासम् । अये प्रत्यापन्नचेतना मालती । तथा-
ह्यस्याः

भवति विततश्वासोन्नाहप्रणुन्नपयोधरं
हृदयमपि च स्निग्धं चक्षुर्निजप्रकृतौ स्थितम् । ११०
तदनु वदनं मूर्च्छाच्छेदात्प्रसादि विराजते
परिणतमिव प्रारम्भेह्यः श्रिया सरसीरुहम् ॥
नेपथ्ये । अविगण्य नृपं सहनन्दनं
चरणयोर्नतमग्निमुखे पतन् ।

मेघाभावाद्देहात्पर्यन्तेतुयेतकारः संगच्छते । प्रत्यापन्नं पुनरायातम् ।
भ्रमतीत्यादि । अस्य नासा दीर्घश्वासा भवति । चलनादेव । प्रसन्नस्तनं
हृदयमपि भवति । चक्षुश्च स्निग्धं सक्षिजप्रकृतिस्थिरं भवति । तदनु
तत्पथान्मुखम् ॥ कर्तुं ॥ मूर्जपगमात्प्रसन्नं शोभते प्रभाते शोभया
सर्वतो व्याप्तं पद्ममिव । परिणतमिति पाठे विकसितमित्यर्थः ।
विततश्वासोन्नाहप्रणुन्नपयोधरमिति पाठे दीर्घश्वासस्योन्नाहेनोन्नमेन
प्रेरितौ स्तनौ यत्र तदित्यर्थः ।

११३-११२ अवीत्यादि । तत्क्षणं महाण्यामात्यो निवर्तते ।
कीदृशः । नन्दनसहितं नृपं पादनतमपि तिरस्कृत्यामिसमूहे पतन् ।

१०७. सहयं for सोच्छ्वासम् K1, 'स (corr into प) च for 'पञ्च O.

१०८ न्दयाः for दयाः h1

१०९ विततश्वासा नासा यत्र A विदित आसी नासा प्रणुन्न B विततश्वास (?)
नासप्रणु K1 for वि-य

११० तः for च Bh, निजे for निज O

१११ जता for जते K1.

११२ परिणतमिव for परिणतमिव noticed by Com.

११३. अय for अवे O h1 O, तनुद्वय for स-न O

११४ जये नयन for म-न Bh जय for मुने N O

११५ सपदि भूरिवसुर्विनिवर्तितो

मम गिरा गुरुसंमदविस्मयः ॥

माधवमकरन्दैः । ऊर्ध्वमवलोक्य सहर्षम् । भगवति दिष्ट्या
वर्धसे ।

सा योगिन्यम्बरतो विघटितजलदाभ्युपैत्ययं यस्याः ।

११० वागमृतजलासारो जलदजलासारमतिशेते ॥

काम० । प्रियं नः प्रियं नः ।

माल० । दिट्टिआ पञ्चुज्जीविदम्हि । (ख)

(क) दिष्ट्या* प्रत्युज्जीवितास्मि ।

गाढहर्षाधर्षध । सहभावस्य विकल्पात्सहनन्दनमिति । सेत्या-
दि । सेयं योगिनी भिक्षमेघा संप्रत्यायाति यस्या भयं वागमृत-
जलासारो यचनामृतजलधारा जलधरजलधारामप्यतिक्रामति ।
सौहित्यादिना ततोप्यधिका भवतीत्यर्थः । अत्र चिरस्य
बहुकालेन ।

११५. विनिवारितो B. विनिवर्तते E. K1. N. for विनिवर्तितो.

११० Bh. om. सहर्षम् ; सविस्मयं A. E. हर्ष K1. for सहर्षम् .

११५. योगेशरीयं B योगिनीयमतिरय Bh. N. O. योगेशरीयं O. योगिनीशरीयं
K1. for योगिनी, 'देवस्याः B. 'देवि नो वयस्या O. for 'देव-स्याः; नो Bh. नो N.
for अप्.

११०. जल for जला° Bh.; 'मधि for 'मति E.

१११. सहर्ष before प्रियं C. K1.; O. E. K1. om. one प्रियं नः; प्रियं नः प्रियं
A प्रियं प्रियं नः B. प्रियं नो O. for प्रियं नः प्रियं नः.

११२. मालन्यादयः for माल° A. B.; चिरस्य C. विभ्रस K1. after रिभिभा;
पप° (Sk. rend. पपु°) for पपु° K1.; 'दस A. B. O. 'अग्नि N. for 'दधि.

* चिरस्य after दिष्ट्या Com.

काम० । सहर्षं सवाप्यं च । एहोहि पुत्रि मालाति ।

माल० । कथं भगवती । (क) इति पादयोर्निपतति ।

काम० । उत्थाप्यालिङ्ग्य मुध्न्याग्राय ।

१२५

जीव जीवितसमाय जीवितं देहि जीवतु सुहृज्जनध ते ।

अद्भ्रुकैस्तुहिनसद्भ्रुशीतलैः पुत्रि मां प्रियसखी च जीवय ॥

माध० । वयस्य मकरन्द संप्रत्युपादेयो माधवस्य जीव-

लोकः संवृत्तः ।

मक० । सहर्षम् । एवमेतत् ।

११०

(क) कथं भगवती ।

१२६-१३७ जीवेत्यादि । हे पुत्रि त्वं जीव । ततो बलमाय
जीवितं देहि । त्वज्जीवनाद्वन्धवोपि ते जीवन्तु । प्रशस्ताद्वैः ॥
प्रशस्तार्थे, फन् ॥ हिमसबन्धशीतलैर्मौ लवङ्गिकां च जीवय । अ-
त्रातिवृत्तमतिक्रान्तम् । सभावय योनय । कपालेत्यादि । भनया

१२६ सहर्षवाप्य Bh O N O सहर्षं वाप्य h1. for सह च, E. om सह-
वाप्यं च, मालती प्रति एहोहि पुत्रि Bh यान्ती प्रति । एहि पुत्रि ॥ for एहे-ति, मे
before पुत्रि O. K1 A. N O om मालाति..

१२७ कथं for कथं Bh. E N O A B. Bh O om इति, पतति A. E.
निपत्य रोदिति B. O for निपतति, B breaks off here

१२८ उत्थाय for उत्थाप्य K1, मुध्नी h1 त्रिरस्या O for मुध्नी, उपाग्राय
for आग्राय Bh N, च after ग्राय Bh G

१२९ एहि for जीव A. C G. E, C om. जीवितसमाय, विवु for वित G.

१३० सखी for सखी O, सखी च for सखी h1.

१३१ A, E om माधवस्य, मधस्य for मधस्य h1

१३२ अयं for एव Bh मयैतन् for मयैतन् G

मदयन्तिकालवज्रिके । पिअसहि मणोरहातिकन्तदंसणे
संभावहि अम्हे परिस्सङ्गेण । (क)

माल० । हा पिअसहिओ । (ख) खमे आलिङ्गति ।

फाँम० । वत्सो किमेतत् ।

११५ माधवमकरन्दौ । भगवति

कपालकुण्डलकोपदुर्जातजनितापदः ।

वयमभ्युदृताः कृच्छ्रान्निर्वन्धादार्ययानया ॥

काम० । कथमप्योरघण्टवधविजृम्भितमेतत् ।

(क) प्रियसखि मनोरथातिक्रान्तदर्शनं संभावयावां परिष्वङ्गेन ।

(ख) हा प्रियसख्यो ।

सौवामिन्या कपालकुण्डलारोपादुर्जातं मातस्यपहरणरूपं तज्जनिता-
पिपत्तेः सकाशारकृच्छ्रात्संकटान्निर्वन्धेनातिप्रयत्नेन धयमुदृतः ।

१११. इतरे Bb. O. इतताः K1. N. for म-के; प्रिय for प्रिय O, मालदि after सहि G.; मनोरहातेन (corr into तिक्कित) for मणो-न्त O.; *हातिरिद A. *हातिरिच Bb. E. *धातपरिद G. *हादिरिच N. for *हातिकन्त. कत for कन्त O.

१११. अयं O. अदि G. अहेरि K1. अलो O. for अलो, *सङ्गे for *रसङ्गे K1.

१११. O. G. om. हा, प्रिय for प्रिय O, सहि Bb. सहीओ K1. O. for सहिओ, आलिङ्गति for आ-ति Bb.

११५. मकरन्दगुधयो for म-न्दो Bb. O; K1. om भगवति, कपालकुण्डलकोपाव-
र्जितमेतत् after *कानि B.

११५. काय for कोय Bb.

११५. वयमतिर्वन्धनात्कृच्छ्रादुदृता आ for व-दा Bb.; *मय्यु for *मय्यु A. G. N; कृच्छ्र for कृच्छ्रात् N., *वन्धनं for *वन्धाद् A.

११५. E. K1. O om. वध, वध Bb वधु N. for वध.

* दर्शनेन Com.

मदयन्तिकालवाङ्मिके । अहो अचरीअं पुनरुत्तदारुणस्स
परिणामरमणीज्जत्तण विहिणो । (क)

१४०

प्रविश्य सौदामिनी । उपसृत्य । भगवति कामन्दकि स एव
वधिरन्तर्नोन्तेवासी जनः प्रणमति ।

काम० । अये भद्रा सौदामिनी ।

माधवमकरन्दो । सविस्मयम् । कथमियं भगवत्याः पक्षपात-
स्थानमाद्यशिष्या सौदामिनी । तत्सर्वमभुना संगच्छते ।

१४१

काम० । एहोहि भूरिजनजीवितदानपुण्य-

(क) अहो आश्चर्यं पुनरुत्तदारुणस्य परिणामरमणीयस्य विधेः ।

१३९-१४१ भद्र पुनःकेशकारितया पुनरुत्तदारुणत्वम् ।
प्रतिकूलस्यैव विधेरधुनानुकूलत्वमित्याश्चर्यम् । एहीत्यादि मालतीर-
क्षणेन बहु जनरक्षणजन्यपुण्यनिपहभारिके हे चिरेण त्वं दृष्टासि ।
अतो हेतोस्त्वमेवमागच्छ । हन्त हर्षे । ममाङ्गमालिङ्गघ हर्षय ।

१३९ तव गोकामदय त्वेके for म-के Bh O, A om, अहो, अदरिभ Bh h.1
अटरीय twice G, अदरिभ twice N अटरीय twice O, पुनरु° for पुनरु° A. F
N ॥

१४०. रामनिजम for र न O, परमनीय° for रमणीय° Bh, निजम for
जीजम h.1, जीज विहिने विलसिदे for जी-जे A, विहिने for विहिने Bh

१४१ सौदामिनी again before उप Bh, N O om उपसृत्य C has lost
उपसृत्य-सौदामिनी (I 143)

१४१ G O om. व, °नेन्ते° K1 °नते N for °नेने, नति for नती A ॥
°तिन for °नीजनः Bh

१४१ भद्र सौदामिनि for म-नी N

१४१ G om this speech K1 om मधुस-मिनी (I 145) N O om
हविस्मय L, om कथमियम सा a ter °मिय Bh \, O

१४१ आपा A अप L for अप, यन् L, N यन् ॥ for यन्, यतः सर्वयन्
for म-या Bh

१४१ एही for °हे° h.1, दृष्ट for जन A Bh C, N °दृष्ट for दृष्ट Bh

संभारधारेण चिरादसि हन्त दृष्टा ।
 दत्तप्रमोदमपि नन्दय मे शरीर-
 मालिङ्ग्य सौहृदनिधे विरग प्रणामात् ॥
 अपि च । वन्द्या त्वमेव जगतः स्पृहणीयसिद्धि-
 र्येवंविधैर्विलासितैरतिबोधिसत्त्वैः ।
 यस्याः पुरापरिचयप्रतियद्बीज-
 मुद्भूतभूरिफलशालि विजृम्भितं ते ॥

शरीरं कीदृशम् । दत्तानन्दमपि मालतीदर्शनेनेति भावः । हे सौहृ-
 दाभये नतैर्धिरम । त्वमेव नमस्या यतः ।

१५०-१५३ तदेषाह । वन्द्येत्यादि । त्वमेव संसारस्य नमस्या ।
 एवंविधैर्विलासितैर्दृष्टक्रमाद्यैः साधनीयसिद्धिस्त्वं यतः । की-
 दृशैः । बोधिसत्त्वा जीमूतघाहनादयः । तानप्यतिक्रामन्ति तैः ।
 तेषामेकैकजीवनाख्यया त्वनेकजीवनादतिशय इति भावः । यद्वा ।
 बोधिसत्त्वो मुद्बोधियोगः । तदतिक्रमवर्तिभिः । अनेकपुण्यकारित्वात् ।
 यस्यास्तत्र विजृम्भितं चेष्टितं पूर्णपरिचयेन प्रतिबद्धं कलितं बीजं
 करणं यत्र तत् । उद्भूतप्रचुरफलयुक्तं च भवति । तथा च त्वदुप-
 करणेन कृतार्थास्मीति भावः । अन्यदपि कलमाशङ्कुरूपं वि-
 जृम्भितं पूर्णप्रतिबद्धबीजमुद्भूतप्रचुरफलशालि भवतीति ध्वनिः ।

१४९ चिराय मयासि दृष्टा for चि द्य A. E.

१४८. अभि for अपि K1, जीव्य for नन्दय Bh.

१५०. जगता A. जगति C O for जगत.

१५१ विबोधि E. विरोधि G. विबोधि K1. विबोधि O. for विबोधि.

१५२. बधि E बोध G for बद्ध.

१५३. शालि for शालि Bh, तेन Bh N. तं न G. for त ते.

मदयन्तिकालचङ्गिके । इअं सा अज्जा सौदामिणी । " (क)
 माल० । बाढं । इमाए कखु भअवदीसं वन्धपक्खवादिणीए १५५
 णिअच्छिअ कवालकुण्डलं अत्तणी आवसथं उवणीअ भअ-
 वदीसिणेहनिव्विसेसं समासासिदम्हि । किं च केसरावलीसा-
 हिण्णाणहत्थाए इह आगच्छूण सव्वे तुम्हे संधारिदा । (ख)

(क) इयं सौदामिनी ।

(ख) बाढम् । अनया खलु भगवतीसंवन्धपक्षपातिन्या निर्भ-
 त्त्य कपालकुण्डलामात्मन आवसथमुपनीय भगवतीः स्नेहनिर्विशेषं
 समाश्वासितास्मि । किं च केसरावलीः साभिज्ञानहस्तयेहागत्य सर्वे
 पूयं संधारिताः ।

१५७-१५९ अत्र समासादिता प्रापिता । केसरावली ब-
 कुलमाला सैषाभिज्ञानं प्रत्ययचिह्नं हस्ते यस्याः । तया संधारिता रक्षिता
 मञ्जीवनेनेति भावः । अत्र त्यज्ज्येष्ठा कामन्दकी यथास्माकं सुम-

१५४. लसंनिकामदयतिके for म-वे Bh.; मद° (लवगिके इ° for म-द° O.; इयं
 for इअं Bh.; सोदा° for सौदा° G. K1 N.; मिनी for मिणी Bh.

१५५. एमाए G. इमा K1. for इमाए, E. G. om. वखु, वु Bh वु O. for
 कखु; A. E. om. संवन्ध, ईणिअव्वेसवन्धपक्खवादिणी Bh. ईणिअव्वेसं वन्धपक्खवा-
 दिणी N. for ई-णिअ.

१५६. तिअ for तिअ Bh.; कवाल for कवाल Bh. O. उट्ठलं for उट्ठलं A.,
 सव्वज्ज for सर्वं उव Bh., उवणीअ G उवणिअ N. उवणिय O. for उवणिय,
 मं after णीअ A. C. E.; N. om. भअ-वेहं

१५७. A. Bh. E. K1. O om. सिनेह, निव्वि° for निवि° O.; मरणादे° for
 समासासि° Bh.; सादेदसि for सा-सि G. K1.; अ for ए N., वलि for वली Bh.,
 भादि° for भादि° A.

१५८. भिआ Bh. भिआण for K1 हिण्णाण; इहान्तूण Bh. एत्थान्तूण G. इहान्तूण
 N. for इ-ण, संधारिदा for सं-रा Bh., सव्वे तुम्हे संधारिदा C. एवमेतं धारिदा M.,
 सव्वे संधारिदा तुम्हे G. सव्वे संधारिदा तुम्हे वि K1 सव्वे एव्व धारिदि (?) मरणादे°
 तुम्हे O. for स-रा; A. C. E. om. तुम्हे, after रिदा A. has मरणादे° सा एता आदे-
 रन्वरायेति सौदामिणी, E. with A. but has सोदा for सौदा° C. has मरणादे° ता
 एता संधारिदि &c., as in A. E.

* Com. om सा † 'मात्मनोवसथ' Com. ‡ Com. om. वेह. § सम्-
 सारितास्मि Com. † 'वन्धपक्ष' Com. ** सर्वे संधारिता मन्त्रायणं Com.

१७५ -- माल० । दिट्ठिआ एत्ताहे अवहदं हिअअस्स आसङ्कासल्लं । (क)

लय० । संपदं निरवसेसं माहवसिरिणो मालदीए अ फलिदा
मणोरहा । (ख)

मक० । पुरोवलोक्य । कथमवलोकितानुद्धरक्षिते कलहंस-
केन सह प्रमोदनिर्भरं नृत्यन्त्यावित एवागच्छतः ।

१८० ततः प्रविशुतोवलोकितानुद्धरक्षिते कलहंसकथं । विविधं नृत्यं

(क) रिष्येदानीमपहृतं हृदयस्याद्वाद्वाद्यम् ।

(ख) सोमं निरवशेषं श्रीमाधवस्य मालत्याश्च फलिता म-
नोरथाः ।

१७५-१८५ अत्रैत्ताहे हदानीम् । आसङ्कां विरोधाविविधया । मर्म-
भेदित्याचल्यम् । अत्र श्रीमाधवस्येति प्राकृते पूर्वनिपातानियमस्यात् ।
फलिता मनोरथाः । एतयोरायतिशुद्धविवाहादिति भावः । [सर्वश०]

१७५. एदे वि दाव अगमं for ए-दे N.; एताहि Bh. संदं E. एकाङ्ग्रेव U.
दाणि G. for एताहे, O. om. एताहे; अपहदं A. वागदं Bh. G. गदं E.
O. for मणोरहं; ओ before हिअ°, A. Bh. E. ; ओ after, एव O.; एता for
आसङ्का G.

१७५. K1. om. मक०; निमित्तं C. E. निरवसेसं K1. for निरवसेसं; निरवसेसां
पूरिदा माहवस्य मनोरहा Bh., निरवसेसा नृत्यस्य मनोरहा पूरिदा N. for नि-हा;
माह-वसा फलिता for माह-दा O.; समे before अ E.; C. K1. om. अ; समं after
अ A.; फलिदा for फलिता E.

१८०. मनो for मणे K1; रथा for रसा G.

१८०. O. om. पुरोवलोक्य; कथं उद्धरक्षितानुद्धरक्षिते कलहंसाः दूरतः समोदित-
वस्मान्वाश्रय तत्रैव हर्षनिर्भरं प्रनृणा for क-त N.; क्विता कलहंसकथ दूरतः प्रमुदितान-
रुमानुदीक्ष्य तत्रैव हर्षनिर्भरं प्रनृणाः (corr. in margin into नृत्यन्ते) for लि-तः
O. and adds सर्वे सद्विमतं चययति.

१८१. K1. om. सह-हंसकथ (l. 180); G. om. सह; मणमोदं A. सममोदं G.
for म-द; E. om. म-द; ममोदं नृत्यत्यौ for म-म्यौ Bh.

१८०. N. om. ततः-दशम्यति (l. 183); O. also but supplies it in the
margin; ततः प्रविशति अवलोकितानुद्धरक्षितकलहंसाः for ततः-कथ O.; यथा निर्दिष्टे
after प्रविशतः O.; क्विता for क्विते II.; एव for एवकथ A.; नृत्यं for नृत्यं K1.

हर्षं नो दद° Com.

कृत्वा सर्वं उपसृत्य सप्रणामं कामन्दकीं प्रति । जअ भअवदि
कज्जणिहाणे । माधवं प्रति । जअ मअरन्दणन्दण माहव पुण्णच-
न्द दिट्ठिआ वडुसि । (क) सर्वे सस्मितं पश्यन्ति ।

लव० । को वा इमस्मि संपूरिदसध्वप्यआरमडूसवे ण प-
रिहाससंपुण्णो होइ । (ख)

१८५

काम० । एवमेतत् । अस्ति वा कुतश्चिदेवंभूतमद्भुतं विचि-
त्रमणीयोज्ज्वलं महामकरणम् ।

(क) जय भगवति कार्यनिधाने । जय मकरन्दनन्दन माधव
पूर्णचन्द्र दिष्टया वर्धसे ।

(ख) को वास्मिन्संपूरितसर्वप्रकारमहोत्सवेन परिहाससंपूर्णो
भवति ।

भगवति कार्यनिधाने । अत्र जयेति शेरः । [लव० वा०] अपि
तु सर्वोपीत्यर्थः ।

१८६-२०१ अद्भुतमित्यादिनोपगूहनमाह । यदाह ।

अद्भुतस्य तु संप्राप्तिर्भजतादुपगूहनम् ॥ इति ।

१८६. E G om सर्वं उपसृत्य, सर्वं सप्रणाममुपसर्त्तति for सर्वं म Bb, अवलोकिता
before काम० Bb प्रणमति for प्रति K1, जअ twice K1

१८७ उज्जणि० for कज्जणि० K1, निज्जणिय for निहाणे C O, Bb om माध-
वुसि, च after प्रति O, 'दा० for दन्द० O, अद for अद C, G K1 ()

१८८ वडुसि for वडुसि O, महवं before सर्वे A, इति स१ सविष्णवे for स ग G

१८९ संपूरिदे for संपूरिद O, को वा इमस्मि परिपूरिदसध्वप्यआरमडूसवे ण जअदि A
इमस्मि मरुतवे जअदि Bb, को वा इमस्मि मरुतआरमडूसवे [वे] ण संप्रणिम-
सुतयो होइ E, को नाम इमस्मि मरुतवे ण जअदे N, for को होइ, मरु० for मरु०
K1, जअदि for परि द O.

१९० पुणो G, सपुणो K1, for सपुण्यो

१९१ E. om अस्ति वा; अस्ति for अस्ति वा O मूत्र A Bb या K1 मूत्र-
मय N मरुत for मूत्रमरुत C G I, अस्ति I h निष C for निषा

१९२ 'ण प for च पञ्चमं I h

* नृपति for पारि त Cum.

मदयन्तिकावत्रिके । सुप्पसण्णा णो कणिट्ठा

११० माधवमकरन्दौ । अहो नु खलु भोः ।

अपि चिन्तामणिचिन्तापरिश्रममपेक्षते

इदं व्यचिन्तितं मन्ये कृतमाश्चर्यमार्थ्य

सौदा० । स्वगतम् । हन्त लज्जयति माम्

मेयाम् । प्रकाशम् । भगवति एतत्प्रहृष्टनन्द-

१११ शता पद्मावतीद्वारेण भूरिउसो. मृत्युक्षमभिलिख्य
माधवस्य मेयितम् । छेदमर्पयति ।

(क) सुप्रसन्ना नः कनिष्ठा भगवती ।

सन्ना तथा स्वमपि भवेत्यर्थः । सौदामिनीज्येष्ठत्याद

शुद्धत्यान्तस्यामत्यादरसूचनम् । यद्वा । सौदामिन्या एत

निष्ठत्येनादर उक्तः ।

११२-११४ अभीत्यादि । चिन्तामणिरपि चिन्

भमसपेक्षते । अचिन्तितप्रदाने चिन्तामणित्वव्याघातादि।

इदं पुनराश्रये मन्ये यदार्यया सौदामिन्याचिन्तितं कृतं

आह्वानुरारोपि नेति भावः । अतः स्यात्स्यन्ताश्चर्यम् । न

मकरन्दमदयन्तिकानुरूपघटनात् ।

१११ इतरे Bb U इतता K1 इतताः Δ for म-दे, सुप्^० for गु
for ०सणा K1 K1 om नी नि (?) for ने U

११०. माधव for मा-दौ Bb

१११. परिषद [or धम] for परिधम N.

११२ इदं लघुतम-पेन कृतमाश्चर्यमपि तिर्हं for इदं A F, इदं लघुत
मन्ये Bb G

११३ आ-म for-स्व Bb एम for अत्यन्त A E

११४ K1 um एतत्

११५ Bb om मूरे अभिलिख्य for अभिलिख्य Bb, A, E om पत्रम्
for आमुष्मते E

११६ इति before नेन^० G इति पत्रम् A लेखम् Bb लेखपत्रम् E fo

काम० । गृहीत्वा वाचयति । स्वस्त्यस्तु वः । परमेश्वरः
समाज्ञापयति यथा

श्लाघ्यानां गुणिनां धुरि स्थितवति श्रेष्ठान्वये च त्वयि
प्रत्यस्तव्यसने महीयसि परं प्रीतोस्मि जामातरि ।

१७०

तेनेयं मदयन्तिकाद्य भवतः प्रीत्यै तव प्रेयसे
मित्राय प्रथमानुरागपटित्वाप्यस्माभिरुत्सृज्यते ॥

माधवमुदिश्य । वत्स श्रूयताम् ।

माध० । श्रुतम् । इदानीं सर्वतः कृतार्थोस्मि ।

१६९-१७४. वरगुणानाह । श्लाघ्यानामिति । यदिह त्वयि
जामातर्यस्यर्थं प्रीतोस्मि तेनेयं मदयन्तिका तव प्रीत्यै त्वत्प्रीतिं कर्तुं
भवतः प्रेयसे मित्राय प्रिय सहदे मकरन्दायायास्माभिरपि दीयते ।
पूर्वमनुरागेण इप्ता । प्रीतिहेतुमाह । सद्यस्मिन्नां गुणिनां च गणभार्या
स्थिते प्रशस्तवंशे । पातान्तरे ख्यातवंशे । प्रत्यस्तं क्षिप्रं व्यसनमशुभं
यत्र तत्र । सातिशये । प्रत्युत्पन्नमताविति पादेभिनवोत्पन्नदुर्द्धा
प्रतिमावतीत्यर्थः । कृतार्थता नृपनन्दनाविरोधात् ।

१७०. माव^३ for काम^० Bh; K1. om. गृहीत्वा वाचयति; N. om. स्व-यथा, O. also but in margin supplies the words up to °यति.

१७८. Bh. K1. om. यथा.

१७९. °न्वयेति A. Bh. °न्वयये N. for °न्वये च.

१८०. प्रत्युत्पन्नमतौ for प्र-ये noticed by Com.

१८१. भवत् for तव Bh.

१८२. °मायना° for °प्यरना° E.

१८३. कामदकी । सहर्षे before माध^० Bh., सहर्षे after अस्मिन् N. O. पुनं पुनं
for व-पु N., पुनं for प्रथमा Bh. K1. O.

१८४. K1. om. माध^० ।, तु Bh. च K1. O. after इत्यर्थः; इदानीमेव कृतार्थः
सङ्गोक्तिरिति for इ-रिति G.

मदयन्तिकालवद्विके । सुप्पसण्णा णो क्खणिट्ठा भववदी । (क)

११० माधवमकरन्दौ । अहो नु खलु भोः ।

अपि चिन्तामणिचिन्तापरिश्रममपेक्षते ।

इदं स्वचिन्तितं मन्ये कृतमाश्चर्यमार्थया ॥

सौदा० । स्वगतम् । हन्त रुज्जयति मामत्यन्तसौजन्य-

मेयाम् । प्रकाशम् । भगवति एतत्प्रहृष्टनन्दनाभिनन्दितेन

१११ शशा पद्मावतीश्वरेण भूरिवसोः प्रत्यक्षमभिलिख्य पत्रमायुष्मतो

माधवस्य मेवितम् । लेखमर्पयति ।

(क) सुप्रसन्ना नः कनिष्ठा भगवती ।

सच्चा तथा एवमपि भवेत्पर्यः । सौदामिनीज्येष्ठत्वादपि भगवत्या

शुरुत्वान्तस्यामत्यादरध्वननम् । यद्वा । सौदामिन्या एव भगवतीक-

निष्ठत्वेनादर उक्तः ।

११२-११४ अभीत्यादि । चिन्तामणिरपि चिन्तारूपं परि-

श्रमसपेक्षते । अचिन्तितप्रदाने चिन्तामणित्वव्याघातादिति भावः ।

इदं पुनराश्चर्यं मन्ये यदार्थया सौदामिन्याचिन्तितं कृतमिति । तथा

चाद्यानुसारोपि तेति भावः । अतः स्वात्यन्ताश्चर्यम् । नन्दने प्रहर्षो

भकरन्दमदयन्तिकानुरूपघटनात् ।

११९. इतरे Bb. O. इतरा K1. इतरा N. for म-के, सुप्प* for सुप्प* O.; सण्ण for सण्णा K1.; K1. om. णो; वि (?) for णो O.

११०. माधव for मा-न्दौ Bb.

१११. परिमद [or धम] for परिश्रम N.

११२. इदं स्वकृतमन्येन कृतमाश्चर्यमार्थयितं for त-या A. E., इदं स्वकृतमन्येन for मन्ये Bb. G.

११३. आत्म for इव Bb.; एवं for अत्यन्त A. E.

११४. K1. om. एतत्.

११५. Bb. om. भूरे, अलिख्य for अभिलिख्य Bb., A. E. om. पत्रम्, अस्मभ्यो for आयुष्मतो. E.

११६. अति before अर्थ B, अति पत्रम् A. लेखम् Bb. लेखपत्रम् E. for लेखम्.

काम० । गृहीत्वा वाचयति । स्वस्त्यस्तु वः । परमेश्वरः
समाज्ञापयति यथा

श्लाघ्यानां गुणिनां धुरि स्थितवति श्रेष्ठान्वये च त्वयि
प्रत्यस्तव्यसने महीयसि परं प्रीतोस्मि जामातरि ।
तेनेयं मदयन्तिकाद्य भवतः प्रीत्यै तत्र प्रेयसे
मित्राय प्रथमानुरागघटिताप्यस्माभिरुत्सृज्यते ॥

माधवमुद्दिश्य । वत्स श्रूयताम् ।

माध० । श्रुतम् । इदानीं सर्वतः कृतार्थोस्मि ।

१६९-१७४. वरगुणानाह । श्लाघ्यानामिति । यदिह त्वयि
जामातर्यस्यै प्रीतोस्मि तेनेयं मदयन्तिका तव प्रीत्यै स्वर्प्रीतिं कर्तुं
भवतः प्रेयसे मित्राय प्रिय सुदृढे मकरन्दायाद्यास्माभिरपि दीयते ।
पूर्वमनुरागेण दत्ता । प्रीतिहेतुमाह । सघटितानां गुणिनां च गणनायां
स्थिते प्रशस्तघटो । पाठान्तरे दयातव्यं । प्रत्यस्तं क्षिप्रं व्यसनमश्रुमं
यत्र तव । सातिशये । प्रत्युत्पन्नमताविति पाठेभिनवोत्पद्युद्धौ
प्रतिभाषतीत्यर्थः । कृतार्थता नृपनन्दमाविरोधात् ।

१९० माध० for काम० Bh, K1 om गृहीत्वा वाचयति, N. om स्व-यध०, O
also but in margin supplies the words up to 'यति'

१९८ Bh K1 om यथा

१९९ 'न्ययेति A Bh 'न्ययेति N for 'न्यये च.

१९० प्रत्युत्पन्नमते for प्र-ने noticed by Com.

१९१ मयत् for तव Bh

१९२ 'पाठना' for 'प्यरमा' E

१९३ कार्यदकी । सहर्षं before माध० Bh सहर्षं after उदिरय ३० D पुनं पुन
for व म् ३० पुन for प्रथमाय Bh A1. O

१९४ A1. om. माध० । न Bh च K1 O after इदानीं, इदानीं कृतार्थः
संज्ञोस्मि for इ-स्मि G

१०५ -- माल० । दिद्विआ एत्ताहे अवहदं हिअअस्स आसङ्गामहं । (क)

लय० । संपदं गिरवसेसं माहवसिरिणो मालदीएअ फलिदा

मणोरहा । (ख)

मक० । पुरोयलोस्य । कयमवलोकितानुद्धरक्षिते कलहंस-

केन सह प्रमोदनिर्भरं नृत्यन्त्यावित एवागच्छतः ।

१०६ ततः प्रविशतोवलोकितानुद्धरक्षिते कलहंसकथ । विविधं नृत्यं

(क) हिष्टचेदानीमपहतं हृदयस्याशङ्काशून्यम् ।

(ख) सोपतं निरवशेषं श्रीमाधवस्य मालत्याश्च फलिता म-
नोरथाः ।

१०५-१०६ अत्रैताहे ईदानीम् । आशङ्का विरोधाद्विषया । मर्म-
भेदिताः शून्यम् । अत्र श्रीमाधवस्येति प्राकृते पूर्वनिपातानियमत्वात् ।
फलिता मनोरथाः । एतयोरायतिशुद्धविवाहादिति भावः । [सर्वत्रा०]

१०५. एदे वि दाव भयमं for दा-दे N ; एत्ताहे Bn. संपद E एकदिग्गेव O.
दाणि G. for एत्ताहे, O. om. 'एत्ताहे, अपहदं A. वाग्दे Bb G. गद E.
O. for अवहदं, जो before हिअ° A. Bb. E. ; जो after, 'स्स O., उक्ता for
आसङ्गा G.

१०६ KI. om. लय° १ ; नित्तं C E 'निरवसेसं KI. for निरवसेसं ; निरवसेसा
पूरिदा माहवस्त मणोरहा Bb. निरवसेसा मद्धस्त मणोरहा पूरिदा N. for नि-हा,
माह-वस्त कलिया for 'माह-दा O, तमे before अ E., KI. om. अ, तमे after
अ A, फलिदा for फलिया E.

१०७. मनो for मणो KI, 'रथा' for 'रहा G.

१०८. N. KI. om. पुरोयलोस्य, कय नुद्धरक्षितवर्ल'किताकलहंसा दूरत. समुदिता-
मरुगान्धिय तवैवहर्षनिर्भर मनुचा for क-त N, 'क्षिता कलहंसकथ दूरत प्रमुदितान-
रमानुदीक्ष्य तवैव हर्षनिर्भर मनुचा' (corr. in margin into नृत्यति) for 'क्षि-तः
KI and adds सर्वे सस्मित प्रययति.

१०९. KI. om. सह-हंसकथ (1 180), G om. सह, सुप्रमोदं A सप्रमोदं G.
for म र, E. om. प्र-र, प्रमोद नृत्यत्यौ for प्र-नृत्यौ Bb.

११०. N. om ततः-प्रययति (1 183), O. also but supplies it in the
margin, तत प्रविशति अवलोकितानुद्धरक्षितकलहंस for ततः-कथ G., यथानिदिष्टे
after प्रविशतः G., 'क्षिता for 'क्षिति B ; 'सथ for 'सकथ A, नृत्त for नृत्य KI.

* इतं नो हद° Com.

कृत्वा सर्व उपसृत्य सप्रणामं कामन्दकीं प्रति । जअ भअवदि
कज्जणिहाणे । माधवं प्रति । जअ मअरन्दणन्दण माहव पुण्णच-
न्द दिट्ठिआ वड्ढसि । (क) सर्वे सस्मितं पश्यन्ति ।

लय० । को वा इमस्मिं संपूरितसव्वप्यआरमद्दुसवे ण प-
रिहाससंपुण्णो होउ । (ख)

काम० । एवमेतत् । अस्ति वा कुतश्चिदेवंभूतमद्भुतं विवि-
चरमणीयोज्ज्वलं महाप्रकरणम् ।

(क) जय भगवति कार्यनिधाने । जय प्रकरन्दनः दन माधव
पूर्णचन्द्र दिष्ट्या वर्धसे ।

(ख) को वास्मिन्संपूरितसर्वप्रकारमहोत्सवे न परिहाससंपूर्णो
भवति ।

भगवति कार्यनिधाने । अत्र जयेति शेरः । [लय० या०] अणि
तु सर्वोपीत्यर्थः ।

१८६-२०१ अद्भुतमित्यादिगोपगूहनमाह । यदाह ।

अद्भुतस्य तु सप्राप्तिर्भवतादुपगूहनम् ॥ इति ।

१८६ E G om सर्व उपसृत्य, °व सप्रणामस्यार्थंति for °वं म Bh, अनलोकिता
before काम° Bh प्रणमन्ति for प्रति h1, जअ twice KI

१८७ ज्जणि° for कज्जणि° h1 निष्पद्यन् for निहाणे C O, Bh om माध-
वसि, च after प्रति O °रस° for °द° O, अद for च द C (h1 O

१८८ वड्ढस for वड्ढि O, सहवे before सर्व 1, इति सर्व सस्मित्य for स-त G

१८९ संपूरिते for संपूरित O का वा इमस्मिं परिपूरितसव्वप्यसवे ण पचाद A
इमस्मिं मदसवे णदि Bh को वा इमस्मिं सव्वप्यपरिपूरितमदसव [वे] ण सरिहास-
सपुणो होउ E को णाम इमस्मिं मदसवे ण पचदे A for को होउ, म° for मह°
h1 पचादे for परि द O

१९० पुणो G. सपुणो h1. for सपुणो

१९१ E om अस्ति वा; अयि for अस्ति वा O भूत A Bh भर KI भूतम
न्यत N मयाकृत for भूतमकृत C G E, अयन Bh विच C for । कविच

१९२ °णाय for °णायोज्ज्वल Bh

* नृत्पात for परि तत ° om.

सौदा० । इदमत्र रमणीयतरं यदमात्ययोर्भुरिवमुदेवरातयो-
श्चिरात्पूर्णायमितरेतरापत्यसंबन्धात्मा मनोरथः ।

११० माल० । स्वगतम् । कर्हं विअ । (क)

माधवमकरन्दौ । सकौतुकम् । भगवति अन्यथा वस्तुवृत्तम-
न्यथा वचनमार्यायाः ।

लव० । जनान्तिकम् । भगवदि किं पडिवज्जिदव्वं । (ख)

काम० । स्वगतम् । संप्रति मदयन्तिकासंबन्धान्नन्दनोपग्रहा-

१११ त्रत्यस्तशङ्काः खलु वयम् । प्रकाशम् । वत्सो न खल्वन्यथा

(क) कथमिव ।

(ख) भगवति किं प्रतिपन्नव्यम्* ।

प्रकरण मालतीमाधवाख्यम् । कथमिव । अत्र पित्राद्यनुमत्या नाहं
दत्ता तत्कथमिवमेवमाहेति भावः । अन्यथेति । शौरिकया वृत्तं घस्तु
वियाहकृत्यम् । आर्यायाः सौदामिन्या वचनमन्यथा । अमात्यागोचरे-
णेत्यर्थः । [लव० वा०] अत्र सौदामिनीवचनं किंरूपमित्याशयः ।

१८८ इदमत्ररमणीयक Bh, O इदं कुत्र रामणीयक N for इ-र, °या-तर for °य-
तर A L, अमात्य for अमात्ययोः O, G

१८९ G om चिरात्, सपूर्ण° for पूर्ण° N, सम्बन्धा-व° A Bh संबन्धवृत्तम्
G संबन्धादिपूर्वको व° N, संबन्धवृत्तम् O for स-न°, °रथा- for °रथ h.l., G
ends here

१९० कथ for कर्ह O वि for विअ K1.

१९१ मकरन्दमाधवौ for मा दौ O मृगुणम् for मृगुण Bh

१९२. च before वच° K1, आर्यया for आर्याया Bh

१९३. त्वय A विय O after कि O om. ए-अ

१९४ त्वयैव E अपवर्णय N for म् य, Bh om स्वगतम्, संबन्धन for संबन्धान्
O संबन्धेन नदनाद्यग्रहण for रा हात् N

१९५ इ for दू A L Bh om प्रकाशम्, K1. om वत्सो, वत्से for वत्सो
O, अ वत् for अ वत् Bh

* किमत्र पत्येत्यव्य Oom.

वस्तुवृत्तं यतः आवकावस्थायामस्मत्सौदामिनीप्रत्यक्षमनयोर्वृ-
त्तेयं प्रतिज्ञावद्यमावाभ्यामपत्यसंबन्धः कर्तव्य इति । प्रधानप्र-
कृतिकोपस्त्वेवं परिहृतः ।

मात० । अहो संवरणम् ।

माधवमकरन्दौ । आश्चर्यम् । जयन्ति महतां संस्तुस्तापला-२०१

पिन्यः कल्याणिन्यो नीतयः ।

काम० । वत्स

यद्यागेव मनोरथैर्वृतमभूत्कल्याणमायुष्मतो-

स्तत्पुण्यैर्मदुपक्रमैश्च फलितं क्लेशोपि मच्छिद्ययोः ।

आवकेति पाठकदशायाम् । प्रकृतिः शिटः । [मात० वा०]
अहो संवरणम् । अत्र मन्त्रिणो मत्पितुरिति शेषः । कल्याण्यो
मम संपत्ता यत इति भावः ।

२०३-२०६ यदित्यादि । यदायुष्मतोर्वृत्तयोः कल्याणमन्योन्य-
लाभरूपं पूर्वं मनोरथैरेव वृतमाकाङ्क्षितमभूत्तत्पुण्यैर्मदुपक्रमैश्च निःसृ-
ष्टार्थवृत्तिकल्पकपटैः फलितम् । मच्छिद्ययोरवतोकितासौदामिन्योः

१९६ तर्ष for वृत्त E; अथवा वचनमावासा after वृत्त N, यथा for यत N,
अत्यावका^० for आवका^० Bh, समक्ष तयो for प्र यो N, समक्षम् for प्रत्यक्षम् Bh. O

१९७ C om प्रधान, °धान for °धान K1

१९८ प्रतिहत for परिहत A, E

१९९ अन्तो Bh, अन्ते N. for अहो, उवाचस्व after °जम् C

२०० आश्चर्य जनयति पल्लु महतामविष्कादिभ्यः कल्याणनीतय N. आश्चर्यं जनयति
महतामविष्कादिभ्यः प्रतापिन्यः कल्याणिनीतय O for आ तय आविष्कादिभ्यः पल्लु
for सं नि-पो Bh, °ता विस्फुलाप्रतीपिन्य A °तामेव संस्तुतप्रलापिन्य E °तामाविष्-
कृतप्रतीपिन्य K1 for °ता विष्प

२०१ वत्सो for वत्स Bh माधव after वत्स A ■ K1 O

२०२ °मता for °मतो E

२०३ त्वन् for तत् O, पुण्यान् for पुण्यै K1 सू-भोपि नाभूत् for हे यो
O हेभोपि A हेभोपि or ओकोपि N for हेभोपि

२०५

निष्णातश्च समागमोपि विहितस्त्वप्नेयसः कान्तया
संप्रीतौ नृपनन्दनौ यदपरं प्रियस्तदप्युच्यताम् ॥

माध० । सहर्षं प्रणमन् । भगवति अतःपरमपि प्रियमस्ति ।

तथापीदमस्तु भगवतीपादप्रसादात् ।

सन्तः सन्तु निरन्तरं सुकृतिनो विध्वस्तपापीदया

२१०

राजानः परिपालयन्तु वसुधां धर्मे स्थिताः सर्वदा ।

क्लेशोपि फलित इति । लिङ्गविपरिणामो योग्यत्वात् । क्लेशेनेति पाठे
ताभ्यामेव फलितमित्यर्थः । तथा त्वन्मित्रस्य मकरन्दस्य मदयन्ति-
कया सह संबन्धोपि निष्णातो निःशङ्कं विहितः । नृपनन्दनाद्यतिप्रीतौ
विहितौ । अत एव निःशङ्कता । अपरमतःपरं यत्प्रेयः प्रियं कर्तव्य-
मस्ति तदप्युच्यताम् । तत्करोमीत्यर्थः ।

२०९-२१२ सन्त इत्यादि । सज्जना निरन्तरं धार्मिकाः सन्तु ।
अत्र हेतुः । विनष्टपापद्रेकाः । तथा च सतां पुण्यमुज्जृम्भतां पापं
नश्यतामित्यर्थः । राजधर्मे रक्षणादौ सदा स्थिता नृपा भुवं रक्षन्तु ।
वस्तु धनं दधातीति वस्तुधेत्यनेन विपुलधनयस्त्वं भुव उक्तम् । काले
वर्षादौ सस्याविरोधि सम्यक्वतं व्यापकं यथा तथा वर्षणशीला

२०५, निष्णातश्च Dh. संपूर्णश्च or विस्तीर्णश्च N. for निष्णातश्च, च for अपि A. E.

२०६, राप् for नृप N.; किम् for यद् A. E. O.; प्रेय. for प्रेयः A. E. O.

२०७, प्रणमति for प्र-न् A. E.; मणिधामनाद्यवति मे प्रियमस्ति for प्र-स्ति O.; N.
om. प-वति, हानवित्ताननिधे गुणै K1. किम् N. before अन्, अतोपि पर A. अतोपि
परम् E. for अतःपि N. om. अपि.

२०८, कामे° before तथा° K1., K1. om. भग-रात्; भरतवन्दे for भ-न्
N.; A. E. om. पाद.

२०९, Instead of this stanza a N. has the following—

श्रीरस्तु सर्वजगतां परहितविरता भवन्तु भूतगणाः ।

शेषा पशन्तु शीतं सर्वं गुणं भवन्तु भोकाः ॥

२१०, पूर्णा for भर्मे O.

काले संततवर्षिणी जलमुचः सन्तु क्षितौ पुण्यतो
मोदन्तां घनबन्धुवान्भवमुद्गोष्ठीप्रमोदाः प्रजाः ॥

मेघाः सन्तु । अकालवृष्ट्या सस्यनाशात्काल इत्युक्तम् । अत्र हेतु-
माह । प्रजानां लोकानां पुण्यात् । प्रजा हृष्यन्ताम् । घनबद्धो
निरन्तरकृतो बान्धवानां सवन्धिनां मुहदां मित्राणां गोष्ठीषु प्रकृष्ट-
हर्षो याभिन्ताः । तदनेन प्रशस्तिरुक्ता । काव्योपसहारोप्यनेनैव
कृतः यदाह ।

परदानस्य उक्तिर्या सा काव्य उपसदतिः ॥ इति ।

लब्धं दुर्लभशासनं सुरगणमामय केयर्तिका-
दिशायंशविभूषिते अपि शुभे च्छत्रे उभे धारिते ।
येनायं समभूद्विजातितिलकचण्डेश्वरः पण्डितो
मीमांसेकरहस्यवद्दयः दातायदाताशयः ॥ १ ॥
देवेश समस्तुत सोयममल मीमांसक सत्कारि
सोप्युच्चैरजनिष्ट जैमिनिमते रामेश्वरं सद्गुधम् ।
स्तुते स्मायमपि प्रतीपजयिन मीमांसयालङ्कृत
शुद्ध धीरगदाधर कविवर पुत्र पवित्राशयम् ॥ २ ॥

विद्याधर वरमजीजनदेप धीर
हीर जनेषु जयिन गुरुणोक्तशास्त्रे ।
प्रासूत सोयममल गुणिन सुपुत्र
त रत्नपूर्वधरमेव जगद्धर च ॥ ३ ॥

येनापाडि कठोरगोवममत वैशेषिक खण्डनं
येनाभ्रावि सकोपकाव्यनिबद्ध तत्पाणिनीय मतम् ।

इति निष्कान्ताः सर्वे । मालतीमाधवे दशमोऽङ्कः ॥

॥ इति मालतीमाधवं नाम प्रकरणं समाप्तम् ॥

छन्दोलंकरणं च भव्यभरतं येनाध्यगामि श्रुति-

स्तस्यामुष्य जगद्धरस्य कवितुष्टीकेयमुज्जृम्भताम् ॥ ४ ॥

असूत यं रत्नधरोतिमध्योतिभव्यरूपा दमयन्तिकापि ।

जगद्धरं तत्कृतद्विष्पणेऽङ्कः समाप्तिमापदशमोनवद्यः ॥

इति श्रीमन्महोपाध्यायपण्डितराजमहाकविराजधर्माधिकारिरत्नध-
रपण्डितात्मजश्रीजगद्धराविरचितायां मालतीमाधवदीकायां दशमोऽङ्कः ।

२१९. काम^०। एवमस्तु before इति A. Bh. C. E.; परिक्रम्य after इति Bh. C. O., E. K1. N, om. मालतीमाधवे, इति मालतीमाधवे प्रकरणे कविरत्नधरभूति-
विरचिते दशमोऽङ्कः समाप्तः for माल-ङ्कः O.; उत्तरं. after अङ्कः Bh.

२१९. Bh. O. om. इति-सम्; समाप्तश्चेदं मालतीमाधवप्रकरणम् A. सामान्यं चेदं
मालतीमाधवं नाम प्रकरणम् K1. इति श्रीमन्महोपाध्यायपण्डितराजधर्माधिकारिरत्नध-
रपण्डितात्मजश्रीजगद्धराविरचितायां मालतीमाधवदीकायां दशमोऽङ्कः।
प्रकरणं N. for इति सम्; नाटकं for प्रकरणं C.; समाप्तिमममम् for समाप्तम् E.

NOTES.

Act I.

L 1 — सान्द्रम् adv to विद्याति J.'s other constructions do not appear to be good

L 2 — रन्ध्रस्यापमरन्ध्रम् = 'the opening of the nostrils,' would be the best way of taking such a compound But since there is no authority for it, it is usual to take it as अमं च तन्ध्रम् च though the sense is the same (see Mallinatha on Megha VII 29)

Ln 58 — This stanza consists of eight grammatical forms or padas Hence this गान्धी is अष्टपदा

L 7 — Con p Vikr Act III धूपेर्जालावेनि सूतैर्वलभय सद्विधपारावता
The same is — the resemblance between the two leads to one of them being suspected to be the other This is an instance of what is called सप्तधापना by Dānī and सदेकालकार by more modern writers.

L 8 Note — Synt con तडिर्ना कूरस्य समुहो यस्य पद्मालीपिङ्गात्मिन रूप इव यस्मिन्कालयज्वा तत्पुनरेस्तर्लादीकलोपन वीवतु। अविवा निहतो यधूडा क्षपी तस्मादलिनो यः सधासारस्वन हकारिणौ कानौ बहवः। 'The flame proceeding from the fire in the third eye heated the cre cent crest of Siva, and hence drops of nectar fell from it over the corners of the eye and coming in contact with the fire made a hissing noise पुनरि so called from his having destroyed the three towns of gold silver and iron erected by a demon named Maya in the heavenly, ethereal and earthly regions presided over by himself, Vidyumtlin and Tirakaura (See M tsya P) सर्लादीकम् means the same thing as वृत्तीय (Vrt on Pāṇ 3, 48) The fire

from the third eye of Śiva burned the god of Love. The story is common enough. (See *Matsya P.*, Kum. S.) Hence the epithet *मदनहोषणम्* *kala*, (time, death or destruction) is the sacrificer, the universe is the offering and the sacrificial fire that in the third eye of Śiva. This stanza is quoted by Śār as from *Bhavarabhūti*.

L 10—उदितभूविद्युः Comp. such expressions as अभिरूपभूविद्युः पारिषदः, *Mak.* Prologue

L 12.—कल्याणानां स्वनिहं महत्समीक्षिते स्व विधस्त in the reading of Bh. K1 O and gives a reason for the appropriateness of the prayer contained in L 13

L 13—धुर्यो लक्ष्मीम् "the power or resources of a leader" Stanza quoted in the K. Pr. to show that the correlative need not be repeated though the relative may be so in the previous clause

L 18—The affix *स्य* signifies the agent in the word *वस्तव्य* (Cf. *art on Pān III 1, 96*)

L 27—"Bold or adventurous deeds (*lit.* boldness or adventurousness) intended to assist the progress of love, or are prompted by love (*lit.* in which is introduced the thread of love)" such as *Mak.*'s killing the tiger at the end of the third Act and rescuing *Mad.* and *Madh.*'s encounter with *Aghor* (and saving *Mal.*, both of which strengthen the love of the ladies for the young men and give the latter a sort of claim over their hearts (see pp. 250, 261, 212, &c.) The secret marriage of *Mal.* and *Mak.*'s going to *And.*'s house disguised as *Mal.* and winning away *Mad.* may also be taken as such acts. This way of taking it seems preferable in J. 3. The word *स्य* which at the best can here be only taken in a metaphorical or *लक्ष्मिक* sense is to all appearances purposely used by the poet in order to indicate or suggest, i. e., bring out by the *व्यञ्जनादिति* the sense that he has followed the principles laid down in the *Alaṅkāra* in the development of the incidents alluded to and as a matter of

fact he quotes a passage from Vātsyāyana's work in Act VII. and follows the directions given therein in other places

L. 30—इव renders the sense of the preceding interrogative somewhat indefinite क इव, किमिव "what like," "what sort," Comp. L. 334, p. 423, &c ; किमिव न प्रमोचितमाधरितम्. Kād.

L. 31—J. is wrong in identifying Padmapura or Padmansgara with Padmāvatī the scene of the play. Bhavabhūti's native place appears from the description to have been somewhere near Chandrapura or Chāndā in the Nāgpur territory, where there are still many families of Marāṭhī Desastha Brahmans of the Tattirīyas'ākhā of the Black Yajurveda with Āpastamba for their Sūtra, and in the country to the south and south east of which there are families of Tailanga Brāhmins following the same Veda and Sūtra. The river Godāvari must have been at or near his native place, from his description of it as by one familiar with it in the 9th Act of this play (p. 374) and in the Utt. R. Oh In the former place it is introduced without much natural connection, thus evincing the partiality of a native

Ls 40—41. यद्यस्यैव वाचोयुक्तिः where (i e., in the work made over to the actors by the Poet) the वाचोयुक्ति = this (i e. as explained in the two following stanzas) वाचोयुक्ति is arrangement of words, speech or discourse in a manner to convey a certain sense or serve a certain purpose. The author of the Mahābhāṣya uses the word in the following case—People use the expressions आदयनिर्द नगरं गोमदि नगरम्, "this town is rich," "this is a cow-owning town" It cannot be meant that every person in the town is rich or owns cows. The expressions, therefore, are meaningless, but still they are used "What then is this वाचोयुक्ति 'this town is rich', 'this is a cow-owning town'? This is this वाचोयुक्ति In the first case आदय means 'having आदय persons' the final य being like वत् or मत् a possessive termination आदयनिर्द नगरम् therefore means 'a town having rich persons in it'; so also गोमदि नगरम् means 'a town

having cow-owning persons in it' another possessive termination affixed to गोमत् being dropped' -का सर्व्वेव वाचोयुक्तिराद्यमिदं नगरं गोमदिहमिति । एषैषा वाचोयुक्तिः । इह तावदाद्यमिदं नगरमित्यकारो मत्वर्थाय । आदया अस्मिन्सन्ति तदिमादयमिति । गोमदिहमिति मत्वर्थान्मत्वर्थयो लुप्यते । वाचोयुक्तिः is thus "an arrangement of words &c, so as to bring out the intended sense," the adaptation of words to the sense to be conveyed वाचोयुक्तिपटु is a skilled speaker, debater or controversialist who knows how to use words so as to produce an effect. The वाचोयुक्ति in *Malati-Mādhava*, &c, the design with which the play is composed, or the purpose of the composition is to please those who are of the same calling as the poet (समानधर्मा) and not others who do not care for such things, and not to use the poet's knowledge of the Vedas Upanishads, &c, but to realize felicity and richness of expression, &c (l 46).

L 43 — "They know something that is inexpressible" (cannot be described) Inexpressible it may be on account of its being very great or little or nothing. Both the senses seem to be intended, and the expression is used ironically, the poet really meaning to say they know nothing while in appearance he extols their superior knowledge किमपि, कोपि, &c, mean "something unknowable," "indescribable," or "unknown," often on account of its greatness or excellence Comp Utt R Ch प्रकृष्टपुण्यपरिपाकोपादानं कोपि महिषा स्यात् Act I कोप्यस्मिन्नाभियशोतरो पौरपातिरंक Act VI कोप्येव सपति नव गुरुयावतारो Act V किमपि हृदये कुर्यान्मन्त्राद्यम् &c Act I किमप्यन्तरात्मना स्तुतिरिव Kad Pt II &c, &c Also *infra* pp 52, 53 62, 867, &c Stanza quoted in the E. Pr to show that both the relative and correlative may be omitted if the context is plain (य उस्वरस्यते त प्रत्यय यत्र)

L 45 — The additional verse found in N. O K1, gives the name of the poet's spiritual teacher Jñānānandhi. The verse occurs in the *Mahatiracharita* where the first line is अष्टः परमहंसानां महर्षिणाभिवा-

निरूप The verse is properly omitted in *Mālatī Mādhava* as it does not set forth the वाचोयुक्ति or design of the work

L. 45—Upanishads are the theosophic portions of the *Āryanakas* of the Vedas. The term has in recent times been extended to mystic compositions pretending to be ancient, but in reality very modern extolling the importance of particular popular gods such as Mallari or Khandobā. There is extant an *Allopanishad* or the Upanishad of Allā. The *Saṁkhya* is a very ancient system of philosophy which considers the whole universe to be a development of an inanimate principle called *Praṇita Puruṣa* or the soul is however distinct from *Prakṛiti* and its effects but the properties attributed to the *Puruṣa* are purity and intelligence and all the feelings of the heart are regarded as the products of the inanimate principle. There are as many souls as individuals, and they are eternal. The system does not admit God as the creator and controller of the Universe. It is attributed to Kapila. *Ioga* is a system which borrows its theoretic portion from the *Saṁkhya* with the addition of the doctrine of the existence of God as the deliverer of mankind. In its practical portion it enjoins certain mortifications and processes to which the human body should be subjected with a view to the acquisition of miraculous powers and final emancipation. Its author is Patanjali. (For further information, see notes on ls 25 and 78 Act V)

L. 48—'Felicity and richness of expression and depth of meaning'

L. 55—The case of चर् governing two objects, one of them is made to agree with the pass part वाडित and the other is put in the acc case

L. 60—'The assumption of the character or mask'

L. 66—'With red garments on नयन is "dress here"

L. 69—The expression अवि नाम denotes "likelihood" and is often used when the speaker wishes that the thing should take place

It is therefore equivalent to "Is it likely?" "How I wish it were so," "How nice it would be if—" *Infra* pp 63, 117, 120, 127, &c. अपि नाम कुलपतेरियमसवर्णक्षेत्रसम्भवा स्यात् Sak. Act I अपि नाम दुरात्मा राक्षसो गृह्येत. *Mudrā R. Act I.*

L 72.—आन्तरङ्ग = "knowing the interior or hidden secret of things" rather than of *Kāma*, because the eye does not tell what passes in *Kāma*'s mind but what the result will be

L 73.—There is a double *entente* on the word वामक, which means the "left" and "unfavourable," and on दाक्षिण्य meaning "the quality of being the right" and "favourableness," "courteousness," "kindness." There is a two-fold *virodhā* (*Dand* p 298, *K. Pr* 10th Uch) or *virodhābhāsa* (*Kuv*) here,— "Though left the eye becomes right" and "though unkind it becomes kind." The inconsistency is to be removed in the first case by taking दाक्षिण्य to mean *favourable* or *kind*, and in the latter by taking वामक to mean the *left*.

L 83.—यदि तत्कृतं स्यात् । J takes कृतम् literally here, and understands the expression as "it will be done." But the sense appears to be the same as in the word कृतिन् explained by Mallinātha in his Com. on *Ragh* III-51 as कृतमनेनेति कृती । कृतकृत्य "one who has accomplished or gained his object," "fortunate." Comp वयं तत्त्वान्वेष्यान्मनुकर हतास्व खलु कृती 'from our quest of truth or propriety, we are undone, thou has gained the great object, art fortunate,' *S'al* I. So here कृतं स्यात् is equivalent to कृतिनी स्याम "I shall have gained my object, shall be fortunate, if my friend's purpose can be accomplished by my life or religious austerities"

L. 88.—आन्वीक्षिक्यात्मविद्या स्यादीक्षणास्तुल्यं खलौ । द्वैतमात्रस्तथा तत्त्वं हर्षसौकीं शुद्ध्यति ॥ *Kāman* II., 11. प्रत्यक्षपक्षेमाभ्यामीक्षितस्यार्थस्यानु पभादीक्षणमन्त्रीशा सा प्रयाजन यस्या आन्वीक्षिक्यनुमानविद्या न्यायदर्शनवेद्य-दिकादिका । Com on *Kāman* II, 7 1 इमास्तु चतस्रो विद्या वृषक्रमस्थाना. प्राणभूतान्महायोगविद्वन्ने यासा चनुर्यायमान्वीक्षिकी न्यायविद्या । ॥ सियमा न्नीक्षिकी प्रमाणादिभि पक्षैर्भिन्नज्यमाना प्रदीप सर्वविद्यानामुपाय-सर्वकर्मणाम् । आश्रय सर्वधर्माणा विद्याहेतु प्रकीर्तिता ॥ *Vāts. on Gāntama's Nyāya* S I, 1

L 88—89. The scene of the play is laid at Padmāvati. The poet gives us a clue to its position at the end of the fourth Act (p 191) and again at the beginning of the ninth (pp 371-374). From these passages it appears that the town was situated at the confluence of the rivers Para and Sindhu that another river named Lavana flowed close by and that a fourth named Madhumati joined the Sindhu in the vicinity. General Cunningham identifies Padmāvati with the Modern Narvar in Malva situated on the river Sind corresponding to the Sindhu. There are other rivers in the vicinity of the names of Parā or Parbatī, Lun or Nun hadī, and Mohvar or Modhuvar which answer to the Para, Lavana and the Madhumati of Dhavabhūti (Arch Report 1862-65 Vol II pp 307-308). The identification appears to be generally correct but Narvar could hardly have been the ancient Padmāvati since it is situated about 20 miles above the confluence of the Sind and Parbatī. The site of the ancient town therefore must be looked for somewhere nearer.

L 91—परीचनार्थम् that he may be seen and liked ' (by all people) or with J that he may be acquainted with the world '.

L 92—कृते need not be understood. The gen is often used for the dat., or is often governed by such verbs as प्रतिपादयति and in the Prakrit there is no dat.

L 97—निरपेक्षतया—' by his indifference ' as regards Mādh.

L 100—Whose hearts are open (who can keep no secret) as consequence of their youthfulness. ' वास may be taken as 'heart' ' "thought" or "feeling" '.

L 113—J takes वादो-हृलितै as one compound word. It may be divided however as in the text and वादोरहृष्टा may be taken as a Bahuvrīhi ललित यया स्यात्तया हृलितै unnerved or spiritless in a manner to be charming. ललित हृलितं येना वानि = whose spiritless or unnerved condition is charming ' is also admissble and then the idea would be similar to that in शिवाय सावार्थं तदपि कमनीयं सुप्रियम् Sak Stanza quoted in the D R to illustrate the rule that youthful persons are the causes (शिवाय) of the love which serves as the

Ls 154-55 —The compound मुलित, &c., may be dissolved as in the Com. or, as मुलितो मकरभजावलेषो धेन (माधवेन) वा चासौरूपविभ्रमावशि-
-महात्म्यश्च. This latter is supported by the reading of H. C. O., which
make मुलित लेपन as an independent compound.

Ls. 161 —अभिवर्तते = "comes hitherwards."

L 162, —छरीरमसौष्ठवम् "his person is not lively or in good
trim."

Ls. 163 —1st Ed "किं स्वैतस्स्यात् is the reading of all the MSS.
But I followed the commentary because नु here makes no sense. I
have since found नु in N." Now on comparing four more MSS
for this edition नु has been found in two K 2 and Q

L 164 —"Youth is susceptible" Stanza quoted in the D R.
as an instance of नर्मस्फोट, &c., a partial exposition of the feelings
of the hero

Ls 167 68 —J's reading is अचिरम्, which is not supported
by any of our MSS सुचिरम् is better. इन्दुरिव पुनरं पुन यस्या सा
ought to satisfy us. We need not have recourse to an unidiomatic
Bahuv to make her more beautiful व्यपवर्तते = "comes away,"
"returns" —व्यपवर्तत एष बालवीर पुननानिर्मयमास्वयोपहृत (Utt R. Ch Act
V) Comp न च निमग्निरिव सलिल निवर्तते मे ततो हृदयम् Sak. Act III.
विनय = "breeding," "manners"

L 171 —Stanza quoted in the D R. as containing an instance
of बीजविधान or working of the बीज or the main principle, &c., its
causing pain or pleasure to the hero in a manner to advance the
story

L 181 82 विस्मृरन्त Comp the Marāṭhī word दुरणें 'to pine away'

L 180 —अपि hardly means समुच्चय here This use of the ex-
pression is similar to that in l 69, but since it introduces
a question and is followed by a verb in the indicative instead of
the potential, it cannot indicate the speaker's wish, but simply
denotes his belief in the probability of the thing "May it be
(Is it not true) that you have, &c.?"

L 194 —The Sāṃkhya's and Vedāntins acknowledge the three
principles of *Sattva*, *Rajas*, and *Tamas* Life, knowledge, joy

happiness, &c., i.e., every thing that is good is the effect of *Sattva*, exertion, energy, &c., i.e., the active powers, arise from *Rajas*, and death, ignorance, sorrow, misery, &c., i.e., all evil, is the result of *Tamas*. The qualities and character of a thing depend on the proportion in which the three principles are blended in it. The gods have *Sattva* in a pre-eminent degree, in man the three contend for mastery, the lower animals have the two latter, and in inanimate things *Tamas* is triumphant विश्वस्य धातुः सत्त्वः &c. —Comp सन्पुत्रयमुदरयोः क्षरितेक्षणानां येनाक्रियन्त सततं गृह्यन्तेनासा &c. Bb H Sr 1

L 200 01 —उत्सृजितो यो मदिरामोषवन्मधुर परिमलस्तेनाकुट्टं यस्तकलं नि सद्यालिपत्तं तस्य सक्तुलेनाकुलिता तन सक्तुनासत्वाकुलिता वा &c. सक्तुलं is both a noun as in l 309 below, meaning "throng" "press," or "a fierce encounter" as in हया इवै सदासक्तं रथिनो रथिनि सह । सक्तुलं चाभवद्भूयो घोररूपं विद्यापते ॥ MBb. IX 22, and an adjective as in हर्ष्यप्रासादगकुला [भयोऽद्या] Ra II 5

L 206 —मुग्ध= "pretty," or such as befits children or virgins. The word often means "child like," "childish," "little" or "pretty."

L 207 —महानुभावप्रकृति= "of a noble form" "प्रकृति form" or "make"

La 210 11 —Comp कपोधर मनसा विविना कृतानु Sak. Act II and अस्या तर्पयिषी प्रजापतिरभूवद्वा नु कान्तिप्रदं सुज्ञातेकरस स्वयं नु मनो नासी नु पुष्पाकर । Vikr Act I.

La 214 15 —महद्भागधेय यत्र । एतादृशं जन्म यस्य । or महता भागधेयेन जन्म यस्य । "I discovered the effect on her of the anguish of love for some very fortunate [youth], effect that had been increasing for many a day

L 219 —"A new piece (i.e., newly cut off) of the tusk of an elephant." Stanza quoted in the h. Pr. to illustrate the *anubhūta* or the effects produced by the *vidyānta* or causes of *Sṛāṇānta* or love sentiment

L 220 —Comp हय मेहे लक्ष्मीरियमृगवर्तिर्नयनयो Utt R Ch Act I.

L 224 —आसक्त should be derived from सञ्जु "to join" and not from सच् since this latter must admit the augment इ

basis of शुद्धारस. ललितललित is the reading there. Also quoted in the K. Pr as an instance of the doctrine that even terminations sometimes indicate or suggest (व्यञ्जयन्ति) good meaning. Here the termination क applied to अङ्ग expresses by Pān. V, 3, 76 "sympathy" or "pity" (अनुकम्पा) and indicates that the limbs have become emaciated, and this emaciation in its turn indicates the greatness of her love-anxiety. एलितलुलित is the reading here in some editions and ललितलुलित in others.

L 114.—"It must be so since she has drawn" &c. if we read जरी after वाद with D. Then the sentence would end with अलिङ्गि and तं would begin another. We should have to take these as two different sentences even if with B C and others we should omit जरी, but then वाद would have no syntactical connection with the following.

L 119.—उपादाताय is the reading of six of our Mss and making good sense has been adopted. The sense is, "that it may happen that by this channel the picture should go to Mādh to begin the work," or serve as an introduction to the work which is 'the course of mutual love.' The picture will inform Mādh that Māl has fallen in love with him and thus the course will begin J's reading and that of K2 is उपादातेन and with it the sense is "finding an occasion for it" instead of "to begin the work." The sense is not good. अभिप्राय, rather of Lav. than of Aval.

L 126 27.—सभासाहित आश्वर्यो नम्रसिद्धिवा प्रगर्भो यदा ।

L. 127.—Śrī parvata or Śrī sāla as it is often called is a holy mountain in the Karnul Zillah near the river Kṛishnā, about six days' journey, i.e. about 120 miles from Hadrābād. The shrine of Mallikārjuna, a form of Śiva, exists on another hill in the vicinity, and the two together were probably designated by the name of Śrī sāla. It is still resorted to by pilgrims. Saṅkarācārya is mentioned by Mādhava as having gone to the place and worshipped the shrine—समितमलान्तरमान सानरे सानकोनयोगमद्विधेयम् । . सनामिदमङ्ग प्रददान्तरङ्ग सपादम मुङ्गे वर्या-

शलिङ्गम्। प्रथमद्वयीजभर्जनं प्रणिपाद्यामृतसपक्षार्जनम्। प्रमुनेह स मल्लिकार्जुनं ध-
मराग्वासहितं मत्तार्जुनम्॥ (Samk. Vj A 7-12) कापालिकग्रन्थम्—the vow
of a Kāpālīka. There was a sect of this name (scattered remnants of
which still exist) which worshipped Bhairava and Chandikā, i.e.,
Śiva and Devī in their terrific forms, and sometimes offered even
human sacrifices to propitiate them. The members of the sect
renounced the world and gathered round themselves things of
the most ugly and revolting nature. They wore garlands of
human skulls Śrīśaila appears to have been the principal
scene of their religious feasts, though Ānandagiri brings Saṃkarā-
cārya in contact with them at Ujjayini where a discussion
takes place, in the course of which the followers of the ortho-
dox teacher use muscular arguments. To put down these, the
Kāpālīka invokes Bhairava, who presents himself, but Saṃkarā-
cārya succeeds in pacifying him, and is commissioned by him
to put down heresies. On seeing this, the Kāpālīkas yield to
Saṃkarācārya and submit to be taught by him. Bhavabhūti
has well portrayed this sect in the 5th Act. (See Samk Vj.
Ānand p 133 and Wilson's Religion of the Hindus, Rost's Ed.,
Vol. I., p. 233, *Aghoris*.)

L. 130 — चापुच्छा, a name of Chandikā, the terrific Devī

L. 31 32 — साहसिक = desperadoes

L. 136 — "She comes every evening" from Śrīśaila it would
appear, for she had miraculous powers.

L 146-47—उदार = "large minded," "noble" उदारचरित is opposed
to लघुचेतस् in the verse अथ निजं परीक्षेति &c Mā is of a noble,
elevated character, she will not descend to mean actions, for selfish
gratification she will not sacrifice propriety of behaviour. Therefore
the plan of action to be resorted to by Kām as वृत्ति must be skilfully
devised, so as not to offend her sense of propriety कल्प is not simply
त्याग as J takes it. It means 'a plan of action', 'method'. The sacrifi-
cial कल्पसूत्र is a systematic treatise that sets forth the plan or method
of sacrifice. Kām then wishes to systematize (सूत्रादित्यं) skilfully
(निपुणम्) a plan of action (कल्प) for herself as निष्कार्यवृत्ति.

La. 154 EE —The compound तुलित, &c., may be dissolved in the Com. or, as तुलितो मकरध्वजावलेपो येन (माधवेन) स चासौरूपविभ्रनावसि-
महात्म्यश्च. This latter is supported by the reading of H C. O., which
make तुलित लेपम् as an independent compound.

L. 161 —अभिवर्तते = "comes hitherwards "

L. 162. —दरीरमसौष्ठवम् "his person is not lively or in good
trim."

L. 163 —1st Ed "किं स्वेतस्यात् is the reading of all the MSS.
But I followed the commentary because तु here makes no sense. I
have since found तु in N." Now on comparing four more MSS
for this edition तु has been found in two K.2 and O

L. 164 —"Youth is susceptible " Stanza quoted in the D. R.
as an instance of मर्मस्फोट, i.e., a partial exposition of the feelings
of the hero

La. 167-68 —J's reading is अचिरम्, which is not supported
by any of our MSS सुचिरम् is better. इन्दुरिव सुन्दरं युष्मं यस्या सा
ought to satisfy us. We need not have recourse to an unidioma-
tic Bahuv to make her more beautiful व्यपवर्तते = "comes away,"
"returns", व्यपवर्तते एष बालवीर वृत्तनानिर्मयनास्वयोपभूत (Utt R. Ch Act
V.) Comp. न च निष्ठादिव बालिन निवर्तते मे ततो हृदयम् Sak. Act III.
विनय = "breeding," "manners "

L. 171 —Stanza quoted in the D. R. as containing an instance
of बीजविधान or working of the बीज or the main principle, i.e., its
causing pain or pleasure to the hero in a manner to advance the
story

L. 181-82 विजगुन्त Comp the Marā'hi word गुण्ये 'to pine away.'

L. 189 —अपि hardly means गमुष्य here This use of the ex-
pression is similar to that in l. 69, but since it introduces
a question and is followed by a verb in the indicative instead of
the potential, it cannot indicate the speaker's wish, but simply
denotes his belief in the probability of the thing "May it be
(Is it not true) that you have, &c." ?

L. 194 —The Sāṃkhya and Vedāntins acknowledge the three
principles of *Satya*, *Rajas*, and *Tamas* Life, knowledge, joy

happiness, &c., i.e., every thing that is good, is the effect of *Sattva*, exertion, energy, &c., i.e., the active powers, arise from *Rajas*, and death, ignorance, sorrow, misery, &c., i.e., all evil, is the result of *Tamas*. The qualities and character of a thing depend on the proportion in which the three principles are blended in it. The gods have *Sattva* in a pre-eminent degree; in man the three contend for mastery, the lower animals have the two latter, and in inanimate things *Tamas* is triumphant. विश्वस्य धातसि सन्- &c —Comp. सम्पुम्बयभुहरयो हरिषेसणानां येनाक्रियन्त सतत गृह्यन्तेवासाः &c. Bb H. S'r. 1.

L. 200-01.—उलसितो यो मदिरामोदवन्मधुरः परिमलस्तेवाकृष्ट यस्तकलं नि-
लद्यालिपदल तस्य सकुलेनाकुलिता तेन संकुलातएवाकुलिता वा &c सकुल =
both a noun, as in l 309 below, meaning "throng," "press," or
"a fierce encounter" as in इया हवै. समारम्भ राधिनो राधेभि सह । सकुलं
चाभवद्भूयो घोररूपं विद्यापति ॥ MDb. IX. 22, and an adjective as in
हर्म्यप्रासादराकुला [अयोध्या] Rām. I. 5

L. 206 —सुन्दर="pretty," or such as befits children or virgins
The word often means "child like," "childish," "little" or "pretty."

L. 207 —महामुखावमकृति="of a noble form" मकृति "form" or "make."

Ls 210-11.—Comp कुरोद्ययेन मनसा विविना कृतान् S'ak. Act II. and
अस्या सर्गविधौ प्रजापतिरभूधन्वो नु कान्तिप्रदं सुज्ञातेकरस स्वयं नु मन्तो
मातो नु पुष्पाकार । Vkr, Act I.

Ls 214-15.—गहद्भागपेय यत्र । एतादृशं जल्प यस्य । or महता भागपेयेन
जल्प यस्य । "I discovered the effect on her of the anguish of love for
some very fortunate [youth], effect that had been increasing for
many a day."

L. 219.—"A new piece (i.e., newly cut off) of the tusk of an
elephant" Stanzas quoted in the K. Pr to illustrate the *anubhāvas*
or the effects produced by the *tribhāvas* or causes of *Srī-mā-gāra* or
love-sentiment.

L. 220 —Comp इय मेहे लक्ष्मीरियमहतशर्जनैर्नयनयो. Utt. R Ch. Act I.

L. 224 —आसक्त should be derived from सञ्ज "to join" and not
from सञ्च्, since this latter must admit the augment ए.

Ls 227-28 — व्यपेक्षा = "connection," "dependence," व्यपेक्षया साहेत
 सव्यपेक्षः । निमित्ते निमित्तेन वा सव्यपेक्षो निमित्तसव्यपेक्ष "depending on a
 reason" N K1 and K2 read another च before इति, and this reading,
 which on the occasion of the first edition was found in N only, has now
 been adopted in the text. When च is used to express "inconsistency"
 between two statements it is used in the second = in the following
 passages कश्चित्कचित्तन्नुवायमाहास्य मूत्रस्य घाटक वयेति । स पश्यति यदि
 घाटको न वातश्च । अथ वातश्चो न घाटक । चात्को वातश्चयेति विप्रतिषिद्धम्.
 Mabbh ou Pan III 2 102, "that it is a S ātaka or garment and still
 that it is to be woven, these are inconsistent;" चान्तमिदमाश्रमपदं स्फुरति न
 वाह कृत फलमिहास्य । Sak I, "this is a quiet hermitage, still the arm
 throbs" When the inconsistency or contradiction is itself the point
 to be made out and emphasized the च is used in both the statements,
 सन्ति चाग्रयुक्ताद्येति विप्रतिषिद्धम् Mabbh Intr, 'that there are [words] and
 still are not used, this is a contradiction' Words can be said to exist
 in a language only when they are found used, if they exist, they
 must be used. To say that they exist and at the same time that they
 are not used involves a contradiction. Comp आपूर्णं च कलाभि &c
 infra ls 242-45, Act IX, p 410. Here the inconsistency consists in
 the second proposition violating the natural expectancy. What is
 expected is the opposite of what has actually taken place. The in-
 consistency in this case is moral and in the other logical. Similarly,
 मानश्च गन्तव्यं शीतं च । शीतत्वरूपं गन्तव्यं इत्यर्थः Varib. G, p 4
 "I have got to go to a village, and it is so cold" How can one go
 when it is so cold. Here Vardh says च shows हेतु very likely for the
 opposite i.e. in the present case "not going". In the instance from
 Sak the lexicographers say it shows पञ्जान्तर or an inconsistent pro-
 position. Generally it may be stated that च shows inconsistency in all
 these cases. In the passage before us the sense is "that it is love and
 that it is dependent on a reason (of course, external reason see J re-
 marks) — this is a contradiction". Here, therefore, there must be च in
 both the statements or in the second, but not in the first alone. This
 and the following stanza occur in the sixth Act of the Utt R Ch

L 229 — व्यति has in a good many cases the sense of परस्पर or

"mutual" व्यतिषङ्ग is परस्परवेलनम् "mutual joining," व्यतिहर is "mutual exchange," व्यतिकर is "mixing together of one with another." When an action has to be represented as done to each other, व्यति is used as in व्यतिगच्छन्ति "go to each other," व्यतिप्रन्ति "strike each other," व्यतिहसन्ति "laugh at each other," परस्परस्य व्यतिलुन्ति "reap each other's field" व्यतिषजति therefore means "attaches or binds to each other"

La 235 96—Syt cou अय मामवलोक्य सपरमभिज्ञानिद सोयमिति सधुविलासमीरादिश ।

La 241 49—उत्तस्ता ये मत्तकन्दसास्तेषा विषम इवनिताम यद्यरणसवरण सेन क्षणक्षणायमान यन्मञ्जीरस्य यन्नञ्जु रतित सेनानुविद्धो यो मेखलाकलाराना कनकिङ्किणीणरकारस्तेन मुग्ध यथा स्यात्तथा । कलापकिकिपी the reading of A D N O is equally good and perhaps easier

La 243-44—कोवि कस्यापि "somebody of some body." J's remarks on this are very good कस्या अपि वदन् the reading of Bh and N. with which B here agrees for the most part, expresses the sense intended, but it is conveyed or suggested in a much better manner by कस्यापि simply, वदन् makes it too plain

L 246—सरसो रमणीयश्चानुबन्ध । सोऽस्या अस्तीति or तद्वती । The rule न कर्मधारयान्मन्वर्याय is not attended to in the Prakrits—Comp मन्वभागिनी अनुबन्ध = "what accompanies," "body," "contents"

L 249—"The variety or curiousness of which transcends (is beyond) the power of speech"

L 252—आचार्यस्य कर्म आचार्यकम् Pan 1 1, 132. "The triumphant lessons (teaching) of Love" Stanza quoted in D R. containing an instance of विलास which is a सत्त्वजस्वभावमभाव आयनाश्वा = the reading here for उपल्लाश्वा

La. 253 56—"I became the object of her varied glances, steady and expanded, with the brows upturned, glistening and half-closed, stretched at the corners and somewhat contracted when they met my eyes" Stanza quoted in D II as containing an instance of the charming movements consequent on the awakening of Love Instead of सिधि रूपम् J ought to have said सिद्धुकि रूपम्

Ls 257-58.—“By the side-glances which were slow, quick, pretty, affectionate, steady, dull, and in which the pupils were dilated in consequence of the increasing internal wonder.” असत्प्रतिपत्ति may also be interpreted as “cast slowly.”

Ls 266-69.—The idea in the first two lines is very common. Comp दर्भाङ्गुरेण चरणः शत इत्यङ्गुष्ठे आसीद्विद्वत्तपसना च विभोचयन्ती &c Sak. Act II, प्रियमाचरितं लते खया मे यदियं पश्विस्तार्धमुखी मयाच वृद्धा Vkr Act I, समञ्ज सापुराय च मायक तिर्यग्पद्मयाती तापससहिता निष्क्रान्ता Nāg Act I, आदृत्यैव तितासितेक्षणरुचा . यदुद्योहि &c Nāg Act II Stanza quoted in D R. is containing an instance of विधान (see note, l 171) and again in another place as an instance of *mutual love* necessary for the development of S ringāta-rasa

L. 271-74—परिच्छेदहासीतः “transcending all definition or determination,” “cannot be defined or determined” जडयति &c, “stupifies and afflicts” Stanza quoted in the K. Pr Ullāsa IV. to show that sometimes a preposition suggests (व्यञ्जयति) some charming notion, as प्र does here, which shows that the destruction of विवेक was complete and consequently that the effect of love very deep Quoted again in Ullāsa X, as containing an example of the figure *Virodhā* The *virodhā* or opposition is between “stupefaction” and “affliction,” but the depth of Mādh’s love and the consequent anxiety render both consistent अत्र कारुण्यतापबोधिरोधः । औत्सुक्यस्यात्तदभावः Kamal on K Pr.

L 276—तथा भाव परमार्थभावः “the real condition” or “reality” न तथाभावेतथाभावः “unreal condition” or “unreality.”—“Unpleasant on account of its unreality,” i.e., his remembrance was not accurate.

L. 278—विप्राङ्मुखम् “devoid” of विप्रा, i.e., fixity (of attention on any particular thing). The mind cannot fix itself on any object, there is nothing that interests and engages it and thus it “rambles.” आलिखति “draws lines.” A person whose mind is busy in the contemplation of something not present has often his fingers or toes mechanically engaged in drawing lines The external

activity shadows forth the real internal activity. आलस्यति has, thus, the sense of "being only mechanically employed about things before oneself, but being really occupied with something else, i.e., being absent." Mādh.'s mind was thus absent and contemplating or hovering about something he himself cannot discern or describe. किम् may be taken as an acc governed by आलस्यति; or किमपि as an adv. in the sense of "somehow or other"

L. 231-92.—"What then?" Shall I forbid my friend? (to proceed any further in the affair).

L. 285 —जुग्मितयुग need not or should not be taken with नव-योरन also, as J. does, as नव यौवनम् itself is जुग्मितयुग यौवनम्. "Budding youth" is quite enough along with the love that has deeply operated to render dissuasion useless.

L. 289.—The termination तम् in अन्यतम् has the same sense as that taught in Pān. V. 3, 93, i.e., "one of many," though the word अन्य is not included among those to which that Sūtra applies. अन्यतरान्यतमत्वाच्चयुत्पन्नौ स्वभावादिबहुविधये निर्धारणे यत्नेते । Sid. Kaum. अन्यतम्—"some one of them."

Ls 291-95 —सुश्रिता गुणो यव and सुश्रिता गुणा यव । तस्य भावस्तत्ता । गुण "a string" in the one case and "virtues" in the other. सुश्रित "well placed" and "befitting each other." सुमनसाम् "of flowers" and "of good-hearted" (persons) "Wonderful and varied are her dealings with flowers," in the one case Hence तस्या as capable of being easily construed in both ways is the better reading विधाता "Mādh" as the weaver of the garland, and "Brahmā" as the creator of Mādh and Mādh. सरसः "loving" and "fresh" एव "Mādh" and "the garland" Comp कामरतिम्, स्वस्वाम्, कुसुमेमुपीदया पतिताम्, अनङ्गवे तनुभूते ते मुचलते &c, in Olandrāpīda's address to Kād (Peterson's Ed. p. 220).

L. 300.—विष्टया विलसितम्—"the flower armed god has played or acted fortunately."

L 302 —[Her] "respectability or greatness is unbounded, because she is the daughter of Counsellor Bhānvasu."

L 303.—स्वगतम् before ताम्, though found in N. only, seems to be preferable, and has been adopted in the text.

Ls 306 08 —अभिनिविष्ट “ardently, fondly, uncontrollably fixed,” (on Mal) अभिनिविष्ट is the ardent longing or devotion of the heart, its being uncontrollably fixed upon something बलीयान्त्वत् अभिनिविष्ट Sak Act III, इदृश एवभिनिविष्ट Vikr Act II, &c Also *infra*, p 229, l. 134, “Appreciating it highly just because it was irregularly woven in one part.”

L 311 —मालव्या अपि, &c “This fit, is easily explainable, from your having observed Māl’s love”

L 313 —रत्नमिषमस्त्वभिनिविष्टक ।

Ls 314-15 — ‘Such noble ladies do not fix their hearts upon one person and cast loving glances on another’

L 319 —Kāl’s speech is so introduced as to make it go in with the preceding Stanza —कस्यापि कोपीति निवेदिता प्रागनुरागचिन्हं धाम्नि-
दिकायाश्चतुरं वचस्य [प्राग न्हम्] इह च [प्राग न्हम्] “This [the picture put forward by him] is also an index to (proof of) her previous love” This is the reading of Bb K1 K2 N The sense is the same even with the other readings, though the omission of च renders it obscure

L 326 —प्रसन्न “plain” [The truth of] “thy conjecture is almost plain”

L 335 —मनीषयन् “the tie or make of her desire” वन्द्य “friend” (who satisfies the desire)

Ls 345-46 —J makes वर्तते itself as the predicate equivalent to “stops” But it is better to take it as a copula and अविरतोरकम्प्य &c, as the predicate अविरत is ‘not stopping,’ “continuous,” अविरतोरकम्प्ये-
न लोला भङ्ग-चो यय ।

Ls 351 54 —Stanza quoted in D II to illustrate the observation that “love is some joyous feeling” Also quoted in the II Pr as containing an instance of the fault called व्यावृत्तम् or व्यापान “self-contradiction” Moon light and such other things are of little worth to Mādh, and still he speaks of Māl. as विमलचक्षुःश्रिता “the moon-light of his eyes,” that is, in order to extol Māl’s

charming appearance he compares her to moon-light, which, however, does not stand high in his estimation. अनेनुरुतादयो यं प्रत्यपशस्ययायाः स एव चन्द्रिकास्वमुखरूपार्थमारोपयतीति व्याहृतवम् ।

L. 356.—J has made a curious mistake here. Translating the *Prākṛit* plural by the *Sanskrit* plural, he says that that number is used here to denote respect. But if Kāl. could speak of his lord and master in the singular without disrespect, surely Mānd. might do so. The *Prākṛit* not having the dual, the plural is used to signify two as it does in all languages resembling the *Prākṛit* in this respect. In Sanskrit, however, the dual should be used.

L. 363.—आलिखितस्तेनैवदक्षिणिच मालयालिखितेति शेषः ।

L. 364.—“The skill of the Creator [in creating two such persons as Māl. and Mādh. so worthy of each other,] has shown its fruit here.” वसित फलं तेन यस्य वा । The fruit is that they should love each other and be united in marriage.

Is. 381-84.—Notwithstanding J.'s remark मालया कन्यारोम पद्मा-
वलयभावारविजनेरुक्तम्, it would be better to construe the Stanza thus—कुम्भादि कणेनकुम्भानि परिजनदारसुन्दरीणां सस्यातां—वैद्य-
यमोन्ने—नैरिदानीं जहति। For it does not at all look well that Mādh. should be thinking of Māl.'s attendants instead of Māl. herself. And J. has given no authority for his statement. Besides, the *patra lekhaḥ* mentioned seem to have been drawn on the cheeks and not on those parts of the body on which married women are generally represented to have them “By the rolling about [or movements] of the water of perspiration the saffron paint on the cheeks of the charming-eyed [one] loses [leaves no trace of] the skill of her female [courtesan] attendants, [shown] in the variegated pictures drawn in the morning”

Is. 385-88.—Comp आलिङ्गयन्ते युजयति मया ते सुसारादिवाता. पूर्वं स्पष्टं यद्वि किल भवेदङ्गमेभिस्तवेति ॥ Mr. J. & D.

L. 389.—C. and D. have स्वगतम् after मकम् । This reading being preferable has been adopted. J. does remark that the speech ought to be स्वगत

L 392 —It would be better to take the first part of the compound as a Karmadhā — वैकृतनेव विवर्तं विवर्तं = "changed condition or form," वैकृत is "distemper," "illness," "woeful plight," "a changed condition in the shape of distemper or woeful plight" अपिरेण should be taken with वैकृतविवर्तदाहण For the sense of विवर्तं, see the following note.

L 397 —विवर्तनान् appears to have the same sense as a pr part that विवर्तं has as a noun in the Utt R Oḥ —एको रसः कथं एव निवर्तनेन हि त्रः पृथग्गुणैवाभ्यने विवर्तान् । "One same *rasa* assumes different *rasarūpas* or forms according to the different circumstances or environments," रासप्रदयस्तादृश विवर्तनैतिहास रासायनमृदि प्रणिनाय "the Rishi composed the story of the Rāmāyana which is a *rasarūpa* or form of that sort, of Śabda brahmaṇ," विद्याकल्पेन महता नेपाना भूयतामपि । मक्षगीव विवर्तना कापि विमल्य कृतः ॥ "the wind has made the thick clouds resolve themselves into something [unseen] as true knowledge makes *rasarūpas* resolve themselves into Brahman." The sense attached to *rasarūpa* by Bhavabhūti is not the same as that it has in the present Vedāntic philosophy. *Rasarūpa* is an "illusion" according to the latter, such as a mirage, or a serpent which one may mistake a rope to be in darkness, while *parameśa* is a developed or changed form as curds are of milk or a wave or bubble, of water, Bhavabhūti's *rasarūpa* has the latter sense as appears from his comparison of the *rasarūpas* in the second half of the stanza first quoted above to whirlpools, bubble and waves, (आवर्तदुस्तस्यमयास्विकारानम्भो यथा सलिलनेव तु तस्मिन्मयम्) In the present case, Mdh sees Mā everywhere as having assumed various forms. The sense of *rasarūpa* in L 392 is the same as in these passages.

L 399 —आसक्ता च तिर्यगपवर्तिता च दृष्टियस्य यत्र वा is also admissible.

Ls 403 04 —विमल्यनिगम्य is by no means a good reading. The body cannot be said to be "wandering" [restless] or "beating" increased love or affliction. The reading adopted is found in seven of the ten MSs collated, II Bh C E K1 N O. "My heart bearing increased affliction, and being restless, burns (is feverish) internally."

Act II.

Ls 11 2—J's reading is परापतन्तीम् for परावहन्तीम् or परावर्तमानाम् and he explains it by सत्वरमागच्छन्ती, observing that it is natural for all creatures to come back in haste when they have succeeded in accomplishing a certain purpose. The reason is hardly satisfactory enough to make the reading preferable to that of the Ms. परावर्तमानामेव &c "taking hold of her hand even as she was coming &c," i. e., she did not allow her to rest herself or do any thing else उपर्यलिङ्गम्—J would dissolve the compound as अलिङ्कृत्योपरि, but in this case उपरि would be superfluous, अलिङ्कृत समाख्या meaning the same thing as अलिङ्कृत्यापरि समाख्या उपर्यलिङ्कृत therefore must be taken to be equivalent to उपरि-तरीलिङ्कृत "upper terrace or 'the terrace on the upper story," and that Mal did go there, is shown by Lav's speech at p 121.

L. 18—C reads कल्यवेद in addition to अण्य च or अण्य च and K 1, K 2, in the place of the latter. C has कश्च च for अण्य च but it is corrected in the margin to the reading in the text. C has कलिङ्गजेव after अण्य च, but it has been obliterated by yellow pigment being rubbed over it. कल्यम् in Skr means "morning" but कश्च or कलि Pr means 'yesterday' as काल its Mar bñ form does, or both "yesterday" and "tomorrow" as the Gujarati form काले does.

L. 25—'Whose wish is chimerical असंबद्ध "unconnected," 'absurd'

L. 36—विहसतीकृत । विघ्नौ हस्तौ चरय त 'whose hands are cut,' "powerless," 'overwhelmed,' 'lame down' Comp अवहसित p 390

L. 37—आश्वासयित्री "one whose disposition is to encourage or cheer up the spirits of another" Mal not believing in her good fortune is sceptical about Mitha being attracted by her charms, and thinks Lav told her so only out of a desire to cheer up her spirits

L. 39—हृष्टरीकृत्य इव विघ्नो ययो । विघ्नः = 'charm,' "grace," beauty

Ls 41-42.—विभ्रमनाया यो विस्मयस्तेन स्तिमितो वीर्यपर्यन्तपरिवर्तनाविलासः ।
 दीर्घाश्च ते पर्यन्ताश्च तेषु परिवर्तना तस्या रौव वा विलासः । स्तिमित must be understood in its usual sense of "slow," "immovable" as in l 171, p 42 and l 253, p 56, and not as equivalent to सिग्ध which does not make the sense natural and for which there is no authority. The pupil of the eye being rendered immovable or slow by wonder like a man's being struck dumb with wonder is what one can understand, and a similar fact is alluded to once in l 171, p 42 but that the movements of the eye should become affectionate through wonder is not natural or usual पर्यन्त = "skirt," "border", see l 68, p 208, and l 20, p 373 J's अतिदीर्घ is unauthorized.

Looking cleverly, on account of his brow imitating the graceful motions of the bow of Cupid, made to dance as it was, in the play of the movements (of the pupils) up to the borders which were slow by reason of rising wonder."

L 45—विप्लम्भयितृता "misleading" is a better translation of विप्लम्भयितृता than विप्लम्भयितृता and yields a better sense than that or than विप्लम्भयितृता The reading of N विप्लम्भभा for विप्लम्भयितृता shows 1) that an active derivative of the root is what is wanted here.

Ls 47-48 —It is not necessary to understand मन्मथेन here, for what Lav says in answer to Māli who has asked whether Mādh's graceful gestures were natural or were due to the cause assigned by Lav is, "you also were made to dance without a musical accompaniment by nature," i. e., if your playful gestures were not natural but were produced by some cause, so must Mādh's be considered to be, they were no more natural than yours. The Caus. agent is स्वभाव and not मन्मथ

L 51 —The reason for translating ताव by तस्या in preference to स्या will be apparent from Lav's speech below स्या तस्य दृशयिष्यतीति तस्या हस्तीकृतम् । "I at she may show it to him" is a statement of a nature fit to become a reason for another person to deposit the picture with her and not for herself to take possession of it.

L 52 —Mādh is afflicted (सतापित) and he afflicts (सतापयति) ।

LS 62 63 —अनासङ्ग must mean something different from अनाभास which is the equivalent given by J and is the reading of O and also of N, because the word आभास follows and it is the अनासङ्ग that is inferred from her distrustfulness of the आभास अनासङ्ग is "entanglement," "enchainment" as in पादासङ्गप्रतविलयासङ्गसमातपात । Śak I, श्वशुरा कर्मकलासङ्गम् etc The Sah D gives in a verse the ten stages in the progress of love, of which the first is नयनप्रीति or a feeling of charm at the first sight, the second चित्तासङ्ग i.e., the heart being entangled, enchained or bound the सकल्प i.e., the placing of the beloved before the mind's eye, imagining her or his presence (नयनप्रीति प्रथम चित्तासङ्गस्तोय संकल्प निग्राहेस्तनुना etc p 79, Bib Ind Ed) Vātsy, in the K ■ also gives the ten stages चक्षुर्मतिर्मनसङ्गसकम्पात्यति etc p. 256. J quotes lines following closely the physiology of Vātsy (14/ra p 273) अनासङ्ग is absence of 'entanglement,' 'enchainment,' i.e., aloofness, unconcern In the case of Mal. there has been नयनप्रीति or the eye charm but she wonders at her aloofness or unconcern which is shown by her still not accepting the indications of Mādh's love and being sceptical about it 'Oh, the aloofness of my heart! since even now I regard even such encouragement as deceitful' अनासङ्गो is the reading of A and G अनासङ्गो of B Bb D K1 O which must be a mistake for अनासङ्गो since the word does not exist in the language

LS 70 82 —Śloka quoted in the h. Pr. as an instance to show that *Ala ikāras* (*Upamā* in the present case) by adding force to the sense heighten the *Rasa* or sentiment The comparisons of poison and fire intensify the actions of spreading and burning, which, in their turn, heighten the *Vipralambha Sringāra* or sentiment of love-grief

L 89—"The end or fruit of desire difficult to be attained in this world of the living" or "by the living"

L 91—"O thou to whom Mal's life is dear" but not her good name Comp ls 131 32, p 261

LS 92 94—J takes अवदम्भ to be आदेव "ascribing" or "assigning," but the authority does not appear अवदम्भ = 'support (comp) 241.

p.168) दु खेन व्यवस्थावितं यत्तीरत्वं तदेवावष्टम्भो यस्य । The readings of Bh. C, D, K1, and N put forth two things here, लज्जा and दुर्विनय, while the rest have दुर्विनय alone दूरविलीयमानलज्जस्त्वेन दुर्विनयलक्ष्णी Bh., दूरविलीयमाना लज्जा यस्यास्तस्या भानस्तेन, "I am myself guilty, being frivolous through ill-manneredness, my modesty having vanished far off." दूरविलीयमानलज्जस्त्वेन दुर्विनयलघुकेन C K1; here the last being an adj of हृदयेन, the first is to be dissolved as दूरविलीयमाना लज्जा यस्य सत्यभानस्तेन, "I am myself guilty, my heart being frivolous, etc., its modesty having vanished far off." दू विगलितलज्जेन दुर्विनयलक्ष्णी D, here the first is an adj of हृदयेन and the last of अहम्, "I am myself guilty being frivolous &c, with a heart the modesty of which has vanished far off" दूरविलीयमानलज्जा दुर्विनयलघु N., here both are adj. of अहम्. दूरविजृम्भमाणदुर्विनयलघुकुल B, दूरविजृम्भणो यो दुर्विनयस्तेन लघुकुलेन । or दूरविजृम्भणो दुर्विनयो यत्र । एतादृश च लघुकुल च । "I am myself guilty with or having a heart frivolous through excessive ill-manneredness," or "I am myself guilty with or having a frivolous and excessively ill-mannered heart"

La. 96-99.—Stanza quoted in D. R. as containing an instance of the virtue called धैर्य consisting in the absence of unbecoming rashness (आदर) and silence as regards one's own virtues.

L. 97.—The Pratibhiti's speech extends up to आभवा, where the syntactical connection is complete, but is broken in the middle, that the part ending with कामन्दई may fit in with the preceding, and serve as an answer to the question, "what remedy is there now in this case?"

L 102 —"What! Her Reverence," appears to be the true sense J's क्रिमयमागत्य does not seem to be well grounded.

L 112 —अवलिख्य etymologically "being spread or thrown amongst each other," "being connected," "connection," "affair," comp note on l 229, Act I. It is a word frequently used by Bhavabhūti and is equivalent to "matter," "affair"

l. 114 —N om अङ्गिरसा and reads नियन्त्र for अनुबन्धः. The words here quoted as from Angaras occur in Āpastamba's Gṛhyasūtra,

where they are represented as expressing the view of *some* (एके) and where we have निबन्ध instead of अनुबन्ध. Vijñānaśāstra also quotes the passage from Āpastamba, कान्ता कर्माया बौद्धमेनोनयनानन्दकारिणी यस्या मनश्चक्षुषोर्निबन्धस्तस्यासृष्टिरित्यापस्तम्बस्मरणात् । *Mudrāśāstra* I 3. Vijñānaśāstra ought to have stated that it was the स्मरण not of Āpastamba but of some other Rishi reported by Āpastamba — बन्धुशीलतत्तण सपमानरोमातृपयच्छेत् । बन्धुशीलतत्तणसपमान. श्रुतवानरोम इति वरसवह । यस्या मनश्चक्षुषोर्निबन्धस्तस्यासृष्टिर्नेतरदात्रियेतेत्येके । Āpastamba (or Ś Haradatta's explanation of the passage is यस्या कन्याया वरस्य मनश्चक्षुषश्च निबन्धस्त्वमिहस्पष्टमे तस्यासृष्टिर्भुवः । *Winternitz's* Ed p 46 20, and *Sundaraśāstra's* यस्या कन्याया वरस्य मनश्चक्षुषोर्निबन्धा नितरा बन्धन यः यामासकस्यतिशयेन मनश्चक्षुषी निबद्धे इवनिष्ठत इत्यर्थः । *Nyāsa Govt* Ed, p 59 the latter explanation is certainly more scholarlike. निबन्ध thus means "binding," "tying down," "enchainment," "attachment." If there is any distinct on between निबन्ध and अनुबन्ध it consists in this that the former means "simply tied or bound" and the latter "tied or bound" to something or somebody. As Āpastamba puts it, it is the view of some that there is prosperity when one marries a girl who has attracted one's eye and heart and that one need not mind the other qualifications prescribed by him. The Rishi whose view he quotes was Angiras according to Bhavabhūti, if the reading of eight of our sine Dies and of G. is correct. No *Grihyasūtra* of Angiras is known and there is only a modern metrical tract of not much value of the name of Angirasmṛiti. Perhaps Bhāradvāja's *Grihyasūtra* contains the view of Angiras, since the Bhāradvājīvas have Āngirasa for one of their Pravara or noted ancestors.—Vatsy also in the K. S. quotes the passage in Āpastamba, but has नेतरम् for नेतरम् which alters the sense a good deal, (p 194)

L. 119 — कलाशेषा ' of which one कला only is left ' equivalent to " the moon of कृष्णचतुर्दशी," rather than of द्वितीया. Comp. प्राचीमूले ननुपि कलामाशेषो हिमाघो । *Megha D*

Ls 122-23 — Comp परिपाण्डुर्बलरूपोल्लङ्घर इधमी विलोक्यपरिव्रजामम् । *Utt. R. Ch Act II*

Ls 124-25 — एवमीयजन्मनि lit " whose birth is pleasing " Her being born is a pleasing thing her extension, existence, is a de-

lightful matter, because she possesses such rare qualities of the mind and the person ललितं सन्निजयते "becoming graceful is triumphant"—Comp सुजातम् 1. 149, p. 36 and सुजन्मा 1. 334, p. 71

L. 126 —संकल्पनिर्मित = created by a mental act," = imagined," "realized in the mind" See note on ls 62-63.

L. 139 —इव is introduced to qualify कुशलम्, and the expression is equivalent to "something like," "yes, well enough," the meaning to say "it is not quite right with her"

Ls 41-42 —Your Reverence's voice is quite unusual, the breath being hindered [sticking, being not free] in the throat rendered dull or hollow by the obstruction of [the flow of] heavy tears" Comp कण्ठ रत्नभित्तवाप्यवृत्तिकानुप Sak Act 11

L. 158 —J takes ऐवपर्यम् to be equivalent to इवपरम् According to him the termination व्यम् which usually forms abstract nouns, here signifies nothing, as in the word चतुर्वर्ण्यम् = चत्वारो वर्णा &c But the Gana or group चतुर्वर्णादि to which he refers इवपर does not contain that word and is not an अस्तुतिगण The use of ऐवपर्यम् in this sense is not to be met with elsewhere, while the analogy of सार्वय from सपर would show that the termination has an abstract sense इवपर = "meaning this," ऐवपर्यम् = "the state of meaning this," : a "intended object," "substance," "scope" इवम् therefore, does not refer to बहुपक्रान्तम् but the clause beginning with बहुम्

Ls 160-61 —तस्मिन्निरे &c loc absolute त्रिविदि "for what reason."

L. 170 —साहसभासम् 'looks like [ill-bred] wantonness' साहसकल्पम् "almost wantonness" gives nearly the same sense, though the first seems to be better. It has the appearance of an unbecoming wanton deed but is not so really Therefore Kām means to insinuate that such a step may be taken See L. 231, p. 121.

L. 176 —एवम् "thus" : a unkind.

L. 180 —इव गम्यते is like अय गच्छामि in which अय is not the nom. of गच्छामि the persons being different, but qualifies the nom अहम् understood इवम्, in the same manner, is not the nom. of गम्यते which is impersonal, but is an adjective to the भव or action

which सम्प्रति as an impersonal verb denotes. The expression is equivalent to इदं यमनं भवति

LS 184-85 — यस्य It is not necessary to understand कृते after this, as J does, the genitive showing relation in general (सम्बन्धसामान्य) यस्य—यस्यसम्बन्धेन.

L 186 — यस्मात् अवा प्रस्ताव्येयं वा प्रास्ताविकी "pertaining to the matter in hand," "pertinent," "relevant," अप्रास्ताविकी "not pertinent," "irrelevant."

LS 191-92 — योसौ &c = and knows who he is and of what sort "

LS 200-03 — The word इय shows that between Devarāṭa and the rising mount there is the relation of उपमा, wherefore the comp and बालचन्द्र must be dissolved as involving उपमा : &c असाम्यन्द्र इव Stanzas quoted in the D. II as containing the characteristics of a hero who is धीरशान्त

LS 212-13 — Devarāṭa was the great ocean and Madh, the Paṇḍita tree

L. 215-19 — J's second explanation is not satisfactory प्रथमतः "first," because the trees or aviaries on or in which the birds lay, were lower in height than the tops of palaces. The result of the awakening of the birds from sleep may have been to add to the noise. Then the sound being rendered louder by reverberation in the vaults of palaces goes up into the air अवामारकण्डानाम्—If J's explanation is correct the poet must be taken to mean the Chakravakas only by the expression विहगमिषुनानाम्. But the वरकण्डा was probably consequent on their being suddenly roused from sleep by the noise which frightened them, and not due to the expected separation at night. Hence it is not necessary to restrict the expression to Chakravakas.

L. 215 — "What, the noble youth is very highly born also" "That is an additional reason why he should have been chosen by my father to be my husband. There is no objection in him even on this ground." The वाहसपथ्य attributed by J to [14] is unauthorized.

La 230 33 —विचिकित्सा is "thinking differently." Thinking differently at one and the same time is tantamount to "doubt" which is the usual meaning of the word Comp येय प्रेते विचिकित्सा मनुष्ये अस्तीत्येके नायमस्तीति चैके। Kāṭha Up. "Thinking differently" from another is "not accepting his authority" but "questioning" it. A spirit of questioning the father's doing or criticizing it is what has been generated in Māl's mind by Kām and not निन्दा as J understands it. Since इति closes the sentence and अय begins another, वःस cannot when the reading is स्तुतस्तन्माहारम्य&c, be connected syntactically with परिचय as J does. The syntax therefore is —वरसस्य यदभिजनतो यच्च शुणतस्तन्माहारम्य स्तुतम्। The reading adopted in the present Ed requires वरसस्य to be taken with the preceding sentence since सत् does not exist. If the clause beginning with अय is an introduction to the next Act, the reading विधिविधेय will not do. For the परिचय or closer acquaintance with each other of Māl and Mādh has been arranged for by Kām and not left to विधि or Providence to effect. And that the clause is intended as an introduction there can be no question about. I have therefore adopted the reading of K1 K2 N. O

Act III.

L 5 —को विभक्तालो J translates this expression as कोप्यक्ताल and explains अक्ताल by निदिष्टकाल meaning "she has been with Māl even at improper times," lit "she has been attending on Māl some considerable (a great deal of) improper time." But the adjective "improper" seems unnecessary, and the expression कोप्यक्तालो does not look natural. I have very little doubt it ought to be translated as क इव बाल, the अ in the Prakrit word being made part of the preceding word so as to make it दिव, and not of the following विभ=इव क इव &c, 'what like' 'what sort' or 'what

a time has she been attending," i.e., for a long time. The same expression occurs in *Rain* Act III (1st speech). को विभ आलो ताए आभच्छिअ गदाए 'How long a time is it since she came and went,' i.e., a long time. It would not do to take it here as को प्यकाल. My view of it is confirmed by another reading of the text both here and in *Rain* which is को वि कालो=कोपि काल, i.e., "an indescribable [long] time." The expression has hardly an interrogative sense, like the Marathi श्याला जाऊन केवदा वेळ झाला 'when it is spoken in answer to a question. विण्डपातवेला वर्जयिस्था or उज्झरवा (B) or दिव्य (O) does not mean that Kām was with Māl even during the time appointed for her begging and eating, which she had neglected, but after she had done these. The monks go on their (begging) rounds in the early morning, and must not eat after noon," Chulder's *Pah Diet*. In the morning there was the feast at the Love-grove. It was over at about noon when Māl met Mādḥ, and both had a conversation (ललाटतपस्तपति पर्मांशु p 43, धर्मभोवितर, &c, p 77). Māl returned home and waited for Lav who had tarried for a short time to get the garland of Bakula flowers from Mādḥ, and even as she was coming Māl took her to the upper terrace to have a private conversation. While she was so engaged Kām was announced and she remained with her till the blowing of the evening conch shell (स श्याद्यस्यपनि p 119). Kām thus came after noon i.e., after she had been on her begging round and had eaten her meal.

L 13—कृष्णचतुर्वर्दी is sacred to Śiva. See *Matsya P*—जनन्या for भगवत्य the reading of B Bh N is perhaps more correct. O, has both जणपीए and भगवरीए. She will go to the temple with her mother and from thence be carried to the garden by Kām.

L 14—एवं किल 'venly in this way' i.e., by worshipping the deity with flowers gathered by one's own hand "prosperity [happy condition] is enhanced."

Ls 24-25—"By [telling her] he is this sort and that sort of man, I have rendered her love for him strong though [he is] unseen."

L 31 —विनयनया "bowed down with modesty," "humble with modesty," "and hence would not express the feeling of her heart freely to me, and did not act familiarly towards me"

L 32 —कतिपयाहोभि is a deviation from Pān though J tries to explain it. It is the reading of three Mas and of J कतिपयाहेन is the reading of seven Mas including [] and it has been adopted in the text. It also has been objected to by some as अपाणिनीय, for it can only be taken as a Dvigu equivalent to कतिपयानामद्वा समाहार and it can be such a compound only if कतिपय can be made out to be a सख्या noun for a सख्या noun alone forms with another noun a Dvigu. But कतिपय is not a numeral, nor is it among the words enumerated in Pān I, 1, 23. But in Pān V, 2, 51 it is put among nouns which are called सख्या and which as such have the cardinal suffix [] (57) applied to them. This is taken as a शापक or reason for that suffix being applicable to कतिपय also, though it is not a सख्या. But according to the usual course followed by Pān a शापक should be taken as authorizing as wide a conclusion as possible. Hence the proper course is to take the insertion of कतिपय in Pān V, 2, 51, as a शापक or reason authorizing the conclusion that कतिपय is a सख्या. Besides कतिपयाहेन occurs in Śāṅkhāyana's Śrauta Sūtra (पुरस्तादय कतिपयाह १ हाता प्रेक्षफलमुत्पादयति XVII, 1, 2) कतिपयाहस्य in MBh V, 18°, 18 (ततः कतिपयाहस्य सञ्जुष्ट्वा भरतर्षभ) and a similar compound कतिपयसञ्ज in Śak., so that there is no question that कतिपयाह is correct according to Pān especially as we have the word in a work belonging to the class of Śrauta Sūtra the language of which may be taken as the best representative of his Bhāṣā, the grammar of which he gives in his work.

L 34 —याश्च as the reading of five of our Mas, four of which are important, has been adopted अनुवर्तते ought not to be taken with समनसमये as J does अनुवर्तते attends to me "waits on me"

Ls 33-34 — Having heard the traditional accounts of Sakuntala and others mentioned incidentally during conversation on other matters she throws herself on my lap and becomes absorbed in reflection for a long time. परराक्षितान् not by herself as J understands but by other people

L 47.—मणलस्येवमासल १

L 48.—सुधाविन्दुयमान must properly be explained as सुधाविन्दुश्च इवाचरन्त or sing सुधाविन्दुरिवाचरन्, in which sense it cannot be taken as an adjective to चद्र, for what looks like drops of nectar is the perspiration and not the moon. The moon has drops of nectar, and her face has drops of perspiration, and as the latter is compared to the moon, the perspiration on it must represent nectar. The expression fits well as an adjective to स्वेदशीकर, but as such it ought to precede it. But this difficulty may be got over by taking it as a Bahuv under Pan II, 2, 37, or as a Karmadh under Pan. II, 2, 32, in the cases intended by which, the adjective may follow the noun. Or सुधाविन्दुयमान may be taken as सुधाविन्दुमानिवाचरन्, स्वेदशीकरै सुधाविन्दुमानिवाचरधासौ कुण्डमुल्लखन्द्रथ । By विन्मतीर्लुक् Pān V, 3, 65 the मन् is dropped before the suffix य. With the reading of C, K1 K2 and of Bh N there is no difficulty स्वेदशीकरा एव सुधाविन्दुस्तैरुज्ज्वलस्तैरुज्ज्वलन्वाकुण्डमुल्लखन्द्रः ।

L 48 —प्रयम् in the first line corresponds to पुरस्ताद् in the second, therefore, the first half of the line ought to be interpreted as "appearing before my beloved." J takes प्रयम् with करोति, which does not make good sense, and his objection as to the genitive does not seem to be sound. If प्रयम् in the sense of an adverb is thus to be connected with a noun, no other case but the genitive could be used. The ablative may be, but the sense would be a little different. It must be allowed, however, that प्रियाया प्रयम्ना विभ्रंयन्ती does not look a very classical expression.

LS. 58-59 —Synt मम मनसा महीधरस्य आरयेन चन्द्रमणिदेव इवमयो विष्कार उभायते । मन् corresponds to आरयचन्द्रमणि and अहम् to महीधर आरयेन is the reading of eight of our MSS, while A. and the Com alone read आहयेन. आरय in the case of men, means "nobly born" in the case of men and horses "of a high or pure caste," and in the case of jewels "pure," "fine," or "of the first water" as in अनीय राज्ञायते ज्ञातिमध्ये महामणिर्जात्यइव प्रसज्ज । MBh V, 33, 120

L 62 —Since her limbs are compared to a wreath of crushed Champaka flowers मुनिम् must mean not in trim, "spirited,"

"weak." Comp भगवत्पुनिनपुन्या-व्यभक्तो जातसेवान् Uti. R. Ch. I
तदापुन्यमयी गतीरपुनिना दाय्या Ś'ak. III.

Ls 63 68—Comp मरुतवाग्म्यं प्रविष्टुमिति कश्चिदयदि स्फुरतीरेव ।
Uti R Ch Act III.

L. 70.—अपरिमयेवाश्चर्ये यम् "Exceedingly wonderful is the teaching
of Her Reverence"

L. 74.—The reading संशयनि mentioned by J and found in N.
looks better. "Exhaustion slackens, renders nerveless, every one
of the limbs."

L. 77.—वदमस्यालोकात्=वदमकर्तृकपालोकात्, when the sense is
'exhaustion acts on thee in the same manner as the sight of (thy
seeing) thy beloved would,' and=वदमकर्तृकपालोकात्, when the sense
is "exhaustion acts on thee at the same time as the observation
of (thy being seen by) thy beloved" Both the senses are intended.
The first only can be understood by Māl. as she does not know that
Mādh is seeing her.

L. 79.—आज्ञाप्ति and विज्ञाप्ति or आज्ञापयति and विज्ञापयति do not mean
"command," "solicitation" alone, but are applied to the whole
speech, of whatever nature, of a superior to an inferior and of an in-
ferior to a superior. See p 110, l 160 and a great many other in-
stances. By आज्ञापम्, Ls. means all that Kām has said in the
previous Śloka and not विज्ञापम् alone, as J. takes it. Simple
command to stop can hardly be शोभन, but the drift of the whole
stanza is certainly शोभन or graceful, and Ls.'s remark refers to
it as well as Mādh.'s in the next speech does

L. 90—By bodily ailment or fever he has been "vanquish-
ed," "overwhelmed," "rendered helpless"

Ls. 91-92—It is difficult to find authority for taking सद् in the
sense of तथा "as well as," or "in the same manner." It makes
no bad sense to take it as answering to सद्="since," as is natural.

L. 93—अपि shows antithesis here, and hardly विस्मय; or अपि
च may be taken as a compound expression as J. proposes

L 97 —When यावद् expresses अवधारणम्, it is equivalent to "as many or as much as," and hardly to एव or 'alone' Perhaps तावद् must be understood before the second clause, यावद्गुणः तावन्मालरयेव &c This use of the word implies unexpectedness or wonder and is similar to the use of जौ or तौ (जव or तव) corruptions of यावद् or तावद् in Marāṭhī, in such expressions as भाणि पाहतौ तौ (or जौ पाहतौ तौ) मुलया पळाला

L 93 102 —The inference is here drawn that this face (Mā's) like the moon must certainly have fallen under the observation of Madh like the ocean, since his heart like the water of the ocean became agitated, having been rendered unsteady by eager longings as by billows Here we have an instance of the Alamkāra called Anumāna or inference —इव वदनं माधवकलेकानुभूतस्वदन् । तन्नन सौमकरवाह । The charm of the figure is heightened by the Upamā between मन् and पय, 'माधव and महोदधि वदन and हन्तु, and उरकलिका 'eager longings' with उरकलिका 'billows' वदनेन्दु may be construed as involving रूपक (वदननेन्दु), but since Madh's मन् is connected with पय by the Upamā relation expressed by the particle इव, वदनेन्दु must be taken as equivalent to वदनमिन्दुरिव The Anumāna on the other hand makes the Upamā more charming, thus we have here a सकार in which एतावत्कारौ चादृशार्थं न तु स्वरूपनिष्पन्नदे परस्परमनुमाद्यनुमादिकौ

L 103 —उपन्यासशुद्धि may be translated "clearness or force of statement."

Ls 104-07 —The merits of kām. here enumerated need not be identified as J does with such as dramaturgical conventionalities require a Duti to possess. Bhavabhūti does not seem to allude to them, and J's identifications are far fetched शास्त्रेषु निष्ठा "definite knowledge derived from the Śāstras", "सहजो बोध 'a naturally clear perception', प्रतिभानवचम् 'possession of genius' or 'power of original conception'

L 114 —अन्य एव 'unparalleled' अशुण्ण . not used or resorted to by any body else, 'unusual,' 'unapproachable' unimitable

L 119 — भीतादिता -क्यच् which usually denotes आचार or "acting like one" must be taken here to show करण or "making one to be" as in Pāṇ III, 1, 17. भीतं करोति भीतायते. But a truer explanation of भीतादिता is that it is the past pass part. of the denominative in अय or णिच्, the sense being "doing," "making" or "rendering" In Sanskrit, it would be भीतयति=भीतं करोति, and in Prākṛit भीतादेह (Var VII 27) which corresponds to भीतापयति. The augment आच् which, in Sanskrit, is taken by such words as सरय, अर्थ &c (सरयापयति, अर्थोपयति) and is of the same nature as the य of स्थापयति दापयति &c is generalized in Prākṛit and applied optionally to all causatives and denominatives signifying "doing" or "making" भीतादिता ought therefore to have been translated by भीतिता or भाविता. The reading भीतिता इ र भीदिता or भावेद for भावेता conveys the same sense, though according to the grammarians these forms are used when the agent of the verb is the object of fear.

L 130 — निजमहीस्तव एवाभ्युदयी महीत्यवस्थाभ्युदयोनुष्ठान वा तस्य दर्शनार्थं प्रतिपन्न रूपं येन सः ।

L 132 — अनुबन्ध lit. "binding after," "an accompaniment," "a succession," "anything composed of successive parts," "course" or "career." अनुरागानुबन्ध here as in l. 178, p. 156, may be translated as "uninterrupted course of love" Comp. note, line 246, I

L 133-34 — अन्योन्यस्यान्योन्यस्मिन्वा इदेषां विनिपातस्तस्य वक्ष्मना तस्या-
वतरस्तस्मिन्निख्यमान यस्मिन् तेन स्वमाण कौतूहल यच्च सन् । (परस्परान्लोकन-
छल्ल) or तस्मिन्निख्यमान यस्मिन् यच्च । तच्च स्वमाणकौतूहल यः । "The avoid-
ing of each other's glance,"—s, they had to avoid the crossing of each
other's glances, in other words, Māl had to cease looking when
Mādh's glance was turned towards her, and vice versa. When they
had to do so, their hearts were uneasy and their curiosity or de-
sire to look at each other again increased or rendered them im-
patient. These several adjectives may also be taken as adverbs
—अभिराम यथा स्वात्तया,—महाप्रीकृतो यौवनारम्भो यस्मिन्कर्मणि यथा स्वात्तया,
स्वमाण कौतूहलं यस्मिन्कर्मणि यथा स्वात्तया, &c

L. 136 —सविरोधो दुःसहो य आयासस्तेन &c आयास is "affliction," "suffering".

L. 137-39 —J's first two interpretations of मुहूर्तमात्र &c, appear to be good. In the case of the first the इव must be read after बाल-कमलैनी as several of our Miss do. But the explanation of विरोध given in connection with the second looks artificial. J's question कथं स्नानि should rather be answered by saying that the स्नानि or dispartedness of Māl was due not to her seeing Mādḥ as the sun-lotus plant's fading away is due to its being exposed to the moon, but to his being seen only for a short time. It may be said that the analogy extends only up to the fact of the fading away of both (viz, Māl and the lotus plant) and not to their relations to Mādḥ and the moon respectively.

L. 140 —J's निर्माय is not supported by our Miss मुहूर्तमात्र हृदयविनिहितनिर्मायमाणबलभक्तमागमो यस्या (हृदयविनिहितो निर्मायमाणः । एता वृष्टो बलभक्तमागमः lit "the company of the beloved created as placed in the heart," "conceived in the mind or imagination".

L. 147 —कौमारमेव भावः । कुमार्या भावः कुमारीभावः & with the other reading Her virginity is called in question or is an object of suspicion.

L. 149 —निकुरुष्वेन शुम्भितोत्पद्य प्रवृत्तनिःस्यन्द, or, as J takes it

L. 151-52 —वृन्तुरित "besneared" विरचित उपनीतश्च or भावो विरचितः पञ्चाहुपनीतः ।

L. 160 —किं कर्तव्यम् is an expression used as a noun and is similar to इति कर्तव्यम् किं कर्तव्यमूढता 'big at a loss what to do' —किं कर्तव्यता मूढतया is also a good reading. It was Māl's friends and not Māl herself that did not know what to do in this condition of hers. And this is confirmed by the reading of ३ which is किं कर्तव्यतामूढम् and of ० which is किं कर्तव्यमूढम् to be taken as a metaphor of ज्ञानम्.

L. 163-64 —नामपदे भूयिष्ठ यच्च यस्य वा । एतादृशं यन्निर्माणं तेन परिदेन वानि । निर्माण is "make," or "form." Comp. l. 66 p. 95 l. 349 p. 425, &c.

L. 166 —पञ्चविंश male like a teal bird' which is re l

L 178 —अहो प्रमाद Oh calamity' J explains प्रमाद as अनिष्ट P 397. l 159 The word occurs elsewhere in the same sense; P 163 l 209, p 167 l 329, p 224 l. 151. See also Utt II Ch Act III Vāsantī's 1st speech

La 179 82 —The stanza contains an instance of the Alamkāra called समुच्चय, being similar to दुवोरा स्मरनागोपाः &c., given in the K Pr under that Alamkāra

L 191 —“The flag [celebrating or proclaiming the excellence] of the charms of her fullgrown expansive breasts” Comp such expressions as विजयपताका

La 194 97 —“The form of whose body was fierce on account of the pomp of the dreadful banner [in the shape] of a thick and long tail, waving in the exercise of his natural sport [freedom] regained by breaking the bond of the chain [with which he was] tied in the cage which was forcibly broken open in consequence of the union of unbearable anger and fury increased by the pride of budding youth”

L 202 —नष्टो [यथा भयस्यया] विद्रावित “made to run away so as to disappear” J has explained the other reading निद्रावित (“one whose firmness is put to the test or exhausted”)

La 215 18 —Mudh dawns upon Māl's sight unexpectedly, wherefore she looks at him steadfastly with her eyes dilated The white portion of the eye, when it is thus stretched, is prominent wherefore it is compared to (looked upon as) a white lotus, and the continuous or uninterrupted gaze forms a garland of white lotuses In the same manner, it is compared to (looked upon as) a quantity of milk, and the steadfast gaze to a stream of milk On the other hand the glances in which the pupil is unsteady and directed again and again to the object looked at are compared to blue lotuses on account of the colour of the pupil and such glances succeeding one another quickly form a garland of blue lotuses (see l 62 Act IV) There is a similar idea in the Nag where the

uninterrupted glances are compared to the skin of an antelope which is both black and white. The *Utmkara* in this stanza is *Utprekshā* and not *Upama*. We have *Utpreksha* when a thing is looked upon as if it were another which it resembles, and *Upama* when simply the resemblance between the two regarded as distinct is stated.

L 236 —समयम्, because *Mak* was attacked by the tiger.

L 238 —सहपदम्, because the tiger was killed and not on account of a marriage between *Mak* and *Mad* being rendered possible, as *J* takes it.

L 242 —“Motionless,” being supported by the blade of the sword that stuck into the ground.

Act IV.

L 1—*N* reads *Mai* for *Lai* and, at first sight this would appear better, for each of the ladies would then be supporting her lover. But *Nai* has on all occasions been represented as shy, and *Lai* does everything for her and serves as her mouth piece. Neither would it be very consistent with Indian notions to make *Mad* boldly step forward and hold *Mak* in her arms. But she does not know him to be the person *Baddh* spoke to her of and being the nearest to him when his encounter with the tiger took place, she might, very well out of gratitude be expected to look after him. The reading in the text therefore is better. It is supported by seven of our nine *M* and by *G*. One *Bh* has कामन्दी for लयन्ती.

L 11—*Mai* intends her speech for *Madh* but it would be hardly consistent with the character of a well bred girl to address herself directly and unreservedly to the man for whom she has conceived a passion and must on that account make her open advances as slow as possible, especially as he has not been yet

given to him by her father. She, therefore, looks at Lav and directs her speech to her. D K 1 K 2 N omit सहि लवङ्गिण but the reading of the text is certainly better

L 17—"This is he," i.e., the youth I spoke to you of

L 33—सुहृद्भूषा वर्धितोति 'congratulated on your friend's recovery' [from the swoon]

L 57—"What, should this be told to us?" The reason is given by J. राजानिनाया लभेन &c. The other hidden senses mentioned by J may or may not have been intended, but one or two of them are hardly good and look very improbable. In the last, he takes मन्त्रिद्वय=मन्त्रिद्वयम्

L 61—Our reading being सुम्बर, the compound must be taken as an adverb to पर्यत्यन्ति

L 62—For the reason of their being compared to a garland of blue lotuses, refer to the note on ls 215-18, Act III

L 63—मनोरथेषु मनोरथैर्वा निर्वृत्त सम्बन्धो ययो "they have formed a connection with each other in or by their wishes," i.e., "conceived a desire for each other."

L 69—J takes स्तम्भ as qualifying पद्म, but the compound may be dissolved as स्तम्भं निष्क्रम्ये पद्मणी यत्र । 'in which the eyelids are motionless on account of stupor

L 78—"Let the yoke of restlessness fix itself undisguisedly on me"

L 89—You are not then worse off or in a worse condition than before (as regards the acquisition of Māl)

L 90—दत्तपूर्वा, the reading of all our Mss except B and including G and mentioned by J has been accepted. It yields a good sense 'He entertains doubts (about the acquisition of Māl) because she is now दत्तपूर्वा i.e., given to another before,' (i.e., before Mādh could endeavour to secure her for himself)

Is 96 99—वाचि प्रसिद्धा विषाम् 'are based on the words uttered'" The arrangements which cause merit and demerit depend on

words" Kām wishes to make out that the intelligence given by the man has made no difference in the condition of Mādh. as regards the prospect of getting Māl. For even before, he knew what Bhūr. had said in the king as regards the giving of Māl. to Nand and now we have been told that she has been given by the king Bhūr's words really did not authorize the king to do so, for though they were true in themselves they were not applicable to Māl. Hence the king's act cannot bind Bhūr.

L. 100—The readings अविर्दिशित्यम् and विमर्शित्यम् are apparently opposed to each other. But the former means 'should not be thought of,' i.e., no importance should be attached to it. And the latter like the expression विन्यस्तम् used with regard to a statement which one refutes means 'is a matter for thought' is "to be thought about" and is not *proven* or *found* to be true विमर्शित्यम् and विमर्शनीयम् of the Kasmir Ms. mean 'should be borne,' not contended against, as it is inoffensive. The reading of G means "it does not deserve to be criticised" or "thought about" and of N that "it is improper."

L. 111—यसक्तं माम् सजातप्रसङ्गं i.e., an occasion for thy exertion has come to exist or thy exertion has become due

L. 116—"Alas! so far only is (here ends) Mādh's career (dealings) in the world with Māl." लौकिकयात्रा 'course or career in life'

L. 119—एको रसी यत्र "in which there is only one taste," i.e., of one kind even, equable. This stanza occurs in Utt R Ch Act IV

L. 126—निर्व्यूढम् "proved true," "tested," "vindicated," carried out faithfully." Comp निर्व्यूढस्तेपत्यस्नेहः i Utt R Ch निर्व्यूढ (or निर्वाह) प्रतिपन्नवस्तुषु सततमेकहि योजयतम् Mudra R. See also p 346, 182

LS 126 27—"An end worthy of the pitiless beginning (or working) of cruel fate is now ensured rendered certain 'settled' Fate rendered her passion so strong and unbreakable that it made

a havoc on her constitution, and now the end is in keeping with this, in as much as she is not to be happy but miserable for ever, and perhaps to die

L 138 —This line occurs in Utt II Ch Act III वस्तेऽहाय मरुद्गविलोलदृष्टस्य परित्यक्तमर्भनरासया &c

I 140 —सुदुरसिताप्रियसखी must be taken to be a हेतुगर्भविशेषणम् 'Easy to be got because she is the friend of Buddhi who will influence her in your favour, and induce her to marry you.'

L 141 —एवक्तो य स्नहस्तेन रितमित &c

I 141 —अभोग is extent' Stanza quoted by Sar under the heading धीमन्समयस्वभावाख्यानम्

Act V.

L 25 —The propriety here of the expressions वदपिय-त्वा, शक्ति-
ताप &c will be understood from the following extract from the
Yogasanyana occurring in Sar अस्ति कारणमप्यक्त सर्वेष्वपि परास्परम् ।
ततोविच्छस्य देवस्य शक्तिरिच्छंश्चजायत । त्रिदूषिण्या तया कीडा कर्तुमैच्छत्स
लीकया ॥ क्रियारूपा गुणमयी तस्या हृदिरजायत । ज्ञानशक्तिरिति ययाता क्रिया-
शक्तिश्च सा स्मृता ॥ सुदुरा ततश्चित्त शक्तिस्तस्या रादाशिव । नभोरूपी ततो
वायुरीश्वरः समजायत ॥ ईश्वरासमभूद्ब्रह्मो ज्योतिर्मय उमापति । रुद्रादिष्णुरभूदाम
स्त्रैलाक्यपरिपालक ॥ विष्णुनाप्यमयी जाता [सविष्णारब्जजाता हि another
Ms] ब्रह्माय पृथिवीमय । तदर्थमभवत्पूर्वं त्रयाण्ड कनकप्रमम् ॥ तेन सृष्ट स्वशक्त्ये
व नीलोक्त सच्चराचरम् । Then follows an account of the way in which
all things were created and of the manner of the conception and
birth of a human being, after which we have the anatomy of the
human body in the following words—अङ्गप्रत्यङ्गभागेनस्त पिण्ड प्रजा
यते । चर्मणाच्छादिना रास धातुन स्युरनुक्रमात् ॥ पिण्डे मज्जासु पूर्णानामध्ना
पञ्च शतैश्चिभि । द्वासप्ततिसहस्रानिर्नाडीभि पञ्चर कृतम् ॥ क्रियाशक्त्या विना
कापि ज्ञातशक्तिर्न दृश्यत । तन्द् ज्ञानशक्त्यर्थं कृत वदम क्रियामयम् ॥ अतुर्विश
तभिस्तत्त्वे क्रियाशक्तिरचेतना । ज्ञानशक्त्या युता चापि लभ्यते चेतनावती ॥ सर्व
शापि शिवस्तेन शक्तिराङ्गन गाहित । ज्ञात्वा न पर वास्त विदमति तदिच्छया ॥

प्राणापानमयी शक्तिः पदुकाधारसंयुता । शान्ते शिव वशीकृत्य वर्तते कामकारत ॥
 आधारः कन्दमित्युक्तः स्वाधिष्ठानं च अन्यभूः । नाभिस्तु भाणिपूराख्यं हृदयं विद्ध
 नाहतम् ॥ विशुद्धिः कण्ठ इत्युक्तमाज्ञात्रकं भुवोन्तरे । आधारो हि चतुर्भिन्नः स्वा
 धिष्ठानं च पट्टते ॥ दशभिर्मणिपूराख्यं ह्यश्वरैस्तु अनाहतम् । विशुद्धिः पोटशैर्भिन्नै
 [ज्ञा ?] राजात्रक द्वयेन तु ॥ कालाग्निरुद्र आधारो शक्तिः कुण्डलिनी तथा । आन
 न्दाख्या स्वाधिष्ठाने श्वरस्या कामाख्याया सह ॥ नाभौ ब्रह्मा हृदि श्रीरा कण्ठे रुद्रो
 ध्यवासिधः । ईश्वरो लम्बिकाया च तदूर्ध्वे न सदाशिवः ॥ ज्योतिः स्थानानि चैतानि
 पदुकाणि जसुर्वेषा ॥

ह्यसप्ततिसहस्राणि कन्दाम्राडयो विनिर्गता । प्रवि
 द्य नाभिदेशेषु सर्वाङ्गानु सतो यत्ता ॥ Then follow the names of the ten
 Nadis after which we have एता प्राणवहा ज्ञेया प्रयाना इव माहिका ॥ इहा
 नासापुने वामे पिङ्गला रसिणे भवेत् । सुषुम्णा तातु निर्येव ब्रह्महार प्रवर्तिता ॥ सर
 स्वती च जिह्वाया गान्धारी वामकर्णेकः । रसिणे हस्तिजिह्वाख्या पूषा वामे च ला
 चने ॥ अलम्बुषा रसिणे स्वाशुवहारे कुहर्भवेत् । आग्रहारन्प्राण्यार्गेण प्रहरन्पश्य
 शक्तिनी ॥ सरा विन्दुवहा ज्ञेया लिङ्गहारे च शक्तिनी ॥ from this we see that
 according to the Yoga philosophers there first existed the Su
 preme indiscriminate cause of all ; Then to that Supreme Being
 called शिव or पर शिव as will appear from the 9th line of the
 second extract and from another sloka not here quoted a शक्ति
 called इच्छा was born, and from it sprang क्रियाशक्ति and ज्ञान
 शक्ति and from these sprang the god सदाशिव the representative of
 the element of ether from him ईश्वर the representative of wind,
 from him रुद्र the representative of light from him विष्णु
 of water and from him ब्रह्मा of earth Then followed the rest
 of the creation From the second extract we see that the hu
 man body consists of six parts or अङ्गानि, the names and positions
 of which are given there The whole body = presided over or
 tenanted by the supreme Siva who is represented as being de
 luded by the Saktis and especially the प्राणापानमयी शक्ति and the
 five other gods dwell in five different parts of it Of the
 72,000 nadis whose function it is to bear the wind the ten
 named there are the principal The Saktis therefore alluded
 to in the Stanza are इच्छा ज्ञान and क्रिया The supreme Siva is
 begirt with these and is also their lord पदभिरुदयनाडी &c is I
 think thus to be taken —पदभिरुदयनाडी च यद्विष्णुर्हृदयस्थः सदाशिवः

यस्य ॥ The six Chakras and the ten Nādis are those mentioned above, and they composing the whole body, the supreme Siva, whose habitation the body is, resides in them. The ten Nādis together are spoken of as constituting a चक्र in the Yoga Chudāmanī Upanishad हृदा च &c .. चक्षिणी वक्षसी स्मृता ॥ एत नडीमहाचक्र ज्ञातव्य योगिनि सदा ॥ हृदि विनिहित रूप यस्य 'whose form is placed (realized) in the heart,' i.e., who is the subject of deep meditation, or, "whose form exists in the heart," "whose abode is the heart of men" (ईश्वर सर्वभूतानां हृदये &c) Stanza quoted in the K Pr to show that the use of words unintelligible to the ordinary reader, which is usually a fault in a composition, is a merit when the speaker is one acquainted with the Sāstra of which the expressions are technical terms, and speaks to himself. In the second sense of पञ्चदशनाडी given by J he does not give the names of the six remaining Nādis. They are given by Kamal thus — लोलजिह्वेभजिह्वा च विजया कामदा पयः । अमृता बहुला नाम नाड्यो वायुतमीरिता ॥

Ln 78—न्यास is what every Brahman who goes through his रीत्यावन्दन (twilight devotions) ought to understand. Of course, he goes through it mechanically, without any attempt at meditation or associating any idea with it. It consists in repeating a Mantra (portions of the Gāyatrī in the case of the रीत्यावन्दन) and touching the six parts हृदय &c, mentioned by J. Or, the six *Anga chakras* here alluded to, are very likely these mentioned in the note to the last stanza, in which case the whole expression means "placed or residing in the six parts of the body which have been touched mystically by me" सदा or 'absorption' is consequent on समाधि a state of mind in which the Yogin is conscious of one thing only, that on which, in a previous process called व्यास, he has concentrated his mind. Kapāl owes her power to move in the sky to Yoga, which is said to confer this and other miraculous powers. Yoga consists of eight processes: ११ यमनियमासायाजादावप्रत्याहारधारणध्यानसमाधयोऽष्टाङ्गाणि । Pat. १.८. ११. २९ अहिंसासत्यास्तेयभ्रमहासर्वद्वेषविहायमा ॥ ३० शीतलपानपःस्वा-

अथाध्वरप्रणिधानानि नियमाः । II 32 स्थिरसुखमासनम् । II. 46 तद्यथाप्रा-
सन वीरासन भद्रासन &c. &c तस्मिन्सति श्वासप्रश्वासायोगोर्विविच्छेदः प्राणायामः । II.
49 स्वविषयासंयोगे चित्तस्य स्वरूपानुकार इवेन्द्रियाणां प्रत्याहारः । II.
53 When the mind does not operate on its objects, the other organs
of sense, the eye the ear, &c, imitate the mind, &c, cease to perform
their functions. This is प्रत्याहार, from whence follows a perfect control
over the senses. वैशद्यश्चित्तस्य धारणाः । III 1 Concentration of the
mind on a particular point the navel, the heart, the head, &c, or any
external object तत्र प्रत्येकतानता ध्यानम् । III 2 An uninterrupted pe-
reception of the object on which the mind is concentrated is ध्यान
तदेवार्थमात्रनिर्भात स्वरूपशून्यमिव समाधिः । III 3 When the mediator
loses his own identity in the thing meditated, the perception of
which is the only state of his mind, he is in the state called
समाधि. Then, according to the object on which the Yogi, having
gone through the previous processes, fixes and concentrates his
mind and enters into Samādhi, he acquires marvellous powers
of various kinds The last three processes are called सयम भुवनज्ञान
सूर्ये सयमाह । III 25 चन्द्रे साराब्जज्ञानम् । III. 26 ध्रुवे सप्तज्ञानम् । III
27. नाभिचक्रे कायसूक्ष्मज्ञानम् । III. 28, &c. &c कायाकाशयो तन्मन्त्रस्य-
मात्रमुल्लसमापत्तेश्चाकाशगमनम् । III 41 One is able to move in the sky
when he becomes light after having performed सयम on such light
things as cotton or on the relation of the body to space स्थूलसूक्ष्म-
सूक्ष्मानन्दयार्थवत्तसयमादूतजयः । III 43 ततोऽपि नाविश्यादुर्ध्वं &c, III 44

I. 9—The first sense given by J. appears to be the best
When the wind is restrained by प्राणायाम and remains confined in
the Nāḍīs, the fire elements are drawn off from the body.
Ordinarily, when the wind moves, the fire elements also move
and perform their functions, and when it stops, they also stop.
This seems to be what is meant प्रत्येक पञ्च तत्त्वानि वाह्याश्च वहमानयो ।
वहन्त्यर्थाणि तानि ज्ञातव्यानि यतात्मनि ॥ उपर्ये वह्निरपन्मोय निरर्थीन समी-
रण । भूमि [र] र्थपुटे व्योम शर्वमे प्रवक्ष्युः ॥ वायोऽपि देवता पृथ्व्या व्योम्नस्त-
त्त्वं वहेतकामात् । वहन्त्यौऽप्यव्योमोऽप्योर्ज्ञातव्योय यथाक्रमम् ॥ &c. Sate Pāt,
Dar'.

L 12 —सघटनं कणितं कगला किङ्किण्यो येन यत्र वा । "The harsh bells rang in consequence of the garland of skulls striking against them" This interpretation looks better than J.'s कणित is hardly a proper word to express the sound of the skulls striking against each other.

L 22 —पूजासमार 'collection of the things necessary for worshipping'

L 29 — B. and the Com only read पाण्डुर for धूसर That reading is therefore rejected in this edition. धूसर is "not bright," "sombre," "dusty," "unclean"—रञ्जो धूसरैरनुसैन्यम् Ragh V 42

L 30 —चरणन्यास for विकटन्यास is sanctioned by seven Mss. But N. and O, two of our best have विकट which is J's reading also न्यास is, as J explains the whole form or shape of Mith's person. It is graceful as it was naturally, and still terrible because he has human flesh in his hands which he is going to sell to the evil beings in the burning ground. There is no occasion in the cemetery with its many horrors for "graceful footsteps" (मनितचरणन्यास)

Ls 43-44 —J's संभोगे स्तम्भनादयो &c. is unwarranted "Movements, blind through regard, proceeding from love, and in which is seen, deep affection generated by familiarity," i.e., first of all, a regard springs up in the mind of a person, it then grows into love, and afterwards ripens into strong affection. Mith wishes himself to be the object of these several feelings in Mal and to witness her behaviour under their influence. Stanza quoted in the K Pr. as an instance of that kind of Vipralambha Bāringara (i.e. love sentiment in circumstances when the lovers are either not united to each other by marriage, or are separated after it) which is called *abhilāsha* i.e. desire for union

Ls 47-48 —The allusion is evidently to the garland of Bakula flowers which plays such an important part in this play, and thus to adopt the reading of N अतिमुक्तरूपयित्वा and affirm that that garland had some *Atimuktika* flowers also interwoven with the Bakula flowers is not proper, for the famous garland had no *Atimuktika* flowers in

it when woven by Mādh J's first explanation of अतिमुक्त seems to be the only one that is possible. The second is far fetched or अविमुक्त the reading of Bh O and of G might be adopted J's objection to it does not come to much. With परिवर्तनम् as our reading, and not परिवृत्तिम् अति स्तनम् should be taken as an adj. to परिवर्त and not adv.

L 40—The reading of the two 'Kas mur' Mss has been adopted in order that the compound कर्ण ननम् may, like that in the first two lines, be construed as an adj. of परिवर्त. As an adj. of Mādh it is somewhat awkward.

L 50—प्रियदा should be construed with विनिवेशित अङ्ग for अङ्ग was found in A only on the occasion of the first edition. Now I have found it in A K1 N O and in G. In order that an embrace of the whole person may be meant and not simply rolling in her lap with which the two adjectives do not harmonize, the reading of these Mss has been adopted.

L 53—The delight of the eye begins [the course of] love, an introduction to or forerunner of love. J's reading seems to be प्रस्तौति as of O.

L 55—मङ्गलगृहम्. The first and third of J's interpretations of this appear to be good. The second is far fetched and hardly graceful.

L 56—अतिस्वप्नोपि &c. lit. "there will not be even a slight difference (in my condition) by seeing her, i.e. my condition cannot be different from what it is even if I see her personally, for, in my existing condition, she is present in my heart and I have as vivid a knowledge of her as if she were bodily present before me. Seeing her, therefore is superfluous. I do see her even now, my whole soul being full of her."

LS. 57-60—It is necessary to remember some of the definitions given in the Tarka S. to understand this fully. बुद्धि (or knowledge) is of two kinds: अनुभव and स्मृति. संस्कारमात्रजन्य ज्ञान स्मृति. 11.

knowledge produced by an impression alone (created by an object of which one had direct cognition before), is स्मृति or recollection " There are three kinds of *samskāras*, and the one with which we are here concerned is भावना, which is defined as अनुभवजन्या स्मृतिहेतुर्भावेना प्रत्यय means " knowledge " or " cognition " दियतमा—ज्ञान is " the continuation of the generation of the cognition in the shape of a recollection of my beloved," i.e., the recollection or recalled cognition of her, her image, starts up in the mind every moment Now the cognition recalled, image, or recollection must be संस्कारजन्य संस्कारस्या—ज्ञान, therefore, is equivalent to " the continuous recollection (recalled cognition) extended, stretched out, or caused, by the constant awakening of the Samskāra or impression " The संस्कार viz भावना in this case, is itself अनुभवजन्य उपलब्ध means अनुभव or direct cognition, which is of two kinds, प्रत्यक्ष or perception through the senses, and अनुमान or inference Here प्रत्यक्ष only is to be taken सात्त्विक जन्मन्, therefore, means ' the Samskāra or impression which has derived its birth from the former close perception ' (direct cognition) Now " the flow of this continuity of the recalled or recollected image is undisturbed by any other cognition at variance or inconsistent with it " (तद्विसृष्ट ह) अन्तर्बुद्धि-त " on account of the resemblance of the internal or mental state to her " My mental state bears likeness to her, hence the whole soul has assumed her form This sentence and the following stanza are quoted in the D R as containing an instance of स्मृति (recollection), which is one of the thirty three subordinate feelings (व्यभिचारिणो भावा) attendant on the principal feelings (स्थायिणो भावा) which constitute the *rasas* It is referred to, in another place, in illustration of the definition of a स्थायिभाव, which is that it is the predominant feeling, that which is not thrown into the shade by any other. रति or love which constitutes the *ringārā rasa* is such a feeling in the present case, and predominates over the Bibhatsa sentiment

L. 70 —The last interpretation of ससक्त—य given by J. does not appear good

L. 74 —पुनरु in the sense of लिङ्गम् is unauthorized. The other interpretations are good

L. 88 —सायुना पन्थिभिर्घनानि would perhaps be better.

L. 91 92 —This stanza contains an instance of the Alamkāra called निदर्शना एते पिशाचा वम्पपुराणरोहिणाना द्युति रघतीत्यसमवि । अतो रोहिण्युतिसदृशी तेषा द्युतिरित्युपमाया पर्यवसानम् । इव for इह is a bad reading since it brings in an unnecessary *Utpreksa*

Ls. 94 97 —This stanza is the मूर्धाभिहितमुदाहरणम् (stock instance) of वीभत्सरस, and as such is quoted in the D. R., the K Pr., S'r., &c आर्त्त. पर्यस्तनेव for आर्त्त-च is the reading of the first in the Bibl Ed and of the second (Benares and Mahes'chandra's Ed), इदमेव for वच्छोक in Mahes Ed of K Pr and जङ्घा for पिण्ड in the Benares Ed S'r.'s readings are the same as in the text though the Mss are corrupt

L. 99 —Though there is a grammatical objection to अरुन्, the other reading अरुन् is open to the objection that there could be no blood in the dead bodies It is not unlikely that the poet may not have remembered the rule when he used the word If, however for व्रेतकायान् we accept व्रेतकायात् the reading of O which is a good Ms and of G which also is trustworthy the difficulty is removed नि—इरुन् becomes then an ablative and is grammatically correct, so is क-नेदस The remaining adjective ससक्तभूमान् is also read by O though not by G as ससक्तभूमान् The construction is व्रेतकायाज्जङ्घामलक कृद्वा निष्कल्प्य मज्जधारा विवन्ति । and it yields as good a sense at least as the other J seems to propose this reading.

L. 101 —It is better to take प्ररुत्त as an adj to सङ्गानलकम् than to संधि, for "the moving of the joint" is hardly an intelligible expression J. himself takes प्रचलम् given by him as an optional reading, in this way

Ls. 104-7 —Stanza quoted in the D R The doctrine laid down is that two sentiments though represented as independent of each other and not mutually related as principal and subordinate, do not affect the beauty of a composition if one of them contributes to heighten the other, or both to the development of a third This is an instance in which the *Sringāra* and *Bībhāṭa* contribute to develop a third, viz. *Hasya* S'r quotes it as an instance of *Bībhāṭa* The reading सहसा does not yield a satisfactory sense,

though J has given a reason why the ghost damsels should have been in haste. The other readings too, as they are in the *Mss*, are hardly better. शिरसो or शिरसा पिनह्म would be satisfactory, if interpreted to mean "tying or wearing on the head, in the hair, garlands of the heart-lotuses," as ordinarily Hindu ladies wear garlands of flowers. The reading of B upsets the whole and makes the garlands to consist of heads and to be worn on the heart-lotuses of the ghost-damsels, in which case the comparison of the heart to the lotus is without purpose. G. reads शिरसा and Sâr. सरसा. The last makes pretty good sense. All our *Mss* have सहसा.

L. 111 — J gives no authority for taking विचिन्त in the sense of व्याप्त. Besides, there is no reason why विचिन्तयेद् &c should be said despondingly, if it means "the place is all full or filled." The existence of the river also cannot serve as a reason for the statement. G. reads विदित which means "known" for विचिन्त, and interpreting विचिन्त in this light, the sense is "I have searched, seen, wandered over this cemetery on all sides: no more remains to be gone over, for here lies before me its boundary, the river. I have gone over the whole without meeting with any being who would take this flesh from me and promise me the fulfilment of my wish." Hence the despondency. The root वि with वि means to "search," to "look for."

L. 115 — पय सरोध is a better reading has been adopted in Edition कर्करेयं पय सरोधस्तेन कुलकप (or कप घेत) (The current dashed against the banks, because the free course of the water obstructed by the pieces of skulls that had fallen into it) सरस may also be similarly interpreted सरस सरोधः । सोऽस्यास्तीति सरसः (सोन) or धी (निर्गम) "The current, the speed of which obstructed by the skulls was कुलकप' सरससरोधि cannot, I think, be well taken in any other than the manner J does. In this case, however, the epithet is almost without any purpose.

L. 121 — श्रीवसवाद्मीति lit "comes up to an agreement in the ear,"

agreement with a voice heard before, i.e. is recognized by the ear सवाह is "agreement" सर्वदन्त्यस्यस्यणि Mudra II Act V

Ls 13132 —कल्याणस्य साधनमेवैकं शुभम् । तस्मिन्सर्वे वा सकलो व्यापारो यस्या । The other reading is to be taken thus —कल्याणस्य साधनमेवैकम् । तस्मिन्सर्वे वा मुक्त सकलो व्यापारो यस्या ।

L 136 — 'I will then go up to her (wait upon her, succour her) while she is alive' अग्रे नाम shows wish'

L 142 —प्रचलित &c is in a metre called *dandaka*. It is a stanza of four lines, each composed of two म ganas followed by sixteen र ganas and thus consisting of 51 letters and belongs to that species of *dandaka* which is known by the name of सप्तम प्रचलित—नखापात While she was dancing the hide of an elephant that was wrapped round her body moved upwards and the nails of her hands protruded from its displaced skirts and struck the moon on the head To take प्रचर्चन्त as a Bahuv and to connect it with the rest in a *karmadh* compound is not satisfactory

L 146 —साट is J's reading for छत्र

Ls 17172—J's interpretation of these lines is not satisfactory except the portion introduced by his first यद्वा These two lines must certainly be taken to refer to the open and unrestrained manner in which when about to be killed Madh remembered Madh (ls 108-60) and made confession of her love The meaning then, is Here before thee is that friend of thine for whom at the time of death thou didst show thy affection in words freely spoken (lit. with thy speech unfettered), having thrown off all hesitation She never before spoke so freely about her love for Madh प्रलापे निरर्गल यथा स्यात्तया । प्रलापनिरर्गल or र्गलप्र does not make good sense प्रलापनिरर्गलप्रकन्ति has the same sense as the reading in the text प्रकन्ति निज खेहो यस्मिन्माधवे The readings मुक्ताशङ्कु or त्यक्ताशङ्कु and प्रलापनिरर्गल or प्रलापनिरर्गल make these adjectives applicable to Madh and then प्रकन्तिनिजसह will have to be taken

as प्रकटितो निज खेही येन, i.e., the sense will be "on the occasion of death, (Māl's of course) Mādh has thrown off all reserve or hesitation, has assumed freedom of speech, or is free in his prowess, and shown his affection for Māl. The last epithet is not decorous as involving boastfulness, as to the first, he had no reserve before as is shown by his offering his heart and life to Māl in the fourth Act, and there he was free or unrestrained in his speech also. In fact these adjectives, appear appropriate only in the case of Māl and they can be rendered applicable to her by taking the readings as in the text and construing them as above.

L. 180.—The acc उपर्यलिन्दकम् is to be explained by the Vārt कालभावाध्वगन्तव्या कर्मसत्ता इत्यकर्मणाम्, or, as explained in the Śid Kaum, अकर्मकधातुभिर्वेगे देहः कालो भावी गन्तव्योऽप्या कर्मणस्तक इति वाच्यम्। The instances of देह given in the Mahabhāṣya are सुकुम्हपिते and पञ्चालान्स्वपिते. For the sense of उपर्यलिन्दकम् see note 1. 11 12, Act II उपर्यलिन्दके presents no difficulty.

L. 192.—It is not necessary to go so far as I. does, for an explanation of the rise of आतङ्क or fear in the heart of a brave man like Mādh. It may be regarded as consequent on the danger in which the beloved of his heart stood. He was afraid she would be killed before he could be on the spot to save her.

L. 193.—"How should my heart fare?" "In what condition must it be?" It is distracted by a variety of feelings.

L. 202.—अर्धे कन्धर्पम् Comp सचार्धिर्षिव देवस्य मकरकेतोर्जगद्भिजयवैजयन्तिका p. 47 इदमह मदनस्य जैत्रमलम् p. 108 जनवयन लम् Comp सखे अनयाप्तचक्षु कलौसि येन त्वया द्रष्टव्याना पर न दृष्टम्। Sak Act II

1A 205-08.—Metre-नर्दक —हृदयविर्जौ भञ्जजला गुरु नर्दकम्। Stanza quoted in the II Pr as containing an instance of the figure called Kavyalinga काव्यलिङ्ग इतीर्षव्यवधार्यता। When a word or words or a sentence denote by implication, the reason of something else the figure is Kavyalinga. Here the words शस्त्र उपसिपत express the reason or cause of the fall of his arm.

L. 211.—'Protect me, turn away from this risk of evil' His diverting himself from the risk is the way to protect Māl. An evil chance to Mādh would be the same thing to her as death. Though the Chhâyā in the Ms. of the Com omits परि-
-नाम्, J. must have had the words before him, as will appear from his explanation.

Ls. 214-17.—The second of J's interpretations is not satisfactory.

L. 220.—अप्रतिहतप्रज्ञायति is certainly a better reading than अप्रतिहतप्रज्ञेति which J adopts. The first means "the operation of whose intellect knows no impediment," i. e. its capacity is wide, it is able to grasp any thing. Hence it is she has been able to find out that Aghor must have carried away Māl.

Ls. 222-23.—The similarity of construction between the two lines (मायोरपलाह &c. and न कृतलोप &c.) would show that this is the true text. "No other end or object (in taking away Māl.) appears than a sacrifice to Karālā." भीषण "dreadful" "exciting fear," दारुण, "pitiless," "heart-rending."

Ls. 231-32.—"[My] sword that will make noise when it strikes against the hard knots of thy bones, and whose speed will be impeded for a moment when it has to cut tough muscles."

Act VI.

L. 6.—अनुकामुचय—अनुचय may here mean गादरोप. But its use in such cases also as अनुचयवु लावेई हतदय सप्रति प्रबुद्धम् where it means, 'repentance' shows that in all cases it retains its original sense, namely, 'thinking over' "pondering over" what has occurred. The "pondering over" his having repudiated Shakuntalā through loss of memory causes sorrow to Dushyanta and hence there is 'repentance' here while 'the pondering over' Aghor's death makes Kap angry and thus keeps alive her resentment. वी to

lie down," अनुशी in "to lie down with, close to" a certain thing,
 'not leave it," "muse over it," "ponder over it"

L 10 — गानाद्यन्तनिबद्धे "Let divers movements be made by
 the use of a variety of words or songs, for auspicious purposes"

L 14 — यथा to be connected with आदिशन्ति अन्यथादिशन्ति यथा &c

L 21 — To be यात्राभिमुख is "to start on a journey" यात्राभिमुखे
 प्रवृत्ता is "started on a journey" Here, the journey is the procession
 to the temple According to the other reading it is Mark that sends
 Kal This is equally good if not better

L 26 — मधनायासप्रबन्ध—"the course of love anxieties"

Ls 39 42 — "Here appear collections of white umbrellas bearing
 the beauty of white lotuses with prominent stalks, thickly set
 in the lake of the wide extent of the sky, the lake which has for
 its waves the rows of banners, moving by the wind fanned by
 the Ohowries pleasant [to the sight] because of [their possessing]
 the beauty of flying royal swans"

Ls 49 52 — मयूखाना मेघकास्तेषा चयः । मेघन्तो भूर्यो मयूखमेघकचया.
 (कर्म०) । तैरिव । मयूर for मयूख renders the sense plain and is, perhaps,
 a better reading, though it may be objected to as involving a
 repetition, since मेघक itself means "the eye on a peacock's tail"
 G reads मयूरचन्द्रकनिभै The first two compounds contain two
Utprekshas on the collections of rays, and the word इव must be con-
 nected with both विवर्तिनि must also, from its position, be similarly
 taken, &c as involving another *Utprekshâ* "The rays which ap-
 pear as if they were a collection of the eyes on the tail of a pe-
 cock moving about and as if the colour of the wings of *Clîshu* birds
 flying about were mixed up with them" व्यक्ता—को and उद्यिन्—या
 contain two *Utprekshas* on the quarters of the sky These appear
 as if they had rain bows or were covered over with carpets of China
 cloth with pictures prominent on them

L 64 — The staves or canes in their hands were mounted in this

leaves of gold or silver which formed their outer covering With पङ्क for पद्म, the staves must be understood to have been gilt

Ls 55-57 —उपरक्तमुख दर्या । J's reading is given at the bottom of p 246 The she-elephant being hired (in a *Rupaka*) to the night, and the सिन्दूर to the twilight colour, this सिन्दूर must be understood to have been rubbed over her face, in order that it may correspond with the twilight colour which is the colour on the face of the night, सध्या or twilight being the face or beginning of the night Hence, the reading in the text is truer than J's which omits मुख and is sanctioned by only two of our ten Miss नक्षत्रानामधारिणी applies to both in the way explained by J This is an instance of what is called by Dandī सकलरूपक (See II. 69-70) and समस्तवस्तु विषय in the K. Pr The she-elephant in the night on account of her dark colour

L 53 —A beautiful woman in distress is often compared to the moon with only one digit enlightened

L 78 —J's interpretations are unsatisfactory अदुकूल इहावसान • तथेति विद्यापादकतया च विप्रलम्भो वस्तुना । She is led into the belief that she is now going to be married to Nand and brought to the temple of the city god to perform worship, that the affair may terminate successfully This विप्रलम्भ or delusion is अदुकूल or favourable because the end is to be her marriage with Nand or it is the means of bringing about that end

L 84 —आभरणसयोगा . sets of ornaments '

L 87 —एवम् = 'yes,' all right ओम् being the reading of three only of the Miss has been rejected in this Edition

L 88 —The Miss have प्रती० । तथेति निष्क्रान्ता The स्या in this must be the speech of प्रती०, but it is somehow not in Prakrit It ought to be तह

L 101.—मर्मच्छेदु सहम् in a manner unbearable as it pierces the vitals of my heart with निर्वेदु सहम् the reading of B C in a manner unbearable on account of despondency Every thing that

you say on the point makes the feeling of despondency keen, and hence it is unbearable

L 104 — वृत्तं भो निनिरेक्षो यस्य । एतादृशमनोग्रहेण विसवदद्वागधेयं यस्य ।
J's readings appear to have been 'हिनिवेसि for 'हिनिवेस and विसवाह for विसवदन्त

L 107 — तु has been adopted in this Edition as the reading of six of our best MSS and of G. But even च which was adopted before has the same sense as तु. See note on Ls 227-28, Act I

L 109-10 — गर्भो निर्गमो गर्भनिर्गम । गर्भनिर्गममभिध्याप्या गर्भनिर्गमम् ।
आगर्भनिर्गम निरन्तरौपकारौपकृदो यो विसम्मत्स्य सद्गुह्य

Ls 110-18 — The first two lines occur in a Shloka in Utt R Ch. It is best to take असृत् = पीयूष

Ls 121-22 — "So manage that he will, in consequence of my departure to the other world, at no time grow indifferent as to his career in life, by making it to consist simply of remembrances and talks about me"

L 127 — वास्तव्येन यो मोहतेन 'through infatuation produced by kindness (for me)' Her kindness is so great that it has rendered her almost mad and hence she cries 'मोह' is not to be taken separately and interpreted as "being despondent, though there is hope," for Mādh may also be expected not to take a very hopeful view of the prospect before them

L 129 — The अमङ्गलम् is the death she is speaking of

L 131 — 'Mā's life and not Mal. is dear to you (all)', i. e. you want Mā. to live, but you do not want her to live happily. You care for her life but not for herself, i. e. for her happiness

L 133 — "Why is it so said?" "Why dost thou say so?"

L 136-7 — परोक्षगुणवर्तिनेनाननरात्पुनस्तान् परित्यज्यानामि is about the reading of A H O E and it is a reading which to my mind, makes no satisfactory sense. "I will destroy myself while I am smitten by extolling his virtues in his absence" is hardly intelligible. The

reading of Dh. is the same as in the text and of K1 & K2 about the same, there being only a slightly different variety of writing the word केरअ That of N is the same, the difference consisting in its having अवरद्ध for अणवरद्ध. K1 K2 exhibit the mode of transformation of the one reading into the other The original केरअत्तणेण of Dh and N became केरन्त (त्त) णेण in K1 and then कीरत्तणेण in K2 This is perilously near to किरित्तणेण of A C It was then taken as the equivalent of the Skt कीर्तिनेन and then it occurred to somebody that the true Prakrit of this is कित्तणेण as in E Hence arose a more euphonic form सक्कित्तणेण as in B, and since कीर्तिन must be of virtues, we had eventual गुणवीर्येण and as the original had the word पर in it (परकेरअत्तणेण), this पर became परीस्स=परीस in order that it might be more fully applicable in the present case than परगुणकीर्तिनेन I have therefore adopted the reading in the text understanding the others to be corruptions, though अवरद्ध is as intelligible as अणवरद्ध The sense is 'I will destroy myself while I have not become sinful by belonging to another If I remain alive I shall be married to Nand and thus come to belong to another than the man to whom I have given myself That I may not incur this sin I will kill myself' With the अवरद्ध of V the sense is

I will destroy myself as I have been polluted or have become sinful by belonging to another," i.e. she conceives herself to have been given to Nand and thus by belonging to another than her chosen one she has become defiled and consequently not deserving to live The reading of G is परअत्तत्तणेण अणवरद्ध अत्ताण=परायत्तत्वेना नपराद्धमात्मानम् which is the same in substance with the Skt translation of the Prakrit in the Com पराधीनत्वेन The sense of this also is the same as of the reading in the text परअत्तत्तणेण being substituted by somebody as more intelligible than परकेरअत्तणेण To take परकेरअत्तणेण or परअत्तत्तणेण as 'being in the hands of others' i.e. her parents, and interpret the passage as 'I have sinned because I am in the hands of others' (N) or 'while I have not sinned as I should if I lived being in the hands of others' (the text) is far fetched (झिष्ट) E has also the reading of the other Mss in the margin The Prakrit

word केरअ, केरभो or केरको occurs frequently in dramatic plays, and from the manner in which it is used, would appear to mean "property" or "possession". See *infra* p 327, ls. 189-90, where it is explained by J. as कृत्यकरवाची जो सो वेस्तवण केरका अलकारभो सो अनहको । *Mrich*, Act III तवदिगणीए केलका अलकाल । *Id* Act IX, &c, &c. Hemachandra gives केर as a termination having the sense of "belonging to" and corresponding to the Sanskrit ईय इदमर्थस्य केर । इदमर्थस्य प्रत्ययस्य केर इत्यादेशो भवति । युष्मदीय । तुम्हकेरो । अस्मदीय । अम्हकेरो । It appears that the word originally signified 'a possession,' and being compounded with other words, came to be regarded as a termination

L 148 —मरुति "nature"

Ls 146-47.—The words are so chosen that they may be the same in Prākṛit and Sanskrit

L 153 —उत्पीड 'overflow' Com पूरोत्पीडे तडागस्य परीवाह प्रतिक्रिया ॥ अन्तर्लीनस्य दुःखामेरयोद्गम इवलिभ्यम् । उत्पीड इव धूमस्य मोह पागा दृणोति माम् ॥ *Utt R Ch* See also l 50, p 341 *infra*

L 100 —वन्धन is "stem" in the case of a flower, or "root" 'Heart the root of which was being twisted'

L 170 —निर्मुक्त has the same sense as that given by J for निर्भिन्न is, "pressing against each other"

L 177 —सरूपसगम "union created by imagination," "imagining oneself to be united to one's beloved" See l 126, Act II

L 181 —सविधान is 'arrangement of incidents in a plot'

Ls 187-88 —अपि सभाषणायाम् "Will this person (Māl) who, verily in the matter of her heart, did not oppose Mādh when he did the daring deed of capturing it at his will, now hesitate if he takes up her hand wearing the wedding string bracelet of his own will" If she allowed herself to entertain and cherish a love for Mādh., i.e. allowed him to take possession of her heart, why should she now hesitate about marrying him &c allowing him to take possession of her hand

Mādh, therefore with liberty to take her hand in marriage. N 11 which when they agree give a very good reading have here बहुधाभरणं करो : c., a locative corresponding to the locative हृदये in both cases it being वः as is called विषयसप्तमी, : c., a locative indicating "the matter" of which something is said. According to the marriage ritual, several ceremonies have to be gone through before the hand of the bride is actually taken hold of by the bridegroom. One of these is the tying of the string bracelet, in the following manner:—ततो बुध्याक्तेन दिगुगशुक्लरूपेण इषती कण्डदेशे कण्डिदेशे चैशानीमरभ्य पञ्चवारं चतुर्वारं वा प्रक्षेप्य वेदयेत्पुरोधा एतैर्मन्त्रैः ततः कण्डदेशस्य सूत्रमथ निष्कास्य कुङ्कुमाक्तमूर्णयुक्तं कुर्यात्तेन हस्तिप्रखण्डबद्धा तदधुवामहस्तप्रकोष्ठे धरो वध्वीयात्रितिलोहितेति मन्त्रेण (Rr. 10-85-28) । कण्डिदेशस्य सूत्रमुपरि निष्कास्य तादृशं कुर्यात् परहस्तप्रकोष्ठे वध्वध्वीयान् ॥ Nārāyaṇa Bhāṭṭa

L. 197—वेदमय is rather "skill" than "effort" (प्रयत्न).

La 108 99—निर्घर्षितो विषमो ध्यवसायो येन । निर्घर्षितं चण्डपाखण्डस्य प्रखण्डयोर्दोर्दण्डयोः साहस्येन । Ihen a Karmadh of both कुण्वन्तुर्दोरीरज्ज्या दनधानसन्धारेण निर्घर्षित &c

La 209 10—It is usual with or natural for Hindu mothers to weep when their daughters are made over to their husbands at the time of marriage, since thenceforward they are separated from them. Kām looks upon Māl as her daughter and has a parental affection for her, hence her weeping.

La 216 17—परिलितमणीया—'Charming when matured'—तात used in addressing or speaking of the father or an elderly person is also a term of endearment and is used like the Marathi word बाबा in addressing a junior.

L. 220—"Oh, through affection the event transgresses all limits." Out of affection for Māl she is about to prostrate herself before Mādh, in order to induce him to bind himself to give Māl a kind and considerate treatment for ever. प्रसङ्ग is "the event or occurrence," i.e. Kām's conduct, and अतिक्रामति "goes beyond" "transgresses" मर्यादा is of course to be understood.

L. 223 — निर्वृद्ध has here the same sense as that given in the note on l. 126, Act IV. She has "vindicated" "proved true" her love by making up her mind to destroy herself when about to be given to Nand.

L. 237 — 'Cause yourself to be married,' by Nand परिणय originally means "taking or carrying round." In the marriage ceremony the bride is taken round the fire three times by the bridegroom. This is परिणय proper, but the word has got a more extensive signification and denotes "marriage" generally.

L. 248 — उद्यानवारः nom. to गम्यताम् pass. उद्वाहनङ्गलार्थम् 'for the performance of the auspicious rite of marriage'.

L. 253 — श्रेय is the reading of five of our Mss and in ordinary language it signifies "good" whether in this world or the next. But the distinction between श्रेय and प्रय, which is dwelt on in the Kathopanishad seems to have attracted somebody's or even Bhavabhūti's attention, and in keeping with it, he must have used प्रय instead प्रय is "that which pleases one," i. e. "worldly good," and श्रेय is "eternal good" though not pleasing from a worldly point of view.

L. 258 — This seems to be addressed to Kalā who has spoken as if sceptical about the success of the scheme.

L. 262 — The reading in the first Edition was लुपताम् and the following was a note on it: "Whence J gets his अवशिष्यामहे. I cannot say with certainty. But it makes good sense, since Lav must then be understood to say that she is not going away but left behind, and Mālī herself is going away with her lover. G reads उषरामो for लुपताम्. If the य in this and in the reading of A. is really य carelessly transcribed, a thing not seldom observable in Mss, and the लु of लुपताम् is उ, which also is highly probable, the true reading is उषरामो उषरामो, or उषरामो which answers to our modern Marāṭhī verb उरणे "to remain behind," equivalent to the Sanskrit अवशिष्य. We have the word in अतिदुष्परन्त the reading of A. B. C. in note 1, p. 257, which is equivalent to the Marāṭhī भकन उरणारे or भकन उरे

इत्तौ But as it is, the सुवराग्नौ of B. C and E, the अपसराम्नौ of N. and the उचराम्नौ of G all mean nearly the same thing, viz "we go away in haste in this state of things," i. e. clear the place, in order that you and Mādh may be left alone, to enjoy each other's company." In this Edition उचराम्नौ has been adopted in the text on the authority of Bb. and also because उचराम्नौ and सुवराग्नौ seem as mistakes to point to it, as stated in the above note. भरिवृत्तम् has also been accepted in l 132, p 313. Hemach in the Des'ikos's gives उत्तरिभ in the sense of अधिकम् or "superfluous" and अनीक्षितम् or "not wanted" (p 53 Ed. Shr series). This comes to the same as what is stated above.

Act VII.

Ls 5-6 — नवद्वया गृहप्रवेशेन निमित्तेन विरचिते रात्रौ कौमुदीयहोत्सवः । &c Joyous preparations as on the night of the moon light festival on the Full moon day in Āsvin were made in celebration of the bringing home of a newly married bride. It was not the time of the moon-light festival, therefore अकाल J's second explanation of the word is artificial.

L 11 — रोयेण निर्भरं दुःखितश्च । "intensely embittered by anger"

L 13 — यत्तद्भेन "in connection with this matter" "This will serve as an occasion for her being brought"

L 18 — "Gone to," "entrusted to" Buddh

L 23 — ग्रहप्रसव लक्षणं यस्मै "looking like one asleep"

L 27 — अस्याहितम् may be taken in its usual sense of पहामीति. वामशीला "cro's," "perverse"

L 31 — अनुप्राप्ते, सयनीयाधोन्ते, and सयनीयाधौ are the other readings. सयनुप्राप्ते (=सयनोत्प्राप्ते which has no meaning) is a corruption of अनुप्राप्ते and सयनीयाधन्ते of सयनीयाधोन्ते. सयनीयाधोन्ते "on the upper end or side of the bed" appears to be the best reading.

L 40—"It may be 'on the contrary' or not 'on the contrary' "

L 43—The ण after ज्ञो read by five copies does not appear proper. For Buddh constitutes herself, in appearance, an impartial judge, so that, she must, in appearance at least, lay the blame on Māl also Besides, if we should read न, विप्रतिपम् in l 40 would not be accounted for, and after बुभोति or ब्रूयमिति it would be necessary, by the rules of construction, to supply नीपालम् नीया, which would make no sense The वि for अपि equivalent to "also" read by G before and by E after बुभे would, in the same way, show that in the first part of her speech, Buddh finds fault with Māl G agrees with the text "This person is reprehensible on account of the defect of bashfulness" While thus she apparently declares her guilty, she makes the guilt to consist in bashfulness alone, i. e. in effect, she absolves her

Ls 44-45—रभसा य उपक्रमस्तस्य हसलदेन यहेलस्य तेन निष्कृष्टित महापु-
भावरद यस्य । 'Whose gentility or gravity had vanished by the em-
barassment consequent on the unsuccessfulness of his forcible
advance अपरिस्थानम् "improper," "unfit"

Ls 46-48—The author of Kāmasūtra mentioned by Buddh is Vatsyāyana and the passage quoted occurs in Chap II of the कन्या-
संनयन-काविरण : i. e. Part III of his work The सद्य and the वि of
विह्वलित्यो occurring in our text are omitted in the passage as given in
Durgāprasaṁ's Ed At the end of each chapter of the Kāmasūtra
there occur verses, giving the substance or bearing on the subject of
the preceding Sūtras and these are often quoted by J The verses
at p 294 beginning with सहसा occur at the end of Chap II from which
Buddh quotes उपक्रम "advance"

La 2031—G reads अनुह=अनु for मडह and वहवदि for महवदि—
"Burns by the fire of words, because he is her master" (महवदि)
or "thinking 'I am her master'" (महवदि). . . because she is
perfectly in his power A word मरु corresponding to the Prākṛit
मरु is found in later Skt The sense is 'lovely' charming'

L 53—महापरिभवा "great indignities" or "oultis" "Dislike the birth of female children" कन्यैव न जायतामिति भाव and not that an *ill-disposed* girl be not born, as J takes it

L 66—तन्न जानीथ is a question, and without न as in B and O it is better to take it as an affirmative sentence

L 67—वाचा मन्त्रित्वम् by Nand "How should we not know what was actually expressed to us in words?" She means to say that the origin and every thing concerning the matter existed in Nand's words and nowhere else, & the reproach was groundless and was due to Nand's ill nature

L 69—साधुमैत्रकम् "the friendship of the stars," &c a spontaneous, unaccountable love owing its origin, as it were, to the agreement between the stars presiding over the births of the two individuals This will be apparent from the use of the word in Utt R Ch भूवसा जीविधर्मं णव यद्गुरुमयी कन्वाद्यिष्कचिद्वितीति । यत्र लौकिकानामुपचारस्ताराभैरुक्तं वा यद्गुरुगं इति [वा?] तदप्रतिसख्येयमनिबन्धनं प्रेमापमामनन्ति । The Calcutta commentators have made a mess of the second sentence in this and of this expression in particular वाभावेत्तन्न A साधुमैत्रके O I take to be the Pr of साधुमैत्रकम् and वाभावेत्तन्न N of the same without the वा साधुमैत्रकम् is "friendship in words, 'friendship,' or 'love' not going beyond the words used by each with reference to the other or as वाचमात्रम् it may mean 'mere rumour' 'mere talk'

Ls 71-72—अभिनिवेश should be taken in its usual sense of 'fondness,' 'predilection' "attachment" "adherence" "disposition" &c, the अभिनिवेश which Mad wishes to be eradicated must be that of Mal's heart for in the general statement at the end of the speech she speaks of the हृदिभिरङ्ग of girls which corresponds to this अभिनिवेश The sense therefore is —'Act in such a manner that this predilection for the rival of her husband may be thoroughly eradicated from her heart' भर्तृपक्षाभिनिवेश— Mal's attachment to a side opposed to her husband &c her attachment to his rival अश्वक्षेपाभिनिवेश Bh and अधिक्षेपाभिनिवेश h' mean "disposition to under-stand or regard with contempt the husband" prejudice

against the husband," *नैतन्मयानिविष्ट N.* "disposition to embarrass or shame the husband," and *अनन्यमयानिविष्ट O.* "unspeakable disposition towards the husband" The reading is evidently corrupt. The MSS. that usually agree when a reading has been correctly handed down, K1, K2, N O, for instance or even N O, here differ

Ls 73-74 — *बुद्धिभङ्ग* is "attachment to something bad."

Ls. 77-78—"You will not remain spoken to indistinctly," i. e. I will speak plainly.

Ls 79-80 — *कडीरकेनकीर्गम्वेष्ट विभर्गो यथा सादृश्यामवयवाना दौर्बल्येन निर्वाहित सुन्दरशरीरेषो यः*। This and the next compound are attributes of *मालत्या शरीरम्*, and *प्रभात &c*, of *माधवस्य शरीरम्*

Ls 83-87 — *सविभ्रम यथा स्वापयोऽस्तितानि कौमुदलनोत्कुम्हान्यत एव प्रसारन्ति यानि नयनास्त्रलानि तेषां यो बहुलो विलासस्तत्र मधुरो य संस्कारेण प्रारब्धेन मर्तृण संशारे यासां सा अस एव प्रारब्ध इति वा यास्नायकास्तारा विराजता वा विभ्रमा यः*। *अनङ्गनादयाश्चर्यस्य च यथोत्तरीयवद्वस्त्रेन निर्मित यद्देहमध्यमेन प्रप्राध ते मधुराध—* "Their mutual glances, which were pretty and sweet in consequence of the cleanness or skill arising from the thorough going instructions of that Dancing-master (teacher of gesticulations), Love" Love was the master who taught them the several gesticulations of the eye which rendered their glances so charming *दृष्टिसंभेद =* "the meeting of the glances" Comp *अन्योऽन्यसन्निभदृष्टा* p. 60 l. 317

L 99 — *निष्कारणबान्धव* is "a disinterested friend"

Ls 101-102 — *अरुडञ्जलिजवापीडहारिणा* "surpassing a garland of tattered, full grown Japa or Java flowers by his massive, open and broad bosom frightfully lacerated by the hard jaws" (of the tiger), *वृद्धाभिर्देह्यभिर्विशरितमन एव विकटं भासत चोत्तान च परिष्प्राहि च यद्वसःस्थल तेन*। The compound should be dissolved as a *कर्मधारय* and not *बहुव्रीहि* For properly he himself as the whole body cannot be compared to a garland of Japa flowers, wherefore that part of the body which makes the comparison possible must as the means of that comparison be mentioned prominently This a *कर्मधारय* can do but not a *बहुव्रीहि* The

flowers of Japā (शिवत Mar'bhī) are red. Therefore, in and through the bosom which had the scratches of the tiger's nails, Mak appeared to surpass, i.e. was redder than a wreath of Dauranta flowers. The word हारिणा makes the Alamkāra a Vyatireka which does involve an Upamā, but the relation of औपम्य or resemblance is here implied by that word as by अस्ति in the instance of Vyatireka भावनेनाकलङ्कन अयसीन्नु कलङ्किनम् । (K. Pr. under that Alamkāra) That this was the sense either intended by the poet or was understood by a later student of the play is shown by the reading of O which is भुक्कारिणा. This, however, brings out an Upamā alone and not a Vyatireka as हारिणा does, Mak only "resembles" the garland according to it and does not "surpass" it as the latter reading makes him do K1 K2. N read धारिणा instead of हारिणा. Mak. as a whole body cannot resemble a red garland, but he may wear it, wherefore this reading is better. But he did not wear a red garland as a matter of fact and only seemed to do it, wherefore a particle like इव expressive of an Utprekshā is necessarily wanted here if we accept this reading. But we have not got it. Hence the reading हारिणा, the कर्पधारा and the Vyatireka make up the best way of taking the passage.

L. 109 —By दग्ध she means Māl, since, as her friend and attendant she identifies herself with her.

L. 111 —कदम्बगोल "the kadamba shrub." As the form of the tree is spoken of as छटि or "a club," "a stick," elsewhere, so here it is spoken of as a "globe." See note on ls. 63-68, Act III.

L. 112 —विशुद्धमुग्ध "pure and simple," or "pure and innocent."

L. 116 —नामपद्मानि च स्मरणानि च । J's remark स्वेष्टादिकं प्रकारे न्यययति is groundless.

L. 122 —"[My] dear friend's body has determined itself," i.e. determined to love Mak., though her mind has not yet done so, or declared itself if it has. The body has shown this determination by the perspiration and other affections observable on it द्यवसायो निश्चयः । This is the explanation of the word given by the commentators in connection with द्यवसायात्मिकं बुद्धिरुक् Bhg. II-41.

L. 127.—प्रत्यय is "being convinced," "conviction," "confidence;" confidence generated by Buddh's partiality for him. Comp. याहमस्य कुरुवत्प्रत्ययेन..... अस्य हस्ताभ्यामुपगता । S'ak. Act V. अन्यथा क सिद्धादेशप्रस्थयप्रार्थितायाः Rām. Act I. (सिद्धादेशप्रार्थितप्रस्थयप्रार्थितायाः another reading) &c.

Ls. 132-33.—Both अतिभूमि गतोनुपगमः and भूतोद्गमः &c., occur in A. B. C. E. The first is omitted in Bh. K1. K2. N.; and the second in C. I have omitted the first in the text as there is a redundancy when both are accepted. For भरिदुश्चरन् or भरिदुश्चरन्त. the latter being not unlikely a transcriptional error, see note on l. 262 Act. VI.

Ls. 136-38 —प्रत्याशाविमोक्षमात्रेण सुखं यन्मृत्युरूपं निर्वाणं तस्य प्रतिकूलं यदुद्धरति, वचनं तेन वार्धितस्यावेगस्य व्यतिकरेण विसंयुता । "Death, my deliverer (from all troubles), was easy to be had, for I had simply to give up hope of union; but that was averted by Buddh's holding out hopes, and hence my suffering (in consequence of love) increased and has rendered me shaky, unsteady, or put me in a disturbed condition of mind." जीवनोक्तपरिवर्त "changed condition of life." Comp. तदीदृशो जीवलोकस्य परीवर्तः । Utt. R. Ch. Act III. न सक्तास्तीदृशं जीवलोकपरिवर्तनमुभाविमुन । Ib. Act II. परिवर्तः or परीवर्त. is "change," "vicissitude," and जीवलोक "world of life," used in this sense, and also indirectly, as referring to one's own life. रामभद्रस्य बहुतरकटो जीवलोकः । "life is very painful to young Rāmā" Utt. R. Ch. Act III. विपर्यस्तः संप्रति जीवलोकः । Ib. Act I. See also *infra* p. 408, l. 231, and p. 432, l. 16, p. 449, ls. 128-29. J.'s explanation of this here is not good.

Ls. 140-1.—मुहूर्ते निर्व्यूढो यो दिस्पयस्तेन विसृष्टे उद्भवे विस्तारमाणे च ललितनेत्रपुण्डरीके तयोस्ताण्डवनोद्धत यथा स्वात्तया प्रतिक्रुद्धो भैरवदर्पो यस्मिन्कर्मणि यथा तथा । "By the increasing wonder, his graceful lotus-like eyes were unsteady, moving, and expanding, and by this dance of the eyes (*i. e.* varied movements), he was as it were intensely under the influence of wine." प्रतिक्रुद्ध "grows," उद्भट is "pre-eminent," "excited," "intense;" समकर्मणि निसर्गादृष्टा एव कर्माद्याः । Vāda'; पदे पदे सन्ति भगवणोद्भवाः Naishadhiya. निधोयति "sees closely or intently." Comp. विद्यापरशरिका देन राजर्षिणा क्षणं निधोयता Vikr. Act IV.

Ls. 142 18.—The fragrance of the throat of the Kāhamaṃsa who has eaten the filaments of the lotus flower cannot contribute to the change of his voice, wherefore कषाय must be understood in the sense of "astringent." The astringency of the filaments must make the throat "not smooth," i. e. "rough," and thus the voice being obstructed the sound is चर्चर i. e. "sharp cracking," as the obstructions of skulls makes the sound of the current of water चर्चर in Act V. (p 21b). This same expression कषयित-चर्चर occurs in Act IV Utt R. Ch.

L. 146.—Taking hold of the end of the upper garment was a परिभ्रम "transgression" or "a kind of violence" उच्चरगि "heaving," "prating"; धनधमादमान "beating very fast"

L. 148.—"Having thrown off the upper garment, because he held me by its end, I ran away and concealed my bosom with my arms," since it was laid bare after the garment had been cast off अवहृत्य must be connected with, अपवर्तित The reading of A, the same as J's, is clear.

L. 149.—The girdle was displaced from its position by her hasty movements, and hardly by रोमाञ्चसञ्चय विकल "loose."

Ls. 151-52.—Her "heart was rendered austere by the ill-feeling consequent on anger brought on by the most careful efforts," i. e. she liked the advances of her lover, but it was necessary to appear as if angry, and this she could do only with great effort. It was apparent to him that her displeasure was affected, and the loving nature of her glances was not required to tell him that; hence it was पुनरुक्त "superfluous" पुनरुक्त meaning "repeated" is used with reference to a thing that is considered superfluous and not in the sense of simply "doing a thing again and again," as J takes it. Comp हृयोरपियुवयो स्नेह प्रत्यक्षः सखीयेहस्तु मा पुनरुक्तद्वितीं करोति S'ak. Act III. आशास्यमन्दस्फुररुक्तद्वय श्रेयांसि सर्वाण्यभिजग्मु-दस्ते Bāgh. Canto V इवमुत्पाद्य सर सलिलमवतरतमुत्पादयता वैद्यता पुनरुक्त-तामिव नीता स्वच्छदिः । Kād &c शिग्धस्य चेहस्य पुनरुक्तं पुनरुक्तिस्तथा पर्यस्त लोचनम् । शिग्ध च सल्लुनरुक्त च । or शिग्ध पुनरुक्तं यथा स्वस्तिता पर्यस्तं लोचनम् । पर्यस्त "lost" Comp पल्लव्यन्ति=पर्यस्यन्ति p 172, l 61.

Is 149 50 —भारम्भ is “a hard and rough scratch,” the word being allied to the Marathi verb भार्भणे प्रकटो य चार्भूनस्य कटोरकरुहा जामोरम्भ स एव विकटा पभावन्ती तदेव प्रसाधार्थं यत्नः एतादृशं बहुज्ञानं यत्नः स्थलं तच्च निष्ठुरे निवेष्टास्तेन निराहता । The scratches of the nails of the tiger on Mak’s breast had become hardened (प्रकट) : & left hard scars. These, in particular, she remembers, because her love for Mak was rendered firm by his fight with the tiger in order to rescue her from his grasp. J’s explanation appears curious. He clasped her firmly in his bosom, so that she was unable to move.

Is 150 38 —सादेव विधुत मय्यन्ति जयेत्यर्थाच्च न्मस्तकं तच्चाविद्धा या कबरी तच्च निहितो य करो मकरन्देन मकरन्दमयं वेति भावस्तस्य परिमहत्तो पुञ्जीकृता उज्जामिताश्च ये मुखावयवा मय्यन्ति काया इति श्लेषे श्लेष स्वच्छन्दविकारोऽन विवक्ष्य चदनकमलं यस्य । भावगिह may be equivalent to अवयवनिर्गत अवयवनिर्गत यथा तयावयवनिर्गतेन उज्जामिता : & her face was raised in a bounding fashion or at once by Mak. पुञ्जीकृतम् is explained by J. as लम्बितम् : & ‘stretched’. It should rather mean ‘contracted,’ pressed together.

Is 159-60 —उद्भ्रामिता शरीरसीमा यस्याः । The beauty of her person was as it were, made to fly about or “whirl round”, i.e., the hairs on the body all once stood on their ends, and this gave it that appearance उद्भ्रमितस्य भवत &c —Her “eyes were rolling and dull on account of the phrenzy caused by the alarming confusion consequent on the rising fear and joy.”

Is 167 68 —The reading is a good deal corrupt. But the sense is plain enough. Something indecent is meant. The words and manner of expression in N are more becoming. The reading प्रकटवपरापचारित has been rejected in this Ed. though it is sanctioned by a good many Mss. and makes sense, as it involves an improbable supposition.

Is 170 71 —I e., “She must have seen such things in the case of Māi and hence her question to you.”

L 184 —का प्रतिपत्ति “what step would you take?” “What would you do?”

La 189 90 —वेरभस्व see note on La 136-37, Act VI

L. 193—J does not read ग्रहर, but without it, it cannot be made out that the night was far advanced, as evidently the poet means to represent it (See the last speech of Mak p 182) नादिका is पादिका. The expression then means—"The drum showing the lapse of the *Ghatikās* of the second *Prahara*" Or दिष्टेव may be taken in the sense of 'a division and नादिकादिष्टेवम्ह as a compound expression meaning the drum [indicative of the lapse] of the *Ghatika* divisions, i.e., an hour drum or something like a gong. The sense of the whole would, then be, "the hour-drum [indicative of the end] of the second ग्रहर is being beaten" A ग्रहर = 3 hours. It is therefore mid night.

L. 194—सपादपतनम् as the reading of six of our best MSS has been adopted in this Ed instead of से पादपटन

L. 222—परिणतो य सुगन्धसस्कार समर्थे यस्य। charged with a strong scent of the odour of wine

Act VIII.

L. 7—At first sight, the reading निषीधिनीनायस्य 'of the moon' would appear preferable. For, the moon is the usual friend of the god of Love, and in the following Sloka is the moon light that is described. The expressions निर्वर्तितदिवसावसानमञ्जना and प्रत्यपसायननस्नान &c., would also show that it could hardly have been midnight at the beginning of the scene. On the other hand, it will be seen that at the end of this conversation enter Mad and others, when it must have been past midnight for they left Nand's house at that time. The conversation cannot be supposed to have lasted for six hours or even more. When Mad. and others started it was intensely dark as will appear from the expression द्यौर्दृश्य &c., used by Buddh in the last Act, which it could not be if the moonrise described by Madh. to L. 146 at the beginning of the night निषीधस्य is the

reading of seven good copies unconnected with each other and of G₁. For these reasons, it appears to be the true reading. निशीथ may be spoken of as the great friend of Love, because that is the time for enjoyment and revelry (see l. 178); and the expressions निर्वर्तिमद्वयसायसान् &c., and प्रत्यमसायनन &c., may be explained by the supposition that the evening bath may either have lasted for a long time, or even if called the "evening bath," it need not have been taken just when the night began.

L. 13.—माक्रन्दः "full of or mixed with honey," and consequently heavy, and thus going up slowly. मन्दमन्दम् conveys the same idea, directly. The comparison of the light of the moon rising after midnight to the dense pollen of the flowers of the Ketaki moving up lazily into the air, is very happy. The pollen of these flowers is very abundant.

L. 22.—निरतुरीया "unacquiescing," "unyielding."

Lb. 23-24.—Śloka occurring in Utt. R. Ch. where the reading for समुदसाधस is ससाधसधम. सविभाग "participation," "share."

L. 28.—तु has the sense of "as to," and in this sense it often occurs in argumentative style. यत्तु आसनसम्पत्त्यासनादेश इति काशिकायामुक्तं तत्प्रामाणिकम्। Sid. Kaum. न चात्रोपस्य स्थानिवत्त्वं दीर्घविधौ तन्निषेधात् । बहिरङ्गपरिभाषा नूक्तव्यायेन न प्रवर्तते Sid. Kaum, &c यत्तु स्वयं धूमादग्निमुनाय परं प्रति बोधयितुं पश्चादवयवाक्यं प्रकुर्वेत्सत्यसार्थानुमानम्। Tark. S. तदेवं न तावच्छ्रुतिप्रसिद्धिः काश्चित्प्रधानविषयास्ति । स्मृतिन्यायप्रसिद्धौ तु परिहरिष्येति । S. Bh. I-4-13; तस्मादपि न स्मृत्यनवकाशं प्रयुज्यो बोधः । तर्कावष्टम्भस्तु न विलक्षणसहित्वारम्भोऽनमथिष्यति । Ib. II-1-2. निर्वापितं तु न माम "as to cooling the body by an embrace, well, let it not be," but let my ear drink, &c. The second तु then, means "but,"

L. 31.—अनिर्वहणशीले "O thou who art not disposed to carry out [thy own ideas]." See note l. 126, Act IV.

L. 34.—द्विगुण आवेष्टो यव ।

Ls 37-38.—सर्वतोमुखम् "of all kinds," "in every way," उपपन्ना हि वारेषु प्रभुता सर्वतोमुखी । Śāk. Act. V.

L. 44—अनवसितमत एवार्थे मन्थरम् । “Unfinished and therefore unintelligible,” lit. “slow as to the sense,” i.e., not conveying the sense at once, not plain.

Ls. 48-49—The ray of the moon falling upon her cheek is as it were a stalk of the lotus plant stretched forth by the moon in order to suck in the nectar of her beauty, the stalk being hollow inside. विवेक्षित involves an *Utprekshā* on the incidence of the ray and मृणालरज्जु on the ray itself, while कान्त्यमृत is a *Rupaka*. The कान्ति having become अमृत, it is in a condition to be drunk in. The *Utprekshās* are dependent for their existence (स्वरूपनिष्पत्तये) on the *Rupaka*, and as there is no natural resemblance between कान्ति and अमृत the *Rupaka* is dependent स्वरूपनिष्पत्तये on the *Utprekshās*, and these latter are dependent on each other. So we have here an instance of अङ्गाङ्गिभावसंकर

Ls. 50-51.—उच्छलितो बाष्पोत्पीडो यस्मिन्कर्मेणियया तथा । Bahu तथा चाको मन्थर च Karma उच्छलित is represented in Marathi by वसळणें (वसळणें p. p.) “Why do I then weep slowly with a flood of tears bursting out?”

L. 56—The Marathi उत्साह्या comes from Pr उत्सम्म, Skr. उत्साम्य उत्साम्यति “is anxious, eager.”

L. 63.—मातृहीन should be translated by the dat. as observed on a former occasion, or even the gen. would do, the sense being सम्बन्धसामान्य. In either case, it is neither necessary nor good to understand कृते

Ls. 64-65—वर्धयति (वर्धयति) “congratulates by the expression दिष्ट्या वर्धते.” See note on l. 33, Act IV.

L. 70—भर has the sense of “burden” or “weight,” as in सत्या परि-हृदितगर्भभरालसाया Utt. R. Ch., of “moral burden” or responsibility as in भर्ता तद्वर्धितकुटुम्बभरेण सार्धम् Sak. Act IV., and of “a large quantity,” “mass” or “bulk” as in कलवरपरिणामदयामग्रमृदुनिकुञ्ज infra p. 303 माह प्रेक्षयितुं ह्यन्तं माधवं सार्धिका तस्य Gita Govinda, III 1, भस्म धजा कवरीभरम् Ib. XII-25 Here in the text भर is to be taken in the sense

of "mass," or "bulk." उस्सङ्ग means "lap" or "कोट" which is defined as "भुजान्तर" i.e., 'the interval between the two arms,' i.e., 'the breast,' but more frequently it means the "upper surface" of a thing as in दृपक्षे वासितोस्सङ्गा निषण्णमृगनाभिम् । Ragh IV-74, तस्योत्सङ्गे प्रणयिन इव Meḷha D, 63 or 67 प्रणयिन प्रियतमस्यैव तस्य कैलासस्योत्सङ्गे ऊर्ध्वभाग ऊरौ च । Com (this last being applicable in the case of the प्रणयिन् or friend) सौधोत्सङ्गप्रणयविमुखो मा स्म भूरुज्जायिन्या । &c Here the word is to be understood in the latter sense, and the compound is to be dissolved as विस्तारिणो स्वनकुम्भकृद्गलयोर्भस्तस्योत्सङ्गेन "it was treated to, i.e., worn on the surface of the bulk or extent of the expansive bud like jars in the shape of her breasts." This way of construction and interpretation dispenses with the necessity of resorting to an unidiomatic व्यधिकरण Bahuvrīhi, as J does.

L 82—समाधत्ता is "taking notice of," "showing regard for," 'treating with regard,' 'honouring' as by entrusting one with an important commission. This last is the sense here intended, "Buddhi has discharged the important commission entrusted to her." Comp सिध्यन्ति तर्मेसु महत्स्यपि यन्निर्वाह्या समाधत्तागुणमपेहि तमी श्वतानाम् । किं वाभविष्यदकृतमसा विभेत्ता स चेत्सप्तकिरणो धुरि नाकरिष्यन् ॥ Sak, Act VII

L 97—J's reading of this line appears to have been the same as that of Bh K1 K2 is, प्रणयलालस साहसे and hence he takes the first as an epithet of कर. With our reading प्रणयलालसस्य must be taken as an epithet of हरि and not of कर.

L 101—विद्वान्तुन यस्मिन्कर्मणि यथा मया । J gets over all difficulties by making विलसतः as a trans part, for which there is no authority. 'Shining with a valorous, boundless :sgast'

L 112.—Eight good copies give the speech इदुरिन् & to Mal. But there can be little doubt that the reading of N. adopted in the text is the true reading. For, in order that Mal may be found alone and in a place in be taken away by Hapal, it is necessary that she should go out from their place of shelter

and be represented as sitting alone on the road. The stage-direction उपविशति answers to the first परिक्रामति, wherefore, both refer to the same person, viz., Mal. But उपविशति is out of place in the case of Mal, for, she remains at the old place, and has not been represented as going out. She goes out only after the speech in l. 124. J.'s reading दीपमयाम् &c., curiously enough, agrees with N, while it disagrees with all the northern copies.

L. 122—The कृत्य of निकृत्य is from the root कृत् 6th conj., to "cut," कृन्तति, निकृन्तति.

Ls 124-30—दूरनिक्षेपेन दूरनिक्षेपे वाञ्छितौ यौ विक्रम ऊरुदण्डौ ताभ्या निदुरै यथा तथा । निक्षेप = 'the placing of the footstep,' 'treading,' आविष्ट "darted forth," "cast with force," निदुरम् "fiercely."

L. 139—J understands प्रसूता after अहम् and makes न तः &c., a separate sentence. But the sense intended seems to be, 'Even at first (immediately), she went out to see if you were coming. Since that I have not seen her, so एवाह &c., is to be taken as one sentence. The same words occur in l. 202, where it would clearly not do to understand प्रसूते after आदाम, for, Mal alone went out, Lar having been absent and come in afterwards. So that, there we have to connect आदाम with प्रेक्षावहे, and make the whole one sentence.

L. 143—J's explanation of ननु by अहम् will not do, the doctrines अद्ययानामनेकार्थत्वम् धातूनामनेकार्थत्वम् and such others, not being acceptable to us.

L. 146—सप = 'close meeting' and दुर्गम, 'something impassable,' सपटेन दुर्गमम् 'impassable on account of the close encounter.'

L. 148—परिप्लुत 'dispersed' 'reflected on all sides' प्रतिफलित the optional reading means "reflected."

Ls 149-49—Now Balarama under the influence of intoxication called out to Kamuna to come up to him, and when she did not

dragged her by his weapon, the ploughshare, is related in the Vishnu P. V. 25, the Bhāgavata and the Harivamśa. मङ्गलीया कलित कामपातरतस्य विकटपुञ्जदण्डेनाविद्धो हस्तैर्न हेलया विभुभित्तमत् प्रबोद्धितास्तरगा यस्यैताकृश कलिन्वतनयासीतरदेन संनिभम् । कलित is "influenced," "overcome."

L. 150 — किकटं विशृङ्खल च यथा स्यात्तयोस्पतितः ।

La. 151-52 — तमस्तु गगनमेवाङ्गुन तस्यावकाशस्तथावसरन्कलरूपी यम् । अवसरन् "spreading"

La. 153-54 — जर्जरितपद्मस्य य उपगच्छा. सुभगस्तेषां हस्ती-य । उपगच्छा उपनता उपस्थिता वा "those who came up to fight him." तस्मै सविह्वाजुपसन्नाय सम्यक् . . प्रोवाच ता तत्त्वती प्रहाविद्याम् । Mūṇḍaka Up अवसरिद = भपसृत is the reading of A. and J. But it was hardly possible for Mādḥ to snatch weapons from the hands of the soldiers that had fled away; and for them to fly away, when their bones were shattered. Besides, their flying away cannot be mentioned here, since in the latter portion of the compound, Mādḥ is represented to have driven them away. G K1, K2 read आसक्त, the sense of which is similar to that of the reading in the text. Bh. has पश्यत्य for पश्येत् which means "thrown off" or "tossed up."

La. 156-57. — अन्तरित "hidden or placed at a distance from them, by his being on the top of the palace" Hence, the प्रतीहार was sent to quiet them सौधशिखरान्तरितोत् एवावतीर्षस्य प्रतीहारस्य प्रतीहारेण वा विनयोपमन्वासेन प्रतिशामित विरोधसक्तं येन स. : The king caused his attendant to avert or pacify the evil of hostility by the use of humble or mild words. The attendant spoke mild words to Mādḥ and Mak and thus conciliated them. स्थित for अन्तरित also yields a good sense. The nom स्थित B. Bh. or अन्तरितः K1, K2. O. show that even in the compound अन्तरित is to be taken as an adjective of पञ्चा सक्त "an evil"

L. 160. — In the translation of महालिवर्गुदे भूरिवस्तुनम्बजे, the Chhāyā in the commentary and another by Madgala or Kondadeva, a very old Ms copy of which I possess, have been followed

But भूरिवसुमन्दने can only be the nom or acc dual or the loc, sing of the Samāhāra Dvandva of the two. But a Samāhāra-Dv of the names of two persons is not to be met with and is unidiomatic. Besides, as such, it cannot have the dual, and the construction will not admit the loc. भूरिवसुमन्दने, therefore, is clearly to be taken as the Prākṛit acc. plural, (Var V. 12, Hemach III-14 राजशस्येत् ।) and is to be translated by the Sanskrit acc. dual भूरिवसुमन्दनौ । The syntactical connection is भूरिवसुमन्दनौ प्रतिषेधाय गतः ।

Ls 161-62 —नवदशौ "a fresh, blooming or youthful fool" अनिजन "race," "family," for नव is a good reading.

L 166.—प्रेयसी माधवस्येत्यर्थः ।

L 169—अनुपत्य "having fallen upon them" प्राग्भीरातुन्मन्मतीनुपत्य सत्यहरणान्यादिष्व विक्रामतः । J's reading for अनुपत्य appears to have been the same as or similar to that of B. These two lines express the same thing as ls 153-54

L. 172 —अनुषयत्वात् "a matter for sad reflection"

L 173 —"Wine, on which fell and sparkled the rays of the moon"

Ls 180-81 —He expects Mal to smile when she should hear the story of Mad's elopement, and hardly on account of the sight, and Mad to bend her head down through modesty

L. 184 —भस्मस्तबन्धेन य उद्दिगस्तेन धर्वाकुलस्य दस्मात् ।

L 185 —आत्मानं विनीहसन्त्य is the reading of most of the MSS. The आत्मन् is put in the singular because each one was diverting her own soul. The word is used distributively while in the text it is used collectively

L. 187 —Mistaking the noise of footsteps to be that of Mal, they call out सहे मालहि but on a closer inspection, they find Madh. and Mak coming

L. 194.—अनिटैकमुद्दे, because अतिस्नेह पापपङ्कती Sak Act IV.

L. 195.—The reading of K1 K2. and of G, which is also that of N O. with a slight difference has been adopted in this Ed. It is also J's reading. द्रवति हृदयम् means "the heart melts" The heart melts by deep love—द्वयीमुत् प्रेम्णा सव हृदयमस्मिन्क्षणद्वय Utt R. Ch. Act III, by love for God—वाग्मद्दा द्रवते यस्य पित्तम् (यस्य=मङ्गलियुक्तस्य) Bhāg. 1°, by sorrow at the remembrance of a beloved person who is lost,—भवति मन विकारस्तेषु दृष्टेषु कोपि द्रव इव हृदयस्य Utt R Ch. Act, III, pity or sympathy for the distresses of other people,—दुत करुणया *supra* p. 231, &c It is the consequence of an overpowering feeling of the altruistic sort which takes possession of the heart to the exclusion of others, and not of a feeling which agitates as fear does. So द्रवति हृदयमन्त is out of place here, and "my internal soul is full of violent and continuous tremor or trembles violently and continuously," is proper.

L. 197.—There is no reason why इह भवान् should not be considered to be exactly like अत्र भवान्, इह भवती like अत्र भवती, and इह भवत्यो like अत्र भवत्यो For इतराभ्योपि दृश्यन्त Pan V-3 14 must be taken to be applicable to all the pronouns mentioned in क्विसर्वनाम Pān V 3 2, when भवन्, दीर्घाणि &c are added "And the distressing words of your Ladyships"

L 202,—आवाम् is to be taken with प्रेक्षावहे, as remarked in the note on l 139

L 210 —"Why dost thou resort give way, to dejection, without knowing" what has become of her Why should you suspect evil, for aught we know she may be all right and safe and may have gone to Her Reverence There would be some reason for this dejection, if you knew certainly that she was to be found nowhere, and had met with an evil fate

La 218 19 —J's way of taking this is not satisfactory. सखी नो भगवतीभवन याता न वा जीवन्त्युपेक्ष्यति न प्रेक्ष्यशङ्कितोस्मि न वा is to be repeated, and the doubt is as to whether she has gone to the house of Kam or not, and whether she will come back alive or not.

L 221 —The use of the word सौमिनी seems to be intentional. The appearance of the Holy Ildy of that name in the next Act is thus suggested

Act IX.

L 4 —द्रोणी = a valley "The forest on or among the mountains of the broad valley"

L 5 —O and G only read प्रवेश, all the rest have प्रवेश B C E have प्रवेशी the nominative and thus complete the sentence with नाथवत्य, and the sense is clear. The प्रवेशम् of Bh and प्रवेशम् of O cannot be properly construed. There is evidently a slip there, A and the two Kāśmir Mss have कान्तारप्रवेश परिभ्रमती नाथवत्य. Here कान्तारप्रवेश is equivalent to कान्तार [साकल्येन] प्रविश्य and with परिभ्रमती the sense is "entering and wandering over the whole forest," the termination being technically called णमुन् (Pan III-4 56). Perhaps this is the true reading and the rest are corruptions. N drops both प्रवेश and its altered form प्रवेश and has कान्तारमुपसृत्य having gone to the forest" as applicable to Saud and not to Madh. This looks like a deliberate change made by somebody to make the sense clear, as also the addition of अभितिष्ठती after प्रवेश as in G

Ls 8 11 —पारासरित्परिकरच्छततोन्नरित बिभर्ति is Apahanti and it is rendered possible by the Utpreksha which consists in looking upon pieces of the अन्नरित as having been torn off by the penetration into it of the tops of the lofty palaces, temples, &c, and throw down

L 17 —नगत्पतन "fall from a precipice"

Ls 23 25 —नरुणाय ते कदम्बाय तरुणाय कदम्बायेति वा वृक्षेभ्य तेषां वन तेनायनक्षीयकारी यव । मृगदृष्टा मृगनिकुञ्जा यव । वनाद्दोभ्यो गम्भीरय द्वारेभ्य उत्तारेण गाशवर्षां मृगरिता सिन्धु विद्याम्याय मेत्तन्मृगो येयान । सिन्धु on account of the thick wood growing there. This word is often used by the poet in this way. See below भयमनिवह &c The

दक्षिणारण्य भूधरा of Bhavabhūti cannot be मलयारण्य ■ J thinks, for those mountains had the river Godavari running through them, and Malaya and others are too far away from the course of that river दक्षिणारण्य is वण्डकारण्य which was the name in those days of western Maharashtra watered by the Godavari and the Krishna-Venā Comp अविरलानोकहनिवहनिरन्वरीधिमनीलपरिसराण्यपरिणद्धगीरा वरीमुल्लरक्तन्दर जनस्थानमध्यगो गिरि प्रसवणो नाम । Utt II Ch Act I एते ते कुहरेदु गह्वरनक्षोदावरीवारयो मेघालम्बिसमौलिनीलशिखरा क्षीणीभूती दक्षिणा 16 Act II

L 26 —After the Purbati joins the Sindhu, a few miles farther in its course, another river flowing from the South west falls into it This river is called Mohwar or Madhuwar and is very probably our Madhumati There is a few miles in the vicinity a place called Sonagir (Skr. Suvarnagir) in which is probably preserved the name of the god Suvarnabindu अपारुषेयी प्रतिष्ठा दद्व "not placed there by man"

Ls 22 29 —वरद after अखिल has been inserted on the strength of the two Kasmir Mss and of O J also reads it Besides निगम is a general term and hence निगमनिधि conveys the whole sense that is wanted निधिल or अखिल as an epithet of निगम is therefore without any purpose But as connected with वरद it is necessary, as the sense is that he is "the grantor of boons to all" J, takes अखिलवरद as an epithet of निगम which is certainly not proper अखिलवरद is a vocative like all the rest The metre is Aryā, but without वरद it is उपगति, since both the halves have a short syllable for the sixth Mātrā gana.

L 32 —ससक्त "mixed" "confused" Comp the use of the word in l 70, p 209 कलिन्दकन्या मधुरा गतापि मङ्गलार्पणसक्तजलेष मादि । Ragh VI 48

Ls 35 38 —Stanza occurring in Utt II Ch Act II and V: Ch Act V विकीर्ण "torn open"

Ls 50-51 —प्रविशिमन् 'harassed,' 'troubled by doubt' तरदाम् = माननीविषये

L 57.—अयम् for स्वयम् read by three copies would do very well in Utt R. Ch., where Rāma addresses Sītā sitting near him in these same words,—रमनन्दयत्सुमुखि गौतमार्षित । अयमागृहीतकमनीय &c—but not here, since Māl is absent. The आ in आगृहीत does not seem to convey any special sense. The कङ्कुण was worn at the time of marriage (See note on ls 187-88, Act VI)

Is. 65-67—विकलकरुणै adj to रुदितै विकल = “helpless,” “overwhelming” and करुण “pitious,” “overwhelming and pitious cries” The other reading विकलकरणै is to be understood as विकलानि करणानि यच्च, cries “which overwhelmed, destroyed the power of her senses,” “languishing cries” Comp जनस्थाने शून्ये रिक्कलकरणैरार्यचारिते Utt R Ch करुणकरुणै is another reading for the विकलकरणै occurring in this. विधुर “overpowered,” “overwhelmed,” “helpless” Comp क. तनूनि विरहविधुरां स्वस्थुषेतेन जामात् । Megha D विधुरा उवलनातिसर्जनाश्रुना प्रापयपर्युतन्तिकम् । Kum IV-32. अङ्गानि स्वमनङ्गनापविधुराण्येहोहि निर्वापय । Ratn Act III See also *supra* || 363, l 176 and *infra* p 390, l 120 Cries, “helpless or overwhelming as if on account of the pun resulting from a cut in the vital or tender parts” आनृत १० अनिप्राय “feeling” or “state of the heart” आकृतं स्यादनिप्राय Hal चूडामण्डलबन्धन तरल्यस्याकृतजी वेपथु । Utt. R Ch Act VI. इहमस्माकनाकृतकरम् । Ib Act IV आकृतम् “feelingly” occurs as a stage direction in several plays See *supra* l 240, || 168 हृदयनिहित भावाकृत वमद्भिरिवेभ्रणै . . . कोय . स्वयाय विलोक्यते । Amaru. स्नेह एव स्नेह रूप बाकृत “the internal feeling of love.”

Is. 69-73—Stanza occurring in Utt R Ch. Act III. The Alamkāra is not simply विरोधभास, i.e., the object is not to bring out mere opposition, but to show that what may be expected to follow does not follow. The “heart is torn, but not broken into two,” “internal heat burns the body but does not reduce it to ashes” Though the cause of its being reduced to ashes i.e. its being burnt by internal heat does exist, the result does not follow. The Alamkāra therefore is विशेषोक्तिः. In the stanza at p. 62, there is simple विरोध between जडयति च and नाप च गृहते

L 81.—आक्षिपामि “divert his attention”

LS. 83 8b —Stanza occurring in Utt R Ch Act I. There, the last line is सद्गता कुवलयिनो पुनो विभागा J had this reading before him with the exception of दृश्यन्ताम् for सद्गता His explanation of the two terms पुण्डरीक and कुवलय is to be considered चिन्त्य There were really पुण्डरीकाणि : e, “white lotuses,” there, but the place appeared to Rāma in Utt R Ch as containing कुवलयानि or “blue lotuses,” because, the मल्लिकाक्ष birds, whose bills and feet were blue were sitting on them The white lotuses could not be distinguished from their blue feet, since his sight was bedimmed by tears, his eyes not being quite free from them though he looked at the place in the interval between the dropping of old tears and the springing up of new ones. So would the place appear to Nādh, and for the same reason The point is lost when, once being told in the second line that there were white lotuses there, we understand the place to contain blue ones also, and, in this case, the use of the word मल्लिकाक्ष is without purpose, and the third line not quite appropriate

L 88 —J's first reading seems to be रूपं ब्रूयन्मुखाय &c प्रतिपत्ति is “knowledge,” “thought,” “apprehension” प्रतिपत्तिरूपं ‘without thought’ or “apprehension” and consequently, like one in an insane condition of mind, who does not apprehend what is said to him

LS 92 93 —The कुञ्ज flowers are white and, hence, compared to a laugh शान्तु is “a peak” and श्रमभार the ‘summit’ generally

L 94 —Comp स्थितमुनतमृन्मयभविष्यै कदम्बैः Vlt. Ch Act V.

L 97 —आविर्गन्ध the reading of N O &c good MSS and of J is to be taken as a Iribhūri=आविर्गन्धा देवा तानि by the Vārtika अभ्ययाना न । अभ्ययाना सद्व्रीहिर्विगन्ध ।

L 103 —The second of J's interpretations appears more natural When the expression पदोन्मथ is used, what is meant is

perspiration as in पर्माश्रितिविराट् १८ p ७७, पर्माश्रिता जालवत्, Śākh. Act I—At the setting in of the rainy season which is described here, there is a sensation of coolness when a shower is falling and consequently perspiration disappears (पर्माश्रितिविराट्) but after it has ceased the heat of the hot season which has not quite ended, returns and causes perspiration again (पर्माश्रित आगम) श्रीवाहन and श्रीवादिन are both correct according to Pan VIII-1-11

L 111—विनोद is 'mirth' or 'merriment'

Ls 113-14—अपरमः c. इतोपरम् "after this"

L 116—कुरुण्योद्भिन्नो विरहितः। क्रम "course" of conduct

Ls 118-21—Stanza occurring in the 3rd Act of Utt R Ch where Rāma is addressing Śita, whom he thinks to be absent, says हा हा देवि स्फुटति instead of वातवर्षावर्षमति

L 123—कौमुदीमहोत्सव occurs on the full moon day of Ās'vina and not Ārttika

Ls 138-41—Comp कलभरपरिणामस्वामिजम्बूनिक्षुप्तस्वतनमुत्तरभूमिोत्तरी निर्भरिण्यः। Utt II Ch Act II and Vir Ch Act V सवन्नीमुत्तरेण is a better construction than the other given by J उपरि is also to be connected with सवन्त्या understood The cloud resting on the top of a mountain could not but be "above" the river विपन्मान "distorted into various shapes" It cannot be a trans part The last two lines occur in Vir Ch Act V

Ls 143-46—The idea of making a cloud, a messenger, seems to have been borrowed from Kalidasa's Meghaduta It will be seen that the two stanzas addressed to the cloud are in the same metre as that used in that poem viz Mandakranta Comp also the mode of addressing in Megha D कश्चित्सोम्य पदसितनिष्ठ बन्धुकृत्य रम्या मे and मा भूहि स्वयमेव च ते विष्णुना विप्रयोगः। The reading of the last line of this stanza is corrupt J's interpretation of it as it is in the text is as good as it can be made His विश्वं विभक्तु gives a good sense, but it is not found in any of

the ten MSS examined by us G reads विष्णुविष्णुश्च which presents no difficulty except that the repetition does not seem to have any purpose. J's interpretation of the line as it is may perhaps be improved by construing it as कश्चिद्भस्म [तत्र] विष्णुवस्त्रपतिधनुर्विभ्रज्जर्मी तनानि । "I hope (कश्चित्) thy appendage or mark bearing (consisting of) the bow of Indra on both sides adorns thee"

Ls 147-48 — प्रतिरवेण भरिता कन्दरा येन द्रुतेन । एतादृश च तदानन्दि .. नुबन्धि च । or प्रतिरवेण भरिता या कन्दरास्ताभिरानन्दिता &c आनन्दिता भवत एव उद्गतकण्ठा नीलकण्ठास्तैषा रत्नकैः एव अनुबन्ध सौस्यास्तीति । The deep thunder had its continuance in the cries of the peacocks

Ls 152-53 — Comp आशाबन्ध कुसुमसदृश प्रायशो ह्यङ्गनाना सद्य पाति प्रणयि हृदय विमयोगे कणद्धि । Megha D

Ls 159-60 — Comp दयामास्वङ्गं चकितहरिणीमेषणे वृष्टिपातह् &c Megha D, though there is some originality in Bhavabhūti's idea

L 163 — With कथमपि the sense is "somehow or other, O heart, thou art not lacerated into two, and with कथमपि how is it, O heart, that thou art not, &c"

Ls 166-67 — निर्माणसन्निवेश 'the form of creation or of a created object' The word निर्माण itself, originally signifying "creation" or "a created object," often denotes the "form or shape of creation or of a created object" See note on Ls 163-64, Act III

Ls 170-73 — From this, follow addresses to the creatures in the forest as in the fourth Act of the Vikramorvasa अयं वास्या किमभवदिति विदितम् । "Do you know what has become of her?" मदनः प्रगल्भः = प्रौढ "grown" or "developed" in strength and influence in the heart, but its effects on the body are not to be seen fully. i.e. her look is girlish

L 171 — The peacock drowns my voice by his cries (करा) and thus does not attend to me

L. 172 —“Whom should I beg of, every where begging
 ■ out of time (ill timed)”, i.e., at all times, when petition-
 ers approach great men are otherwise engaged, and have no
 time to attend to them, or do not care to devote time to them
 अवसरपस्त हि “swallowed up, taken up, by ill-timedness”

La. 181 82 —J’s reading must have been काम्पि . पालि , for he
 takes this compound as an epithet of बलीवदन . But there can be
 little doubt that it should be taken as qualifying वक्त्रम् . Then only
 ■ the sense satisfactory and appropriate. For the face of the
 monkey lady with the lips open and the reddened teeth expos-
 ed, i.e. ■ compared to the pomegranate broken open when complete-
 ly ripe, the red shining seeds in it standing in the place of
 the red teeth . The rind of the pomegranate ■ reddish in cer-
 tain parts . To this answers the epithet in the compound . Face,
 “the temple region of which was reddish by or on account of the
 flowers of Kampullala.” काम्पिकप्रसरपाण्डपालि ■ a Bahuv . and
 also पाकाह्वस्फूर्तिरदादिकान्ति . If we adopt पालि the other reading
 for पालि the first compound is to be dissolved as a Karmadh = कम्पि
 पिवकप्रसवे पाण्डा या गण्डपाली तदा पाका वक्त्रम् . But the first reading
 found in eight of our ten MSS and the construction given above
 are certainly better

L. 167 —परिचयमात्राभ्याम् “self reliance as regards familiarity,”
 “self reliant familiarity

La. 194 99 —प्रत्यय विकसिताना कवम्बाणा सपातस्थेव सुरभि रीतिलथानो
 दो यस्य । एतादृशो बृहल सयलितो मासलकपोतयोर्निष्पन्नः । सेव कर्मेति कीर
 दो यस्य । This refers to the elephant, while the compound ending
 with निकरम्, नीहारम्, and सारसम् are epithets of सर , or they may
 be taken as adverbs to अवगाह्य which perhaps is better खण्ड “a
 collection” सल ■ the motion and beat of any thing at regular
 intervals उपलि गजद्वयकर्णतालै विनीतनिद्र । Ragh IX 72 करकि
 सलयतालैर्मुग्धया नख्यमानम् । Utt II Ch. Act III Or, it may mea
 simply a beat without reference to any interval सहस्तवाल विहरम्

Mfuh, Act I. कर्णताल, therefore, is the flapping of the ear, and the नाण्ड्य is the variety of ways in which the ears are moved and struck or beaten कर्णतालनाण्ड्येन प्रचला जर्जरितजलाश्च (Bahuv) येन स्यात्तर्जितत नीशारे यश्च यस्मिन्कर्म्मणि यथा तथेति या ।

L. 200 — आर्ययोषन, because he makes proper use of his youth, which is to court and enjoy the company of the fair sex.

Is 202 05 — The stanza occurs in the 3rd Act of Utt R Ch but the introductory remark is simply कान्तानुवृत्तिन्यानुपमप्यनुसिद्धित परेन, and the stage direction सापवादह् does not occur. Hence, instead of the न in the last line, we have there यत्, and it is proper, since the object of the speaker is not to detect a fault in the elephant's gallantry, as it is here यत् or तत् is out of place here, and न alone makes good sense.

L. 206 — अवधीरणया भीरत यथा स्यात्तथा "in a manner uninteresting or disagreeable through his neglect of me"

L. 209 — विकारो मानसो भावोऽनुभावी भावबोधक । *Am*, अनुभाव मभावे स्याद्विषये भावसाधके । *Med* This is the sense in which the words are used in works on Poetics कारणान्वय कार्योऽपि सहकारीणि यानि च । रस्योऽपि स्याद्विनीलोऽपि तानि चैवान्वयकाव्ययी । विभावा अनुभावश्च कथ्यन्ते ध्वनिधारिण ॥ स्याद्विनीलो रस्योऽपि भावः । अनुभावे कदाचनजातेष्वप्रभृतिभि कार्यं प्रतीतियो ग्य कृत । *L. Pr* ; अनुभावी विकारस्तु भावसंयुक्तमात्मक । *D R IV*, बहुल कारणै स्वै स्वैर्निर्भावं प्रकाशयत् । लोके च कार्यरूप सोऽनुभाव काव्यनान्वयी ॥ *Srh D III* अनुभाव, therefore, is 'an external manifestation of a feeling' and भाव "a feeling". According to the Poeticians, a certain feeling, such as love, is created by certain causes which are called विभावा and the external effects of that feeling are अनुभावा Here, beauty in Nature is the cause (विभाव) of a feeling of pleasure (भाव), and the pleased or joyful countenance is the effect and the external manifestation (अनुभाव) The meaning of the line, therefore, is 'Fix upon that beauty which is without or unaccompanied by the marks of thy appreciation (such as a pleased countenance) and thy enjoyment (i.e., a feeling of pleasure in thee)—a beauty

which thou dost not enjoy and express thy admiration of", that is to say, "I will not enjoy beauty without thee" The student will remember that *धिक्* governs an accusative अनुभावभावम् may be taken as a Samāhāra Dv and interpreted as above, or as a Jātp, अनुभावे भावः as J takes it, or अनुभावस्य भावः In this case the sense would be "the feeling in, i.e., expressed in or corresponding to the external manifestation"

L 210 —The sudden introduction of तया for मालत्या in the third line does not appear proper, for Mādh. has been speaking of Māl. alone in the preceding lines The reading of B O K1 h2. and also of G as well as the corrected reading of O adopted in the text is, therefore, preferable to the other

Le 212-13 व्यञ्जन or व्यञ्जक is an उद्बोधक i.e., "something that awakens an old association," "a reminder" यद्बुद्ध "re-awakened"

L 221 —For परिच्छेद see l. 271, Act I and the note on it

Le 223-24 —आशङ्क्यो वेपथुर्यत्र भवे। यस्मिन्कर्तव्यं यथा तथान्वभावीति वा। गणयता is to be connected with हृदयेन "All the fear which my heart, tormented through friendly love and expecting or afraid of (lit counting upon) calamities in thy case, always entertained tremblingly, even without cause, has now disappeared at once," because thou art now dead गणयती is a bad reading, for it can be taken only as an adj to मम, but its position is in the middle of the adjectival subordinate sentence in which अन्वभावि is the verb, while मम belongs to the principal sentence

L 226 —In the last stanza he says, 'all his fears are now at an end,' but, here, he observes that the time during which he trembled with such fears was even better, because he could then at least see Mādh alive, though in a woful and alarming condition But, now, life to him is a burden, &c त एवातिक्रान्ता मुहूर्तो वर नो वर्तमाना । यत्र इदानीं भारः काय इत्यादि ।

Le 228-31 —'Life is an adamant shaft,' for it afflicts him as much as the shaft does when it pierces the heart Comp. मर्त्यं

पातिनि प्राणैर्वैद्यकीनायितं स्थिरं । Utt. II Old Act I The vital airs (life) have acted like a वयस्कील, because they have been piercing the heart आलोक is "light". 'The sun of the world of life is set.' Comp निरालोक लोके 1 201, p. 232

Ls 237-39 —अतिवृद्धपीडने embraces "in which there was very close pressing" of the limbs उद्वसितो विस्मयो यम्, glances which betokened "rising wonder", नवप्रणय &c, glances "full of (lit overpowered by) dalliance consequent on dawning love"

Ls 242-45 —The idea is "It is a great pity that a thing (or person) should be destroyed just at the time when, having received the highest development its nature is capable of, it is in a condition to be of use to the world." Three Dristāntas are contained in these lines. We have this Alamkāra when in two distinct sentences the relation between the Upamāya and a certain property is represented to be the same as that between the Upamāna and another property, i.e., the two do not possess a common property, but have corresponding properties

L 248 —स्ववसाहेन जीवितेश्वर 'the chosen lord of life'

L 249 —Some MSS read चन्द्र or चन्द्रमत् only, and omit मुख in which case Mādh himself is identified with the moon which is not proper. Others read चन्द्र before मुख, but here we cannot take चन्द्रमुख as a Karmadh, for the उपनिषत् &c, मुख must be placed first, but must construe it as a Bah = चन्द्र इव मुख यस्य and apply the epithet 'नन्दन to Mādh as मुख in उपसर्जनीभूत &c, entirely subordinated, or to चन्द्र before making the Bah compound. This is not good. I have therefore chosen मुखचन्द्र as the best reading and construe it as Karmadh = मुख चन्द्र इव or मुखमेव चन्द्र and the whole as 'नन्दन चन्द्रसदृश मुख यस्य स । or 'नन्दनी मुखानि चन्द्रो यस्य स । न विद्यत पश्चिमो यस्मात् &c, "that after which there is no other," "which is not followed by any other," "last" पश्चिम also means "last". The expressions are similar to अनुत्तम and उत्तम, the former of which does not mean 'not excellent,' but 'something not excelled' अपश्चिम occurs in this sense in

several places —देवि । अयमपश्चिमस्ते रामस्य शिरसि पार्ष्ण्डुजस्पर्श । A Bombay Ms of Ut II Ch Act I अय पश्चिमस्ते is the reading of the Calcutta Ed by Tarikumar Chakravarti and of a Teluga Ms प्रसादितु महाराजो यमनिनापश्चिमेन प्रणयेन । Ven S Act VI प्रणमापश्चिमस्य पितृ पार्श्वो । Madra B Act VII पत पश्चिमवो पितृ पार्श्वो is the reading of Bombay Mss. सात अम्ब अय वेपश्चिम प्रणाय । Nig Act V. The word may here be taken both as पश्चिम and अपश्चिम चन्तिम् is the reading of a Bombay Ms पश्चिमावस्थाप्रार्थितः "asked for in your last condition"

L 270 —अनिष्ट व्यवसितोसि is like अन्धपाकृष्ट, but the root सी does not occur in the list of those, the past participles of which are active स्तु also, does not but still its past part is thus used by Kalidasa, मधुरार विस्तृत्वोत्स्येनां कथम् । Sak. Act V, एता विस्तृतासि । Sak Act I व्यवसित also is similarly used to govern an accusative as in दान देवा व्यवसिता इममेव मर्त्यम् । MBh XIV 26-10 O reads अनिष्ट व्यवसितम्

L 275 —अनपेक्षितास्माकमवस्था यव । A deed "in which my condition was disregarded" Had the breeze cared at all for my condition, it would not have awakened me, simply to be thus tormented again by thoughts about Mâl I was free from all sorrow while insensible, but am now re-awakened to it

L 277.—सवसति "agrees" See note on l 121, Act V

L 294 —दुर्लभित is "fondled too much," so much so, that the person cannot be made to have a liking for any other person than the one who has fondled him. It is applied in this sense to things also by personification हा वस्तु दुःशसन हा मदाज्ञादिप्रेयसि पाण्डव हामदुर्लभित Ven S Act I नोपवनलतागु रम्यविन्पात । यमु-वर्णाति धूर्ति तद्गन्धनालोकमुल्लिखति । The स्तनाब्जादुल्लिखि doubtless in the prominent region of her bosom, 'fondled' = c. constantly worn through affection

L 297 —I's second explanation, भवनाद्वदन इत्यवलोक, will not do for us

Is 299 300 —अपि is not to be taken with लवङ्गिका, as J does but with रचित (रचितोपि) विषम यथा स्यात्तथा प्रयुक्त "woven unevenly" The अपि is repeated after each of the epithets. The readings of A E and G O dispense with one, but अपि is often repeated in this way for rhetorical effect.

L 305 —स्वराग्रस्ताद् 'occasion for haste' प्रस्ताद् is "the matter in hand," "haste is the matter in hand," = e, should be used in necessary.

L 308 —The garland is beneficent or has conferred obligations on Madh, because it saved the life of Mai as expressed in the following stanza.

L 311 —"The pangs of love torture, keen on account of the evil of the burning of the body."

Is 315-18 —The last आगत of the garland mentioned by J can hardly be meant by Madh. The others may be intended, but it is not necessary to restrict the term to such as are indicated in the play. It may well be supposed that Madh refers also to several other occasions when, while enjoying each other's company, they transferred it to one another आनन्द &c 'which strengthened the fever of love which was combined with joy' खेदाङ्गुलानि "the marks of affection."

L 322 —खेदस्य हस्तलाभ, खेदस्वहस्तस्य लाभ and स्वहस्तलाभ are the other readings. स्वहस्त is "one's own hand," "hand writing." But there was no handwriting here हस्त therefore is to be understood as 'a recognition,' "a sign," "a proof." In either of the last two senses it is used in the Mūdra R. पर्वतकोस्वभिर्घोषादित इति कृतस्तथा स्वयं हस्तो दत्त स्यात्। In Vikr we have किं कार्यं भवतो हस्तेन दयितायेहस्व हस्तेन मे, where it may mean even "handwriting," for the king refers to the love letter written on a Bhūrja leaf by Urrasī. But comparing the expression with its use here खेदस्वहस्त should be taken more generally to mean 'one's own recognition' (सिंह,

proof) of love", and *मालतीवहस्तलाभ* "a recognition or sign from Mālī"

Ls 340-41—"United for (the development of) the quality of beauty", i.e., both together heighten the beauty "Let the fair deed remain, last," i.e., it should not be neutralized or marred, for it is a delightful thing in itself, and, as such, deserves to be allowed to remain, and it is a savage act to destroy it The stanza contains an instance of the *Alamkāra* called *Aprastutaprasamsā*

Ls 349-59—The idea here is similar to that in the stanza, ls 339-42 "The very form, or creation of God," for its own sake and not for any incidental reason, "ought to be treated with tenderness" and not roughly handled, because it is such a matchless creation "Do not take upon thyself the nature of a demon" "Do not act demoniacally", for to destroy a thing which, in itself, is the very image of beauty and goodness and, as such, deserves to be preserved, is savage, demoniacal, worthy only of an evil spirit "Be tender" The last two lines occur in Utt R Ch Act I The reading there is the same as that of A K1 h.2 here *Bat चरनेरवताडमानि* would be appropriate, if it were said of one that he deserves to be treated with respect and should not be subjected to indignities, for the expression 'trampled under foot' implies insulting treatment This is not the idea here What is meant here is, that a certain thing should be treated with tenderness and preserved, and not roughly handled, used violently, or destroyed. This idea is brought out by *मुसलेरवताडमानि*, *मुसल* being the same as the Marathi *मुसळ* "a heavy pestle of wood about five feet long," used to refine rice or reduce spices to powder in a mortar of the same material of a proportionate size. The stanza contains an instance of the *Alamkāra* *Drishtānta*

L 354—The conditional is in such cases to be translated by the English pluperfect conditional, 'she would have done, &c

Ls 356-57—*का पुन* &c, 'Who art thou that art thus o my friend'

Ls 319-60 — सुहृदय is सुहृदेना alone, and not सुहृदं चय, which is far fetched सिद्धि is an "accomplishment or miraculous power," and आसेर्वि "that draws or takes away" (in the air), "the power of flying away in the air with another." Comp. शतसी-मसित्व निष्कान्ता the reading of G and J in l 123, p 352.

Ls 361-64.—Saud suddenly flew into the air, and gave rise, by her miraculous power, to an appearance of complete darkness, relieved by flashes of light like those of lightning. "A frightful combination of darkness and light or (lightning) destroying the perceptive power of the eye, appeared for a moment and has vanished" The first line occurs in Utt R. Ch. Act IV., where Chandraketu describes the appearance produced when Lava discharged the शुम्भकास्त्राणि J. attaches only a figurative sense to the lines, which the poet does not seem to have intended, since the figure itself is not appropriate, such a figurative sense will not do at all in the Utt R. Ch., while the plain meaning fits so well with the surrounding circumstances in both the places, that there can be little doubt that that is the only one intended कथमिह &c When the darkness was over and ordinary light restored, Mak. looks for his friend and does not find him; and asking himself what this can be, concludes that he has been suddenly carried away by Saud "Predominant is the mistress of the Yogis by her might." She has shown her all predominating might in this case

Ls 368 — "I am at a loss to know whether this is good or evil," whether it is for his good that Mādh. has been taken away, or whether he is to meet with the same fate as Māl. What J means by his कपालकुण्डलानयनेनर्थ it is difficult to say. The same idea is further developed in the following stanza

Ls 369-72 — The विस्मय or wonder must be in consequence of Saud's producing suddenly an appearance of a mixture of darkness and light and taking away Mūdh अविस्मृत is the reading of N for अपस्मृत If the previous occurrences were अविस्मृत, i.e., not forgotten, there

ought to be no termination (बोधन) of infatuation (प्रमोह), wherefore the reading अपरमृत of seven of our MSS and of G. is preferable

Act X.

L 6 —“पादु” endearing words,” or even “acts”.

La 9 10 —“ On which there was a cry or a smile irregularly ” Children have no stated times for crying or smiling A cry may the very next moment be followed by a smile, and vice versa, and much reason is not wanted for either. Stanza occurring in Utt R Ch. addressed by Janaka in the fourth Act to Sitā abandoned by Rāma and supposed to be dead

L 13 —सुप्रसन्नः सुखचन्द्रस्तेन सुन्दरी ।

La 14 15 —दैवस्य दुर्विनयेन परिणाम । दुर्विनय ‘an ill bred act’

L 18 —अभिनवेन रागेन रसो यवेति । अभिनवस्य रागस्य रसो यवेति वा But these are open to the objection that they are व्यधिकरण hence अभिनवौ रागरसौ व्यञ्ज which is the way of dissolving the compound when it is to be made applicable to the creeper and the tree will do equally well in the case of Māl and Mādh

L 27 —उज्जिह्वानमुध्वं गच्छत् ।

La 30-31 —मदीय &c “Thy limbs were nourished by the warmth of my weeds”, thou wert bred up in my lap

L 30 —इत्थपाञ्चालिका “a doll of ivory” Just as children play with it first of all amusing it, then teaching it then getting it married, so did I with thee

L 41 नि महात्सि जीरितोद्धनेन —“I am fatigued by bearing my life” असमर्थास्मि or न नमर्थास्मि जीरितोद्धनसाहेन is the other reading “I am weakened by the foolhardy deed of bearing my life”

L 42 —अवधृत्य or अवधूय ‘Shaking myself down’

L 46—The उरुण्डा meant by hām can hardly be that of being united to Māl. in the next birth, as J. understands it. Such a hope is distinctly renounced in the next stanza. His remark स्वसोसिद्धया &c. is also not good. hām does not say anything as to Lav's solicitation about a blessing, but, on her part, expresses her wish also to kill herself. उरुण्डा = the "anguish" consequent on disavowance, and भवेत् "a pang." उरुण्डायाम् "being full of anguish" is also a good reading.

L 47—If the expression यदि न is to be read here, it must be followed by such another as न माम् स' or सतोस्तु मा, but अनागम. in its place makes the sentence incomplete, the consequent clause being wanting. J's reading seems to be similar to that of B.

L 53—मैत्रं जन &c. "Do not forget this person." This is Lav's last adieu to Mād. She is not going to allow the latter to take the lead, but is preparing to kill herself before all.

Ls 61-66—Saud ushers her arrival by the same appearances as those which marked her departure. But here, the first part of the third line of the stanza is spoken by Kam and the answer is given by Māl. appearing suddenly on the stage.

L 70—सुवर्णचिन्दु is the idol of Śiva at the confluence of the Madhumati and Sindhu and the women were on the top of the mountain by the slope of which flowed the Madhumati.

L 74—दिष्ट्या in relation to the recovery of Māl., and धिक्कटम् with reference to Bhurvaśa's going to kill himself.

L 76—अक्षिपत्र "the blade of a sword." It does not look well as Bahuv. referring to वृत्र understood.

L 81—लोकालोक is the mountain that encircles the earth. It is situated beyond the sea of fresh water which itself surrounds पुष्कर the last of the seven continents. According to the Pauranic geography, the earth is composed of seven seas and seven continents. Beyond लोकालोक there is complete darkness and to this side of it there is light. परेण पुष्करस्याय आहृत्यावस्थितो महान् ।

स्यादूहकसमुद्रस्तु स समन्तादवेष्टयत् ॥ स्यादूहकस्य परितः शैलस्तु परिमण्डलः ।
 प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोकः स ज्ञेयते ॥ आलोकस्तत्र चार्धार्धश्च निरालोकस्ततः
 परमः ॥ *Matsya P Chap 122* स्यादूहकस्य पुरता वृक्षयते लोहसंस्थितिः ।
 त्रिशुणा काञ्चनी भूमिः सर्वजन्तुर्विजिता ॥ लाकालोकस्ततः शैलो योजनानुत
 विस्तृतः । उच्छ्रायेणापि तावान्ति सहस्राण्यवलो हि सः ॥ *Vishnu P II 4* लाका
 लोक इति समाख्या यदनेनाचलेन लोकालोकस्यान्तर्यतिनावस्थाप्यते ॥ *Bhag P*
 It may have been called लोकालोक because it is in the middle of the
 enlightened and unenlightened or inhabited and uninhabited
 regions लोकालोकान्तरत्वं is the space encircled by the mountain
 and consisting of the seven seas and seven continents Comp
 लोकालोकालवालस्थलनपरिसरसप्तमान्मोधिपुत्रः । &c *Vr Ch* In this
 S'loka, the Universe is compared to a tree, with लोकालोक as the wall
 of the basin at its root, against which the waters of the seventh
 ocean dash Also लोकालोकविचारिचारणगर्भैरुद्गीयमानं यद्यः । *Nāg J's*
 explanation of this is wrong

Ls 86-87 —The first इव is उद्येसायञ्जक and the second indi-
 cates उपमा The उपमर्ष or evil is Mal's swoon consequent on her
 hearing of her father's going to kill himself

L 92 —द्वैवस्य द्वाराणि, the doors or openings through which the
 effects of the fate of a living creature reach him This line occurs
 in *Utt R Ch Act VII* जन्तो as the reading of six of our MSS
 and of G has been adopted in this Ed

L 95 —Sand had left Madh and gone away to give intelligence
 to Bhūr of Mal's safe arrival and thus to prevent him from
 throwing himself into the fire तथा योगिन्या सह न नु मालत्या । तं
 योगिनीं न नु मालतीम् ।

Ls 105-06 —Sand seems to have caused this shower of rain in
 order to restore Mal and the rest to their senses

L 109 —वित्तञ्जसा नासा is also a good reading

L 120 —अलद् &c 'the shower of water from the cloud' which

had just fallen on them Her words are more refreshing because they remove the cause of our grief by telling us that Bhur is safe

Ls 126 27 —एहि for जीव is certainly a bad reading "Live thou" and thus make others live, for they were about to die, supposing thee to be dead Her limbs are called cool because her embrace is calculated to cool the fever of anxiety caused by her disappearance, and as they had not come in actual contact with snow, the compound must be dissolved as तुहिनसङ्गेनैव शीतलानि "cool as if by the contact of snow", i.e., the contact of snow is उपेक्षित If we take it as तुहिनसङ्गेन शीतलानि it will be necessary to suppose actual contact and "the coolness" would have been physical and not psychical, as it is evidently meant to be.

L 131.—मनोरथमतिक्रान्त दर्शन यस्य । "Her being seen again was a thing so impossible that it was even beyond the reach of desire" Utter impossibilities are not even desired Comp स खलु मनोरथानामप्यभूनिर्विघ्नैर्जनावसरसरकार । Sak Act VII अभ्युपयो दामभ-वन्जनस्य या सपदस्ता मनसोप्यभूनिः Sis. III 59. अगम्या is another reading for अभूनि in this

L 137 —निर्बन्ध is here "resolute perseverance"

Ls. 139 40 —पुनरुन्मेषारुण "cruel, oftener than necessary" It was not necessary for fate to have been cruel again, for one cruelty was enough to afflict us so greatly, as to satisfy her bitterest malice (See note on ls 151-52, Act VII.)

L 145 —तरसर्वे &c The whole, i.e., her saving the life of Mal. and others is now intelligible

Ls 150 61 —स्पर्हणीयसिद्धि "whose miraculous accomplishments are enviable" विलसिते may be taken as the हेतु of वन्द्या बोधिसत्त्व is a Buddhistic saint This dignity is attained to as a consequence of virtuous conduct through a long series of lives and is preparatory to that of a Buddha. Benevolence even at the willing sacrifice of one's own life is a necessary constituent of the nature of a Bodhisattva अविनोपितसत्त्वे is a Tatp

Is. 152-53.—Thou, "whose conduct towards me as a plant, the seed of which was laid in our former acquaintance, is now loaded with fruit."

Is. 155-58.—भगवद्देवाः संबन्धेन पक्षपातिनी । मयीत्यर्थः । भगवतीसेवाभि-
गंते विशेषो यत्र कर्मणि यथा सथा । or, taking the reading of A. Bh. E.
K1. O, भगवत्याभिगंतो विशेषो यत्र &c. "I was treated with a kindness,
equal to that of Her Reverence" (Kām.). In the other case, "treated
[by her] just like Her Reverence." अभिज्ञानेन सहितः साभिज्ञानः ।
केसरावल्या साभिज्ञानी हस्तो यस्याः । Compound similar to निमित्तसम्यक्पक्ष
l. 227, p. 51.

L. 185.—परिहास is "sport," "merriment."

L. 187.—Though by प्रकरण the poet intouds a dramatic com-
position of that name, still in the mouth of Kām. it is to be
taken as equivalent to "an affair," or "a matter" generally.

L. 189.—इतरेतरावत्यसंबन्ध आत्मा यस्य । ...सबन्धरूपो मनोरथ इत्यर्थः ।

L. 194.—उपमहात् "on account of his having been brought
over to our side."

Is. 197-98.—According to Amara the Prakritis are स्वाम्यमात्य-
सुहृत्कोशासद्वृत्तमानि च । सञ्ज्ञाङ्गानि प्रकृतयः पौराणां भेदयोपि च ॥ So
also Kāman. IV. 1., Manu IX. 294, and Yājñavalkya I.353. This
has led a critic to believe that the प्रधानप्रकृति spoken of in the
text is the chief of these Prakritis, i.e., the स्वामी or king. But
there is no reason why if the king was meant to be spoken of,
he should be spoken of so indirectly. The Prakritis mentioned in
the above quotations are the constituents of a 'kingdom, but there
are other Prakritis which constitute the power and possessions of
a king:—

भमात्यसद्वृत्तगुणार्थद्वन्द्वाख्याः पञ्च चापराः । प्रत्येकं कार्यना होनाः संभेदेन द्वि-
सप्तनि ॥ "Each of the four Mūlaprakritis and eight Sakhāprakritis has
five Dravyaprakritis, as they are called, रजः, अमात्य, सद्, दुर्ग, अर्थ and
दण्ड. There are thus 60 Dravyaprakritis; and if we add the first

twelve, the total number is 72. See Manu VII. 155-57, with Kullūkabhatta's Commentary; so also Kāman:—

अमारयराट्पुत्राणि कोशो वृण्डश्च पञ्चमः। एताः प्रकृतयस्तज्ज्ञैश्चिजिगापोरुहाहताः॥

VIII. 4. So then the chief Prakṛiti of a king is अमारय, and in our text this is to be understood and not a Prakṛiti of a kingdom; for there is no question about the abstract kingdom of Padmāvatī here but of the king.* Amātya is a convertible term with Sachiva. Manu VII. 51, directs that a king should have seven or eight *Sachivas*. These are Dhīsachivas or counsellors. In VII. 60 he directs that he shall employ Karmasachivas or executive ministers; and here the word used is अमारयान् and these are explained by Kullūka as कर्मसचिवान्. Now of these Karmasachivas those who are of a timid disposition should be employed in अन्तर्निवेशन i.e. अन्तपुर according to two commentators, and भोजनद्ययनगृहान्तपुराणि according to others. In the commentary on Kāman. V., 20 the term नर्मसचिवाः has been explained as विदूषकाभारत्या येः सह स्वामी नर्मोत्पादं करोति. Nand. is styled नर्मसचिव in our play and he was in charge of the अन्तपुर; so, he was a Karmasachiva and an Amātya. He therefore belonged to the first of the five Prakṛitis or constituents of the king's power, and was thus a प्रधानप्रकृति; and in the stanza at p. 110, Act II., the motive of securing the favour of Nand. has been attributed to Dhīr. Kāman. recommends a dependant of a king not to offend Narmasachivas:—

न नर्मसचिवैः सार्धं किंचिदप्यप्रियं वदेत् ।

ते हि मर्मोपनिब्रान्ति प्रहासेनार्पि संसदि ॥

प्रधानप्रकृतिज्ञोपः here is, therefore, "the displeasure of Nand" and not of the king, though that of the latter would have followed.

Ī. 194.—सन्तुप्तं परिचितमप्यवन्ति साः "politic actions which conceal what is intended." सन्तुप्तं मनसः "cherished by the mind."

L. 206 —पतेर्यन्धुबन्धुवत्सहोद्रीयु प्रमोदे यागात् । यन्धु is probably a nearer relation than यान्धव, but the two together form a compound expression signifying all kinsmen.

ABBREVIATIONS USED IN THE EXPLANATORY NOTES

Aghor = Aghoraghanta
Am = Amara
Alal = Avalokita
Buddh = Buddhacharita
Bh H S'r = Bhattacharya's Vign-
 gita S'ataha
Bh G = Bhagavadgita
Bhag P = Bhagavata Purana
Bhur = Bhurivasu
Com = Commentary
Comp = Compare
D R = Das arupakavaloka
Dand = Dandin
Hal = Halayudha
Hemach = Hemachandra
J = Jagaddal ara
K Pr = Kavyaprasanga
Kal = Kalahansa
Kamal = Kamalakara
Kapdi = Kapalakundala
Kdl = Kadambari
Kdm = Kamandaki
Kdmn = Kamandaki's Niti
 sara
Kum S = Kumarasambhava
Kur = Kuravyananda
Lar = Lavagila
Lit = Literally
Mad = Madayantika
Mahab = Mahabharata of Pa-
 tauja
Moh = Mahāranda

Mani = Mandarika
Mdh = Madhava
Mdl = Malati
M Bh = Mahābhārata
Megha D = Meghadūta
Misch = Mischchakati
Murdr R = Mudrārākāśa
Nand = Nandana
Ndy = Nāgānanda
P = Purana
Pat P S = Patañjali's Yoga-
 sutra
Pān = Panini
Pr = Prakṛita
Ragh = Raghuvamśa
Ratn = Ratnavali
S'ak = Sakuntala by Kalidasa
Sanh Vij = Saṁkara Vijaya by
 Vādhava
S' Bh = Sāṁkara Bhāṣya
Sdr = Saṅgadhara's Paddhati
Sis' = Sis'upālavadha
Sart = Sarvadarsana Samgraha
 by Vādhava
Sah D = Sahityadarpana
Saud = Saudamini
Sid Karm = Siddhanta Kau-
 modi
Up = Upanishad
Utt R Ch = Uttararāmacharita
Var = Vararuchi's Prakṛitapra-
 kasa.

Vardh. G. = Vardhamāna's Gaṇa-
ratnamahodadhī.

Vārt. = Vārtika.

Vāts. = Vātsayāna on Gautama's
Nyāyasūtra.

Vātsy. K. S. = Vātsayāna's Kā-
masūtra, Durgāprasāda's Ed.

Ven. S. = Venīśambhara

Ved. S. = Vedāntasāra.

Vid. S. = Viddhaśīlabhañjaka

Vikr. = Vikramorvas'ī.

Vīr. Ck. = Vīracakṛta by Bha-
vabhūti.

CORRECTIONS

PREFACE.

P. xiv, l 3, read *Saṃgramāpīḍa* for *Sāṃgramāpīḷa*.

TEXT, COMMENTARY, AND CRITICAL NOTES

- P. 31, note 114, l 1, for *before* read *after*
115, l 1, for आलिहिद अहि read अहिलिहिद
P 49 l 16, संधि is treated as a feminine noun in all the Vss
of the commentary.
P. 54, l 1, read सधि° for सीध°.
P. 58, l 2, read तैश्च for तथै
P 63, l 14, for मन read न मे
P 66, l 12, for सरस read रस
P 70, l 8, read अयुम° for अणम°
P 109, l 9, for °वद्भु । यत् । read °वद् यत् ।
P —, l 14, for मरणभरण read मरणक्षरण
P 115, l 15, read य before इति
P 121, l 8, dele इ and put a hyphen after से in l 7
P 127, l 10, from bottom, dele “ for before इति
P 199, ls 4 and 5, dele । before नद् and put it after इति
P 203, l 1, put a hyphen after °वली
P 204, l 8 from bottom for कर्तृणि read कर्तृणि
P 205 l 8, read °नरुदि° for °नरितदि°
P 221, l 10, from bottom, dele N at the end
P 227, l 3, from bottom read त्यक्त्य for त्यक्त्वा
P 243 l 4, put a hyphen after एतो
P 245, l 9, for गमन read गमन
P 249, l 10 from bottom, for °ता उप° read °नोप°
P 253, l 7, put a semicolon after D
P 254, l 11 for तर्पकादि read तर्पकाणि
P 271, l 8, read विभ्रादि for विभ्रिदि
P 279, l 12 for विरमेन read विरमेन

- P. 287, l. 3, dele the visarga after ५.
 P. 287, l. 8, insert च after भय.
 P. 292, l. 9, for °भार्मिकनाम् । काम- read °भार्मिकन् काम-.
 P. 293, l. 7, °मपुत्रलभ्यमहे.
 P. 301, l. 5, for °सद्वा° read °षद्वा°.
 P. 303, l. 2, for परेन्त read वेरन्त.
 P. 307, l. 8 from bottom, for °स्थलज्ज° read °स्थलज्ज्.
 P. 314, l. 8, for भूतोद्भ° read भूतोद्भू°.
 P. 318, l. 9, for वर्षोपपति read वर्षपति.
 P. 341, l. 5, for कुङ्कुल read कुङ्कुन.
 P. 350, last l. of note on l. 106, dele E.
 P. 359, l. 5, for ऐनिक read ऐनिक.
 P. 375, l. 1, for °जितिल read °जितिल.
 P. „ note on l. 29, for “ K2. ; for अतिल” read K2. for अतिल.
 P. 377, last l. read कुपुटाः for कुकटाः.
 P. 383, l. 12, dele । after नात्त.
 P. 385, l. 10 from bottom, for सानुने° read सानुने°.
 P. 399, l. 13, for वृतान्त° read वृतान्त°.
 P. 403, l. 9, for °माहूति read °माहूति.
 P. 408, l. 8 from bottom, read भयन्ते for भयन्त.
 P. 413, l. 5 from bottom, put semicolon after भयि च.
 P. 423, l. 8, read कटं for कटे.
 P. 441, l. 10, read विन्दु for विदु.
 P. 445, l. 11, join मिय and मुहदे.

NOTES.

- P. 1, l. 18, dele the inverted commas on *Ths.*
 P. 5, l. 3, for *Āryanakas* read *Āranyakas.*
 P. 6, l. 12, for *Uch.* read *Ull.*
 P. „ l. 23, for *has* read *last.*
 P. 10, l. 10, for *तु* read *तु.*
 P. 15, l. 8, put *shall—friend* within inverted commas.
 P. 16, l. 6, for *एव* read *एवा.*
 P. „ l. 7, for a *comma* after -18½ put a *full point.*
 P. 18, l. 19, for *parinama* read *parināma.*
 P. 27, l. 3, dele the full point after *मदार.*
 P. 28, l. 13, for *डट्* read *डट्.*
 P. 36, note on l. 89, put inverted commas before *you* and
 after *before.*
 P. 91, l. 6, for °वत्पानिर्गते read °वत्पानिर्गते.

BOMBAY SANSKRIT SERIES.

*Edited under the superintendence of Prof. S R Bhandarkar, M A,
and Prof. K B Phatak, B.A*

Rs. a. p.

Buhler (B S S No 14)... .. 1 6 0

Part II, containing extracts from
Haradatta's Commentary called
Ujjvala, by Dr. Buhler (B S. S
No 50) .. 1 2 0

Upanishads and Commentaries, by Col G. A. Jacob
(B S S, No. 40) .. 1 4 0

Atti Kavya, Vol I, with Mallināth's Commentary, by
Mr. K P Trivedi (B S. S No. 56) .. 0 0 0

Vol II, by Mr K P Trivedi (B S S No 57). 6 0 0

According to the Principal Upanishads and Bhagavadgītā,
by Col G A Jacob (B. S S No 39) .. 4 0 0

Śaṅkharacharita of Dandin, Part I, with Critical Notes, &c,
by Dr G. Buhler (B S. S
No. 10) .. 0 8 0

Part II., by Dr P. Peterson
(B S. S No 42) .. 0 8 0

Chandima Mālā, Part I, Text and Critical Notes, by Prof.
Fischel and Dr. G. Buhler (B. S S No 17) .. 1 0 0

Kavali of Vidyadhar, with Commentary; Tarala of Mallinātha,
with Critical Notes, &c, by Mr. K. P. Trivedi, B A. (B S. S,
No. 63) .. 14 0 0

Landaraho, by Vākpati, by Mr S P. Pandit (B S S. No. 34). 3 0 0

Land book to Rigveda, Part I., by Dr P. Peterson (B S S,
No. 41) .. 1 8 0

Part II., by Dr. P Peterson (B S. S
No 43) .. 2 8 0

Land book to Rigveda, Part II., by Dr. P Peterson (B S S No 34) .. 0 14 0
S S No 36) .. 2 4 0
Dr. P Peterson .. 4 0 0

Kālambari, Vol I. (Text), by Dr. P. Peterson (B S S No. 24) 2 0 0

Vol. II (Introduction and Notes), by Dr. P Peterson
(B S S No. 24) .. 4 8 0

Rishi Kaumudi by Mr. A V Katharale (B S S No 25) Out
of print (Copyright restored to the Author)

Kumarapala Charita, by Mr S P Pandit (B S S No 60) .. 8 8 0

Uttara bhaktika with two Commentaries and various Readings,
by Mr N B. G. Shole (B S S No 52) .. 3 8 0

Malavikāgnimitra, by Mr. S P. Pandit (B S S No. 6) .. 2 2 0

Matangi-Madhava, with Critical Notes, &c., by Dr H G. Khan
darlar (B S S No. 15) .. 4 4 0

Bombay Sanskrit Series—continued.

Mahābhāṣya of Patañjali, Vol I, Parts I, II, & III. (together), by Dr F. Kielhorn (B S S No 18)	4	8
Part II, by do. (B S S No 19).	1	0
Part III, by do (B S S, No 20)	1	0
Mahābhāṣya of Patañjali, Vol II, Parts I, II, and III (together), by Dr. F. Kielhorn (B S. S Nos 21, 22 and 26) (In the Press)		
Vol III, Part I, by do (B S S No 28)	1	0
Part II, by do (B S S. No 29)	1	0
Part III, by do (B S S. No 30)	1	0
Mudrārākṣasa, with the Commentary of Dhundiraja, by Mr K T Telang (B S S No 27). (Copyright restored to the Author)		
Mahānārāyaṇa Upaniṣad, by Col G A Jacob (B S S No 85)	0	7
Nāṭya and Vairagya Sūtras with Notes and two Commentaries, by Mr K. T. Telang (B. S S No 11) (Copyright restored to the Author).		
Naiṣkarmyasiddhi, with the Chandrika of Jnanottama, by Col G A Jacob (B S S No 38)	2	0
Nyāyakośa, by Mahamahopādhyāya Dharmācharya Zaliakar (B, S S No 49)	0	0
Navasāhasanakaṣarita, Part I, by Pandit V. S Islampurkar (B S S No 38)	1	10
Panchatantra, Book I, with Notes, by Dr F Kielhorn (B S S No 4)	0	0
Books II. and III., with Notes, by Dr G. Bühler (B S S No 3)	0	1
Books IV and V, with Notes, by Dr G Bühler (B S S No 1)	0	4
Pārsīyā Smṛiti, Vol I, Part I, by Pandit V S Islampurkar (B S S No 47)	2	2
Vol I, Part II, by Pandit V S Islampurkar (B S S No 48)	2	0
Vol II, Part I, by Pandit V S Islampurkar (B S S No 50)	4	0
Pāṇbhāṣhendusekhara, Part I. Text and various Headings, by Dr F Kielhorn (B S S No 2)	0	8
Part II, with Translation and Notes (Pāṇbhāṣas I to 37) by Dr I Kielhorn (B S S No 7)	0	8
Part II, with Translation and Notes (Pāṇbhāṣas 38 to 60). by Dr. F. Kielhorn (B S S No 9)	0	8

Bombay Sanskrit Series—continued.

Rs. a 1

Mahābhāṣya of Patanjali, Vol I, Parts I, II. & III. (together), by Dr. F. Kielhorn (B S S. No 18).	1 8
Part II., by do. (B. S. S. No. 19).	1 0
Part III., by do (B S S, No 20)	1 0
Mahābhāṣya of Patanjali, Vol II, Parts I, II, and III. (together), by Dr. F. Kielhorn (B S. S. Nos 21, 22 and 26) (In the Press.)	
Vol III, Part I., by do (B S S No 28)	1 0
Part II., by do (B S S, No 29)	1 0
Part III, by do (B S S. No. 30).	1 0
Mudrārākṣhaṣa, with the Commentary of Dhundiraja, by Mr. K T Telang (B. S S No 27). (Copyright restored to the Author)	
Mahānārāyaṇa Upaniṣad, by Col G A Jacob (B S S. No 33)	0 7
Niti and Vairagya Sātakas, with Notes and two Commentaries, by Mr. K T. Telang (B. S. S. No 11). (Copyright restored to the Author).	
Naishkarmyasiddhi, with the Chandrika of Jnanottama, by Col G. A Jacob (B S S No 38) ..	2 0
Nyāyakosha, by Mahāmāhōpādhyāya Bhīmācharyā Zalkar (B. S S No 49)	6 0
Navasāhasanākacharita, Part I, by Pandit V. S Islampurkar (B S S No 53)	1 10
Panchatantra, Book I, with Notes, by Dr F Kielhorn (B S S No 4)	0 6
Books II. and III, with Notes, by Dr. G. Bühler (B S S No. 5)	0 4
Books IV and V, with Notes, by Dr G Bühler (B S S No 1)	0 4
Parāśara Smṛiti, Vol I, Part I, by Pandit V S Islampurkar (B S S No 47) ..	2 2
Vol I, Part II, by Pandit V S Islampur- kar (B S S No 48)	2 0
Vol II, Part I, by Pandit V S Islampur- kar (B S S No 59) ..	4 0
Paribhāṣhendusākhya, Part I, Text and various Readings, by Dr F Kielhorn (B S S No 2) ..	0 8
Part II, with Translation and Notes (Pari- bhāṣas 1 to 37), by Dr F Kielhorn (B S S No 7) ..	0 8
Part II, with Translation and Notes (Pari- bhāṣas 38 to 69), by Dr. F Kielhorn (B S S No 9) ..	0 8